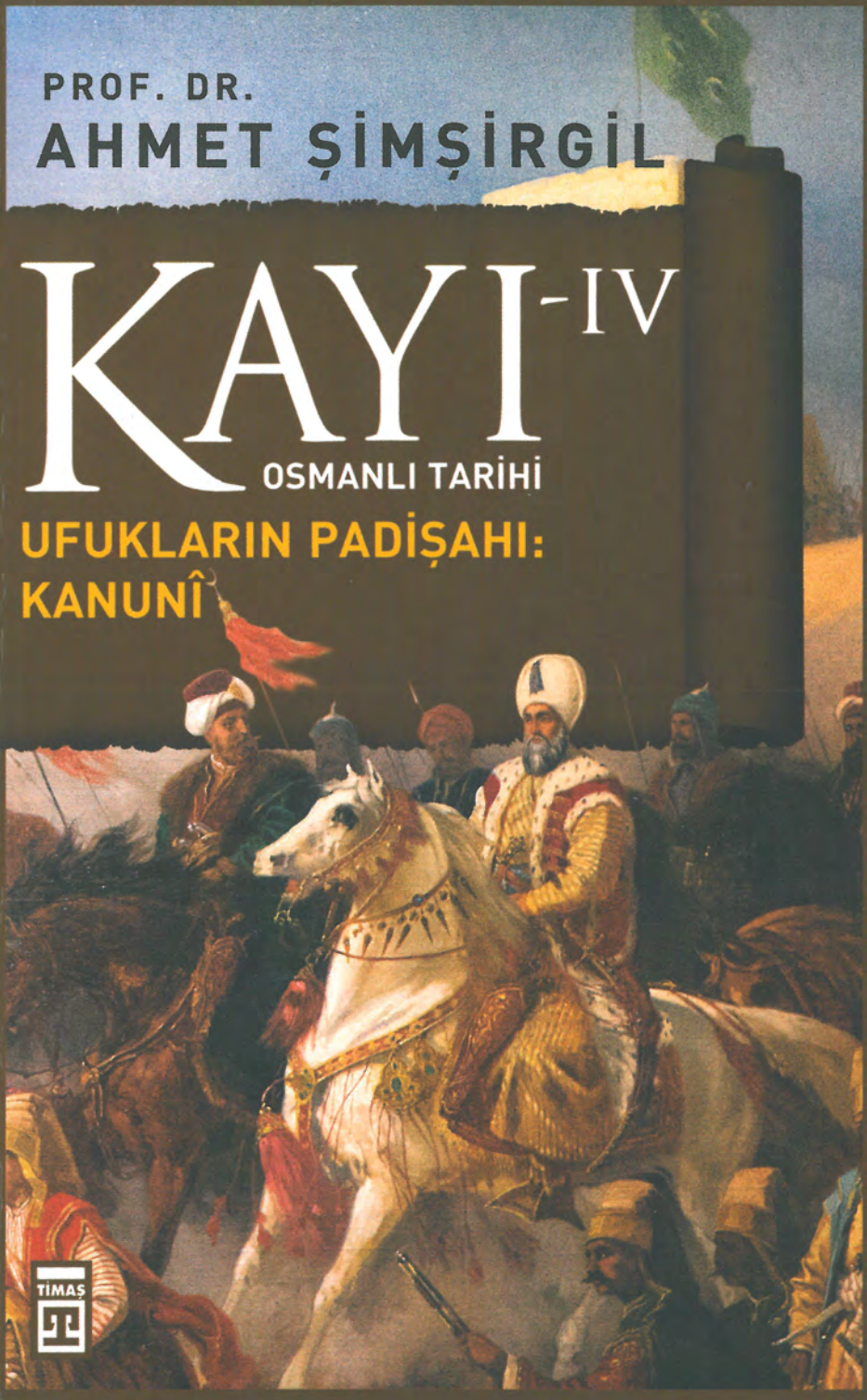
PROF. DR.
AHMET ŞİMŞİRGİL

KAYI-IV

OSMANLI TARİHİ

UFUKLARIN PADİŞAHI: KANUNÎ

TİMAŞ

KAYI IV
UFUKLARIN PADİŞAHI KANUNÎ
Kanunî Sultan Süleyman
Ahmet Şimşirgil

TİMAŞ YAYINLARI | 3277
Osmanlı Tarihi Dizisi | 91

PROJE EDİTÖRÜ
Adem Koçal

EDİTÖR
Zeynep Berktaş

KAPAK TASARIMI
Ravza Kızıltuğ

1-9. baskılar KTB Yayınları
tarafından yapılmıştır.

10. BASKI
Aralık 2013, İstanbul

ISBN
ISBN: 978-605-08- 1303-6
9 786050 813036

TİMAŞ YAYINLARI
Cağaloğlu, Alemdar Mahallesi,
Alayköşkü Caddesi, No: 5, Fatih/İstanbul
Telefon: (0212) 511 24 24
P.K. 50 Sirkeci / İstanbul

timas.com.tr
timas@timas.com.tr
facebook.com/timasyayingrubu
twitter.com/timasyayingrubu

Kültür Bakanlığı Yayıncılık
Sertifika No: 12364

BASKI VE CİLT
Sistem Matbaacılık
Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa-Topkapı/İstanbul
Telefon: (0212) 482 11 01
Matbaa Sertifika No:16086

YAYIN HAKLARI
© Eserin her hakkı anlaşmalı olarak
Timaş Basım Ticaret ve Sanayi Anonim Şirketi'ne aittir.
İzinsiz yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

KAYI IV
UFUKLARIN PADİŞAHI KANUNİ

Kanunî Sultan Süleyman

Ahmet Şimşirgil

TİMAŞ

AHMET ŞİMŞİRGİL

1959'da Boyabat'ta doğdu. İlk, orta ve lise tahsilini aynı yerde tamamladı. 1978'de girdiği Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'nden 1982'de mezun oldu. 1983'te aynı bölümdeki Yeniçağ Anabilim Dalı'nda Araştırma Görevlisi olarak vazifeye başladı. 1985'te Yüksek Lisans eğitimini tamamladı. 1989'da Marmara Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü'ne naklen geçiş yaptı. 1990'da "Osmanlı Taşra Teşkilatı'nda Tokat (1455- 1574)" isimli çalışmasıyla Tarih Doktoru unvanını aldı. 1997'de "Uyvar'ın Osmanlılar Tarafından Fethi ve İdaresi" isimli takdim teziyle Doçent oldu. 2003'te Profesör kadrosuna atanan Şimşirgil'in Osmanlı şehir tarihi, siyasi hayatı ve teşkilatı ile ilgili eserleri ve çeşitli dergilerde yayınlanmış çok sayıda ilmî makalesi bulunmaktadır. Hâlen aynı üniversitede Öğretim Üyesi olarak görevine devam etmektedir. Yeniçağ Tarihi Anabilim Dalı başkanıdır. Ayrıca Marmara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırmaları ve Uygulama Merkezi Müdürlüğü'nü de yürütmektedir.

Yayımlanmış eserleri:

Kayı I -Ertuğrul'un Ocağı (Timaş Yayınları)
Kayı II -Cihan Devleti (Timaş Yayınları)
Kayı III -Haremeyn Hizmetinde (Timaş Yayınları)
Kayı IV -Ufukların Padişahı Kanuni (Timaş Yayınları)
Kayı V –Kudret ve Azamet Yılları (Timaş Yayınları)
Bir Müstakil Dünya: Topkapı Sarayı
Ahmed Cevdet Paşa ve Mecelle
Devr-i Gül Sohbetleri
Slovakya'da Osmanlılar
İstanbul, Fetih ve Fatih
Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri

İÇİNDEKİLER

TAKDİM 11
ÖNSÖZ 13

BİRİNCİ BÖLÜM
DÜNYA GÜCÜ 17
CÜLUS VE CENAZE 18
KANUNÎLİĞE GİDEN YOL 19
CANBERÎ GAZALİ İSYANI 21
KANUNÎ'NİN İLK SEFERİ 24
BELGRAD'IN FETHİ 26
ANLAŞMALAR 28
RODOS'A DOĞRU 30
ŞİDDETLİ ÇARPIŞMALAR 32
OSMANLILAR RODOS'TA 35
İBRAHİM PAŞA'NIN VEZARETİ 37
AHMED PAŞA'NIN İSYANI 39
KILINCIMIZ KUŞANILMIŞTIR! 43
MACARİSTAN SEFERİ 46
MOHAÇ SAVAŞI 49
ANADOLU İSYANLARI (1526 -1528) 55
MOLLA KÂBIZ 59
MACARİSTAN MESELELERİ 63
FATİH'İN DERECESİNE ERİŞEMEYİZ!! 66
VİYANA ÖNÜNDE 68
SÜNNET DÜĞÜNÜ (1530) 72

HİND SULARINDA 75
ALMANYA SEFERİ (1532) 79
ŞARLKEN 82
SEN Kİ CEZAYİR BEYİ HAYREDDİN BEY'SİN! 84
BİR HAYREDDİN KULUN GELDİ! 86
CEZAYİR BEYLERBEYİ 89
OSMANLI-AVUSTURYA ANLAŞMASI (1533) 91
ŞARKA SİPAHİ ÇEKELÜM! 94
BAĞDAD OSMANLILARDA 97
DEFTERDAR İSKENDER ÇELEBİ'NİN İDAMI 98
IRAKEYN SEFERİNİN DEVAMI 101
BARBAROS'UN DONANMAYLA İLK SEFERİ 103
FRANSA İLE ANLAŞMA 107
İBRAHİM PAŞA 110
KURB-İ SULTAN ÂTEŞ-İ SÛZÂN 114

İKİNCİ BÖLÜM
MUHTEŞEM SÜLEYMAN 121
AVLONYA SEFERİ 122
BÖYLE BİN KALEYE DEĞİŞMEM! 126
HAREKÂTIN DEVAMI… 128
BOĞDAN SEFERİ (1538) 130
OSMANLI DONANMASI PREVEZE'DE (1538) 135
DENİZ KAYNAMAYA BAŞLADI… 139
BÜYÜK ZAFER! 140
HİND SEFERİ (1538) 143
DÜĞÜN MERASİMLERİ VE VENEDİK İLE BARIŞ 147
ZAPOLYAI'NIN ÖLÜMÜ VE
MACARİSTAN'DA KARIŞIKLIKLAR 150
1541 YILI SEFERİ 152

HAYREDDİN PAŞA'DAN İSTERSİN! 158
KELLENİ DE KAYBEDERSİN! 162
BUDİN ÖNÜNDE BÜYÜK SAVAŞ 164
MUHTEŞEM SÜLEYMAN! 165
BİR DİZİ FETİHLER... 169
ESTERGON'UN FETHİ (1543) 171
İSTONİ BELGRAD'IN FETHİ 173
BARBAROS'UN NİS SEFERİ (1543) 177
ŞEHZADELER GÜZİDESİ... 181
ÇEŞİTLİ HADİSLER 184
MÂTE REİSÜ'L-BAHR 187
TEBRİZ SEFERİ (1548) 190
ERDEL HADİSELERİ (1549-1552) 195
ŞAH TAHMASB'IN FAALİYETLERİ (1552) 198
ŞEHZADE MUSTAFA 201
ŞAİRLERİN FERYADI 207
NAHCİVAN SEFERİ(1553-1555) 212
AMASYA ANTLAŞMASI 215
DEĞİŞİK VAKALAR 217
HİND DENİZİ'NDE
PORTEKİZLİLERLE MÜCADELE 220
SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ'NİN AÇILIŞI 224
HURREM SULTAN 228
GERİDE BIRAKTIKLARI 236
ÖZBEK HANLARI İLE MÜNASEBETLER 241
MACARİSTAN VE ERDEL HADİSELERİ (1556-1559) 242
ŞEHZADE BAYEZİD HADİSESİ 244
DEVLETLÜ SULTÂNIM BABA! 249
TEVBE KIL CANIM OĞUL 250
DENİZLERDE HAREKÂT (1550-1560) 253

BÜYÜK HAÇLI GÜCÜ 256
CERBE YOLUNDA 261
HAYAT BUGÜN İÇİNDİR! 262
BÜYÜK DENİZ ZAFERİ 263
CERBE HİSARI ÖNÜNDE 265
BÜYÜK GAYRET 268
FETİH 271
HATADAN SAKLASIN DAİM… 274
RÜSTEM PAŞA'NIN ÖLÜMÜ 276
MALTA MUHASARASI (1562) 283
KIRK ÇEŞME SULARI 287

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
HÜSREV-İ ÂFÂK / UFUKLARIN PADİŞAHI 291
SİGETVAR SEFERİ 292
SULTAN SÜLEYMAN EMREDİYOR! 295
ÂTEŞ-İ KAHRINLA YA RABB! 297
VEFATI 299
GÜN DOĞDU! PADİŞAH UYANMAZ MI? 304
ER KİŞİ NİYETİNE… 305
ŞAHSİYETİ 308
TÜRK ASRI 311
ORDU, DÜŞMANIN GÖZÜNÜ KÖR EDER! 313
AHİRET KARINDAŞIM! 315
KUL HAKKINA RİAYET 315
İMAR FAALİYETLERİ 316
SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ 318
SULTAN SÜLEYMAN KANUNNÂMELERİ 324
KARINCANIN HAKKI 325
KANUNÎ'Yİ KANUNA ŞİKÂYET EDERİZ! 325

PADİŞAHIMIZI UYANIK BİLİRDİK! 326
SÜLEYMAN! SEN KENDİNİ KURTARDIN... 327
MANSIPLAR EHLİNE VERİLİRDİ 328
OSMANOĞULLARI NE OLACAK? 333
NEME GEREK! 334
MUHİBBÎ 335
SALTANAT DEDİKLERİ 339
TAHMÎS-İ GAZEL-İ SULTÂN SÜLEYMAN HÂN 340
NE SEN BÂKÎ NE BEN BÂKÎ! 341
KANUNÎ'NİN DÜNYAYA BAKIŞI 343
GÜNAH OMUZDA YÜKTÜR! 346
İLİM VE SANAT HAREKETLERİ 347
TIP MÜESSESELERİ VE ÜNLÜ HEKİMLER 349
MATEMATİKÇİLER, MUVAKKİTLER 350
ASTRONOMİ ÂLİMLERİ 352
COĞRAFYA VE DENİZCİLİK 352
DİNÎ İLİMLER VE KİTÂBET 354
TARİH YAZARLARI 354
EDEBİYATÇILAR 355
ÂLEMDE İNSANLIK BUDUR 356

DİPNOTLAR 357
BİBLİYOGRAFYA 371
İNDEKS 376

TAKDİM

"Çekilse suyu vadinin nişanı bir zaman gitmez"

Tarih sahnesinden çekilen devletlerin ve milletlerin izi, işareti, tesiri, ve hatta ruhu öyle kolay kolay silinmez. Tarih ilmi de bunun için önemlidir zaten.

Zira tarih, insanlığın ölümsüz romanıdır. Bu sebeple faydası sayısızdır.

Geçmiş mirasa en iyi şekilde tarihle sahip olunur ve ondan istifade edilir.

Tarih, âlimlerin zekâsını keskinleştirir, insanların basiret (gönül) gözlerini açar.

Eskilerin ifadesiyle gençlerde din u devlet, mülk ü millet gayretini arttırır.

Dünyanın vefasızlığını gösterir.

Malın mülkün faniliğine işaret eder.

İnsanı tefekküre, düşünmeye davet eder.

Bu sebeple tarih ilminin ideolojiden, taraflı yorumlardan uzak tutulması ve ilmî kriterlerle değerlendirilmesi gerekir. Aksi hâlde değil ibret ve ders çıkarmak -kılavuzu karga olanın hesabı- insanları bambaşka ve yanlış mecralara sürükler. Devletler için ise bir felaket olur.

İşte *KAYI* serisi bütün bu düşüncelerle, en yakın ve en önemli tarihimiz olarak geçmişte kalan Osmanlı Devleti'ni konu edindi.

Zira bu devlet, farklı din ve milletlere mensup çeşitli unsurları arasında sağlam bir âhenk teşkil etmiştir.

İlme, sanata ve insanlığa asırlarca faydalı olmuştur.

Yorulmuş, üzülmüş, kanını dökmüş, kardeşine kıymış, ölmüş ancak dinî, insani ve vicdani ideal ve prensiplerinden asla taviz vermemiştir.

Geniş insan toplulukları nezdinde sosyal adaleti tesis etmekle dünya tarihinde kudretli ve cihanşümul bir siyasi varlık göstermiştir.

Ancak onları en çok üzecek ve gerçekten öldürecek olan darbe, tüm fedakârlıklarına rağmen kendi asli unsurları olan Türkler ve ayağına diken batmasın diyerek çabaladıkları İslam milleti tarafından dahi anlaşılmamaları, iftiraya uğramaları, yalan yanlış ifadelerle tanıtılmaları olacaktır.

KAYI serisi ile Osmanlı tarihini sadece bir bütün olarak okumayacaksınız, aklınıza gelebilecek her suale cevap da bulacaksınız.

Osmanlıları her yönüyle ve gerçekleriyle tanıyacaksınız.

İlmî kriterlerle ve objektif olarak kaleme alınan *KAYI* serisi, ayrıca insana elinden bırakamayacağı bir okuma zevki de verecektir. Büyük şair Bâkî'nin ifadesiyle;

Minnet Hudâ'ya devlet-i dünyâ fenâ bulur
Bâkî kalur sahife-i âlemde adımız

Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil

"Bizim askerî sistemimizle Türk askerî sistemini karşılaştırınca geleceğin bize neler hazırladığını düşünüp korkudan titriyorum. Karşılaşan iki ordudan biri galip gelecek ve bu muhtemelen Türk ordusu olacaktır. Çünkü Türk ordusu sırtını kuvvetli bir İmparatorluğun geniş kaynaklarına dayamış, zinde, tecrübeli, sarsılmamış bir kuvvet. Askerleri zafere alışmış, zor şartlara dayanma kuvvetine sahip, intizam ve disipline riayetkâr, uyanık ve kanaat ehlidirler. Bizimkilerde ise alabildiğince başıboşluk, sarhoşluk, serkeşlik, zevke düşkünlük var. Ayrıca işin daha kötüsü yenilgiye alışmış olmamızdır. Bu durumda neticenin ne olacağı gün gibi âşikârdır.

İslamiyet'in yegâne dayanağı Osmanlı hanedanıdır. Müslümanlar, Osmanlı hanedanı sayesinde ayakta duruyorlar. Hanedan yıkılırsa din de mahvolur."

Yukarıdaki ifadeler Kanunî devrinde İstanbul'a gelen, uzun yıllar orada kalan ve Türkleri mükemmel bir şekilde etüt ederek Avrupa'ya raporlar gönderen İmparator Ferdinand'ın elçisi Busbecq'e aittir.

Türkleri ayakta tutan bağın o gün için Osmanlı hanedanı olduğunu ve gaza siyasetini onların yürüttüğünü gören ve bu birliği bütünlüğü parçalamadan, gücün kırılamayacağını anlayan sefir, aynı zamanda Avrupalı yazarçizer takımına da bir mesaj vermiştir. Hanedanı her fırsatta kötülemek, onları gözden ve gönülden düşürmek, sıradan ve bayağı kimseler olarak göstermek temel hareket noktaları olmalıdır.

Dolayısı ile bu tarihten itibaren Türkler ve onun idarecileri olan Osmanlılara karşı yoğun bir karalama furyası başlayacaktır.

Fakat bu rastgele ve dikkat çekici bir tarzda değil, son derece usulüne uygun olarak yapılacaktır. Hatta bunun için önce gereğinden fazla övülecek ve ardından satır aralarına asıl mesajlar sıkıştırılacaktır.

İşte Kanunî Sultan Süleyman dönemini ele alırken Hurrem Sultan, Rüstem Paşa, Mihrimah Sultan, Şehzade Selim hakkındaki tüm karalamaların öte yandan Şehzade Bayezid ve Mustafa hakkında ifade edilen düzme senaryoların neredeyse hemen hepsinin Venedik ve Avusturyalı elçilerin raporlarına dayandırıldığına şahit olacaksınız.

Nitekim Busbek mektuplarında Hurrem Sultan'dan bahsederken "Bir oğlan çocuk doğurunca bu ayrıcalıktan faydalandı ve azat edildi" derken bir büyük yanlışa imza atmaktadır. Zira Kanunî, Hurrem'i 1534-36 yılları arasında bir tarihte azat ederek nikâhlayacaktır.

Hurrem'in halk tarafından sevilmediğini Venedik elçisi Bassano ilk kez dile getirirken ondan yirmi yıl sonra Busbecq; "Halk arasında Hurrem'in Süleyman'ı aşk muskaları ve büyücülükle elinde tuttuğunun söylendiğini" ifade edecektir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın gözdeleri Mahidevran Hatun ile Hurrem Sultan arasında kavgayı ise bu kez Venedikli Elçi Bernarda Navagero kaleme alacak ve bunu yerli yabancı hemen herkes mutlak doğru gibi kullanacaktır. Navagero, bu kavganın neticede Mahidevran'ın Manisa'ya gitmesine kadar yol açacağını söylerken, Osmanlı şehzadelerinin sancağa çıktıklarında yanlarında her zaman validelerinin de bulunduğundan bîhaber görünecektir.

Venedik elçilerinden Mario, Kanunî Sultan Süleyman'ı şehvet düşkünü olarak tanımlarken Zen ise, "hükümdar şehvet düşkünü olmayıp tek bir kadınla yetinmektedir" diyerek tam tersi bir görüşü dillendirecektir.

Aynı elçiler "Rüstem Paşa, hükümetteki nüfuzunu sultan kızıyla evliliği sayesinde sağladı" diyerek ifade ederlerken bunları okuyanlar, paşanın zengin Mehmed Ağa'nın oğlu olup padişahın kızı ile evlenerek bu nüfuzu elde ettiğini düşünebilirler. Rüstem Paşa'nın göreve gelinceye kadarki devlet hizmetlerini ve tam sırası geldiğinde sadarete tayin edildiğini ve geliş sebebini hiç bilmez görüneceklerdir.

Elçi de'Ludovici "İbrahim Paşa öldürülmeden önceki son iki yılda ordu ve hükümet işlerini ihmal etti" der. Hâlbuki İbrahim

Paşa son iki yılında Irakeyn seferinde bulunmuş ve ardından Fransız hükümeti ile anlaşmayı gerçekleştirmiştir.

Raporlardan, zannedersiniz ki Venedik ve Avusturya elçileri, uçan kuştan haberdardır. Buna karşılık nedense en mühim bilgilerden bîhaberdirler.

Neticede daha sonra Kanunî hakkında eser veren Batılılar için birinci kaynaklar hep Venedik elçilerinin raporları olacaktır.

Ne gariptir ki bu eserlerin adları son derece cezbedici olarak "Büyük Türk", "Muhteşem Süleyman", "Yenilmez Türk" şeklinde olurken, içeriği ise bir komplo, entrika ve cinsellik tarihini andıracaktır.

Nitekim günümüzde de "Muhteşem Yüzyıl" diyerek Kanunî dönemini anlattığını ifade edenler, kaynak olarak Venedik elçilerinin raporlarına baktıklarını ifade edeceklerdir.

Senedi batıl olur batıl olan davanın

Venedik ve Avusturya elçilerinin bütün bu iftiraları yaparlarken muhakkak ki bir gaye ve hedefleri vardı. O hedeflere uygun olarak yazdılar ve gayelerine eriştiler. Türk, İslam ve Osmanlı düşmanları ise hiçbir tarihi gerçekliği olmadığı hâlde bu batıl delilleri, kendilerine kaynak tutarak romanlar yazdılar, filimler çevirdiler ve çevirmeye de devam etmektedirler.

Bu ifadelerimizden batılıların ve elçilerin tüm yazdıkları yanlıştır fikri anlaşılmasın. Muhakkak ki bu raporlar son derece kıymetli bilgileri de içermektedir. Ancak tarihçi kaynakları bir tenkit süzgecinden geçirmeden ve değerlendirmeden her yazılanı mutlak doğru olarak kaydetmez. Konu hakkındaki bütün bilgiler tarih metodu içerisinde değerlendirildikten sonra doğru ve kesin yargılara varılabilir. Nitekim Osmanlı arşivinde çalışmalarda bulunan yabancı pek çok tarihçi de bu raporlarda yazılan yanlışlara işaret ederek dikkatle incelenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Leslie Peirce, Amy Singer gibi).

Zira Başbakanlık Osmanlı Arşivi ile Topkapı Sarayı Arşivi'nde harem ve harem teşkilatı hakkında binlerce evrak bulunmaktadır. Kanunî dönemi ile ilgili Osmanlı tarihçilerinin eserleri kütüpha-

nelerdedir. Onları görmezlikten gelen veya itibar etmeyen belki anlamaktan aciz olanlara Ziya Paşa'nın deyimiyle şöyle söylemek gerekecektir:

Yıldız arayıp gökte nice turfe müneccim
Gaflet ile görmez kuyuyu rehgüzerinde

Elinizdeki *Kayı IV, Ufukların Padişahı Kanunî* isimli eserde bir çağa damgasını vuran Osmanlı hükümdarını insanların muhayyilesi, indî hükümleri ve felsefesi olarak değil, tarihin temel kaynakları, belgeleri ve notlarından faydalanılarak yazılmış hâli ile okuyacak, düşünecek ve değerlendireceksiniz.

Takdir, tenkit ve kıymet değerli okuyucunundur.

Nihayet kitabı hazırlarken yardımlarını gördüğüm değerli dost ve meslektaşlarım Şebnem Kurumehmed, Alper İğci, M. Fatih Gökçek, İlhan Gök, Osman Karataş, Fatih Gürcan, Ercan Alan ve Yunus Eren'e; eseri titizlikle yayına hazırlayan editör Zeynep Berktaş'a ve kapaklarını hazırlayan Ravza Kızıltuğ'a; çalışmalarım sırasında teşvik ve destekleri ile her zaman yanımda olan kıymetli eşime ve sevgili çocuklarıma teşekkürü bir borç bilirim. Büyük bir arzu ve iştiyak ile beni teşvik ederek *KAYI* serisinin devamını sağlayan kıymetli talebelerime ise her zaman müteşekkirim.

Ayrıca ilim ve kültür hayatına büyük katkılarda bulunan Timaş Yayınları yetkililerine ve Proje Editörü Adem Koçal Bey'e teşekkürlerimi arz ediyorum.

Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil

BİRİNCİ BÖLÜM

DÜNYA GÜCÜ

"Ben ki, sultanlar sultanı, hakanlar hakanı, hükümdarlara taç giydiren, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi ve Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Kızıldeniz'in ve Rumeli'nin ve Stanbul'un ve Mukaddes Mekke ve Medine'nin ve Kudüs'ün ve Anadolu'nun ve Karaman'ın ve Gürcistan'ın ve Rum'un (Sivas, Tokat, Amasya) ve Dulkadır vilayetinin ve Diyarbekir'in ve Azerbaycan'ın ve Acem'in ve Şam'ın ve Haleb'in ve bütün Arab diyarının ve Mısır'ın ve Cezayir'in ve Tunus'un ve Yemen'in ve Eflak'ın ve Boğdan'ın ve Erdel'in ve Belgrad'ın ve Bosna'nın ve Budin'in ve daha nice memleketlerin ki, yüce atalarımızın ezici kuvvetleriyle fethettikleri ve benim dahi ateş saçan zafer kılıcımla fetheylediğim nice diyarın sultanı ve padişahı, Sultan Bayezid Hân oğlu Sultan Selim Hân oğlu, Sultan Süleyman Hân'ım! Sen ki, Fransa ülkesinin Kralı Françesko'sun."

CÜLUS VE CENAZE

1520 yılında Manisa'ya gelen bir ulak, Yavuz Sultan Selim Han'ın vefat haberini getirdi.

Çok sevdiği babasının vefat haberi genç Şehzade'nin derûnuna (gönlüne) velvele 'uyûnuna (gözlerine) zelzele tesiri yaptı. Elbisesini yakasından eteğine varıncaya hayret eliyle pâre pâre kılarken göğsünü hasret yumruğuyla kâre kâre eyledi. Gözleri katre katre kan doldu. Gül-i nesrin ve hazan yaprağı gibi benzi sarardı ve soldu.

Sonunda "Şüphesiz Allah sabredenlerle beraberdir" ve "Bize ne oluyor ki Allah'a tevekkül etmeyelim" âyet-i kerimelerini[1] okuyup teselli buldu.[2]

Derhâl hazırlıklarını gören ve âcil durumlar hariç hiç mola vermeden atını çatlatırcasına süren Şehzade Süleyman üç gün sonra Üsküdar'daydı.

Saltanat kayığı Üsküdar'dan Sarayburnu'nu geçip Haliç'in durgun sularına girerken Süleyman da artık payitahtı olan şehri seyrediyordu.

30 Eylül 1520 Pazar günü bir gemi ile Üsküdar'dan Sarayburnu'na geçip Yenisaray'a teveccüh eyledi. Yeniçeriler saf saf dizilmiş oldukları hâlde kendisini istikbal ettiler. Pîrî Paşa'nın da o gün öğleden sonra gelmesi dolayısı ile cülus ve cenaze merasiminin ertesi gün yapılacağı ilan olundu.

1 Ekim 1520 sabahı Süleyman refâkatinde veziriazam bulunduğu hâlde Enderun'dan divan odasına çıkarak çavuşların alkışlarıyla karşılandı. Müftü, ulema, devletin diğer büyük erkânı elini öptüler. Böylece cülus ve biat merasimi tamamlandı.

Öğleye doğru Selim Han'ın naaşının Edirnekapı'ya doğru yaklaştığı haberi geldi. Genç padişah matem elbisesini giymiş olduğu hâlde babasının naaşını karşılamak üzere Edirnekapı'ya hareket etti. Surların dışında babasının cenazesi ile buluştu. Paşalar atlarından

inip tabutu bir müddet omuzlarında taşıdılar. Sonra askerlerin omuzlarında olmak üzere Fatih Camii'ne kadar getirildi. Bu arada Sultan Süleyman da yaya olarak refâkat etmişti.

Cenaze namazı burada kılındı. Ardından naaşını Mirza Sarayı denilen mahalle getirdiler. Selim Han burada camiinin temellerini attırmış bulunuyordu. Bahçesine defin işlemleri tamamlanmasından sonra padişah yetkililerden caminin durumu hakkında bilgi aldı. Ardından caminin tamamlanmasına hız verilmesi yanında babasının kabri üzerine bir türbe ile cami yanında imâret ve muallimhane inşasını da emretti.[3]

Yeni padişah İstanbul'a gelişinin üçüncü gününde devlet adamlarına ve kapıkullarına hil'atler, bahşişler ve terakkiler dağıttırdı. Eyaletlere, sancaklara ve dost devletlere cülusnâmeler yazıldı.

Pîrî Paşa'yı yerinde veziriazam bırakan Sultan Süleyman kendisinin Saruhan sancakbeyliğinde lalası bulunan Kasım Paşa'ya (Koca) vezirlik pâyesi tevcih etti. Bu suretle divanda ilk defa dört vezir bulunması usulü ihdas edildi. İkinci Vezir Mustafa Paşa, Üçüncü Vezir Ferhad Paşa ve Dördüncü Vezir Kasım Paşa oldu.

Şimdi dost düşman herkesin merak ettiği Yavuz Sultan Selim gibi kudretli ve cihangîr bir padişahın yerinin doldurulup doldurulamayacağı idi.

Çağdaşı bir tarihçi "Herkes yırtıcı bir aslanın yerine uysal bir kuzu geldiğini" düşünüyordu, diye yazmıştı. Oysa o, bambaşka biri olarak tarihe adını yazdıracaktı.

KANUNÎLİĞE GİDEN YOL

Saltanatının ilk üç gününde merasimleri yerine getirip, ihsan ve terakkiler ile devlet büyüklerini ve kapıkullarını sevindiren padişah ilk uygulamalarını başlattı.

Öncelikle babasının Tebriz'den sürüp getirdiği altı yüz evden mürekkep sürgünlere hürriyetlerini iade etti. İsteyenlerin yurtlarına gitmekte, dileyenlerin de İstanbul'da kalmakta muhtar olduklarını belirtti.

Ardından yine babası zamanında yasaklanan ipek ticaretini serbest bıraktırdı. Osmanlı ve İran ülkeleri arasında ticaret kervanlarının serbestçe hareketine izin verdi. Müsâdere olunan mallar iade edildi.

Gelibolu sancakbeyliği vazifesi ile kaptan-ı derya bulunan Cafer Bey, haksız uygulamaları ve şiddetli hareketleri ile kanlı (hûni) lakâbını almıştı. Hakkındaki şikâyetler üzerine Sultan Süleyman tahkikat yapılmasını emretti. İstediklerini katlettirerek mallarını zapt ettiği anlaşıldığından idam olundu.[4] Yerine Polak Mustafa Paşa tayin edildi.

Yine saltanatın bu ilk günlerinde bazı evleri basarak zorbalık yaptıkları padişahın kulağına kadar gelen Silahdar Ağa ile beş adamını idam ettirdi.

Prizren beyinin reâya evlatlarını esir diye aldırıp sattırdığı şikâyeti divana ulaştı. Tahkikatın gerçek çıkması üzerine gönderdiği bir çavuş marifeti ile şiddetle cezalandırıldı.[5]

Bu adalet örnekleri Sultan Süleyman saltanatının hak, hukuk ve nizam devri olarak başladığının isbatı olmuştu. Bundan sonra da yarım asır boyunca kanunsuz ve haklı sebebe dayanmayan hiçbir muamele cereyan etmedi.

Sebepsiz ve günahsız yere ümeradan ve kadılardan ve diğer makam sahiplerinden hiç kimse mazul ve mağdur edilmedi.

Seferlerde ordunun müthiş disiplini her zaman dikkati çekecek ve izinsiz hiçbir şekilde reâyanın malına el uzatılmayacaktır.

Bu itibarla bütün vazifeliler adalet ve hakkaniyet dairesinden çıkmamaya büyük bir itina göstereceklerdir. Zira o dairenin dışına çıkanların geniş dünyanın başlarına dar geleceğini iyi bilmekte idiler.

Her hangi bir ihmalden ötürü azl edilenleri ise "Bir dahi mansıp yüzü görmezem" diye korkarlardı.

İşte bu nedenlerle batılıların Muhteşem Türk, Büyük Süleyman diye andıkları bu Osmanlı padişahına Türkler ve Müslümanlar belki mütevâzı ancak anlam ve ehemmiyeti pek büyük Kanunî lakabını uygun göreceklerdir.

Adaleti ile tarihte ün salmış Sasani hükümdarı Nuşirevan'ın adı artık anılmaz olacaktır.

Nam-ı Nuşirevan anılmaz devr-i adlinde anın
Şimdi ağızlarda anın adıdır Nûş-i revan

Nâle etmez kimse devrinde meğer nây-ı rebâb
Kimse gevç görmez zamanında anun illa kemân[6]

CANBERDİ GAZALİ İSYANİ

Sultan Süleyman'ın saltanata geçmesi ile yeniçeriler aldıkları ulûfeden ve kendilerine yapılan vaatlerden sonra memnun görünmekteydiler.

Halk, genç ve her türlü meziyete sahip bir kişinin başa geçmesinden sevinç duymaktaydı.

Ne İstanbul'da ne de diğer vilayetlerde devlet otoritesini endişelendirecek bir durum vardı.

Ancak ayaklanma, beklenmeyen bir yerde, Şam eyaletinde patlak verdi.

Yavuz Sultan Selim Han tarafından Memlük topraklarının ele geçirilmesinden sonra bu toprakların bir kısmını teşkil eden Şam eyaleti ile Kudüs ve Gazze sancakları Canberdi Gazali'ye bırakılmıştı.

Canberdi Gazali aslen Dalmaçyalı bir Slav esiri iken sonradan Kansu Gavri ve Tomanbay'ın en nüfuzlu emirlerinden biri olmuş ve Şam valiliğine getirilmişti.

Selim Han'ın Mısır Seferi sırasında Hayırbay'ın delaleti ile Selim Han'a itaatini arz etmiş ve affedilmişti. Selim Han Mısır Seferi dönüşü Şam'dan hareketinden önce Canberdi Gazali'yi Şam beylerbeyiliğine ve ilaveten Kudüs ve Gazze sancaklarının idaresine getirdi.

Buna rağmen Gazali'nin kafasında daima bir isyan fikri ile istiklâl arzusunu taşıdığı anlaşılmaktadır. Ancak Yavuz Sultan Selim'in aman vermeyen siyasetini iyi bilen Canberdi Gazali'nin onun sağlığında böyle bir teşebbüse girişmesi beklenemezdi.

Nitekim Selim Han'ın vefat haberini duyunca derhâl Melik Eşref unvanıyla hükümdarlığını ilan ile adına hutbe okutup sikke bastırdı. Kendisiyle birlik olmaları için Mısır Beylerbeyi Hayırbay'a haber gönderdiği gibi ittifak etmek üzere de Safevi hükümdarı Şah İsmail'e başvurdu.

Canberdi Gazali'nin teklifinden telaşa düşen Hayırbay derhâl deniz yoluyla hükümdarı durumdan haberdar etti. Gazali'nin kendisine yolladığı mektupları da padişaha yolladı.

Şah İsmail ise vaziyetten ümide düşerek hadiseleri dikkatle takip etmeye başlamıştı. Şayet Canberdi'nin ayaklanması başarıya ulaşırsa derhâl yardımcı birlikler sevk edecek böylece Osmanlı Devleti'nden Çaldıran hezimetinin öcünü alabilecekti.

Canberdi Gazali, Osmanlı tahtında vuku bulan saltanat değişikliği sırasında bir otorite boşluğu olacağını düşünmüş olmalıydı. Mısır'ın kendisine katılması, şahın da harekete geçmesi karşısında Osmanlı merkezinde bir çözülme meydana gelirse rahatlıkla bölgesine sahip olabilirdi. Hatta Osmanlı ülkesinden pek çok toprak parçasını da elde edebilirdi. Canberdi Gazali büyük düşünüyor ve seri hareket ediyordu.

Gazali'nin düşünmediği nokta ise Osmanlı Devleti'nin başına küçük yaşlarından beri tecrübe sahibi, ileri görüşlü, disiplinli yeni bir hükümdarın geçtiği, bu hükümdarın böyle durumlarda anında müdahale edebilecek kâbiliyette olduğu idi.

Canberdi Gazali süratle birliklerini topladı ve yirmi bin kişilik bir kuvvetle Haleb üzerine yürüdü. Ancak Haleb'de hiç ummadığı bir mukâvemetle karşılaştı. İçeride bulunan yeniçeri birlikleri şiddetle direniyordu.

Bu sırada Mısır Beylerbeyi Hayırbay, padişaha gönderdiği bir haberci ile Canberdi'ye müdahale edebileceğini bildirdi. Sultan Süleyman, tahta çıktığı şu günlerde, böyle bir ayaklanmaya kendi ordusunu değil de kendine bağlı bir beylerbeyinin kuvvetlerini gönderirse, bunun bir zayıflık eseri olarak düşünülebileceğini, etrafındaki bey ve hükümdarlar tarafından böyle anlaşılacağını

hesaplamış olmalıydı. Bundan dolayı Mısır beylerbeyine Canberdi üzerine kuvvet göndermemesi bildirildi. Ayrıca bir zorluk veya bozgun karşısında Mısır kuvvetlerinin Canberdi tarafına geçme ihtimali de düşünülmüş olmalıdır.

Canberdi Gazali İsyanı'nı bastırmak üzere Anadolu, Karaman ve Sivas eyaleti kuvvetleri ve Kapıkulu efradından dört bin yeniçeri ile Üçüncü Vezir Ferhad Paşa görevlendirildi. Ayrıca Dulkadır Beyi Şehsuvaroğlu Ali Bey de yardıma memur edildi.

Şehsuvaroğlu Ali Bey süratle hareket ederek Ferhad Paşa henüz gelmeden Haleb önüne geldi. Ocak 1521'de Haleb önünde Canberdi kuvvetlerini bozarak çekilmeye mecbur bıraktı. Ardından Ferhad Paşa kuvvetleri ile birleşerek Şam civarında Mastaba denilen mevkide Canberdi Gazali kuvvetleri ile bir kez daha karşı karşıya geldiler. Şiddetli geçen muharebede Canberdi Gazali kuvvetleri bütün güçlerini ortaya koyarak çarpıştılar ise de Osmanlı talimli askerleri aman dahi vermediler.

Yağdı halk üstüne ok baran gibi
Yareler açtı gül-i handan gibi

Karşı durmanın faydasızlığını gören Canberdi güçlerinin kimi kaçış yolunu tutarken kimisi de selâmeti teslim olmakta buldu. Yakalanan Canberdi'nin başı kesilerek ayaklanmasının bastırıldığının belirtisi olmak üzere başkent İstanbul'a padişaha gönderildi.[7]

Bu hadiseden sonra Şam beylerbeyliğine Ayas Paşa getirildi. Kudüs, Gazze ve Safed sancaklarına da birer sancakbeyi tayin edildi.

Durumun böyle bir sonuca bağlandığını gören Safevi hükümdarı Şah İsmail, Çaldıran'ın intikamını alırım düşüncesi ile beklerken bir kez daha Osmanlı yumruğu ile karşılaşmamak için süratle Kazvin'e doğru çekildi.

Ferhad Paşa ise bu olaylardan sonra padişahın emri gereğince bir süre daha Orta Anadolu'da kalıp Şiî unsurların hareketlerini izlemeyi sürdürdü. Âsâyişin yerinde ve hudutların güvende olduğuna tam kanaat getirmesi üzerine padişahtan aldığı izinle İstanbul'a doğru dönüş hareketini başlattı.

KANUNÎ'NİN İLK SEFERİ

Canberdi Gazali isyanının bastırıldığı haberi İstanbul'a geldiği sırada Kanunî Sultan Süleyman da Macar kralına karşı bir sefer açılmasına karar vermiş bulunuyordu. Macarlarla uzun süredir ciddi bir problem ve çatışma yaşanmamıştı. Hudutlarda serkeşlik edip dururlardı. Kaynaklarda onlar için, "burunları ovulmamış, harp meydanından kovulmamışlardı, bunlara ciddi bir ders vermek gerekliydi" diyerek hâlleri ve hareketleri özetleniyordu.

Yemeyen yad elin işkencesini
Sanur pulad kendi pençesini[8]

Macaristan Kralı II. Layoş, VII. Ladislas'ın oğlu olup 1503 yılında doğmuştu. 1515'te Alman İmparatorluğu generali ve 1516'da henüz on üç yaşında iken babasının yerine Macaristan ve Bohemya kralı oldu. On sekiz yaşında iken Habsburglardan İspanya Kralı Şarlken ile Avusturya Arşidükü Ferdinand'ın kızkardeşi Maria ile evlendi. Bu durum kendine güvenini ve gururunu kamçılamış ve Osmanlılara karşı hudutlarda daha şiddetli hareketlere girişmesine yol açmıştı.

Nitekim Sultan Süleyman'ın cülusunu haber vermek üzere giden Osmanlı elçisi Behram Çavuş'un önce hakarete uğraması ve ardından öldürülmesi Osmanlı kaynaklarındaki ifadelerin ne kadar yerinde olduğunu göstermekteydi. Bazı kaynaklar Behram Çavuş'un haraç istemek üzere gittiğini yazmaktadır. Elçiye yapılan muâmele Macarların Osmanlı Devleti ile ahdini bozduğunu göstermekteydi. Kanunî, derhâl sefer hazırlıklarının görülmesini emretti.[9]

Padişah sefere çıkacağı hafta Eba Eyyub el-Ensari hazretlerinin, büyük dedesi Fatih Sultan Mehmed, dedesi Sultan II. Bayezid ve babası Selim Han'ın türbelerini ziyaret ederek dualar etti. Halka sadakalar dağıtarak hayır dualarını aldı.[10]

Nihayet kendisi de 18 Mayıs 1521'de İstanbul'dan hareket etti. On gün sonra Edirne'ye geldi. Burada üç gün kalındı ve bol bol ihsanlar dağıtıldı. Edirne'de iken Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa ile Akıncı beyleri gelerek orduya katıldılar. Tekrar hareketle 11 Haziran'da Filibe, 17 Haziran'da Sofya'ya varıldı. Daha sonra da Niş ve Alaca-

hisar istikametinde yola devam edilirken hudut kumandanlarının da katıldığı harp meclisi toplandı.

Kanunî'nin hedefi Belgrad'ı geçerek Budin üzerine yürümek ve hasmını otağında avlamaktı. Kralın tahtgâhını alarak başını ezdikten sonra kalelerinin zaptı kolaydı.

Ancak devlet adamları padişahın fikrine karşı çıktılar. Onlar:

"Belgrad çok önemli ve muhkem bir kaledir. İçi savaşçılar ile doludur. Böyle bir kaleyi arkada bırakıp ilerlemek isâbetli olmaz" dediler. Kanunî, bu mütalaaları yerinde bularak Belgrad'ı fethe karar verdi. Plana göre şehrin doğusundan ve batısından iki koldan Tuna ve Sava nehirleri geçilerek Belgrad Kalesi Macaristan'dan tecrit edilecek ve ardından muhasaraya başlanacaktı.

Alınan karar gereğince Veziriazam Pîrî Mehmed Paşa Belgrad'ın üzerine gönderilirken Rumeli Beylerbeyi, Üçüncü Vezir Ahmed Paşa'yı da Sava Nehri üzerindeki mühim mevkilerden Böğürdelen'in (Sabacz) zaptına gönderdi. Karadeniz'in Tuna Nehri'ne kadar olan sâhillerini muhafaza etmek üzere korsanlıktan yetişme Dânişmend Reis memur edilirken, Akıncılar da beyleri Mihaloğlu, Turahanlı ve Yahya Paşazade Bâli Bey kumandalarında Macaristan içlerine sevkedildiler.

Böğürdelen Kalesi Fatih devri uç beylerinden İshak Beyoğlu İsa Bey tarafından yaptırılmış ancak sonradan düşman eline geçmişti. Rumeli askerleri çetin bir savaştan sonra kaleyi ele geçirdiler. Her iki tarafta oldukça zayiat vermişti. Çok sayıda yaralı vardı.[11] Sultan Süleyman gelerek kaleyi gezdikten sonra:

"İlk fethettiğim kale budur, mamur olması gerekir" diyerek genişletilmesini ve bir de iç kale yapılmasını emretti.[12] Askerlerine hizmetlerine göre ihsanlarda bulunup yüksek makamlar verdi. Ardından Sava Nehri üzerinde bulunan köprü inşaatına, günlerce bir çardak altında nezaret ederek, askeri teşvik etti. Ordu yirmi gün içerisinde bölük bölük Sava Nehri'ni geçti. Padişah da 27 Temmuz günü Sava'yı geçerek Sirem Ovası'na girdi.

Bu sırada Sultanzade Hüsrev Bey Belgrad'a yakın Zemun taraflarını İkinci Vezir Çoban Mustafa Paşa da Salankamin Kalesi'ni fethetmişti.

Salankamin muhafızları Osmanlı askerleri kale önünde mevzilendiklerinde hemen o gece yarısı "Eteğini sığa ve geceyi kalkan yap" atasözüne uygun olarak kaçmışlardı. Kendilerine ne süngünün gözü ne mızrağın kolu ne kılıcın eli ve ne de uçan ok yetişebilmişti. Padişah ise süratle Veziriazam Pîrî Paşa'nın kuşatma altında tuttuğu Belgrad Kalesi önüne gelerek yüksek bir tepe üzerinde kurulan otağına yerleşti.

BELGRAD'IN FETHİ

Belgrad Osmanlılar tarafından ilk defa II. Murad Han zamanında kuşatılmıştı. 1441 yılında karadan ve Tuna Nehri'nden başlatılan ve altı ay devam eden kuşatma, karşılaşılan mukâvemet ve orduda görülen salgın hastalık gibi sebeplerle kaldırılmıştı. İkinci kuşatma ise Fatih Sultan Mehmed tarafından gerçekleştirildi. Bizzat padişahın da katıldığı ve yaralandığı şiddetli çatışmalar bir netice vermemiş ve tekrar geri çekilmek zorunda kalınmıştı.

Şimdi Osmanlı orduları Kanunî Sultan Süleyman'ın emrinde bir kez daha Belgrad önündeydi. Hicri 927 yılı Ramazan ayının ilk günleri (Ağustos 1521) idi.

Hisar birkaç gün toplarla dövüldü. Ramazanın beşinde (10 Ağustos) gece sabaha kadar çarpışma devam etti. Kalenin varoşuna girildi. Buradaki müdâfiler Neboysa[13] dedikleri hisara çekildiler. 13 Ağustos günü kaleye büyük bir yürüyüş gerçekleştirildi. Mücâhidlerin coşkularını gören düşman cüret ve cesaret göstererek dışarı çıktı. Şiddetli çarpışmalar neticesiz kaldı.

18 Ramazan/23 Ağustos'ta büyük bir hücum daha gerçekleştirildi. Osmanlı dilâverleri Ramazan ayının da getirdiği bir gayret ve hamiyet ile vuruşuyorlardı. Top atışları ile gökler oynuyor, hisar taşları pamuk gibi atılıyordu. Bursa Beyi Behram Bey şehit düştü. Karaca Ahmed Paşa yaralandı. Ancak takdir tedbire uymamış ve gaziler bir kez daha hisara girememişlerdi.

Bunun üzerine sur altına tüneller kazdılar. Buralara barut yerleştirip ateşe verdiler. Yer velvele-i zelzele ile dolup afak-ı cihanı tuttu. Neboysa Hisarı'nı havaya uçurdular. Buradaki müdâfilerin büyük kısmı hayatını kaybetmişti. Artık fethin eserleri kendini göstermekteydi.[14]

Kale komutanları Yalaşko, adamlarını toplayıp bir durum değerlendirmesi yaptı. Yeniçerilerin içeri girmesi hâlinde yaşanacakları dikkate alarak kaleyi sulhen vermeye razı oldular.

Böylece 30 Ağustos 1521'de (26 Ramazan 927) eman alıp Belgrad'ı teslim ettiler. Kale komutanlarına izin verilerek padişahın huzurunda toprağı öptüler. Canları, malları ve aileleri bağışlanarak gemilerle Tuna'dan gittiler. Aslen Sırp olanlar evlat, aile ve mallarıyla İstanbul'a naklolunarak Yedikule civarına iskân edildiler. Bunlar burada Belgrad Mahallesi'ni kuracaklardır.[15]

Belgrad'ın fethine birçok tarihler düşürülmüştür.

O gece her tarafta fetih sureleri okundu. Ertesi gün Cuma idi. Bütün asker ve Sultan Süleyman, camiye tahvil edilen aşağı kilisede Cuma namazını kıldılar. Namazdan sonra dualar edildi.

Padişah Belgrad'ın fethini memleketin bütün kadılarına bir fetihnâme ile bildirdi. Sefer ve muhasara hadiseleri ve kalenin fethi bu nâmede edebî bir ifade ile ve birçok âyet ve hadisler ile süslenerek anlatılmış, bilhassa vezirler ile veziriazamın büyük meziyetleri belirtilmiştir. Ayrıca Dulkadır Hâkimi Şehsuvaroğlu Ali Bey'e, vezir Ferhad Paşa'ya Belgrad fetihnâmeleri gönderen padişah, kendilerinden de buna karşılık tebriknâmeler almıştır. Diğer taraftan padişah, Venedik dojuna da Halil Çavuş adındaki bir elçi ile bu fetihnâmelerden birini göndermiştir. Elçi, senato tarafından merasimle kabul edilmiştir.

Belgrad Kalesi'nin yıkılan yerlerinin yapılması için adamlar tayin edildi. Hisarın içinde ve dışında camiler, mescitler, tekkeler, imaretler ve hamamlar yapılması da emredildi. Kaleye kadı, komutan ve muhafızlar konularak silah ve mühimmatça ne eksiklikleri

varsa giderildi. Tüm bunlar için hazineden yirmi bin altın ayrıldı. İki yüz adet top bırakıldı.

Semendire ile Belgrad bir sancak yapılarak dokuz yüz bin akçe has ile Bosna Emiri Yahya Paşaoğlu Bâli Bey'e verildi. Boşalan Bosna beylerbeyliğine ise Hüsrev Bey getirildi.

Böylece kısa bir süre içerisinde bir Türk ve İslam beldesi hüviyetini kazanan Belgrad, bu tarihten itibaren Avrupa seferlerinde Osmanlıların en önemli üslerinden biri olacak ve "Darü'l-Cihad" adıyla anılacaktır.[16]

16 Eylül günü Sava'yı geçen Kanunî, dönüş yolculuğuna başladı. Semendire'ye geldiğinde küçük oğlu Şehzade Murad'ın vefat haberini aldı. Padişah gözyaşlarına engel olamamıştı. Üzüntüsünü gidermek dertlerini unutmak için Filibe ile Edirne arasındaki Uzunca ovaya kadar avlanarak geldi. 21 Ekim 1521'de İstanbul'a ulaştı.

Ancak aynı ayın sonlarında bu defa da oğlu dokuz yaşındaki Şehzade Mahmud'un vefatı vuku buldu. Padişahı taziyeye gelen divan üyeleri onu teselli için şöyle diyorlardı.

Bedr gitti ise şems sağ olsun
Gonca-i cihan beka bulsun[17]

ANLAŞMALAR

İstanbul'a gelen padişah, kısa aralıklarla toplanan Divan-ı Hümayunlarda hükümdarlarından getirdikleri tebriknâmeleri takdime gelen Ragusa, Venedik ve Rus elçilerini kabul etti. Ragusalılar Osmanlı memleketlerinden ihtiyaçları için zahire satın almak müsaadesini padişahtan almakta idiler.

Rus Çarı Vasili'nin, cülus tebriki için gönderdiği elçiler, Kırım hanının mütemadi akınlarından duydukları rahatsızlığı dile getirdiler. Genç padişah da Mehmed Giray Han'a Rusları rahatsız etmemesini tenbih eyleyecekti.

Rus çarına, Kırım hanzadelerinden olan Menkub Beyi'nin götürdüğü nâmede padişah, dostane hislerini ve iyi komşuluk arzusunu bildiriyordu. Rus çarı bu fırsatı kaybetmemek için derhâl Jean

Morozof adında yeni bir elçi göndererek Osmanlı padişahı ile bir anlaşma akdini istedi. Fakat daha fazla birşey elde edemedi.

Bu sırada Venedik ile yapılan anlaşma ve eskiden verilmiş imtiyazların yenilenmesi daha mühimdir. Venedik Balyosu Marco Memmo otuz maddelik bir ahidnâme akdine muvaffak oldu (1521).

Bu ahidnâmede ticaretin serbestisi ve güvenliği belirtiliyor, her üç senede bir değiştirilmek üzere İstanbul'da balyos bulundurulması kararlaştırılıyordu.

Kaçak köleler Venedik'e iade olunacak, İslamı kabul etmiş bulunanlar için bin akçe bedel verilecekti.

Asil esirlerin hürriyeti iade olunacak, deniz kazazedelerine ilişilmeyecekti.

Her kaptan gemisinden sorumlu olacak, kâtiller ve diğer suçlular her iki tarafça karşılıklı olarak geri verilecekti.

İki devlet tebeası arasındaki davalarda tercümanlar mahkemede hazır bulunacak, herhangi bir Venediklinin borcu için balyos hapsedilmeyecekti.

Venedik tüccarları balyosun müsaadesi olmadıkça Osmanlı ülkesine seyahat edemeyeceklerdi.

Venedik tebeasının verasetine ait davalar balyos tarafından görülecekti.

Venediklilerin Trablusgarp, Tunus ve Cezayir gibi Berberî memleketleri ile ticaretlerine mani olunmayacaktı.

Venedik gemileri yalnız İstanbul'a girecekleri vakit gözden geçirilecek, Gelibolu'da muayene olunmayacaktı.

Venedik Cumhuriyeti Kıbrıs ve Zanta adalarına karşılık her sene biri on bin diğeri beş yüz dukalık iki vergi ödeyecekti.[18]

Kanunî Sultan Süleyman'ın ilk senelerinde yapılan bu ahidnâme, bu hükümdarın daha sonraki devirlerinde diğer devletler ile aktedilen anlaşmalara esas olmuş gibidir.

RODOS'A DOĞRU

O kış, divan toplantıları ve inşaat işleri ile geçti. İstanbul'da Yavuz Sultan Selim Han nâmına başlanılan cami yavaş yavaş tamamlandı. Belgrad yakınında Havale Kalesi ve Akdeniz sahilinde Kavala şehri muhkem bir hâle getirildi. Tersanede ise bin amele yeni donanma ve techiziyle meşgul idi.

Baharla birlikte hedefin Hıristiyanlığın ileri karakolu olup Mısır'ın alınmasından sonra ayrı bir önem kazanan Rodos'a karşı olacağı anlaşılıyordu.

Osmanlıların kaleyi fethetmesini gerektirecek pek çok sebep vardı. Özellikle Rodos şövalyelerinin Türklerin Akdeniz ticaretini sekteye uğratmaları, hac seferlerini tecavüzleriyle rahatsız etmeleri, adada bulunan beş altı bin Müslüman esirini çok ağır şartlarda çalıştırıp işkencelere tabi tutmaları ve Canberdi Gazali isyanlarına yardım etmiş olmaları en önemli faktörlerdi.[19]

Buna rağmen Rodos'un alınması hususunda Divan-ı Hümayun'da yapılan müzâkerede ekseriyet, Rodos seferine taraftar değildi. Şövalyelerin şöhreti, adanın müstahkem olup uzun müddet muhasaraya dayanması ve Avrupa'nın burası ile yakından alâkası cihetiyle adaya süratle yardım etmeleri düşünülerek tehlikeli ve muvaffakiyetsiz bir maceraya girişilmek istenmiyordu.

Veziriazam Pîrî Mehmed Paşa ile İkinci Vezir Çoban Mustafa Paşa ve meşhur denizci Kurdoğlu Muslihüddin Reis ise Rodos seferine şiddetle taraftar idiler. Bunlar Avrupa tarafından endişe edilecek bir durumun olmayacağını ileri sürmekte idiler. Padişahın da veziriazam ile aynı fikirde olması üzerine Divan-ı Hümayun adanın fethi için kesin karara varmıştı.

Bundan sonra Osmanlı hükümeti bir taraftan Rodos Başşövalyesi "Vilye dö Lil Adam" ile mektuplaşarak ada hakkındaki maksadı ona sezdirmemek isterken diğer taraftan da adaya gönderdiği ve adadan elde ettiği casuslar vasıtasıyla oradaki durum hakkında malûmat almaktaydı. Fakat başşövalye de İstanbul'daki hazırlığın kendi aleyhine olduğunu casuslarının bildirmesiyle öğrenmiş ol-

duğundan o da hem müdafaa tertibatını alıyor, hem de Papa ile Fransa kralından yardım istiyordu. Bu arada adaya bir sene idare edecek erzak ve mühimmatı da tedarik etmekten geri kalmayacaktı.

Rodos seferine Vezir Ahmed Paşa serdar olmak istediyse de, Pîrî Paşa'nın tavsiyesiyle İkinci Vezir Çoban Mustafa Paşa tayin olundu. Elde Yavuz Sultan Selim zamanında hazırlanmış mükemmel bir donanma vardı. Donanma Kumandanı Polak Mustafa Paşa idi.

Kanunî Sultan Süleyman 5 Haziran 1522'de serdar Mustafa Paşa'yı üç yüz gemiden mürekkep bir filo ile sefere gönderdiği gibi kendisi de 16 Haziran'da harekete geçti. Üsküdar'a geçtiğinde burası bayraklarla gül bahçesine dönmüş bulunuyordu. Haziran ayı sonunda Kütahya'ya ulaştı. Anadolu Beylerbeyi Kasım Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa, kuvvetleriyle burada padişahı bekliyorlardı. Ordu yüz bin kişiye ulaşmıştı.

Kemalpaşazâde'nin tabiriyle asker o kadar kalabalıktı ki atlarını Fırat Nehri'ne sulamaya götürselerdi, nehirde su kalmaz teyemmüm yeri olurdu. Dar yerlerden geçerken meydana gelebilecek izdihamı önlemek için beylerbeyilerin her birinin başka yoldan gitmeleri emrolundu.[20]

Sultan Süleyman Muğla'nın Karabağ yaylağında iken Ferhad Paşa'nın Sivas diyarından ulağı gelerek Şehsuvaroğlu Ali Bey'in katledildiğini haber verdi.

Dulkadır Hanedanı'ndan olan ve şimdiye kadar birçok hizmetleri görülen Şehsuvaroğlu Ali Bey hakkında, idaresi altında bulunan Maraş-Elbistan havalisinde ve diğer yerlerde keyfi hareketler yaptığı, istediklerini katl ile mallarını müsadere eylediği yolunda bazı şikâyetler geliyordu. Hatta kaynaklara göre istiklâlini ilan etmek istediği hakkında bazı şüpheler de uyanmıştı. Bu itibarla Kanunî, Ferhad Paşa'yı onu cezalandırmakla görevlendirmişti.[21] Bazı kaynaklar bu hadisenin Ferhad Paşa'nın beslediği kini ve garezi yüzünden vuku bulduğunu belirtmektedirler.[22]

Kanunî 28 Temmuz 1522'de Marmaris'e geldi. İzdihamı önlemek üzere daha önce neredeyse bütün birlikler adaya geçirilmişlerdi. Nihayet 30 Temmuzda padişah da adaya geçti.

Sen-Jan Şövalyeleri tarikat reisi ve Rodos Başşövalyesi Vilye dö Lil Adam köyleri ateşe verdirmiş, bütün hâricî binaları yıktırmış ve köy ahâlîsini gediklerin tamirinde istihdam için kale içine aldırmıştı. Kalenin yedi burcundan her birini sekiz farklı milleti teşkil eden Fransız, İngiliz, İspanyol, Portekiz, İtalyan, Auvergne ve Province şövalyelerinin müdafaasına bırakmıştı.

Rodos'a çıkan Kanunî ise kaleyi kuzeyden güneye doğru olmak üzere şu tertiple çevirdi: Sağ cenahta Fransız ve Alman burçları karşısında Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa güçleri vardı. Onun yanında ve İspanyol burcu mukabiline üçüncü vezir Ahmed Paşa kuvvetleri konuşlandırılmıştı. Merkezde ve İngiliz burcu hizasına İkinci Vezir Mustafa Paşa, şehrin güney doğusuna doğru Auvergne ve Province burçları hizasına ise Anadolu Beylerbeyi Kasım Paşa ile Veziriazam Pîrî Mehmed Paşa kuvvetleriyle yer almıştı.[23]

ŞİDDETLİ ÇARPIŞMALAR

Muhasaraya başlamadan önce Kanunî Sultan Süleyman şövalye tarikatı reisine bir mektup göndererek itaati kabul ettiği takdirde hürriyetlerinin sağlanacağını ve mallarının taarruzdan korunacağını bildirdi. Fakat bunun müsbet bir neticesi olmadı.

Ağustos'un birinde Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa Alman şövalyelerinin müdafaasına bırakılan burç üzerine yürüyerek muhasarayı açtı. Yirmi bir top Alman burcuna yirmi iki top da Saint Nicolas kulesine yıldırımlar yağdırmaya başladı. Her biri üçer toptan mürekkep on dört batarya da İspanyol ve İngiliz burçlarını ateş altına aldı.

Kuşatanlar ve kuşatılanlar, Ağustos ayını lağım ve karşı lağım açmak işleriyle geçirdiler. Venedikli mühendis Gabriel Martinengo'nun mahareti sayesinde, Şövalyelerin yeraltı manevraları büyük neticeler verdi. Osmanlılar bu nedenle lağım faaliyetlerinden istedikleri neticeyi elde edemediler. Ancak 4 Eylül günü İngiliz burcunun güney kısmını uçurmaya muvaffak oldular. Açılan gedikler üzeri-

ne yürüyüp yedi Hıristiyan bayrağı aldılar. Lâkin şiddetli direniş karşısında geri çekilmeye mecbur kaldılar.

Bunu 10 ve 13 Eylül'deki ikinci ve üçüncü şiddetli hücumlar takip etti. Bu üç muharebe umumi olmayıp, muhasara ordusunun bir kısmıyla İngiliz burcunu müdafaa eden şövalyeler arasında vuku bulmuştu.

24 Eylül'de istihkâmların bütün hatlarına yayılacak bir umumi hücum ilan olundu. Öğleden gece yarısına kadar Osmanlı ordusunda dellâllar dolaşarak:

"Yarın hücum olacak; taş, toprak padişahındır. Kan ile mal gâliblerin ganimetidir" diyerek bağırıştılar. Güneş doğarken Osmanlılar şehrin kuzeyine, doğusuna, güneyine yürüdüler. Yeniçeri Ağası İspanyolların savunduğu burçtan içeri girdi ve bayrağını dikti. Lâkin bu üstünlük kısa bir süre devam ederek bütün sancakları Hıristiyanların ellerine geçti. Kaledekiler taş, ağaç tomrukları ve her tarafı çivili direkleri yağmur gibi yağdırıyorlardı. O gün sanki kıyamet gününden bir numûne idi. Öyle savaş oluyordu ki siperlerin içi bedensiz başlarla dolmuştu. Teke Sancakbeyi Bâli Bey yaralanmıştı. Nice savaşcıların da başları gonca gibi yare yare oldu. Sonunda ölen öldü bâki kalan döndü.[24]

Muhasara müddetince vuku bulan yürüyüşlerin en müthişi olan bu hücumda yalnız şövalyelerin ve tarikate mensup olmayanların değil, Rodos kadınlarının da kahramanlıkları görülmüştür. Yanlarında akan kan deryalarından dehşete kapılmayarak bir takımları o kadar korkunç bir cenkte takatsiz kalan muhâriblere yeniden kuvvet vermek için ekmek ve şarap vermiş, bir takımı da gedikleri doldurmak için toprak ve hücum edenlerin üzerine atmak için taş taşımışlardı.

Padişah, hücumda muvaffakiyet gösterilememesinden hiddetlenmişti. Kurulan divanda Üçüncü Vezir Ahmed Paşa Rumeli Beylerbeyi Ayas Paşa'yı suçladı. Askerler birbirine yardım etmeyince savaş işi başa varmadı. Askerin gerisi yürümeyince ilerisi durdu. Bu sözleri işiten padişah, Ayas Paşa'yı azlederek hapsettirdi. Ancak

çok geçmeden İbrahim Paşa'nın ricası üzerine affederek yeniden eski görevine iade etti.[25]

2 Ekim 1522'de gelen bir haber ise padişahı sevince boğmuştu. Saltanat göğünde yeni bir yıldız doğmuştu. Kanunî'nin Hurrem Sultan'dan doğan şehzadesine babası Selim Han'ın adı verildi.

7 Ekim 1522'de ise Mısır Valisi Hayırbay vefat etti. Bu haber padişaha ulaşınca seferin serdarlığını yürütmekte olan İkinci Vezir Mustafa Paşa Mısır valiliğine tayin edildi. Mustafa Paşa derhâl hazırlıklarını tamamlayıp ordudan ayrıldı ve Mısır'a doğru yola çıktı. Rodos serdarlığı ve ikinci vezirlik görevi Ahmed Paşa'ya verildi.

İbrahim Peçevi'nin dediği dedik, bencil bir kişi olarak tanımladığı Ahmed Paşa'nın en büyük arzusu veziriazam olmaktı. Kuşatmanın uzamasını her defasında Mustafa Paşa ile veziriazamın uygulamalarına bağlıyor ve padişahı bu yolda devamlı tahrik ediyordu. Şimdi ikinci vezir olmakla bu arzusuna pek yaklaşmıştı.[26] Bu arada donanma amiralliği memuriyeti de Polak Mustafa Paşa'dan alınarak Behram Bey'e verildi.

Ahmed Paşa 12 Ekim'de yeniden İngiliz burcuna hücum etti. Muhasarada bulunan müelliflerin bildirdiklerine göre üç hafta devam eden şiddetli çarpışmalar sonunda Osmanlılar gittikçe artan bir tempo ile adayı çember içine almayı başarmışlardı. Müdâfiler artık yorulmuş, erzakları tükenme noktasına gelmiş dirençleri de Türklerin önemli ölçüde zayiatlar vermelerine rağmen kararlılıkları karşısında kırılma noktasına gelmişti. Bu itibarla 10 Aralık 1522'de Kanunî'ye müracaat etmek zorunda kaldılar.

Aslında bu müracaat Rodos'un düşeceğini anlayan baş şövalyenin belki de kaleyi kurtarma adına son manevrası idi. II. Bayezid Han biraderi Cem hadisesi münasebetiyle Rodos şövalyelerine vermiş olduğu ahidnâmenin bir fıkrasında, ahfadından bir hükümdar Rodos şövalyeleriyle harp edecek olursa onu tel'in (lanetlemekte) etmekte idi. Başşövalye bu ahidnâmeyi Sultan Süleyman'a yolladı. Padişah bunu okudu ve yırtıp attı. Elçilere kaleyi üç gün zarfında

teslim etmelerini aksi takdirde bütün Rodos'u mahvedeceğini bildirdi. Bunun üzerine görüşmeler kesildi.

Bu arada 11 Aralık akşamı bir kalyonla yardım gelmesi ve kaleye ulaşması da müdâfilerin cesaretlerini artırmıştı. Bu yardımı gören Türklerin kışın da şiddetini artırması karşısında kuşatmayı kaldıracağını ümit ediyorlardı.

Oysa Sivas bölgesinde bulunan Ferhad Paşa tam bu sırada kuvvetleriyle adaya çıkarma yaptı. 18 Aralık'ta savaş borusu bir kez daha çalarak bu taze kuvvetlerle İspanyol burcuna büyük bir hücum düzenlendi. Nice sineler sökülüp ney gibi inledi. Nice beller bükülüp bostan değneği gibi oldu. İki taraftan da bir nice bin kişi toprağa düştü. Sonunda Türkler şövalyeleri şehir içindeki istihkâm ve hendeklere kadar kovalayıp burcu zapt ettiler.

Artık şövalyelerin bütün ümitleri solmuş, kalpleri pas yağıyla dolmuştu. Mukadder sonucun gelmekte olduğunu gören ve bir umumi hücuma daha dayanamayacaklarını anlayan başşövalye bazı şartlar dâhilinde kaleyi teslime razı oldu.[27]

Şartlar şunlardı:

Adada kalacak Hıristiyanların dinî âyinlerinde serbest olması.

Adadan Kapıkulu ocakları için devşirme alınmaması.

Beş sene müddetle ada halkının vergiden muaf tutulması.

İsteyenlerin üç sene içinde adayı terk edebilmeleri.

Kandiye Limanı'na gidecek olan Girit şövalyelerinin nakillerinin Türk gemileriyle yapılması.

Adanın on iki güne kadar boşaltılarak teslim edilmesi.

Başşövalyenin teklifleri kabul edilerek anlaşma sağlanmış oldu (26 Aralık 1522).[28]

OSMANLILAR RODOS'TA

Anlaşmanın imzalanmasından sonra İkinci Vezir Ahmed Paşa kethüdası Bayezid Çelebi, veziriazam Pîrî Mehmed Paşa ve yeniçeri Ağası maiyetleriyle kaleden içeri girdiler. Öğle vakti Otağ-ı

Hümayun'dan gülbank ve tekbir çekilerek, tabl ve nakkare çalınarak getirilen yeniçerilerin kızıllı ve sarılı sancağının dikilip mehterin çaldığı Arab Kulesi (Saint Nicolas)'nde hünkâr müezzinleri padişah adına ezanlar okumaya başladılar.

Şehrin ortasında yükseklik ve büyüklük itibarıyla dünyada eşi az olan Saint Jean adlı bir kilise vardı. Osmanlılar bunun içinde Hıristiyanlığa ait olan resim ve diğer eşyayı kaldırdılar. Sonra bu kiliseyi camiye çevirip, içine mihrap yaptılar.

Kalede bulunan dört bin beş yüz Müslüman esâret hayatından kurtarıldı. İçlerinde muhtelif millet ve hükümetlere mensup talihsiz kimseler, seyyidler, dervişler, birçok âlimler bulunuyordu. Bunlardan kimisinin boynunda, kimisinin ayaklarında ve kimisinin de el ve ayaklarında zincirler ve prangalar vardı. Bunlar özgürlüklerine kavuştukları için sevinçle el açıp, kendilerini bu güne kavuşturan Osmanlı devletine ve padişahına hayırlı dualar ettiler.[29]

Ertesi gün 1 Ocak 1523'te yanında birkaç şövalye olduğu hâlde Osmanlı ordugâhına gelen Üstâd-ı Âzam o gün divan olması dolayısı ile uzun müddet padişahın çadırı önünde bekledi. Padişah ile görüşmesi sırasında elini öpüp üç altın vazo takdim etti. Padişah da; beldeler, ülkeler kaybetmenin hükümdarların talihlerinin nasibi olduğunu söyleyerek, Üstâd-ı Azam'ı mağlûbiyetinden dolayı teselliye çalıştı. Serbestçe çekilip gidebileceklerine dair kendilerine bir kez daha garanti verdi. Vilye dö Lil Adam huzurdan çıktığı sırada Sultan Süleyman, İbrahim Paşa'ya hitâben:

"Bu Hıristiyanı ihtiyarlığında hâne ve emvalini terke mecbur ettiğimden dolayı müteessif olmuyor değilim" demiştir.[30]

Aynı gece Türklere yüzyıllar boyunca bunca müşkilat vermiş bulunan tarikat beş bin kişi ile Malta'ya gitmek üzere Osmanlılar tarafından temin edilen nakliye gemilerine bütün mal ve mülkleri hatta hayvanları ile binip Rodos'u terk etmişlerdir.[31]

Rodos'ta Cem'in oğlu Murad'ın bulunduğu biliniyordu. Padişah Rodos şehrine girmeden önce, şövalyelerin reisine şehirde bulunan Cem'in oğlu kendisine teslim edilmedikçe mukavelenin hiçbir

maddesini tatbik ve hiçbir kimsenin limanı terk etmesine müsaade etmeyeceğini katî surette beyan etmişti. Bu suretle Murad ile eşi bir oğlu ve iki kızı teslim edilmişti. Şehzade Murad ile oğlu boğdurulup karısı ile iki kızı İstanbul'a gönderildi.[32]

Kanunî Sultan Süleyman bu suretle Türk hâkimiyetine giren Rodos'da ilk Cuma namazını, müftü ve Şeyhülislam Zembilli Ali Efendi'nin imamlık ve hatiplik ettiği, camiye çevrilen Saint Jean katedralinde kıldı.

Rodos sancakbeyliğine meşhur denizcilerden Kurdoğlu Muslihiddin Reis tayin edildi. Muhafazasına ise beş yüz nefer hisar eri ile beş yüz yeniçeri bırakıldı.

Rodos'un fethi ile birlikte tâbilerinden olan Tahtalu, İstanköy, Bodrum, İncirli, İllaki ve Sönbeki kaleleri de Osmanlı tâbiiyeti altına girdiler. Bu kalelerin de her birine kale komutanı ile birer kadı tayin edildi.[33]

Bütün kadılara, Kırım hanına, Mekke şerifine fetihnâmeler; komşu ve siyasi münasebette bulunulan bütün devletlere zafernâmeler gönderen Kanunî 2 Ocak 1523'te Rodos'u terk ile Marmaris'e hareket etti ve şubatın ilk günlerinde İstanbul'a vasıl oldu. Rodos fethi münasebetiyle gönderilen zafernâmelere Venedik mukabelede bulunduğu gibi Şah İsmail de, cülustan beri ilk defa olarak, taziyet ve tebrik vecibesini yerine getirmiş, Rodos fethinden dolayı da memnunluğunu bildiren bir mektup ile bir elçi göndermiştir.

İBRAHİM PAŞA'NIN VEZARETİ

Yavuz Sultan Selim Han'ın Mısır valiliğine getirdiği Hayırbay, gerek padişahın vefatından sonra gerekse Gazali'nin isyanı sırasında Osmanlı Devleti'ne sadık kalmıştı. Son olarak Rodos kuşatmasına yirmi gemiden mürekkep bir donanmayı teçhiz ederek damadı Kayıtbay kumandasında padişah katına göndermişti.

Yanlarında Müslümanlar için zafer sermâyesi olmak üzere Peygamber Efendimiz'in "Ukab" ismindeki sancağını da getirmişlerdi ki padişah bu hediyeye pek sevinmişti. Yedi Arab şeyhinin ve pek çok Arab askerinin bulunduğu bu kuvvetler Rodos'ta büyük gayret

göstermişlerdi. Bu itibarla Saint Nicolas burcunun adı "Arab Burcu" diye isimlendirilmiştir.

Bu hizmeti Hayırbay'ın devletine son görevi olmuş ve çok geçmeden vefat haberi Rodos'taki padişah katına ulaşmıştı. Padişah da Hayırbay'ın yerine eniştesi İkinci Vezir Çoban Mustafa Paşa'yı tayin ederek göndermişti.

Mustafa Paşa Kahire'ye vardığı sırada fırsat kollayan Çerkezler tekrar Memlük Devleti'ni kurmak için ayaklanma hazırlığında idiler. Bunlar divanı basarak paşayı elde edip Mısır'ı zapta karar vermişlerdi. Elebaşıları Hayırbay'ın imrahoru olan Kansu ile küçük hazinedarı Mısırbay ve tüfekçibaşısı Budak idi. Fakat teşebbüsleri zamanında haber alındığından derhâl yakalanıp idam olundular.

Bu olayı vesile eden Canım ve İnal nâmında iki Çerkez kâşifi (beyi) yirmi bin kişilik bir kuvvetle ayaklanma başlattılar. Etrafa mektuplar yazarak bir yıllık vergiyi affedip vergi miktarlarını da yarıya düşüreceklerini ilan edip taraftar toplamaya başladılar. İnal Kâşifi Sultan olarak ilan ettiler. İnal, Kahire'ye gireceği günü bile kararlaştırmış ve dört tarafa duyurmuştu.

Mustafa Paşa derhâl yeniçeri birlikleri ile âsîlerin üzerine yürüdü. Ridaniye civarında meydana gelen şiddetli müsâdemede yeniçeriler asileri aman vermeden dağıttılar. Yakalanan iki kâşifin başı kesilerek Kahire'de Bâb-ı Züveyle'nin mazgallarına dikildi.[34]

Halka ağır gelen bazı vergileri indiren ve halkın gönlünü kazanan Mustafa Paşa, bir müddet sonra haremi sultanın ricası üzerine, İstanbul'a çağırıldı. Yerine rikâb ümerasından, Güzelce Kasım Bey tayin edildi.

Öte yandan İkinci Vezir Çoban Mustafa Paşa'yı, Hayırbay'ın yerine Mısır valisi tayin ettirip kendisi de onun yerine ikinci vezir olan Ahmed Paşa'nın bütün emeli başvezirliği elde etmekti. Bunun için fırsat düştükçe Pîrî Paşa'nın aleyhinde söylüyor ve onun sözüne itimad eden genç padişah da mütemadi surette veziriazamı sıkıştırıyordu. Çoban Mustafa Paşa'nın Mısır'a gönderilmesi Pîrî Paşa'yı yalnız bırakmıştı.

Bilhassa Rodos seferinden döndükten sonra Ahmed Paşa, Pîrî Mehmed Paşa aleyhinde daha da artan faaliyetiyle onun gözden düşmesine sebep oldu. Neticede Pîrî Paşa 28 Haziran 1523'te vezaret haslarıyla tekaüd edildi.[35] Pîrî Mehmed Paşa bundan sonra Silivri'deki çiftliğine çekilerek on sene daha yaşamış ve 1532'de vefat etmiştir.

Ahmed Paşa artık veziriazamlık koltuğuna davet edileceği günü bekliyordu. Ancak Padişah, Ahmed Paşa'nın karıştırıcı bir tabiata sahip olduğunu anlamıştı. Bu sebeple kendisiyle beraber Manisa'dan gelerek Has Odabaşılıkla Enderun'da bulunan İbrahim Ağa'yı o zamana kadarki kaide ve teamül hilâfına Rumeli beylerbeyiliği ile beraber veziriazamlığa tayin eyledi (Temmuz 1523).[36]

Yeni veziriazam hükümet işlerinde acemi olduğundan dolayı divan kâtiplerinden olup Pîrî Paşa'ya tezkirecilik eden Celâlzade Mustafa Bey tecrübesi nedeniyle buna da tezkireci verildi.

Ahmed Paşa yıllardır beklediği arzusuna nâil olamadı ve teessüründen İstanbul'da kalmak istemeyerek Mısır valiliğini rica etti. Hâlbuki Çoban Mustafa Paşa'nın İstanbul'a davet edilip yerine Kasım Paşa'nın Mısır valisi olmasının üzerinden henüz birkaç ay dahi geçmemişti.

Öte yandan Mısır'dan dönmüş bulunan Mustafa Paşa bölgenin sıkıntılarını ve alınması gereken tedbirleri padişaha geniş bir şekilde belirtmişti. Şimdi böyle bir durum ortaya çıkınca Kanunî de, Mısır'ın fethinde babasıyla birlikte bulunan Ahmed Paşa'yı "sahib-vukuftur" diye düşünerek Mısır'a gönderdi. Ayrıca Divan-ı Hümayun'da İbrahim Paşa ile Ahmed Paşa'nın bundan sonra daima rekabet hâlinde bulunacağı da tabii idi. Bunun ise birçok anlaşmazlıklara yol açacağının bilinmesi padişah tarafından değerlendirilmiş ve tayinde etkili olmuştur.

AHMED PAŞA'NIN İSYANI

Ahmed Paşa ise tam veziriazam oldum derken gelişen durum karşısında büyük bir hayal kırıklığı yaşamıştı. Gürcü asıllı olan Ahmed Paşa, Yavuz Sultan Selim döneminde kendisini göstermiş

önce İmrahor ve sonra da beylerbeyi olmuştu. Belgrad seferinden sonra vezirlik makamına tayin edilmişti. Veziriazam olamayınca İstanbul'da dahi durmak istemeyip Mısır valiliğini istedi ve kavuştu. Ancak derununa saltanat davası girmiş bulunuyordu.

Hırs hepsini ister, fakat bütün lezzetlerden mahrum olur

30 Ağustos 1523'te Mısır'da Bulak'a vasıl olan ve Mısır âyanı tarafından karşılanan Ahmed Paşa çok geçmeden istiklâlini ilan etmek gayesiyle faaliyetlere başladı. Mısır sultanlığını elde edebilmek için Memlüklerin birçoklarını büyük menfaatler temin etmek suretiyle kendi tarafına çekti. Fakat Kahire Kalesi'ne sahip bulunan yeniçeriler bu duruma karşı çıkarak kaleyi teslim etmediler. Ahmed Paşa pek çok vaatlerde bulundu ise de kalede bulunan yeniçerilerin padişaha olan sadâkatini bozamadı.

Nihayet Memlüklerden teşkil ettiği büyük bir kuvvetle Kahire Kalesi'ni muhasara etti. Yeniçeriler ise hiç beklemedikleri bir sırada kaleden dışarı yürüyüş yaparak baskın verdiler. Hatıralara nakşedilen bir cesaret ve kahramanlıkla çarpışarak asilerin dört bin kadarını öldürüp tekrar kaleye kapandılar.

Ahmed Paşa eski Memlük emirlerinden Celaleddin adında birinden kaleye gizli bir su yolu olduğunu öğrendi. Buradan Memlükleri kaleye sokmaya muvaffak oldu ve yeniçerileri katliama tabi tuttu.

Ahmed Paşa'nın hıyaneti ve isyanı İstanbul'da duyulunca, bazı tedbirlere başvuruldu. Üçüncü Vezir Ayas Paşa üç bin yeniçeri ile karadan hareket etti. Bölgeye yakın beylerbeyiler de kendisine yardımcı olacaklardı.

Sultan unvanını alan Hain Ahmed Paşa ise artık kendisini Mısır'a hâkim olmuş görüyordu. Hutbede adını okuttu ve namına para bastırdı. İskenderiye ile bütün sahil bölgesini zapt ettiği için Mısır ile devlet merkezi arasındaki bağlantıyı kesmiş bulunuyordu. Nitekim merkezden Ahmed Paşa'nın azli ile yerine Mustafa Paşa döneminde ortaya çıkan Arab isyanını büyük bir muvaffakiyetle bastıran Kara Musa'nın tayin fermanını getiren gemiyi ele geçirdi.

Olaydan haberi olması ile birlikte çok sevilen yiğit Kara Musa ile fermanı getiren çavuşu öldürttü.

Hain Ahmed Paşa bundan sonra Osmanlı padişahları gibi üç vezir nasbetti ve memleketinin idaresini bunlara taksim etti. Bu beylerden bir tanesi de İstanbul'dan yanında gelen Kadızade Mehmed Bey'di. Mehmed Bey Osmanlı Devleti'nin bu oldu-bittiyi kabullenmeyeceğini ve mutlaka fena bir akıbete uğrayacaklarını düşünüyorlardı. Bu itibarla Hain Ahmed Paşa'yı ortadan kaldırabilmek için çareler düşündü.

Onu ansızın ve hissettirmeden ortadan kaldırabilmek için Kahire evlerinde birkaç yüz asker gizledi. Hain Ahmed Paşa'nın kaleden çıkıp şehre ineceği bir zamanı bekledi. Nihayet böyle bir zamanda hamamda yıkanırken bulunduğu mahal "Allahu yensuru Sultan Süleyman" nidalarıyla basıldı.

Ahmed Paşa buna rağmen kurtulmaya ve iç kaleye çekilmeye muvaffak oldu ise de Mehmed Bey de kapı kapanmadan adamları ile içeri girebilmişti. Şayet Ahmed Paşa'nın kurtulması hâlinde kendilerinden feci şekilde intikam alacağını bilen Mehmed Bey adamlarını:

"Ey benim yoldaşlarım ve dilâverlerim! Bir işdir kim bu denlü ikdam eyledik. Şimden gerü tâ ölünceye değin gayret gösterip işi tamamlamak gerektir. Yahut tâ cümlemiz kırılıncaya değin cenk etmemiz lazımdır. Zira bundan sonra Ahmed Paşa'nın fırsat eline girerse her birimizi bir azapla helak eyler ki cihan halkına ibretnümâ oluruz. İmdi onun azabı ile ölmektense erlikle ölmek yeğdir" diyerek gayrete getirdi.[37]

Çarpışmaların şiddetlenmesi üzerine Ahmed Paşa Kahire'den yirmi kadar adamıyla iç kalenin bedenlerinden urgan sarkıtarak dışarı çıkmaya ve kurtulmaya muvaffak oldu. Süratle İskenderiye bölgesine kaçtı. Mehmed Bey ise ona toparlanma fırsatı vermeden Ahmed Paşa'yı elde etmeye kararlıydı. Mükemmel silahlı üç bin kişi ile takibe koyuldu. Kendisini koruyanların kesinlikle ve aman verilmeden öldürüleceğini ilan etti.

Nihayet Arab şeyhlerinden İsmail, Ahmed Paşa'yı yakalayıp kendisine teslim etti. Mehmed Bey hainin başını kestirerek merkeze gönderdi. Üç bin yeniçeri ile Mısır üzerine yürümekte olan Ayas Paşa bu gelişmeler üzerine geri çağrıldı.[38]

Buna rağmen Mısır'da karışıklıklar ve ihtilaflar devam ediyordu. Bunun üzerine Kanunî, 1524 senesinin ilkbaharında İbrahim Paşa'yı ahenk ve asayişi iade maksadı ile Mısır'a gönderdi. İbrahim Paşa İstanbul'dan yola çıktığı gün Osmanlı tarihinde ilk ve son defa olmak üzere padişah tarafından büyük bir teveccüh ve güven nişanesi olarak, Adalar'a kadar uğurlanmıştı. Veziriazamın Mısır'da bulunduğu sırada Sultan Süleyman'ı meşgul eden iki üç hadise oldu. Bunlardan birincisi Ferhad Paşa'nın idamıdır.

Şehsuvaroğlu Ali Bey'i te'dip eden, fakat sonradan Anadolu'da ve bilhassa Rum eyaletinde (Sivas, Tokat, Amasya) birçok haksızlıklar ve zulümler yapan Ferhad Paşa hakkında padişaha şikâyetler geliyordu. Evvela, ceza olarak vezirliği kaldırıldı ve Semendire sancakbeyliğine gönderildi. Bu suretle onun, hudut boylarında dolgun bir tahsisatla bulunmasıyla haksızlıklardan ve yolsuzluklardan uzak tutulacağı, yola geleceği düşünülmüştü.

Ancak bu yeni vazifesinden sonra da şikâyetler devam etti. Kanunî 1524 yılı Ekiminde av yapmak üzere Edirne'de bulunurken Ferhad Paşa'nın izinsiz olarak İstanbul'a geldiği haberi alındı. Bunun üzerine Edirne'ye çağırılan Ferhad Paşa 1 Kasım 1524'te idam edildi.[39]

İkinci hadise, Sultan Süleyman'ın Edirne'den avdeti sırasında yeniçerilerin oldukça büyük bir isyanının vukuudur. Öyle anlaşılıyor ki veziriazamın aleyhdarlarının bu hususta tahrikleri vardı. Bunlar:

"Veziriazamsız divan olmaz. Olduğu takdirde asker zapt olunmaz" gerekçesi ile sadaret mührünün başka bir kimseye verilmesini istiyorlardı. Padişahın İstanbul'a dönüp Kâğıthane Kasrı'na yerleşmesi sırasında isyan açık bir hâl aldı. Veziriazam İbrahim Paşa ile Ayas Paşa ve defterdarın haneleri, Yahudi Mahallesi ve gümrük yağmalandı.

Sultan Süleyman bu durum karşısında süratle Kâğıthane'den Sarayına geldi. Bizzat yaptığı tahkikat sonucunda olayın failleri olan Yeniçeri Ağası Mustafa Ağa ile Sipahi Ağası ve Reisülküttab Haydar Efendi'yi şiddetle cezalandırdı. Olaya karışan ve tahrik eden zabitlerden bir kısmı azledilirken bir kısmı da idam olundu. Kanunî, isyan girişimini süratle teftiş etmiş ve elebaşılarını öyle bir cezalandırmıştı ki bir daha saltanatı boyunca en küçük bir disiplinsizlik görülmeyecektir.[40]

Bu arada Mısır'da bulunan İbrahim Paşa'ya gönderdiği bir emirle de Mısır valiliğine münasip birisini bırakarak süratle İstanbul'a dönmesini bildirmişti (15 Haziran 1525).

Kahire'den ayrılan Veziriazam da karadan, yollarda bir takım idari ve adli icraatte bulunarak Eylül ortalarında İstanbul'a döndü ve yine büyük bir merasim ile karşılandı.

Bir müddet önce vefatı haber alınan Şah İsmail'in (1524) yerine oğlu Tahmasb geçmiş fakat bu ölüm ve cülus hususi bir elçilikle padişaha bildirilmemişti. Bu sebeple padişah da yeni İran şahını tebrike lüzum görmedi. Bilakis kendisine dikkatli olması ve rahat durması konusunda bir tehditnâme gönderdi.

"Şayet arz-ı ubudiyette kusur ettiği, gurur ve daire-i dalalette bulunduğu takdirde diyar-ı Şarka teveccüh-i hümayun vaki olacağını" bildiriyor ve "Er isen vaktine hazır olasın!" diyordu. Aynı meâlde bir nâme Gilan şahına yazıldığı gibi, Diyarbekir beylerbeyine de durum bildirildi.[41]

Şah Tahmasb bu mektuba cevap vermedi. Ancak Osmanlı tehdit ve tehlikesine karşı bir ittifak akdetmek üzere Avusturya arşidükü ile imparatora bir elçi gönderdi.

KILINCIMIZ KUŞANILMIŞTIR!

1515'te Fransa kralı olarak tahta çıkan I. François 1519'da ölen Almanya İmparatoru Maksimilyen'in yerine imparatorluk tahtına geçen Charles Quint ile amansız bir mücadeleye girişmişti.

Almanya'da imparatorlar seçilmek suretiyle işbaşına geldikleri için Osmanlı tehlikesini göz önünde bulunduran yedi seçmen imparator seçildiği takdirde yeni bir Ehl-i Sâlib'in başına geçeceğini vaat eden François'in sözlerini dikkate almayarak Charles Quint'i seçtiler.

Bu durum üzerine François Fransa'nın mevcudiyetini muhafaza için kendisine seçmen prensler tarafından Charles Quint unvanı verilen imparatorla savaşa girişmeye karar verdi. (1520).

Zira veraset yoluyla İspanya, Sardunya, Sicilya, Napoli, Hollanda ve İspanya'ya hâkim olması dolayısıyla Charles Quint Fransa'yı kuzeyden, doğudan ve güneyden çevirmiş bulunuyordu.

Neticede bu mücadele 25 Şubat 1525'te Pavia'da vuku bulan savaşta Fransızların mağlubiyetleri ve François'in yaralı olarak esir düşmesi ve Madrid'e götürülerek bir kuleye hapsedilmesiyle neticelendi.[42]

Bunun üzerine kraliyet naibesi seçilen annesi Angouleme düşesi Louise de Savois, Kanunî Sultan Süleyman'a müracaat etmek zorunda kaldı. Kaynaklarda Şubat 1526 sonlarına doğru İstanbul'a hareket eden ilk Fransız elçisinin on iki kişilik maiyeti ile beraber Bosna'da öldürüldüğüne dair kayıtlar mevcuttur. Ancak olayın aslı tam olarak aydınlatılamamıştır.

Aynı senenin sonlarında bir başka elçi Jean Frangipani İstanbul'a gelmeye muvaffak oldu. Elçi, biri François'in diğeri annesinin olmak üzere iki mektubu padişaha getirdi.

Kraliyet naibesi Louise de Savois, Kanunî'ye "Padişahlar Padişahı" diye başlayan mektubunda şunları yazıyordu:

"Oğlum Fransa kralı, Alman imparatoru tarafından hapsedilmiştir. Oğlumun kurtuluşunu İmparator Karl'ın insafına bırakmıştım. Halbuki kendisi, umduğumuz bu insanlığı yerine getirmedikten başka, hakaretle muamele etmektedir. Şimdi, dünyaca tasdik edilen azamet ve şanınızla, oğlumu düşmanın pençesinden kurtararak büyüklüğünüzün gösterilmesini siz Şahlar Şahı'ndan istirham ediyorum".

Kanunî Sultan Süleyman evvelce gönderilen Fransız elçisinin Bosna'da kaybolması ile ilgili olarak Bosna sancakbeyini İstanbul'a getirtmiş ve hesap sormuştu. Frangipani'ye de Macaristan'a bir sefer yapmak suretiyle Fransa kralına müessir bir yardımda bulunacağına kuvvetle vadetti.

Kanunî mektubunda Fransuva'ya şöyle hitapta bulunmuştu:

"Allahu Teâlâ'ya hamd ü senâlar ve onun sevgili Resulü Muhammed Mustafa'ya (sallallahu aleyhi ve sellem) dua ve selamlarımızdan sonra, ma'lûmunuz olsun.

Ben ki, Sultanlar sultanı, hakanlar hakanı, hükümdarlara taç giydiren, Allah'ın yeryüzündeki gölgesi ve Akdeniz'in ve Karadeniz'in ve Kızıldeniz'in ve Rumeli'nin ve Stanbul'un ve mukaddes Mekke ve Medine'nin ve Kudüs'ün ve Anadolu'nun ve Karaman'ın ve Gürcistan'ın ve Rum'un ve Dulkadır vilayeti'nin ve Diyarbekir'in ve Azerbaycan'ın ve Acem'in ve Şam'ın ve Haleb'in ve bütün Arab diyarının ve Mısır'ın ve Cezayir'in ve Tunus'un ve Yemen'in ve Eflak'ın ve Boğdan'ın ve Erdel'in ve Belgrad'ın ve Bosna'nın ve Budin'in ve daha nice memleketlerin ki, yüce atalarımızın ezici kuvvetleriyle fethettikleri ve benim dâhi ateş saçan zafer kılıcımla fetheylediğim nice diyarın sultanı ve padişahı, Sultan Bayezid Hân oğlu Sultan Selim Hân oğlu, Sultan Süleyman Hân'ım.

Sen ki, Fransa ülkesinin kralı Françesko'sun.

Sarayıma, sadık adamın Frangipan ile gönderdiğin mektubun geldi. Mektubun yanı sıra sözlü bazı haberlerle de düşmanın topraklarınızı ele geçirdiğini, hâl-i hazırda tutsak olduğunuzu ve kurtulmak için benden yardım ve meded umduğunuzu söylemişsiniz. Her ne demişseniz benim yüksek katıma arz olunup, detaylarıyla tarafımdan öğrenilmiştir.

Padişahların savaş kaybetmesi ve esir düşmesi olağanüstü şaşırtıcı değildir. Cesur olun ve yok edilmenize izin vermeyin. Bizim ulu ecdadımız (nur içinde yatsınlar), daima düşmanı kovmak ve toprak fethetmek için seferden geri kalmamıştır. Gece ve gündüz atımız eğerlenmiş, kılıcımız kuşanılmıştır.

Allah hayırlar versin ve Allah'ın dediği ne ise o olsun."

Elçi avdetinde Madrid muahedesi ile esaretten kurtulmuş olan François'e Sultan Süleyman'ın vaatini bildirmiş, o da padişaha minnet ve şükranını ifade eden bir teşekkür mektubu göndermişti.[43]

Fransa elçisinin İstanbul'da bulunduğundan 1526 tarihli bir raporunda bahseden Venedik Balyosu Piero Bragadino, padişahın elçiye altın işlemeli bir hil'atla on bin akçe verdiğini bildirmektedir. Gerçekten Frangipani, Kanunî Sultan Süleyman'a Şarlken'e karşı karadan ve denizden yapılacak bir taarruz neticesinde François'in kurtarılabileceğini söylemiş, aksi takdirde iki garplı hükümdarın sulh yapacağını ve imparatorun Avrupa'nın yegâne hâkimi kesileceğini ilave etmişti.[44]

Padişah, öyle görünüyor ki, Venedik elçisinin de fikrini aldıktan sonra bir mektup ile Fransız kralını, harpte hükümdarlarının başlarına her türlü şeyin gelebileceğini ifade etmek suretiyle teselli etmiş ve elçiye de Şarlken'e karşı biri İtalya sahillerine, diğeri Macaristan'a olmak üzere iki cepheden hareket edeceğini bildirmişti.

Kanunî bu tasavvurun gerçekleştirilebilmesi için Macar kralına bir elçi göndererek serbest geçiş hakkı istedi ise de Kral II. Layoş bu teklifi reddetti. Bunun üzerine padişah sefer istikametinin tayininde bir müddet tereddüt gösterdi. Bilahare François'in esaretten kurtularak padişahın lütfuna teşekkür etmesi, hastalığı olmasa bizzat gelip padişahın ayaklarını öpeceğini bildirmek suretiyle minnettarlığını ve şükranını ifade eylemesinden sonra seferin hedefinin Macaristan'a yöneleceği kesin olarak belli olmuştu.

MACARİSTAN SEFERİ

Fransız siyasetinin bu suretle telkin ve tesiri yanında Belgrad'ın fethinden sonra devam eden hudut hadiseleri ve karşılıklı akınlar ikinci Macaristan seferinin sebeplerini teşkil etmiştir.

İbrahim Paşa'nın Mısır'dan dönüşünden hemen sonra padişah sefer hazırlıklarına girişilmesini emretmiş ancak seferin hangi istikamete yöneltileceği açıklanmamıştı. Venedik ile münasebetler baştan beri dostça idi. Fakat Belgrad'ın fethinden sonra Garp hu-

dutlarında hadiseler eksik olmamıştı. Macarlar bir taraftan hudutlardaki Osmanlı kalelerine saldırılar düzenlerken diğer taraftan Eflak ve Boğdan'da devamlı olarak Türkler aleyhine tahriklerde bulunuyorlardı.

Hâlbuki bu sırada Macaristan'ın iç işleri hiç de iyi bir durumda değildi. Layoş'un çılgınlıklarla dolu sarayındaki şövalyeler hiçbir sınır tanımazlardı. Özellikle köylülere karşı hayvan muamelesi yaparlar ve karşı koyanları acımasızca öldürürlerdi. Macar köylüleri memnuniyetsizliklerini belirtmek gayesiyle Protestanlık hareketine katılmışlardı. Paralarını tahsil edemeyen birçok Macar askeri de Osmanlı akıncı Beyi Bâli Bey'e iltica eder olmuştu.

Eflak'ta Boyarlar ve iktidarı ele geçirmek isteyen Voyvodalar ve taraftarları arasında olan şiddetli mücadelelere ve iç karışıklıklara öncelikle Niğbolu sancakbeyinin müdahelesi gerekti. Padişahın ve Divan-ı Hümayun'un da tasvibi ile Eflak'a giden Sancakbeyi Mehmed Bey orada bir müddet hem nizam ve asayişi sağlamış, hem de devletin Lehistan ve Erdel hudutlarında güvenliğini temin edecek tedbirleri almıştı.

Padişaha iltica eden Radu, Boyarlar arasındaki nüfuzu hesaplanarak, senelik on dört bin duka cizye vermek şartıyla 1524'ten itibaren voyvodalığa getirildi. Diğer yandan, Tuna boylarında da hudut hadiseleri ve küçük ölçüde savaşlar eksik olmuyordu.

Hudut sancakbeylerinden Yahya Paşazade Bâli Bey, padişaha bu tarafa sefer yaptığı takdirde Drava ile Sava nehirleri arasındaki Macaristan arazisinin fethinin kolayca gerçekleşebileceğini belirtmişti. Bu haberler, Macar Hudut Kumandanı Tomori'nin casusları vasıtası ile Macaristan'a da ulaşıyordu.

Sefer kararı daha kış aylarında verilmiş, padişah Aralık 1525 ve Ocak 1526'da Rumeli ümerasına gönderdiği fermanlarda, kuvvetleri ile birlikte ilkbaharda Sofya Sahrası'nda toplanmalarını ve müteakip emre hazır olmalarını bildirmişti.

Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa ile Bosna sancakbeyine, Kırım Hanı Saadet Giray'a ve diğer ilgililere de gereken tebligatta bulunul-

muştu. Padişah, seferin serdarlığını Mısır'dan dönüşünden sonra teveccüh ve itimadına daha çok mazhar olan Veziriazam İbrahim Paşa'ya tevcih etti.

Kanunî Sultan Süleyman, kendisinin yokluğunda İstanbul'un idaresini eski Mısır Valisi Kasım Paşa ile büyük âlim ve müftü Kemalpaşazâde'ye verdi. Eyüp Sultan, Şeyh Ebü'l-Vefa, babası Selim Han ve dedeleri II. Bayezid ile Fatih Sultan Mehmed'in türbelerini ziyaret ettikten sonra 23 Nisan 1526 da yüz bin kişilik bir ordu ile hareket etti. Orduda üç yüz adet top bulunuyordu. Ordunun Osmanlı vilayetlerinden geçişi büyük bir intizam içinde oldu.[45]

Ekilmiş tarlalara girmek, hayvan otlatmak, arazi sahiplerinin hayvanlarını almak idam cezası ile yasaklanmıştı. Aykırı hareket edenlerin derhâl başları kesildi. Bu sefer diğer seferlere bir emsal teşkil edecek ve asker tarlalardan izinsiz bir elma dahi alamayacaktı.

Kanunî, konaklama günlerinde askere geçit resmi yaptırıyor, dîvan kuruyor ve yabancı devlet sefirlerini kabul ediyordu. 5 Nisan'da Moldavya beyinin elçisi mutâd üzere vergiyi takdime geldi. Birkaç gün sonra padişah babası Selim Han'ın tabibi Ahi Çelebi'nin oğlu Seyfullah'ı huzuruna kabul etti ve yevmî altmış akçe ile husûsî tabipliğine aldı.

Şiddetli yağmurlar Filibe'den Niş'e giden altı boğazı hemen hemen geçilmez hâle getirmişti. Filibe'de Anadolu süvarisi orduya iltihâk etti. Bütün askerin Trayan Kapısı denilen dar bir boğazdan geçmesi sırasında oldukça güçlük çekilmişti. Bu müşkilatı bertaraf etmek için Anadolu askerleri doğuya dönerek Bulgaristan'a İzladi Boğazı'ndan girdi.

Veziriazam İbrahim Paşa ise Sofya'da padişahdan ayrıldı. Morava kenarında yine birleşip Petervaradin'e doğru önden yürüdü. Bosna ve Hersek sancakbeyleri Tuna kenarında ve Belgrad civarında orduya katıldılar. Dört yüz küçük gemi ve kayıktan mürekkep olarak içlerine Mihaloğlu, İskenderoğlu ve Yahşi Bey kumandalarında yeniçeri konulmuş olan Osmanlı ince donanması, ordugâh karşı-

sında demir attı. Padişah Belgrad'a ulaştığında Ramazan ayı son bulmuş bulunuyordu.

Kanunî Sultan Süleyman Belgrad'da ordu kumandanlarının ve büyük devlet memurlarının bayram tebriklerini kabul etti (1 Şevval 932/11 Temmuz 1526). Bu münasebetle dört yüz bin akçeden fazla dirliği olanlara otuzar bin akçe ile birer kaftan; dirliği bu miktardan az olanlara yirmişer bin akçe nakit ve birer kaftan ihsan etmişti.

Bu sırada Veziriazam İbrahim Paşa ise Petervaradin duvarlarına erişmişti. Kaleye çıkmak için derhâl iskeleler kurdurdu ve şiddetli bir hücumdan sonra bir gün içerisinde şehir alındı (16 Temmuz). Vakit kaybedilmeksizin iç kalenin muhasarasına başlandı. Muhasara on iki gün devam etmiş ve Osmanlıların iki umumi hücumu neticesiz kalmıştı. Nihayet duvar altından kazılan iki lağımın patlatılması Osmanlı askerine geniş bir gedik açtı. Süratle içeri girerek kaleye kısa bir süre içerisinde hâkim oldular. Karşı duran beş yüz müdâfi öldürülürken üç yüz tanesi de esir alındı.[46]

Yine bu sırada Bosna beylerinin Sirem mıntıkasındaki bütün kaleleri ele geçirdikleri haberi padişaha ulaştı.

Osmanlı ordusu İylok duvarlarına kadar Tuna boyunca ilerleyerek bu mevkii muhasara altına aldı. Yedinci gün kale kendi ihtiyariyle teslim oldu. Bu teslimden dolayı İylok ileri gelenlerinden on iki kişi kaftan giydirilerek mükâfatlandırıldı. Ardından irili ufaklı on bir kale daha elde edilerek Drava Nehri kenarındaki Ösek Kalesi önüne gelindi.

Ösek Kalesi'nin teslim olması ile birlikte orduda münadiler "Padişah azmi Budin'dir" diyerek hedefi ilan ettiler. Hedefin Macaristan'ın merkezi olduğu anlaşılmıştı. Padişah Drava Nehri üzerine kurulan köprü inşaatında da bulunduktan ve buradan geçildikten sonra ordu, Mohaç Sahrası'na doğru ilerlemeye başladı.[47]

MOHAÇ SAVAŞI

Öte yandan Macar Kralı II. Layoş, 20 Temmuz'da Budin'den ayrılmış ve 6 Ağustos'ta ancak Tolna'ya vâsıl olmuştu. Yanında dört bin kişilik bir süvari kuvveti vardı. Burada onu başkumandanı

Nador Bathory Istva asıl kuvvetlerle bekliyordu. Yapılan müzakere sonunda Nador'un Ösek'e doğru gönderilmesi kararlaştırılmış ise de Kral II. Layoş beraber bulunmadıkça hiç kimsenin Bathory ile ileri gitmek istemediği anlaşılmıştı.

Macar ordusu hep birlikte zaruri olarak güneye doğru, Osmanlı ordusunu karşılamak üzere hareket etti. İşte bu esnada Macar kumandanı Tomori'nin Mohaç ovasında karargâh kurduğu ve burada padişahın ordusunu karşılamak kararı verdiği görüldü. Bu arada Macar kralı, Erdel Voyvodası Zapolyai Janos'a evvela Eflak voyvodası ile birlikte Osmanlı ordusuna arkadan hücum etmesi haberini göndermiş, sonra da en kısa zamanda kendisine mülâki olmasını emretmişti.

Osmanlı ordusu kuzeye doğru ilerlerken, harp yürüyüşü yapıyor, fakat aynı zamanda mum donanması ile de bir şenlik havası oluşturuyordu. Kanunî Sultan Süleyman, mükemmel casus teşkilatı vasıtası ile Kral Layoş'un her taraftan yardım istediğini ve beklediğini biliyordu. Bu sebepten bu savaşın ünlü kumandanları olan Bâli Bey ile Hüsrev Bey'e, Hırvatistan'dan gelecek ve son dakikada Macar ordusuna büyük hizmette bulunabilecek bir yardıma, kumandanları altındaki kuvvetler ve Akıncılarla mani olmalarını emretmişti. Onlar da münasip yerlerde bekliyorlardı.[48]

29 Ağustos'ta Türk ordusu Mohaç'a gelerek kendisini bekleyen II. Layoş'un kumandasındaki Çek, İspanyol, Alman ve İtalyanlar dâhil Macar ordusu ile karşılaştı. Padişah, "Şimdi bir vakt oldu ve her dem davar ve adam yorgundur, inşallah alesseher cenge mübaşeret oluna!" emrini verdi.

Diğer yandan ordunun bütün ümerasını bir harp meclisine davetle Hüsrev Bey kumandasında öncü birliklerini teşkil eden ihtiyar Akıncıların da bu müzâkerede hazır bulunmalarını arzu etti. Peçevi'nin kendi zamanında Sigetvar'daki Türk Şeyhi Ali Dede'den bizzat dinleyerek naklettiğine göre, serdar Rumeli alaylarını yerliyerine koyduktan sonra padişahın huzuruna gelmiş ve onun serhad ümerasının davet edilerek müşavere olunmasını ferman etmesi üzerine Hüsrev Bey'e hitâben şöyle demişti:

"Serhad beylerimiz! Saadetlu padişahımız sizden müşavere ister. İşte Mohaç Sahrası tedbir nedir?" Buna karşı Bosna Sancakbeyi Hüsrev Bey:

"Biz serhadde müşavereyi güngörmüş ihtiyarlar ile ederiz. Kendü reyimizle bir iş etmek istemeyiz, ferman olunursa varıp söyleşelim" cevabını verirse de, padişah müşavere edecek adamların gelmesini emretti. Ardından Âdil Koca denilen, cebesi arkasında, togulgası başında, kepeneği terkisinde bahadır bir adam göründü.

Padişahın fermanını tebliğ eden Hüsrev Bey'e şu cevabı verdi:

"Döğüşmekten iyi rey mi olur. Beni Koca Alay beyi size gönderdi. Düşman alayları görünmüş, öncülerimiz elleşmeğe başlamış, gelin sancağınız dibinde bulunun."[49]

Padişahın otağı, sonradan Hünkâr Tepesi ve bugün de Satorhely (çadır yeri) denilen tepede kurulmuştu. Ümera sancaklarını açmışlardı.

Padişah, o gün iyi bir ata binip, zırhını giyindi ve sırtında oku ve belinde yayı ile hareket etti. Rumeli askerinin yanına vardığında, şahâne sözlerle askeri teşci ettikten sonra ellerini açarak Allah'a:

"İlahi güç ve kudret senin; İlahi tasarruf ve nusret senin; İlahi lütuf ve inayet senin; İlahi kerem ve mürüvvet ve himayet senin; bir bölük ümmet-i Muhammed fukarasını yerindirme (üzme); ve bir nice kavi düşmanları sevindirme!" diye dua etti. Gözlerinden yaşlar gelmekteydi. Askerler büyük bir iştiyakla "Âmin!" diyerek seslendiler. Padişahın bu hâli ve duası binlerce kahramanı ağlattı. Ordu öylesine bir heyacana kapılmıştı ki yerlere kapanıyor ve padişahın uğruna canlarını feda edeceklerine yemin ediyordu.[50]

Bu duadan sonra Rumeli askerleri ileri yürüdü ve padişah da ağır bir yürüyüşle bunları takip etti. Mohaç Ovası'nı gören bir tepeye geldiler. Ovayı çevreleyen Tuna Nehri, deniz gibi yayılmıştı. Bu nehrin kenarında Macar askerleri, çadırlı ordugâh kurmuş bulunuyor ve kara bir bulut gibi görünüyordu.

Macar ordusu iki muharebe safına ayrılmıştı. İlk saf merkez, sağ ve sol cenahlara ayrılmıştı. Arkadaki saf birbiri arkasında dört

koldan mürekkepti ve aralarında kral da bulunuyordu. Neredeyse ordunun tamamı zırhlarla kaplı olup her biri demir kale gibi idiler.

Hüsrev Bey bu konuda padişahı uyararak:

"Hünkârım düşman demir kal'a gibi zırhlara bürünmüş olmalarından başka birbirlerine zincir ile merbutturlar (bağlıdırlar). Bu tarz ile nereye hücum etseler takat getirilemez. Onlar bizim üzerimize yürüdükleri zaman iki tarafa ayrılmalıyız. Ortaya aldığımızda iki taraftan kıskaç içerisine alır işlerini bitiririz. Yoksa maazallah tehlike büyüktür" demişti. Kanunî bu mütalaaları yerinde bularak harp taktiğini ona göre belirledi.

Osmanlı ordusunun sağ kolunda veziriazam ve Rumeli Beylerbeyi İbrahim Paşa, sol kolda Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa, merkezde ise padişah, yeniçeri ağası ve Kapıkulu askerleri yerlerini almış bulunuyorlardı.

Alaylar bağlanıp saflar düzüldü
Çalındı kös ve sancaklar çözüldü

Padişahın savaşı ertesi güne bırakmasına karşılık Macar ordusu 29 Ağustos'ta harp nizamına geçmişti. Kendilerine oldukça güvenen zırhlı Macar şövalyeleri yekpâre bir kitle hâlinde Osmanlı birliklerine doğru ilerlemeye başladılar. Atlar önce tırıs sonra dörtnala saldırıya geçtiler. Uzun mızraklarını Türklerin göğüslerine daldırmak üzere ileriye doğru uzatmışlardı. Binlerce at nalının yere vurmasından hâsıl olan korkunç bir uğultunun üzerine keskin cenk nârâları yükseliyordu.

O devirde Macar ordusu için en kati harbi kazanacak askerî sınıfın süvari olduğu ve bütün harp tabiyesinin bu sınıfın durumuna göre tesbit edildiği düşünülürse atlı kuvvetlerin tek stratejisi ise, taarruz olacağına göre bu kararları tabii idi.

Macarların hücuma geçtiği haberi üzerine "La havle vela kuvvete illa billah" (Ya Rabbi bütün güç ve kudret senindir. Asker-i Muhammediyeye nusretini eriştir) diyen padişah, İbrahim Paşa'yı Rumeli kuvvetleri ile ilk safta bu hücumu karşılamaya memur etti.

Bundan sonra Türk ve Macar süvarileri arasında şiddetli çarpışmalar başladı.[51]

Macar zırhlı süvarisinin hücumu çok şiddetli idi. Buna rağmen Rumeli birlikleri sistemli bir tarzda bir yandan müdafaa eder gibi yaparken diğer yandan gerileyerek yana doğru açılmaya başladılar. Anadolu askerleri de aynı tarzda kanat gibi açıldılar.

Macar süvarilerinin korkunç hücumu bu defa yeniçerilerin pulad gibi göğüslerine çarptı. Vuruşma bir anda çok kanlı ve şiddetli bir hâl almıştı. Hatta tam bu sırada padişahı öldürmeye yemin etmiş otuz iki şövalye, Kanunî'nin muhafız kıtaları arasına kadar sokulmayı başarmıştı. Bu ölüm-kalım vuruşması sırasında hayatta kalabilen üç Macar şövalyesi padişahın yanına yaklaşmaya muvaffak olmuştu. Okları Kanunî'nin zırhına çarpıp yere düşerken kargılarını ise padişah kılıcı ile çelmeye muvaffak olmuştu. Padişaha daha fazla yaklaşamadan yeniçerilerin kılıçları şimşek gibi işlerini bitirdi.

Kanunî'nin etrafında kümelenen yeniçerilerin bir kısmı tüfenklerini boşaltırken diğer kısmı dolduruyor ve sırasıyla atışlar tekrarlanıyordu. Asıl Macar birliklerinin Osmanlı orta kanadının nihayetine ulaştığı esnada Osmanlı topları korkunç bir biçimde gümbürdemeye başladı. Son derece ahenkli bir biçimde açılan birlikler Macarları topçu birlikleri ile karşı karşıya getirivermişti. Türk topçusunun hep birden mermilerini düşman üzerine yağdırmaları üzerine düşman bir anda piyale gibi kızıl kana boyandı. Siperler gül sinesi gibi pâre pâre olup miğferler gonca ağzı gibi kan dolup, kılıçlarının taze nergis gibi perleri döküldü.

Macar zırhlı birlikleri bu kasırganın altında saf saf üstüne yıkıldılar. Saflarında bir anda dev gedikler açıldı. Ardından çevirme harekâtını tamamlayan Osmanlı Rumeli ve Anadolu birlikleri Macarları bir mengene gibi sarmaya ve sıkmaya başladı. Tam zaferi kazanmakta olduklarını düşünen Macar kıtaları ne olduğunu dahi anlayamamışlardı. Hüsrev ve Bâli beyler de bulundukları yerden çıkıp birliklerini Macar ordusunun yan ve gerilerine taarruza geçirdi.

Çarpışma artık bir kıyıma dönüştü. Ordudan kopup kaçmaya muvaffak olabilenler ya Akıncılara yem oluyor ya da zırhlarının ağırlığı ile bataklığa gömülüyordu. Kral Layoş komutanlarından kiminin düşüp kiminin esir olunduğunu görünce ikbâlinin kararmakta olduğunu anlayıp savaşa mecâli kalmadı. Cihan başına dar olmuştu. Savaştan vazgeçip nehre doğru kaçmaya başladı.

Savaş başlayalı daha iki saat olmuştu. Macar ve müttefik askerlerinin kimisi keskin kılıca yem olmuş, kimisi esir edilip zincire vurulmuş, binlercesi de kaçış yolunda Kral Köprüsü denilen mevkide yollarını şaşırıp bataklığa saplanıp canlarını yitirmişlerdi. İşte Kral Layoş da buradaki ölüler arasında bulunup çıkarıldı.

Kesin bir imha savaşı neticesinde Macarlardan yirmi bin piyade ve dört bin süvari maktul düştü. Kral Layoş ile belli başlı kumandanları da maktuller arasında idi. Osmanlı ordugâhında zafer şenlikleri sabaha kadar sürdü.[52]

Ertesi gün Sultan Süleyman vezirleri ve ümerası ile birlikte muharebe meydanını temaşa etti. Bu sırada rastladığı Koca Alay beyine, "Büyük gazadan sonra tedbir nedir?" diye sorması ve onun da:

"Hünkârım domuzun yatağında çocuğu olmasın" cevabı üzerine Budin'e hareket kararını verdi. Bu arada yedi çavuş zafernâmeler ile İstanbul, Bursa, Karaman, Şam, Mısır, Diyarbekir'e, Haleb ve Edirne'ye gönderildi. Padişah 12 Eylül'de Budin'e vâsıl oldu.[53]

Şehrin anahtarlarını bir heyet kendisine yolda takdim etmişlerdi. Burada on gün kaldı ve kralın sarayında ikamet etti. Şimdi Macar başkenti Budin'de coşkun bir şekilde iki bayram birden yaşanıyordu. Kurban bayramı ile birlikte zafer bayramı şenlikleri ve eğlenceler tertip ediliyordu. Padişah, veziriazam ile birlikte şehri de temaşa etti ve Tuna üzerine bir köprü kurdurarak Peşte yakasına geçti.[54]

Her taraftan aman dileyen Macarlar Budin'e akın ediyordu. Bunlardan "raiyet olmağa rağbet" gösterenlerin bir kısmı İstanbul'da Yedikule semtinde, bir kısmı da Selanik'te iskân edileceklerdir. Diğer taraftan kralın hazinesinde ve cephanesindeki bazı eşyalar da

gemilere yüklendi. Bunlar arasında Herkül, Diyana ve Apollo'nun tunç heykelleri de vardı.[55]

Getirilen iki büyük şamdan Ayasofya Camii'nin mihrabının iki tarafına konuldu. Peşte'de Macar asilzadelerinden bazılarını kabul eden padişah, kendilerine Erdel Voyvodası Janos Zapolyai'yi Macar kralı nasbedeceğini vadetti. 27 Eylül'de Peşte'den hareket eden padişah Tuna boyunu takip etti ve yol üzerindeki Segedin, Bac, Tilek gibi kaleleri zaptederek Belgrad'a ulaştı.

ANADOLU İSYANLARI (1526 -1528)

Macaristan'a sefer yapıldığı sırada Anadolu'da bir isyan hareketi oldu. Sülün Koca adında birisi ile başlayan ve ertesi senelerde devam eden bu karışıklıkların başlıca iki sebebe dayandığı anlaşılmaktadır.

Bir kısmı içtimai-iktisadi, diğer kısmı da dinî-mezhebidir. Bu ikinci nevi isyanlarda da şüphesiz iktisadi sebeplerin tesiri vardır. Kanunî Sultan Süleyman Mohaç seferine çıktığı esnada memleketlerin muhafazası ve âsayişin sağlanması yolunda Anadolu, Şam ve Mısır'daki vazifelilere gereken emri vermiş, Macaristan seferine de sadece Anadolu eyaleti kuvvetlerinin iştirak edeceği bildirilmişti.

Karaman, Rum, Diyarbekir, Haleb, Şam ve Mısır eyaletleri kuvvetleri, beylerbeyleri ile birlikte yerlerinde bırakılmışlardı. Bu meyanda Adana hâkimi Ramazanoğlu Pîrî Bey, Karaman ve Haleb cihetlerinin muhafazasına memur olanlardandı. Diğer taraftan, Âl-i Osman kanunnâmeleri gereğince Bozok sancağı ile bazı sancakların da bu sırada yeniden tahriri emrolunmuştu.

Bozoklu Türkmenlerini tahrire, başta bu sancağın mirlivası Hersekzade Ahmed Paşaoğlu Mustafa Bey olmak üzere, Muslihiddin adında bir kadı ve Kâtip Mehmed memur olmuşlardı. Bunların yanlış ve sert hareketleri isyana sebep oldu. Sülün Koca ile oğlu Şah Veli adındaki cahil Türkmenler ve Zünnun adlı diğer bir Türkmen babası bu isyanın elebaşları idi.

Sülün Koca'nın etrafında toplanan Türkmenler önce bir baskın yaparak tahrir işini yapan görevlileri öldürdüler. Ardından civar

köyleri de basarak kendilerine zorla uydurdukları kimseler ile birlikte Sivas üzerine yürüdüler.

Sülün Koca ve taraftarlarına karşı ilk olarak Karaman Beylerbeyi Hurrem Paşa harekete geçti. Ancak Kayseri civarında Kurşunlu belinde yaptığı çarpışmada mağlup olurken kendisi ile birlikte ümeradan birçoğu maktul düştü. Asiler, bunun üzerine Tokat taraflarını ele geçirdi.

İsyan, Macaristan'dan dönen padişaha, Adana Valisi Pîrî Bey tarafından Tuna'yı geçtiği sırada haber verilmişti. İsyan büyüyünce bir taraftan Rum Beylerbeyi Hüseyin Paşa, Dulkadır, Maraş ve Malatya sancakları kuvvetleri, diğer yandan Diyarbekir Beylerbeyi Hüsrev Paşa kendi eyaleti kuvvetleri ile asi Türkmen kabilelerini tenkil ettiler. Elebaşılar ve Zünnun Halife, yapılan çarpışmada maktul düştü, asiler dağıtıldı.[56]

Ertesi sene (1527) Adana taraflarında da isyanlar görüldü. Bu harekette özellikle Şiîlik tesiri bulunuyordu. Adana sancağına bağlı Berendi nahiyesinde Tonuz Oğlan adında birisi ile Tarsus sancağında Ulaş nahiyesinde Yenice Bey adında bir kişi altı yüz kadar taraftarları ile isyan sancağını kaldırmış ve yağma hareketine koyulmuşlardı.

Yine bu sırada Adana'ya bağlı Kara İsalu cemaatinden olup kendisini Şah Halife diye ilan eden ve bütün Kara İsalu aşiretini etrafında toplamaya muvaffak olan Veli Halife isimli biri de isyan ettiğinden karışıklık artmıştı.

Adana hâkimi Ramazanoğlu Pîrî Bey süratle harekete geçerek isyanların elebaşlarını yakalayarak cezalarını vermiş ve padişaha bildirmişti. Aynı sene zarfında Karaman'da daha büyük çapta yeni bir isyan çıktı. Şiîlik, göçebe Türkmen aşiretleri arasında, içtimai ve iktisadi şartlar da müsait olduğu için, birçok taraftar kazanmıştı.

Bir kanun ve nizam devri bütün ciddiyeti ile uygulanmakta olduğundan sıkı kayıtlar altına girmek, kendileri için ağır saydıkları mükellefiyetlere bağlanmak, başlarına buyruk yaşayan bu göçebe aşiretleri hoşnut etmiyordu. Bu isyanın elebaşısı da Kalenderoğlu yahut Kalender Şah denilen ve soyu Hacı Bektaş Veli'ye bağlanmak

istenen bir kimsedir. Kendisini Balım Sultan ile ilgili göstererek etrafına taraftar toplamaya çalışıyordu.[57]

Kuvvetlerinin otuz bini bulduğu ve bölge için büyük bir tehdit oluşturduğu öğrenilince, bizzat Veziriazam İbrahim Paşa isyanın bastırılmasına memur ve serdar nasbedildi. İbrahim Paşa üç bin yeniçeri ve iki bin sipahi ile Üsküdar yakasına geçti ve düşman üzerine yola koyuldu.

Aksaray sancağına varınca Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa ile Karaman Beylerbeyi Mahmud Paşa, eyaletlerindeki timar ve zeamet sahipleri ve komutanlarla asiler üzerine gönderildiler. Bunlar Cincilfe denilen yerde Kalenderoğlu güçleri ile karşılaştılar. Fakat çarpışmada asiler beklenmeyen bir zafer kazandılar. Karaman Beylerbeyi Mahmud Paşa, Alaiye Beyi Sinan Bey, Amasya Beyi Koçi Bey, Birecik Beyi Mustafa Bey, Anadolu Timar Defterdarı Nuh ve Karaman Defter Kethüdası Şeyh Mehmed şehit düşenler arasında idiler.

İbrahim Paşa bu korkunç haberi duyunca hiç vakit kaybetmeden, geceyi gündüze katarak hızla düşman üzerine yürüdü. Elbistan dolaylarına varınca tamamlayıcı bilgiler de alındı. Bu sırada Karaman beylerbeyliğine Koca İbrahim Paşaoğlu İsa Bey atandı ve öteki boş makamlar da hakkı olanlara verildi.

İbrahim Paşa harekât esnasında askerî bakımdan evvelce hiç uygulanmamış bir takım tedbirler de alıyordu. Önceki çatışmada bozguna uğrayan askerden tek bir erin bile orduya katılmasını yasakladı. Gelmiş olanların da yenilgi üzerine konuşurlarsa asker arasında bir karışıklığa yol açmasın diye, idam olunmalarını emretti. Ayrıca beylerbeyilerin kalabalık askerlerinden yararlanmayı bir yana bırakarak, sadece Kapıkulu birlikleri ile yetindi.

Diğer taraftan Dulkadırlı Türkmenlerinin Kalenderoğlu isyanına katılmalarının asıl sebebini iyi bilen yani, birçoklarının timar ve yurtluklarının ellerinden alınıp Hass-ı Hümayun'a ilhak olunduğuna vâkıf olan veziriazam yapılan yanlış hareketleri düzeltti. Dulkadır takımının boy beyleri diye anılan ünlü kişilerinin gönlünü kazandı.

Böylece muhtelif Dulkadırlı kabilelerinin Çiçeklu, Akçe Koyunlu, Masadlu, Bozoklu boylarının itaatlerini temin etti.

Dulkadırlı Boy beyleri Dulkadır Türkmenlerini Kalender'in kuvvetlerinden ayırmayı üzerlerine aldılar. Gerçekten de, dediklerinden daha çok sayıda Dulkadırlının Kalender'e hizmetten yüz çevirmelerini sağladılar. Bu hâl, asi kuvvetlerinin çözülmesine neden oldu. Birçok bölükleri, geceleyin çekip gittiler. Kalender'in elinde ancak birkaç bin kişi kalmıştı.

Aldığı haberlerden duruma vâkıf olan İbrahim Paşa, saray çaşnigirlerinden Bilal Mehmed Ağa ve Deli Pervane adıyla tanınan iki akıllı eşkiya avcısını seçti. Bunları beş yüz kadar seçkin yiğit ile birlikte düşmanın üzerine yolladı. Seçme yeniçeri birlikleri Başsaz denilen yaylakta kendilerinden kat be kat kalabalık düşmana baskın verdiler. Kısa bir sürede eşkiyayı perişan ettiler. Yakalanan Kalender'in başı kesildi. Tüm silah ve eşyaları alındı. Tersine dönmüş sancakları da İstanbul'a gönderildi.[58]

Zaferden sonra İbrahim Paşa, eşkiya karşısında yenilgiye uğrayan komutanları ve Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa'yı sorguya çekmeye başladı.

"Bir bölük baldırı çıplak asinin önünden neden kaçtınız!" diye azarlarcasına sordu. Behram Paşa'ya sert bir dille böyle seslenince Behram Paşa soluğu kesilerek sustu ve hiçbir cevap veremedi. Sonra öteki komutanları azarlayıp aynı şekilde sorunca, kimileri boyun büktü kimileri de; "Sen kaçtın ve yenilgiye yol açtın" diye suçu birbirlerine yüklemeye başladılar. Ancak, hiçbirinin ağzından paşanın sorusuna cevap olabilecek bir söz çıkmadı.

İbrahim Paşa çok kızgındı. İşin nereye varacağını kimse kestiremiyordu. Orada hazır duran cellâtlara tam işaret verileceği anda, Yavuz Sultan Selim döneminin namlı vezirlerinden Pîrî Paşa'nın oğlu İçel Sancakbeyi Mehmed Bey ayağa kalkıp söz istedi.

Konuşmasına İslam padişahına dua ve övgülerle başladı. Arkasından Paşa'yı övdükten sonra şöyle devam etti:

"Eskilerimizden duyduklarımıza göre öyle büyük işlerde, yüce Yaradana sığınıp İslam Peygamberi'nin mucizelerini dileyerek güngörmüş akıllı kimselerle danışıldıktan sonra girişmek gerekirdi. Hâlbuki bizim komutanlarımız ne Rabbini andılar, ne de akıllı kimselere danıştılar. Hatta belki de bu hususu kulaklarına koymak isteyenleri ayıplar, tahkir ederlerdi. Başımıza gelen uğursuzluk bu gurur sebebi ile olmuştur. İşte işin esası bu arz ettiklerimdir."

Bu güzel sözlerden paşa o kadar duygulanmıştı ki gözlerine yaş doldu. Paşaoğlunu takdir etti. Bu doğru sözler karşısında komutanları idam etmekten vazgeçip affetti. Askere izin verip kendisi de yola çıkarak Temmuz ayı ortalarında İstanbul'a vardı.

Başarısının karşılığı olmak üzere altın işlemeli kılıç, kaftan, mücevher ve daha birçok armağanlarla ödüllendirildi.

Kalenderoğlu isyanından bir sene kadar sonra Adana bölgesi bir kez daha karıştı. Üzeyr sancakbeyinin kardeşi olan Seydi başına kızıl bir serpuş giyerek yağma ve talan hareketlerine girişti. Berendi nahiyesini ve Ayas kasabasını yaktıktan sonra İnciryemez adındaki şaki ile de birleşerek Sis kasabası üzerine yürüdüler.

Tam bu sırada beylerbeyilerin yiğidi ve genç mertlerin Pîrî diye vasfedilen Adana hâkimi Ramazanoğlu Pîrî Bey, eyalet kuvvetleriyle karşısına çıktı. Kalabalık isyancılar karşısında gerileyen birlikler Pîrî Bey'in gayreti ve himmeti ile toparlanarak sonunda galip geldiler. Sis dağlarına doğru kaçan asi liderlerini bırakmayan ve takip ettiren Pîrî Bey, elebaşlarını yakalayarak idam ettirdi. (Mart 1528).[59]

MOLLA KÂBIZ

1527 yılında İstanbul'da konuşulan konulardan ve sık duyulan isimlerden biri Molla Kâbız ve sözleri idi.

Kaynaklarda "Kâbız-ı Acem, Kâbız-ı Acemî, Kâbız-ı Mülhid, Kâbız-ı Fâsid" gibi lakaplarla da anılan Molla Kâbız İranlı ulemadandı.[60] Anadolu'ya ne zaman geldiği, ilmî derecesi ve herhangi bir görev alıp almadığı bilinmemektedir.

Meclisleri dolaşıyor, tartışmalı mevzular açıyor ve akıllara şüpheler getiriyordu. En önemli iddialarından biri İsa Aleyhisselam'ı Peygamber Efendimiz'den üstün tutmasıydı. Bazı âyet ve hadisleri kafasına göre tevil ve tefsir ederek iddiasına delil olarak sunuyordu.

Görüşlerini ulu orta halk arasında dile getirmesi ve bazı kimselerin zihinlerini karıştırması halkın tepkisine neden olmuş, âlimler de kendisi hakkında davacı olduklarından 3 Kasım 1527'de Divan-ı Hümayun'a sevkedilmiştir.

Veziriazam İbrahim Paşa, Divan-ı Hümayun'da meseleyi çözmeleri için Rumeli kazaskeri Fenarîzade Muhyiddin Çelebi ile Anadolu Kazaskeri Kadri Çelebi'yi görevlendirdi. Fakat kazaskerler onu mağlup etmeye ve ikna edici cevaplarla susturmaya muktedir olamadılar.

Molla Kâbız birçok âyet ve hadislerle ve demagoji sanatı ile baskın çıkmıştı. Âlimler onun hezeyanları karşısında ancak, bu fikirdeki bir kimse katlolunmalı demekten başka bir cevap bulamamışlardı. Bu vaziyet karşısında veziriazam kazaskerlere:

"Bu adamın hatası ne ise, önce onu kendisine bildirin. Kafasında düğümlenen şüpheleri çözün ve hatasını ispat edin. Ancak o zaman hatasında ısrar ederse cezalandırmak lazımdır" diyerek toplantıyı kapattı.

Meğer Kanunî Sultan Süleyman da konuşulanları Âdil köşkündeki pencere arkasından dinlemişti. Vezirler arza girdiklerinde hiddetli bir şekilde:

"Bir mülhid divanımıza gelir. Peygamberimiz hazretlerinin yüksek şanına gölge düşürür. Saçma sapan konuşmaya cüret eder ve saçmaladığı delillerle isbat edilip susturulamaz, çıkar gider. Buna sebep nedir?" diye sordu. Sadrazam:

"Ne edelim, kazaskerlerimiz kendisini delillerle susturamadılar. Hezeyanlarını cevaplarıyla ikna edemediler" dedi. Kanunî:

"Öyle ise yarın Şeyhülislam ve Kadı Efendi de hazır olsunlar ve İslamiyet'e uygun bir şekilde davası görülsün" diye tembih eder.

Paşalar arzdan çıkınca çavuşlar göndererek Molla Kâbız'ı yakalatıp tutukladılar. Şeyhülislam Kemalpaşazâde ile İstanbul kadısı Sadi

Çelebi'ye de ertesi gün padişah divanına gelmeleri için buyruklar çıkardılar.

Ertesi gün bunlar padişah divanına geldikleri zaman Rumeli kazaskeri, protokol gereğince başta oturtulmayışını bahane ederek kalkıp gitti. Bunun üzerine şeyhülislam için kazaskerin yerine ve kadı için de onların karşısında birer kürsü konuldu.

Şeyhülislam Kemalpaşazâde ilk önce çok yumuşak bir tutumla Molla Kâbız'a iddialarını sordu ve söylediklerini sabırla dinledi. Kâbız, âyet ve hadislerden ileri sürdüğü delillerini ortaya döktü. Sonra şeyhülislam, karşısındakinin anlamakta ve bellemekte yanlışlıklara düşmüş bulunduğu hususları ilmî metotlarla açıklayarak şüphesini giderdi. Ayrıca Peygamber Efendimiz'in üstünlüğünü yine Kur'ân-ı Kerim ve hadis-i şeriflerden delillerle sundu. Böylece gerçek meydana çıkınca Kâbız'ın dili tutuldu ve konuşamadı. Şeyhülislâm yeniden ona seslenerek:

"Molla Kâbız işte gerçek anlaşıldı ve ortaya çıktı. Başka sözün ve iddian var mıdır?" Kâbız başka bir sualinin ve cevabının olmadığını beyan etti. Şeyhülislam:

"O zaman bu batıl inançtan döner ve doğruyu kabul eder misin?" dedi. Molla Kâbız inancında direnip bildiğinden şaşmadı.

Bu durum karşısında Şeyhülislam, Kâbız'ın zındıklık suçu işlediğini belirten fetvasını vermiş ve kadı efendiye:

"Fetva işi tamam oldu. Artık dinimize göre gereğine siz hükmedin" dedi. Sadi Efendi de:

"Ehl-i Sünnet ve'l-cemaat üzere doğru inanç yoluna girdin mi?" diye yeniden sordu. Fakat Kâbız yine de bir türlü hakkı tasdik etmedi.

Molla Kâbız'ın direnişi üzerine, idamına karar verdiler. Divandan sonra karar infaz olundu.[61]

Bu olayı bazı yazarlar Osmanlı Devleti'nde düşünceye vurulmuş bir darbe diyerek veya dinî müsamahaya yer verilmediği tarzında tenkide tabi tutmaktadırlar.[62] İşte tarihçinin ve mütefekkirlerin tarihî bir olayı değerlendirirken o vakanın geçtiği zamanın şart-

larına, devletin hukuki durumuna, kanun ve nizamına, insanların inanç ve düşüncelerine göre değerlendirmek yerine beş yüz sene sonrasından dürbünle bakarak yorumlama yoluna gidilirse ortaya tutarsız nazariyeler çıkar.

Molla Kâbız İran'dan İstanbul'a gelerek Müslümanların infialine sebep olacak fikirlerini ulu orta serdetmeye başlamış bir kimse olarak karşımıza çıkmaktadır. Meselenin Osmanlı Divanı'nda görüşülmesine kadar ilerlemesine bakılırsa Molla Kâbız'ın toplumda ciddi bölünmelere yol açacak ve sonu çatışmalara kadar varacak bir çıbanbaşı olma yolunda ortaya çıktığı belli olmaktadır.

Zira Müslüman bir toplumda onun Peygamberine olan inanışı sarsacak bir fikir ve düşünce içerisinde olmaktan ziyade onu açık bir biçimde yaymaya çalışan ve toplumda karışıklık çıkarmak isteyen biri pozisyonundadır.

Kaynaklarda Kâbız'ın âyet ve hadisler dışında Kitâb-ı Mukaddes'ten deliller getirdiği yahut aklî ve hikemî burhanlara dayandığı yolunda hiçbir işaret de bulunmamaktadır. Hurufi propagandasının yaydığı temel inançlardan birinin Hazret-i İsa'nın peygamberler arasında en yüksek mevkiyi işgal etmesi onun Hurufi inancına sahip olduğu değerlendirmelerine yol açmıştır.[63]

Molla Kâbız'ın meyhanelere gittiği, türlü fısk ve fücur işlediği şeklinde bütün kaynaklarda geçen tasvirler ise onun ahlâkî zaaflara sahip sıradan bir medrese âlimi, farklı düşüncelerle etrafına insan toplamak ve şöhret peşinde olmak gayesini güden ilginç bir kişilik sahibi olduğunu göstermektedir.

Devlet adamları ihtimaldir ki bu durumun ileride daha büyük çatışmalara meydan verilmeden neticelendirilmesi kanaatine varmışlardır. Nitekim evvelce Şeyh Bedreddin vakası ve daha sonra ortaya çıkan Kadızadeliler meselesi dikkatle incelendiğinde başlangıçta masum düşünceler olarak görülen hareketlerin o devrin şartları içinde zamanla nelere sebep olduğunu da dikkate almak gerekir.

Diğer taraftan Molla Kâbız hadisesini düşünceye vurulmuş bir darbe diyerek kestirip atmak yerine olaydan hareketle Osmanlılar-

daki hukuk anlayışını görmek ve değerlendirmek daha önemlidir. Açıkça bildikleri ve karşı oldukları bir meselede dahi muhatabı ilmî delillerle susturmadan ve ilzam etmeden en küçük bir ceza verilmemesi Osmanlı hukuk sisteminin müsamaha boyutunu ortaya koymaktadır.

Devrin iki büyük âlimi Rumeli ve Anadolu kazaskerinin muhatabı açık bir biçimde delillerini çürütmeden cezalandırmak istemelerine ve hatta padişahın, böyle bir kimse divanımdan nasıl çıkar gider, demesine rağmen sadrazamın; "Cevap verilemedi, ne yapılabilir ki?" şeklinde karşı duruşu aslında çok daha dikkate şâyândır.

Nitekim şeyhülislam ve İstanbul kadısının karşısında yeniden görülen davada ve ileri sürülen ikna edici deliller karşısında Molla Kâbız ilzam edilmiştir. Davasını şer'an ve hukukan kaybetmesine rağmen batıl itikadından dönmediği ve hakkı kabule yanaşmadığı cihetle katline hükmedilmiştir.

Bu arada Kemalpaşazâde muhtemelen bu hadise nedeniyle konuyu ele alan bir risale kaleme almış ve burada Kâbız'ın ismi zikredilmeden fikirlerine cevap verilmiş Muhammed Aleyhisselam'ın, İsa Aleyhisselam'a üstünlüğü delillerle ortaya konulmuştur. Kemalpaşazâde *Risale fi Efdaliyyeti Muhammed Aleyhisselâm* adlı eserinde muhtelif âyet-i kerîme ve hadis-i şerîfler çerçevesinde yirmiye yakın naklî delil üzerinde durmuştur. Hazret-i Muhammed'in diğer peygamberlerden üstün olduğu hususunda icmâ bulunduğu belirtilen risalede; Hazret-i Muhammed'in âlemlere rahmet olarak gönderildiği, son peygamber olduğu, ümmetinin en hayırlı ümmet kılındığı, dolayısıyla bu ümmetin peygamberinin de diğer ümmetlerin peygamberlerinden daha üstün tutulduğu gibi hususlara temas edilmektedir. Ayrıca Hazret-i İsa'nın semada hayat sahibi olmasının onun üstünlüğünü göstermeyeceği, zira bir gün nüzul ederek ümmetini hakka davet edeceği belirtilmektedir.[64]

MACARİSTAN MESELELERI

Belgrad'ın fethi ve Mohaç zaferi, Macarların elinde bulunan mühim hudut kalelerinin Osmanlılar tarafına meyletmelerine neden

olmuştu. Bu arada Bosna Sancakbeyi Gazi Hüsrev Bey'in akıllı ve adaletli siyaseti de bunda büyük bir rol oynamıştı.

Nitekim 1524'ten beri abluka altında tutulan Yayça Kalesi müdâfileri daha fazla mukavemetin faydasız ve başarısız olacağını anlayıp Gazi Hüsrev Bey'e kaleyi teslim ettiler (1527). Ardından Yayça çevresindeki birçok kaleler ile Pozsega (Pojega), Modrus, Dalmaçya sahillerindeki Vrana, Kanunî Sultan Süleyman'ın hâkimiyetini tanıdı. Bunlardan Pojega bir sancak merkezi oldu.

Bu arada Mohaç Meydan Muharebesi ile Macaristan'a karşı askerî harekât bitmiş fakat siyasi harekât başlamıştı. Macar tacına ve krallığına iki namzet, iki rakip vardı.

Bunlardan biri, padişahın Peşte'de iken Macar büyüklerine hitâben ve onların arzularını uygun olarak Macar krallığına nasbını vadettiği Erdel (Transilvanya) Voyvodası Janos Zapolyai idi. Diğeri de veraset ve anlaşmalar yolu ile Macar krallığında hak iddia eden Habsburg hanedanından Viyana arşidükü Ferdinand'dı. Şarlken'in emriyle müzakereye çağrılan diyet meclisi Ferdinand'ı Macaristan'ın meşru kralı ve Zapolyai'yi de gâsıp ilan etmişti.

İç mücadelenin başlangıcında Zapolyai daha kuvvetli görünmekteydi. Bunun için bir takım siyasi, içtimai ve iktisadi sebepler yanında ruhi bir amil daha mevcut idi. Nitekim asırlardan beri Macar halkının ruhunda yaşayan ve menşelerinin ve kültürlerinin şarktan gelme olmasına telmihen İskit ruhu veya İskit hareketi denilen bir milli cereyanın Zapolyai'nin şahsında en müşahhas mümessilini bulmuş olması gösterilebilirdi. Nitekim Mohaç Savaşı'ndan birkaç ay sonra bu zât millî kral seçilmişti. Fakat bu seçimi siyasi görüşleri veya menfaatleri açısından uygun görmeyenler vardı. Bunlar çok geçmeden karşı bir hareket ile başka bir Macar şehrinde Ferdinand'ı Macar kralı seçtiler.[65]

İş, böyle bir rekabet hâlini alınca, her iki rakip mücadeleye ve mücadelelerinde dış yardım aramağa başladı. Zapolyai bu maksatla Habsburg aleyhdarı Alman prensleri ile Fransa, Papalık ve İngiltere'ye başvurdu ise de müspet bir netice elde edemedi.

Ölen son Macar Kralı II. Layoş'un damadı ve İspanya kralı, Almanya imparatoru Şarlken'in kardeşi olan Ferdinand ise zamanında harekete geçmişti. Ağabeyisinin de desteği ile büyük bir ordunun başında Macaristan'a geldi (1527). Tokay'da Ferdinand'a karşı giriştiği mücadeleyi kaybeden Zapolyai, Erdel'e çekildi. Ardından da kayınpederi Lehistan Kralı Sigismund'un yanına sığındı.[66]

Zapolyai krallığa geçmesinden sonra Osmanlılara karşı hasmane bir tutum takınmıştı. Nitekim 1527 baharında Regensburg'da toplanan imparatorluk meclisinden Osmanlılara karşı yardım istemiş ve hatta Tuna ile Sava nehirleri boyundaki kaleleri geri almayı dahi teklif etmişti. Fakat memleketini ve krallığı kaybedince, hâlet-i ruhiyesinde büyük değişiklik meydana geldi. Şarlken'e karşı hiçbir yerden yardım alamıyordu. Buna rağmen o, yabancı bir memlekette bulunmakla beraber meşru kral olduğu hakkındaki telakkisini de muhafaza ediyordu. Erdel'de bulunduğu sırada Kanunî Sultan Süleyman'dan yardım istemeye karar vermişti. Evvelce Venedik dojundan da bu yolda bir tavsiye almıştı. Şimdi ise kayınpederi Lehistan Kralı Sigismund da aynı yolu öneriyordu.

Bu gelişmeler üzerine padişah nezdinde yardım istemek ve kendisine vadolunan krallık tâcını ele geçirebilmek için bu kararında belli-başlı amillerden biri olan Jerome Laçki adında bir diplomatını İstanbul'a gönderdi.

Bu zât daha gelir gelmez o sıralarda dış münasebetlerde uzman bir müşavir olarak kendisinden faydalanılan Venedik Hükümeti'nin bir mümessili olup Macaristan meselelerinde de mütehassıs gibi tanınan Aloisio Gritti ile yakın münasebet kurmaya muvaffak oldu. Onun vasıtası ile evvela veziriazamın teveccühünü kazandı. Ancak, Laçki'ye ilk görüşmelerde gerçek durum ve Osmanlı Devleti'nin bu meseledeki tutumu açıkça anlatılmıştı.

Elçiye öncelikle Zapolyai'nin yaptığı hatalı davranışları açıklandı ve iyice çıkışıldı. İbrahim Paşa ilk görüşmelerinde kendisine:

"Niçin metbuun Macaristan tacını padişahtan daha evvel istememiştir. Kral köşkünün muhafazasının ne demek olduğunu anlamadı

mı? Burada her şeyden malumat alınmaktadır. Arşidükün, senin efendinin değerlerinin ne olduğu ve Hıristiyanlığın öteki prenslerinin ne yapabilecekleri malumdur."

Buna rağmen Macaristan'da Şarlken'e bağlı bir hükümetin bulunması Osmanlıların işine katiyen gelmiyordu. Ayrıca 1526 Madrid Sulhü ile hapisten kurtulan Fransa Kralı François da Macar tahtına Orleans dükü Louis'i geçirmek suretiyle kendilerine tâbi kılmak istiyordu. Bu itibarla yapılan müzakerelerde Osmanlı Devleti'nin ve padişahın Zapolyai'yi himayesi altına almanın devletin menfaatleri açısından en uygun yol olduğu anlaşıldı.

Kanunî, 27 Ocak 1528'de Laçki'yi huzuruna kabul ettiğinde:

"Metbuunun sadakatini memnuniyetle kabul ediyorum. Şimdiye kadar krallığı fiilen onun olmamıştır. O hükümet, fesih ve kılıç hakkıyla benimdir. Fakat bana intisab ettiği için mükâfat olarak Macaristan'ı ona terk ettikten başka Avusturya'ya karşı da onu himaye edeceğim" dedi.[67]

Zapolyai'nin teşebbüsünden ve Laçki'nin memuriyetindeki başarısından haberdar olan Ferdinanad da süratle kendisini Macaristan kralı olarak kabul ettirmek üzere Jan Hobordansky başkanlığında üç kişilik bir sefaret heyetini İstanbul'a gönderdi. Bunlar 29 Mayıs 1528'de İstanbul'a geldiler. Getirdikleri nâmede Ferdinanad Belgrad da dâhil olmak üzere Macarlardan alınan yerlere kral olmasının kabulünü istiyordu.

Ferdinand'ın nâmesini gören Veziriazam İbrahim Paşa, Avusturya sefaret heyeti başkanına istihza yollu:

"İstanbul'u niçin istemiyorsunuz?" diye sordu.

Heyet padişah tarafından kabul edilmediği gibi dokuz ay İstanbul'da nezaret altında tutuldu. Ancak 1529 Viyana Seferi öncesinde her birine beş yüzer duka hediye verilerek geri gönderildiler.[68]

FATİH'İN DERECESİNE ERİŞEMEYİZ!

Elçiler ile yapılan müzakerelerden ve daha önce Zapolyai'nin elçisine yapılan vaatten sonra, Avusturya'ya karşı bir sefer açılma-

sı kaçınılmaz bir hâl almıştı. Sefer kararı verilince padişah ilk iş olarak Veziriazam İbrahim Paşa'yı o vakte kadar alışılmamış geniş selahiyetlerle serdarlığa getirdi. Bu berat, tevcih şekli ve muhtevası bakımından hususiyet arz etmektedir.

Peçevi Tarihi'nde 8 Recep 935 (18 Mart 1529) tarihinde gerçekleştirildiği belirtilen ve Nişancı Celalzade Mustafa Bey tarihinden alınmak suretiyle kaydedilen bu konu şu şekilde özetlenmektedir:

"Bir gün vezirler evlerine gitmek üzere divandan ayrıldıktan sonra Hüdavendigâr Hazretleri bu fakir kullarını yüksek huzurlarına çağırtıp inci gibi parlak ve düzenli sözlerle lütuflandırdılar.

Cenab-ı Hakk'ın lütuf ve iradesiyle birdenbire ülkemiz genişledi. Müslümanların işleri ve bizim uğraşacağımız meseleler pek çoğaldı. Her işimizle doğrudan doğruya kendimizin ilgilenmesine artık imkân kalmadı. Din ve devletin önemli meseleleri ile uğraşması ve uygulamaya koyması için İbrahim Paşa'yı seraskerliğe atadım. Bütün kullarımın ona uymaları ve itaat etmeleri için bir berat taslağı kaleme alarak bana getir" diye buyurdular.

Görevim gereği olarak o gece istenen berat tasarısının müsveddesi yapılarak ertesi gün yüksek huzurlarına sunuldu. İçindekileri dinledikten sonra uygun olduğunu söylediler. Berat, ağdalı bir üslup ve gösterişli bir biçimde temize çekilip âlemi parlatan tuğra ile de süslendikten sonra yüksek huzurlarına teslim olundu.

Sonra aynı günde yeniçeri ağası, padişah katına çağrıldı. Yeniçeri halkından bir bölükle padişahı kapısına vardılar.

Hazırlanan berat ile beraber nakit olarak beş yüz bin akçe, biri altın kakma işlenmiş eğer ve dizgin ile süslenmiş olmak üzere dokuz baş at, değerli taşlarla bezeli bir kılıç, dört tane şahane tören kaftanı, dokuz bohça değerli kumaş ve mücevherlerle donatılmış bir sorguç yeniçeri ağası ile İbrahim Paşa'ya gönderildi.

Bu beratla İbrahim Paşa'ya verilen armağanların hepsini saymaya gerek yok. Terlilerden ve önemli bahşişlerden gelen gelirlerden başka, sadrazamın yönetimine bırakılan kendi hasları yirmi kere yüz bin iken, şimdi on kere yüz bin daha eklenerek otuz kere yüz bin

akçeye çıkarıldı. Sadrazamlığına seraskerlik de eklenerek mutluluk ışıkları saçan tuğ ile davul ve bayrak ihsan olundu.

Osmanlı padişahlarının bayrakları ise şimdiye kadar dört iken bundan böyle yedi olması ferman buyuruldu.

O gün bütün kapıkulu halkı, vezirler, bilginler ve bütün ileri gelenler toplandılar. Huzurlarında mübarek berat-ı hümayunun okunmasından sonra hepsi "mübarek olsun" diye kutladılar ve el öptüler. Rütbeleri bir kat yükseltilip ödenekleri artırıldı ve hepsi daha yüksek derecelere eriştiler.

Kimi inanılır ağızlardan dinlediğime göre İbrahim Paşa, otuz kere yüz bin akçelik haslar beratını az bularak:

"Rahmetli Fatih Sultan Mehmed Han, Sadrazamı Mahmud Paşa'ya kırk kere yüz bin akçe berat ihsan etmişti. Bu kulunuza da öylece ihsan buyurulsa padişahımın lütfundan ne eksilir?" dedi. Bunun üzerine saadetli padişah:

"Onlar payitaht İstanbul'u fethetmeyi başarmışlardır. Daha fazlası verilse de yerinde olurdu" dediler. İbrahim Paşa da:

"Bağdad ki büyük halifelerin başkentidir. Budin ise eskiden beri krallar tahtı yeridir. Her ne kadar bunlar İstanbul'dan üstün tutulamazsa da daha aşağı da sayılamazlar" deyince padişah şu karşılığı verdi:

"İstanbul bizim başkentimizdir. Onlar İstanbul'a nasıl tercih edilebilir? Hele hele o büyük padişahla boy ölçüşmek bizim haddimiz değildir."[69]

VİYANA ÖNÜNDE

Macaristan'a fethettiği bir ülke nazarıyla bakıp Habsburglara (Avusturya) bağlanmasını devletin emniyeti için tehlikeli bulan Kanunî Sultan Süleyman 10 Mayıs 1529'da maiyetinde iki yüz elli bin asker ve üç yüz top olduğu hâlde İstanbul'dan hareket etti.

Çatalca'yı geçtikten sonra padişahın yürüyüş kolunun hangi tertipte olacağı hakkında bir ferman çıktı. Buna göre, adetleri yediye çıkarılmış olan padişah sancakları önünde evvela çaşnigirler, sonra

müteferrikalar, müteakiben Enderun ağaları ve nihayet kazaskerler, defterdarlar ve nişancı yürüyecek ve tuğlardan beri tarafta hiç kimse bulunmayacaktı.

Yol boyunca yine tam bir zapt u raptın hâkim olması, hiçbir yolsuzluk ve adaletsizliğe teşebbüs olunmaması için dikkat ve itina gösteriliyordu.

19 Ağustos'ta Mohaç'a varıldığında Zapolyai yanında elçisi Laçki ve altı bin atlıdan mürekkep kuvveti ile padişahı karşıladı. 20 Ağustos'ta Macaristan kralının kabul resmi yapıldı.[70]

Kanunî'nin huzurunda el öpme merasimi için hususi otağlar kurulmuş, vezirler, ağalar, solaklar, müteferrika ve çaşnigirler, nihayet silahları ve bütün teçhizatı ile yeniçeri ve sipahiler, Anadolu ve Rumeli kuvvetleri hazır bulunmuşlardı. Zapolyai huzura girince padişah ayağa kalkmış ve üç adım ilerleyerek ona elini öptürmüştü.

Bu sırada padişah ile Zapolyai arasında geçen mülâkatı Lütfi Paşa şöyle nakleder:

Sultan Süleyman sual edip dedi ki: "Seninle benim dinim ayrı olup, arada dostluk ve muhabbet yoktur, gelmene sebep nedir?" Zapolyai yüzünü yere koyup:

"Ey padişah-ı âlem-penahım. Müslümanlardan ve kâfirlerden kullarının nihayeti yoktur. Ben dahi o kullarının silkine münselik (arasına katılmak) olunmağa geldim. Ve hem padişahdan dahi bir muradım vardır. Emr olursa hidmet-i şeriflerine diyelim." Bu ifadeler Sultan Süleyman'a hoş gelip dedi ki:

"Muradını söyle. Elimizden geldikçe bitirilmesine say edelim (çalışalım)" deyince Zapolyai:

"Engürüs Krallığı şimdiki hâlde hâlîdir. Benim ise Engürüs krallarıyla karabetim olup, mechulü'n-neseb değilim. Krallığa istihkakım vardır. Ona binaen padişahdan temenna ederim. Şayet beni Budin'e beğleyüp, Budin içinde olan Ferdinand'ın adamlarını çıkarıp, bana teslim edecek olursanız, yıldan yıla bu kadar bin altın harâc tarîkıyla vireyim. Ve hem Beç dahi Budin'e yakın olup gâh-bi-

gâh gelip Budin'i incidirler. Anın dahi alıverilmesine inayet idesüz" dedi. Padişah bu sözlere karşılık:

"Budin'e varalım maslahatın muradınca görelim" dedi.[71]

Bu arada Osmanlıların yaklaşması üzerine Macar mukaddes tacı, Ferdinand'a götürülmek üzere kaçırılmak istenmişse de Bâli Bey tarafından ele geçirildi. Padişah ordu ile birlikte Budin önlerine geldiği sırada krallık tacı da padişaha teslim edilmek üzere getirilmiş bulunuyordu.

3 Eylül 1529'da Budin önüne gelen Osmanlı kuvvetleri henüz Ferdinand'a bağlı Avusturyalı kuvvetler tarafından müdafaa edilen Budin'in muhasarası için hazırlıklara başladı. Hazırlıkların tamamlanması ile birlikte 7 Eylül'de harekete geçen Osmanlılar daha savaşa girişmeden müdâfiler teslim bayraklarını çektiler. Kaledekiler hayatlarına dokunulmamak şartıyla kaleyi padişaha teslim ettiler.[72]

Padişah altı gün Budin'de kaldı. Bu sırada Zapolyai'ye Macar krallık tacı giydirildi. Bundan sonra toplanan Divan-ı Hümayun'da, Ferdinand ile karşılaşmak üzere Viyana üzerine gidilmek kararı alındı. İlbasan Sancakbeyi Hüsrev Bey'i elli neferle Budin'de muhafız bırakan Kanunî, bir konak önden giden İbrahim Paşa'yı takiben Viyana'ya doğru ilerledi.

Yolda alınan esirlerden, Viyana'yı yirmi bin piyâde ile iki bin süvârinin müdafaa edeceği, Ferdinand'ın da yukarı Avusturya'ya çekildiği haberi geldi. 27 Eylül'de Viyana önüne vasıl olan Sultan Süleyman'ın Otağ-ı Hümayun'u Simmering Köyü'nde kuruldu ve muhasara kuvvetleri gereken yerlere yerleştirildi.

Viyana'nın müdafaası Nicolas de Salm ile Von Roggendorf'a tevdi olunmuştu. Osmanlılar 27 Eylül 14 Ekim arasında üç hafta boyunca kaleye birçok yürüyüş yaptılarsa da muvaffak olamadılar. Özellikle 12 Ekim'deki Karintiye Kapısı ile Ocaklar Kapısı arasındaki surlara karşı girişilen yürüyüş ve hücum şiddetli çarpışmalara sahne olmuştu. Bundan sonra nasıl bir yol izlenmesi konusunda görüş alışverişinde bulunmak üzere yapılan bir harp meclisi toplandı.

Muhasaraya devam için artık mevsimin müsait olmadığı şeklindeydi. Erzağın azlığı, yağmurlar ile soğukların şimdiden başlaması sebebiyle harekâtın daha fazla uzatılmasında güçlükler de dile getirilmişti. Büyük muhasara toplarının bulunmaması da kuşatmanın uzamasındaki en önemli faktörlerden biri idi. Neticede şimdiye kadar yapılan akınlar esnasında düşmana verdirilen büyük hasarın Ferdinand'a kâfi bir ceza olacağı değerlendirildi. Büyük toplar olmadan kalenin düşmesi zaman alacağından iki gün sonra yapılması planlanan son umumi hücumdan da vazgeçildi.[73]

Esas gayesinin Ferdinand'ı cezalandırmak olduğu anlaşılan Kanunî, 16 Ekim'de Viyana önünden ayrıldı. Bu arada elinde tuttuğu önemli altmış esiri vermek suretiyle Viyana'da mahpus tutulan Türkleri esaretten kurtardı.

Veziriazam İbrahim Paşa Viyana'ya gönderdiği İtalyanca bir mektupta:

"Malumunuz olsun ki biz sizin beldenizi almaya gelmedik. Arşidükünüzü mağlup etmeye geldik. Kendisini bulamadığımız içindir ki burada bu kadar gün kaybettik" şeklindeki ifadeleri Osmanlı bakışını ve görüşünü ifade etmesi bakımından önemlidir.

Viyana önünden dönülürken yeniçerilere biner akçe bahşiş, timarlı sipahilere de terakkiler verildi.[74]

Bu arada Viyana Seferi boyunca Osmanlı Akıncılarının bölgede gerçekleştirdikleri faaliyetleri dehşet saçmıştı. Avusturya, Bavyera, Moravya, Bohemya, Slovakya, Silezya, Slovenya ve İsviçre sınırına kadar baştanbaşa akın sahası olmuştu. Kanunî'nin halası oğlu Yahya Paşazade Gazi Mehmed Bey kumandasındaki Türk Akıncıları Bavyera'da Ratisbon ile bugün Çekoslovakya'nın mühim şehirlerinden Brün'e kadar gitmişlerdi. Malkoçoğlu Kasım Bey Avusturya eyaletlerini alt üst ederken bir Akıncı kolu da Liechtenstein Prensliğinin merkezi Vaduz'a girip Prensin şatosunu yakarken kendisi ile birlikte yüzlerce esir alıyordu. Öyleki padişah Viyana önünden ayrıldığında ordusunda altmış bin esir bulunuyordu.[75]

Budin'de hem kralın durumunu gözetmek hem de savunmasına destek olmak üzere bir miktar yeniçeri kuvveti ile veziriazamın müşaviri olan Venedikli Gritti'yi bırakan Kanunî Sultan Süleyman, Belgrad yoluyla 16 Aralık 1529'da İstanbul'a geldi.

Dördüncü seferi hümayunu yedi ay yedi gün sürmüştü.

SÜNNET DÜĞÜNÜ (1530)

Kanunî Sultan Süleyman oğulları Mustafa, (d. 1515) Mehmed (d. 1522) ve Selim (d. 1524)'in sünnet düğününü İstanbul'da haftalarca süren muhteşem ve neşeli bir merasimle yaptırdı.

Merasim hazırlıkları sırasında dost Venedik doju A. Gritti'ye de bir mektup gönderilmişti. Fakat doj ihtiyarlığı mazeretiyle, yerine temsilcileri Zen, Bernardo, Mocenigo, ve Rossi'yi gönderdi.

Merasimlere 18 Haziran günü başlandı.

Atmeydanı üzerinde bulunan mehterhânede padişah için uygun bir yer ayrıldı ve buraya çok güzel bir köşk kuruldu. Vezirler ve devlet büyükleri için yüksek otağlar, baştanbaşa bezenmiş, ipek kumaşlardan gölgelikler dikildi. İkinci Vezir Ayas Paşa, Üçüncü Vezir Kasım Paşa, Rumeli beylerbeyi ve öteki divan üyeleri sabah erkenden padişah divanında toplandılar. Her zamanki gibi biraz sonra sadrazam ve serasker de geldi.

Bundan sonra padişah ata binerek hep birlikte gösterişli bir alayla düğün yerine doğru yola koyuldular. Arslanhane karşısına gelindiğinde vezirler yaya olarak padişaha yaklaştılar. Oradan meydan ortasına varıldıkta serasker İbrahim Paşa, Beylerbeyi, Yeniçeri Ağası ve Özengi Ağaları karşıladılar.

Padişah tahtın önünde atından indiği zaman, çavuşların alkış ve övgü sesleri göklere yükseldi. Evreni tutan tahtına çıkıp oturduktan sonra vezirler, öteki büyükler ve komutanlar, kutlamak için el öpüp hepsi yerli yerine dizildiler ve bu sırada kendilerine armağanlar dağıtıldı.

Sonra şeyhülislâm, büyük bilginler, müderris ve kadılar el öptüler ve orada kendilerine ayrılan yerlere oturup padişah sofrasında yemeğe başladılar.

28 Haziran'da emekli vezirler, Pîrî Mehmed Paşa ve Zeynel Paşa, ertesi günü de sancak beyleri ile Kürt beyleri ve Venedik elçileri kabul olundu. Bu vesileyle takdim edilen hediyeler çok kıymetliydi. Mısır ve Şam kumaşları, Hind şalları, altın ve gümüş tabaklar, mücevher dolu kâseler ve siniler, billur kadehler, Çin fağfurları, Kıpçak ve Tatar ülkelerinden getirilmiş kıymetli kürkler, türlü cinsten köleler vb...

Sadece Veziriazamın hediyelerinin yirmi beş yük akçe (50.000 duka) kıymetinde olduğu Bostan'ın kaydından öğrenilmektedir.

30 Haziran günü ulema sınıfından olanlara şölen verildi. Padişahın hocası Molla Hayreddin büyük saygı görüp sadrazamın yanına oturtuldu ve böylece kazaskerlerin önüne geçirilmiş oldu.

3 Temmuz'da bütün yeniçeri ve sipahilerin, sünnet mumlarını ve üzerlerinde altın yaprakları ile ince çiçek, meyve ve kuş süsleri bulunan nahilleri getirmeleri seyredildi.

Ertesi gün de yeniçerilere parlak bir şölen düzenlendi.

Memleketin her tarafından gelmiş oyuncular, hünerbazlar da halkı eğlendiriyorlardı. 4 Temmuz'daki eğlenceler arasında silahşorların oyunları ile Matrakçı Nasuh'un mukavvadan yaptığı iki kaleyi meydanda karşı karşıya yerleştirerek, yüz kadar yeniçeriye gerçek bir harp oyunu yaptırması çok ilgi çekici olmuş ve padişahın da hoşuna gitmişti.

6 Temmuz'da İstanbul'da ellişer akçelik müderris derecesinden aşağı olanlar, işten ayrılmış kadılar, şeyhler, sufiler, bedesten halkı ve mütevelliler gibi topluluklar, ayrı ayrı yerlere oturtulup onlara da türlü ikramlarda bulunuldu.

10 Temmuz günü divan üyeleri Eskisaray'a vardılar. Şehzadeleri saygı ve ikramlarla atlara bindirerek Atmeydanı'na götürdüler. Vezirler onları yaya olarak karşılayıp divanhane kapısında attan indirler.

Ertesi gün yine büyük bir şölen düzenlendi. Padişah için tahtın önünde, ötekilerden bir karış kadar yüksek bir sofa hazırlanmıştı. Buraya çıkıp oturduktan sonra sağında Sadrazam İbrahim Paşa, Ayas Paşa, Rumeli Beylerbeyi Behram Paşa, Yakub Paşa, Hoca Efendi, kazaskerler ve Tatar hanının oğlu yer aldılar. Sol yanında sırasıyla sadrazamlıktan emekli Pîrî Paşa, Zeynel Paşa, doğunun ileri gelen beylerinden Ferruhşad Bey, Bayındır oğlu Murad Bey, Mısır Sultanı Gavri'nin oğlu Mehmed Bey, Dulkadırlı oğullarından Abdüllatif Bey oturdular. Türlü yemeklerden sonra töreye göre nefis ve kokulu şerbetler içildi. Padişaha, Defterdar İskender Çelebi kulları, o ünlü firuze kâse ile şerbet sundu. Vezir ve öteki büyüklere de özengi ağaları mevkilerine göre şerbet takdim ettiler.

12 Temmuz günü Kanunî'nin huzurunda yapılan ilmî münazara da çok dikkate şâyândı. Çavuşbaşı Şeyhülislâmı, Cebecibaşı da Hoca Efendi'yi alıp davete getirdiler. Padişahın sağ yanında Şeyhülislâm Kemalpaşazâde, Anadolu Kazaskeri Molla Kâdiri Çelebi, sol yanında büyük hoca Molla Hayreddin, Rumeli Kazaskeri Molla Fenarîzade Muhyiddin, karşısında da öteki bilginlerle erdemli kişiler uygun bir şekilde oturdular. Padişahın izni ile Fatiha Sûresi'nin tefsiri hususunda önce Şeyhülislâm hazretleri söze başladı. Çoğu bilginler bu konu üzerindeki bilgilerini daha önce söylemiş olduklarından, bunlar üzerinde durularak birbirleriyle karşılaştırmalar yapıldı. Bu konuda bilgi ve güzel söz söylemek kabiliyeti bulunanlar, karşılıklı konuşmalar yaptılar. Orada olanlar maddi manevi rızıklara garkolmuşlardı.

Yirminci günü Kâğıthane'ye çıkılıp at yarışları seyrolundu. Bu arada bir dişi tazının seğirtip bütün atları geçtiği görüldü. Ayrıca, bir direk ucuna geçirilen gümüşten yapılmış bir kabak hedef alınarak ok atışları yapıldı. Sunulan çeşit çeşit nimet ve ihsanlara erişen sanatçılar sayılamayacak kadar çoktu.

Her gün ülkenin dört bucağından gelen hüner sahipleri güldürü sanatçıları, maskaralar, havaî fişek takımları ve patırtıları, cambazlar, at cambazları, gölge oyuncuları ve türlü türlü marifetler gösterdiler.

Gösteriler, havai fişek takımları ve patırtıları, verilen şölenler, bunlara davet olunan büyükler ve halk; hepsi, her şey o kadar bol, o kadar zengin idi ki, bunları ayrıntıları ile anlatmak mümkün değildir.[76]

Bu düğünün ne kadar görkemli olduğuna dair, Kanunî ile İbrahim Paşa arasında geçen bir konuşma anlatılagelmiştir.

Buna göre padişah, İbrahim Paşa'ya şehzadelerin sünnet düğününün mü, yoksa onun kardeşiyle düğününün mü daha görkemli olduğu sorusunu yöneltmiştir. İbrahim Paşa:

"Benim düğünüm gibi şimdiye kadar olmamış ve olmayacaktır" cevabını verdi.

Padişah, bu cevap karşısında şaşırarak, nedenini sorduğunda, İbrahim Paşa:

"Sizin düğününüzde benim düğünümdeki kadar büyük bir davetli yoktur. Benim düğünüm, zamanımızın Süleyman'ı olan Mekke ve Medine padişahının huzuruyla müşerref olmuştur" demiştir. Bu cevap hükümdarı oldukça mütehassis etmiş ve takdirini mucip olmuştu.[77]

HİND SULARINDA

Kanunî devrinde Kızıldeniz'de ilk hareket Mohaç seferi arifesinde başladı. Zira Portekizlilerin Hindistan sahillerinde yerleştikten sonra, zaman zaman Arab Yarımadası sahillerine de tecavüz etmeleri padişahın dikkatini çekmiş, gerek Arab Yarımadası'nı, gerek Hindistan sahillerini zaptederek İslam âleminin başına âdeta bir bela kesilen Portekizlilere karşı hacıların ve deniz ticaret yollarının korunmasına karar vermişti. Bu sebeple 1526'da Selman Reis, Bahr-ı Ahmer (Kızıl Deniz) kapudanı tayin edilmiş, Süveyş Limanı'nda tedarik ve teçhiz ettirilen yirmi kadırgadan mürekkep bir donanma ile Aden'e kadar olan Arab Yarımadası sahillerini Osmanlı tâbiiyeti altına almaya muvaffak olmuştu.[78]

Selman Reis'in ölümünden sonra yeğeni Behram Beyoğlu Emir Mustafa yerine geçti. Mustafa Bey Güney Kızıldeniz'in herhangi bir

Portekiz hücumuna karşı müdafaa edilebilmesi için Kamaran'da bir kale yaptırmak tasavvurunda idi. Zira 1528 Ocak ayı sonunda, Kamaran'da bulunan Türk kadırgalarını yakmak gâyesi ile Kızıldeniz'e doğru yelken açmış bulunan bir Portekiz donanması hakkında bilgi almıştı. Bununla beraber, Portekizliler aksi istikamette esen rüzgârlardan dolayı Kamaran'a varmaya muvaffak olamamışlardı.

Emir Mustafa, hareket etmeden önce, Seydi Ali el-Rumî'yi, Yemen'deki vekilliğine, Selmân Reis'in kölelerinden olan, Ahmet Bey'i de, el-Rumî'nin idârî işlerde danışmanlığına tayin etti. Kamaran'a varır varmaz süratle kale inşa işine başladı ve müteakip deniz mevsimine kadar kaldı.

Mustafa Bey bundan sonra Portekizlilerle işbirliği içerisinde bulunan Aden üzerine yürüdü. Kısa bir süre içerisinde Aden'i muhasara edip, limanını bloke ettiler. Ancak Eitor de Silveira kumandasında, on gemilik bir Portekiz filosunun gelmekte olduğunu işitince, Emir Mustafa, 1530 Şubatında Aden Limanı'ndaki muhasarayı kaldırdı ve başka ufuklara doğru yelken açtı. Bu durum Portekizlilere kaleyi muhasara etmek fırsatını verdi.

Osmanlılardan son derece korkan Aden hükümdarı ise Portekizlilerle bir dostluk anlaşması yaparak, onlara yılda on bin eşrefi altınlık bir vergi ödemeyi uygun buldu. Portekiz kumandanı Silveira, ayrıca Antonio Betelho kumandasında askerî bir birliği orada görevlendirdi.

Emir Mustafa muvaffakiyetsizlikle neticelenen, Aden muhasarasından sonra Şihr'e gitti. Buradaki idarecilerle görüşerek kendileri ile iyi ilişkilerin temelini attı. Portekizlilere karşı ortak hareket edilmesi hususlarını görüştü. Ayrıca Şihr'deki ikameti sırasında Sultana, Hadramut'taki savaşlarında hizmet etmek üzere yüz asker bıraktı. Ardından da Portekizlilerin faaliyet içerisinde bulundukları Hind sularına hareket etti (Aralık 1530).

Bu sırada Batı Hindistan'da, bir krallık olan Gücerat, Sultan Bahadır Şah (1526-1537) tarafından idare edilmekteydi. Kendisi,

bazı Hind limanlarını ellerinde bulunduran Portekizlilerle iyi geçinmekteydi. Portekizlilerin, 1529 Ekim'inde Goa'ya gelmiş olan, enerjik bir valileri vardı. Bu Nuno da Cünha idi.

Yeni vali, 1530 yılı başında Portekizlilerin Batı Hindistan'daki topraklarının merkezini, Koçin'den Goa'ya nakletti. Goa, bu tarihten itibaren Hindistan'daki Portekiz topraklarının merkezi oldu. Cünha, bir liman şehri olan, Diu'yu da ele geçirerek, Portekiz Hindistanı'na dâhil etmek arzusundaydı. Portekizlilerin noktai nazarından, bu bölgedeki topraklarının emniyeti bakımından gerekli idi. Zira Diu Portekizlilerin, Hindistan'daki kolonizasyonları aleyhindeki faaliyetlerin merkezi ve Türkler için de bir sığınak teşkil etmekteydi.

Portekizli vali, Diu'ya yapılacak hücum için, bütün hazırlıklarını yaptı. İdari teşkilat, askerî techizat depoları ve tezgâhlar bütün randımanlarıyla çalışmıştı. Neticede Diu'yu işgal etmek için yüz doksanı savaş gemisi olmak üzere dört yüz teknelik bir filo hazırlandı. Portekiz kuvvetleri, üç bin altı yüz Portekizli, iki bin kadar da Malabarlı asker, sekiz bin köle ve beş bin yerli denizcinin dâhil olduğu on sekiz bin altı yüz savaşçıdan müteşekkildi.

Güçlü Portekiz filosu öncelikle Bete Adası önüne varmıştı. Savunması zayıf askerî kuvveti çok az olan Beteliler teslim olmaya hazırdılar. Fakat Portekizli vali bu teklifi reddederek onları esir almak için savaşı başlattı. Bu acımasız tavır karşısında Bete Adası halkı çoluk çocuğu ve hanımları ile birlikte son fertlerine kadar savaşarak öldüler.

İşte Bete Adası'nın Portekizlilerin tecavüzüne uğradığı sırada, Emir Mustafa Paşa ve Hoca Sefer kumandasındaki Türk donanması da Portekizliler tarafından hiçbir güçlükle karşılaşmadan, Diu'ya varmış bulunuyordu. Emir Mustafa kuvvetlerinin altı yüz kadarı Türk ve bin üç yüzü de Arablardan müteşekkildi. Türklerde yedi top ile hatırı sayılır bir topçu kuvveti de mevcuttu.

Hindistan Müslümanlarının bilhassa böyle bir yardıma ihtiyaçları olduğu kritik bir anda, Emir Mustafa'nın Diu Limanı'na gelişi, hadiselerin görünüşünü bir anda değiştirmeye yetmişti. Yerli halk

tam manâsıyla bir bayram havasına girmişti. Hele Bete Adası'nda yaşananları hatırladıkça Türk armadasını sevinç gözyaşları ile seyretmekte idiler.

O devirde Diu Adası, Melik Togan İbn Melik Ayaz tarafından idare edilmekteydi. Kendisi, Gücerat Kralı Bahadır Şah'ın temsilcisi idi. Türk amirali Mustafa Bey, Melik Togan tarafından samimiyetle karşılanmış, büyük saygı ve hürmet görmüştü.

Emir Mustafa, Diu Adası'na varır varmaz, adanın müdafaa mesuliyetini üstüne aldı. Üstün Türk topçu birliği adaya yerleştirildiği gibi, şehrin etrafına tahkimat çukurları kazıldı ve diğer mümkün olan bütün tedbirler alındı. Emir Mustafa bu tedbirlerle şehrin müdafaa imkânlarını büyük ölçüde kuvvetlendirmiş oluyordu.

Portekiz filosu, Bete Adası'nı, tahrip ettikten sonra, Diu önünde demirledi ve limanın önündeki denizi kapladı. Portekizliler üstün deniz filoları ile kendilerinden son derece emin bulunuyorlardı.

Portekiz donanması büyük bir gurur ve azametle şehre saldırmaya başladığı andan itibaren Emir Mustafa, onlara topçularının kuvvetinin tadını öyle bir tattırdı ki, Nuno da Cünha'nın gemisi manevra yapıp yerini değiştirmek mecburiyetinde kaldı. Ertesi gün, şehri on iki librelik mermi atan kırk topla, elli kademelik bir mesafeden aralıksız olarak şiddetle topa tutmalarına rağmen daha güçlü Osmanlı toplarının cevabı ve Osmanlı topçusunun isabetli atışları karşısında Portekiz gemileri ağır kayıplar vermekten kurtulamadılar.

Düşman ümitsizlik içinde muhasarayı kaldırdı ve 31 Şubat 1531 gününün akşamında arkasında muazzam bir top bırakarak geri çekildi. Müslümanlar zaferlerinin şerefine top atışları yaptıklarında kaledeki bayram havası bir kat daha ziyadeleşmişti.

Gemilerinin mühim bir kısmını yitiren Portekizliler kendilerini bozguna uğratan donanmanın Diu'ya mı, yoksa başka bir memlekete mi ait olduğunu anlayamadan, Diu'dan Pattan'a kaçtılar. İçlerinden biri karaya çıkıp, bu gemilerin kime ait olduğunu sordu. Bu gemilerin; Emir Selman'ın kız kardeşinin oğluna ait olduğunu öğrenen Portekizliler, "Ona mukavemet edemeyiz" diyerek Goa'ya döndüler.

Kaynaklarda Portekizlilerin yerli savaşcılar hariç bin beş yüz ölü verdikleri, kırk kadar yelkenli gemilerinin batırılıp, yirmi tanesinin Türklerin eline geçtiği ve pek çok da esir verdikleri yazılmaktadır.

Heybetli bir Portekiz filosunun, Diu'dan geri püskürtülmesi bölgede Osmanlı Padişahının nüfuzunu arttırmış ve devrin en kudretli Müslüman hükümdarı olarak kabul edilmişti.

Öte yandan Portekiz filosu Diu'ya vardığında Bahadır Şah, Çitor Kalesi'ni muhasaraya başlamış bulunuyordu.

Bu haberi alınca derhâl Çitor muhasarasını kaldırdı ve Çampanir'e geldi. Bu arada, Portekiz hücumu püskürtülmüş ve düşman geri çekilmişti.

Türk Amirali Emir Mustafa'nın, cesaret ve kahramanlığı Diu'yu kurtarmıştı. Mustafa, Çampanir'e çağrıldı ve burada Bahadır Şah tarafından büyük bir saygıyla karşılandı. Sultan, Türk kahramanının yiğitliği karşısında çok memnun olmuştu. Kendisini komutanları arasına katarak en üst mevkiye getirdi.[79]

ALMANYA SEFERİ (1532)

Kanunî Sultan Süleyman'ın Viyana seferinden dönüşünden sonra Macar Kralı Zapolyai memlekette tam olarak hüküm ve nüfuzunu tesis etmeye muvaffak olamamıştı. Macar beyleri ekseriyetle Ferdinand'a taraftar idiler. Hatta kendisinden hoşnut olmayan Sigetvar banı isyan etmiş ve diğer Macar beylerini de tahrik etmişti. Zapolyai de asi banı tedip etmek üzere on bin Macar askeriyle kalede bulunan üç bin yeniçeriyi görevlendirdi.

1530 Ekim'inde ise Ferdinand tarafından İstanbul'a ikinci bir sefaret heyeti gönderildi. Heyetin başkanları Hıristiyan şövalye ve kumandanlarından Nikola Yürisiç ile şövalye ve Kont Jozef dö Lamberg idiler. Bu heyet de Ferdinand'ın irsen Macaristan'da hakkı olduğunu şayet krallık kendisine verilirse her sene Osmanlı hazinesine bir vergi vereceğini söyledi.

Veziriazam İbrahim Paşa Macaristan'ın iki defa kılıç ile alınarak Zapolyai'nin oraya kral yapıldığını ve bundan dolayı burayı padi-

şahın kime isterse verebileceğini, böyle istenmekte devam edilirse Türk ordularının bir kez daha Alman hududuna kadar gelebileceğini elçilere kesin bir dille ifade etti.[80]

Sefirleriyle İstanbul'da bu müzâkereler devam ederken Ferdinand da bir emri vaki yapmak üzere generallerinden Rogendorf'u gönderip Budin'i muhasara altına aldırdı. Zapolyai Sigetvar üzerine gönderdiği birlikleri geri çağırdığı gibi Semendire sancakbeyinden de yardım istedi. Kalede kraldan başka Osmanlı kumandanı Kasım Paşa ile çok az miktarda yeniçeri ve eyalet kuvvetleri vardı. Ancak Sigetvar'a giden birliklerin süratle dönerek kaleye girmeye muvaffak olmaları Budin'i düşman eline geçmekten kurtardı.

Muhasara bir buçuk ay sürdü. Rogendorf, Semendire Sancakbeyi Yahya Paşazade Mehmed Bey ile Bosna Sancakbeyi Gazi Hüsrev Bey komutasındaki Akıncı ve Deli kuvvetlerinin üzerine doğru gelmekte olduğunu duyunca çekildi.

Ferdinand'ın arazilerine karşı giriştiği teşebbüsü cezasız bırakmak istemeyen Osmanlı Akıncı ve Deli kıtaları, ona ait toprakları vurmaya, esir ve ganimet almaya başladılar.

Bu esnada padişah Bursa'da avla meşguldü. İstanbul'a dönünce Avusturya ve Almanya üzerine sefer açmak için kışı hazırlıkla geçirdi.

25 Nisan 1532 (19 Ramazan 938)'de Alman seferi niyetiyle yüz binden fazla bir kuvvetin başında olarak İstanbul'dan hareket etti. Bunun on iki bini yeniçeri, otuz bini Anadolu, on altı bini Rumeli kuvvetleri, yirmi bini süvari, kalan kısmı da akıncılardan ibaretti. Bunlara Belgrad'da Bosna sancağı kuvvetleri ve Kırım hanının gönderdiği Tatarlar da iltihak etti.[81]

Padişah Niş'te iken (13 Haziran) Ferdinand ile Alman İmparatoru Şarlken'in elçileri ordugâha geldi. Yine Kont Lamberg ile Kont Nogarola'dan mürekkep olan bu elçilik heyetine verilen talimat, kısa bir müddet önce Vişegrad'da Zapolyai ile Ferdinand arasında yapılan mütarekenin uzatılmasını sağlamaktı. Ayrıca Macar kral-

lığının Ferdinand'a bırakılması hâlinde her sene padişaha yüz bin duka vermek teklifinde bulundularsa da red cevabı aldılar.[82]

28 Haziran'da Sirmiye (Sirem) ovasına geçildikten sonra ordugâha vasıl olan Fransız elçisi Rinçon'un parlak bir merasim ile padişah tarafından kabulünden sonra, bunlar da el öpmüşlerdi. Ordu, Sirmiye kıtasında ilerlediği sırada, Kanunî Sultan Süleyman nezdine Perenyi Peter adındaki bir Macar asilzadesi de geldi.

Bu sırada Macar beylerinin çoğu Zapolyai tarafından görülmekle beraber Perenyi'nin şahsi mülahazalar ile doğrudan doğruya padişahın teveccühünü kazanmak istediği ve bazı ümitler beslediği anlaşılıyordu. İki seneden beri Aloisio Gritti vasıtası ile İstanbul'da müzakereler yapıyor ve kendisini Osmanlılara bağlı bir prens hâline getirecek bir ferman elde etmeye çalışıyordu. Bu maksatla birçok hediyeler yanında yaptığı yağmalardan aldığı ganimet hisseleri ile birçok esirler göndermişti. Bunlara güvenerek altı yüz kadar adamı ile Ösek'te ordugâha gelmiş ve ümit ettiği prensliğin padişah tarafından kendisine tevcihini beklemişti.

Kanunî Sultan Süleyman ise bu esnada Zapolyai'yi tutmakta birçok faydalar görüyordu. Bu sebeple ona teveccüh göstererek kabul etmiş ancak kendisini takip etmesini ve kararını beklemesini emretmişti. Bazı kayıtlarda ise onun krallık ümit eden dıştan dost, içten düşmanla beraber bir kimse olduğu anlaşıldığından tevkif edildiğini bildirmekte, ancak müteakiben Zapolyai'nin tavassutu ile serbest bırakıldığı görülmektedir.[83]

Ösek'de Bosna Sancakbeyi Hüsrev Bey'in kuvvetleriyle birleşen Osmanlılar ileri yürüyüşe geçerek Ferdinand'a ait kaleleri birer birer almaya başladılar. Sırasıyla Egerszeg, Siklos kaleleri padişaha itaatlerini arz ederken Belovar, Berzence ve diğer birçok kaleler de ele geçirildi.

Ordunun öncü kuvvetleri komutanı Semendire Sancakbeyi Yahya Paşazade Mehmed Bey Köszeg (Güns) Kalesi yanından geçerken bu kale muhafızlarının pususuna düştü. Aralarında büyük bir çarpışma meydana geldi.

Aslında bu seferde kale fethine ehemmiyet verilmeyip, Ferdinand'ın memleketinin tahrip ve gayreti ve onun Zapolyai'yi tanımasını temin etmek düşüncesi hâkim olduğundan kale döğen toplar getirilmemişti. Fakat bu açık tecavüz ve cüret karşısında saldırıda bulunanlara hadlerini bildirmek icap ettiğinden Köszeg Kalesi'nin muhasarasına başlandı.

İspanyollarla Almanların müştereken müdafaa etmekte oldukları Köszeg Kalesi'ni yirmi günlük bir savaştan sonra fetheden (28 Ağustos) Türk kuvvetleri hemen ertesi gün Altenburg'u düşürdüler. Akıncılar bütün Avusturya'ya yayıldıkları gibi Osmanlıların yeniden Viyana'ya yöneleceklerini düşünen arşidük ve imparator kaleyi tahkim ettikten sonra bir kez daha içerilere doğru çekilmişlerdi.[84]

Muhasara toplarını yolda bırakan Kanunî'nin hedefinde imparatoru bir meydan harbine zorlamak vardı. Oysa Avusturya birlikleri Viyana içinden çıkamadığı cihetle Osmanlılar istedikleri gibi ülkenin altını üstüne getirmekte idiler.

Gerek Şarlken ve gerek Ferdinand'ın meydanda olmamalarından dolayı canı sıkılan Sultan Süleyman orduda tutulan Ferdinand'ın elçisi ile Şarlken'e ağır bir mektup gönderdi.

ŞARLKEN

İspanyolların Carlos I, Almanların Karl V, Felemenklerin Karel V, Fransızların Charles Quint dedikleri Şarlken, 24 Şubat 1500'de Belçika'da Gand şehrinde doğmuştu. Babası Habsburg Hanedanı'ndan Güzel Filip, annesi Kastilya Kraliçesi Divane Janet idi. Babası 1506'da ölünce, halası onu Hollanda kral naibi yaptı.

Babasının ardından anne tarafından dedesi olan II. Ferdinand'ın da ölümüyle (1516) Kastilya, Aragon, Napoli ve Sicilya krallıklarının taçları şahsında birleşti. İmparatorluğun sınırlarına İspanya ve ona bağlı sömürgeleri ile Avusturya-Almanya topraklarının hepsi dâhildi. Sadece Fransa dışarıda kalmaktaydı. Onu da Pavia'da esir ettiğinde karşısında Kanunî'yi bulmuştu.

Kanunî Sultan Süleyman'ın 1526'da Mohaç'ta Macar kralını öldürmesi üzerine burayı kardeşi Avusturya arşidükü Ferdinand'a bağlamak için teşebbüslere girişti.

1527'de çoğunluğu paralı Germen askerlerinden oluşan ordusu ile Roma'ya girerek kenti yağmaladı. Papa ile bir antlaşma imzalayan Şarlken, Bologna'ya geçti ve Şubat 1530'da Papa tarafından Kutsal Roma-Germen imparatoru olarak kutsandı.

Şimdi 1529'dan sonra ikinci kez Kanunî karşısında eziliyor ve çaresizlik içinde kıvranıyordu.

Kanunî ise Almanya'yı çiğnediği hâlde karşısına çıkmaktan imtina eden Şarlken'i şu mektubu ile bütün Hıristiyanların gözünden ve gönlünden de siliyordu.

Peçevi İbrahim Efendi'nin Macar tarihlerine dayanarak yazdığı bu nâmenin hulâsası şöyle idi:

"Bu kadar zamandır erlik dâvası yapıp durursun. Ne senden ne kardeşinden nâm ve nişane yok. Sizlere saltanat ve erlik dâvası haramdır. Askerinden, belki hanımından dahi utanmaz mısın?

Belki kadında gayret var, sizde yok.

Er isen meydana gelesin takdir ne ise yerine gele. Gel seninle saltanatı Beç Sahrası'nda üleşelim. Reâyâ fukarası dahi âsûde olsun.

Yoksa meydanı arslandan hâli buldukça tilki gibi fırsatla şikâr almağı erlik sayma.

Bu kere dahi meydana gelmezsen avratlar gibi eline iğ ve çıkrık alıp bir dahi padişahlık tacını örtünmeyesin ve erlik adını diline getirmeyesin!"[85]

Nâmeyi aldığında seksen bin yaya ve kırk bin atlı askere malik bulunan Şarlken, bu ağır hitaplar karşısında da padişahın karşısına çıkmaya cesaret bulamadı. O, tarihlere Osmanlı Devleti karşısında en çok yenilgiye uğrayan ve en çok aşağılanmak zorunda kalan, şöhretli ve kudretli Hıristiyan hükümdarı olarak geçti. İmparator sıfatı asla tanınmadı. Bu sebeple sadece İspanya'nın verdiği krallık unvanı ile kaldı.

Öte yandan Kanunî Sultan Süleyman'ın Avrupa'nın ortasında harekâtı devam ediyordu.

Gradcaş'ı fethettikten sonra güneye doğru yönelen Kanunî, Morava ve Drava nehirlerini geçip Slovenlerin memleketine girdi. Podgogonce ve Zagreb beyleri kalelerinin anahtarlarını gönderip itaat ettikleri için cizye ve haraca bağlandılar. Ardından Pozaga, Zacesne, Nemçe ve Podgrad kaleleri alındı.

27 Eylül'de İbrahim Paşa öncü vazifesi ile ordudan ayrılmış, padişah ise Ösek yolu ile Belgrad'a gelmiştir.[86]

Burada kurulan divanda başta vezirler, defterdarlar ve nişancı olmak üzere Anadolu ve Rumeli sancakbeyilerine sefer hil'atleri giydiren Kanunî, Almanlar üzerine kazandığı seferi haber vermek üzere imparatorluğun her yanına zafernâmeler göndermiştir.

Tercüman Yunus Bey ile Venedik dojuna gönderdiği zafernâmede imparatorun korkaklık göstererek savaşa cesaret edemediğini ve kendisinin birçok kaleleri ele geçirdiğini yazıyordu.

Kanunî Sultan Süleyman Osmanlı tarihçilerinin İspanya kralı aleyhine Alman Seferi adını verdikleri bu büyük gazaya çıkışından yedi ay sonra 18 Kasım'da İstanbul'a avdet etti. Padişahın gelişi ile birlikte İstanbul'da beş gün devam eden şenlikler yapıldı.

Öte yandan, bu dünyanın cefasından safasına nevbet gelmiyordu.

Mart 1533'te Kanunî Sultan Süleyman'ın pek sevdiği annesi Hafsa Sultan'ın vefatı vuku buldu. Hafsa Sultan zevci Sultan Selim'in türbesine defnedildi.

SEN Kİ CEZAYİR BEYİ HAYREDDİN BEY'SİN!

Almanya seferinden devlet ve saadetle dönen Kanunî Sultan Süleyman, İspanya kralının gerek karadan kuvvetleriyle düşmanlarını desteklemesi gerekse donanmasıyla İslam beldelerini vurdurması üzerine neler yapabileceğini düşünmeye başladı.

Zira o Avrupa seferinde iken Andrea Doria, Mora sahillerine hücum ile Koron Kalesi'ne baskın yapmış Rumlarla Arnavutların da hıyaneti sayesinde kaleyi elde etmeye muvaffak olmuştu (1532). Ardından Patras ile İnebahtı'yı da zapt etmişti.

Bu gelişmeler üzerine Semendire Sancakbeyi Yahya Paşazade Mehmed Bey'i Koron üzerine sevkeden padişah burayı yeniden devletine kazandırdı. Ancak o artık bu kadarla yetinmek istemiyordu. Akdeniz'e kuvvetli bir donanma gönderip bu din düşmanlarını ve bölgeye büyük zarar veren Andrea Doria'yı ağır bir biçimde cezalandırmayı arzuluyordu. Ancak bu iş için o vilayetleri iyi bilen bir kaptan gerekti. İşte bu esnada aklına Hayreddin Reis geldi ve:

"Batı illerinde böyle bir kimse vardır. Ol vilayette sultan makamındadır ve hâlen benim kulumdur. Ya ben onu niçin davet edip kapıma getirtip hizmetime almayayım. Seferlerde kılavuz ve kaptan tayin edip göndermeyeyim. Yıllardır deryada ol kâfirlerle cenk içerisindedir. Kâfir diyarlarının hâlini ve durumunu iyi bilir ve her bakımdan hakkından gelir. Hem kendisi dahi benim kulum olması hasebiyle hutbeyi namıma okutur ve sikkeyi adıma kestirir. Bizim onu davet edip izzet ve ikram etmemiz gerekir" diye düşündü.

Derhâl bir nâme yazarak kendisine gönderdi. Şöyle ki:

"Sen ki Cezayir Beyi Hayreddin Bey'sin! Benim evvelden beri kulum oğlu kulumsun. Benim sancağım ve alemim çekersin. Şimdi benim İspanya vilayetine bir sefer niyetim vardır. Sen dahi gelip bizimle olasın. Hem ol yerlerin yolunu ve izini her bakımdan bilirsin. Yerine mu'temet ve güvenilir bir adamını bırakıp Âsitâne-i Saadet'ime gelesin!"

Sinan Çavuş, padişahın nâmesini alarak Cezayir'e geldi ve huzura çıkarak Hayreddin Reis'e verdi. Nâmeyi üç sefer öpüp başına koyan Hayreddin Reis sevinç gözyaşları dökerek can baş üstüne dedikten sonra Sinan Çavuş'u görülmemiş hediyeler ile şâd etti. Ardından Cezayir şeyhleri ile âlim ve âbidlerini bir araya toplayarak:

"Ey azizler! Bana efendimin kapısından davet geldi. Elbette durmaz giderim. Zira beni zillet toprağından yüksek saadet kapısına çağırmaktadır. Efendisinden ferman alan bir kişiye hiç durmayıp ol kapıda durmak yaraşır. Zira kullar memurlardır. Onlara efendilerinin emirlerine tam itaat üzere olmaları gerektir. Her nerede olsa emir padişahındır. Yerime koyduğum adamıma bana itaat ettiğiniz

gibi itaat ediniz. Ona itaat bana itaattir" dedikten sonra yolculuk hazırlıklarına başladı.

İşbu emre her kim eylerse inad
Bulmaz ol iki cihanda yahşi ad

Kâfir olur hasıl olmaz âkıbet
Dünyada ukbada bulmaz âfiyet[87]

Öte yandan Andrea Doria o kışı Ceneviz'de geçirmekteydi. Barbaros'un donanma ile İstanbul'a gideceğini haber alınca derhâl bir gemi düzerek içerisine Koronlu Müslümanlardan yetmiş esir koyup bir miktar ticaret eşyasıyla Cezayir'e gönderdi. Bunlar malları ve esirleri satmak bahanesiyle oraya gelmiş gibi yapacaklardı. Hakikatte ise baharla birlikte Andrea Doria'nın büyük bir donanma ile Cezayir'e seferi olduğunu etrafa ilan edeceklerdi. Böylece Hayreddin Reis'in kaleden ayrılmasını önlemeyi düşünmüştü.

Hayreddin Reis ise bu haberlerin maksadını sezerek gemilerini bozar gibi yaptı. Kale çevresine metrisler açtırmaya başladı. Köhne gemilerini parçalattırıp hazırlıklarda kullanmaya başladı. İspanya donanmasının hücumuna karşı hazırlıklar yaptığını etrafa yaydı. Ardından Ceneviz'den gelen geminin bütün mallarını satın aldırdı.

Bunlar Ceneviz'e varır varmaz Andrea Doria'nın huzuruna çıkarak:

"Kaptan! Barbaros bu yıl Rum tarafına (İstanbul'a) gitmekten vazgeçerek donanmasını bozdu. Kaleyi takviye etmekle meşgul. İspanya donanmasının Cezayir üzerine geleceği her tarafta duyuldu. Şimdi herkes başının derdine düştü" dediler.

Andrea Doria bu haberlerden gayet memnun kalmıştı. Baharla birlikte donanmasının rotasını yine Koron'dan tarafa çevirmek niyetindeydi.

BİR HAYREDDİN KULUN GELDİ!

Öte yandan Cezayir'de icap eden tedbirleri alan ve yerine oğulluğu Hasan Ağa'yı vekil bırakan Barbaros Hayreddin Reis, 1532 Ağustos'u ortalarında on çektiriden mürekkep bir filo ile deryaya

açıldı. Önce Serdine ardından Kilar Adası'na uğradı. Burada birkaç gün durup askerlerini dinlendirdi. Tekrar yola çıktıktan sonra bir sabah erken vakitte Ceneviz'de bir şehrin yakınında askerlerini karaya çıkardı. Şehri basıp yağma ve talan ettirdi.[88]

Barbaros'un denize açıldığından ve bu şehri yakıp yıktığından henüz kimse haberdar olmadığından Sicilya Adası'na buğday götüren on sekiz gemi Ceneviz'den Misine'ye geliyordu. Hayreddin Reis'in gemileri bir şahin gibi üzerlerine süzüldüler ve tamamını ele geçirdiler. İçindekileri esir edip ganimetleri aldıktan sonra on sekiz gemiyi vilayetlerden görülecek bir şekilde yakarak etrafa dehşet verdiler.

Esirleri huzuruna getirten Hayreddin Reis onlardan Andrea Doria'nın haberlerini sordu. Onlar da yirmi dört kadırga ve yirmi altı barça ile çıkıp Koron'a doğru gittiğini bildirdiler. Bunun üzerine Hayreddin Reis yönünü Koron'a çevirerek önce Preveze'ye geldi. Bu vilayetin halkı Hayreddin Reis'in gemilerini görünce çok sevindiler. Zira Andrea Doria'dan çok incinmiş olup nefret ederlerdi.

Bu arada Barbaros'un Ceneviz yakınlarında yakıp yıktığı şehrin halkı, onun kendilerine ve Misine'ye giden on sekiz gemiye yaptıklarını belirten mektuplar kaleme alıp Andrea Doria'ya göndermişler ve:

"Ey kaptan! Barbaros kırk dört gemi ile deryadadır. Bu vilayete gelip olmadık işler eyledi. Her yerde seni sorar ve arar. Sakın gâfil olmayasın!" demişlerdi.

Barbaros'un deryaya açılıp kendisini aradığını haber alan Andrea Doria bulunduğu yeri terk ederek süratle Pirendiz'e doğru çekilmişti. Hayreddin Reis Preveze'ye geldiğinde onun altı gün önce süratle çekilip kaçtığı haberini aldı. Bunun üzerine gemilerinden yirmi beşini ayırıp batıya doğru gönderdi. Kendisi Koron'a yöneldi.

Barbaros'un batıya gönderdiği gemileri, Anabolı'dan yolda Andrea Doria ile buluşmak üzere giden yedi gemi ile karşılaştılar. Tam donanımlı bu gemileri zapteden gaziler selametle Cezayir'e indiler.

Hayreddin Reis ise Preveze'den çıkıp Anabolı Kalesi önüne geldiğinde Osmanlı donanması ile buluştu. İki taraf da ziyade sevinip şenlikler ettiler. Barbaros, Kaptan-ı Derya Kemankeş Ahmed Paşa ile görüşüp hasretlik giderdi.

Yoluna devam eden Hayreddin Reis, Koron önüne geldiğinde kendisini düşmana gösterip bildirdi ve Andrea Doria'nın cezasını vereceğini duyurdu. Kaleden bazı Türk esirlerini alarak azat eyledi. Oradan hareketle Sultaniye Kalesi önlerine geldi ve orada lengerlerini bırakıp yattı. Hemen bir arznâme kaleme alıp Âsitane'ye (İstanbul) göndererek görüşmek için izin talep etti.

Hayreddin Reis'in Sultaniye Kalesi önüne gelerek görüşmek için izin talep eylediği padişaha bildirilince derhâl icazetnâme gönderildi. İzin belgesini alıp yüzüne gözüne süren Hayreddin Reis hiç beklemeden yola düşüp bir mübarek saatte toplarını atarak ve nice şenlikler ederek İstanbul'a girdi ve Galata önlerinde demirledi.

Kanunî'nin emr-i şerifi üzerine Atmeydanı'nda Kaptan-ı Derya Ahmed Bey'in konağına yerleştirildiler. Divan günü kanun ve kâide üzere padişah tarafından kabul edildiler. Hayreddin Reis getirdiği hediyelerini üç yüz esirin omzunda ve başlarında olarak huzura takdim eyledi. Cezayir vilayetinin ve daha nice ada ve şehirlerin tapuları dahi bu hediyelerin içinde bulunuyordu. Böyle bir hediye merasimi o güne dek görülmüş ve duyulmuş değildi.

Bir Hayreddin kulun geldi, sen ol Şah-ı Süleymân'e
Sana layık nemiz vardır, kabul eyle fakîrâne

Tevazu ve edep içerisinde padişahın elini hürmetle öptü. Ardından kendisiyle birlikte seferlerde bulunan, zahmet ve meşakkatler çeken on yedi yoldaşı da padişahın elini öptüler.

Yıllardır gazalarını işittiği bu gazi kaptanı görmekten büyük bir memnuniyet duyan padişah dualar ederek sırtını sıvazlayıp hil'at giydirdi. Getirmiş olduğu paha biçilemeyen hediyeler için teşekkür etti. Ardından yoldaşlarının her birisine gönüllerinden geçtiği gibi ulufeler tayin eyledi. Her birisi ziyadesiyle hürmet ve izzete kavuştular.[89]

Adam tanımakta ve mühim makamlara o makamı en iyi doldu-racak şahsı seçmekte büyük bir kabiliyeti olduğu bilinen Kanunî, Barbaros'un deha sahibi bir denizci olduğunu ilk bakışta anlamıştı. Hele birlik beraberlik yolunda attığı adımlara ve bağlılığına meftun olmuştu. Koca Cezayir ülkesinin tapusunu, İspanya'ya kan kusturan kudretli donanmasını en mütevazı bir tavırla önüne sermesi ve yıl-lardır yetiştirmiş bulunduğu kudretli Türk denizcilerini hizmetine sunması gerçekten her türlü takdirin üzerindeydi. Kanunî Sultan Süleyman bu büyük Türk denizcisini her türlü iltifatlara layık gördü.

CEZAYİR BEYLERBEYİ

Kanunî Sultan Süleyman, Hayreddin Reis'ten tersane hizmetinde olup gemileri istediği biçimde yaptırmasını arzu etti. Bir müddet tersanenin çalışmasıyla meşgul oldular.

O sırada Sadrazam İbrahim Paşa Haleb'de bulunuyodu. Hay-reddin Reis'in İstanbul'a geldiğini haber alınca padişaha mektup yazarak:

"Hayreddin Paşa sırf Allah rızası için cihat eden bir mücahid kimsedir. Eğer mümkün ise kendisiyle görüşmek dileriz" diyerek onun Haleb'e gönderilmesini rica etmişti. Padişah bir Cuma günü Hayreddin Reis'e:

"Lalam İbrahim Paşa, siz Gazi Lalam ile yüz yüze görüşmek için izin istemiş. Ne dersin?" deyince Hayreddin Reis de:

"Baş üstüne ferman şevketlü hünkârımındır" diyerek cevap verir.

Bunun üzerine padişah, yolculuk için bir kadırga donattırdı. Sipahiler zümresinden Hacı Kemal'i hizmet için yanına kattı. Eline yüklü miktarda akçe vererek:

"Sakın kendisine bir akçe masraf ettirmeyesin. Gereği gibi hiz-met edip onu razı ve hoşnut kılasın. Hiçbir şekilde gâfil olma! Şayet hizmetinden razı olmayacak olursa sen bilirsin!" diyerek sıkı sıkıya tembihledi.

Ertesi gün kadırgaya binerek Haleb'e doğru yol aldılar. Günlerden bir gün şehre yaklaştıklarında kendilerinin geldiğinden haberdar

olan İbrahim Paşa ileri gelen devlet adamlarından pek çok kişiyi gönderip onları istikbal ettirdi. Haleb'e vardıklarında kendileri için donanıp döşenen köşklere yerleştiler. Bir müddet istirahat edip yorgunluklarını giderdikten sonra İbrahim Paşa tarafından kabul olundular.

İbrahim Paşa kendisini büyük bir hürmet ve tazimle karşıladı. Hayreddin Reis getirdiği hediyeleri kendisine sundu. Bir müddet sohbetler ettikten sonra yemeklerin yediler ve verdiği devlet ve nimetler için Cenab-ı Hakk'a şükürler ettiler.[90]

Ertesi gün İbrahim Paşa'nın tertiplediği divana da iştirak eden Hayreddin Reis'in rütbe itibarı ile üzerinde tam yedi bey bulunuyordu. Kendisine konumuna uygun olarak onların altında yer göstermişlerdi. Bir gün sonra Hayreddin Reis'in Cezayir beylerbeyliğine tayin olunduğuna dair emr-i şerif çıktı.

Bunun üzerine Hayreddin Reis tekrar huzura çağırılarak görevi tebliğ edildi. Hil'atler giydirilip nice değerli hediyeler verildi. Bir sonraki divanda ise bu kez İbrahim Paşa onu diğer vezirlerin üstünde kendi yanı başında oturttu.

Böylece nice günler Haleb'de sahib-i devletle zevk ü safa ile eğlendiler. Devlet işlerine dair mütalaalarda bulundular. Derya işlerini müzakere ettiler. Nihayet izin alarak bir mübarek saatte sadrazam hazretlerine veda ederek tekrar Âsitane'ye doğru hareket ettiler.

Hayreddin Paşa yolculuk esnasında her nereye uğradı ise oranın fakirlerini nice ihsanlar ve nimetlerle sevindirdi. Böylece şehirlerde eğlenip fakir fukarayı sadakalarla şâd ederek Konya'ya geldi. Mevlânâ Sultan'ın türbesini ziyaret ettikten sonra şehrin fukarasına ve âyanına ziyafetler çekti. Fakirleri nimetlere garketti. Kırık gönülleri imar eyledi.

Konya'dan hareketle Bursa'ya geldi. Burada Seyyid Emir Sultan ile geçmiş padişahları ve padişah-zadeleri yollu yolunca ziyaret edip ruhları için hatm-i Kur'ân eyledi. İlim talebesi olan fukaraları, yetimleri ve kimsesiz hatunları gözetip ihsanlar kıldı. İkramını her zayıf

kula gösterdi. Gönüllere ferahlık veren Bursa şehrini pek beğenen Hayreddin Paşa burada bir aya yakın kaldı. Kaplıcalarında dinlendi.

Ardından tekrar İstanbul'a gelerek Sultan Süleyman ile buluşarak devletinin devamı için pek çok dualar eyledi. Haleb'den ve gezdiği yerlerden padişaha haberler verdi. Kanunî Sultan Süleyman da kendisine pek çok iltifatlarda bulunup tekrar kürklü kaftan giydirdi.

Kanunî bu sırada uzun müddet Barbaros Hayreddin Paşa ile Akdeniz meselelerini görüştü. İspanya'nın Batı Akdeniz'deki gücünün kırılması konusunda neler yapılması gerektiği konusu dile getirildi. Bu sırada padişah, Andrea Doria'nın bahsini açtı.

Büyük deniz kurdu bu bahsin açılmasına ve özellikle bir gayrimüslimin adının padişahın ağzına gelmesine üzüldüğünü belli edercesine:

"Ol mel'un kimdir ki padişahım, adı ağzınıza gelir! On yıldır kendisini kovalamaktayım. Daha karşıma çıkma cesaretini gösteremedi. Yakaladığım anda Padişahımın duası bereketi ile onu bir sinek gibi ezeceğim."

Kanunî Sultan Süleyman her görüşmesinde bu mert, doğru sözlü, lafını esirgemez ve yiğit kaptanı daha çok seviyordu. Şimdi donanmasının gücünün Akdeniz'de daha bir şan ve şevketle gezeceğine inancı tamdı.

Barbaros'a dualar ederek Tersane-i Âmire'ye nizam verip donanmayı hazır eylemesini istedi.

Onun isteği üzere Hayreddin Paşa kısa bir süre içinde altmış bir tane baştarde ve kadırgayı donatarak hazır hâle getirdi. Cezayir'den getirdiği on sekiz ve beş tanede gönüllü gemisiyle toplam seksen dört parçalık bir donanma meydana geldi.

OSMANLI-AVUSTURYA ANLAŞMASI (1533)

Kanunî Sultan Süleyman 1532 yılını Şarlken'i bulabilmek gayesiyle neredeyse karış karış Orta Avrupa'yı gezerken Şarlken'in amirali meşhur Andrea Doria, Mora Yarımadası'na gelerek hile ile Koron Kalesi'ni ele geçirmişti. İç kaleye Frenkleri dış kaleye de yerli

Rumları yerleştiren Andrea Doria, Patras ve İnebahtı'yı da aldıktan sonra bölgeden çekilmişti.

Kanunî'nin dönüşünden sonra Şarlken ve Ferdinand gelişen bu durumdan istifade etmeye kalktılar. Derhâl bir elçilik heyeti göndererek şayet Macar krallığı Ferdinand'a bırakılırsa Koron Kalesi ile Afrika sahilinde Barbaros'a ait olan Arcel Adası'nı iade edeceklerini bildirdiler. Müzakereye memur elçi, Köszeg müdâfii Jurisics'in kardeşi Jerome de Zara idi.

Veziriazam İbrahim Paşa bu teklife karşı:

"Biz harple almayı tercih ederiz, siz işinize bakınız" diyerek kısa bir cevapla ilk mükâlemeyi bitirmişti.

Ardından Semendire Sancakbeyi Bâlibeyzade Mehmed Bey'i Mora sancakbeyliğine nakledip Koron'un fethi emrini verdi.

Mehmed Bey'in bölgeye hareketlenmesi üzerine Avusturyalıların planı suya düşmüş bulunuyordu. Ferdinand'ın Macar krallığını almak için yaptığı teşebbüsler hep boşa gitmiş Osmanlıların Zapolyai'yi tutmaları karşısında emeline kavuşma yolları tıkanmıştı. Osmanlı Devleti karşısında ancak biraderi Şarlken'in sayesinde tutunabilen ve ayakta kalabilen Ferdinand şimdi anlaşma yollarını daha çok aramak zorundaydı.

Zira Kanunî Sultan Süleyman'ın son seferi Şarlken'in Avrupa'daki prestijini oldukça sarsmıştı. Osmanlıların karşısına dahi çıkamaması ve Osmanlıların Avrupa'nın merkezinde bütün güçleriyle istedikleri gibi gezmeleri büyük bir dehşet meydana getirmişti. Batı Avrupa'da da sıkıntılar içine düşeceğini ve konumunun sarsılacağını anlayan Şarlken, en azından doğudan emin olabilmek için Ferdinand'a Osmanlılarla mutlaka anlaşması tavsiyesinde bulundu.

Bu itibarla Ferdinand'ın elçisi padişahla görüşebilmek ve bir anlaşma teminine muvaffak olabilmek için gayretini artırdı. Aslında Avusturya ile anlaşmak Osmanlıların da işine geliyordu. Çünkü doğudaki gelişmeler Safevi İran ile sıcak bir savaş ihtimalini gösteriyordu. Fakat anlaşmanın istedikleri şartlarda olabilmesi için sulhe taraftar değil gibi görünüyorlardı.

Sonunda Kanunî Sultan Süleyman tarafından da kabul olunan elçi sadece bir mütareke elde etmeye muvaffak olabildi. Padişah kendisine bu mütarekenin bir barışa çevrilebilmesinin ancak Ferdinand'ın itaat alâmeti olmak üzere Estergon (Gran) Kalesi'nin anahtarlarını kendisine göndermesi ile kâbil olabileceğini bildirdi. Bu ilk şart yerine getirildikten sonra görüşmeler başladı. Bu arada Kraliçe Maria'nın (Mohaç Savaşı'nda ölen Layoş'un eşi ve Ferdinand'ın kızkardeşi) elçisi Cornelius Schepper de İstanbul'a gelerek Şarlken'den bir mektup getirdi. Daha sonra görüşmelere Macaristan'dan bilhassa çağırılan Gritti de iştirak ettirildi.

Nihayet 22 Haziran'da bir anlaşmaya varıldı. Buna göre Ferdinand, Macaristan'da hâlen nerelere malik ise, oralar elinde kalacaktı.

Macar Kralı Zapolyai'nin arazisine asla saldırıda bulunmayacaktı.

Padişah, Ferdinand ile Zapolyai'nin kendi aralarında kararlaştıracakları hâl şeklini tasdik etmek hakkını muhafaza ediyordu.

Ferdinand elinde bulunan Macaristan toprakları için Osmanlı hazinesine her sene otuz bin altın verecekti.

Gritti her ikisinin arasındaki hududun tesbitine memur olacaktı.

İmparator şayet anlaşma yapmak istiyorsa ayrıca kendisi de sulh akdi için elçi gönderecekti.

Neticede iki taraf arasındaki çatışmalar durdurulacaktı. Şarlken düşmanca davranırsa, müdafaa yapılacaktı.

Anlaşmada sene tahdidi konulmamıştı. Anlaşma Ferdinand riayet ettiği müddetçe geçerli olacaktı.

Ertesi gün elçiler padişahın huzuruna kabul olundular ve daha önceden İbrahim Paşa'nın kendilerine verdiği talimat dairesinde konuşarak, Padişaha:

"Oğlun Kral Ferdinand senin malik olduğun şeyleri kendi malı ve kendisinin sahip olduğu memleketleri senin mülkün addeder, çünkü senin oğlundur" dediler.

Buna cevaben padişah da, Kraliçe Mari'ye cihazını (Macaristan'da sahip olduğu araziyi) iade ettireceğini, oğlu Ferdinand'ın dostlarının dostu ve düşmanlarının düşmanı olacağını bildirdi.

Böylece 1533 Haziran'ında Osmanlı-Avusturya Anlaşması gerçekleşti. Padişahın Ferdinand'a ve Şarlken'e yazdığı mektupları kısa bir müddet sonra tercüman Yunus Bey götürdü.[91]

Bu anlaşma sonunda biri doğrudan doğruya Osmanlı himayesi altında Zapolyai'ye ve diğeri elindeki yerler için vergi vermek üzere Ferdinand'a ait iki Macaristan meydana çıkıyordu.

ŞARKA SİPAHİ ÇEKELÜM!

Avusturya ile anlaşma yapıldıktan sonra Kanunî gözlerini şarka çevirdi. Şah İsmail'in oğlu Tahmasb, Safevi tahtına çıktığı sırada kendisini tebrike lüzum görmemiş, sadece bir tehditnâme göndermişti. Şimdi ise ortaya çıkan bazı hadiseler Kanunî'nin doğuya sefer kararı vermesine neden oldu.

Bunlardan birincisi, Kürt ümerasından olup 13. yüzyıldan beri bu bölgede hükümran olan Şeref Hanlar sülalesinden Bitlis hanı Şeref Bey'in Yavuz Sultan Selim zamanında tanıdığı Osmanlı hâkimiyetinden ayrılarak şaha ilticası idi.

İkinci sebep Azerbaycan hâkimi Ulama Han'ın, Şah Tahmasb'dan yüz çevirip Kanunî Sultan Süleyman'a tabiiyetini arz etmesi hadisesidir. Bu zât, Köszeg muhasarasından önce huzura kabul edilerek, yirmi yük akçelik tahsisatla Hısn Keyfa ve Bitlis hâkimiyetine tayin olunmuştu.

Öte yandan Bağdad Valisi Zülfikar Han da şehrin anahtarlarını Kanunî'ye göndermişti. Bağdad, İslam milletleri ve hükümdarları için büyük ehemmiyet taşıyan bir yerdi. Dolayısıyla Kanunî'nin Bağdad gibi bir şehrin kendisine teslim edileceği manasına gelen böyle bir harekete lakayt kalması beklenemezdi. Ancak Kanunî'nin Alman seferinde bulunmasından istifade ile Bağdad önüne gelen Şah Tahmasb şehri kuşatmış ve içeride bulunan adamları vasıtası ile de Zülfikar Han'ı öldürtmüş ve şehre yeniden hâkim olmuştu.[92]

İbrahim Paşa yine serasker unvanıyla 1533 Eylül'ünde İstanbul'dan Bitlis'e doğru hareket etti. Tecrübesinden istifade edilmek üzere Defterdar İskender Çelebi, padişahın emriyle veziriazama müşavir ve kethüda tayin olundu.

Konya'ya gelindiğinde Şeref Han'ın öldürüldüğü haberi ordugâha ulaştı ve sevince neden oldu. Haleb'e giren Paşa, askerlerini kışlalara dağıtarak kışı bölgede geçirdi. İbrahim Paşa bir taraftan da kış boyunca Safevilere tabi çeşitli kale beylerine haberciler göndererek kendi tarafına çekebilmek için çalışmalarda bulunmuştu.

Nitekim ordu 1534 yılı baharında harekete geçtiğinde Adilcevaz, Erciş, Van ve Ahlat kaleleri kendi arzuları ile Osmanlı hâkimiyetine girdiler. Paşa, şark hudutlarında bazı kaleleri fethettiği sırada, Defterdar İskender Çelebi ile araları açıldı. İki etkili şahsın arasının açılması orduda dedikoduları da beraberinde getirdi. Özellikle İbrahim Paşa'nın hünkâr gibi hareketleri çeşitli söylentilerin çıkmasına yol açıyordu. Herkes; "Şaha şah gerekmiş" diye söylenir olmuştu.

Bununla askerin, padişahın ordusunun başında bulunmamasından şikâyet edildiğini anlayan İbrahim Paşa vaziyeti İstanbul'a bildirmiş ve Kanunî de İstanbul'dan hareket etmiştir (10 Haziran 1534). Padişah hareketinden önce Gritti'yi üç bin kişilik bir kuvvetle Macaristan'a göndermiş, İstanbul ve Rumeli'yi itimad ettiklerine, Anadolu muhafazasını da Saruhan Sancakbeyi Şehzade Mustafa'ya tevdi etmişti.

Kanunî Sultan Süleyman'ın Safeviler üzerine yürürken yazdığı şu şiiri bölge için düşüncelerini yansıtması yanında cihat azmini göstermesi bakımından da pek mühimdir:

Allah Allah diyelüm sancak-ı Şahî çekelüm
Yürüyüp her yanadan Şarka sipahi çekelüm

Pây-mâl eyleyelim mülkünü düşmen-i Dinin
Gözüne sürme deyü dûd-ı siyâhı çekelüm

İki yerden kuşanalım yine gayret kemerin
Bulanıp toz ile toprağa bu râhı çekelüm

Bize farz olmuş iken olmamız İslam'a zahîr,
Nice bir oturalım bunca günâhı çekelüm

Çâr-yâri umaruz bize inâyet kılalar
Ey Muhibbî yürüyüp Şark'a sipahi çekelüm[93]

Padişah, Yenişehir-Bozöyük-Kütahya yolu ile Elmadağı'na geldi. Burada üç günlük avdan sonra Afyonkarahisar yoluyla Akşehir'e vasıl oldu. Burada iken Van, Vustan ve diğer kalelerin fethini bildiren serdarın arzını aldı.

20 Temmuz'da Konya'ya gelen padişah ilk iş olarak Mevlânâ Celaleddin Rûmî'nin türbesini ziyaret etti. Daha sonra Develu Karahisar-Kayseri-Sivas yolu ile 21 Ağustos'ta Erzincan'a vardı. Burada bazı elçileri kabul etti.

Öte yandan İbrahim Paşa da Diyarbekir'den hareketinden sonra büyük küçük bir hayli kaleyi aman yoluyla teslim alarak ilerlemiş ve 13 Temmuz 1534'te muharebesiz olarak Tebriz'e girmişti. Şah Tahmasb ortalıkta görünmüyordu.

İbrahim Paşa Azerbaycan eyaletini Ulama Han'a ve Tebriz bölgesini de Akkoyunlu hanedanından Murad Bey'in idaresine verdi. Bu arada Geylan Hanı Emir Dubaç Muzaffer Han ile Şirvanşah ailesinden Sultan II. Halil bin İbrahim gelerek itaatlerini arz ettiler.

Kanunî Sultan Süleyman 27 Eylül'de Tebriz halkının tezahüratı arasında şehre girdi. Ardından şahın yaylağı denilen Ucan konağında veziriazamın kuvvetleri ile birleşildi.[94] 29 Eylül'de divan toplantısı yapıldı. Başarılarından dolayı devlet büyüklerine ihsanlarda bulunan padişah Zengan yolu ile Sultaniye'ye hareket etti. Bu sırada Serasker öncü, Kapıkulu kuvvetleri ile padişah ortada ve Karaman kuvvetleri de artçı idiler.

Kızılbaş beylerinin, Otağ-ı Hümayun'u basacakları yolunda alınan bir haber üzerine tedbirli bir şekilde hareket ediliyordu. Sırasıyla Türkmen köyü, Kablantı Gediği denilen dar bir geçit, Kızılözen menzillerine konuldu ki, bu sonuncusu Irak-ı Acem ile Azerbaycan'ın hududu itibar edilmekte idi.

Sultaniye şehrine vâsıl olan padişah, Şah Tahmasb'ın ric'at haberini aldı. Dulkadırlı hanedanından Mehmed Bey de Safevilerden kaçarak padişaha iltica etti. Hemedan'a giden dağ yolu büyük müşkilat arzediyordu. Bu sırada kar yağmış, güçlükler de artmıştı. Padişah Sadabad ve Dinever konaklarını büyük bir güçlük içerisinde geçmiş kayıplar artmıştı.

İbrahim Paşa bu fırsatı kaçırmadı. Yanlış bir yol seçtirdiğini ileri sürdüğü Defterdar İskender Çelebi aleyhinde Sultan Süleyman'a telkinlerde bulundu ve onu azlettirmeğe muvaffak oldu.

BAĞDAD OSMANLILARDA

Sonunda Osmanlı ordusu Kasr-ı Şirin yoluyla Tebriz'den ayrılışının yirmi yedinci gününde Bağdad önlerine geldi. Bağdad muhafızı Tekeli Han Osmanlı birlikleri gelmeden şehri terk etmiş olduğundan Bağdad Kalesi hiçbir mukavemetle karşılaşılmadan teslim alındı. Şehre önce önden hareket etmekte olan İbrahim Paşa girdi ve kale bedenlerine derhâl Osmanlı sancakları çekildi (Aralık 1534). Ardından da muzaffer bir şekilde Kanunî Sultan Süleyman "Burc-ı Evliya" namı ile anılan beldeye dâhil oldu.

Kanunî Sultan Süleyman'ın şehre girişi sırasında büyük bir karşılama ve heyecan olduğu şu ifadelerle anlatılmaktadır:

Bedenler kaldırıp eller duaya
Kapılar ağız açtılar senaya

Irakdan görmeğe şahı uzandı
Uzatdı boynunu baru ün atdı

Çıkıp birbirinin üstüne evler
Gözünü dikmişti yola manzar

Sokak düşüp önüne gösterir yol
Buyurun şöyle diyu üzredir kul[95]

Bağdad'da Safevilerin hâkim olması ile birlikte Hanefi mezhebi kurucusu ve Ehl-i Sünnet Müslümanlarının göz bebeği İmam-ı Azam Ebu Hanife'nin türbesi yerle beraber edilmiş ve namı nişanı belirsiz kılınmıştı. Kanunî ilk olarak bağlı bulunduğu o yüce ima-

mın kabrini buldurdu ve ziyaret etti. Üzerine müzeyyen bir türbe ile yanına cami yaptırılması emrini verdi. Ardından İmam-ı Musa Kâzım ile diğer İslam büyüklerinin türbelerini tek tek ziyaret etti. Fakir fukaraya hesapsız sadakalar dağıttı. Kanunî Sultan Süleyman'ın bu davranışları Sünniler kadar Şiîleri de memnun bırakmıştı.[96]

Kışı Bağdad'da geçiren Sultan Süleyman bölge için idari ve mali pek çok ıslahatta bulundu. Öncelikle askerin halkı incitmemesi için tedbirler aldı. Nişancı Seyyid Bey Bağdad'a gelirken vefat ettiğinden yerine Reisülküttab Celalzade Mustafa getirildi. Arazi tahriri yapılarak zeamet ve timar usulü burada da uygulanmaya başlandı. Böylece Kanunî, ilk dört ayını yeni fethedilen bu bölge idaresini âdilâne esaslara bağlamakla geçirdi.

Bu arada Bağdad'da yatan bütün evliyaların mübarek mezarlarını ziyaret edip türbeleri yıkılmış olanlarının onarılması için buyruklar çıkardı. Şeyh Abdülkadir Geylani'nin mezarı üstüne yüksek bir türbe yapılmasını ve bir imaret kurulmasını emir buyurdu. Bu iş kısa zamanda tamamlandı. Sonra Kerbela şehitlerinin önderi ile Hazret-i Ali'nin türbesini ziyarete gidip bu muradına da erdi. Süratle tamamlanan imar faaliyetleri ile Bağdad şehri kısa bir sürede İrem Bağı'nı kıskandıracak bir hâle dönüşmüştü.[97]

Bağdad'ın çevresindeki şehir ve kasabalar da ele geçirildiğinden yanında sadece Kapıkullarını ve Rumeli askerlerini bırakan padişah, diğer askerlerine yerlerine gitmelerine izin verdi.

Kanunî Sultan Süleyman Bağdad'dan Venedik ile Viyana'ya birer zafernâme gönderdi. Bir müddet sonra Gritti'nin Erdel'de katli hadisesi ile ilgili olarak Viyana'ya bir çavuş daha gönderildi.

DEFTERDAR İSKENDER ÇELEBİ'NİN İDAMI

İskender Çelebi b. Musa Bey maliyeden yetişmiş, Yavuz Sultan Selim'e Yalı köşkünü yapan Başdefterdar Abbdüsselâm Bey'den sonra Vezir Ahmed Paşa'nın tavsiyesiyle başdefterdar olarak uzun seneler bu makamda kalmıştı. Gerek kişilik gerekse nâm bakımından bu mevkiye gelenlerin en ünlüsüdür.

Sadrazam İbrahim Paşa'ya ilk olarak seraskerlik unvanı verildiğinde İskender Çelebi'ye de asker kethüdalığı görevi verilmişti. Böy-

lece devletin askerine ait bütün işler ona emanet olundu. İşlerdeki ciddiyeti, titizliği, padişaha bağlılığı ve tecrübesi ile o kadar yüksek nâm sahibi bir defterdar oldu ki devletin beylerinde ve vezirlerinde değil sadrazamlarında bile böyle bir kudret mevcut değildi.

Irakeyn seferine hareket edilinceye kadar İbrahim Paşa, Defterdar'a baba muamelesi yapıyor ve mütalâasından faydalanıyordu.

Kanunî Sultan Süleyman'ın kendisine itimadı vardı. Irakeyn seferine çıkılırken tecrübesinden istifade edilmek üzere İskender Çelebi'yi serasker kethüdası tayin etmiş ve Peçevi'nin kaydına göre İstanbul'dan hareket edecekleri sırada padişah bizzat:

"İskender Çelebi işbilir ve işgörür adamdır; reyine muhalefet eyleme" diye tavsiyede bulunmuştu. Bundan dolayı bu sefer esnasındaki birçok işlerde bunun sözü yürüyordu. Nitekim Haleb'de kışlayan Veziriazam, Bağdad üzerine gidecek iken İskender Çelebi'nin tesiriyle Azerbaycan taraflarına harekete mecbur olmuştu.

İşlerden birinci derecede mesul olan veziriazamın serasker kethüdası Defterdar İskender Çelebi'nin sözüyle hareketi gücüne gidiyorsa da padişah tarafından tayin edildiğinden dolayı ses çıkaramıyor ancak kendisinin de ikinci derecede kaldığına içten içe içerliyordu.

Veziriazamın bu düşüncesine, Haleb Defterdarı Nakkaş Ali Bey'in, İskender Çelebi ile ilgili irtikâp ve irtişası hakkındaki sözleri de eklenince İbrahim Paşa, İskender Çelebi'den yüz çevirmeye başladı. Bu sırada, aralarının daha da açılmasına sebep olacak bir hadise meydana geldi.

Azerbaycan hududuna varıldığında veziriazam dellâllarla bazı hususları orduda ilân ettiriyordu. Dellâl bağırırken "Serasker Sultanın emri budur" diyordu. Serasker kethüdası olan İskender Çelebi bu suretle bağıran dellâlı getirterek:

"Sakın Serasker Sultan deme, 'Serdar hazretlerinin emri budur' diye nida et" diye dellâlı menetti. Bu da İbrahim Paşa'ya yetiştirilerek gücenikliğinin artmasına sebep oldu.

Sultan Süleyman, Tebriz'e geldiği zaman Veziriazama:

"Bu kadar mühim bir seferde kış ortasında düşman memleketinde kalınmasının ve orduyu tehlikeli bir duruma düşürmenin sebebi nedir?" diye sorunca Veziriazam:

"Biz ehemmiyeti olan bir adam mıyız? İşlerin halli İskender Çelebi kulunuza verilmiştir. Huzurunuzdan ayrılırken tecrübelidir diye ben kulunuzu defterdara tavsiye buyurmuştunuz. Onların tedbiri üzere hareket edildi, bu netice hâsıl oldu" cevabını verdi.[98]

Bu sözler padişahı İskender Çelebi'den soğuttu. Nitekim Bağdad'a gitmek üzere Tebriz'den ayrıldıktan sonra Hemedan'a bir konak mesafede iken İskender Çelebi defterdarlıktan azlolundu.

Veziriazamın telkini ile azledilmiş olmasına rağmen, İskender Çelebi'nin siyasi nüfuzu henüz mevcuttu ve İbrahim Paşa herhâlde bundan çekiniyor ve hasmının tehlikeli bir rakip olduğunu hesaplayarak idamı için fırsat kolluyordu. Nihayet 13 Mart 1535'te bir divan günü, henüz diğer vezirler, Ayas ve Kasım paşalar gelip divana dâhil olmadan, İskender Çelebi'nin idamı için padişahın fermanını almaya muvaffak oldu. Hüküm derhâl şehirde Atpazarı'nda infaz edildi. Defterdarın malları ile köleleri Havass-ı Hümayun'a alındı (8 Ramazan 941/Mart 1535).

İskender Çelebi zenginliğiyle ve kölelerinin çokluğu ile meşhurdu. 1579 yılında veziriazam olacak olan Ahmed Paşa:

"Şimdi divanda yedi veziriz. Hepimizin serveti merhum efendi kadar değildir" demiştir.

İskender Çelebi öldüğü zaman kul defterinde altı bin iki yüz köle satın almış olduğu görülmüştür. Köle ve cariyeleri için her sene Trabzon'dan bir gemi yükü bez gelir ve bununla kölelerine don ve gömlek yapdırırmış. Irak seferine giderken silahları, atları, elbiseleri mükemmel bin iki yüz kişilik maiyetiyle hareket etmiştir.

Asıldıktan sonra yüzden ziyade içoğlanı bulunup içlerinden seçilen on neferi saraya alınarak kalanı başkalarına verilmiş ise de Sultan Süleyman, bu çocukların fevkalâde olan terbiyelerini beğenerek diğer yerlere verilenleri de toplattırarak saraya aldırmıştır. Yukarıda adı geçen Veziriazam Ahmed Paşa ile İkinci Vezir Piyale

Paşa ve beylerbeyilerinden Gülâbî Paşa, Behram Paşa ve Rus Hasan Paşa bunlardandır.

Kaynakların nakline göre İskender Çelebi asıldığı gece padişahın rüyasına girmiş ve boğazına mendilini geçirip, "Beni niçin günahsız yere astırdın" diyerek boğmak istemişti. Kanunî ancak bundan sonradır ki olayların aslına ve muhtemelen İskender Çelebi'nin, veziriazamın garaz ve kinine kurban gittiğini anladı ve İbrahim Paşa'ya gücendi.[99]

IRAKEYN SEFERİNİN DEVAMI

Padişah Bağdad'da iken Şah Tahmasb Tebriz'e gelip Ulama Han'ı kaçırmış o da Van Kalesi'ne iltica eylemişti. Şah da kendisini takip ederek Van Kalesi üzerine yürümüştü.

Bağdad beylerbeyliğini teşkil ederek başına Ramazanoğlu Uzun Süleyman Paşa'yı getiren ve şehre gerekli muhafaza kuvvetlerini bırakan Kanunî, kışlakta olan birliklere ulaklar ile haber gönderdikten sonra 2 Nisan 1535'te ordu ile birlikte Tebriz'e doğru hareket etti.

Bu defa kuzeye doğru, Süleymaniye, Kerkük istikametinde arızasız bir yol seçildi. Bu yol üzerinde ehemmiyetli sayılan Hamir Dağı aşıldıktan sonra, Leylan ve Gökyurt konakları da geçildi. Bu sırada Ulama Han'dan ulaklar gelerek, Şah Tahmasb'ın Van Kalesi üzerinden çekildiği ve şahın kardeşi Sam Mirza'nın da padişahın katına gelmek üzere olduğu haberini getirdiler.

Tam bu sırada 26 Mayıs 1535'te Fransa kralının elçisi Jean de La Foret, Kanunî'nin katına geldi. Fransa kralı, elçisi vasıtasıyla Barbaros Hayreddin Paşa'nın gönderdiği mektubu aldığını belirterek memnuniyet ve şükranlarını ifade ettikten sonra, La Foret'nin teklif edeceği ahidnâmenin kabulünü ve imparator hariç olmak üzere bütün Avrupa hükümdarlarının bu ahidnâmeye kabul olunmalarını rica etmekte idi.

Asıl olarak elçi, padişahı Fransa kralı ile birlikte imparatora karşı harp yapmaya iknâya memurdu. La Foret, Kanunî'den böyle bir harp hazırlıklarına sarf edilmek üzere bir milyon altınlık bir yardım dileyecek, Osmanlı donanmasının Sicilya ve Sardunya'ya

karşı gönderilmesini rica edecek, Fransa'nın doğuda eskiden beri sahip olduğu ticaret imtiyazlarının devamına çalışacaktı.

Ordu Meraga'ya gelmeden önce, Sarucakamış menzilinde şahın Ustacalu Han isimli bir elçisi (eşik ağası) gelmiş ve padişahın huzuruna kabulünü rica etmiş ise de, kabul edilmemiştir.

Padişah ordu ile birlikte Meraga'dan sonra Sadabad'a ve sonra Tebriz'e vardı (Temmuz 1535). Şah Tahmasb bir kez daha Tebriz'i savunmaktan âciz kalmıştı. Böylece Tebriz üçüncü kez Osmanlılar eline geçti. Bu sırada, şahın ikinci bir elçisi geldi. Ardından da Tahmasb'ın kardeşi Herat Valisi Sam Mirza gelerek padişaha iltica etti. Padişah, Tebriz'de idareyi yerleştirdikten sonra İran'ın içine doğru bir müddet ilerledi. Zengan, Sultaniye yolu ile Dergüzin'e kadar gitti.[100]

Padişahın hareketi üzerine kendisini Kazvin'de de emniyette göremeyen Şah Tahmasb Isfahan'a doğru çekildi. Safevilerin stratejisi anlaşılmıştı. Osmanlıların karşısına çıkmaya asla cesaret edemeyeceklerdi. Ordu ilerledikçe Meşhed'e, Herat'a ve Kandehar'a çekileceklerdi. Buradan 7 Ağustos'ta dönerek ayın yirmisinde tekrar Tebriz'e vasıl oldu.

On sekiz gün şahı arayan padişah, şahın elçilerinin gelerek bir kez daha barış ricasında bulunmaları ve Safevi birliklerinin asla karşısına çıkmaya cesaret edemeyeceğinin anlaşılması üzerine 20 Ağustos'ta tekrar Tebriz'e döndü.

Kanunî Tebriz'den Venedik dojuna Bağdad'ın zaptını bildiren bir fetihnâme gönderdi. Tebriz'de altı gün kalan padişah 27 Ağustos'ta hareket ederek, 2 Ekim'de Hoy'a gelindi. Burada Mevlânâ Celaleddin-i Rûmî Hazretleri'nin hocası Şems-i Tebrizî hazretlerinin kabrini ziyaret etti.

Yine hareketle atalarının Anadolu'ya girmeden önce oturdukları Ahlat'a geldi. Buradan Ulama Paşa'yı Van Kalesi üzerine gönderen padişah, Tatvan-Bitlis yolu ile Diyarbekir'e sonra da Haleb'e vasıl oldu. Birkaç gün kaldığı büyük merkezlerde mukaddes mahalleri kale ve meşhur camileri ziyaret etti.

Kanunî Sultan Süleyman nihayet payitahttan ayrılışının üzerinden bir yıl altı ay yirmi yedi gün sonra 8 Ocak 1536'da "Bağdad Fâtihi" sıfatı ile İstanbul'a döndü. İbrahim Paşa İstanbul'dan ayrılalı ise iki yılı geçmiş bulunuyordu.[101]

Hem Irak-ı Arab ve hem de Irak-ı Acem fethedildiği için iki Irak seferi manâsına Kanunî'nin bu seferine "Irakeyn Seferi" denilmiştir. Bu seferle birlikte, Safeviler Arab âleminden tamamen atılıyor ve Irak-ı Arab dört asır için Osmanlı Devleti sınırları içerisine dâhil edilmiş oluyordu.

BARBAROS'UN DONANMAYLA İLK SEFERİ

Kanunî Sultan Süleyman, Barbaros ile on sekiz namlı arkadaşını huzuruna kabul ederek görüşmüş, Akdeniz'deki faaliyetinden endişe ettiği Andrea Doria'ya ait birtakım sualler sormuş, Barbaros'un verdiği pervasızca cevaplar hoşuna gitmiş ve beylerbeylik rütbesiyle bütün tersane işlerini tam bir salahiyetle yeni amirale vermişti. Daha sonra kendisini İran seferi münasebetiyle Haleb'de kışlamakta olan Veziriazam İbrahim Paşa'nın yanına göndermişti. Veziriazam Haleb'de Hayreddin Paşa'yı kabul edip Gelibolu kaptanlığı ile Cezayir beylerbeyliğini tevcih ederek hil'atini giydirip İstanbul'a yollamıştı.

Barbaros Hayreddin Paşa Haleb'den İstanbul'a dönünce Osmanlı donanmasıyla ilk seferini 1534 senesi Mayıs'ında yaptı. Bu sırada Sultan Süleyman, Veziriazamın Tebriz'den daveti üzerine İran seferine gidiyordu.

Hayreddin Paşa, seksen parça gemi ile İtalya sahillerine geçti. Mesina Boğazı'nda, Reçyo ve diğer mahallerde bazı muvaffakiyetler elde etti. Bu hareketleriyle Andrea Doria'yı açık deniz muharebesine mecbur etmek istiyordu.

Barbaros, Güney İtalya sahillerini vurduktan sonra Cezayir'e gitti ve müsait hava ile Tunus önlerine geldi. Tunus'ta Beni Hafs ailesinden Mevlây Hasan hükümdardı. Bu adam kardeşlerinden kırktan fazlasını öldürmüş ve kırk beşinci kardeşi Reşid kurtularak Cezayir'e Barbaros'un yanına kaçmış ve daha sonra onunla beraber İstanbul'a gelmişti.

Barbaros, Halkulvad'a gelerek, Tunus'u zapt etmek üzere karaya asker çıkardı. Mevlây Hasan kaçtı ve Tunus kısa bir süre içerisinde zapt edildi.

Mevlây Hasan etrafına topladığı kuvvetlerle iki defa Tunus üzerine geldiyse de muvaffak olamayarak geri çekilmek zorunda kaldı. Ardından İmparator Şarlken'e müracaat ederek yardım istedi.

Tunus'un Türklerin eline geçip onların buralara hâkim olmasından korkan Şarlken, 1535 senesinin Mayıs ayında Andrea Doria kumandasında beş yüz parçalık donanma hazırlattı. İmparator bizzat hareket ederek Halkulvad'a gelip yirmi beşbin kişilik kuvvetini karaya çıkardı.

16 Haziran'da bir taraftan denizin teşkil ettiği boğaz ile ve diğer taraftan suları, Tunus duvarlarına kadar uzanan göl ile müdafaa olunan Goletta'ya evvela Alman sonra İspanyol ve nihayet İtalyan askeri çıkarıldı. Biri diğerinden yaklaşık bir mil mesafede bulunan ve her biri kırkar adımlık bir kare teşkil eden iki kule, Goletta'nın başlıca kuvvetini teşkil ediyordu. Tunus'un anahtarı sayılabilecek olan bu kale, aynı zamanda Barbaros'un bir tersanesi idi. O kadar mühim olan bu mevkiin muhafazası, Hayreddin'in en namlı kaptanlarından Sinan Reis'e bırakılmıştı.

Bu kalenin muntazam muhasarasının devam ettiği bir ay zarfında, Türkler üç defa dışarıya hücuma teşebbüs ettiler. Şiddetli çarpışmalarda Haçlılar ağır zayiat verdiler. Birincisinde komutanlarından Dük Dö Sarno öldü. Üçüncüsünde ise Marki Mondeya ağır yaralandı.

Donanmanın Barcelona'dan çıktığının otuzuncu günü (29 Haziran) Sultan Mevlây Hasan, Şarlken'in huzuruna çıkarak bağlılığını arz etti. On altı bin süvari ile Tunusluların yanında olduğunu bildirdi. Kendisine çok izzet ve ikram edildi.

Yardımların kesilmesi ile birlikte 14 Temmuz'da Sinan Reis Goletta'yı terk ederek Barbaros'un yanına Tunus'a geldi.

Barbaros Hayreddin Paşa bütün birlikleri ile bir saf muharebesine girişmek istedi. Ancak şehirde yedi bin civarında Hıristiyan esiri

bulunuyordu. Bunların bir karışıklık çıkarmasından endişe eden Barbaros kendilerini öldürtmek istedi. Lâkin şehir halkı bunda da Barbaros'a karşı çıktılar. Bu nâzik vaziyet karşısında ahaliyi daha fazla karşısına almak istemeyen Osmanlı amirali tasavvurundan vazgeçmek zorunda kaldı. Yanında düşmana karşı çıkarabileceği ancak dokuz bin yedi yüz adamı vardı. Bu zayıf ordunun dörtte üçü Anadolu'dan getirilmişti. Şehirdeki diğer dörtte biri teşkil eden asker ise, şehir surlarının dışına çıkmaya pek az meylettiler.

Barbaros Tunus istihkâmları altında öyle bir mevki tuttu ki, düşman ordusunun şehre yaklaşmasını kesinlikle önlemeye uygun görünüyordu. Fakat muharebeye giriştikleri esnada sadece Anadolu askerinin silah kullandığı görülüyordu. Afrika askeri ise dövüşmekten uzak duruyordu.[102]

İşte tam bu sırada Barbaros'un korktuğu başına geldi. Tunus şehri içinde mahbus bulunan Hıristiyanlar, zincirlerini kırmağa muvaffak oldular ve mevkiin kapılarını kapadılar. Hayreddin, geri çekilebileceği bu yerden mahrum olması üzerine sadık kaptanı olan Goletta'nın kahraman müdâfii Sinan Reis ve diğer bağlı askerleri ile dağlara doğru çekilmek zorunda kaldı.

21 Temmuz 1535'te Tunus'a girme hazırlıklarını yapan imparator, kendilerine yardımcı ve destek olan şehri muhafaza arzusunda idi. Fakat İspanyol askerinin yağmacılık fikirleri, krallarının arzu ve isteğini aştı.

Hammer yapılan mezalimi ve imparatorun bu sıradaki aciz tutumunu şöyle nakletmektedir:

"Yağma, iki gün sabahtan akşama kadar devam etti. Otuz bin kişi boğazlandı. On bin kişi de esir alındı. Uzun bir zamandan beri Tunus ve çevresinde elim bir esaret içinde bulunan otuz bin cesedin çıkarılması ne elem verici bir takas ve ne hazîn bir mübadeledir! Bu gem almaz asker içinde en ziyade İspanyollar, yağma ve vahşete düşkünlük gösteriyorlardı. Evleri, sandıkları, kilerleri hatta en derin kuyuları nefret dolu bir hırsla araştırırlardı. Camiler, medreseler, mektepler harap oldu. Nadir ve kıymetli kitaplar yırtıldı, yakıldı.

Her tarafta cesetten, yerin kazılmasından, yağmadan başka bir şey görülmüyordu. Üçüncü gün imparator yalnız yiyecek şeyleri yağma etmelerine müsaade olunmuş olan Alman askeriyle şehre girdi. Gâliplerin tahribatlarına son vermelerini ve bunda devam edenlerin idam ile cezalandırılacaklarını ilân ederek, orduya bir emirnâme neşretti.

Şarlken, 1 Ağustos'ta orduyu şehirden çıkararak Goletta'nın eteğinde ve Su kulesinin karşısındaki eski mevkileri tutmalarını emretti. Ordu her adımda neferlerin gerek can sıkıcı bir muhafızlıktan kurtulmak için, gerek su katılmamış bir vahşet duygusuyla öldürmüş oldukları esirlerin cesetlerini ayakları altında buluyordu.

Yiyecek tedarikine memur olanlar zahirenin gemilere naklinde oldukça yavaş davrandıklarından, ertesi gün akşama kadar kaldırılıp götürülemeyecek eşyanın terk edileceği ilan edildi. Lâkin Tunus yağmasında hariç tutulmuş olmalarından dolayı pek kızgın olan Alman ve İtalyan askeri, verilen mehilden evvel yağmacılığa kalkıştılar. Akşama kadar nakledilebilecek eşyayı, daha sabahleyin yağma etmeye başladılar. İmparator bu yağma intizamsızlığını men edebilmek üzere Goletta Kalesi'ne ordunun ta ortasına koşmak zorunda kaldı."

Hatta bu vesile ile aynı yıllarda Osmanlı Veziriazamı İbrahim Paşa'nın Irakeyn seferindeki tutumu ile imparatorun davranışını Hammer şöyle mukayese etmektedir:

"Veziriazamın metin iradesinin gücü, padişahın gıyabında Tebriz ve Bağdad'ı tahrip ve yağmadan muhafaza ederken hâlbuki imparatorun zaafı, muzafferiyetini kıymetli kütüphanelerin mahvı ve otuz bin masum kurbanın idamıyla kirletmiştir."[103]

Bu harpte Mevlây Hasan, Şarlken ile beraber bulunmuş ve kendisinin Tunus halkına gönderdiği mektuplarla kale sükut etmişti. Şarlken, Mevlây Hasan'ın himayesi için asker ve donanma bırakarak Ağustos ayında döndü.

Barbaros Hayreddin Paşa ise Tunusluların hıyaneti neticesinde müdafaayı terk ettikten sonra Bon Limanı'ndaki bir kısım gemileri-

ne binerek Cezayir'e çekilmek zorunda kalmıştı. Barbaros, burada büyük bir sevinçle karşılandı. On beş gün kadar Cezayir'de kaldı ve bu müddet zarfında eksiklerini giderip hazırlandı. Oradaki bazı reislerle kadırgaları beraberine alarak otuz iki kadar gemi ile denize çıktı. Mayorka Adası taraflarında İspanyolların Tunus'tan naklettikleri esir gemilerini yakaladı. Hepsini ele geçirdi. Müslümanları serbest bırakıp İspanyolları esir etti. Gemilerini yaktı. Ardından Balear adalarını vurduktan sonra Andrea Doria'nın ortaya çıkmaması üzerine İstanbul'a döndü.

Öte yandan halkını İspanyolların kan ve zulüm ateşinde boğarak tekrar Tunus sultanlığını elde eden Mevlây Hasan ancak beş sene daha İspanyolların himayesi ile mevkiini muhafaza edebildi. 1540 yılında oğlu Ahmed (veya Hamid) Sultan tarafından hal' edilmiştir.

FRANSA İLE ANLAŞMA

Kanunî Sultan Süleyman'ın henüz Irakeyn seferinde iken Fransız elçileri ordugâha gelmiş ve bir muahede için görüşmeler başlamıştı. Nihayet İstanbul'a dönülmesi ile birlikte bu görüşmelere hız verilmiş ve iki devlet arasında ilk ahidnâme imzalanarak yürürlüğe girmiştir.

Bu muahedenin Fransızlara sağladığı hak ve menfaatler, bundan sonra sadece iki taraflı muâhedeler şeklindeki anlaşmalar ile yenilenmek ve arttırılmakla kalmamış, berat ve fermanlarla da teyit edilmiştir. Bu muâhedenin tarihi ihtilaflıdır. Eski takvime göre umumiyetle Şubat 1535'te kabul edilmesine rağmen hakikatte bu tarihin Şubat 1536 olması gerekir.

Anlaşmanın başlıca maddelerini şöyle sıralamak mümkündür:

Her iki devlete ait denizlerde karşılıklı olarak deniz seferleri serbestçe yapılabilecektir. Hukuki bütün işlerde Fransız konsoloslarının kaza hakları kabul edilecektir.

Her iki taraf halkı karşılıklı olarak, Fransa'da ve Türkiye'de yasak olmayan her türlü malları almak, satmak, yüklemek, sevk etmek, karadan ve denizden nakletmek serbestliğine mâlik olacaklar ve sadece mutad vergi resimlerini ödeyeceklerdir. Bir Türk, Fransa'da

Fransız tebeası; bir Fransız da Türkiye'de bir Türk tebeası gibi vergi ödeyecektir.

Fransız tebeası hakkında verilecek ceza davaları kadılardan Divan-ı Hümayun'a nakledilecek ve hüküm verecek kadılar ile birlikte bir Fransız tercüman da hazır bulunacaktı.

Bir Fransız, bir Türk tebeaya olan borcunu ödemeden kaçarsa, bu Türk tebea diğer bir Fransız yahut Fransız konsolosu aleyhinde dava açamayacak, doğrudan doğruya Fransız kralını dava ederek borcunun ödenmesini mahkeme kanalı ile kraldan isteyecektir.

Fransız tebeası mahallî hâkime müracaat mecburiyetinde bulunmaksızın istediği gibi vasiyet hakkına mâlik olacaktır. Vasiyet olunan mallar konsolosa teslim olunarak Fransız kanunlarına ve vasiyet şartlarına göre konsolos tarafından ilgililere verilecektir.

Fransız tâcirlerinin veyahut her hangi bir Fransız tebeasının gemi ve teçhizatı ile silah ve mühimmatı kendi arzuları dışında denizde ve karada hiçbir hizmete alınmayacak ve bunlara angarya gördürülmeyecektir.

Fransız tebeasından biri devamlı olarak on sene Osmanlı memleketinde oturmuşsa, kendisinden hiçbir suretle haraç, avarız ve ihtisap gibi vergiler alınmayacaktır. Padişahın memleketinde hudut beklemeye, kışlada bulunmaya, tersanede çalışmaya veya angaryaya zorlanmayacaktır. Padişahın tebeası da Fransa'da aynı muameleye tabi olacaktır.

Daha önce iki taraftan da esir olarak alınmış olan kişiler serbest bırakılacaktır. Bundan sonra da harpte ele geçirileceklere iki tarafça esir muamelesi yapılmaması kararlaştırılmıştır.

Fransa kralı bu anlaşmaya papa, İngiltere kralı ve İsveç kralını dâhil etmek istemektedir. Bu devletler, arzu ettikleri takdirde, sekiz ay içinde bu anlaşmaya girmek hakkını hâiz olacaklardır.

Padişah ve Fransa kralı altı ay zarfında bu muahedeyi tasdik edecekler ve tatbikini sağlayacaklardır. Her yerde bu anlaşma hükümleri ilan ettirilecektir.[104]

Osmanlı Devleti'nde imtiyaz adı verilen kapitülasyonların başlangıcı olarak gösterilen bu tip anlaşmalar, son yüzyılın ders kitaplarına devletin sonunu hazırlayan en mühim gelişme olarak gösterilmiştir. Hâlbuki bu tarihe gelinceye kadar Osmanlı Devleti'nde bunun pek çok uygulamaları olmuştu. İlk olarak Sultan Birinci Murad Han zamanında, 1365 yılında Dalmaçya kıyılarında fakir bir ülke olan Ragusa Cumhuriyeti'ne, beş yüz duka haraç karşılığında ticari imtiyaz verildi. 1397'de Osmanlı ülkesine gelen Bizans elçi ve konsoloslarına bazı imtiyazlar verildi. Bu imtiyazlar karşılığında Bizans İmparatorluğundan İstanbul'da bir Türk mahallesi kurma ve bu mahallede oturan Türklerin davalarına bakmak üzere kadı ile din işlerine bakacak müftü tayin etme hakkı alındı.

Fatih Sultan Mehmed, İstanbul'u fethinde Bizans'ın Venedik ve Ceneviz'e tanıdığı imtiyazları küçük bazı değişikliklerle kabul etti. 1479'da yine Fatih tarafından Venedik'e, Kefe ve Trabzon'da ticaret yapma hakkı tanındı. Fatih Sultan Mehmed tarafından Venedik'e verilen bu imtiyazları, Yavuz Sultan Selim 1513'te ve Kanunî Sultan Süleyman 1521'de yapılan Osmanlı-Venedik ticaret antlaşmalarıyla genişleterek kabul ettiler. Mısır'ın fethinden sonra Fransız, Venedik ve Katalanlara Memlükler tarafından verilen imtiyazlar, Yavuz Sultan Selim tarafından da tanındı. Osmanlı sultanları verdikleri bu imtiyazlarla fethettikleri ülkelerde ticari faaliyetlerin canlı kalmasını ve ellerine geçirdikleri önemli transit yolların faal olmasını sağlıyorlardı. Ayrıca bu asırda Amerika'nın ve Ümit Burnu'nun keşfedilmesi sebebiyle, İpek Yolu ticareti Osmanlı topraklarından uzaklaşmış, ticaret batıya kaymıştı.

Osmanlı Devleti'nin her bakımdan en parlak devrine eriştiği, fetihlerin genişlediği, kültür ve sanatın en parlak seviyesine ulaştığı dönemde Kanunî Sultan Süleyman Han'ın Fransa'ya imtiyaz vermesi ise kendi açısından ileriye dönük ticari ve siyasi bir yatırımdı.

Kanunî Sultan Süleyman Han devrinde Osmanlı Devleti'nin cihan devleti hâline gelmesi ve Avrupa'ya hâkim olması karşısında diğer Avrupa devletleri tedirgin oldular. Osmanlı Devleti'nin kuvvetlenmesini istemeyen Almanya imparatoru ve İspanya Kralı Şarlken,

buna mani olmak için çareler ve büyük Avrupa'yı oluşturabilmek için müttefikler arıyordu.

Almanya-İspanya İmparatoruyla, İran şahının Osmanlı Devleti aleyhinde birlik kurmak istediklerini tesbit eden Kanunî Sultan Süleyman Han, Fransa'nın zayıf durumundan istifade ederek Şarlken'in Avrupa'ya hâkim olma isteğine mâni olmak için, siyasi bakımdan desteklediği Fransa'yı ekonomik olarak da kendine bağladı.

Kanunî'nin takib ettiği bu siyaset ile Osmanlı Devleti'nin hâkimiyeti ve nüfuzu arttı. Avrupa'da Osmanlı idaresi için müsbet yönde büyük propaganda yapılmasına, Osmanlı Devleti'nin büyüklüğünün tanınmasına ve Müslümanlarla işbirliğinin artması ile de İslamiyet'in yayılmasına sebep olacaktır.

Bu ahidnâme Veziriazam İbrahim Paşa zamanında yapılan anlaşmaların sonuncusu olmuştur. On dört seneden beri veziriazam bulunan İbrahim Paşa, padişahın kendisine göstermiş olduğu itimad ve teveccühü kötüye kullanmaya başlamış görünmektedir. Bu sebeple sarayda bulunduğu bir gece padişahın emriyle boğdurulmuştur.

İBRAHİM PAŞA

Fransızlara verilen ahidnâmenin hazırlıkları ile uğraşan İbrahim Paşa, iftar için saraya çağrıldığı 21-22 Ramazan 942 (14-15 Mart 1536) gecesi hiçbir sebep gösterilmeden ansızın boğularak idam edildi. Saraydan çıkarılan cesedi Galata'da Tersane ardındaki Canfeda Zaviyesi yanına defnedildi.

İbrahim Paşa, büyük ihtimalle 1493 yılında, bugün Yunanistan sınırlarına dâhil olan Parga yakınlarında bir köyde doğmuştur. Babasının bir balıkçı olduğu, İbrahim'in ise Türk korsanlar tarafından altı yaşında kaçırılarak Manisa yakınlarında dul bir hanıma köle olarak satıldığı rivayet edilir.

Tayyib Gökbilgin'e göre ise İbrahim altı yaşındayken, II. Bayezid devrinde Bosna Beylerbeyi İskender Paşa tarafından, bir akın esnasında ele geçirilmiş, istidat ve kabiliyeti görülerek o sıralarda Kefe sancakbeyliğinde bulunan Şehzade Süleyman'a hediye edilerek onunla beraber büyümüştür.[105]

Latîfî'nin sunduğu bilgilere bakılırsa, Şehzade Süleyman Manisa valisi iken, bir gün bir kemençe sesi duyar ve icracıyla tanışmak ister. Karşısına getirilen kişi köle İbrahim'dir. Şehzade, zeki, hazır cevap ve edep sahibi İbrahim'den son derece hoşlanmıştır. Zaman içerisinde meclisinin ayrılmaz bir parçası olarak gördüğü İbrahim'i, sarayına sık sık davet etmeye başlamıştır. Bunun üzerine, İbrahim'i yetiştiren dul hanım, kölesini azad etmiştir. Böylelikle İbrahim, Şehzade Süleyman'ın maiyetine girmiştir.[106]

Sonuçta bu yakınlık köle İbrahim'in, İbrahim Paşa olma serüveninin de başlangıcı olarak görülmektedir. Yetenekli, zeki ve eğitimli olduğu söylenen İbrahim, Osmanlı tarihinde, eski deyimiyle benzeri görülmemiş bir iltifata mazhar olmuştur. Pek çok ilim adamının yetiştiği ve önemli görevlerin kendini ispat edenlere verildiği bir imparatorlukta, birtakım üstün özelliklerin, İbrahim'in yükseldiği konuma gelmek için yeterli olmayacağı da apaçık ortadadır.

Bu itibarla İbrahim'in yükselişinde, Sultan Süleyman'a olan yakınlığı ve tâ şehzadelik zamanında başlayan yakın dostluğu muhakkak ki büyük rol oynamıştır. Ancak onun bir imparatorluk şehzadesi ve geleceğin muhteşem hükümdarı karşısında olduğunu hiçbir zaman unutmadığı, davranışlarını, meseleler karşısındaki yetenek ve becerilerini ve ciddiyetini ona göre ayarladığında da şüphe yoktur.

İbrahim Paşa'nın, birdenbire has odabaşılığından veziriazamlığa yükselişi, paşanın, Kanunî'nin gözündeki değerini belli ediyorsa da, kız kardeşi Hatice Sultan ile evlendirerek saraya damat yapması, muhakkak ki katındaki değerini daha da artırmıştır.[107]

İbrahim Paşa'nın düğünü, veziriazamlık makamına yükselişinden birkaç ay sonra gerçekleşmiştir. Tarih kitaplarına 22 Mayıs 1524 şenliği olarak da geçen bu düğün, çok büyük bir şölen içinde geçmiştir. Düğün şenlikleri, Kanunî'nin, İbrahim Paşa için Atmeydanı'nda yaptırmış olduğu sarayın önünde yapılmıştır.

İbrahim Paşa'nın düğünü sırasında dönemin ünlü şairlerinden Hayâlî Bey, Zâtî ve Figânî'nin kaside sundukları bilinmektedir. Düğünle ilgili incelenen bütün kaynaklar, İbrahim Paşa'nın düğü-

nüne zamanın hakanı Sultan Süleyman'ın konuk olmasından ve bu durumun verdiği ayrıcalıktan söz etmektedir.

Budin Kalesi'nin fethinden sonra ise İbrahim Paşa'nın siyasal yetkileri gittikçe artacak, öte yandan kimi eylem ve kararları nedeniyle saygınlığı sarsılacaktır. Macar Kralı II. Layoş, Mohaç'ta tahtına bir mirasçı bırakmadan öldüğünden, krallık sahipsiz kalmış ve Budin üzerine yürüyen Kanunî'ye kentin anahtarı teslim edilmiştir. Buradan elde edilen ganimetler ise İstanbul'a götürülmüştür. Bu ganimetlerin en önemlileri, Jan Hunyad'ın oğlu Kral Mathias Korvin'in kütüphanesi, Ayasofya mihrabının iki tarafına konulan tunç şamdanlar ve yine tunçtan olan üç adet heykeldir.

Budin'den getirilen heykeller, Herkül, Apollon ve Diyana figürleridir. İbrahim Paşa, bunları Atmeydanı'nda bulunan sarayının önüne koydurtmuştur. İbrahim Paşa'nın İslam geleneğine aykırı bir sanat biçimi olan bu insan figürlerini sarayının önüne diktirtmesi, halkın gözünde paşanın itibarını ve güvenilirliğini sarsmıştır. Bir rivayete göre, "Frenk" veya "Gavur" İbrahim lakapları, Paşa'ya bu eyleminden miras kalmıştır. İbrahim Paşa'nın söz konusu heykelleri sergilemesi üzerine, Figânî, meşhur bir Acem beyitinden esinlenerek, idamına neden olacak ünlü beytini söylemiştir:

Dü İbrahim âmed be-dâr-i cihan
Yeki put-şiken şüt, yeki put-nişan[108]

Açıklaması: Dünyaya iki İbrahim geldi. Biri putları yıktı, biri putlar dikti. Burada gönderme yapılan İbrahim'lerden biri, İbrahim Peygamber, diğeri de Pargalı İbrahim Paşa'dır. Gerek bu hadise ve gerekse Molla Kâbız meselesinde İbrahim Paşa'nın pasif gibi durması bir kısım batılı yazarlara koz vermiş olup İbrahim Paşa'yı gizli Hıristiyan gibi gösterme çabası içine girmişlerdir.[109]

1527 yılında Anadolu'da başgösteren Kalenderî isyanını bastırmak üzere beş bin kişilik bir kuvvetle yola çıkan İbrahim Paşa kısa sürede bu gâileyi bastırıp geri dönmüştü. Kanunî tarafından bir kez daha ödüllendirilen İbrahim Paşa'nın imparatorluğun gerek

iç, gerekse dış işlerinde yetkileri oldukça artmıştı. Pek çok konuda, kimsenin olmadığı kadar söz sahibi olmuştu.

Artık Osmanlı Devleti'nin dış politikası, büyük çoğunlukla İbrahim Paşa'nın arzu ve yönlendirmesi ile gerçekleşiyordu. Yabancı kaynaklar ve söz konusu dönemde yabancı elçilerin yazdığı raporlar da bunu ortaya koymaktadır. Yine bu vesile ile İbrahim Paşa'nın seraskerlik unvanını almasıyla beraber, paşanın yalnızca dış ilişkileri değil, neredeyse imparatorluğu kendisinin yönettiği biçimindeki görüşleri çoğalmıştır. İbrahim Paşa'ya seraskerlik beratının verilişi ve seraskerlik beratına ek olarak, başka ayrıcalıklara da kavuştuğu, Celâlzade Nişancı Mustafa Bey'den aktarılmaktadır:

Bu berat ile birlikte beş kere yüz bin nakit akça, dokuz at ki birinin başında altın işlemeli gem takımı, bir altın işlemeli kılıç ve dört kıta çok süslü hil'at ile dokuz bohça kumaş ve altınla işlenmiş bir çelenk yeniçeri ağası ile gönderildi. Bu beratta yazılanların kıymetlerine bir had olmadığı gibi daha bir takım büyük ve çok ihsanlarda bulunduktan sonra kendilerine evvelce tahsis edilmiş olan yirmi kere yüz bin akça (2.000.000), on kere yüz bin akça (1.000.000) daha ilave edilmiş ve otuz kere yüz bin akça olmuştu.

Veziriazamlığı üzerine seraskerlik dahi verilerek tuğ, davul ve bayrak gönderilmiş ve Osmanlı sultanlarının eskiden beri bayrakları dört iken bundan sonra yedi olması ferman edilmişti. Böylece İbrahim Paşa'nın kudreti bir kat daha yükseltilerek son dereceyi buldu.[110]

Peçevi Tarihi'nden aktarılan bu gelişmelerin boyutu şaşırtıcıdır. "Osmanlı padişahlarının eskiden beri bayrakları dört iken bundan sonra yedi olması ferman edilmişti" cümlesinin yansıttığı yeni düzenleme, Osmanlı padişahının bundan sonra yedi tuğ taşıyacağı haberiyle sınırlı değildir. Bu yeni düzenleme Veziriazam İbrahim Paşa'nın bundan böyle altı tuğ taşıyacağı anlamına gelmektedir ki, bu, o güne değin Kanunî Sultan Süleyman da dâhil olmak üzere, tüm Osmanlı padişahlarının taşıdığı tuğ sayısından fazladır.

Ancak İbrahim Paşa'nın Kanunî'den fazla tuğa sahip olması mümkün olamayacağından, padişahların tuğ sayısı yediye çıkartılmıştır. Sonuçta Veziriazam İbrahim Paşa, saraya damat olmasının yanı sıra, hem serasker, hem Rumeli beylerbeyi, hem de altı tuğ sahibi olmuştur.

KURB-İ SULTAN ÂTEŞ-İ SÛZÂN

Seraskerliğin beraberinde getirdiği, neredeyse sınırsız yetkiler ve Osmanlı'nın tüm dış politikası üzerindeki etkinliği de göz önünde bulundurulursa; İbrahim Paşa, Kanunî'den bir tuğ eksik olarak altı tuğ taşıdığı hâlde, bir tek dinî unvanı noksandır. Bu çok büyük yetkiler ve ayrıcalıklar sonucunda, İbrahim Paşa'nın iktidar sarhoşluğuna kapıldığı pek çok kaynakta vurgulanmaktadır. İbrahim Paşa'nın genel karar ve eylemlerine bakılacak olursa, ölümüne neden olan tetikleyici unsurun bu olduğu anlaşılmaktadır.

"Kurb-i Sultan âteş-i sûzân" dizesine uygun olarak İbrahim Paşa her gün bir miktar daha ateşe yaklaşıyordu.

Nihayet 1536'da görevini kötüye kullandığı gerekçesi ile boğduruldu.

İbrahim Paşa'nın çöküşüne ortam hazırlayacak dört temel unsurdan söz etmek mümkündür. Bunların ilki Paşa'nın iktidar hırsıdır ki, yabancı elçilerin İbrahim Paşa'yla görüşmelerine ilişkin hazırladıkları raporlarda bu açıkça bellidir. İkincisi Kanunî'nin eşi Hurrem Sultan'ın İbrahim'i bir tehdit olarak görmesi, üçüncüsü Defterdar İskender Çelebi'nin idam edilmesi, dördüncüsü ise İbrahim Paşa'nın Bağdad'da görevi esnasında "Serasker Sultan" sıfatıyla ferman imzalamasıdır.[111]

İbrahim Paşa'nın gücünü ve sınırsız kudretini gösteren pek çok örnek sunmak mümkündür. Kendisini sonsuz bir yetkiyle donatan padişahın adına yaptığı görüşmelerde İbrahim Paşa, bu iktidar hırsını açıkça ortaya koymaktadır. Farklı yabancı elçilerin raporlarında bu duruma pek çok kez rastlanmaktadır. Buna en çarpıcı örnek, İbrahim Paşa'nın Ferdinand'ın elçilerine söyledikleridir:

"Bu büyük devleti idare eden benim. Her ne yaparsam yapılmış olarak kalır. Zira bütün kudret benim elimdedir. Memuriyetleri ben veririm. Eyaletleri ben tevzî ederim. Verdiğim verilmiş ve reddettiğim reddedilmiştir. Büyük padişah bir şey ihsan etmek istediği veya ettiği zaman bile eğer ben onun kararını tasdik etmiyecek olursam gayr-i vâki gibi kılınır. Çünkü her şey harb, sulh, servet ve kuvvet benim elimdedir."[112]

İbrahim Paşa'nın kendisine resmen sahip olduğu yetkilerin ötesinde bir konum biçtiği ortadadır. İbrahim Paşa, Osmanlı toprakları çerçevesindeki yetkisine ek olarak, Avusturya ile barış antlaşmaları sürecinde Batı üzerinde de söz sahibi olmuştur. Barış görüşmelerinin İbrahim Paşa açısından en önemli gelişmesi, bundan böyle Kral Ferdinand'ın Kanunî'ye baba ve kendisine de kardeş sıfatıyla boyun eğmesidir.

Nitekim huzura kabul edilen Avusturya elçileri Jerome de Zara ile Cornelius Schepper, krallarının ağabeyi olarak kabullendiği Veziriazam İbrahim Paşa'nın Osmanlı Devleti meclislerinde Ferdinand'ı temsil etmesi ricasında bulunmuşlardır. Anlaşılacağı üzere İbrahim Paşa bir anlamda Hıristiyan âleminin büyük çoğunluğunun lider kabul ettiği Ferdinand'ı yönlendirebilmektedir. Hammer *Osmanlı Devleti Tarihi*'nde bu gelişmeyi, Batılı bir kralın bir Osmanlı vezirinin seviyesine inmesi olarak yorumlamaktadır.

Gerçekten de İbrahim Paşa, Manisa'da başlayan arkadaşlık yılları; yıllarca birlikteliğin verdiği rahatlık; ardından beraberce bir büyük imparatorluğun idaresine geçiş; üç yıl sonra bu haşmetli devletin veziriazamı olması dolayısı ile efendisinin kendine tanıdığı yetkileri sonuna dek kullandı. Haşmet ve kudretini gayrimüslim devletlere ezercesine hissettirdi. Batılı yazarlar biraz da bu sebeple onun kendisine, sanki saltanata doğru giden bir yol açtığını ifade etmişlerdir.

İbrahim Paşa, Kanunî'nin tahtının mirasçısının seçimi konusunda taraf tutmuş olması da araştırmalara yansıyan bir husus olmuştur. Çeşitli yazarlar "İbrahim Paşa, Kanunî'nin Hurrem'den olma çocuklarından birinin değil, padişahın ilk erkek çocuğu olan Mustafa'nın tahta geçmesini daha uygun görmekte ve onu açıkça

desteklemekteydi. Bu nedenle İbrahim Paşa, Kanunî'nin eşi Hurrem Sultan tarafından bir tehdit olarak görülmüştür" diyerek ölümünde Hurrem'in parmağı olduğu tezini ortaya atmışlardır.[113] Oysa henüz Hurrem'in çocuklarının küçük olması ve Kanunî'nin daha kırk yaşında bulunması nedeniyle bu ihtimal, zincirin en zayıf halkası olarak görünmektedir.

Aslında İbrahim Paşa'nın efendisine bağlılığı her şeyin üzerindeydi. Yaptığı her işi onun adına yaptığının bilinci içindeydi. Irakeyn seferinde fetihlerde bulunarak ilerlediği sırada padişaha gönderdiği mektupta, Semerkand ve Horasan'dan Kızılbaşı tard ettiklerini bildirirken "inayet-i padişahî ve himmet-i hakanîyi" şu ifadelerle diliyordu.

Destgirim, dâmen-i lütfundurur hânım benim
Hasm-ı bî-insaf elinden al, giribânım benim
Ger Süleyman-ı zamandan cem'a himmet olmaya
Ebter oldu defterim, dağıldı divânım benim[114]

İşte İbrahim Paşa'nın biraz da bu güven ve itimat içinde sonsuz bildiği gücü ve yetkisi, belki de sonunu hazırlayan en ciddi sebep olacaktır. Zira bu gurur ve azamet sonrasında Irakeyn Seferi sırasında İskender Çelebi'yi idam ettirmesi ve Bağdad'da bulunduğu sırada serasker sultan sıfatıyla ferman imzalaması muhtemelen kendi idamına yol açacaktır.

Temelde, Bağdad'ın fethini esas alan Irakeyn Seferi sırasında, İbrahim Paşa, Diyarbekir ve Musul üzerinden Bağdad'a girmeyi tasarlamıştı. Fakat bundan vazgeçilmiş ve doğrudan Tebriz kenti üzerine hareket edilmiştir. Çoğu tarihi kaynağın ortak noktası, İbrahim Paşa ile Defterdar İskender Çelebi arasındaki çekişmenin bu noktadan başlayarak belirginleştiği yönündedir.

İbrahim Paşa ile İskender Çelebi arasındaki çekişme, İbrahim Paşa'nın kıskançlığına dayandırılmaktadırlar. İbrahim Paşa'nın dört yüz kölesi olduğu halde İskender Çelebi'nin tepeden tırnağa kadar sırmalar içinde altı yüz ve ayrıca altı bin iki yüz kölesi bulunuyordu. Bu arada İbrahim Paşa, İskender Çelebi'den kendisine

maiyetinden yüz on kişi bağışlamasını isteyip de, İskender Çelebi yalnızca otuz kişi yollayınca aralarındaki çekememezlik iyice belirginleşmişti. Bu arada İskender Çelebi'nin makamına göz diken, Haleb Defterdarı Nakkaş Ali Bey'in de İbrahim Paşa'yla birlik olarak, İskender Çelebi'nin ortadan kaldırılması için planlar tertiplediği belirtilmektedir.

Neticede İbrahim Paşa Tebriz yolu üzerindeki çekilen sıkıntılardan ve verilen kayıplardan İskender Çelebi'yi sorumlu tutarak aradığı bahaneyi bulmuştur. Oysa netice itibariyle Tebriz alınmış ve Azerbaycan'da verilen kayıplar bir ölçüde karşılanmıştı. Ancak İbrahim Paşa Bağdad'ın fethinden hemen sonra padişaha bunu bahane ederek İskender Çelebi'yi idam ettirmiştir.

Peçevi Tarihi'nde Azerbaycan'da verilen kayıplar ve İskender Çelebi'nin idamı İbrahim Paşa'nın en önemli hatalarından sayılmaktadır. Başvurulan bütün kaynaklarda, İbrahim Paşa'nın söz konusu suçlamayla İskender Çelebi'yi idam ettirmesi haksız bir infaz olarak gösterilmektedir. Rivayete göre, Kanunî rüyasında İskender Çelebi'nin kendisinin üzerine yürüyerek, haksız yere niçin idam edildiğinin hesabını sorduğunu görmüş ve padişah bundan sonra İbrahim Paşa'ya kinlenmiştir. Bu rivayet bir kenara, İbrahim Paşa'nın gözden düşmesine neden, paşanın "Serasker Sultan" sıfatını benimsemesidir.

Peçevi, bu sıfatı Kızılbaş takımının paşaya uygun gördüklerini vurgularken, İskender Çelebi'nin buna karşı çıkmış olmasının, Paşa'yla aralarında bir düşmanlık doğurmuş olabileceğine değinmektedir. Neticede kaynaklarda söz edilen ve ayrıntılarıyla yorumlanan bu nedenlerden dolayı, İbrahim Paşa 1536 yılında idam edilmiştir.

Paşanın idamı bile ayrıcalıklı olmuştur. Kanunî'yle birlikte iftar yaptıktan ve teravih kılındıktan sonra Paşa, kendisi için sarayın Enderun bölümünde hazırlatılmış olan odada, âdet olduğu üzere başı vurularak değil, padişah soyundan olanlara uygulanan biçimde boğularak öldürülmüştür.

İbrahim Paşa'nın bütün yaşamı, hâmisi olan Kanunî Sultan Süleyman tarafından şekillendirilmiştir. Basit bir köle olan İbrahim, hâmisinin desteği sayesinde Osmanlı İmparatorluğu'nun en yetkili kişisi olmuştur. İdamına sebep olan bazı hataları onun başarılarını ve Osmanlı'nın belli bir dönem dâhilindeki gelişimine yaptığı önemli katkıları unutturmamalıdır.

Özellikle sanat ve edebiyat alanlarının gelişimine büyük katkıda bulunduğu bilinen İbrahim Paşa, hâmisi Kanunî'nin izini takip ederek, kendisi de dönemin en büyük hâmilerinden olmuştur. Hayali Bey, Zâtî, Yahya Bey ve daha nice şair onun himayesi ile eserler vücuda getirmişlerdir.[115] Kendisi de şairdir. Latifî; "Cümle beyitlerine mukabil, bir divan değerindedir" diyerek şu beytini örnek göstermektedir.

Okuman şimden giru Ferhad u Mecnun kıssasın
Aşk yolunda zene meyleylemez merdaneler[116]

Kanunî Sultan Süleyman'ın bu çok yakın arkadaşını hiçbir şey belli etmeden gözden çıkarıp ansızın katlettirmiş olması kendisinde hâsıl olan çok kuvvetli bir kanaate dayansa gerektir. Peçevi İbrahim Efendi, onun padişahın emirleri ve kanunların tatbikine çok büyük önem verip her işi adaletle yerine getirdiğini, son derece dindar olduğunu, fakat Bağdad'ın fethinden sonra ahlâkının değiştiğini belirtmektedir. Nitekim bu tarihten itibaren gurura kapılıp cahillerin sözleriyle uygunsuz işler yaptığını, serdarlığı sırasında elde ettiği pek çok fırsatı kaçırdığını, hatta kendisine hediye olarak Kur'ân-ı Kerim getirenleri reddettiğini, bütün bunların da padişahın gazabına yol açtığını yazar.[117]

İbrahim Paşa'nın çağdaşı olan şair ve tezkire sahibi Latîfî onun âni yükselişini, sadrazamlığı sırasındaki davranışlarını, haşmetini, büyük yetkilerini, bundan gurura kapılmasını, şöhret ve ziynet düşkünü hâline gelmesini anlatıp böyle büyük bir şâna sahipken bir gün birden idam edildiğini ve bundan ibret alınması gerektiğini belirtmektedir. Yine Latifî *Evsâf-ı İbrahim Paşa* adlı risalesinde İbrahim Paşa'nın cömertliğini, şair ve edipleri koruduğunu yazarak

övücü ifadelere yer vermektedir. Latifî ondan sonra gelenlerin şair, edip ve sanatçılara önem vermediklerini, hatta bunların hazineden almakta oldukları in'âm ve caizelerinin kesildiğini de söyler. Daha da ileri giderek halkın İbrahim Paşa'nın kıymetini ancak ölümünden sonra anladığını yazar.[118]

Siyasetnâme konusunda bir eser yazan Kanunî dönemi devlet adamlarından Lütfî Paşa da veziriazamların padişaha çok yakın olmamaları ve kendi azametine kapılmamaları gerektiğini belirtirken örnek olarak İbrahim Paşa'yı gösterir. Padişahın bizzat onun sarayına ve bahçesine bile gittiğini, bu yakınlığın "herkesin gözüne batan diken" gibi olduğunu ve neticede çeşitli isnadlarla hayatını kaybettiğini ifade etmiştir.[119]

On üç sene veziriazamlık makamında kalan, o zamana kadar rastlanmayan ölçüde şan ve şerefe nâil olan ve döneminin siyasi hadiselerinin gelişmesinde önemli roller üstlenen İbrahim Paşa, Venedik elçisinin raporuna göre birkaç dil bilen, tarihe son derece meraklı aynı zamanda sanat ve hayır ehli bir devlet adamıdır.

Galata'da Perşembe Pazarı içinde Haliç kıyısında bulunan Eski Yağkapanı Mescidi'nden başka Mekke, Selanik, Hezargrad (Razgrad) ve Kavala'da cami, mektep, medrese, hamam, çeşme ve yine bazı kasabalarda mescit ve zaviyeleri bulunmakta olup bunlara çeşitli vakıflar tahsis etmiştir. Niğbolu sancağının Yeniceköy'ünde bir cami ve medresesi olduğu ve idamesi için beş köyü vakfettiği belirtilmektedir.[120]

Hanımı Hatice Sultan, Kumkapı Camii ile yakınındaki tekkeyi beyinin hatırasına inşa ettirmiştir.

İKİNCİ BÖLÜM

MUHTEŞEM SÜLEYMAN

"Hayreddin! Seni Fransızlara yardım etmek ve İspanya üzerine yüklenmek üzere donanmaya serasker tayin ediyorum. Bu seferki vazifen çok ağırdır. Çünkü Fransızlardan başka Akdeniz'de kimlerin donanması varsa, onlara meydan okuyacak ve haklarından geleceksin."

Venedik Cumhuriyeti 1502 anlaşmasından sonra, aleyhteki bazı davranışlarına göz yumulmak suretiyle 1537 senesine kadar otuz beş sene Osmanlılarla dostâne vaziyetini devam ettirmişti. Bunda Veziriazam İbrahim Paşa'nın kendilerine karşı temayülü de büyük rol oynamıştı.

1521 yılında Osmanlı Devleti ile imzaladıkları bir ahidnâme ile de ülkeleri için pek mühim imtiyazlar elde etmişlerdi. Ticaret serbestisi, davalara ve mirasa dair hukuki imtiyazlar, elçilerin hak ve selahiyetleri Venedik gemilerine karşı uygulanan özel muâhedeler Cumhuriyet'in büyük kazanç ve çıkar sağlamasına yol açmış bulunuyordu.

Buna rağmen Venedik Cumhuriyeti eski siyaseti icabı sinsi ve ikiyüzlü hareketinden de geri kalmıyordu. Özellikle deniz muharebelerinde belli etmeden Alman İmparatoru ve İspanya Kralı Şarlken ile birlikte hareket etmekte idi. Nitekim Koron'un muhasarası sırasında Girit kumandanı vasıtası ile bir Türk filosunu perişan etmiş ve buğday yüklü iki gemiyi müsâdere eylemişti. Bu tip davranışlarına mukabil sıkıştığı zaman derhâl özürler dileyen Venedik Cumhuriyeti, İbrahim Paşa sayesinde sıkışık durumdan kurtulmuştu.

Ancak Gritti'nin Macaristan'da, İbrahim Paşa'nın da İstanbul'da öldürülmelerinden sonra uzun zamandır dostâne bir şekilde devam etmekte olan Osmanlı-Venedik ilişkileri, gittikçe bozulmaya yüz tuttu. Aslında yeni Veziriazam Ayas Paşa'nın da sulhü bozmayacak şekilde mutedil hareket etmek istediği görülmekte idiyse de bu kez Divan-ı Hümayun'da Venediklilerin bütün iki yüzlü faaliyetlerine dikkat çeken kurt bir kaptan-ı derya gelmişti.

Artık Venedik'in tarafını belirlemesi ve net bir duruş sergilemesi gerekiyordu. İşte onun bu durumunu görmek isteyen Kanunî Sultan

Süleyman, İstanbul'da Fransız ve Ragusa elçileri ile müzakereler cereyan ettiği sırada, Tercüman Yunus Bey'i Venedik'e gönderdi. Kanunî gönderdiği nâmede, Venedik'i ahidnâme hükümlerine riâyet etmeye davet ederken elçi de Şarlken'e karşı, Fransızlarla ittifaka çalışacaktı.

Kanunî ile dostluk münasebetlerini devam ettirmek kadar, I. François ve Şarlken arasındaki husumette de tarafsızlığını korumak isteyen Venedik devleti, sadece Yunus Bey'e iyi kabul göstermekle yetindi. Sulh taraftarı olduklarını ve iyi ilişkilerin devamından yana bulunduklarını belirtmişler ancak Habsburglar aleyhine tasarlanan ittifaka girmek teklifine soğuk durmuşlardı. Bu arada Türk gemilerine karşı aleyhte faaliyetlere alışmış bulunan Venedikliler, Tercüman Yunus Bey'i de geri dönüşte açıkça rahatsız etmişlerdi.[121]

Venedik, muhtemelen Türklerin karada daha kuvvetli olduklarından hareketle onların, Adriyatik'te deniz savaşına girmektense yine Orta Avrupa'ya doğru ordu sevk edeceğini düşünüyordu. O sırada Balyos Tomaso Mocenigo da hemen İstanbul'a giderek Irakeyn seferinin başarı ile neticelenmesinden dolayı dojun tebriklerini padişaha arzeyledi. Balyos ayrıca birkaç Venedik gemisinin zapt olunması ile Venedik'in Şam bölgesine gönderdiği malların gümrüğünün arttırılmasından ve anlaşmalara aykırı diğer hâllerden dolayı Venedik senatosunun şikâyetini dile getirmişti. Padişahın da iradesini aldıktan sonra Ayas Paşa, bu meselelere bir çare bulunacağı hakkında balyosa teminat verdi.

Bu gelişmeler son zamanlarda Osmanlı limanlarında mevcut büyük hazırlıkların Tunus yahut Napoli üzerine olacağı yolunda Venedik senatosunda büyük bir ümit uyandırdı.

Oysa Kanunî Sultan Süleyman, artık Venedik'in dostluğuna itimat etmiyordu.

Muzaffer Osmanlı padişahı 17 Mayıs 1537'de yanında iki şehzadesi, Mehmed ve Selim beraberinde olduğu hâlde yedinci defa olmak üzere düşman üzerine yürümek kasdıyla İstanbul'dan hareket etti.

Vezir Lütfi Paşa ise, donanma serdarı olarak Barbaros Hayreddin Paşa ile birlikte bir hafta önce büyük bir donanma ile Akdeniz'e doğru İstanbul'dan açılmıştı. O zamana kadar bu derece büyük bir donanma görülmemişti. Memleketin her tarafından bu maksatla otuz bin kürekçi getirilmişti. Yüz otuz beş tanesi kadırga ve kalanı diğer gemilerden olmak üzere iki yüz seksen parçalık muhteşem Osmanlı donanması İtalya'nın doğu sahillerini vurmaya memur kılınmıştı.

Padişahın hedefinde ise Avlonya vardı.

Avlonya, Osmanlı batı sınırlarının dayandığı ve Arnavut kabilelerinin meskûn bulunduğu bir yerdi. Arnavutlar cesur oldukları için bazen bu cesaretlerine güvenerek Osmanlılara dirsek çevirirler ve ziyan vermek maksadıyla hiçbir fenalıktan kalmazlardı. Yine düşman memleketlerinden Avlonya taraflarına ne zaman asker geldiyse, Arnavutlar bunlara yardım eder ve Osmanlıları kasıp kavururlardı. Busebeple zaman içerisinde Arnavutluk, büyük bir fesat kaynağı hâlini almıştı. Oralarda öldürülen ve malları yağmaya uğrayanların hesabı yoktu. Azgınlıklar öyle bir hâle gelmişti ki, Arnavutluk mıntıkasında rahatça yaşamaya insan hasret çekerdi.

Bu nedenle Veziriazam Ayas Paşa, kendisi de Arnavut soyundan olduğu hâlde, Padişahı bu bölge üzerine sefere ikna etti. Özellikle Müslüman Arnavut ahalinin çektiği sıkıntı ve yardım dilekleri bunda başrolü oynamıştı.

Veziriazam, padişahın Arnavutluğa gitmesinin birkaç yönden faydalı olacağını düşünmüştü. Birincisi, padişah Arnavutluğa gittiği takdirde Müslümanlar rahata kavuşacak ve azgın Arnavutların önüne geçilecekti. İkincisi, Arnavutlar kıyıda oldukları için ayrıca deniz korsanları ile de işbirliği yapıyorlardı. Avlonya alınırsa, Venedik korsanları artık Koron Kalesi'ne pek yanaşamazlardı. Üçüncüsü Arnavutlar, padişahı büyük bir kuvvetle görürlerse artık bir daha Venediklilerle birleşemezlerdi. Dördüncüsü ise, o güne kadar isyan eden Arnavutları padişaha affettirmek ve bu vesile ile onları utandırıp itaatsizliği kolay bastırmaktı.[122]

14 Haziran 1537'de Samakov Sahrası'na varan padişah ve ordu buradan Üsküb'e geçti ve 29 Haziran'da Elbasan Kalesi civarına kondu. Buraları av hayvanları bakımından pek zengindi. Büyük bir sürgün avı düzenlendi. İki üç gün uzaklıktaki ova, dağ ve derelerde öyle bir av sürüldü ki böylesi her zaman görülmüş değildi. Padişah ve şehzadelerin neşeleri keyifleri anlatılacak gibi olmayıp hiçbir ölçüye sığmazdı. Bu arada Irakeyn seferi esnasında itaatini arz etmiş olan Gazi Han'a Luristan beylerbeyiliği tevcih edildiği gibi, Zapolyai'nin elçisi de huzura kabul edildi.

Temmuz ayı başlarında Avlonya'ya ulaşan padişah, İskenderiye'den gelmekte olan on kadar kıymetli eşya yüklü Osmanlı gemisinin Andrea Doria tarafından ele geçirildiği haberini aldı. Padişah derhâl Mısır'dan gelen diğer zahire gemilerini getirmeye ve korumaya Barbaros'u altmış gemi ile gönderirken Vezir Lütfi Paşa'yı da Polya sahillerine karşı harekete memur etti.

Andrea Doria 22 Temmuz'da ise donanmaya katılmak üzere yol almakta olan Gelibolu tersane kethüdası Ali Kethüda komutasındaki on iki Osmanlı kadırgasına baskın yaptı. Ali Kethüda kat be kat güçlü İspanya donanmasına karşı müthiş bir mücadele verdi. İki saate yakın düşmanla çarpışan Osmanlı leventleri başta Ali Kethüda olmak üzere son ferdine kadar şehit düştüler. İspanyollar da büyük kayıplar vermiş ve Andrea Doria dizinden yaralanmıştı.

İşte bu sırada Barbaros'un altmış gemi ile üzerine doğru yaklaştığını haber alan Andrea Doria elinde bulunan yüz yirmi parçalık donanmasına bakmadan Mesina'ya doğru büyük bir süratle kaçtı.

Lütfi Paşa ise donanma gemileri ile Pulya yakasına varmış bulunuyordu. Şimdi gaziler evvelce Fatih Sultan Mehmed Han zamanında Gedik Ahmed Paşa'nın gerçekleştirdiği fetihleri yenilemek azmindeydiler. On bin piyade ve sekiz bin süvari gücü müthiş muhasara topları ile Otranto yanında Kastro sahiline çıkarma yaptılar. Topların surlarda dehşet verici tahribatı müdâfilerde öyle bir yılgınlık meydana getirdi ki kale kapıları bir anda Osmanlılara açıldı. Onu, Otranto Kalesi'yle çevredeki diğer kale ve şehirler takip etti. Bölgede müthiş bir korku rüzgârı estiren Osmanlı akıncıları

da bir ay kadar Napoli içlerine kadar vurmuşlar bir hayli ganimet ve on bin esir getirmişlerdi.

Padişah henüz Venedik'e harp ilan etmemişti. Bir takım deniz hadiseleri ve bir Türk gemisinin Venedik donanmasının karakol gemisi tarafından zaptı üzerine, bazı taleplerini iletmek üzere Yunus Bey'i beşinci kez olmak üzere Venedik'e gönderdi. Venedik senatosu her ne kadar iyi ilişkilerin devam ettiğine dair Yunus Bey'e bilgi vermiş ise de dönüşte Yunus Bey'in uğradığı saldırı asıl niyetlerini ortaya koymaya yetmiş bulunuyordu. Dört Venedik harp gemisi Yunus Bey'i getiren üç kadırgayı Korfu Körfezi'nde takip ederek şiddetle sıkıştırdığından bunlar Himare sahillerinde karaya vurdular. Kazazedelere hakâretle muamelede bulunan ahali, Yunus Bey'in görevi ve konumunu anlayınca serbest bıraktılar.

Bu mühim hadise karşısında büyük bir endişe duyan ve padişahın gazabından çekinen Venedik, Yunus Bey'in kadırgaları üzerine yürüyen filo komutanı Kont Gradeniko'yu hapsederek muhakemesini emretmiş ise de Kanunî Sultan Süleyman'ın artık sabrı taşmıştı.

Bu arada Barbaros Hayreddin Paşa da Venedik gemilerinin Andrea Doria ile ittifak hâlinde olduğunun delillerini padişaha arz etmiş bulunuyordu.

BÖYLE BİN KALEYE DEĞİŞMEM!

Padişahın Avlonya'daki ikâmeti sırasında Vezir Mustafa Paşa, asi Arnavutluk bölgelerini tedibe memur olmuştu. Çok geçmeden Veziriazam Ayas Paşa da kuvvetleri ile bu harekâta katılmıştı.[123] Osmanlı birlikleri Türklere ve Müslümanlara karşı her türlü aleyhte faaliyetlere iştirak eden, yağma ve talan hareketleri ile Müslümanlara büyük zarar veren ve asla yola gelmeyen Arnavut asilerine büyük bir darbe indirdiler. Delvine Kalesi fethedildi. Asi Arnavutlar itaat ve bağlılıklarını arz ettiler.

İşte bu görevin tamamlandığı sırada ve Yunus Bey'in kadırgalarının Gradeniko tarafından takibinden bir ay sonra donanmaya ve birliklere, Sultan Süleyman tarafından Avlonya'daki ordugâhından Korfu üzerine yürünmesi emri geldi.

Böylece sefer yönü Avlonya'dan Venedik'e yönelmiş bulunuyordu.

Donanma Kumandanı Lütfi Paşa büyük bir topçu kuvveti ile birlikte yirmi beş bin kişilik bir orduyu adaya çıkarmaya memur edildi. Askerler gemiler ile bir buçuk mil uzunluğunda bir köprü kurularak adaya geçirilmişti. Bunlara sonradan Ayas ve Mustafa paşalarla diğer ümeranın ve akıncıların da kuvvetleri katıldı (Ağustos 1537).

Korfu Adası Ege'nin batısından Adriyatik Denizi'ne açılan kapısıyla, İyon Adaları'nın en kuzey ucunda uzanmaktadır. Venedik Körfezi'nin girişinde ileri karakol gibi bir mevkide olup çevresi yüz yirmi mildir. Merkez Korfu Hisarı'nı Venedikliler fevkalâde müstahkem bir hâle getirmişlerdi. Burçlarına güçlü toplarla takviyede bulunmuşlar ayrıca şehirde sed şeklinde pek çok istihkâmlar yaptırmışlardı.

Osmanlı birlikleri adaya geçer geçmez süratli bir hareketle neredeyse Korfu merkezi hariç bütün köy ve kasabaları zapt etti. Geniş ve zengin bir memleket olan Korfu Adası Akıncıların ganimet sahasına döndü. Venedikliler ise bütün güçlerini Korfu hisarına yığmışlar ve müdafaaya hazırlanmışlardı.

Padişah, 26 Ağustos'ta Avlonya'dan güneye hareket ederek Korfu karşısındaki Bastia İskelesi'nde karargâhını kurdurdu.

Teslim teklifinin reddedilmesi üzerine deniz tarafından donanma, kara tarafından da askerle çevrilen kale, gece gündüz gürleyen toplarla dövülmeye başlandı.

Birkaç gün sonra kale bedenlerinde gedikler açılmaya başlamıştı ki soğuklar âni olarak bastırdı. Öyle bir yağmur ve dolu yağmıştı ki neredeyse zedelenmedik çadır kalmamıştı. Deniz dalgalanmaya, donanma savrulmaya başladı. Kanunî bu durum karşısında kalenin fethinin gecikeceğini düşünerek kuşatmanın kaldırılmasını istedi.[124]

Lütfi Paşa ile Barbaros Hayreddin Paşa "Bu kadar emeğimiz boşa gitmesin, fetih belirtileri görülmüş ve gedikler hazır olmuştur" diyerek birkaç gün daha gayret edilmesini istediler.

Ancak bu arada bir top mermisinin dört mücahidi şehit etmesi üzerine Kanunî Sultan Süleyman:

"Bir mücahid kulumu böyle bin kaleye vermem" diyerek, etrafındakilerin ısrarına rağmen, muhasarayı kaldırttı.[125]

Bosna ve Mora sancakbeyleri ile Barbaros Hayreddin Paşa'ya Venediklilere karşı saldırılarını devam ettirmesi emrini veren Kanunî Sultan Süleyman 24 Eylül'de hareket ederek Manastır, Ostrova, Selanik, Serez, Kavala, Ferecik, Dimetoka ve Edirne yolu ile İstanbul'a vasıl oldu.

HAREKÂTIN DEVAMI...

Padişahın ayrılmasından sonra Bosna Beyi Gazi Hüsrev Bey ile Verbozen Voyvodası Murad, Dalmaçya'nın bazı kalelerine karşı başarılı akınlarda bulundular. Ardından Kilis Hisarı'nı kuşattılar. Bu kale neredeyse erişilmez bir kayalık üzerine inşa olunmuştu. Osmanlılardan kaçanların yuvalandıkları bir eşkıya yatağı hâline gelmişti. Türkler kalenin yardım almasına mani olmak üzere ve muhafızlarını teslim olmaya mecbur bırakmak için iki tarafına kuleler inşa ettiler.

Bu arada Piyer Krosiç beş bin kişi ile Kilis'in yardımına koştu. Ancak Gazi Hüsrev Bey birlikleri kendilerine göz dahi açtırmadan büyük bir darbe indirdiler. Askerinden pek az bir miktarı kaçarak kurtulabildi. Kilis kumandanı bu dehşet dolu dakikaları kaleden izledikten ve Krosiç'in kanlı başını bir mızrağın ucuna takılı olarak gördükten sonra kurtuluş ümidini yitirdi ve canını kurtarabilmek için itaat etti. Gazi Hüsrev Bey ve Murad Voyvoda Kilis'ten sonra Bozko, Berizlo ve Obrovaç kalelerini aldılar.

Kanunî Sultan Süleyman'ın karadan Avlonya ve denizden İspanya kıyılarını hedef alan seferi Şarlken'i rahatsız etmişti. O da kardeşi Avusturya arşidükü Ferdinand'a haber göndererek:

"Osmanlı hükümdarı karadan ve denizden ülkelerimiz üzerine geliyor. Sen de gücünün yettiği kadar atlı, yaya askerle birlikte, yüzlerce top tedarik ederek padişahın ülkeleri üzerine gönder, yakıp yıksınlar" dedi.[126]

Ferdinand da aradaki anlaşmaya rağmen Osmanlıların kendi topraklarını da tehdit eden akınlarını önleyebilmek için Drava'nın doğu sahilindeki kontları teşvik ederek ve destekleyerek büyük bir birlik meydana getirilmesini sağladı.

On altı bin piyade ve sekiz bin süvariden mürekkep bu kuvvetler Macar Lui Pegri ve Pol Bakiç ile Bohemyalı Oberşilik, Avusturyalı Hardek kontu Jul, İstiryalı Jan Ungnad, Karintiyalı Erasim Mager ve Lodron kontu Lui emrinde idiler. Başkomutan ise Türk düşmanlığı ile meşhur Karniyolalı Kaçyaner'di.

Kabrovança'da toplanan ve toplarla da desteklenen birlikler süratle Valpo yakınlarında Karaşiça'yı geçerek Ösek'e doğru ilerlediler. Semendire Beylerbeyi Yahya Paşaoğlu Mehmed Bey derhâl Bosna Beyi Hüsrev Bey ile İzvornik Beyi Cafer Bey ve Murad Voyvoda'ya haberler göndererek yardım etmelerini istedi. Ardından yanında bulunan cüzi kuvvetleri ile müttefikleri takip ve taciz ederek rahatsız etmeye ve fırsat vermemeye başladı.

Haçlı birliklerine destek olmak üzere gelen yardım kollarını vurdu. Zaman zaman ordugâha baskın vererek topları taşıyan at ve öküzleri kaçırdı. Mehmed Bey'in saldırılarına karşılık veremeyen ve kuvvetlerini bozmak istemeyen Kaçyaner güçlükle ve sıkıntılı bir şekilde ilerlerken Voka Nehri üzerinde şoku yaşadı. Köprü topların ağırlığına dayanamayıp çöktü. Ağır toplar suya düşerek battı. Böylece muhasara toplarını terk etmek zorunda kalan müttefikler sahra topları ile ve bunların arabalarını zincirlerle birbirlerine bağlamak suretiyle hareket hâlinde bir istihkâm mevkii gibi ilerlemeye başladılar.

Vertiço Dağı'nın yüksek tepelerini kar yağarken geçmeye muvaffak olan Kaçyaner'in birlikleri düz araziye inip tam rahat bir nefes aldıkları sırada Türk süvarilerini karşılarında buldular.

Yahya Paşaoğlu Mehmed Bey iyice yıpranan ve ağır toplarını yitiren düşmanın daha da ilerlemesine mani olmak ve kendilerine ağır bir ders vermek zamanının geldiğine karar vermiş bulunuyordu.

Şiddetle başlayan çarpışmanın ilk gününde Viyana Seferi sırasında Kasım Bey fırkasını ağır bir hezimete uğratmış bulunan Pol Bakiç en namlı arkadaşları ile beraber kurşun yağmuru altında hayatını kaybetti. Müttefikler ilk gün ağır bir darbe yemişlerdi. Kaçyaner başta olmak üzere Jan Ungnad, Ladislas More ve Pegri geceleyin firar yolunu tuttular.

Sabahleyin vaziyeti öğrenen Lordon kontu ve Karintiya kuvvetleri komutanı Mager ölümüne bir mücadeleyi göze alarak harekete geçtiler. Ancak Osmanlılar bir önceki gün gibi düşmana aman vermeden mücadelesini devam ettirdi. Önce Karintiyalı Mager ardından Törn Kontu Nikola, Avusturyalı Gunringer, Jorj Tayfel, Belzer ve Lamberg gibi liderler ve Londron kontu Lui feci akıbeti tattılar. Bunlar yıllarca savunmasız Türk köylerini basarak binlerce Müslümanı öldürmüş ve bölgede dehşet meydana getirmiş Hıristiyanlığın ise en güzide kahramanları olarak ünlenmiş kimselerdi.

Mehmed Bey esir aldığı bin kişi ile birlikte ileri gelen liderlerin başlarını oğlu Arslan Bey ile İstanbul'a gönderdi. Arslan Bey padişah Edirne'de iken divana geldi. Padişah bu gazâdan fevkalâde memnun kalmıştı. Başarılarına mükâfaten Arslan Bey, Pojega sancakbeyliğine getirildi. Bosna ve Semendire beylerine birçok hediyeler gönderdi. Askerlere de birçok hediye ve rütbeler verdi.[127]

Bosna ve Semendire'de bu hadiseler cerayan ederken Akdeniz'de ise Barbaros Hayreddin Paşa yetmiş kadırga ve otuz çekdirisi ile Venediklilere deryayı dar ediyordu. Sırasıyla Venedikliler için bahri üs vazifesi gören irili ufaklı Siros, Kiros, Jora, Patmos, İos, Egin, Paros, Antiparos, Tine ve Naksos adalarını zapt etti.[128] Büyük ganimetler elde eden Barbaros, Napoli ve bazı kaleleri yüksek vergilere bağlayarak eski sahiplerinin idaresine bıraktı.

BOĞDAN SEFERİ (1538)

1538 yılı Osmanlılar için birbirinden çok uzak üç cephede yoğun faaliyetlere sahne olacaktır. Kanunî Sultan Süleyman ordularıyla Boğdan üzerine yürürken Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa Akdeniz'de büyük Haçlı armadasıyla Hadım Süleyman Paşa

da Hind Okyanusu'nda Portekizlilerle büyük bir mücadele içerisine girişecekti.

Boğdan voyvadalığı ilk defa Fatih devrinde vergiye bağlanmış, II. Bayezid zamanında da bu vergi yıllık olarak yeniden düzenlenmişti. Kanunî Sultan Süleyman'ın Viyana seferi esnasında Boğdan Beyi Petro Rareş, orduya elçisini yollayarak sadâkatini göstermiş ve bu seferin dönüşünde de vergisi olan dört bin duka, kırk kısrak ve yirmi tayı bizzat takdim etmişti (1530).

Kanunî de buna mukâbil kendisine serâsere kaplı bir samur kürk, sancakbeyi alâmeti olan iki tuğ, bir kuka (yeniçeri zabitleri serpuşu) vermişti. Ayrıca İstanbul'da Fener taraflarında bir saray inşasına da müsaade etmişti.

Ancak Petro Rareş, çok geçmeden Ferdinand'ın tesiri ile Osmanlı Devleti'ne olan bağlılığını keserken vergisini de göndermemeye başladı. Osmanlı Devleti'ne dost olan Polonya Kralı Sigismund ile savaştı. Kanunî'nin himayesi altındaki Venedik asilzadesi Gritti ile düşmanlık hâlinde bulunmuş, hatta Gritti'nin katlinde de etkili olmuştu. Nihayet etrafına devamlı olarak adam ve silah topladığı ve Avrupa devletlerinden yardım istediği casuslar aracılığı ile padişaha ulaştı.[129]

Bu gelişmeler üzerine Kanunî Sultan Süleyman, deniz ve kara askerlerinin hazırlanmasını, gemilerin sevkiyatında kullanılmak üzere güçlü ve kuvvetli askerlerden lüzumu kadar gönüllü asker toplanmasını emretti. Bu sefer için gerekli olacak olan top, tüfek ve cephanenin Tophane'den alınmasını istedi. Yine gemilere, Kapıkuluna mensup üç bin yeniçerinin tam donanımlı olarak bindirilmesini ferman buyurdu. Bu emirden sonra savaşa iştirak edecek olanlarla, yerlerinde kalacak olanlar tespit edildiler.

Kocaeli Sancakbeyi Ali Bey, Teke Sancakbeyi Hurrem Bey, Hamideli Sancakbeyi Ali Bey, Alâiye Sancakbeyi Mustafa Bey ve Gelibolu Sancakbeyi askerleriyle birlikte Kaptan-ı Derya Hayreddin Paşa'nın idaresinde donanma ile gideceklerdi. Hayreddin Paşa ile

gidecek olanlar belli olduktan sonra askerlerle silah ve mühimmat gemilere yerleştirildi.

Hazırlıklarını tamamlayan padişah, hareketinden önce İstanbul muhafazasına Aydın-ili Sancakbeyi Ferhad Bey'i, Ege bölgesinin muhafazasına da Saruhan Sancakbeyi Şehzade Mustafa'yı bıraktı. Tam bu sırada bir Floransa elçisi kıymetli hediyeler ile Cosme de Medicis'in bir mektubunu getirdi. Kanunî, Floransa'nın gösterdiği bu dostluktan memnun kalarak kendisine taâmiye olarak bir meblağ verilmesini emretti.

Nihayet babası Selim Han, dedesi Bayezid Han ve büyük dedesi Fatih Sultan Mehmed'in türbelerini ziyaret eden Kanunî, 9 Temmuz 1538'de İstanbul'dan hareket etti.[130]

Edirne'ye geldiğinde yeni Rumeli Beylerbeyi Hüsrev Paşa ile Basra hâkimi Emir Raşid'in oğlu huzura gelerek padişahın elini öptüler. Kanunî o vakte kadar müstakil kalmış olan Basra'nın Osmanlı'ya katılmasından büyük memnuniyet duymuştu. Emir'in oğlu çok kıymetli hediyelerle sevindirildi ve hutbe ve sikke namına olması kaydıyla Basra'nın idaresini emir Raşid'e bıraktığını bildiren bir mektup ve kıymetli hediyeler ile geri gönderildi.

Ordu Edirne'de iken henüz padişah seferin ne tarafa olduğunu belirtmemişti. Ancak Edirne'den hareketini müteakip Kara Boğdan üzerine gidileceği ilan edildi.

Padişahın üzerine geldiğini haber alan Voyvoda Petro derhâl bir elçilik heyetini ordugâha gönderdi. Elçi ordugâha geldiğinde padişah Sultan Çayırı menziline gelmiş bulunuyordu. Padişah tarafından kabul edilen elçi, voyvodanın bundan sonra Ferman-ı Hümayun'a itaat göstereceğini arz ederek ülkesine girilmemesini rica etti.

Kanunî ise elçiyi geri gönderirken bir nâme ile Kefe emini Sinan Çelebi'yi de refakatçi olarak yanına kattı. Kanunî gönderdiği nâmede Petro'ya:

"Fiillerinizde pek azgınlık ve hırçınlık olduğu için Boğdan seferini açtım. Yaptıklarınıza tövbeler etmek ve bir daha böyle bir harekette bulunmayacağınıza dair söz vermek ve eşiğime gelip yüz

sürmek şartlarımı kabul ederseniz, belki o vakit kendinizi affettirmek için benden merhamet görebilirsiniz" diyordu.[131]

Padişah bir taraftan da ordunun hareketini devam ettirdi. İsakçı'ya varıldığında Petro Rareş'e mektup götüren Sinan Çelebi geri geldi. Sinan Çelebi, Boğdan'a giderek Petro'yla, Yaş'ta görüştüğünü, padişahın buyruğunu kendisine bildirdiğini ama onun boyun eğmekten kaçındığını, kalabalık askerimize karşı koymak için türlü hile ve fesat aramak düşüncesinde olduğunu ve doğru dürüst bir cevap vermediğini ifade etti.

Bu sırada Silistre Sancakbeyi İsakçı İskelesi üzerine kısa bir zaman içerisinde gayet mükemmel bir köprü yapmıştı. Ordu buradan bir iki gün içinde ağırlıklarıyla beraber geçti. Kanunî bundan sonra muzaffer ordusuna Boğdan arazisine (Moldavya) girilmesini emretti.

Bu esnada Kırım Hanı Sâhib Giray Han da, askeriyle ve hanzadelerle birlikte gelerek orduya iltihak etmişti. Eflak voyvodasının gönderdiği kuvvetlerden Boğdan beyini takip harekâtında öncü olarak faydalanıldı.

Osmanlı kuvvetlerinin ülkesine girmesi ile birlikte Petro Rareş kuvvetleri ile birlikte evvela Potoşani Dağı'na çekildi. Petro, bununla kalmayıp yolların bir kısmını daraltıp bozmuş ve İslam askerlerini pusuya düşürmek için planlar yapmıştı.

Osmanlılar, öncelikle Petro'nun bir zamanlar hükümet merkezi edindiği, içinde muazzam kiliseler ve Petro'nun sarayları olan Yaş şehri üzerine yürüdüler. Burayı âni bir taarruz neticesinde yakıp, harap bir hâle getirdiler.

Petro, Osmanlı askerlerinin Yaş Hisarı'nı ele geçirip üzerine doğru hareketlenmesi ile birlikte, büyük bir korkuya kapıldı. Askerinden ayrılarak daha önce hazırladığı kalesine gitti. Osmanlılar ilerledikçe, düşman ormanlara doğru çekiliyordu.[132]

Osmanlılar bunları takip etmek için Semendire askerleri ile Tatarlardan bir tümen tayin ettiler. Petro, yol üzerindeki ağaçları öteye beriye devirmiş, bazı yerleri uçurum hâline getirerek ordunun ilerlemesini zorlaştırmıştı. Padişah gelip burasını görünce, hemen

Eflak kabilesine mensup üç bin baltacıyı buraya aldırarak, baltalarıyla buradan bir yol açmalarını emretti. Bunlar süratle ordunun geçebileceği genişlikte yollar açtılar.

Osmanlı birlikleri, Potoşan Dağı'nın eteğinde olan dar vadilerden geçerek, Boğdan'ın asıl merkezi olan Suçeava şehrine gelip kondu. Bu şehrin ahalisi, asker korkusundan çil yavrusu gibi kaçıp savuştular. Suçeava şehri, iyi imar edilmiş bir şehirdi. Havası mutedil olduğu gibi gâyet saf ve tatlı suları, bol ağaç ve yeşilliği vardı. Hisarı yüksek ve kuleleri sağlam, kapıları dar, hendekleri geniş, mevkii kuş uçurmayacak bir mevkiiydi. Kulelerinde, güçlü toplar, mühimmat ve bolca erzak vardı.

Osmanlı askerleri kısmen kalenin etrafında ve kısmen de kaleye yakın derelerde, dağlarda, tepelerde, ovalarda çadırlı ordugâh kurdular. Kaledekiler, Osmanlı ordusuna mukâvemet edemeyeceklerine kanaat getirince ister istemez itaate mecbur kaldılar ve kalelerinin anahtarını getirip padişaha teslim ettiler.[133]

Boğdan'ın fethinden maksat, onun Osmanlı ülkesine katılması idi. Kanunî, bu amacına ulaşınca, memleket halkına şefkat göstermek yolunu tuttu. Eman verdiği için yağma ve talan edilmesini yasakladı. Gerçekte Boğdan'ın en ileri gelen eski voyvodasının oğlu, papazları, tüccarı, âyanı padişaha arz-ı tazimata gelmek ve kusurlarının affını dilemek istiyorlardı. Padişah, onları beklemeye fazla vakti olmadığından ancak dört gün bekleyeceğini bir beyannâme ile bildirdi.

Bunun üzerine âyan, eşraf ve papazlar, divana gelerek itaatlerini ve bundan sonra Padişahtan ayrılmayacaklarını arz ve taahhüt ettiler. Hepsi, eski Boğdan hâkimlerinden İstefan Voyvoda oğlu Çetine'nin, voyvoda tayin edilmesini istirham eylediler. Bunun üzerine, yeni voyvoda olarak nasbolunan Çetine'ye samur kürklü kaftan, kuka, tuğ ve sancaklar verildi.[134]

Aynı zamanda voyvoda, Boğdan'ın başkenti olan Suçeava'da geleneğe uyularak sancak, davul ve nakkare ile karşılandı. O gün Boğdan vilayeti, Osmanlı egemenliği altına girmiş oldu.

Kanunî, yeni Boğdan voyvodasına verdiği beratta, iki senede bir vergiyi bizzat İstanbul'a getirmesini, yakılmış bulunan Kili Kalesi'nin yeniden inşasını, Akkerman Kalesi'nin müstahkem bir hâle konulmasını istedi. Ayrıca Dinyester Nehri üzerinde müstahkem Bender şehri ile bütün Güney Basarabya'nın Osmanlı Devleti'ne ilhakını ferman etti.

Kili ve Akkerman bir sancak itibâr edilerek, bir sancakbeyi uhdesine verildi.[135]

Boğdan meselesi bu şekilde halledildikten sonra padişah, divanlar kurup, Kırım hanına iltifatlarda bulundu. Kendisine ve Mirza yani beylerine, hil'atler verdi. Onlar da padişahın tahtını öptüler. Sonra memleketlerine gitmekte serbest oldukları bildirildi. Lehistan kralının elçisi, itaatini bildirmek için gelmişti ve uzun zamandır ordu ile beraberdi. Ona da hil'at giydirilip, gitmesine müsaade edildi.

Memleketin her tarafına ulaklar ile zafernâmeler gönderen padişah, dönüş yolculuğu sırasında bir süre Yanbolu'da avlandı. Burada iken Barbaros Hayreddin Paşa'nın Preveze zafer haberini aldı. Ardından kışı geçirmek üzere Edirne'ye hareket etti.

OSMANLI DONANMASI PREVEZE'DE (1538)

Barbaros Hayreddin Paşa'nın Akdeniz'deki faaliyetleri Papalık ile Avupalı devletleri yeni bir ittifaka itmişti. Uzun görüşmeler sonunda Almanya imparatorluğu, İspanya krallığı, Papalık ve Venedik hükümetleri arasında Müslüman Türkleri Akdeniz'den atmak ve Barbaros Hayreddin Paşa liderliğindeki Türk faaliyetlerine son vermek üzere Osmanlı Devleti'ne karşı büyük bir ittifak oluşturuldu.

Bu itibarla Osmanlılar da 1537-38 kışını donanmada büyük hazırlıklar ile geçirdiler. Barbaros bu çalışmalara bizzat nezaret etmekteydi.

Hazırlıklarını tamamlayan Barbaros Hayreddin Paşa, 7 Temmuz 1538'de donanmayı Haliç'ten çıkardı. Barbaros o gün saraya gitti. Sarayda bulunan devlet erkânı, sarayın kapısında durarak Hayreddin Paşa'yı karşıladılar. Barbaros, adamlarının başlarında altın miğferler, bellerinde değerli taşlarla süslenmiş sırmalı kemerler,

cevahir taşlı kılıçlar ve süslü hançerler olduğu hâlde saraya girdi. Bu gelişinde merasim maksadıyla birçok asker de getirmişti. Âdet gereğince paşaya bir sancak, davul ve nakkare verildi. Tüm devlet erkânı kaptan-ı deryayı, usul üzere iskeleye kadar geçirdiler.

Barbaros Hayreddin Paşa, sahile yanaşınca, gemiler yelken açıp, demirlerini aldılar ve yelkenlerini çekerek küreklerini yaydılar. Hareket işaretinin verilmesiyle atılan toplar ve tüfekler, İstanbul'un göklerini sarstı. Böylece Kanunî Sultan Süleyman Han'ı top atışları ile selamlayan Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa, kırk savaş gemisi ile İstanbul'dan ayrıldı.[136]

Hayreddin Paşa, Andrea Doria'nın Girit'e gelerek yirmi parça gemi ile Mısır'dan Hindistan mallarını getirmekte olan Salih Reis'i beklediği haberini almıştı. Bu itibarla donanmanın tamam olmasını beklemeden kırk gemi ile harekete geçerken geride kalan doksan gemiyi arkasından göndermelerini tenbih etmişti.

Ertesi gün de (8 Temmuz) Sultan Süleyman sekizinci seferi için şehirden çıkacaktı.

Hayreddin Paşa'ya Kapıkulu kuvvetlerinden üç bin yeniçeri ile deniz ümerasından olan bazı sancak beyleri (Kocaeli Beyi Ali Bey, Teke Sancakbeyi Hurrem Bey, Şayda Sancakbeyi Ali Bey, Alâiye Beyi Mustafa Bey) katılmıştı. Hayreddin Paşa, Ege Denizi'nde bazı hareketlerde ve fetihlerde bulunduktan ve İstanbul'dan beklediği doksan gemi ile Salih Reis'in de kendisine iltihâk etmesinden sonra Preveze'ye yöneldi.

Girit Adası kalelerini zorlayıp bir hayli ganimet alan Barbaros, kürekçi ve asker ikmali yaptı. Osmanlı donanması, İstanköy Adası'nda ikmal ve istirahatla meşgul olurken Hıristiyan ittifakı da gittikçe güçlendi. Barbaros korkusundan, Akdeniz kıyılarındaki koylara hapsedilmiş bir vaziyete giren Haçlı devletleri, Osmanlılara karşı sıkı bir birlik oluşturdular. İrili ufaklı filolardan muazzam bir Haçlı donanması meydana getirdiler.

Bu Haçlı donanmasının başına getirilen meşhur Cenevizli Amiral Andrea Doria, Osmanlı'ya tâbi Mora Yarımadası kıyısındaki

Preveze'ye taarruz ederek kaleyi muhasara etti. Haberi alan Barbaros, Turgut Reis komutasında yirmi gemilik bir gönüllü filosu gönderdi. Zanta sularında kırk gemilik düşman karakol filosuna rastlayan Turgut Reis, hemen dönüp Barbaros'u haberdar etti.

Zanta'daki düşman filosu da Andrea Doria'ya Osmanlı donanmasının yaklaşmakta olduğunu bildirdi. Barbaros'un yaklaştığını öğrenen Andrea Doria, Preveze muhasarasını kaldırıp, donanmasını toplamak üzere kuzeye çekildi. Venedik'e ait Kefalonya Adası'nı bombardıman eden Hayreddin Paşa, Preveze'ye varıp kaleyi tamir ve tahkim ettirdi.

Denizlerdeki Müslüman hâkimiyetini ortadan kaldırmak için bir araya gelmiş olan müttefik Haçlı donanması, Korfu civarında toplanarak, Osmanlı donanmasını nasıl yeneceklerini tartıştılar. Kara harekâtı teklifine karşı olan Andrea Doria'nın isteği kabul edildi.

Haçlı donanmasının mevcudu yüz altmış iki kadırga ve yüz kırk barça olup tamamı üç yüz iki idi. Bu gemilerde iki bin beş yüz top ve altmış bin asker vardı.

Türk donanması ise, kürekli yani çektiri sınıfından olarak yüz yirmi iki parçadan ibaretti. Gemilerin baş tarafında üçer adet uzun menzilli yüz altmış altı adet top bulunuyordu. Ayrıca donanmada, gemi mürettebatı yanında yeniçeri ve timarlı sipahilerden olmak üzere toplam yirmi bin asker bulunuyordu.

Görüldüğü gibi Türk donanması adet itibarıyla düşmana nazaran üçte bir ve top itibâriyle on altıda birdi. Bundan başka Türk donanmasında sekiz bin cenkçi askere karşı, müttefiklerin gemilerinde altmış bin silahlı asker bulunuyordu.[137]

Müttefik donanması henüz Preveze önüne gelmeden evvel Barbaros, kumandanları toplayarak görüştü. Kumandanlardan Sinan Reis ile sancakbeyleri düşman donanmasının Akceom Burnu'na asker çıkarma tehlikesine karşı orasının tahkim edilmesi tavsiyesinde bulundular. Akceom'a bir miktar asker konuşlandırılırken Barbaros, gemi kaptanlarına lâzım gelen talimatı verdi.

Gerçekten de Akceom'a asker çıkarılması çok isabetli oldu. Preveze önüne gelen müttefik donanması Akceom sahiline keşif müfrezeleri gönderdiyse de Türklerin tüfek atışıyla karşılaştıklarından geri döndüler.

Ertesi gün (27 Eylül) sabahı Barbaros, ana kuvvetle birlikte keşif için Pakso Adası'na doğru hareket etti. Müttefik Haçlı donanması da özellikle hem gemi hem de cenkçi bakımından sayılarının çokluğuna güvenerek çarpışmaya karar vermişlerdi. Şimdi onlar da Osmanlı donanmasına yaklaşmakta idiler.

Denizcilik târihinin bu en meşhur savaşında, iki donanmadan Osmanlı tarafında merkezde Kapdân-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa, sağ kanatta Salih Reis, sol kanatta büyük coğrafya ve matematik âlimi meşhur denizci Seydi Ali Reis, ihtiyatta da Turgut Reis, Murad, Sadık, Güzelce reislerle gönüllüler vardı.

Müttefik Haçlı donanmasının başında Avrupa'nın en meşhur amirali Andrea Doria ve Venedikli Marco Grimari ile Papalık donanma komutanı Vicent Capallo bulunuyordu.

Haçlılar çeşitli devlet ve milletlerden meydana geliyordu. Aralarında Türk düşmanlığı hissinden ve Haçlı dayanışmasından başka birliği teşkil eden unsur yoktu. Osmanlılar ise kumandanlarına son derece hürmetkâr olup, maneviyatları pek yüksekti.

Muharebe başlamadan önce Barbaros Hayreddin Paşa bütün reisleri, kaptan-ı derya baştardasına toplayıp, gemi, silah ve sayıca fazla olan düşman donanmasının tabiye üstünlüğünün saf dışı edileceğini anlattı. Galip gelindiği takdirde Akdeniz'de mutlak bir Osmanlı hâkimiyetinin tesis edileceğini ifade edip, maneviyatlarını yükseltti. Gemilere üçer top yerleştirip, hilâl şeklinde muharebe nizamına soktu.

Haçlı komutanı Andrea Doria'nın yaptığı harp nizamında Venedik ve Papa filoları önden gidiyor, İspanya ve Ceneviz filoları onları takip ediyordu. Rüzgâr Haçlı donanmasının arkasından esiyor, Osmanlı donanmasına adım atma fırsatı vermiyordu. Preveze önündeki limanın girişini kapatarak Osmanlı donanmasının çıkışını

engellemek isteyen Haçlı donanması, kuvvetli rüzgârı arkasına alıp Preveze'ye doğru hareket etti. Hava çok sisli idi. Şayet rüzgâr bu şekilde devam ederse Osmanlı donanmasının mahvına yol açabilirdi.

Barbaros Hayreddin Paşa, denize Kur'ân-ı Kerim'den âyetler yazılı kâğıtlar indirerek leventlerin manevi gücünü yükseltti. Nitekim az sonra rüzgârın Osmanlı donanması lehine yön değiştirmesi ve sisin dağılması ile Haçlı donanması kendisini Türklerin önünde buldu. Bu hâlden büyük bir sevince kapılan gaziler, "Mütevekkilen ale'llah ve mütevessilen alâ-Resulullah" diyerek harbe girdiler.[138]

DENİZ KAYNAMAYA BAŞLADI...

Her iki taraftan derya gibi asker derya yüzünde donanıp birbirlerine karşı yürüdüler. İlk önce düşman donanmasından bir büyük kalyon ayrılarak harekete geçti ve toplarını atmaya başladı. Osmanlı donanması da şiddetli top atışlarıyla içindeki pek çok düşman askerini kırıp gemiyi harabeye çevirdi.

Şiddetli top atışları neticesinde gökyüzü dumandan sanki karalar giyinmişti. Denizin yüzü, karadan ayırt edilemez hâle gelmişti. Âlem top sadalarıyla güm güm gümleyip, inim inim inleyip, gümbür gümbür öterdi. Sanki bu dünya kubbesi tamamen zulümat ve karanlıkla kaplanıp bulundukları yerler deniz midir, kara mıdır fark edilemezdi. Her iki canipten demir taşlar birbirine yağmur gibi yağardı. Bunlar deryaya düştükçe sıcaklığından sular kaynardı. İçinde olan hayvanatın ve balıkların feryadı ayyuka çıkıp sanki bağrışa çağrışa pişerlerdi.

Velhasıl o gün iki taraftan atılan demir yuvarlaklardan sanki aralarındaki kısım dolmalı oldu. Siyah dumanın karanlığından iki donanma birbirini göremez hâle geldi. Ancak topların atıldığı esnada çıkan ateşlerden birbirlerini gece içinden bir meşale gibi görür olurlardı.

Hayreddin Paşa önce düşmanın sağ koluna hamle kıldı. Onlar ise paşanın hamlesini görüp sol koldan dolaşıp gelerek paşanın ardından dolanmak istediler. Böylece ortalarına alıp iki yandan top atışıyla ortadan kaldırmak istediler. Hayreddin Paşa onların

bu hareketini sezip ve fikirlerini anlayıp süratli bir geri manevra ile düşman kadırgalarının üzerine yürüdü.

Kadırgalar bu hücum karşısında barçaların arkasına doğru kaçtılar. Paşa ise peşlerinden gitmeyip bu kez sol kola hamle yaptı. Düşman gemileri ise sağ koldan dolaşarak tekrar Paşa'yı çember içine almak sevdasına düştüler. Ancak paşa geri dönerek hücuma başlayınca kadırgalar yine barçaların arkasına sığındılar. Aynı olay tam üç kez tekrarlandı. Paşa sol kola hamle yapınca onlar sağ koldan, sağ kola hamle yapınca da sol koldan gelerek gemilerini ortaya almak istiyorlardı.

Hayreddin Paşa kadırgaları, barça ve kalyonlardan ayırıp cenk edemeyeceğini anlayınca Hakk Teâlâ hazretlerine:

"Ya Rabbi! Sen bu kâfirleri helak et ve ehl-i İslam'a inayet ihsan eyle, fırsat ve nusret ver!" diye dua etti. Ardından "Allah Allah" diyerek barçaların üzerine yürüdü. Toplar ile bir nicesini batırıp helak ederek aralarından kendine yol açtı. Ortalarından geçip kadırgalara ulaştı.

Düşman kadırgaları paşanın gemilerinin barçaların arasına girdiğini görünce onların yağma ve talana girişeceklerini düşünmüşlerdi. Bu arada kendileri boş kalacak ve Barbaros'un gemilerini rahatça vurabileceklerdi. Ancak durum düşündükleri gibi olmadı. Türkler mala ve rızka bakmadan üzerlerine doğru geliyorlardı. Bundan dolayı büyük bir hayal kırıklığı yaşarlarken kalplerine korku düştü.[139]

BÜYÜK ZAFER!

Hayreddin Paşa savaşa girmeden önce donanma reislerine sıkı sıkıya tembihlerde bulunurken şöyle demişti:

"Cenab-ı Hakk'ın izniyle düşman donanması içine girip cenge meşgul olduğunuzda zinhar ve zinhar rızka ve esire bakmayın. Kısmetinize gelen barçayı topla vurup batırınca artık onunla meşgul olmayın. Asıl muradınız kadırgalar olsun. Eğer Hakk Teâlâ hazretleri sizlere ne kısmet etmiş ise o yabana gitmez. Size takdir edilen rızık ve mal yine sizi bulur."

İşte gaziler bu sebeple hiç mala ve rızka nazar etmeyip, paşanın ardınca yürüyüp önlerine gelen gemileri vurup helak ederlerdi. Batırılan gemilerin Haçlı askerleri kurtuluşu sandallara binmekte bulurlardı. Kimisi bir kolayını bulup kendini savaş meydanı dışına atarken, kimisi kendi gemilerine sığınmakta ve kimisi de ortalıkta kalıp çiğnenmemek için Türk gemilerine yanaşıp bizi alın diye yalvarırlardı. Ancak gaziler, paşanın emri yerine gelsin diye bunlara dahi bakmazlardı.[140]

Kadırgalardaki düşman birlikleri barçalarının kiminin batırılıp kiminin harap edilerek darmadağın edildiğini görünce ve gazilerin hiç bunlarla ilgilenmeyip üzerlerine doğru yol aldığını anlayınca Avrupa'nın meşhur amirali Andrea Doria ricat emrini verdi. Bu sırada akşam karanlığı basmak üzereydi.

İşte bu esnada ihtiyatta bekleyen Turgut Reis süratle harekete geçti. Geri dönmek isteyen düşman gemilerini top atışları ile batırmaya başladı. Şimdi Haçlı donanmasında tam manasıyla panik başlamıştı.

Hayreddin Paşa da onların son sürat kaçtıklarını görünce Hakk Teâlâ hazretlerine şükürler ederek arkalarına düştü. İki adet kadırgalarını alıkoydu. Yatsı vakti erişip, karanlık ve zulümat belirip, dost düşmandan ve derya karadan ayırt edilemez ve gemi gemiyi görmez hâle gelmişti. Ayrıca Andrea Doria bütün gemilerine fener söndürme emrini de vermişti. O zamanın telakkisine göre bu durum derya savaşlarında zelillik sayılan bir hususdu.[141]

Hayreddin Paşa bu durumda düşmanı kovalamaktan vazgeçti. Geri dönerek o cenk olan mahalde lengerin bırakıp yattı. Diğer reisler de eksiksiz olarak gelerek Hayreddin Paşa'nın yanında gemilerin demir koyup durdular. Orada bulunan düşman barçalarını ateşe verip yaktılar. Yanan gemiler adede ve hesaba gelmezdi. Öyle ki uzaktan görenler derya tutuşmuş zannederdi.

Haçlılar Preveze'de gemilerinin yarısını kaybetmişlerdi. Yüz yirmi sekiz harp ve pek çok nakliye gemisi Türk topları ile batırılmış birçok

gemi de zaptedilmişti. Kaçan gemilerden çoğu da yaralı idi. Öyle ki bu savaşta darbe almamış bir Haçlı gemisi yoktu denilmektedir.

Türk zayiatı ise ancak üç beş tane olup neredeyse yok denecek kadar azdı. Yine düşmanın binlerce ölü ve üç bin de esir vermesine karşılık Türk tarafının kaybı dört yüz şehit ve sekiz yüz yaralı idi.[142]

Andrea Doria bu kadar açık üstünlükte bir deniz kuvvetine karşı, Türklerin taarruz edemeyeceği fikriyle hareket etmişti. Barbaros'un saldırıya geçmesi üzerine de üstünlüğün verdiği avantajla Osmanlılara kendi tâbiyesini kabul ettirmek istemişti. Fakat yepyeni bir tâbiye gerçekleştiren Osmanlı amirali, insiyatifi asla rakibine vermedi. O zamana kadar deniz vuruşmaları iki donanmanın karşılıklı ateş teatisinden sonra teknelerin birbirine yanaşması ve asker çıkarması suretiyle olurdu. Barbaros'un tâbiyesi açık deniz savaşları tarihinde yeni bir çığır açtı. Artık deniz savaşlarında bu yeni usul gelişecek ve kullanılmaya başlanacaktır.

Barbaros Hayreddin Paşa, bu büyük zaferin müjdesini vermek üzere oğlu Hasan Bey'i Kanunî Sultan Süleyman'a gönderdi. Türk hakanı Boğdan Sefer-i Hümayunu'ndan Edirne'ye dönüyordu. Tunca üzerinde Yanbolu mevkiinde iken Hasan Bey ordugâha geldi.

Büyük zaferden on yedi gün sonra padişahın huzuruna çıktı ve elini öptü. Barbaros'un selamı ile birlikte zaferi bildirdi ve iki üst rütbeli düşman amiralini takdim etti.

Padişah divanı fevkalâde toplantıya çağırdı. Barbaros'un ağzından yazılmış zafernâme Hasan Bey tarafından okunurken Cenab-ı Hakk'a şükür makamında ayakta dinlendi. Padişah zaferi cihad-ı ekber olarak ilan ettirdi.

Kaptanpaşa haslarına yüz bin akçe zam yapılıp her tarafa fetihnâmeler yollandı. Devlet-i Aliyye'nin her tarafında şenlikler yapılmasını istedi.[143] Atlas Okyanusu ile Hind Okyanusu ve Orta Afrika ile Moskova'nın az güneyi arasında uzanan Türk Cihan Devleti'nin her köşesinde törenler ve şenlikler yapıldı.

Barbaros Hayreddin Paşa İstanbul'a muazzam bir gösterişle ve büyük tezahüratla girdi. İstanbul'da iki gün kaldı ve ardından

padişahla görüşmek üzere atla Edirne'ye gitti. 23 Ekim'de Edirne'ye vâsıl olan Barbaros, padişahın elini öptü ve günlerce süren hususi mülakatlarında Kanunî'ye zaferin bütün safhalarını anlattı.

Preveze zaferinden sonra Akdeniz Türk gölü hâline geldi. Herbiri birer deniz kurdu olan Osmanlı leventlerine denizler dar gelip, okyanuslara açıldılar. Avrupa krallarının desteğindeki deniz korsanlığının önüne geçilip, deniz seyahati, ticâreti ve sahildeki halkın emniyet ve huzuru sağlandı. Kuzey Afrika'daki İslam devletleri Avrupa devletlerinin tecavüzlerinden korundu. Deniz yoluyla hac farizası emniyet altına alınarak, hacılar korsan taarruzundan emin olarak hac yaptılar.

HİND SEFERİ (1538)

Gücerat Hükümdarı Bahadır Şah (1527-1537) tahta çıktıktan birkaç yıl sonra, Türk topçu birliklerinin de yardımıyla devrinin en büyük Müslüman hükümdarlarından biri olarak kabul edilmeye başlanmıştı. Birçok Hind prensi, düşmanlarına karşı onun yardımını istemekteydiler. Bu kadarla da kalmıyordu. Gücerat, Bahadır Şah'ın himayesine sığınan, herkesin barınağı olmuştu. Diğer taraftan, Bahadır Şah, saltanatının en parlak yıllarında, ileride Portekizlilere Batı Hindistan'daki nüfuzlarını kuvvetlendirme fırsatı verecek olan siyasi bir hata yaptı.

Muhammed Zaman Mirza adındaki bir asi, Delhi'den kaçarak, Gücerat'a gelmiş ve Bahadır Şah tarafından himaye görmüştü. Hümayun Şah, bir elçiyle mektuplar göndererek asi Muhammed Zaman Mirza'nın iade edilmesini istedi. Bahadır Şah ise meseleyi diplomatik yollarla halledeceğine müztehzi bir cevap gönderdi. Bu hakâretâmiz cevap, Hümayun'un canını sıktı ve derhâl Bahadır Şah'ı cezalandırmak için üzerine yürümeye karar verdi.

Bahadır Şah, Çitor muhasarasıyla meşgulken Hümayun Şah büyük bir orduyla Gvalyor'a vardı ve burada onun gazâsını bitirmesini bekledi. Çitor'u zaptederek muazzam ganimetler elde eden Bahadır Şah ise ardından Mandasor Kalesi'ne doğru ilerledi ve burada Hümayun Şah'ın karşısına geçti.

İki İslam hükümdarının orduları iki ay boyunca karşı karşıya kaldılar. Askerler top ve silahların menziline girmekten kaçınıyorlardı. Hümayun, Bahadır'ın karargâhına gelen erzakları bloke etmek için kesin tedbirler almış bulunuyordu. Zaman geçtikçe Bahadır'ın kampında kıtlık başladı. Askerlerinin isyan edeceğini anlayan Bahadır Şah, cesaretini kaybedip idareyi komutanlarına bırakarak gizlice savaş meydanını terk etti. Onun kaçtığının anlaşılmasından sonra Gücerat birlikleri perişan bir hâlde dağılmıştır.

Hümayun Şah'a karşı mağlup olan ve çekildiği Bender Diu Kalesi'nde de kendisini emniyette göremeyen Bahadır Şah, yardımlarını sağlamak üzere bir taraftan Goa'daki Portekiz valisine, diğer yandan da Mısır'a ve Kızıldeniz'e sahip olan, aynı zamanda şark memleketlerinde ve Hind Denizi'nde büyük bir şöhreti bulunan Osmanlı hükümdarına müracaat etti. Bahadır Şah bir taraftan da, her ihtimâle karşı ve gerektiği zaman iltica etmek niyetiyle hazinelerini Hicaz'a yollamıştı.

Kanunî Sultan Süleyman 1536'da Edirne'de kabul ettiği Bahadır Şah'ın elçisine fevkalâde izzet ve ikramlarda bulunmuş ve kendilerine yardım edileceğini bildirmişti.

Öte yandan Bahadır Şah Portekizlilerle işbirliği yapmanın bedelini çok ağır bir şekilde ödedi. Anlaşmazlık içerisine düştüğü Portekizliler tarafından 1537 yılının Şubat ayında Diu'da öldürüldü. Haber 1538 yılının Şubat ayında Osmanlı padişahına ulaşmıştı.

Bir Müslüman ülke hükümdarının Hıristiyanlar tarafından pervasızca öldürülmesi karşısında dünyanın en güçlü Müslüman hükümdarı kayıtsız kalamazdı. Artık hedefte Hümayun Şah'a karşı Bahadır Şah'a yardım işi değil, Hicaz'ın deniz yollarını kesen ve bir Müslüman padişahını öldüren Portekizlilere karşı cihat vardı.

Seferin serdarlığına tam on senedir Mısır'ı büyük bir liyakat ve adaletle idare etmiş olan Beylerbeyi Hadım Süleyman Paşa tayin edildi. Mısır beylerbeyliğine ise saraydan yetişmiş ve son olarak hazinedarlık mevkiinde bulunmuş olan Davud Paşa getirildi. Davud Paşa 1538 mayısında Mısır'a ulaştı. Süleyman Paşa beylerbeylik

mevkiini halefine devrettikten sonra Portekizlilere karşı yapılacak olan sefere kumanda etmek üzere Süveyş'e hareket etti.[144]

İşte Kanunî Sultan Süleyman'ın Boğdan, Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa'nın Preveze seferlerine çıktığı sırada Osmanlı Devleti'nin bir diğer deniz gücü de Hadım Süleyman Paşa'nın emrinde Hind sularına doğru hareketlenmiş bulunuyordu. Osmanlı İmparatorluğu'nun aynı zamanda üç istikamette dünyanın en güçlü devletleri ile kapışmak üzere ordular sevk etmesi onun ne kadar kudretli olduğunu gözler önüne seriyordu.

5 Haziran 1538'de Süveyş'e varan Süleyman Paşa burada sekiz gün dinlendi. Armadası on yedi kadırga, yirmi yedi hafif tekne, iki kalyon, dört gemi ve gerisi küçük tekne olmak üzere yetmiş altı gemiden ulaşıyordu. Büyük gemiler çok güçlü toplarla donatılmıştı. İki bini yeniçeri olmak üzere dokuz bin kişilik vurucu askerî birliği bulunuyordu. Diğer gemici, topçu vs. ile birlikte sefere iştirak edenlerin sayısı yirmi bin civarındaydı.

13 Haziran 1538'de muazzam Osmanlı armadası yelkenlerini açarak Portekizlilerden intikam almak üzere Süveyş'ten hareket etti.[145]

Korondil, Tur ve Cidde şehirleri önünde durup eksiklerini gideren donanma evvela Aden üzerine gitti. Süleyman Paşa daha önce Ferhad adlı kethüdasının başında bulunduğu elçilik heyetini Aden hükümdarı Şeyh Amir bin Davud ile Şihr Sultanı Badr'a göndermiş, itaatlerini ve hutbeyi padişahı adına okumalarını istemişti.

Şihr Sultanı Badr ve şehir halkı Türk elçilik heyetini büyük bir hürmetle kabul ettiler. Osmanlı'dan gelen fermanı dinlemek üzere camide toplandılar. Sultan Badr ve Şihr halkı Osmanlı padişahının emirlerine hürmeten hükm-i şerifi ayakta dinlediler. Toplantıda Sultan Badr, paşanın padişah adına göndermiş bulunduğu iki kaftanı da giymiş bulunuyordu. Elçi, Şihr'den Kanunî Sultan Süleyman'a verilmek üzere bir bağlılık mektubu ve pek çok hediyelerle ayrıldı.

Buna karşılık Aden hâkimi Türk elçisine arzu edilen cevabı vermedi. Bu durum karşısında Süleyman Paşa, 5 Ağustos 1538'de yeniçerilere Aden'e çıkarma yapmaları konusunda hazırlanmaları

emrini verdi. Bir taraftan da Amir bin Davud'a haberciler gönderip kendisini yarı tehdit ve yarı ikna edici nasihatlerle donanmaya gelmesini sağladı. Süleyman Paşa'nın kararlılığını gören Amir gelmeyi kabul etti. Onun gelişi sırasında Osmanlı askerleri de Aden'e giriyorlardı. Süleyman Paşa gelecekte herhangi bir karışıklık çıkmaması için Şeyh Amir bin Davud ile veziri ve üç yakın adamını idam ettirdi.[146]

9 Ağustos 1538 Cuma günü Aden'deki bütün camilerde hutbe, Sultan Süleyman adına okundu. Süleyman Paşa Aden'de kanun ve düzenin kurulması ve yerleşmesi için gerekli tedbirleri aldıktan ve Aden Limanı'nın muhafazası için geride üç kadırga ile kaleye beş yüz Türk'ten ibaret bir kuvvet bıraktıktan sonra donanmaya bir kez daha hareket emrini verdi.

Heybetli Türk armadası müsaid rüzgârlarla Hind Okyanusu'nu geçti ve on yedi günlük bir yolculuktan sonra 4 Eylül 1538'de Gücerat sahillerine vardı. Burada Portekiz kalelerinden Müslüman tarihçilerin Bender Türk, Portekizlilerin Villa des Rumes dedikleri Gokala Kalesi ile Kat Kalesi'ni kolaylıkla zapt etti. Ardından Bender Diu'da Portekizlilerin yaptırdıkları kalenin muhasarasına başladı.

Öte yandan Bahadır Şah'ın Portekizliler tarafından katledilmesinden sonra Gücerat epeyce bir süre saltanat kavgaları ile sarsılmıştı. Handeş hanedanından Muhammed Şah Faruki Bahadır'ı Hümayun Şah'a karşı kışkırtıp bölgenin Portekiz işgaline düşmesine yol açan Muhammed Zaman Mirza ve Bahadır Şah'ın ağabeyi Latif Han'ın henüz on iki yaşındaki oğlu III. Mahmud Şah taraftarları arasında uzun mücadeleler oldu. Sonunda III. Mahmud Han saltanata sahip olmuştu.

Süleyman Paşa, Gücerat Devleti'nin yeni sultanı III. Mahmud Şah'a mektup ve adam göndererek zahire ile yardım etmesini istedi.

Fakat Osmanlılardan korkan ve Aden emirinin başına gelenlerin onun başına da geleceğini telkin eden Portekizlilerin tesiri ile hâkimiyetinin gideceği düşüncesine kapılan çocuk yaştaki Mahmud Şah, yardım göndermekten imtina etti.

Ekim ayı boyunca Diu üzerine şiddetli hücumlar düzenleyen Süleyman Paşa kaleyi düşürme noktasına gelmişken bu defada Güceratlılar, Portekizlilere yardım için büyük bir donanmanın gelmekte olduğuna dair uydurma haberler çıkardılar. Böylece donanması yıpranmış ve kuşatma boyunca bin iki yüz askerini kaybetmiş bulunan Hadım Süleyman Paşa'nın muhasarayı kaldırmasına ve belki de Portekiz nüfuzunu Hind sularından tamamen yok etmeden dönmesine neden oldular.[147] Hâlbuki uzun bir süredir Goa'da beklemekte olan Garcia da Noronha idaresindeki Portekiz filosu, Osmanlı donanmasının üzerine varmaya dahi cesaret edememişti.

Üç ay kadar o bölgede kalan ve dönerken de Aden ve Yemen taraflarında bazı icraatlarda bulunan Süleyman Paşa, 13 Mart 1539'da Cidde'ye vardı. Macerasını ve fütuhatını ulaklar ile padişaha bildirdi. Kendisi oradan hacca giderken, donanmayı Süveyş'e göndermişti. Sonra kara yoluyla Mısır'a geldi ve aldığı Ferman-ı Hümayun üzerine İstanbul'a hareket etti. Burada Kanunî tarafından başarıları takdir edilerek kendisine kubbealtı vezirliği verildi.[148]

DÜĞÜN MERASİMLERİ VE VENEDİK İLE BARIŞ

Veziriazam Ayas Paşa'nın 13 Temmuz 1539'da vefatı üzerine Kanunî Sultan Süleyman yerine Lütfi Paşa'yı getirmişti. Eylül ayında avlanmak üzere Bursa taraflarına giden padişah sadece sekiz gün kalarak döndü. Çanakkale Boğazı'ndan geçerken boğazın yeni usullere göre tahkimini emretti.

İstanbul'a gelir gelmez Şehzade Bayezid ile Şehzade Cihangir'in sünnet düğününün yapılması emrini verdi. 26 Kasım 1539'da başlayan düğün şenlikleri on beş gün devam etti.

İlk günü Kanunî Sultan Süleyman Atmeydanı'na gitti. Vezirler, beylerbeyiler ve diğer beyler kendisini karşılayıp tebriklerini arz ettiler. Yeniçerilere ve hassâ askerlerine muhteşem bir ziyafet verildi. Arslanlar, kaplanlar, parslar, vaşaklar, kurtlar, zürafalar halkın temaşasına sunuldu.

Ertesi günü kazasker ve defterdarlar ve diğer devlet erkânı gelerek taht üzerine oturmuş bulunan padişahı tebrik ile hediyelerini arz ettiler.

Fransa, Venedik, Avusturya arşidükü Ferdinand ve Macaristan Kralı Zapolyai'nin elçileri de nice hediyeler takdimi ile padişahı selamladılar.

Sâir günlerde de bir taraftan muhteşem ziyafetler bir taraftan da güreş, ok ve at yarışları yapılmaya devam etti. Halk bu gösterileri büyük bir heyecanla takip ediyordu. Canbazlar, hayalciler ve soytarılar da çocukları eğlendirmekten geri durmuyordu. Yahudiler de meydan yerine yedi başlı bir ejder getirmişlerdi.

Vezirler, beyler, ulema, meşayih, padişahın lütuf ve ihsanına ve sınırsız cömertliğine nail oldular. Hil'atler giyindiler ve nice hediyelere kavuştular. Zengin fakir herkes mutluluk çeşmesinden bol bol istifade etti.[149]

Kanunî Sultan Süleyman oğullarının sünnet düğünü ile birlikte kızı Mihrimah Sultan'ın Rüstem Paşa ile evlilik merasimini de icra etti.

Bu arada Korfu muhasarasından beri Venediklilerle mücadeleler devam ediyordu. Dalmaçya sahillerinde bazı kaleler her iki taraftan hücum ve taarruza uğramış bir kısmı defalarca el değiştirmiş, bazıları teslim olmuştu. Daha mühim bir hadise olarak Nova Hisarı'nın Venediklilerce zaptı, müteakiben Barbaros Hayreddin Paşa tarafından geri alınması zikredilebilir. Venediklilerin giriştiği her teşebbüs, Bosna Sancakbeyi Gazi Hüsrev Bey ile Kilis Sancakbeyi Murad Bey'in mukabelelerine ve intikam hareketlerine sebep oluyordu.

Osmanlı Devleti Nova Hisarı'nı geri almak üzere teşebbüse geçtiği sırada, Venedik hükümeti bir anlaşma veya umumi bir mütareke akdetmek üzere müzakerelere girişmişti. Zira imparatorla mevcut ittifak, Venedik Devleti'nin menfaatlerine aykırı idi. Senato bu vaziyetten kurtulmak çarelerine başvurdu. Bu mevzuda padişahın ve dolayısıyla Divân-ı Hümayun'un niyetlerini öğrenmek ve bir

anlaşma akdinin mümkün olup olmadığını anlamak üzere İstanbul'a gizlice bir ajan gönderdi.

Cevabın müsbet olması üzerine (Nisan 1539) Kanunî nezdinde evvela Pietro Zen, bunun yolda ölmesinden sonra Tomaso Contarini bu işe memur edildi. Ancak Contarini fazla bir yetkiyi hâiz olmadığı için, Kanunî tarafından kabul edildi ise de, hiçbir şey elde edemediği gibi padişahtan iyi bir muamele de görmemişti. Veziriazam Lütfi Paşa kendisine bir anlaşma yapılmasının ancak geniş salâhiyet ve mezuniyete sahip olmakla mümkün olabileceğini ifade etti. Şimdi Venedik'e dönmesini, fakat şehzadelerin sünnet ve sultanın izdivacı düğünlerinde bulunmak üzere Eylül'de tekrar İstanbul'da bulunmasını istedi.

Bu sırada Venedik, Avrupa'nın siyasi vaziyeti ve imparatorla Fransa kralı arasında bir konferans akdi kararı sebebiyle, padişahla barışmanın akıllıca bir hareket olacağını anlamakta ve birçok fedakârlıklarla mutlaka barış sağlamayı istemekteydi. Dolayısıyla 1540 ilkbaharında bu kez senato azası Luigi Badoero'yu, Sultan Süleyman nezdinde müzâkerelere devam etmek üzere İstanbul'a gönderdi.

Senato yeni elçiye, her şeyin anlaşmanın bozulmasından önceki hâle dönüştürülmesini teklif ve müzâkere etmek salâhiyetini vermiş bulunuyordu. Sefer masrafları olarak da tazminat nâmiyle üç yüz bin dukaya kadar bir para ödemeyi de kabule mezun kılmıştı. Fakat Mora'daki iki kaleyi (Malvasia ve Napoli di Romania) asla terk etmeyecekti. Venedik'teki Onlar Meclisi ise, icâp ettiği takdirde elçinin daha büyük selâhiyete mâlik olması taraftarı olup, mezkûr iki kale anlaşmaya engel olursa, bunları da terk etmeye muvafakat hususunda kendisine gizli talimat vermişti.[150]

Ancak bu gizli talimat elçilik kâtibi tarafından Fransa elçisine ifşa edilmiş, o da Divan-ı Hümayun vezirlerine bildirmişti.[151] Böylece müzâkerelerde Kanunî'nin vezirleri elçiyi azamî tavizlere mecbur bıraktılar.

Nihayet üç aylık bir müzâkereden sonra 20 Ekim 1540'da bir barış anlaşması yapıldı. Buna göre, Venedik Devleti Mora'da sözü geçen bu iki kaleyi, Dalmaçya sahilinde Nadin ve Urana kalelerini, Barbaros'un zapt ettiği Scyros, Patmos, Stampelia, Egine, Nio, Antiparos ve Paros adalarını padişaha bırakıyordu. Sefer tazminatı olarak üç yüz bin duka vermeyi kabul ediyordu. Venedik devleti böylece ihtiyaç duyduğu sulh ve sükûna kavuşmuş oldu. Osmanlılar ise bir süredir ara verdiği Macaristan ve Avrupa seferlerine yeniden başlayabilirdi.[152]

ZAPOLYAİ'NİN ÖLÜMÜ VE MACARİSTAN'DA KARIŞIKLIKLAR

Osmanlıların Venedikle mücadelesi sırasında Macaristan'da bir takım gelişmeler vuku buluyordu. Kanunî'nin Macaristan topraklarının bir kısmına kral olarak atadığı Zapolyai'nin, Varad'da Avusturya arşidükü Ferdinand'la bir anlaşma akdettiği söyleniyordu. Buna göre Zapolyai, Ferdinand ve İmparator aleyhine, Kanunî ile ittifak edemeyeceği gibi ölümünden sonra topraklarının da oğlu olmadığı için Ferdinand'a kalmasını taahhüt ediyordu.

Bu anlaşmanın üzerinden daha bir sene geçmeden Zapolyai, Habsburglar aleyhdarı bir siyâset takip eden Leh kralının kızı İzabella ile evlendi. Macaristan kale ve şehirlerinden bir kısmını da düğün hediyesi olarak Leh kralına verdi. Kendisine söz verilmiş olan bir kısım kale ve toprakların muahede hilâfına başka ele geçmesine kızan Ferdinand, İstanbul'a gönderdiği bir elçi ile gizli muahedeyi Türk hükümetine ifşa etti (1539).

Bu bilgi üzerine Kanunî Sultan Süleyman, Veziriazam Lütfi Paşa'ya hitap ederek:

"Bu iki kral başlarında taç taşımaya layık değillerdir. Sözlerinde durmazlar. Ne Allah korkusu ve ne de utanma duygusu, onları muhafazasına yemin ettikleri ahidnâmeyi bozmaktan men edememiştir". Kanunî ardından Zapolyai'ye ağır bir tehditnâme gönderdi.[153]

Zapolyai ise bundan sonra bir taraftan Erdel kralı ile mücadele edip bir taraftan da çeşitli yollarla tekrar padişahın teveccühünü

muhafazaya çalışırken 22 Temmuz 1540'da Erdel'de âni olarak öldü. Ölümünden birkaç gün önce, Budin Sarayı'nda bir oğlunun doğduğunu haber almış ve Varad'da yapılan anlaşmasının uygulanmayarak, oğlunun kendi yerine Macar kralı olmasını vasiyet etmişti. Bu arada oğluna vasi tayin ettiği kimselere Avusturya'ya karşı, Osmanlı padişahı Sultan Süleyman'dan yardım alabileceklerini belirttiği gibi adamlarından birini de İstanbul'a göndermişti.

Öte yandan Zapolyai'nin ölümünden haberdar olan Ferdinand da, derhâl Trankilos adında yeni bir elçisini İstanbul'a gönderdi. Ferdinand elçiye Veziriazam Lütfi Paşa ile Rüstem Paşa ve Divan-ı Hümayun tercümanı Yunus Bey'i kazanması ve kendi tarafına çekmesi için hiçbir fedâkârlıktan kaçınmamasını tenbih eylemişti. Ferdinand bu karışık devrede Macaristan'ı ne pahasına olursa olsun elde edebilmenin gayreti içerisindeydi. Bu arada Zapolyai'nin, İzabella'dan doğan çocuğunun meşruiyeti hakkında herkeste tereddüt uyandıran bazı şüpheli şayialar çıkartmaktan da geri durmadı.

Kanunî Sultan Süleyman ise Zapolyai'nin kraliçe İzabella'dan bir oğlu olup olmadığını araştırması için bir Çavuşu acele ile Budin'e göndermiş ve neticenin doğruluğunu anlamıştı.[154]

Bu itibarla İzabella'nın Macaristan'ın vergisiyle beraber yardım istemek üzere İstanbul'a gönderdiği elçi Verböczi'yi huzura kabul etti (Ekim 1540). Kanunî, esasen kılıç hakkı olarak kendisine ait olan ve şimdiye kadar Kral Zapolyai'ye terk edilen Macar memleketlerinin, bundan sonra da, şer'î cizye karşılığında onun oğlunda kalacağını bildiren bir berât verdi. Ayrıca çocuk büyüyünceye kadar Valide Kraliçe'nin kral naibi olarak işleri idare etmesini muvafık buldu.

Ferdinand ise bir taraftan elçileri vasıtası ile İstanbul'da devlet adamlarını lehine çevirmeye çalışırken diğer taraftan da Macaristan'da Zapolyai'nin ölümü ile ortaya çıkan karışık devirde kendi tarafına dönen bazı asillerin daveti üzerine Budin üzerine kuvvetlerini sevk etti. Ferdinand, padişah bu bölgeye yeni bir müdahalede bulunmadan ve yeni düzen oturmadan Budin ve çevresini almak ve padişahı, daha uygun şartlarda bir anlaşmaya razı etmek istiyordu. Bu konuda Şarlken'in desteğini de temin etmişti.

Öte yandan usta diplomat Jerome Laçki uzun müzakereler ve tatlı dillerle veziriazam ve diğer vezirleri yumuşatmaya muvaffak olmuş ve padişahın huzuruna çıkma imkânını bulmuştu. Ancak padişah, daha huzura girdiği sırada kendisine hiddetle:

"Macaristan'ın bana ait olduğunu efendin Ferdinand'a söylemedin mi? O hâlde neden buralara geliyorsun" diyerek mukabele edince derhâl Arz Odası'ndan dışarı çıkarıldı.[155]

Vezirler Sultan Süleyman ile üç saat huzurda görüşmelerde bulunduktan sonra Ferdinand'a harp ilanına karar verildi. Budin'in muhasaradan kurtarılması için öncelikle Üçüncü Vezir Hacı Mehmed Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Hüsrev Paşa mühim bir kuvvetle o tarafa gönderildi.

1541 YILI SEFERİ

Ferdinand'a bağlı Macar asilzadeleri, Budin'in; henüz padişahın yardımı gelmeden, bir an önce işgalini istemişlerdi. Bunun üzerine Ferdinand Budin'i zapt ettirmek üzere güçlü bir orduyu bölgeye sevk etmişti.

Budin'in bu kuvvetler tarafından muhasara edildiği haberi İstanbul'a ulaşınca padişah öncelikle üçüncü Vezir Hacı Mehmed Paşa[156] ve Rumeli birliklerini harekete geçirmiş ve kendisi de Macaristan üzerine yürüme kararı almıştı.

Kısa bir süre sonra Macar bölgesinden üzücü haberler gelmeye başlamıştı. Ferdinand'ın birlikleri bir taraftan kalelere saldırırken bir taraftan da Osmanlılara bağlı olanları isyana teşvik etmekteydiler. Bu arada Kraliçe İzabella ile de görüşmeler sürdürülüyor ve Erdel karşılığında Budin'in kendilerine terk edilmesi isteniyordu. Avusturyalılar öncelikle Budin'in Osmanlılar elinde kalmasını sağlayan Vişegrad ve Vaç kalelerini zapt ettiler. İstoni Belgrad'ı Hıristiyanların tarafına çekmeyi başardılar. Bu arada Peşte Avusturyalılar eline geçti ve Budin kuşatma altına alındı.

Öte yandan Macaristan meselesinde artık Kanunî'nin ve Divan-ı Hümayun'un görüşü, esaslı surette değişmişti. Padişah, Macar krallığının Habsburglar karşısında bağımsızlığını, eskiden olduğu

gibi, Türk yardımı ile müdafaa edebileceğinin mümkün olmadığını anlamıştı. Macar krallığı ile birleşmeyi hedef edinen Şarlken imparatorluğunun akabinde Tuna'ya kadar ineceğini ve ardından Balkanlar'daki Türk topraklarına taarruz için daha fazla imkânlara sahip olabileceğini hesaplıyordu. Eğer Osmanlı devleti, Habsburg imparatorluğu ile doğrudan doğruya komşu olacaksa, hududun aşağı Tuna'da değil, Budin'in batısında ve kuzeyinde olması şarttı.

Ferdinand'ın faaliyetlerini ise padişah, kıştan sonra ilkbahar ve yaz gelir, sözü üzere barışı bozanlar en ağır bir şekilde cezalandırılır diye düşünüyordu.[157]

İşte bu düşünceler ve siyaset çerçevesinde Kanunî Sultan Süleyman 23 Haziran'da Şehzadeleri Selim ve Bayezid de yanında olduğu hâlde İstanbul'dan hareket etti. 5 Mayıs 1541'de Sadrazam Lütfi Paşa zevcesi Şah Sultan ile arasındaki bir münakaşanın padişaha aksetmesi ve Kanunî'nin de bundan müteessir olarak nikâhlarını fesheylemesi neticesinde azlolunmuştu. Yerine getirilen İkinci Vezir Hadım Süleyman Paşa devletin doğu hududunu muhafaza için İstanbul'da bırakıldı.

Padişah, Filibe'ye vardığı sırada bir İspanyol donanmasının Cezayir'e yürüyeceği haberlerinin gelmesi üzerine, Barbaros Hayreddin Paşa'yı seksen kadırga ile Cezayir'in muhafazası ile görevlendirdi. Sofya ve Şehirköyü'nden geçerek Niş'e geldi. Burada iken çok kıymetli hediyelerle ordugâha gelen Floransa elçilerini resmi bir törenle kabul etti. Floransa dükü Kozme de Medici'ye samimi hitaplarla yüklü bir nâme ile hediyeler gönderdi.

Kanunî'nin ordusu yine tam bir disiplin ve intizam içerisinde ilerliyordu. Müverrihler "Bir çöpe husran eyleyen bin çöp-i giran yerdi" diyerek ordudaki adalet ve disipline işaret etmektedir.[158]

Bu arada önden giden Mehmed Paşa komutasındaki birlikler Budin'e varmış ve düşman karşısında mevzi almış bulunuyordu. Alman ordu komutanı Von Roggendorf, seksen bin kişilik büyük ordusuna güvenerek kuşatmayı kaldırmadı. Öncelikle kaleyi dövmeyi bırakıp askerlerinin etrafına hendekler kazdırdı. Arabalarını

önlerini dizerek, demirden bir hisara çevirdi. Taburlarının bir tarafı da dağın eteğine dayalı idi.

Böylece Almanlar, hisar ile Osmanlı askerleri arasında kaldılar. Şimdi gece gündüz iki taraf arasında sürekli olarak vuruşmalar cereyan etmeye başlamıştı. Düşman kuvveti fazla olduğu için hem kaledekilerle ve hem de Mehmed Paşa'nın kuvvetleriyle mücadele içerisindeydi. Zırhlı süvarileri, hergün alay alay meydana çıkıyor Osmanlı kuvvetleriyle çarpışıyor akşam taburuna topları yanına çekiliyorlardı.

Osmanlılar bunlara umumi hücum edemiyordu. Çünkü düşmanın top ve tüfekleri çok fazla olduğundan umumi bir hücumu, bu top ve tüfek ateşleriyle püskürtmek onlar için kolaydı. Onlar, yaralılarını gemilere bindirip gönderince, yerlerine daha fazlasıyla mühimmat ve asker geliyordu. Bu itibarla Hacı Mehmed Paşa, yerinde bir strateji ile oyalama savaşı yapıyor ve padişahın güçleriyle gelmesini bekliyordu. Bu durum bir aydan fazla devam etti. Artık kaledeki halk ağır sıkıntılara uğrayıp darlığa düşmüştü. Daha fazla mukavemet edemeyeceği belli oluyordu.[159]

İşte tam bu günlerde padişahın hızlı yürüyüşlerle Sava ve Drava ırmaklarını aşarak üç, dört konak yakına kadar geldiği haberi Budin önündeki birliklere ulaştı. Şimdi Osmanlı askerlerinde ve Budin muhafızlarında kaygının yerini neşe ve sürur almıştı. Ortalık sanki bayram yeri gibiydi.

Kanunî'nin yaklaştığı haberi düşman alayları içerisine ise bir bomba gibi düştü. İçlerini büyük bir korku ve sıkıntı bastı. 24 Temmuz 1541 akşamı hava kardıktan sonra gemilerine binerek Tuna'nın öte yakasına geçmek niyetiyle harekete geçtiler. Oysa Hacı Mehmed Paşa düşmanın hareketlerini dikkatli bir şekilde takip ettirmekteydi. Kaçmak üzere olduklarını sezince derhâl askerlerini Alman taburları üzerine sevk ettirdi.

Osmanlı dilâverlerinin âni baskınları o kadar büyük bir şaşkınlık meydana getirdi ki ne yapacaklarını bilemez bir hâle geldiler. Bir kısmı daha karadan ayağını kesmeden, kılıçtan geçti. Bir kısmı

da can korkusu ile üst üste yığılarak gemilere dolduğundan Tuna sularına gömüldüler. Kurtulabilenleri pek azdı. Başbuğları Von Roggendorf da o sırada yaralanıp Komaran yakınlarında can verdi.

Hacı Mehmed Paşa sabah erkenden düşman mevzilerini dolaştı. O eşsiz toplar, kale dövenler, silah ve cephaneler, sayısız savaş araçları, hepsi birden padişah hazinesine mal edildi. İki gün sonra padişah da Budin önüne geldi. Düşmandan diri tutulanlar alay alay getirilip sancakları baş aşağı ve mızıka takımları ile öteki süs eşyaları tersine dönmüş olduğu hâlde, öldürülmelerine ferman çıktı.[160]

Sultan Süleyman Budin önündeki eski Budin Sahrası'nda ordugâhta oturup çocuk kral ile validesine zengin armağanlar gönderdi. Çavuşbaşı Ali Ağa'nın götürdüğü hediyeler arasında koşumları mükemmel altın zincirli üç at, sırma işlenmiş çok değerli üç kaftan, altın kılıç ve topuzun yanı sıra kraliçeye değerli yüzükler, altın, inci, çeşit çeşit gerdanlıklar gönderilmişti. Ali Ağa, padişahın küçük kralı görmek istediğini belirttiğinde, Valide kraliçe bir zarar gelmesi endişesiyle tereddüt gösterdi. Ancak Papas Martinoçi'nin tavsiyesiyle Stefan adındaki (Sigismund da denilmektedir) küçük kralı, takdime karar verdiler. Araba ile maiyeti ve sütninesi tarafından huzura getirilen çocuğu Sultan Süleyman, özengi ağaları ve bölük halkı ile istikbal ettirdi. Küçük kralın yanındakilere Budin'i kendisine tahsis ettiğini söyledi ve ardından kralı dadısı ve birkaç belli başlı lalasıyla Harem-i Hümayun'a yolladı.

Kralın maiyetine yemek verilirken, evvelce kararlaştırılan plân gereğince, yeniçeriler beşer onar kişi kaleyi seyretmek bahanesiyle Budin'e girdiler. Kale kapılarını tuttular. Ahalinin silahlarını teslim etmesi, yeniçerilere hüsn-i kabul gösterilmesi, herkesin mal ve canından emin olması dellâllarla halka bildirildi. Bu suretle güneş batmadan evvel Budin sükûnetle zapt edildi.

Kanunî Sultan Süleyman'ın idaresini vermesi ve desteği ile 1526 Mohaç Savaşı'ndan beri Zapolyai hanedanı elinde hükümet merkezi olan, Ferdinand'ın göz koyduğu ve bütün Hıristiyan hükümdarlarının imrendikleri Budin Kalesi'nin kule ve burçlarına Türk sancağı dikildi. Buralar, doğrudan doğruya Osmanlı ülkesine katıldı.

Kanunî Sultan Süleyman'ın bu uygulamasını büyük bir takdirle karşılayan tarihçi Peçevi, şöyle nakletmektedir:

"Doğrusu bu, o kadar övülmeye değer bir davranıştır ki, fetih tarihlerine başlık yapılsa yeridir. Zira padişah, hangi yoldan olursa olsun kaleyi ele geçirebilirdi. Düşmanın asla karşı koyacak hâli yoktu. Ama binlerce Macarı yalnız beşer-onar bin kuruşluk mülkünden ayırmak ne kadar zor olur ve ne kadar kan dökülürdü. Bize böyle diriliktense ölmek yeğdir, diyebilirler, içlerinde umutsuzluktan, karşı koyacaklar bulunabilirdi. Bir tek düşmanı bile böyle bir tuzağa düşürmek varken, başka türlü hareket edilseydi, Saadetlü padişah sözünde ve amanında durmadan viresini bozdu, demek gerekirdi. Bütün olarak bu davranışın birçok iyi tarafları vardır. Bunları ayrıca anlatmak gerekmez, sınır boylarının durumunu tanıyanlar bu işleri iyi bilirler."[161]

Kraliçe ve küçük kralı mağdur etmek istemeyen padişah, Kraliçe İzabel'in yakın adamlarına:

"Şunu bilmelisiniz ki Beç Kralı Ferdinand, size Budin'i zabt ettirmez. Olur olmaz vakitte sizi incitir. Münasib budur ki, küçük kral büyüyünceye kadar Erdel memleketini ve nevahisini size vereyim, onda varup geçinesiniz" dedi. Kendilerine pek çok armağanlar ve hediyeler verdi.

Görüşmeler neticesinde Kraliçe ve adamları padişahın isteğini kabul edip 5 Eylül'de Budin Sarayı'nı terk ile Erdel'de Lipova Kalesi'ne gittiler.[162]

İşte bu suretle Macaristan, biri doğrudan doğruya Osmanlı idaresine, bir kısmı Ferdinand'a ve bir parçası da (Erdel kısmı) küçük krala ait olmak üzere üçe ayrıldı.

Yeni teşkil olunan Budin beylerbeyiliği, orta Macaristan ovalarının yanı sıra, hem Drava ve Sava nehirlerinin arasında kalan Sirem'i, hem de Tuna'nın sağ yakasındaki Semendire sancağını içine alıyordu. Budin valiliğine aslen Macar olup Anadolu beylerbeyiliğinde bulunmakta olan Süleyman Paşa ve kadılığına da Hayreddin Efendi

tayin edildi. Hıristiyanların hâkimliği de İzabella'nın gönderdiği son elçisi Şansölye Verböczi'ye verildi.

Budin'in en büyük kilisesi Saint Mary (Meryem Ana), duvarlarındaki resim ve nakışlar temizlenip içine minber ve mihrap konularak cami hâline getirildi. Cuma günü padişah, devlet erkânı ile gelip camiye girdi. Salâ, ezan ve hutbe okunduktan sonra Cuma namazı kılındı. Müslümanlar büyük bir sevinç ve huşu içinde Allah'a hamdettiler ve bu nimet karşısında gözyaşı döktüler. Devletin devamı için dualar ettiler.[163]

Tarihçi Celâlzade o gün yaşadığı ilginç bir olayı şöyle nakleder:

"Padişah Cuma günü camiye geldiği esnada Budin halkının kadın-erkek, çoluk çocuğu padişahı görmek için toplanmışlardı. Aralarında şaşkınlık içinde bir şeyler konuşuyorlardı. Bunların ne konuştuklarını merak ettim ve yanımdaki tercümana sordum. Tercüman, halkın bir yıl boyunca bugün duydukları sesleri (ezan ve Kur'ân-ı Kerimleri) geceleri duyduklarını hatta bundan dolayı bazı papazlarının kiliseyi terk edip başka kiliselere gittiklerini, konuştuklarını söyledi."[164]

Kanunî daha Budin'de iken Ferdinand ile Şarlken derhâl elçiler göndererek senede yüz bin duka vergi vermek şartiyle Macaristan'ın kendilerine verilmesini ve eğer bu teklif kabul edilmeyecek olursa Jan Zapolyai'nin ölümünden sonra Ferdinand tarafından zapt olunan yerlerin kendisine bırakılmasını istediler. Yukarı Macaristan için senevî kırk bin filori verileceğini de taahhüt ediyorlardı.[165]

Elçiler padişah tarafından kabul edilmekle beraber, teklifleri nazar-i itibara dahi alınmamıştı. Rüstem Paşa kendilerine Ferdinand'ın son zamanlarında zapt etmiş olduğu memleketler tamamen iade edilmediği ve Macaristan'ın Avusturyalılar elinde bulunan kısımları için bir vergi taahhüd olunmadığı müddetçe barış anlaşmasının mümkün olamayacağını sert bir dille bildirmişti.

Bu sırada Balasa adında bir Macar asilzadesinin Erdel'i Osmanlı Devleti aleyhine isyana tahrik ettiği haberleri alınmıştı. Kendisi Akıncı birliklerince takibe alındığı gibi yayınlanan bir Ferman-ı

Hümayun'la da Erdel halkı uyarıldı. Padişahın himayesi altında bulunan Kralzade ve Kraliçeye bağlı kalmaları hatırlatıldı. Ferdinand'ın tahriklerine kapılacak olurlarsa, başlarına büyük belâların geleceği, padişah kuvvetlerinin Tatar kuvvetleri ile birleşerek memleketi tahribe hakları olacağı belirtildi.[166]

Yirmi altı gün Budin'de kalan Kanunî Sultan Süleyman, 22 Eylül'de İstanbul'a doğru yola çıktı. 27 Kasım 1541'de payitaht olan İstanbul'a ulaştı. Ayrılalı beş ay yedi gün geçmiş bulunuyordu.

HAYREDDİN PAŞA'DAN İSTERSİN!

Kanunî Budin seferine çıkarken, yolda Sofya'dan Barbaros Hayreddin Paşa'ya bir ferman göndererek Cezayir'e yardım etmesini emretmişti. Zira İmparator Şarlken, Kanunî'nin Macar meselesini kökten halletmek üzere harekete geçtiği bir sırada karşısına çıkmamak üzere bu defa başka bir strateji izlemeye karar vermiş ve 1541'de Cezayir sahillerine bir çıkarma yapmak üzere harekete geçmişti.

Cezayir beylerbeyliği Barbaros'un üzerinde ise de kendisi devlet merkezinde olduğundan orası kendi namına vekâletle evladlığı Hasan Ağa tarafından idare olunuyordu. Cezayir Türk korsanları da İspanyollar aleyhine her türlü faaliyetlerde bulunuyorlardı.

Şimdi Şarlken, Kanunî'nin Macar seferine çıktığı bir sırada hem bu korsanları sindirmek hem Preveze'nin acılarını bir nebze olsun dindirmek hem de Cezayir'e unutamayacağı bir ders vermek üzere harekete geçmişti.

Bu itibarla 1541 sonbaharına doğru büyük bir donanma ile harekete geçti. Donanmasında on iki bin yaya ve bin kadar atlı askeri vardı. Maiyetinde ayrıca Papalık ile Malta şövalyelerinin gemileri de bulunuyordu. Büyük küçük donanma mevcudu beş yüz on yedi ve asker mevcudu da yirmi beş bindi.

Bu büyük donanma ile Cezayir önlerine gelen Şarlken hiç vakit geçirmeden Tementus Burnu Körfezi'nde karaya asker çıkardı. Özellikle Barbaros Hayreddin Paşa'nın gelme ihtimaline karşı süratle neticeye varmak istediği anlaşılıyordu. İmparator donanması içinde

birçok İspanyol hanımları görülüyordu ki muhtemelen zaferde rol oynayanlara bunları takdim edecekti.[167]

Cezayir kumandanı Hadım Hasan Ağa'nın maiyetinde düşmana mukabele edebilecek ancak altı yüz kişilik Türk süvari birliği ile birkaç bin Arab askeri bulunuyordu. Şarlken Cezayir önüne geldiğinde Hasan Ağa'ya şu haberi gönderdi:

"Ben ki İspanya beyiyim. Sana ve hisar içerisinde olan taifeye malum ola ki, işte bu kadar gemi ve sayısız asker ile üzerinize vardım. Şimdi size üç gün mühlet veriyorum. Cümleniz mallarınızla kaleden çıkıp gidesiniz. Ta ki size zararım erişmeye. Aksi hâlde cebren ve kahren kalenizi alır cümlenizi kılıçtan geçiririm."

Hasan Ağa Şarlken'e cevaben, mektubunu gazilere okuduğunu belirtip şu cevabı verdiklerini belirtti.

"Gayret-i din kande gitti. Kâfire kal'a mı verilir? Hem bu kal'a Barbaros Hayreddin Paşa'nındır. Gelince kendisinden istersin!"[168]

Bu cevaba sinirlenen Şarlken ertesi günü askerini harb nizamına sokarak üç koldan yürüdü. İspanyollar en önde yer alıyor, ondan sonra Almanlarla imparator geliyordu. En sonda da Kamillo Kolona kumandasındaki İtalyanlar ve Malta askeri bulunuyordu.

Tementus Burnu'ndan Cezayir'e kadar olan düz hattın mesafesi on iki mil ve sahil boyunca yirmi milden ibaretti. Şarlken birlikleri bu mesafeyi aşarak Cezayir Kalesi önüne gelirlerken Hasan Ağa divan akdediyordu. Onlara Hayreddin Paşa'nın kendilerine emanet ettiği hisarı onun en büyük düşmanına vermemeleri gerektiği konusunda etkileyici bir konuşma yaptı. Aksi hâlde Hayreddin Paşa'nın yüzüne nasıl bakacaklardı, huzuruna ne yüzle varacaklardı? Bu sözler etkisini göstermişti. Gaziler din ü mübin uğrunda ölmeye and içtiler ve her ne görev verilirse seve seve yerine getireceklerini ifade ettiler.

Nihayet müttefikler Cezayir önüne gelerek İspanyolların dağın zirvesini, Almanların yamaçları ve İtalyanların sahili işgal ederek metrisler kurmaya başladıkları gece Hasan Ağa altı yüz Türk ve iki bin kadar Arab atlısı ile müthiş bir baskın verdi. Yorgun olan

düşman gece ile ne olduğunu dahi anlayamamış birbirine girmişti. Üç bin kadar düşmanı kıran gaziler süratle tekrar kaleye kapandılar.

Büyük bir şaşkınlık geçiren Şarlken, sabahleyin süratle birliklerini toparlamaya ve askerlerini metrislere koymaya çalıştı. Topları, mühimmatı, yiyecek ve içecekleri sahile çıkarmaya başladılar. Fakat bu defa onları farklı bir felaket bekliyordu. Akşam hava sâkin olduğu hâlde birdenbire yağmurla birlikte şiddetli bir rüzgâr çıktı. Ardından fırtına o kadar şiddetlendi ki hem ordunun, hem donanmanın selâmetini tehlikede bıraktı. Çadırsız, mantosuz olan asker sabaha kadar aralıksız yağmur yedi.

Ertesi sabah hepsinin organları hareketten kalmış, donmuş olduğu hâlde, toprak da ayaklarının altında kaymaktaydı. Komutanlardan Prens Melfi ile Canetto Doria'nın gemileri de dâhil olarak on dört kadırga kullanılmaz hâle gelmişti. Yüz otuz gemi de kaybolmuştu.

Şimdi sıra tekrar Hasan Ağa'daydı. Özellikle düşman saflarının dağınık ve perişan durumunu gözlemleyen Hasan Ağa, bu defa hurûc hareketini İtalyan taburları üzerine doğru yaptı. Dağınık hâldeki İtalyanlar bu âni hücum karşısında bir gün önce zabtettikleri bir köprünün öte tarafına kadar atıldılar. Bu sırada bir hayli ölü vermişlerdi. Ancak o noktada büyük bir dirençle toparlanıp karşılık vermeye başladılar.

Pek cüzi bir kuvvete sahip bulunan Hasan Paşa bu defa düzenli bir şekilde geri çekilirken İtalyanlar onları kale önüne kadar takip etmişti. Ancak Osmanlıların kaleye girmesinden sonra kale önüne kadar gelen ve merdivenlerle surlara çıkma cesaretinde bulunan İtalyanlardan bir fert bile kurtulmamıştı. Kimi top atışları kimi de gazilerin palaları altında can verdiler.

Fırtına ise devam etmekteydi. Karaya vuran kadırgalardaki sekiz yüz Müslüman esiri hürriyetlerine kavuşarak gemilerdeki Hıristiyanların neredeyse tamamını kılıçtan geçirip kaleye girmeye muvaffak oldular. Bu kadırgalardan birinde bulunan ünlü Meksika kumandanı Fernando Kortez, denizin ve Arabların teşkil ettiği iki

büyük tehlikeden pek güçlükle kurtulabildi. Haçlı donanmasından gemileri karaya vurmaktan kurtulabilmiş olanları ise fırtına sebebiyle birliklerine zahire çıkarma imkânını bir türlü bulamadı.[169]

Cezayir önüne geldiğine bin pişman olan Şarlken, atların kesilmesini ve gıdanın onunla teminini emretti. Gemilerin önemli bir kısmının yitirilmesi, barutlarının ıslanıp top tüfek atılmadan kalınca ve topların büyük kısmı ile erzakın zâyi olması karşısında Şarlken Cezayir hakkındaki umutlarını bir başka bahara bırakarak geri çekilme emrini verdi.

Tementus burnunda bulunan gemilere ulaşabilmek, onlar için yeni kâbus olacaktı. Zira ırmaklar nehir kadar büyümüş, toprak bataklık olmuştu. Yollar o derecede bozulmuştu ki bin bir müşkilat içerisinde ilerlemeye başladılar. Hasan Paşa ise kendilerini asla bırakmıyordu. Üst üste baskınlarla yolculuklarını daha büyük bir ızdıraba çevirdi. Baskınlarını özellikle köprü geçiş noktalarında yapıyor bir kısmını kendisi kırarken bir kısmını da nehir sularına gark ediyordu. Şarlken nihayet bir günlük yolu ancak dört günde alarak Tementus Burnu'na erişebildi.

Kilometreler boyunca yol düşman cesetleri ile dolmuştu. Ele geçen ganimetlerin haddi hesabı yoktu. İspanyol, İtalyan, Alman soylularının hanımları düşesler, markizler ve kontesler Müslümanların eline geçti.[170]

Perişan hâldeki Şarlken, nihayet 16 Aralık 1541 günü sağ kalabilenlerle birlikte yine sağlam kalabilmiş birkaç gemiye binip denize açılabildi. Ancak deryanın bu davetsiz misafirlere ikramı henüz bitmemişti. Bu kez yeni bir fırtına çıkıp gemilerini Becaye tarafına savurdu. Orada üç hafta deniz üzerinde kalmaya ve sallanmaya mahkûm oldular. Batının büyük kayzerinin askerleri köpekler, kediler ve otlar ile beslenmek zorunda kalmışlardı. Açlık ve susuzluktan bîtap ve perişan düşmüşlerdi.

Kanunî Sultan Süleyman'dan kaçarak Cezayir önünde bir yiğitlik ve kahramanlık sevdasıyla deryaya açılan Şarlken'in bir ay süren kuşatması dehşetli bir bozgunla son bulmuştu. Nihayet bir

dizi felaketlerden sonra Mayorka'ya dönebildi. Şarlken bu dehşetin izlerini üzerinden asla atamadı.[171]

Fransız temsilci, efendisi Fransuva'ya gönderdiği mektupta büyük bir sevinç içerisinde Şarlken için "Kalbinin en derin yerinden vuruldu" diye yazacaktı.[172]

Hayreddin Paşa, Şarlken'in donanmasını tahrip eden fırtına sırasında bir limanda demirlemiş ve en küçük bir zarar görmemişti. Zafer haberinden duyduğu sevinci bir taraftan Cezayir gazileri ile paylaşırken diğer taraftan da Kanunî Sultan Süleyman'a bildirdi.

KELLENİ DE KAYBEDERSİN!

Kanunî Sultan Süleyman, Budin dönüşü Cezayir zaferi dolayısı ile büyük bir sevinç duyarak zaferde pay sahibi olanlara ihsan ve terakkilerde bulundu. Cenab-ı Hakk'a şükürler ederek, fakir fukaraya ziyafetler tertip etti. Ardından Edirne'ye geçti. Burada bir taraftan devlet işleri ile ilgilenirken bir taraftan da av partileri tertipliyordu.

Budin Valisi Macar Süleyman Paşa hastalıktan dolayı hizmete iktidarı kalmadığını beyân ile tekaüdlüğünü istedi. Talebi uygun bulunarak yerine namlı hudut beylerinden Yahya Paşaoğlu Bâli Bey getirildi. Şehzade Mehmed Saruhan, Selim ise Konya valiliğine gönderildi. Şehzade Mehmed, tayin günü pederinin elinden hükümet alâmeti olmak üzere tabl ve alemini aldı. Birkaç gün Üsküdar'da kaldıktan sonra, memuriyet merkezine gitti. Şehzade Selim hakkında da aynı merasim icra olundu.[173]

Diğer taraftan Kanunî'nin Macaristan'ı terk etmesi ile birlikte Osmanlı ordusunun iki fırkası memleket dâhilinde akınlara başlamıştı. Bosna valisinin emri altında bulunan birincisi, Moravya üzerine yöneldi. Fakat taşkın hâlinde bulunan Vag Nehri'ne tesadüf ederek yolda durmaya mecbur kaldı. İkincisi Erdel'i padişah aleyhine isyan ettirmeye teşebbüs etmekle suçlanan Amerik Balassa ile Maliat'ın arazisini tahrip etmek üzere Gyarmat üzerine yürüdü (Nisan 1542). Zira padişahın Balassa aleyhine vermiş olduğu ferman çok sertti. Ayrıca Erdelliler Ferdinand'ın tekliflerine kulak asacak

olurlarsa yüz bin Tatar ve Akıncı güçlerinin yurtlarını kan ve ateş içinde bırakacaklarını anlamışlardı.

Ferdinand ise padişaha elçi göndermekten ve Macaristan'ı talep etmekten bıkmamıştı. Zapolyai'nin vefatından sonra İstanbul'da görünmüş olan Kâtib Trankilus, Ferdinand tarafından bir kez daha payitahta gönderildi. Ferdinand bu kez padişahın âlî-cenâplığına layık bir ihsan olmak üzere, Macaristan'ın terki karşılığında senelik elli bin şayet bu kâfi görülmezse, yüz bin duka teklife memurdu.[174]

Osmanlı vezirleri Trankilus'un teklifini o derecede ehemmiyetsiz buldular ki kendisini padişahın huzuruna çıkarmayı dahi düşünmediler.

Elçi, Ferdinand ile Zapolyai arasında akdedilmiş olan muâhadeye dayanarak efendisinin hakkının meşruiyetini savunduğunda Osmanlı vezirleri, fetih hukukunu ortaya koydular. Oranın Zapolyai'ye padişahın bir ihsanı olduğunu ve başkasına devredilmesinin mümkün olmadığını belirttiler. Elçinin ısrarı karşısında Veziriazam Hadım Süleyman Paşa, Alaüddevle Bey'in âkıbetinden bahisle: "Efendin daha ileri giderse kellesini de kaybeder" diyerek sert bir imada bulundu. İkinci Vezir Rüstem Paşa da ilaveten:

"İbrahim Paşa, Viyana'yı ancak parmağının ucuyla tutmuştu. Ben iki elimle kavramak isterim. Eğer sen padişahı göremiyorsan, elini öpme merasimine nâil olamıyorsan, bunu getirdiğin tekliflerden başka bir şeye hamletme"[175] demişti.

Öte yandan Budin'in doğrudan Osmanlı idaresine girişi Avrupa'da genel bir tepkiye yol açmıştı. Sultan Süleyman, bunu bir fetih olarak ülkesine duyururken, himayesi altındaki bir devletten devralınmasını değil, Ferdinand'ın kuvvetlerinin Budin önlerindeki yenilgisini kastetmekteydi. Avrupa'daki tepkiler özellikle İmparatorluk içinde kendisini gösterdiği gibi, Protestan prenslerce de Osmanlı tehdidi endişe verici olarak karşılanmaktaydı.

İspanya ve Avusturya kralları, Osmanlıların batıdaki ilerlemeleri karşısında çok perişan hâldeydiler. Eğer vaktinde tedbirlerini

almazlarsa, başlarına daha kötü işlerin geleceğinden korkuyorlardı. Bundan dolayı şöyle diyorlardı:

"Şayet Türk'e mukayyed olmayacak olursak, Türk bizi koymaz. Hemen çaresi budur ki, Türk'e huzur vermeyelim."[176]

BUDİN ÖNÜNDE BÜYÜK SAVAŞ

Bu fikirleri doğrultusunda Şarlken ile Ferdinand, Papa, Leh, İspanya, Danimarka, İsveç, Hollanda, Venedik, Felemenk, Ankona ve Napoli kralları ile memleketlerindeki beylerle haberleşti. Yaptıkları toplantılar neticesinde güçlü bir ordu kurup, Osmanlıyı Budin'den hatta tüm Macaristan'dan atma fikrinde birleştiler. Her milletten asker ve mühimmat toplanıp, büyük bir ordu vücuda getirildi. Ayrıca güçlü bir donanma hazırlanarak, gemilere her türlü savaş âlet ve edevatı yerleştirildi. Serdar olarak Kara Hersek tayin edildi.

Kara Hersek, 1542 senesinde, komutasındaki seksen bin kişilik ordu ile gelip, Peşte'yi birkaç hat üzerine muhasara etti.[177]

Kanunî Sultan Süleyman, bu haberi alınca, orduyu seferber etmeye karar verdi. Rumeli beylerbeyine Sofya'da hazır olması emredildi. Ayrıca Bosna Valisi Ulama Paşa, Semendire Beyi Mehmed Bey, Bojega Beyi Arslan Bey, Köstendil Beyi Hızır Bey, Kilis Beyi Murad Bey ve Alacahisar Beyi Mehmed Bey Peşte'nin yardımına gitmekle görevlendirildi.

Bu beyler, düşman Peşte Ovası'na geldiğinde, hepsi Peşte Kalesi'ne girdiler. Ayrıca üç bin yeniçerinin başında Budin'i savunmakla yükümlü bulunan sekbanbaşı da yeniçerilerin bir bölümü ile Peşte'ye girmiş savunma hatlarına geçmişti. Gelen askerlerle birlikte kaledeki Osmanlı asker sayısı, toplam sekiz bin oldu.

Düşman kaleyi yedi gün aralıksız top ateşi altına aldı ve kale bedenlerinde büyük gedikler açmayı başardı. Fakat içeride de Osmanlılar, aldıkları yerinde tedbirlerle, düşmana karşı koymaya çalışıyorlardı. Nihayet düşman kuşatmanın yedinci gününde açılan gediklerden umumi hücuma geçti.

Fakat gediklerden içeri girenleri pek fena bir âkıbet bekliyordu. Özellikle onları karşılamak üzere yerleştirilen yeniçeri birlikleri göz dahi açtırmadan biçmeye başladılar. Kaleye girenlerden dışarı çıkabilen olmamıştı. Bu hâl düşman üzerinde büyük bir korku ve yılgınlık meydana getirdi. Hudut boylarının tecrübeli komutanı Bâli Bey bu hâli sezmiş olup onlara toparlanma fırsatı vereceğe benzemiyordu.

Ertesi gün yeniden saldırı için hazırlanmakta olan düşman birlikleri bir anda Türk toplarının yoğun atışı ile sarsıldı. Verilen ağır kayıplar karşısında müttefiklerin bütün moralleri bozulmuştu. Komutanlar arasında anlaşmazlıklar çıktı. Uzun tartışmalardan sonra kale kuşatmasını kaldırarak geri dönmeyi kararlaştırdılar.

Osmanlılar ise düşmanın her hareketini dikkatle takip etmekteydi. Çekilmekte olduklarını anlayınca, kaleden hurûc ederek arkalarından hücuma geçtiler. Kanlı ve çok şiddetli çarpışmalar vuku buldu. Başkomutanları Kara Hersek çekilirken bir top mermisinin isabeti ile hayatını kaybetti. Türkler, perişan hâlde kaçan düşmandan yakaladıklarını kılıçtan geçirdiler.[178]

Osmanlıları Macaristan'dan atmak üzere bir araya getirilen seksen bin kişilik muazzam Haçlı ordusu, sekiz bin kişilik Osmanlı birliği karşısında Peşte önünden perişan ve perâkende bir şekilde çekilirken, Budapeşte'de Osmanlı hâkimiyeti de bu zaferle birlikte perçinlenmiş oluyordu.

Kanunî Sultan Süleyman düşmanın Budin üzerine büyük kuvvetlerle yürüdüğünü haber aldığında hudut beylerine emirler gönderirken kendisi de Edirne'ye gelmişti. Sefere çıkmak için hazırlıklar içerisinde bulunan padişah, zafer haberini alınca, sefere çıkma işini bahara erteledi.[179]

MUHTEŞEM SÜLEYMAN!

Şarlken ve Fredinand'ın desteği ile oluşan Haçlı ordusunun, 1542 yılında yeni teşkil olunan Budin eyaletine taarruzu, Kanunî Sultan Süleyman'ın hiddetini mucip olmuştu. Her ne kadar hudut birliklerinin bu kuvveti perişan etmesi o sene seferini durdurdu

ise de Avrupa'nın bu müttefiklerine kesin bir darbe indirmek ve erişilmez kudretini düşmanlarına bir kez daha göstermek azminde bulunuyordu. Padişah,topraklarına saldırmanın bedelini ödetecekti.

O bu düşünceler içerisinde iken Fransız elçileri Paulin ve Pellicier İstanbul'a gelmişti. Elçiler Fransa kralı adına saygılarını sundular. Fransuva, ezeli rakibi Şarlken'e karşı denizden kendisine yardımda bulunulmasını Osmanlı padişahından rica ediyordu.

Cezayir bozgunundan sonra Şarlken'in deniz faaliyeti durmuştu. Fakat Fransuva yine de denizde onunla boy ölçüşebilecek bir durumda değildi. Bu itibarla Osmanlı padişahının gücünü yanında hissetmek istiyordu. O, daha öncede defalarca yardım talep etmiş, Sultan Süleyman uygun gördüğü zamanlarda, bu taleplerini karşılamıştı. Buna rağmen kendisi Avrupa'daki dinî taassup nedeniyle ikiyüzlü harekette bulunmaktan da geri durmuyordu. Kralın bu ikiyüzlü hâli bilinmekle beraber, Sultan Süleyman, kendi siyaseti icabı hareketini mazur görüp, istediği yardımı yapıyordu.

Nitekim kendisi de Avrupa üzerine yürüyecek iken, gelişen bu duruma olumlu cevap verdi. Böylece, Şarlken'i birkaç yönden zayıflatmak imkânını da bulmuş olacaktı. Baharda donanmayı Fransa'ya yardım etmek için seferber etmek üzere büyük ölçüde hazırlıklara girişilmesini emretti. Osmanlı donanmasının mevcut gemilerine büyük kadırgalarla takviye edilmesini ve donanma için mâhir Kürekçi ve Azeblerin yazılmasını istedi. Bu iş ve bu sefere Kaptan-ı Derya Hayreddin Paşa'yı memur ve komutan tayin etti. Kendisine:

"Hayreddin! Seni Fransızlara yardım etmek ve İspanya üzerine yüklenmek üzere donanmaya serasker tayin ediyorum. Bu seferki vazifen çok ağırdır. Çünkü Fransızlardan başka Akdeniz'de kimlerin donanması varsa, onlara meydan okuyacak ve haklarından geleceksin." Bunun üzerine tersaneler faaliyete geçerek, büyük kadırgalar yapmaya başladılar.[180]

Şimdiye kadar bütün seferlerine İstanbul'dan hareket etmiş olan Sultan Süleyman, bu sefer Edirne'den harekete geçecekti. Kışı orada geçirmek üzere 17 Kasım 1542 günü İstanbul'dan yola çıkan padişah,

maiyetindeki kuvvetlerle Edirne'ye gitti. Edirne'ye geldiğinde, halk tarafından büyük bir sevinçle karşılandı. Şehrin ileri gelen eşrafı ile medreselere mensup âlimler, fazıllar, tekke şeyhleri, dervişler, Kanunî'yi istikbal edip muvaffakiyeti için dua ettiler.

Padişah dua yerinden ayrıldıktan sonra doğruca Tunca Nehri kenarında bulunan sarayına geldi. Maiyet askerleri, vezirler ve devlet erkânı, memlekette bulunan güzel binalara yerleştiler. Sultan Süleyman, burada kaldığı müddette devlet işleri dışında bazı günler kuş ve balık ve bazen de hayvan avı ile vakit geçiriyordu. Bu şekilde Edirne'deki sarayında beş ay kaldı.

Kanunî Sultan Süleyman mutadı üzere birliklerine her zaman Nevruz başlangıcında sefer emri verirdi. Fakat bu defa havaların da soğuk gitmesine rağmen, 22 Mart'a kadar harekâtın gecikmesini uygun bulmamıştı. Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'yı çağırarak Rumeli askerlerini toplayıp, Belgrad'da karargâha iltihak etmesini emretti.

Aldığı bu emir üzerine Ahmed Paşa, soğuk havada birliklerini toplayıp yürüyüşe geçti. Bu sırada Barbaros Hayreddin Paşa, hazırlıklarının tamam olduğunu bildirip padişahtan dua ve emrini istemişti. Hareket emrinin gelmesi üzerine Fransa sularına doğru harekete geçti.

Nihayet Kanunî Sultan Süleyman da 23 Nisan 1543 Pazartesi günü Edirne'den sefer için harekete geçti. O gün Edirne, olağanüstü bir tarihe şahitlik etmekteydi. Yolların iki yanı tıklım tıklım dolmuş, İstanbul'dan gelmiş yabancı diplomatlar, kendilerine ayrılan yerlere yerleşmişlerdi. Düzenlenen resmî geçit töreni heyecanla fakat büyük bir sessizlik içinde takip ediliyordu. Sanki nefesler tutulmuştu. Saatlerce süren bu tören Osmanlı ordusunun göz kamaştırıcı büyüklük ve ihtişamını ve Kanunî'ye batılıların neden Muhteşem unvanını verdiklerini ortaya koyuyordu.

Ordunun en ilerisinde susuzluk hissedenlere su vermek üzere dolu kırba götürmeye memur sakalar gidiyordu.

Onları üç yüzer hayvanlık yedi grup hâlinde yüklü katır dizeleri takip etti. Bu iki bin yüz katır padişahın hazine ve eşyalarını taşıyordu.

Mükemmel giysileri içerisinde dokuzar atlıdan oluşan yüz dizi hâlinde dokuz yüz hassa askeri;

Ardından altışar hayvanlık dokuz yüz dizi hâlinde beşbindörtyüz deve geçti. Bunlar ordunun bir kısım yiyeceğini ve cephanesini götürüyordu.

Ardından bin kişilik cebeci taburu;

Sonra beş yüz kişilik lağımcı taburu;

Sekiz yüz kişilik topçu taburu;

Ağalarıyla birlikte dört yüz kişilik top arabacıları (nakliye) taburu;

Onları saray erkânı, kâhyalar, kâtipler, kilercibaşı, hazinedarbaşı, kapıağası takip ediyorlardı.

Müteakiben iki cenaha ayrılmış süvariler geliyordu.

Sağ cenahta kırmızı sancaklarıyla iki bin sipahi, yeşil sancaklarıyla beş yüz ulûfeci, beyaz sancaklarıyla beş yüz gurebâ (garibler);

Sol cenahta sarı sancaklarıyla iki bin silahdar, yeşil ve beyaz çubuklu sancaklarıyla beş yüz ulûfeci, beyaz ve kırmızı çubuklu sancaklarıyla beş yüz gurebâ vardı.

Bu askerin arkasında divan erkânı, nişancıbaşı, kazaskerler, önlerinde dörder tuğ bulunan ve zâbitleriyle, köleleriyle çevrili olan dört vezir bulunmakta idiler.

Onlardan sonra padişahın şikâr (av) hademesi yani doğancılar, şahinciler, çakırcılar, atmacacılar, zağarcılar, samsoncular, müteferrikalar, çaşnigîrler, ıstabl-ı âmire hademesi geliyordu.

Gemleri ve üzengileri gümüşlü, eyer ve gâşiyelerinin (örtü) kenarları sırmalı Rumeli, Anadolu, Karaman, Kürt, Acem, Arab süvarileri, birinci ve ikinci emîr-i âhûr ile serrâclar ve onların kethüda ve kâtibleri tarafından sevk olunmakta idiler.

Üç yüz mâbeynci (kapıcıbaşı) at üzerinde ordunun en seçkin kısmının, yani kılıç, mızrak ve uzun tüfek ile silahlı on iki bin yeniçerinin ilerisinde gider ve yeniçerilerin kırmızı bayrakları önünde üç tuğ bulunurdu. Nihayet yedi altın çubuklu alem ile yedi tuğ taşıyan on dört sancaktar ve tuğcunun görünmesi padişahın yaklaştığını haber veriyor ve heyecanı doruk noktasına çıkarıyordu.

İki yüz kişilik mehter takımının geçişi ise bir anda gönüllerdeki cihat duygusunu arttırarak tazeledi. Yediden yetmişe herkes şimdi kendisini cihat meydanında hisseder gibiydi. Âletleri altın zincirlerle boyunlarına takmış olan yüz nakkâreci ile yüz tablzen, harb havalarını muhteşem bir şekilde terennüm ederek geçtiler.

Bunları takiben dört yüz kişilik solaklar takip etti. Bunlar sorguçlarla müzeyyen külah ve keçe giymiş ve ipek kuşak kuşanmış olduğu hâlde şahane yürüyor, arkalarında sanatkârâne işlenmiş ve altın kakma vurulmuş ok gılâfları bulunuyordu.

Solakların padişah etrafında teşkil ettikleri dâirenin hâricinde çavuşbaşı maiyetiyle giden yüz elli çavuş, gümüşten küçük zincir parçaları asılı ve yine gümüşten yapılmış olan asalarını sallarken çıkan sese, "Padişahım çok yaşa!" sedalarını katmakta idiler.

Solakların teşkil ettikleri safın içinde başlarında altın miğfer ve ellerinde altın mızrak bulunan ve en kıymetli kumaşlardan yapılmış elbiseler giymiş olan yetmiş peyk vardı.

Kanunî Sultan Süleyman bunların ortasında gayet güzel bir ata binmişti. Atının koşumları inci, pırlanta ve zümrütlerle süslüydü.

Kendisi ise son derece sade giyinmişti. Ağır ağır ve vakur bir şekilde ilerlediği seziliyordu.

Zira tarihlerin kaydıyla "hafif bulutlar arkasından şa'şa-bahşâ olan (parlaklık veren) güneş gibi solakların dalgalanan sorguçları arasında mestur (gizli)" idi.[181]

BİR DİZİ FETİHLER...

İşte bu törenle Muhteşem Süleyman'ın haşmetli kıtaları bir kez daha harekete geçti.

Her gün belli mesafeler kat ederek 4 Haziran 1543 günü Belgrad'a vardı. Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa, daha evvel buraya gelmişti. Anadolu askerleri de Anadolu Beylerbeyi İbrahim Paşa komutasında gelerek ordu ile birleştiler.

Sava Nehri, bu mevsimde deniz gibi bol suya sahipti. Ustalar bu nehir üzerine dayanıklı bir köprü yaptılar. 12 Haziran günü ordu, bu köprüden Sirem Adası'na geçti. Adanın kuzeyinde Valpo Kalesi daha önce fethedilmiş iken, sonradan düşmanların eline geçmişti. Buranın alınması için önce Bosna Beylerbeyi Hüsrev Paşa, ardından da Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa memur edildi.

Kalenin hendeği su ile dolu olduğundan dolayı, Rumeli askerleri çok sıkıntı çekti. Ayrıca düşman, gece gündüz demeden durmadan top atıyordu. Osmanlılar da yoğun top ateşiyle kalenin duvarlarını delik deşik ettiler. Umumi hücumun hazırlıklarını gören müdâfiler canları derdine düşüp kaleyi teslim ettiler (22 Haziran 1543). Bu kale alındıktan sonra ona yakın bulunan birçok ufak kaleler de alındı.[182]

Ösek'deki ordugâhında Valpo Kalesi kumandanını kabul eden padişah, itaat gösterdiğinden dolayı kendisine, Budin yakınında bir zeamet ihsan etti. Valpo'ya bir muhafız kuvveti bırakarak kadı tayin eyledi.

Ösek Sancakbeyi Murad Bey ile Mohaç Sancakbeyi Kasım Bey ise yine bir zamanlar Türkler elinde bulunan Peçuy'u zapt etmekle görevli idiler. Peçuy, çevresi güllük ve bostanlık, her köşesi cennet bahçesi gibi güzel, eski bir kent ve sağlam bir kale idi. Peçuy muhafızları ve halkı, Osmanlı askerlerinin üzerlerine geldiklerini görünce onlara karşı koyma gücünü kendilerinde bulamadılar ve harp etmeden kaleyi teslim ettiler. Buranın fetih müjdesi hemen padişaha iletildi.

Sikloş Hisarı muhafızları ise teslim tekliflerini geri çevirdiler. Kale son derece müstahkem ve metindi. Bu durum karşısında kale çevresine çadırlı ordugâh kurulmasına ve muhasara altına alınmasına karar verildi. Hisardakiler ise bu esnada Osmanlı birliklerini yoğun bir top atışı ile karşılamışlardı.

Gadaba gelen padişah, kalenin bir an evvel alınmasını emretti. Bunun üzerine Osmanlılar, kalenin gerekli yerlerine toplar yerleştirerek ateş açtılar. Beş altı gün zarfında, dış hisarın duvarlarında bazı gedikler açtılar. 5 Temmuz günü bu gediklerden hücum yapılmasını kararlaştırdılar. Anadolu askerleri topçuların himayesinde ilerleyip gediklerden içeriye girdiler. Oklar, kılıçlar, mızraklar, gönderler ile düşman üzerine şiddetle atıldılar ve neticede dış hisarı aldılar.

Osmanlılar, bundan sonra toplar getirerek, iç hisarı topa tuttular ve kaleyi son derece sıkıştırdılar. Kaledekiler, bir müddet daha dayandıktan sonra eman dilediler. (8 Temmuz). Kulelere Osmanlı sancakları dikilerek ezanlar okundu. Mehter marşları çalındı ve kale Osmanlı ülkesine katıldı.[183]

Padişah, devlet erkânıyla birlikte giderek kaleyi gezdi. Kalenin alınmasında hizmetleri görülenlere hil'atler ve mükâfatlar dağıtıldı. Mükâfat alanlar da padişahın elini öptüler. Kale Mohaç sancakbeyliğine ilave olundu.

Ordu, Şikloş'un fethini tamamlandıktan sonra Budin istikametinde yürüyüşe geçti. Yol üzerinde düşman elinde bulunan kaleler bir bir alınarak 23 Temmuz günü Budin'e vâsıl olundu.

Budin'de birkaç gün kaldıktan sonra kuzeye doğru ilerleyen Osmanlı birliklerinin hedefinde şimdi Estergon Kalesi vardı.

ESTERGON'UN FETHİ (1543)

Estergon Macarların tarihi ve mukaddes şehirlerinden biri idi. Macaristan'ın dinî merkeziydi. Macaristan Katolik başpiskoposu burada otururdu.

Gran ve Tuna nehirlerinin birleştiği yerin karşısında yer alan bir tepe üzerine kurulmuştu. Kalede, fevkalâde müstahkem bir iç hisar ve etrafında da birçok yüksek kiliseler vardı. Bu kiliselerin inşasında yüksek bir mimari kudreti göze çarpıyordu. Camları hep yaldızlarla süslenmiş ve zemin kısmı mermerle döşenmişti. Üst kalenin yeri yüksekçe olmasından dolayı, oranın su ihtiyacı Tuna üzerine kurulan su dolapları vasıtasıyla temin edilmişti. Bu kale de daha önce Osmanlılar tarafından alınmış iken sonradan

yeniden kaybedilmişti. Kalede bulunan gayrimüslimler, civardaki Müslümanlara çok zarar vermişlerdi.

28 Temmuz günü kale önüne gelen Osmanlı ordusu teslim teklifinin reddolunması üzerine ertesi günü Tuna tarafından harp gemileriyle ve karadan da seyyar kıtalar vasıtasıyla, kaleyi sıkıştırmaya başladılar.

Yapılan tedbirlerin kâfi gelmemesi ve müdâfilerin direnmesi üzerine gemilerden büyük toplar çıkarılarak gerekli yerlere kuruldu. Kale şiddetli bir top atışı altında kaldı. Düşman da bulunduğu yüksek kaleden, yıldırım gibi top mermileri yağdırmaya başladı. yeniçeri askerleri, hisarın etrafında siperler kazarak zayiatın önüne geçmeye çalıştılar. Vezirlerle komutanlar, zayıf gördükleri cepheleri kuvvetlendirmeye çalıştılar ve kaleye doğru çeşitli yerlerden hendekler açıldı. Bu hendeklerden istifade etmek suretiyle, kale duvarlarına yaklaşılmaya çalışıldı.

4 Ağustos günü donanma daha ileriye alındı. Bu sayede gemi ve kara topçuları, geceli gündüzlü ateş faaliyetini artırdılar. Şimdi kale, içindekilere zindan gibi daralmıştı.

6 Ağustos Pazartesi günü kaleye umumi hücum yapılacağı ilan edildi. Gaziler, açılan gediklere doğru sokuldular ve kısmen de duvarlara tırmanarak, kaleye girdiler. İki taraf arasında çok kanlı çarpışmalar meydana geldi. Büyük gayrete rağmen kale düşürülemedi. Müslümanların bir kısmı top, tüfek ateşinden ve bir kısmı da karşılaştıkları piyadeler tarafından şehit edildi. Şehitler arasında, Anadolu beylerinden Cündi Sinan ve Rumeli beylerinden filo komutanı Mehmed Bey de vardı.

Kale içerisine girmeye muvaffak olan Osmanlı askerleri ise şehit düşmeden evvel müdâfilerden pek çoğunu öldürmüştü. Bu itibarla müdâfilerde müthiş bir yılgınlık baş göstermişti. Yeni bir umumi hücuma dayanmaları mümkün görünmüyordu. Komutanlarına:

"İnat ile iş bitmez. Son pişmanlık da fayda vermez. Bu kadar çok askere karşı koymak akıllı kimselerin işi ve gittiği yol değildir" diyerek büyük bir baskı oluşturdular.

Neticede 10 Ağustos 1543 günü kalenin anahtarlarını göndererek eman dilediler. Padişah, kendilerini affetti. Bu suretle Estergon, Türk yurdu olurken kulelerine de derhâl Osmanlı bayrağı çekildi.[184]

Komutanlar ve bazı devlet adamları, gidip kaleyi gördüler. İçinde yerleri temiz mermerlerle döşenmiş, birçok kiliseler vardı.

Şehrin orta yerinde yapılmış olan muhteşem kilise camiye çevrilerek, içine mihrap, minber ve kürsü yerleştirildi.

Ertesi Cuma günü, padişah ile bütün devlet erkânı ve beyler, atlarına binerek kale ve kasabayı görmeye gittiler. Orada bulunan ihtişamlı sarayı gezdiler. Namaz vakti gelince camiye girdiler ve Cuma namazını orada kıldılar. Padişahın her zaman böyle muzaffer olması için dualarda bulundular. Padişah burası için bir kadı, bir kale komutanı, topçu ve ona göre top, mühimmat bırakıp kalenin harap olan yerlerinin tamir olunmasını emretti.[185]

Estergon Kalesi'nin fethedilmesiyle Estergon sancağı meydana getirildi. Bu sancak Tuna'nın sağ tarafındaki küçük bir arazi parçasını içine alıyordu. Estergon'un karşı tarafında, Ciğerdelen Palankasının inşasıyla, Estergon sancağı hudutları kuzey istikametine doğru genişleyecektir.

İSTONİ BELGRAD'IN FETHİ

Estergon'dan sonra hedefte Macaristan'ın eski hükümet merkezi, İstoni Belgrad vardı. Burası çok sayıda Macar kralının mezarının olduğu, mânevi değeri büyük olan bir şehirdi. Ölen Macar kralları buraya gömülür, kralların tahta çıkış ve biat törenleri de burada yapılırdı. Bundan dolayı Macarlar, şimdiye kadar, kimselere ayak bastırmamışlardı. Kanunî burayı almak istedi ve o maksatla bu tarafa hareket etti.

Ordu, Tata'dan hareket ettikten sonra 20 Ağustos 1543 günü, İstoni Belgrad Ovası'na geldi. Padişah için İstoni Belgrad Hisarı'nı gören yüksek bir tepede çadır kuruldu. Askerin bir kısmı ovada bir kısmı da dağ eteklerinde çadır kurdular.

Dört yanı gölle çevrili olan İstoni Belgrad Kalesi, geniş bir ova ortasında yer almaktaydı. Eski ve sağlam bir kaleydi. Ortasında çok heybetli bir kilise bulunmaktaydı. Kalenin iç hisarının kuleleri çok yüksekti. Dış hisarı da gâyet geniş bir şehir gibiydi. Kalenin varoşu, şehir hâlini andıran büyüklükteydi. Kalede oldukça kalabalık bir müdafaa kuvveti bulunuyordu. O güne kadar hiçbir işgal görmemiş olan müdâfilerin moralleri yerindeydi. Kalenin dayanıklılığı, gücü ve uzun menzilli topları kendilerine güveni daha da artırıyordu.

Bunun için, teslim tekliflerini derhâl reddettiler. Osmanlılarla savaş yapmaya karar verdiklerinde hiç kimseyi hisara yaklaştırmamak üzere yemin etmişlerdi. Kale önüne gelerek yerleşmeye başlayan Osmanlı birliklerine, uzun menzilli toplarla ateş ediyorlardı.

Bu durum karşısında Kanunî Sultan Süleyman, Anadolu Beylerbeyi İbrahim Paşa'yı, münasip çap ve uzunlukta toplar getirmek üzere Budin'e gönderdi. Sonra Üçüncü Vezir Mehmed Paşa ile yeniçeri ağasına, kaleye ait varoşun bir tarafında ve Dördüncü Vezir Hüsrev Paşa ile Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa'ya diğer tarafında mevziler gösterdi. Kaleyi saracak yeniçeri askerleri için, geceleyin varoşa çok yakın yerlerde siperler kazıldı. Bu şekilde kalenin fethi için gerekli işlere başlandı.[186]

Kale tarafında, vaktiyle ham kerpiçten bir duvar yapılmıştı. Duvarın varoş tarafında düşmanın külliyetli mühimmatı vardı. Düşman buradan kolayca varoşu müdafaa edebiliyordu. Bu duvar alınmadıkça, İslam askerlerinin hisara yaklaşmaları zordu.

Tecrübeli komutanlar, askerin mâneviyatını yükseltmek için onları grup grup topladılar. Mehter çalınıp, tekbirler getirilerek, muvaffakiyet kazanmak için hayırlı dualar yapıldı. Düşman tarafında da büyük bir gürültü kopuyordu. İki taraf arasında şiddetli çatışmalar meydana geldi ve savaşta birçok şehit verildi.

Nihayet topların gelmesi ile birlikte gaziler rahat bir nefes aldılar. Özellikle bu mevkiin muhasarasına tahsis olunan toplardan biri elli libre ağırlığında gülle atıyordu ve on sekiz palm (karış, el boyu)

uzunluğunda idi. Topçu Esedullah bunu, büyüklerin mermisindeki güçte, fakat küçüklerin süratini hâiz olacak şekilde dökmüştü.

Hemen o gün toplar, önceden hazırlanmış yerlerine dağıtıldı ve mevzilerine konuldu. Ertesi sabah dualarla top atışına başladılar. Kale, birkaç gün dövüldükten sonra duvarlarda gedikler açılmaya başladı.

28 Ağustos günü, Rumeli Beylerbeyi Ahmed Paşa cephesinden açılan gediklere ilk umumi hücum gerçekleştirildi. Onun cephesindeki topçular beden duvarında küçük bir delik açmışlardı. O gün, o cephedeki Osmanlı askerleri durmayıp, açılan gedikten hücuma kalktılar. Ancak gedik dar olduğu için, oradan ancak birer ikişer girebiliyorlardı. Bu suretle giriş, düşmanı yıldırmadığı gibi birçok askerin de şehit olmasına mâl oldu. Hücum durduruldu. Gaziler, şehitleri gömmekle meşgul oldular.

2 Eylül günü orduda kaleye umumi hücum edileceği ilan edildi. "Yarın hisar yağma edilecek" diye her tarafa duyurular yapıldı. Gece olunca bir çokları sabaha kadar uyumadılar. Sabah olduğunda ortalık sisten görülmez bir hâlde idi ki, bu da hücum kıtalarının işine geliyordu. Hücum için gediklere yanaşan askerleri, düşman askerleri göremedi. Osmanlı topçuları ateşi kestikten sonra, piyadeler "Allah Allah" diyerek gediklerden içeriye girdiler ve ellerindeki silahlarla düşmana saldırdılar.

Kanunî'nin kaleye hâkim olan çadırından, savaş vaziyeti net bir şekilde görülüyordu. Padişah, buradan fedakârca savaşan Müslüman askerlerini seyrediyor ve zafer nasip etmesi için Yüce Allah'a dua ediyordu.

Varoş meydanı ve oradaki evler, âdeta bir şehri andırıyordu. Mahalleleri gayet geniş, çarşı yerleri de bir kır gibiydi. Varoşla iç kale arasında içi su ile dolu bir hendek ve bunun üzerinde daracık bir köprü vardı. Düşman, varoştan iç tarafa kaçarken, Osmanlı askerleri bu köprüye kadar onları kovalayıp, yakaladıklarını kılıçtan geçirdiler. Dar köprü, düşman cesetleriyle dolunca yürüyüşü aksattı.

Hatta gayrımüslimlerin birçoğu bu köprüden hendeğe düşerek boğuldular ve köprüden iç kale tarafına çok azı kaçabildi.

Varoşun kulelerine Türk sancağı diken askerler, bu varoşta bulunan evlere girip yerleştiler. Oradaki muazzam binalar, muhteşem bir şehir hâlini almıştı. Yüksek ve büyük kiliseleri çeşitli kabartmalar, oymalarla süslenmiş ve yerleri mermerlerle döşenmişti. Vezirler de buraya gelip yerleştiler.

3 Eylül günü iç kaledeki komutanlar, eman dilemek üzere padişaha adamlar gönderdiler. Padişah, onlara eman verince, kalenin hâkimi ve komutanı, ruhanî liderleri ve kalenin ileri gelenleri gelerek, kalenin anahtarlarını teslim ettiler.[187]

Derhâl şehre giren Osmanlı birlikleri hisarın kulelerine Türk bayrağı çektiler. Çan kulesinden çanlar kaldırılıp, ezanlar okundu. Mehter zafer havasını vururken her tarafta şenlikler yapılıyordu.

Şehrin çok güzel sarayları ve gâyet yüksek kiliseleri vardı. Bu kiliselerin birçoğunda, eski Macar kralları gömülüydü. Şehrin her tarafında muktedir heykeltıraşların mermerden yapılmış şah eserleri görülüyordu. Ne tarafa bakılırsa, eski bir mezar taşı, yıkık taklar, çökük kemerler göze çarpıyordu. Birçok yerlerinde büyük taşlardan sandık şeklinde mezarlar vardı. Bir kısmının süslerine itina edilmiş ve başlarına yakuttan taşlar giydirilmiş ve göğüslerine gümüş ve altın haçlar takılmıştı. Bunların aziz denilen velilerinin lahitleri olduğu anlaşılmaktaydı. Birkaç tanesi kılıç ve hançer kuşanmış ve parmakları altın yüzüklerle süslenmişti.[188]

Kral mezarlarının bulunduğu kilise, kendilerine bırakıldı. Kale ortasında ona benzeyen başka bir kilise, camiye çevrildi. Cuma namazı kılınarak hutbe, padişah adına okundu. Bundan sonra kazanılan zafere ait fetihnâmeler yazılıp, memleketin gereken yerlerine ulaklarla gönderildi.

Kanunî Sultan Süleyman karşısına kendisini tehdit edecek hiçbir güç çıkmadan Budin'deki Osmanlı varlığını tehdit eden kaleleri birer birer fethederek bölgenin savunmasını güvence altına almış bulunuyordu.

Yine bu seferle jeopolitik öneminin dışında dinî açıdan da Hıristiyanlar için çok önemli bir yere sahip olan Estergon ve İstoni Belgrad kaleleri, Osmanlıların eline geçti. Bu, Kanunî'nin saltanatı boyunca Hıristiyan Batı'ya karşı yapılan askerî harekâtın sonuncusu oluyordu.

Sigetvar'a karşı yapılan on üçüncü ve son seferine kadar Kanunî, Avrupa'ya karşı 23 yıl hiç harp etmedi. Kanunî bu uzun ve yıldırıcı harekâtı ile azamet ve ihtişamını göstermekle kalmamış en önemli kalelerini de zaptederek Hıristiyanları barış istemeye mecbur bırakmıştı.

Bütün beylerbeyilere, Fransa kralına ve Venedik dojuna zafernâmeler gönderildikten sonra, padişah önce Budin'e ardından Tuna'nın sol sahilini takiben Varadin yoluyla Belgrad'a geldi (21 Eylül).

Buradan askeri kışlaklara gönderen ve kendisi de kapıkulu ocakları ile İstanbul'a dönen Kanunî, yolda iken sevgili oğlu Şehzade Mehmed'in Manisa'da vefat haberini alarak büyük bir mateme büründü.

BARBAROS'UN NİS SEFERİ (1543)

Kanunî Sultan Süleyman Avrupa seferine çıkmaya karar vermişken, Fransa Kralı Fransuva'nın elçilerine yardım vaatinde bulunmuş ve Barbaros'u bu iş için görevlendirmişti.

Elçi Pellicier, Kanunî'nin yardım vaatini alıp geri döndüğünde telaşa kapılan Şarlken Fransızlara karşı İngiltere'yi ittifakına alabilmek için yoğun bir faaliyete girişti. Kanunî ise Venedik Cumhuriyeti'ne elçi göndererek Fransa ile ittifak etmesini istedi. Venedikliler tarafsız kalacaklarını beyan ederek bu teklifi nazik bir şekilde ve özürler beyan ederek savuşturdular. Aslında Kanunî'nin maksadı, Preveze harbinde olduğu gibi Venedik ile imparatoru birleştirmemek için teminat almaktı. Bunda da başarılı olmuştu.

Barbaros Hayreddin Paşa'nın yoğun gayret ve ihtimamı içerisinde kısa sürede hazırlıklar tamamlandı. Deniz harekâtına başlanılabilecek şekilde havalar iyileşti. Osmanlı tersanelerinde yapılan harp

gemilerinin inşaatı da bitti. Haliç'i dolduran gemilere, gerekli top ve mühimmat ile mürettebatı yerleştirildi.

1543 senesi baharında yüz on kadırga ve dört mavnadan oluşan muazzam Osmanlı armadası Barbaros Hayreddin Paşa komutasında Akdeniz'e açılmış bulunuyordu. Fransız elçisi Paulin de Osmanlı amiralinin gemisinde idi. Donanma, Napoli civarında Reçyo önüne geldiği zaman kırk bir parçadan mürekkep Cezayir gemisi de deniz gücüne katıldı. Reçyo ve diğer bazı sahil kasabalarını zapteden Osmanlı donanması büyük bir haşmet ve azametle ilerleyerek Roma'nın iskelesi olan Ostia önüne demirledi. Halk hayret, şaşkınlık ve dehşet içerisinde kalmış büyük bir korkuya kapılmıştı. Öyle ki Roma'da şehir halkının kaçmasını önlemek için güvenlik güçleri geceleri fenerlerle sokaklarda dolaşmaya başlamışlardı.[189]

Gelişin düşmanlık olmadığı, sadece alışveriş maksatlı olduğu ifade olunarak ve kendilerine teminat verilerek yatıştırıldılar. Türklerin sahil şehirleriyle yaptıkları alış verişlerin ciddiyeti ve her şeyin bedeli mukabilinde alınması ise Türk askerlerinin efendiliğini göstermesi[190] yanında o güne kadar kendilerine Türkler hakkında anlatılanların da ne kadar asılsız olduğunu ortaya koyuyordu.

Ostia'dan hareket eden donanma 24 Haziran 1543'te Marsilya'ya geldi. Burada Fransız donanması kumandanı Fransuva dö Burbon Türk donanmasını merasimle karşıladı. Elli gemilik Fransız filosu zafer şenliği gibi bir şenlikle ve top atışları içerisinde Türk donanmasını selamlarken Türk donanması da top atışları ile karşılık verdi. Fransız kumandanı yirmi üç yaşında bir genç idi. Barbaros kendisiyle görüşerek harp planını sordu. Verdiği cevaplardan Osmanlıları yardıma çağıran Fransızların henüz bir muharebe planları olmadığını anladı. Barbaros kızmış ise de belli etmemişti.

Yıllardan beri şöhreti bütün Avrupa'yı tutan ünlü amiral Barbaros Hayreddin Paşa'nın Osmanlı padişahı Kanunî Sultan Süleyman tarafından Fransa'ya yardım için Marsilya'ya gönderilmiş olması fevkalâde bir hadise teşkil etmişti. Binlerce halk ve saray erkânı bu şehre koşuşmuştu. Osmanlı donanması, Fransızların hazırlıklarını bitirmelerini bekleyerek bir müddet Marsilya'da kaldı.

Yapılan görüşmelerde Fransızlar Şarlken'in müttefiki olan Savua dukasının elindeki Nis'in (Nice) zaptını istediler. Barbaros buranın fethi için Fransız kuvvetlerinin noksanlarını, asker adediyle silah miktarının azlığını belirtti. Ancak ısrarlar karşısında kabul etti.

Hazırlıkların tamamlanmasının ardından Toulon'a geçen Barbaros, 20 Ağustos'ta maiyetinde elli gemilik ehemmiyetsiz bir Fransız filosu da bulunduğu hâlde buradan hareket etti.

Nis önüne gelen Osmanlı donanması şehrin yakınında bulunan Villafransa Limanı'na demirledi. Ardından şiddetli bir tazyik ve bombardıman neticesinde şehir teslim alındı. İç kalenin şiddetle direndiği ve Türklerin büyük gayretle çarpıştığı bir sırada Fransızlar Barbaros'a müracaat ederek barutlarının bittiğini ifade ile barut istediler. Buna hayret eden büyük Türk amirali:

"Ne acaip muharipler! Gemilerini şarap fıçılarıyla doldurup baruttan başka bir şey unutmuyorlar" dedi. Sonra yanındaki Fransız elçisine de dönerek:

"İstanbul'da iken devletin büyük ölçüde hazırlandığını söylediğin zaman benimle eğleniyor muydun?" diyerek ağır bir şekilde azarladı. Muharebede bulunan Fransızların kararsız, sebatsız ve âtıl hareketlerine işaret etti.[191]

Barbaros Hayreddin Paşa, Fransızların gösterdiği gevşeklik ve ikiyüzlülüğü anlayarak, müdafaaya devam eden iç kaleyi fethe lüzum görmedi. Fransızlara bir ihtar olmak üzere kuşatmayı kaldırdı ve Toulon'a döndü. Barbaros Nis'te iken şehirde en küçük bir yağma ve talan olmamıştı. Ancak şehrin anahtarlarını Fransızlara vermesi ve Fransız askerlerinin şehre girmesi ile birlikte feci bir yağma hareketi yaşandı.

Fransızlarla yapılan anlaşmaya göre Toulon şehri, Osmanlı donanması kaldığı müddetçe Türk idaresinde olacaktı. Bu itibarla Fransız askerleri ve memurları şehirden çekildiler. Toulon Kalesi'ne Türk bayrağı asıldı. Beş vakit ezan okundu. Barbaros'un buradaki ikameti ertesi sene ilkbaharına (Nisan 1544) kadar sekiz ay devam

etti. Lyon'lu bir tanık "Toulon şimdi tam İstanbul gibi" diyerek tarihe not düşmüştü.[192]

Barbaros bu müddet içinde Salih ve Hasan reislere İspanya'nın Katalonya sahillerini vurdurarak birçok esir ve ganimet elde etti. Bu müddet zarfında Andrea Doria'nın donanması hiç meydana çıkmamıştı.

Barbaros Hayreddin Paşa dönüş yolculuğuna geçtiğinde Osmanlı donanmasının rotasını bu kez birden bire Cenova cihetine çevirdi.

Muazzam armadanın bu hareketi Cenovalıları dehşet içerisinde bırakmıştı. Barbaros'un ne yapacağını herkes merak içerisinde bekliyordu. Hayreddin Paşa'nın:

"Bana derhâl Turgut'u teslim edin. Yoksa köylerinizi, kentinizi yerle beraber ederim" tehdidi geldiğinde seferin manâsı anlaşılabildi. Avrupalıların Dragut dedikleri geleceğin büyük amirallerinden Turgut Reis, Andrea Doria'nın yeğeni Janetino Doria tarafından esir edilmiş ve Cenova'da hapsedilmişti. Esaretinin üçüncü yılındaydı. Cenevizliler kendilerine taarruz edilmemesi karşılığında her istediğini yapacaklarını ifade ile Barbaros'u sakinleştirebildiler. Derhâl Turgut Reis'i teslim ettikleri gibi kürek, levazım ve erzak temininde bulundular.

Barbaros Hayreddin Paşa, Turgut Reis huzuruna geldiğinde sevinci dünyaları fethetmenin daha ötesinde idi. Yanında bulunan bütün bey ve reislere hitap ederek:

"Turgut'um benden yarar bir yiğittir" diyerek onun değerini işaret etmesi yanında ne kadar sevdiğini de gösteriyordu.[193]

Kendisine ait yedek gemisini Turgut Reis'e veren Barbaros Hayreddin Paşa, yolu üzerinde uğradığı nice kalelerden birçok Türk ve Müslüman esirini de kurtardıktan ve İtalya sahillerinden dönüşte de sayısız ganimetler ele geçirdikten sonra, yaz aylarında (1544) İstanbul'a girdi. Kanunî Sultan Süleyman tarafından büyük deniz gazâsının kahramanı sıfatıyla kabul edildi ve iltifatlarına nail oldu.

ŞEHZADELER GÜZİDESİ...

Sakın aldanma cihâna olmasın sende gurur
Ne kadar devlet bulursan kendözüni eyle mûr

Her ne denli derd ü mihnet kim gele eyle kabûl
Hiç işitmedin mi kim dünya değil cây-ı sürûr

Eyleme kibr ü hased merdûd olan şeytana bak
Zühdüne dayanma gel gör noldu Bel'âm-ı Bâur

Sabr kıl kim sabr ile derler koruk helva olur
Gitmesin hergiz dilinden zikrin olsun yâ Sabûr

Çirk-i dünya ile olmuştur mülevves bu gönül
Cehd kıl tevhid ile anın yerine dola nûr

Tâc ü taht ü zûr-i bâzûya Muhibbî bakma gel
Hiç bilir misin ki şimdi kandedir Bahrâm-ı Gûr"[194]

Kanunî Sultan Süleyman sevinç ile üzüntüyü, neşe ile elemi, şâd olmakla kederi sanki beraber yaşıyordu. Belki de yukarıdaki mısralar böyle bir zamanda gönül aynasına düşmüş ve kaleme gelmişti. Baştanbaşa nasihat kokan onun bu şiiri, üslup ve akıcılığı bakımından okunmaya değerdir.

Padişah, her ne kadar şiirin tamamında aslında kendine seslenmekte ise de okuyucu da bu nasihatlerin muhatabıdır. Kanunî, gazelin ilk beytinde Süleyman peygamber gibi tüm cihana hâkim de olsa, nefsini sürekli bir karınca gibi görmesi gerektiğini kendisine tembihler.

İkinci beyitte kendisine isabet eden dert ve sıkıntılara dayanmak gerektiğini söyler ve dünyanın neşe ve sevinç yeri olmadığını vurgular.

Hemen devamında gurur ve kıskançlık gibi iki kötü huyu ele alarak, bunlar sebebiyle huzurdan kovulan şeytanı örnek gösterir. Bilindiği gibi şeytan, meleklerin hocalığını Allah'ın emrine asi olduğu için sahip olduğu tüm üstünlük ve itibarı kaybetmiştir.

Altındaki mısrada sözü edilen Bel'âm-ı Bâur ise Hazret-i Musa zamanında yaşamış ve çok ibadet etmiş biridir. Belka şehrinde yaşayan Bel'âm, İsm-i A'zam'ı bilir ve her ettiği dua kabul olurdu.

Bir gün şehrin valisi Belâk, Musa peygamberin yaklaştığını haber alır ve Bel'âm'dan Hazret-i Musa için beddua etmesini ister. Karşılığında kedisine dilediği kadar mal mülk vereceğini söyler. Sonunda bu câzip tekliflere aldanan Bel'âm-ı Bâur, dua eder; fakat kabul edilmez. Üstelik Musa Aleyhisselam'ın askerleri tarafından öldürülür. Kanunî, telmih yaparak şeytan ve Bel'âm'ın kötü sonlarına dikkat çekmektedir.

Dördünce beyitte ise bir atasözüne yer verilmektedir. "Sabır ile koruk, helva; dut yaprağı da atlas gibi olur." Padişah, deyişin bir kısmını şiirine iktibas ederek sabır ile en olmayacak gibi görünen işlerde bile başarı sağlanabileceğini vurgular. Koruk nasıl ki olgunlaşır tatlı lezzetli bir üzüm, dut yaprağı da ince dokunmuş bir ipek kumaş olursa, sabır da insanı öylece olgunlaştırır ve başarıya ulaşmasında birinci etken olur. Nitekim atalar; "Sabır acıdır, meyvesi tatlıdır" demişlerdir.

Şiirin sonralarına doğru yüce Yaradanı her zaman hatırlaması gerektiğini söylerken son beyitte sahip olduğu kudret ve debdebeye güvenmenin boş ve yersiz olduğunu belirtir. Nitekim ardından Bahram-ı Gûr'u misal getirir. Çünkü o, Sasanilerin soyundan gelen tanınmış bir hükümdardı. Beşinci yüzyılın ilk yarısında tahta geçerek uzun yıllar şan ve şevketle İran'da hüküm sürmüş ancak dünya ona da gülmemişti.

İşte Kanunî Sultan Süleyman da son Nemçe seferinden, kazandığı zaferler ve fethettiği beldeler dolayısıyla şâd u handan bir şekilde geri dönerken Edirne'ye geldiğinde Saruhan Sancakbeyi Şehzade Mehmed'in vefat haberi ile yıkıldı. Bu fani âlemde muhakkak ki her kudretin erişemediği bir meram ve her lezzetin sonunda bir acılık vardı.

Şehzade Mehmed, Kanunî'nin Hurrem Sultan'dan olma ilk çocuğu idi. 1521 yılında İstanbul'da doğmuştu. Çok iyi bir tahsil ve

terbiye almıştı. 1537 Avlonya ve 1541 Macaristan seferlerine babası ile birlikte katılmıştı. Hattat ve şairdi. Ekim 1542'de Saruhan sancakbeyliğine getirilmişti. Tam bir yıldır bu görevde idi ki çiçek hastalığından ebedi âleme göç etti (6 Kasım 1543). Vefatında yirmi iki yaşında bulunuyordu.

Kanunî, oğlunun naaşının Manisa'dan İstanbul'a getirilmesini emretti. 16 Kasım 1543'te (18 Şaban 950) Bayezid Camii'nde bütün İstanbul halkı ile birlikte namazını eda etti. Şehzade'nin naaşı, yine padişahın arzusu ve emri üzerine bu civardaki yeniçerilere mahsus Eski Odalar içinde tayin ve tahliye olunan mahalle (bugünkü Şehzadebaşı Camii yanındaki hazîreye) defnolundu.

Şehzadeler güzidesi sultan Mehemmedüm

mısraını oğlunun ölümüne tarih düşüren Kanunî Sultan Süleyman, bu yalın fakat gönülden ifadesi ile onu ne kadar sevdiğini de göstermiş oluyordu.[195]

Oğlunun adına devrin mimari Koca Sinan'a, Şehzade külliyesini inşa ettirdi. 1544-1548 tarihleri arasında tamamlanan eser cami, medrese, sıbyan mektebi, imaret ve türbeden mürekkepti.

Türbe kapısı üzerindeki kitabede Farsça sülüs hattıyla şu ibareler yazılıdır:

Âkıbet der kasr-ı âlem ez havas [u] ez avam
Kes nemimâned ve hakk-i Kulhuvallâhü ahad

Kerd ez in menzel gozer şehzâde-i pâk-i'tikad
Der bakâye câvedan rahmet koned Hayy-i samed

Take geşt âsûde der ukba be amr-i kerdegâr
Rûze omre pâdeşen bâşed be-fer'at bî-aded

Şod be elham-i Hodaya lemyezel târîh-i o
Merkade Sultan Muhammed bâd firdevs-i ebed
(Sene 950)

Açıklaması:

İster soylu, ister halktan olsun, dünya sarayında, "Kulhuvallâhu ehad" hakkı içün hiç kimse kalmadı.

Bu menzilden temiz, inançlı şehzade göç etti. Böylece sonsuzluk diyarında onu ebedî hayat sahibi Allahu Teâlâ rahmetine aldı.

O, öbür dünyada Allah'ın izniyle rahat buldu. Padişahın ömrü sonsuza dek sürsün.

Allah'ın ilhamı ile onun tarihi sönmez oldu. Sultan Mehmed'in mezarı ebedî cennet olsun.

(Sene 1543)[196]

Celâlzade ise kendisini şu sözlerle övmekteydi:

Fezâyıl bahrının dürr-i yetîmi
Kerem iklîminin şâh-ı kerîmi

Mürüvvet mülkünün sultânı idi
Sehâvet tahtının hakânı idi

Cihan-ârâ idi fikr ü savâbı
Gıda-yı cân ve ruh idi cevâbı

Garık-ı nûr ola cennetler içre
Enis-i hûr ola rahmetler içre[197]

ÇEŞİTLİ HADİSELER

Kanunî Sultan Süleyman, 1543 yılı seferinden dönerken hudut komutanlarına harekâtın devamı yönünde emirler de vermişti. 1544 yılı bahar mevsimi geldiğinde Budin Beylerbeyi Yahya Paşazade Mehmed Bey, eyaletine bağlı bulunan komutan ve askerlerle sınır bölgelerinde bulunan düşman kaleleri üzerine yürüdü. Süratli bir hareketle Avusturya'ya bağlı en önemli kalelerden olan Višegrad Kalesi başta olmak üzere, Novigrad, Hatvan, Şementurna, Velika, Çoka ve Anderik kalelerini fethetti.[198]

Her gün mühim şehirlerini kaybeden Ferdinand ve Barbaros Hayreddin Paşa'ya mağlup olan biraderi Şarlken, bir sulh anlaşması yapmak için Kanunî Sultan Süleyman'a elçiler gönderdiler. Elçilik heyetiyle başlayan görüşmeler, önce mütarekeyle ardından 18 Haziran 1547'de anlaşmayla sonuçlandı. Beş yıllık bu ilk anlaşma,

Şarlken'i de içine alıyordu. Şarlken, 1 Ağustos 1547'de Augsburg'ta, Ferdinand ise 26 Ağustos'ta Prag'ta anlaşmayı tasdik etti.[199]

Anlaşma, Habsburgları Osmanlı baskısından kurtarıyordu. Osmanlılar ise yeni bir İran seferini düşündüklerinden Batı'dan emin olmak istemekteydiler. Bu ilk anlaşma gerek muhtevası gerekse sonuçları itibariyle oldukça önemlidir. Osmanlı-Habsburg ilişkilerinde bir dönüm noktası sayılır.

Buna göre Ferdinand, Macaristan'ın kendisine ait yerleri için senede otuz bin duka vergi verecekti. Bu antlaşma, Habsburglar üzerine açık seçik kazanılmış bir Osmanlı zaferiydi. Böylece Osmanlı Devleti'nin prestiji en yüksek mertebeye kadar yükselmiş ve Hıristiyan Avrupa'nın en güçlü devleti İspanyol-Alman İmparatorluğu, onun üstünlüğünü tanımıştı. Aynı zamanda bu antlaşma, merkezi Avrupa'ya uzun zamandır süre gelen Osmanlı seferlerinin sona erdiğine dair bir işaret verdi ve Osmanlıları karada askerî ve siyasi üstünlük mücadelelerinde avantajlı bir duruma soktu. Ayrıca iki süper güç, Macaristan'ın tampon devlet olma niteliğini yitirmesiyle vasıtasız birbirleriyle muhatap oluyorlardı.

Bir müddet sonra Fransuva, Habsburg hanedanına karşı yeniden harp yapmak ve Kanunî'nin yardımını temin etmek istediğinden, bu defa Aramon'u elçi olarak İstanbul'a gönderdi. Elçi, padişahtan ödünç olarak istediği üçyüzbin altın yerine ancak her sene İskenderiye'den bir miktar güherçile (barut imâl maddesi) almak müsaadesini elde edebilmişti. Padişah, bir taraftan memleketine dönen Aramon ile Fransa kralına mevcut dostluğun muhafaza edildiğini bildirirken diğer yandan İran ile harp ihtimalleri belirdiği cihetle Avusturya'ya karşı şimdilik düşmanca bir hareketi düşünmüyordu.

Diğer taraftan Kanunî Sultan Süleyman son defa Macaristan'dan dönerken başta Budin olmak üzere bu eyalet livalarının tahririnin yapılmasını emretmişti. Bu ilk tahrir, defterdar Halil tarafından icra edilmiş ve bu esas yüz elli sene zarfında eyaletin başlıca mâlî hükümlerini ihtiva etmiş ve bundan sonraki müzakerelerde daima müracaat kaynağı olmuştur.

Budin eyaleti ilk zamanlarda şu on iki livadan müteşekkildi: Budin Paşa Livası, Estergon, Ustoni Belgrad, Mohaç, Peçuy, Sikloş, Nöygrad, Hatvan, Szekszard, Simontornia, Segedin ve Vesprem. Bazı kaynaklar bunlara Pozsega, Semendire ve Sirem sancaklarını da ilave etmektedir.[200]

Kanunî Sultan Süleyman 1544 senesinde idare sahasında iki mühim değişiklik yapmıştır. Bunlardan biri bu sırada yirmi yaşında bulunan Şehzade Selim'in Konya'dan Saruhan sancakbeyliğine tayin edilmesi idi.[201]

Bu tevcih, Şehzade Selim'in veliaht yapıldığına bir işaret sayılabilirdi. Çünkü şehzadelerin bulundukları sancakların ehemmiyeti, arazilerinin genişliğine veya zenginliğine göre olmayıp İstanbul'a yakınlığı ile ölçüldüğü ve Manisa da diğerlerine nazaran en yakın bulunduğu cihetle, saltanatta bir boşluk vukuunda diğer sancaklardaki kardeşlerinden daha önce devlet merkezine gelerek saltanatı ve iktidarı ele alabilirdi. Ölümüne kadar Şehzade Mehmed de bu yüzden bu sancakta bulundurulmuştu.

En büyük şehzade olan, fakat başka bir anneden (Mahidevran Hatun) doğmuş bulunan Şehzade Mustafa ise, İstanbul'a uzak bir yerde, Amasya'da bulunuyordu.

Kanunî Sultan Süleyman'ın yaptığı ikinci mühim değişiklik ise Veziriazam Hadım Süleyman Paşa'yı azlederek yerine ikinci vezir ve damat olan Rüstem Paşa'yı getirmesidir. Buna sebep olan olay şöyle cereyan etmiştir:

Veziriazam Hadım Süleyman Paşa ile Üçüncü Vezir Hüsrev Paşa'nın araları açıktı. Hüsrev Paşa'dan sonra Mısır valiliğine getirilen Hadım Süleyman Paşa, Hüsrev Paşa'nın bazı yolsuz hareketlerini merkeze rapor etmesi bu husumeti ortaya çıkarmıştı.

1544 yılı 28 Kasım günü padişahın bulunmadığı bir divan toplantısı sırasında iki paşa arasında başlayan tartışma büyüdü ve birbirleri ile yumruklaşmaya ve sonunda hançer çekmeye kadar varmıştı. Diğer paşaların araya girmesi ile olay yatışmış ise de veziriazam

ile üçüncü vezirin divanda bu şekilde hareket etmelerinden canı sıkılan padişah, her ikisini de vezaretten azletti.[202]

Hadım Süleyman Paşa Malkara'ya sürüldü ve orada öldü (1548). Hüsrev Paşa ise çok yaşamamış, teessüründen vefat etmiştir.[203]

MÂTE REİSÜ'L-BAHR

Fransızlara yardım amaçlı çıktığı Nis Seferi, Kaptan-ı Derya Barbaros Hayreddin Paşa'nın son seferi oldu. Dönüş yolculuğu sırasında Cenova'ya uğrayarak esir bulunan büyük Türk denizcilerinden Turgut Reis'i kurtarmıştı.

Hayreddin Paşa bundan sonra daha çok tersane işleri ile meşgul oldu. 5 Temmuz 1546'da kısa bir hastalığı müteakip vefat etti. Sağlığında Beşiktaş'ta yaptırdığı medresenin yanındaki türbesine defnedildi. "Mâte reisü'l-bahr" 953/1546 (Denizin reisi öldü) sözü vefatına tarih olarak düşürülmüştür. Daha sonraki devirlerde Ege'ye açılacak donanmanın Beşiktaş'taki Hayreddin İskelesi'ne demirlemesi âdet olmuştur.

Kaynakların tasvirine göre Barbaros Hayreddin Paşa iri yapılı ve kumral tenli idi. Saçı, sakalı, kaşları ve kirpikleri çok gürdü. Rumca, Arapça, İspanyolca, Fransızca ve İtalyanca'yı çok iyi bilirdi. Cezayir'de yaptırdığı camiinin kitâbesinde unvanı "es-Sultanü'l-mücahid Mevlânâ Hayreddin ibn el-emir eş-şehir el-mücahid Ebi Yusuf Ya'kub et-Türkî" şeklindedir.

Cezayirli bir hanımından doğan oğlu Hasan Paşa Cezayir beylerbeyliği görevinde bulunmuştur. Tek kızı ise Turgut Reis ile evliydi.

Tarih, hükümdarı adına fethettiği bölgelerde çok geçmeden saltanat sevdasıyla kendi hâkimiyetini kuran, beyliğini veya sultanlığını ilan eden kahramanlarla doludur.

Kendi kılıcı ile açtığı eyaletleri götürüp bir başka sultana teslim ederek onun emri altına girenlere ise pek âşina değildir.

İşte yiğitlik ve kahramanlığının yanı sıra mütevazılığı ile de örnek şahsiyet, Türk ve cihan tarihinin en büyük amirallerinden biri olan Barbaros Hayreddin Paşa'dır.

O, ağabeyi Oruç'la birlikte Sultan II. Bayezid devrinde Şehzade Korkud'tan gördüğü yardım ve himayeyi hiçbir zaman unutmamıştır. Fethettiği yerlerde hutbeyi ve sikkeyi her zaman Osmanlı padişahlarının namına okutmuş ve kestirmiştir.

Yavuz Sultan Selim Han'a bağlılık ve hizmetini her fırsatta bildirmesinin ötesinde Kanunî'den gelen davet üzerine de Cezayir gibi bir büyük eyaletin tapusunu;

Sana layık nemiz vardur, kabul eyle fakirâne

diyerek başı önünde sunmuştur.

Bu tarihten (1534) itibaren vefatına kadar da on iki sene Osmanlı Devleti'ne kaptan-ı derya olarak hizmet vermiştir. Bu esnada devletine irili ufaklı onlarca ada ve şehirlerin yanı sıra Tunus gibi bir büyük eyaleti daha kazandırmış bölgedeki Osmanlı nüfuzunu Fas'a kadar uzatmıştır.

Osmanlı donanması ile çıktığı bir seferde Hıristiyan güçlerin meydana getirdiği bir büyük donanmayı Preveze'de bozarak Osmanlı deniz tarihine altın harflerle geçecek bir zafer kazandırmıştır. Artık Akdeniz'de Avrupalılar neredeyse, tahta parçası yüzdüremez bir hâle gelmişlerdir.

Barbaros Hayreddin Paşa Akdeniz hâkimiyeti davası ve gazalarıyla destan olan hayatı kadar Türk denizciliğine Turgut Reis, Sinan Reis, Seydi Ali Reis, Aydın Reis, Gazi Hasan, Kılıç Ali ve Salih paşalar gibi büyük amiraller yetiştirmekle de devletine emsalsiz bir hizmet sunmuştur.

Kişi oldur ki koya yerinde bir eser
Esersiz kişinin yerinde yeller eser

Hayreddin Paşa sadece donanmanın sevk ve idaresi ile değil bir avuç yoldaşıyla zor bir coğrafyada büyük bir vilayetin yönetiminde gösterdiği dirâyet ile de dikkatleri çekmiştir. Muhakkak ki bu başarısını insanların kalbini kazanmak ve onları istediği gibi kullanmaktaki hünerleri, insanların beceri ve kâbiliyetlerini keşfedebilme yetenekleri, dinî hayatta gösterişten uzak samimi ve ihlâslı hâli, yeri geldiğinde merhametli yeri geldiğinde şiddetli tutumu,

affetme, cömertlik, yumuşaklık gibi tutumları, istişaresiz hiçbir işe girişmemesi gibi en mühim hususiyetlerine borçludur. O dikkat edilmesi, iyi incelenmesi ve her yönüyle bilinmesi gereken emsalsiz liderlerden biridir. Zira liderlik sırları onda her bakımdan ve her şekliyle görülmüştür.

Özellikle günümüzdeki parçalanmış siyasetin mimarları onu tanımak zorundadır. Birlik ve beraberlikteki kazançları, ayrılıktaki felâketleri görmek isteyenler onun hayatını iyi bilmek zorundadır.

Tunus ve Fas sultanlığı arasındaki Cezayir'e hükmeden Hızır Reis burada pekâlâ kendi sultanlığını ilan edebilirdi. Ancak o bu büyük sultanlığı Yavuz Sultan Selim Han'a sunarak kendisini onun en sâdık bir bendesi olarak görmüştür.

Yavuz Sultan Selim de "Sen ki lalamsın mücahidlerin reisisin" diyerek övdüğü bu deniz kurduna Hayreddin lakabını vermiştir.[204]

Selim Han'ın nâmesini öpüp üç defa başına koyan Hızır Reis onun kendisine ettiği duaları ve Hayreddin lakâbını vermesi karşısında gözyaşlarına hâkim olamamış ve Türk milletinin kalbine nakşedilecek şu ifadeleri âlimlere, abidlere, şeyhlere, reislerine ve leventlerinin huzurunda samimi bir şekilde tertemiz duygularla belirtmiştir:

"Dünyada en büyük iksir dedikleri şey padişah duası ve teveccühüdür. İşte biz Osmanlının nazarına nail olduk. Allah katında ve halk yanında nâm ü şân sahibi, pâyelerimiz yüce ve kılıcımız keskin olup arşa asıldı. Her kim Âl-i Osman'dan dua alırsa şüphesiz tuttuğu iş kolay gelir. Zira onlar bir ulu ocaktır. Kim onlara yan bakarsa onun başı aşağı olur."[205]

Hayreddin Hızır Reis bu övünç ve saadetin yanı sıra kibir ve gurura kapılmamak gerektiğini de sık sık belirtiyordu. Bütün bu nimetlerin Cenab-ı Hakk'ın lütf ü ihsanı olduğunu bilerek:

"Ey âlemlerin Rabbi! Ben senin zayıf bir kulunum. Padişah kim, ben günahkâr kulun kim! Lâkin ben kulunu Sultan kullarının kalbine getiren sensin. Sen bütün meliklerin melikisin, hâlıkısın

ve râzıkısın. Senin fazl ü kereminle ben kuluna bu günler doğdu" diyerek dualar ederdi.[206] Diğer taraftan da:

"Ben padişah nazarına uğradım. Hil'atin giydim. Kılıcın kuşandım. Sorgucun takındım diyerek iltifat divanesi olmadım. Evvelkinden daha ziyâde hâk ile yeksân oldum" diyerek gurura ve kibire kapılmadan kulluk ve hizmete daha çok bel bağlamıştır.

Barbaros kardeşler İspanya gibi bir deniz devletiyle yıllarca çarpıştılar. Akdeniz'i onlara dar ettiler. İspanyollar onlarla baş edemeyince fitnelerle Arabları onlara karşı kışkırttılar. Kimi zaman ihanetlerle vuruldular, sarsıldılar. Ancak Cenab-ı Hakk'a tam bir teslimiyet ve tevekkül üzere olup en küçük bir yılgınlık göstermediler.

Onların en üzüldükleri ve affetmedikleri nokta Müslümanların kâfirlerle iş birliği etmeleriydi. İspanyollarla ittifak eden Tlemsen Beyi Mesud'a:

"Ey Mesud hani bize verdiğin söz ve ahdin? Hiçbir şekilde küffâra tâbi olmayıp onlar ile sulh ve salah etmeyecektin. Kâfirlere karşı düşmanlık ve buğz üzere olacaktın. Onlara dost olmak bize asi olmaktır. Bu kadar zaman içinde bizden ne kemlik gördün ki varıp küffâr ehliyle sulh eyledin? Hiç Mümin ve Müslüman olan bir kimseye bu revâ mıdır ki din düşmanlarıyla el birliği edip Mümin karındaşına düşmanlık ede?" diyerek serzenişte bulunması onun görüş ve düşüncelerini yansıtmaktadır.[207]

Barbaros Hayreddin Paşa gazavâtından aksiyoner bir ruha sahip olunabilecek çok dersler vardır. Bu bir avuç gazinin başardıkları büyük işler, birkaç kişiyle neler yapılabileceğini gösteren maddi delillerdir. Ancak asıl dikkat edilmesi gereken onlara bu başarıyı kazandıran, bu yüksek ruhu veren hasletleri görebilmektir.

TEBRİZ SEFERİ (1548)

Şah İsmail'in üçüncü çocuğu olup, Şirvan vâlisi iken ağabeyisi Şah Tahmasb'a karşı isyan eden Elkas Mirza 1547 yılında Osmanlı Devleti'ne sığınmıştı. Bu hadise Kanunî'yi memnun etmişti. Zira Irakeyn Seferi'nden beri Safeviler ile münasebetler, resmen harp hâli olmamakla beraber, tabii sayılamazdı. Şah Tahmasb o zaman

ele geçirilen bazı hudut kalelerini geri almış, fakat Kanunî Sultan Süleyman, Avrupa'daki problemlerle meşgul olduğu için buna pek ehemmiyet vermemişti. Bu defa İran şehzadesinin sığınması, doğu komşusuna karşı harekete geçmek için bir fırsat teşkil etti.

Elkas Mirza'nın ilticasından daha önce de onun valisi bulunduğu Şirvan ülkesinin eski sahibi, Şirvanşahlardan II. Halil'in oğlu Burhan Âlî Sultan, birkaç sene evvel memleketini geri almak için yaptığı teşebbüste muvaffak olamayarak, Osmanlı padişahına iltica etmiş ve kendisine Kanunî tarafından sâliyâne ve arpalıklar, mensuplarına da vazifeler tayin olunmuştu. Şimdi halef ve selefin her ikisi de mülteci olarak padişah nezdinde bulunuyorlardı. Bu durum karşısında Kanunî evvela, Burhan Âlî Sultan'ı bir Nâme-i Hümayun ile Şirvan'a gönderdi. Ardından Elkas Mirza'nın İstanbul'da bir sarayda misafir edilerek hürmet ve ikram edilmesini emretti. Kendisi de aynı senenin sonlarında Edirne'den İstanbul'a geldi. Padişahın muhteşem bir alay ile İstanbul'a girişi Elkas Mirza'ya seyrettirildi.

Elkas Mirza birkaç gün sonra Divan-ı Hümayun'a davet edildi. Kendisine muhteşem bir ziyafet verildi. Müteakiben padişahın elini öpen şehzadeye gerek Kanunî, gerekse Osmanlı devlet ricâli tarafından pek kıymetli hediyeler takdim olundu.[208]

Elkas Mirza ikinci defa padişah tarafından kabul edilip, kardeşi Şah Tahmasb'dan şikâyet edince, Kanunî, İran'a sefere karar verdi. 1548 senesi ilkbaharında Erzurum valiliğine getirdiği Ulama Paşa'yı bir bölük asker ve Tahmasb Mirza ile beraber serhadde gönderdi.

Padişah da Nisan 1548 nihayetinde Kapıkulu askerleri ile Üsküdar'a geçti. Zaten aylarca evvel aldıkları emirle, beylerbeyi ve sancakbeyileri doğu seferi için hazırlanmışlardı. Bu sırada Fransız elçisi Aramon'un da beraberce sefere iştirakine müsaade edilmişti.

Kanunî, Seyyid Gâzî'de Saruhan Sancakbeyi Şehzade Selim'i kabul ederek kendisini Rumeli muhafazasında bulunmak üzere Edirne'ye gönderdi. Akşehir'de, Konya Sancakbeyi Şehzade Bayezid babasını karşıladı. Niğde-Kayseri yolu ile Sivas Sahrası'na gelince de,

Amasya sancakbeyi büyük Şehzade Mustafa tarafından karşılandı. O da babasının elini öpmek üzere huzura kabul olundu.[209]

Padişah Haziran ayı sonlarına doğru Erzurum'a vardığında, kendisinden önce burada toplanmış olan eyalet kuvvetlerini buldu. Müteakiben Hasankale-Erciş yoluyla Âdilcevaz tarafına geldi. Buradan Ulama Paşa ile Karaman Beylerbeyi Ramazan oğullarından Pîrî Paşa'yı Van Kalesi'nin zaptına gönderdi. Bu sırada Burhan Alî Sultan, Şirvan ülkesinde padişahın nâmesini gösterince, bütün memleketin kendisine itaat ettiğini bildiren bir haber göndermiş ve büyük memnunluk uyandırmıştı.

Padişah, Ulama ve Pîrî paşaları tâkiben Van'a gitmeyi ve Doğu Anadolu'yu Safevilerden tamamen temizlemeyi düşünüyordu. Ancak Elkas Mirza'nın teşvik ve telkinleri sonucunda istikametini Tebriz'e çevirdi.

Eleşkirt yolu ile Tebriz'e yürüyen Kanunî Sultan Süleyman 21 Temmuz 1548'de Hoy'a geldi. Burada bir hafta kalan Kanunî, 28 Temmuz'da Tebriz civarındaki Şenb-i Gâzân'a vardı. Şenb-i Gâzân'ın çevresi Osmanlı gazilerinin çadırları ile donatılmış bulunuyordu. Bir aydır bu bölgede beklemekte olan Şah Tahmasb, padişahın Hoy'a geldiğini duyduğu vakit yine bir meydan savaşına cesaret edemeyerek Kazvin'e doğru çekildi.

Kanunî hiçbir mukavemet görmeden Tebriz'e girdi. Padişahın Tebriz'e girişinde kaynakların ifadesiyle asker reâyânın ne bir yumurtasına ne de tavuğuna el atmıştı. Halbuki Şah Tahmasb Osmanlıların eline geçmesin diye Tebriz'e kadar her yeri yakıp yıkmış ve mahvetmişti.

Kanunî, Elkas Mirza'yı Tebriz'e vâli, bazı kaynaklara göre ise şah olarak tayin etmek düşüncesindeydi. Ancak Elkas Mirza'nın itimat telkin etmeyen hareketleri, Tebriz halkının katliama tabî tutulması hakkındaki yersiz teklifi, padişahı bu fikrinden vazgeçirdi.

Bu sırada Şah Tahmasb'ın da kaçtığı anlaşıldığından padişah, beş gün ikametten sonra 1 Ağustos'ta Tebriz'den ayrılarak Van'a doğru hareket etti. Safeviler ana yol üzerindeki ekinleri, otları her

şeyi ateşe vermişlerdi. Bu itibarla dağ yollarını tercih eden Kanunî, zorlu bir yolculuk sonunda 15 Ağustos'ta Van düzlüğüne geldi.

Evvelce buraya gönderilen Pîrî ve Ulama paşalar kaleyi kuşatmış bulunuyorlardı. Asıl Osmanlı güçlerinin gelmesi ile birlikte Rüstem Paşa idareyi ele alarak derhâl topları yerleştirmiş ve kale bedenleri dövülmeye başlanmıştır. Askerler de metrislere girerek toprak sürmeye başlamışlardır. Bir haftalık bir muhasaradan sonra daha fazla karşı koyamayacağını anlayan kale kumandanı Âlî Han aman dilemek suretiyle teslim oldu (24 Ağustos 1548).

Kalede gerekli düzenlemeleri yapan Kanunî, kışlağa çekilmek üzere 25 Eylül'de Diyarbekir Ovası'na geldi. Cülek Sahrası bir anda rengârenk çadırlarla doldu. Padişah Ramazan ayını Cülek Sahrası'nda geçirdi. Bayram için yüksek otağlar ve gölgelikler kuruldu. Sabahleyin mehter vururken padişah altın bir tahta oturdu. Vezirler, devlet erkânı, memleket ve milletin bütün ileri gelenleri, âlimler ve ağalar sırasıyla padişahın bayramını tebrik ettiler. Sonra şahâne bir şölen verildi. Büyük küçük zengin fakir neşe ve sevinç içerisinde yemekler yediler. Sohbetler ettiler. Bayramdan sonra Kanunî, kış mevsiminin gelmesi dolayısı ile beylerbeyilere ve kumandanlara kışlalar tayin ettikten sonra yerlerine gitmelerine müsaade etti.[210]

Şah Tahmasb, Van'ın kaybedildiğini, padişahın da kışlağa dönmekte olduğunu öğrenince Erciş, Ahlat ve Âdilcevaz taraflarına tahripkâr bir akın yaptı. Kars Kalesi'ni tamire memur edilen Pasin mirlivasına baskın yaparak bura halkını kılıçtan geçirdi. Tercan ve Erzincan taraflarına sarktı.

Bu haberler Diyarbekir'deki padişaha gelince, İkinci Vezir Ahmed Paşa'yı mühimce bir kuvvetle şahın üzerine gönderdi. Bu sırada Çerkez Osman Paşa, Şah Tahmasb kuvvetlerine karşı kesin bir zafer kazandı. Bundan sonra Elkas Mirza'nın, İsfahan, Kum, Kâşân taraflarına akına gönderilmesi hususundaki arzusu padişah tarafından kabul edildi ve kendisine bir miktar kuvvet katılarak ordudan ayrılmasına müsaade olundu. O da evvelâ Bağdad'a gitti.[211]

Kanunî ise Diyarbekir'den Haleb'e geçti ve kışı burada geçirdi. Bu esnada Konya'dan Şehzade Bayezid'i getirtmiş, onunla birlikte Hama taraflarına ve müteakiben de Gündüzlü taraflarında ava çıkmıştı. Bu sırada Elkas Mirza'nın veziri ve nedimi Seyyid Azizullah Şirvani vasıtası ile gönderdiği mektubu ve kıymetli hediyeleri geldi. Elkas Mirza mektubunda Hemedan'dan geçip İsfahan, Kum ve Kâşân havalisinde şahın ve diğer sultanların saraylarını yağma edip ele geçirdiği hazineleri gönderdiğini ve Şah Tahmasb'ın Ahlat, Erciş ve Erzincan taraflarında yaptığı tahribatın intikamını aldığını bildiriyordu. Padişah bu haberlerden duyduğu memnuniyeti yaptığı ihsanlar ve gönderdiği hil'atlerle göstermiş oldu.[212]

Yine bu kış mevsimi esnasında Van Beylerbeyi İskender Paşa'nın, cesaretiyle mâruf ve evvelce Osmanlılara bağlı iken, sonradan Şah Tahmasb tarafına geçmiş olan aşiret reislerinden Dünbüllü Hacı Han'ı katlettiği haberi padişaha bildirildi. Bu hadiseden büyük memnuniyet duyan padişah, İskender Paşa'ya hil'at, kılıç ve bahşişler gönderdi.[213]

Diğer taraftan Erzurum beylerbeyinin de padişahtan aldığı emir üzerine Gürcistan'a sefer ederek Berakân, Gömge, Penak, Germek, Samagar ve Ahadır kalelerini fethettiği haberi geldi ve bu da bir zafer olarak kutlandı.

Bağdad'a dönen Elkas Mirza'nın Meşhedeyn'i ziyareti sırasında Râfiziler gibi hareket etmesi üzerine Ehl-i Sünnet mezhebindeki padişahın adamları kendisini terk ettiler. Yalnız kalan Elkas Mirza kardeşinden korkup Ardelan dağlarına kaçtı. Padişah tarafından Diyarbekir civarına davet edildiğinde hakkındaki teveccühün kaybolduğu düşüncesi ve korkusu ile bu davete icabet edemedi. Bir rivayete göre, kardeşi Tahmasb'dan bilvasıta af dilemişti. Kayınbirâderi Şah Nimetullah vasıtası ile affedileceği bildirilince teslim oldu. Ancak Şah Tahmasb kendisini önce Kahkaha (Alamut) Kalesi'nde hapsettirmiş ve çok geçmeden de zehirleterek öldürtmüştür.

Kanunî, Haleb'den ayrıldığı 6 Haziran 1549 tarihine kadar türlü av eğlenceleri ile vakit geçirdi. Padişah tekrar Diyarbekir'e doğru

yöneldiği sırada Şehzade Bayezid kendisinden ayrılmış ve Konya'ya dönmüştü.

Padişah, Fırat'ı geçtikten sonra Elmalı mevkiinde hastalandı. Bir müddet, o civardaki suyu ve havası iyi olan Karacadağ Yaylası'nda kaldı ve iyileşti.

Padişah 10 Eylül 1549'da Erzurum'a vardı. Bu sırada İkinci Vezir Ahmed Paşa Gürcistan üzerine yapılan harekât ile meşgul oluyordu. Birçok kaleleri (Tortum, Ağçe Kale v.b.) ya savaşla veya aman vermek suretiyle aldı. Sefer mevsiminin sona ermesi üzerine de Erzurum'a ve müteakiben tekrar Diyarbekir taraflarına çekilen padişaha katılmak üzere o taraflara avdet etti. Gerek serdar bulunan kendisi, gerek beraberinde harekâta iştirak eden Erzurum, Karaman, Dulkadır, Sivas beylerbeyileri ve diğer ümera bu hizmetlerinden ve başarılarından dolayı Kanunî'nin takdir ve iltifatına mazhar oldular.

İran seferi, bu suretle hudutların ve bu bölgenin sükûn ve asayişe kavuşmasıyla sona ermiş oluyordu. 13 Kasım 1549 tarihinde gösterişli bir düzenle Diyarbekir'den ayrılan ordu, büyük bir disiplin içerisinde yol alarak 21 Aralık'ta İstanbul'a vasıl oldu.[214]

ERDEL HADİSELERİ (1549-1552)

1541'den beri Erdel'de (Transilvanya) bulunmakta olan Macar tahtının küçük vârisinin vasisi Rahip Martinuzzi (Macarlar Frater György Türkler ise Barat derler) bir müddet sonra, Erdel'i padişahın himayesinden çıkarıp Habsburglara bağlamak ve onların fiili işgallerini sağlamak maksadıyla, teşebbüslere ve müzâkerelere girişti. Bir taraftan riyakârca mektuplarla Kanunî'yi oyalamakta, gerçek niyetlerinden ise Ferdinand'a bahsetmekte idi.

1548'de doğrudan doğruya papaya müracaatla, imparatorla Ferdinand'ın harekete geçerek kraliçe ile çocuğunu himayelerine almaları hususunda teşebbüse geçmesini rica etti. Bu girişimler sonucunda Ferdinand ile İzabella'nın adamları arasında Eylül 1549'da bir anlaşma oldu. Buna göre, Erdel ile Tisza Nehri boyundaki memleketler padişahın himayesinden çıkarılarak Habsburglara teslim edilecekti.[215]

Martinuzzi, Kanunî'den ve Divan-ı Hümayun'dan gizli olarak yapılan bu anlaşma hükümlerini gerçekleştireceğine inanıyor, mesele anlaşıldığı takdirde de bütün mesuliyeti siyasi rakibi Petrovics'e yüklemeyi düşünüyordu. Bu sırada, gerek hudut hadiseleri, gerek senelik verginin ödenmesindeki gecikmeler sebebiyle doğan yeni ihtilâfları halletmek üzere Avusturya ile elçiler teâtî edilmekte idi.

Viyana'ya gönderilen Mahmud Çavuş, dönüşünde imparatorun şüpheyi davet edebilecek beyanlarını nakledince, padişahın ve Divan-ı Hümayun'un itimâdını sarsmış ve Erdel hakkındaki şüpheleri artırmıştı. 1550 senesinde henüz İzabella'yı ikna etmeye muvaffak olamayan ve desiselerine devam eden Martinuzzi ise padişaha müracaat ederek kraliçenin oğlu için yardım istedi. Böylece hilelerini örtebileceğini düşünüyordu.

Oysa padişah, meselenin aslını çoktan öğrenmiş bulunuyordu. Erdel'de üç millet (Macar, Sekel, Sakson) asilzadelerine, Martinuzzi'yi idare başından uzaklaştırıp Osmanlılara teslim etmeleri ve kraliçe ile onun sâdık adamı Petrovics'ten başkasına itaat edilmemesi hususunda tehditkâr bir ifâde ile ikaz eden bir ferman gönderdi. Ayrıca padişah, Budin beylerbeyi ile Hatvan sancakbeyine Solnuk Kalesi'nin yıkılmasını ve Eğri Kalesi'ne karşı harekete geçilmesini emretti.

Martinuzzi, Erdel'i Habsburglara terk etmek için Temmuz 1551'de bir anlaşma imzaladığı hâlde, Avusturyalıların memlekete girdiği yolundaki şayiaların asılsız olduğunu uzun müddet temine çalıştı. Hâlbuki Budin beylerbeyi, Ferdinand kuvvetlerinin Erdel'e nüfuz ettiği yolunda mütemadiyen padişahı haberdar ediyordu ve bu sebeple Kanunî'nin Erdel halkına hitâben yeni bir ferman göndermesi gerekmişti.

Fermanda vaziyeti iyice tesbit etmeleri için Rumeli Beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa ile Semendre ve Vidin sancakbeyilerine, Eflak ve Boğdan kuvvetlerine, Dobruca Tatarlarına ve Kırım hanına talimat verildiği bildirilmekte idi (1 Temmuz 1551).

Padişah, Martinuzzi'nin hiyânetine, Erdel'in gizlice Ferdinand'a terk edildiğine ve Avusturya kuvvetlerinin de bu memlekete girdiğine kanî olunca İstanbul'daki Avusturya elçisi Malvezzi'yi divana davet ederek gelişmeler hakkında kendisinden izahat istedi. Onun tatminkâr cevap verememesi üzerine de tevkif ettirerek Anadolu hisarı'ndaki Karakule'de hapsini emretti. Ferdinand, bu hadiseyi protesto mâhiyetinde bir mektup göndermiş ise de Kanunî buna değer dahi vermedi.[216]

Zaten bu sırada Rumeli Beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa komutasındaki Osmanlı birlikleri Petervaradin'den Tuna'yı ve Titel yakınında Teis Nehri'ni geçerek Erdel'e girmiş bulunuyordu. Dört gün süren bir kuşatmadan sonra Beçe şehrini aldı. Onu Beçkerek, Çanad, Maroş, İlladya ile daha birçok kale takip etti. Temeşvar'ı kuşatma altına alan Sokollu Mehmed Paşa, soğukların bastırması üzerine Ekim ayının ortalarına doğru kışı geçirmek üzere Belgrad'a döndü.[217]

Ertesi sene Erdel'deki harekâtın başında İkinci Vezir Ahmed Paşa görülüyordu. Ahmed Paşa, 23 Nisan 1552'de mühimce bir kuvvetle Edirne'den hareket etti. Padişahın ve divanın verdiği talimata uyarak ilk önce Temeşvar'ı muhasara altına aldı. Şiddetli geçen bir mücadeleden sonra Temeşvar'ı zapta muvaffak oldu. Müteakiben Eğri'yi muhasara ettiyse de, kale kumandanı Stefan Dobon'un başarılı müdafaası neticesinde, zafer kazanamadı.[218]

Osmanlı birliklerinin bölgedeki faaliyetleri büyük bir hızla devam ediyordu. Budin Valisi Hadım Ali Paşa komutasındaki birlikler müdâfilerinin kahramanca direndikleri Dragley Kalesi'ni parlak bir zaferle fethetti. Yahya Paşaoğlu Arslan Bey, Şalgo Kalesi önüne geldiğinde sis bulutu etrafı kaplamıştı. Arslan Bey bu hâli görünce büyük bir ağaç kütlesini, gürültüyle kale önüne getirip yerleştirince müdâfiler bunu ağır toplardan zannettiler ve derhâl kaleyi teslim ettiler.

Arslan Paşa ardından Hadım Ali Paşa birlikleri ile birleşerek, General Tufel komutasındaki dokuz bin kişilik Alman kuvvetini

büyük bir bozguna uğrattı. Komutanları Tufel ve Sforza dört bin kişi ile birlikte esirler arasında bulunuyordu.

Nihayet Vezir Ahmed Paşa ile Hadım Ali Paşa birlikleri Solnuk Kalesi'ni de Osmanlı hâkimiyeti altına alarak zaferlerini taçlandırdılar.[219]

ŞAH TAHMASB'IN FAALİYETLERİ (1552)

Şah Tahmasb, Osmanlı ordusunun Macaristan'da, padişahın da Edirne'de bulunmasını fırsat bilerek, Van civarına gelmiş, Âdilcevaz ve Ahlat havalisini tahripten sonra Erciş Kalesi'ni muhasara etmişti. Fakat yerli Kürt beylerinden İbrahim Bey'in şecaatle müdafaa ettiği bu kaleyi zapt etmeye muvaffak olamadı. Ardından Yularkasdı Sinan Paşazade Mustafa Bey'in kumandanı bulunduğu Âdilcevaz Kalesi üzerine yürüdü. Ancak gördüğü şiddetli mukavemet üzerine bu teşebbüsten de vazgeçmek zorunda kaldı.[220]

Şah, aylarca bölgede bulunmasına rağmen bir başarı elde edememişti. Nihayet Ahlat Kalesi önüne geldi. Kale sakinleri güçlü İran kuvvetlerine karşı koyamayacaklarını düşünerek şahın vaatlerine ve kendilerine asla bir zarar verilmeyeceği yönündeki sözlerine aldanarak kaleyi teslim ettiler. Ancak kapılardan çıkar çıkmaz kadınları ve çocuklarıyla birlikte kâmilen idam olundular.[221]

Ahlat'ın zaptından sonra şahın oğlu İsmail Mirza, üç bin kişi ile Erzurum üzerine yürüdü. Safevi kuvvetinin gücünü tam olarak kestiremeyen Erzurum Beylerbeyi İskender Paşa cüzi miktarda bir birlikle kaleden çıkarak düşmanı karşıladı.

Safeviler önce birkaç yüz kişilik kuvvetlerle kale önünde görünmüşlerdi. İskender Paşa'nın kaleden çıkarak üzerlerine geldiğini görünce önce geriye doğru sahte bir ricat gösterdiler. Paşayı kale önünden uzaklaştırdıktan sonra pusuda bekleyen birliklerle beraber bütün güçleriyle Osmanlılar üzerine saldırıya geçtiler.

İskender Paşa buna rağmen üstün Safevi kuvvetlerine karşı büyük bir azim ve cesaretle savaştı. Düşmana ağır kayıplar verdirdi ise de kalabalık birlikler karşısında mağlubiyet kaçınılmazdı. Sonunda yanında kalan çok az adamı ile kaleye dönmeye muvaffak

olabildi. Trabzon, Malatya, Bozok ve Karahisar beyleri muharebe meydanında kalmıştı.

İskender Bey'in Erzurum'a geri dönerek şehri Safeviler eline düşmekten koruması Kanunî'nin takdirine mazhar oldu. Kendisine hil'at, kılıç ve topuz gibi hediyelerle birlikte düşmana karşı göstermiş olduğu cesur mukavemetten dolayı takdirlerini bildirdiği bir de mektup gönderdi. Padişah mektubunda:

"İki cihanda yüzün ak olsun. Şah oğlu askeriyle cenk senin dengin değildi. Ancak kim olduğunu gösterdin ve yiğitlikte noksanlık etmedin. Yenmek ve yenilmek Cenab-ı Hakk'ın isteğine bağlıdır. Hatırını hoş tutasın" diyordu.[222]

Diğer taraftan İranlıların bu teşebbüsleri onlara karşı yeni bir seferin açılmasını mecburi kılıyordu. Yoksa Osmanlı hudut bölgeleri rahat yüzü göremeyecekti. Ancak padişahın bizzat mı sefere çıkacağı, yoksa vezirlerden birini serdar mı tayin edeceği net değildi. Kanunî bu sırada elli dokuz yaşında bulunuyor ve şimdiye kadarki on bir sefer-i hümayunun yorgunluğu kendisinde müşahede olunuyordu.

Veziriazam Rüstem Paşa serdar-ı ekrem tayin edildi. Rüstem Paşa 1553 yılı başlangıcında yeniçeri ve bölük halkıyla Anadolu'ya geçti. Ardından Rumeli Beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa ilkbaharın başlangıcında kuvvetleriyle serdara katılmak üzere Tokat'a gitmeye memur oldu. Fakat tam bu sırada Rüstem Paşa'nın Sipahiler ağası Şemsi Ağa'yı ansızın İstanbul'a, padişahın nezdine gönderdiği görüldü.

Şemsi Ağa, Kanunî'ye, büyük şehzadesi Sultan Mustafa hakkında haber getirmişti.

Bu sırada Amasya sancakbeyliğinde bulunan Şehzade otuz sekiz yaşında idi ve gözden ve teveccühten uzak tutuluyordu. İlim, marifet ve askerlik sanatında kudretli olduğundan asker tarafından çok seviliyordu.

Babasının ve devlet erkânının, saltanat için kendisini düşünmediği yolundaki genel kanaat şehzadenin maiyetini de harekete

geçirmiş ve kendisini saltanata götürecek yolda adımlar atılması yolundaki teşvik ve tahrikleri körüklemişti.

Nitekim Âli ve Peçevi gibi ciddi Osmanlı tarih yazarları bazı kimselerin onu, babasının ihtiyarladığı, bu yüzden Rüstem Paşa'yı Anadolu'ya serdâr tayin ettiği ve bu zatın kendisinin kötülüğünü istediği tarzında sözlerle kandırdığını ve orduya gelip Rüstem Paşa'yı öldürdüğü takdirde, padişahlığına mâni bir husus kalmayacağını telkinle fesada teşvik ettiklerini nakletmektedirler. Aynı yazarlar Şehzade Bayezid'in dahi büyük Şehzade Mustafa'yı saltanata daha layık gördüğünün söylendiğini bildirmektedir.

İşte umumi efkârın saltanat için en münasip bir namzet gibi gördüğü Mustafa da, anlaşıldığına göre, bu telkinlerin tesirinde kalmış ve kaynakların bildirdiği üzere padişahın ihtiyarladığı ve hasta olduğu şâyiaları, onun isyan arzusunu kuvvetlendirmişti.

Hatta kim oldukları açıklanmayan bu akıl hocalarının şehzadeyi, padişahın kendisini yerine geçirmek arzusunda olduğu hâlde, buna Rüstem Paşa'nın mâni olduğu, yoksa padişahın geri kalan ömrünü Dimetoka saraylarında rahatça ve ibadetle geçirebileceği sözleri ile kandırdıkları ifade ediliyordu. Sultan Mustafa'nın da bunlara inanıp harekete geçtiği, Rüstem Paşa tarafından padişaha gönderilen Şemsi Ağa'nın getirdiği haberlerdendi.[223]

Kanunî ilk önce bu haberlere inanmamıştı. Sadrazamın gönderdiği telhisi okuyunca:

"Hâşâ, Mustafa Han'ım bu küstahlığa yeltenmez. Bazı fesatçılar hükümdarlık kendilerinin bağlı bulundukları şehzadeye kalsın diye iftira ederler. Sakın bu sözü bir daha ağzınıza almayın ve bu gibi kötülüklere inanmayın" diyerek sıkıca tenbihte bulundu.[224]

Rüstem Paşa telhisinde ayrıca askerin, bizzat padişahı başlarında görmek istediklerini de bildirmişti. Bütün bu gelişmeler üzerine padişah askere izin verilmesini bildirip veziriazamı İstanbul'a çağırdı.

Kanunî sefere yine başkumandanlık yapacaktı.

Osmanlıların yeni bir savaş kararından haberdar olan Şah Tahmasb, padişahı bu kararından çevirmek maksadıyla, evvela nezdinde

esir bulunan Biga Sancakbeyi Mahmud Bey'i serbest bırakıp elçi olarak gönderdi. Daha sonra da sâdâttan birisini yine bu maksatla yola çıkardı. Padişah ise Haleb'e gidinceye kadar bu zâtı huzuruna kabul etmemişti.

Kanunî, 28 Ağustos 1553'te İstanbul'dan hareket etti. Harekette bu gecikmenin, padişahın bir rahatsızlığından mı, yoksa Şehzade Mustafa hakkında alınan karar ve tedbirlerin icâb ettirdiği bir zaruretten mi ileri geldiğini tayin etmek güçtür. Padişah, beraberinde Şehzade Cihangir olduğu hâlde, ordu ile Üsküdar'dan yola çıktıktan sonra Yenişehir'de Şehzade Bayezid'i kabul etti ve onu Rumeli muhafazasına memur ederek Edirne'ye gönderdi.

Kütahya'da Lehistan elçisi Yazlowieki'yi huzuruna kabul ederek ona metbuu hakkındaki iyi hislerini bildirdi ve Lehlilerin Türk akınlarının Lehistan'daki tahribatını durdurmak ve eski ahidnâmeleri yenilemek hususlarındaki isteklerini müsait karşıladı ve dönüşüne müsaade etti.

22 Eylül'de ordu Bolvadin'e vardığı vakit, Saruhan Sancakbeyi Şehzade Selim babasının elini öpmeye geldi ve seferde beraber bulunmak müsaadesini aldı.

Ordu Aköyük (Aktepe) mevkiine geldiğinde Amasya Sancakbeyi Şehzade Mustafa kuvvetleriyle orduya iltihak etti. Kendisini bekleyen âkıbetten habersiz olarak otağını padişah babasının otağı yakınına kurdurdu.[225]

ŞEHZADE MUSTAFA

Babasının Saruhan sancakbeyliği sırasında Manisa'da doğmuştu (1515). Annesi Sultan Süleyman'ın ilk gözdesi olan Mahidevran Hanım'dır. İlk çocukluk yılları Manisa sarayında geçti.

Babasının 1520'de tahta çıkışının ardından annesiyle birlikte İstanbul'a gitti. Kendisinden önce doğan kardeşleri Mahmud ve Murad'ın ölümü üzerine büyük şehzade olarak sarayda itina ile yetiştirildi. Fevkalâde bir tahsil ve terbiye gördü. Daha dokuz yaşında iken Venedik elçisi onun son derece yetenekli olduğunu, büyük bir savaşçı olacağını, yeniçeriler tarafından çok sevildiğini yazar.[226]

1530 yılında kardeşleri Mahmud ve Selim ile birlikte sünnet edildi. 18-20 gün devam eden şenlikler yapıldı. Şubat 1534'te Saruhan sancakbeyi sıfatıyla Manisa'ya gönderildi.

Öte yandan Kanunî'nin saltanata geçmesinden sonra haremine aldığı Hurrem Sultan'ın sırasıyla Mehmed, Bayezid, Cihangir ve Selim'i doğurması, Kanunî katında değerinin artmasına yol açtı. Nihayet Mahidevran Hatun'un oğlu Mustafa ile Manisa sancağına çekilmesinden sonra Hurrem'in saraydaki nüfuzu daha da arttı.

Diğer taraftan Şehzade Mustafa ile arasının ve ilişkilerinin iyi olduğu bilinen Veziriazam İbrahim Paşa'nın öldürülmesinin (1536) şehzadenin bir kez daha geri plana düşmesine ve Hurrem Sultan'dan olma kardeşlerinin öne çıkmasına yol açacağı iddia edilecektir. Bunun devamı olarak da İbrahim Paşa'nın katlinde Hurrem Sultan'ın rolü olduğu tarihçilerce dillendirilecektir. Oysa İbrahim Paşa'nın öldürülmesi tamamen başka nedenlere dayandığı gibi Şehzade Mustafa, veziriazamın öldürülmesinden sonra beş yıl daha Manisa'da görev yapmaya devam edecektir.

Şehzade Mustafa 1541 yılında Manisa'dan alınarak Amasya sancağına tayin edildi. Yerine gelen Şehzade Mehmed'in Kanunî ve Hurrem Sultan katında çok sevilmesinin muhakkak ki büyük payı vardı. İşte bu tayin işi, bir anlamda Şehzade Mehmed'in babası tarafından veliaht makamına düşünüldüğünü de ortaya koyuyordu.

Nitekim Şehzade Mustafa, bu nakilden büyük bir üzüntü duymuştu. Annesi Mahidevran Hanım bu günlerinde ve sonrasında hep yanında olacak ve kendisine destek ve ümit vermeye devam edecektir. Şehzade Mustafa da annesine son derece bağlı bulunuyordu.

Şehzade Mustafa'nın yerine Manisa'ya tayin edilen Şehzade Mehmed'in âni olarak rahatsızlanıp ölümü, saltanat adaylığı için Mustafa'yı bir kez daha ümitlendirdi. Ancak bu kez de Hurrem Sultan'ın diğer oğlu Selim'in Manisa'ya yollanması (1544) taht için düşünülmediğini açık bir şekilde gösteriyordu.

Bu tarihten itibaren şehzadenin, babası ile ilişkilerinin gergin bir safhaya girdiği kaynakların ifadelerinden anlaşılmaktadır. Artık

muhtemelen iki tarafa da kışkırtıcı kimselerin veya menfaatperestlerin dedikoduları gidip gelmeye hadiseleri hep aleyhte yorumlamaya başladıklarında şüphe yoktur. Nitekim bu tarihten itibaren olayların seyri de bunu gösterecektir.

1549 yılında Şehzade Mustafa, Irakeyn Seferi'nden dönen babasına bir mektup yazarak kendisiyle görüşmek ve özür dilemek için İstanbul'a gelmesine izin verilmesini istediğinde uygun bir cevap alamamıştı. 27 Ocak 1551 tarihli feryatnâmesine de olumlu cevap verilmemişti. Bütün bunlar, şehzadenin babasını gücendirecek bazı girişimlerde bulunduğuna işaret ettiği gibi şehzadenin dedikoduların aslını öğrenmek ve babası ile arasındaki buzları eritmek maksatlı olacağına da delalet eder.

Öte yandan Rüstem Paşa'nın da veziriazamlık mevkiine gelmesinden itibaren Şehzade Mustafa'nın aleyhinde olduğu âşikârdır. Onun Mustafa'yı saltanatı ele geçirmek için faaliyetlerde bulunduğunu gösterebilmek için bir takım tertipler içerisine girdiği konusunda kaynaklarda rivayetler bulunmaktadır.[227]

Diğer taraftan Mustafa da tahta geçme hakkını kaybetmemek için bazı girişimlerde bulunmaktan geri durmamıştır.

Aslında Şehzade Mustafa, şahsiyeti ve yetenekleri ile halk ve ordu içinde herkesin sempatisini ve sevgisini kazanmıştı.

Şairdi, birçok şair ve bilgin yanında toplanmıştı.

Alçak gönüllü ve cömertti. Yanındakilere iyi davranıyor ve bol ihsanlarda bulunuyordu.

Âdildi. Hükmünün geçtiği yerlerde herkese adalet ve hakkaniyetle muâmele ediyordu.

Her Cuma günü alayla Manisa'daki Sultaniye Camii'ne gidip orada halka hitap etmekteydi. Halkın içine girmekten ve onları dinlemekten büyük haz alırdı. Bu hâl, halkın da kendisine bağlanmasına yol açıyordu.[228]

Artık herkes ona tahtın muhtemel vârisi gözüyle bakıyordu.

Asıl önemlisi, akçenin giderek değer kaybetmesi ve hayat pahalılığının artmasından şikâyetçi olanlar ve yıllardan beri bir sebeple idareye karşı çıkanlar hep Mustafa'nın yanında yer buluyorlardı. Bunlar kendisini taht için en büyük aday ve kurtarıcı gibi görüyordu. Şehzade Mustafa'nın da bunları himaye etmesi muhakkak ki aleyhinde çalışanlara yeterli fırsatı vermekteydi.

Bu konuda Venedik elçisi Navagero, Mustafa'nın devletin geleceğine hâkim olma bakımından bütün kardeşlerinden daha fazla sevildiğini, yeniçerilerin padişah yahut sadrazamın aksine onu tahtta görmek istediklerini, yeniçeriler arasında büyük üne sahip olduğunu, bu desteğe rağmen babasına karşı harekete geçmemesinin hayret uyandırdığını yazar.

Şehzade Mustafa da kardeşlerinin öne çıkmasından ve babası ile bir türlü bir araya gelememekten ve ihtimaldir ki kendisini gözden çıkardıklarına kâni geldiğinden artık harekete geçme vaktinin geldiğine inanmıştı.

İlk olarak Diyarbekir Beylerbeyi Ayas Paşa'ya başvurup babasından sonra hakk-ı şer'îsi olan tahta çıkmak için kendisine yardım edilmesini istedi.[229] Böylece Mustafa, dedesi Yavuz Sultan Selim'i örnek alarak tahtı kendisine sağlamak için hazırlanmaya başlamıştı. Bu yıllarda nikris hastalığından ıstırap çeken padişahın seferlere çıkmaması da ordu arasında padişahın yaşlandığı ve tahttan indirilip Dimetoka'ya gönderilmesinin gerektiği yolunda söylentilere yol açmıştı.

Gerçekten de 1552 yılı sonlarına doğru İran Seferi hazırlıkları tamamlandığında padişah sefere çıkmayıp Rüstem Paşa'yı görevlendirmişti. Ancak Rüstem Paşa, Mustafa'nın ve askerin hareketlerinden endişe ile padişaha haber gönderip Mustafa'nın tahtı ele geçirmek için hazırlandığını bildirdi.

Kanunî Sultan Süleyman yıllardır devam ede gelen bu haberlere asla inanmamıştı. Ancak bu defa durum farklı görünüyordu. "Bir şeyin şüyuu, vukuundan beterdir" kavli gereğince muhtemelen son

gelişmeler kendisinde de Mustafa'nın isyan edeceğine dair tereddüt bırakmamıştı.

Belki şimdi şehzadesinin bir zamanlar hizmet için söylediği sözler dahi yanlış değerlendirilebiliyordu. Mustafa evvelce de ordunun başına kendisinin geçirilmesi hâlinde bütün İran'ı padişahın ayakları altına sereceğini vaat etmişti.

Şehâ gün gibi burcundan nedür Şarka şitâb itmek
Murad ise Revâfiz başının tahtın harâb itmek
Hüdâ'nındur bugün çün kullarına feth-i bâb itmek
Bu hıdmet bendenin olsun ne lâzım ıztırâb itmek

Memâlik üzere ey zıll-ı Hüdâ devletle sâl-sâye
Hümayun-ı tal'atın virsin meserret tâk-ı Minâ'ye
Dokınayım icazet vir bana a'dâ-yı bedrâye
Bu hidmet bendenin olsun ne lâzım ıztırâb itmek

Eğer kaçmazsa düşmen cengden âlemde merd ile
Cihanı teng idem başına samsamı neberd ile
Huzur it gerd-i râhî bu teninden mâ-i verdile
Bu hidmet bendenin olsun ne lâzım ıztırâb itmek

Benim hod firkatinle dîdede bir lahza hâbım yok
Kapında özge âlemde me'âb-ı müstetâbım yok
Bi hamdillâh adüvvden devletinde ictinâbım yok
Bu hidmet bendenin olsun ne lâzım ıztırâb itmek[230]

Böylece Rüstem Paşa'dan üst üste gelen haberler Kanunî'nin yıllardan beri süregelen şüphelerini giderdi. Artık oğlu Mustafa'nın yerine geçmek üzere harekete geçeceğinde Kanunî'nin bir şüphesi yoktu. Oğlunu öldürtmek için gerekli fetvayı Müftü Ebüssuud Efendi'den aldı. 28 Ağustos 1553'te Üsküdar'dan hareket eden Padişah, 5 Ekim'de Konya Ereğlisi yakınındaki Aktepe mevkiinde ordugâhını kurdu.

Şehzade Mustafa da çok iyi donatılmış beş bin kişilik kuvvetiyle aynı gün oraya gitti. Ertesi günü kendisine bir tertip hazırlandığı yolundaki uyarılara aldırmayıp Otağ-ı Hümayun'da babasını ziyaret etmek üzere hareket etti.

Atından indiğinde çavuşlardan birinin isteğiyle kılıcını ve hançerini teslim ederek babasının elini öpmek üzere çadıra girdi. Ancak içeride kendisini bekleyen dilsiz cellatlardan başkasını göremedi. Yedi cellat kendisini boğmak kastıyla derhâl üzerine çullandılar. Şehzade kendileri ile şiddetle boğuştu. Hatta bir aralık kurtulmaya muvaffak oldu. Ancak saray hademelerinden Pehlivan Zâl Mahmud üstüne atılıp bastırdı. Böylece şehzadenin boynuna kemend geçirip boğmaya muvaffak oldular.[231]

Naaşı, çağdaş İtalyan kaynaklarına göre şahla iş birliği yaptığını belirtmesi için bir İran halısının üzerine konularak Otağ-ı Hümayun önünde teşhir edildi. Daha sonra Ereğli'ye götürülüp cenaze namazı kılındı. Ardından Bursa'ya gönderilerek II. Murad Türbesi yanında toprağa verildi.

Mustafa'nın ordugâhta bulunan parasına ve mallarına el konuldu. Mîrâhuru ile adamlarından bir kısmı da onun arkasından öldürüldü. Şehzadenin annesi Mahidevran Bursa'ya gönderildi.

Mustafa'nın öldürülmesi ordugâhta çok büyük bir tepkiye yol açtı. Yeniçeriler açıkça Rüstem Paşa'yı mesul tutarak veziriazamın cezalandırılmasını padişahtan istediler. Olay için şairler "mekr-i Rüstem" (960/1553) "Rüstem'in hilesi" dizesini tarih düşürdüler.[232]

Özellikle Taşlıcalı Yahya'nın mersiyesi bir anda herkesin diline düşmüştü. O mersiyesinde:

Yalancının kuru bühtânı buğz-ı pinhânı
Akıtdı yaşumuzı yakdı nâr-ı hicrânı

Bir iki egri fesâd ehli nitekim şemşîr
Bir iki nâme-i tezvîri kıldı katline tîr

dizeleri ile Rüstem Paşa'yı işaret ediyordu.[233]

Neticede bir anda Rüstem Paşa aleyhine ortaya çıkan durum nedeniyle divan toplandığı sırada kapıcılar kethüdası Mühr-i Hümayunu Rüstem Paşa'dan aldı ve bütün vezirlerin çadırlarına gitmelerinin padişahın emri olduğunu tebliğ etti. Daha sonra da İkinci Vezir Ahmed Paşa'ya Mühr-i Hümayun verilerek veziriazam yapıldı.[234]

ŞAİRLERİN FERYADI

Gerçekten de Mustafa'nın katledilmesinin geniş halk tabakaları üzerinde meydana getirdiği üzüntü ve uyandırdığı tepki çok büyüktü. Bunda muhtemeldir ki şairlerin kaleme aldıkları mersiyelerin büyük tesiri vardı.[235]

O sırada orduda bulunan Taşlıcalı Yahya'nın bir anda kaleme aldığı dizeler derhâl askerin ağzına düşmüş ve Rüstem Paşa'nın da azline yol açmıştı.

Meded meded bu cihânun yıkıldı bir yanı
Ecel Celâlileri aldı Mustafa Hân'ı

Tolındı mihr-i cemâli bozuldu divânı
Vebâle koydular âl ile Âl-i Osmân'ı

Yalancının kuru bühtânı buğz-ı pinhânı
Akıtdı yaşumuzı yakdı nâr-ı hicrânı

N'olaydı görmeyeydi bu mâcerâyı gözüm
Yazuklar ana revâ görmedi bu râyı gözüm

Taşlıcalı Yahya Bey mersiyesinin devamında Şehzade Mustafa'yı ise şu sözlerle övüyordu:

Ferîd-i âlem idi âlim idi a'lem idi
Muhammed ümmetine mevti mevt-i âlem idi
Ziyâde mâtem idi haylî emr-i mu'zam idi
Salah u zühdi kavî i'tikâdı muhkem idi
Meşâyıh ile musahib ricâle hem-dem idi
Kerâmet ile kerîmü'l-hısâl âdem idi
Nücûm gibi cihân-dîde vü mükerrem idi
Vücûdı muhteşem ü şevketi mu'azzam idi
Tevâzu ile selâmında hod müsellem idi
Aceb ol bedr-i tamâmun ne âdeti kem idi
Hayflar oldı ana iftira ile gitdi
Huzur-ı Hakk'a dua vü senâ ile gitdi[236]

Rüstem Paşa daha sonra ikinci kez sadârete geldiğinde Taşlıcalı Yahya Bey'i öldürtmek isteyecek ise de Kanunî Sultan Süleyman:

"Bu gibilere kulak verme ve öç almayı da düşünme" diyerek mâni olacaktır.

Rüstem Paşa üzerindeki töhmeti silmek belki de kendisini hataya zorlayıp katline fetva alabilmek için Taşlıcalı Yahya'yı huzuruna getirterek:

"Bir padişahdır, nizam-ı âlem için oğlunu öldürdü. Ayrıca müftülerimiz katline fetva verdi. Bundan sonra sen fodulluk edip bu gibi sözler söyleyerek, isabet iddiasında bulunan padişaha, hata etdin, demek ne haddine idi?" diyerek kendisini iftira ile suçladığında Yahya Efendi:

"Öldürenlerle bile öldürdük, ağlayanlarla bile ağladık. Bunda hatamız ne olduğunu bilmedik?" diye cevap verdi. Bunun üzerine Rüstem Paşa:

"Ne bileyim o söylediğin manasız sözlerle filandan oldu demişsin. Bazı kimselere iftira etmişsin. Buna cevap nedir?" diye sordu. Yahya Bey de:

"Padişah hata etdi, demekten, garaz ehli iftira etdi demek yeğdir. Bu sebepden o türlü tevilde bulundum" dedi.[237]

Bu cevap üzerine, tersini düşünse "Padişah hata etti" demek durumunda kalacak olan Rüstem Paşa meseleyi kapattı.

Diğer taraftan Mustafa'nın, babası uğrunda çarpışmak ve Safevilerden intikam almak niyetinde olduğunu belirten Sâmi ise mersiyesinde Kanunî'ye seslenerek:

"Sana oğlunu katlettirmek için nice yalanlar düzdüler. O yalancıların niyetini anlayamadın mı, neden onları cezalandırmıyorsun?" diyerek şikâyette bulunuyordu.

İntikâmın alayım dimiş iken sürh-serün
Kasd idüp cânına kıydun ne revâdur püserün
Buna kim oldu sebep yok mı şehâ hiç haberün
Mustafa n'oldı kanı n'eyledün a padişahüm[238]

Rahmi Çelebi ise mersiyesinde hadiseden duyduğu derin bir üzüntüyü terennüm etmektedir:

İbretle kıl nazar ki kamu halk-ı kâyinât
Derbend içinde gice kalan kârbân imiş

Şâd olma vasla âhiri hicrân imiş anun
Evvel bahârun âhiri âhir hazân imiş

Bir nokta ile zillet imiş devlet-i cihân
Sultanlığun nihâyeti âlemde ân imiş

Bu dehr-i dûn dedikleri mekkâre pür-füsûn
Bir zulmi çok mürüvveti yok bî-emân imiş

Olmasa şâdlık n'ola ger gam zamânıdur
Gök geyse âsumân n'ola mâtem zamânıdur

Bunun gibi işi kim gördü kim işitti aceb
Ki oğluna kıya server-i Ömer-meşreb[239]

Şehzade Mustafa'nın çevresinde bulunan âlim ve şairlerden biri olan Fazlî de velinimetinin felaketli ölümü karşısında arkadaşlarının ve kendisinin hislerine şöyle tercüman olmakta idi:

Ya İlâhi ne turfa hâl oldu
Ne katı mûcib-i melâl oldu

Bedr iken ol meh-i huceste-hısâl
Ne zevâl erdi kim hilâl oldu

Eşiğinde saâdet üzre iken
O saâdet bize hayâl oldu

Bağrımız kana döndü hasretle
Görünüz kim bize ne âl oldu

Bu musibet çü geldi başımıza
Şevk u şâdi bize vebâl oldu

Ana yâ Rab cinân durag olsun
Meskeni gülistân u bâğ olsun[240]

Mustafa'nın öldürülmesi Avrupalı yazarlarca da en çok işlenen konular arasına girmiştir. Trajedi ve operalara konu olmuştur. P. Bonarelli ile T. Tasso'nun İl Solimano adlı trajedileri, G. Ambrogio

- M. A. Valentini'nin Solimano operası bunlardan bazılarıdır.[241] Kanunî'nin öldürülmeden önce oğlu ile görüştüğü ve ona ağır sözler söylediği veya oğlunun öldürülüşünü çadırın iç bölmelerinden birinden izlediği gibi tezler bu oyunlardaki kurgulardan kaynaklanma olup tamamen hayal mahsulüdür.

Şehzade Mustafa'nın kabri üzerine II. Selim Han'ın tahta çıkışından sonra bir türbe yaptırıldı. Yine II. Selim Han Şehzade Mustafa'nın annesi Mahidevran Hanım'a da yardımda ve bazı temliklerde bulunmuştur.

Kanunî Sultan Süleyman'ın ordu ve halk tarafından sevilen Mustafa'yı öldürtmesi hakkında Osmanlı kaynaklarının verdiği bilgiler, Sadrazam Rüstem Paşa'nın oynadığı role açık veya kapalı işaret etmektedir. Ancak Rüstem Paşa'nın Hurrem Sultan'dan doğan Mihrimah Sultan ile evli oluşu olayın içerisine Hurrem ile birlikte Mihrimah Sultan'ı da çeker. Dolayısıyla son yüzyılda yazılan tarih kitaplarında, çevrilen filimlerde ve yazılan romanlarda konu hep Rüstem Paşa, Hurrem Sultan ve Mihrimah Hatun üçlüsü arasında bir saray entrikası gibi gösterilmeye çalışılmıştır.[242]

Ne gariptir ki tarihçiler de bu düşüncenin dışına taşamamış, Şehzade Mustafa'nın hazin sonu onları da etkilemiş olmalı ki aynı bakış açısı ile olayı yorumlamışlardır.

Aslında Osmanlı saltanat geleneğine göre bir annenin evladını tutmasından daha tabii bir hadise olamaz. Şayet Hurrem Sultan'ın sözü ile Kanunî evladını feda etti ise bunda Hurrem'den ziyade Kanunî'yi suçlu göstermek gerekir.

Ancak Rüstem Paşa, bir devlet idarecisi olarak böyle bir tertibin içerisine girmiş ise kabul edilebilecek veya hoş görülebilecek bir hadise değildir. Bunun ne kadar doğru olduğu da tartışmalı olup[243] daha çok ecnebi yazarların kayıtlarına dayandırılmaktadır. Ancak şunu da açık bir biçimde ifade etmek gerekirse Rüstem Paşa hiçbir şekilde olayı çözümlemek, baba ile oğulun arasını bulmak gibi bir faaliyetin de içerisinde olmamıştır. Bu itibarla Osmanlı tarihlerinin olayın müsebbibi olarak Rüstem Paşa'yı işaret etmeleri yerindedir.

Bu arada Şehzade Mustafa'nın etrafındaki devlet adamlarının tahriki ile bir takım hareketlere girişmiş olması da gözardı edilmemelidir. Şehzadenin etrafındaki adamların onu böyle bir vaziyette saltanat yolunu açacak girişimlere sevk etmeleri tabiidir. Gözden düşen Mustafa'nın da bir takım hareketlere girişebileceği mümkündür. Kanunî Sultan Süleyman'ın uzun yıllar şehzadesinin böyle bir hareketin içerinde bulunacağına ihtimal vermemesine rağmen Mustafa'nın özellikle Ayas Paşa ile haberleşmesi bu ihtimalin yüksek oluşunu işaret etmektedir.

Nihayet Kanunî Sultan Süleyman'nın büyük âlim Ebussuud Efendi'den Mustafa'yı ölüme götürecek fetvayı almış olması, muhakkak ki kendisini de onu da ikna edecek bir belgeye ulaşmış olduğunun kanıtıdır.

Dolayısı ile olayın fâilleri olarak Rüstem Paşa, Hurrem Sultan, Mihrimah Sultan ve Kanunî'nin olabilecek etkilerini belirtirken, babasını inandıracak derecede aleyhte faaliyetler içerisinde bulunan Şehzade Mustafa'nın da etkisini hesaba katmak icap eder.

Celâlzade Mustafa Çelebi ise olayın sebebinin ne olduğunu kimsenin anlayamadığından ve; "herkesin dedikodu ile birtakım doğru yanlış beyanlarda bulunduğundan bahsettikten sonra; "takdir-i İlahî böyle imiş, bize de takdire rıza göstermek, padişahın ve devletin devamına dua etmek düşer" der.

Budur ahvali dünya-yı fenânın
Esasında bekâ yokdur cihânın

İden taksim insana hayatı
Bile yanına koşmuştur memâtı

Kemâl-i devlet-i dünya kedermiş
Güle-ter ömr baştan tîz gidermiş

Hakikat bu cihân mâtem-serâdır
Anunla yâr olma bî-nevâdır

Dayanma ömre âb üzre esâsı
Fena içün örülmüşdür binâsı

Mezârın sözüyle budur figanı
Geçer gül mevsiminin tez zamanı[244]

NAHCİVAN SEFERİ (1553-1555)

Bu hadiseden sonra İran şahının elçisine geri dönme müsaadesi veren padişah, kışı Haleb'de geçirmek kararını verdi. Şehzade Selim kuvvetlerinin Maraş'ta ve Rumeli askerinin ise Tokat'ta kışlamaları emrolundu. Kanunî Sultan Süleyman da bizzat Haleb'e vardı. Burada iken Şehzade Cihangir'in vefatı vuku buldu.

Şehzade Cihangir 1531 yılında doğmuştu. Kanunî ve Hurrem Sultan'ın son çocuklarıdır. Cihangir rahatsızdı. Evvelce omuz kemiğinden ameliyat geçirmişti. Bu itibarla sancağa çıkmadı ve hep babasının yanında bulundu. Kanunî ve Hurrem Sultan gerek şefkat nedeniyle gerekse yanlarından hiç ayrılmayan bu fevkalâde zeki, âlim, iyi ve güzel ahlaklı şehzadeye karşı özel bir ilgi ve sevgileri vardı. Hurrem Sultan sancağa giden diğer oğullarını ziyaret ederken, Kanunî ise gazalarda çoğu kez onu yanına alırdı.

Babası ile Nahcivan Seferi'ne çıktığında çok sevdiği ve hayranlık duyduğu ağabeyi Mustafa'nın ölümü genç şehzadeyi derinden sarstı. Bu sırada yirmi iki yaşında bulunan Cihangir'in hastalığı gittikçe ziyadeleşti. Çok geçmeden Ekim 1553'te vefat eyledi.

Kanunî Sultan Süleyman namazını kıldıktan sonra ruhu için fakir fukaraya görülmemiş sadakalar dağıttı. Ardından Bâb-ı Saadet ağalarından birisi ile naaşı İstanbul'a gönderilerek ağabeyi Şehzade Mehmed'in yanına defnedildi.[245]

Kışı Haleb'de geçiren Kanunî, bu esnada bu bölgede bir takım mâlî ıslâhatta bulundu. Vergilerdeki suistimallerin giderilmesine dair emirler verdi. Cihangir'in vefatından müteessir olan padişah, Maraş'ta kışlakta bulunan Şehzade Selim'i çağırdı ve onun gelmesinden sonra da Hama ve Ma'arratü'l-Numan taraflarında bir müddet avlanmakla teselli aradı.

Kanunî 9 Mayıs 1554'te Haleb'den hareketle ve Urfa yolu ile Diyarbekir'e geldi. Burada büyük bir divan toplanmasını emretti. Mutad hilâfına, sade divan azalarına değil, aynı zamanda ocak

ağaları, yeniçeri kethüdası, kâtipleri, yayabaşıları, bölükbaşıları, odabaşıları, vekilharçlar, solaklar, bölük ihtiyar neferleri hep birlikte binlerce adam toplanıp sırasıyla huzura alındılar. Padişah, her zümre karşısında el kavuşturup durdukça hitap ederek, hâllerini hatırlarını ve sıkıntılarını sordu. Ardından seferin sebeplerini sıraladı. Şahın İslam memleketlerine tecavüzünün, saltanat namusuna dokunarak sayısız meşakkatlere katlandığını ifade etti. Şimdiye dek yeniçeri gazilerinin din-i mübin uğruna ve büyük atalarının yolunda gayretle hizmetle bulunduklarını belirtip bundan sonra daha fazlasını beklediğini söyledi. Hizmet ve bahadırlık edenlere fevkalâde riâyet olunacağını vadetti.

Sözleri ordu mensuplarının kalbine o kadar tesir etmiş ve onları o derece kazanmıştı ki küçük-büyük, genç, ihtiyar herkes gözleri yaşararak hep bir ağızdan:

"Hind'e ve Sind'e gitsen hatta Kafdağı'na sefer edecek olsan yüz döndürmeyiz. Padişah uğruna baş vermeyi dünya ve ahirette devlet biliriz. Her ne emredersen uygularız" dediler.[246]

20 Mayıs'ta Diyarbekir'den Erzurum tarafına yola çıkıldı. Çapakçur'da Murad Suyu üzerine kurulan köprüden geçildi. Haziran başlarında Kargapazarı mevkiinde askere cephane dağıtıldı. Daha sonraki konaklarda sırasıyla Veziriazam Ahmed Paşa, İkinci Vezir Semiz Ali Paşa ardından, Rumeli, Karaman, Sivas, Dulkadır ve diğer beylerbeyileri ve Şehzade Selim kuvvetleri padişahın huzurunda geçit resmi yaptılar.

Yürüyüş kolu tespit edildikten sonra hududa doğru ilerleyen padişah, 5 Temmuz'da Kars Sahrası'na geldiği vakit, Şah Tahmasb'a bir nâme gönderdi. Bu mektup, vaktiyle Yavuz Sultan Selim'in, Şah İsmail'e gönderdiği mektubu hatırlatmakta ve şahı savaşa davet etmekte idi.

Kanunî mektubunda, Osmanlı ulemâsının verdiği fetvaları ileri sürerek Peygamber'in şeriatına uymaya davet ediyor, bu teklifi kabul edilmediği takdirde Kur'ân-ı Kerim âyetleriyle süslü bir ifâde ile şahı savaşa çağırıyordu. Ayrıca kendisini tahrik için "Hardal

danesi kadar celâdet ve hüner ve zerre kadar erlik var ise" Osmanlı ordusunun karşısına çıkmasını istiyordu. Hatta top ve tüfenk sebebi ile Osmanlı ordusunun karşısına çıkmaktan korkarsa mızrak ve kılıçla vuruşmaya hazır olduğunu da belirtmişti.

Bundan sonra padişah, orduyu Revan, Karabağ ve Nahcivan bölgelerine doğru sevk etti. Sırasıyla Şuregil, Şarabhâne, Nilfrak kasabaları alındı. 18 Temmuz'da Revan'a varıldı. Burada şahın, oğlunun ve diğer han ve sultanların mükellef sarayları ve Bağ-ı Sultaniye denilen mutena bir mevki vardı. 24 Temmuz'da Arpaçay, ertesi günü Aras kenarında Karahisar konağı geçirildi.

Ordu Karabağ bölgesine geldiği vakit halkın etrafa kaçıp saklandığı ve kıymetli eşyalarını sakladıkları görüldü. Nihayet padişah, Temmuz sonlarında Nahcivan'a vâsıl olmuş ve burada da Safevîlere ve İran ümerasına ve idarecilerine ait saray, konak ve mallar ele geçirilmişti. Bu suretle, Kanunî, Ahlat, Âdilcevâz ve Erciş bölgesinin Şah Tahmasb tarafından yağma ve tahribinin intikamını aldığına kanî bulunuyordu.

Lur dağlarına doğru çekilmiş bulunan Şah Tahmasb, Osmanlı hükümdarının karşısına çıkma cesaretini bu defa da bulamadı. Hasmına vurduğu darbeyi yeterli gören Osmanlı hükümdarı, orduya geri dönüş emrini verdi.[247]

6 Ağustos'ta padişah ve ordu Bayezid Kalesi civarına vardığı zaman Şah Tahmasb'ın sadrazama hitâben bir mektubu geldi. Mektupta padişah şarka on defa da gelse yine karşısına çıkılmayacağı beyan olunuyordu. Ancak ordunun çekilmesinden sonra Osmanlı arazisinde reâyâya karşı aynı şekilde mukabele edileceği bildirilmişti.

Bu arada İmâdiye hâkimi Sultan Hüseyin Bey'in Tebriz, Merâga, Sehend taraflarında İranlılara karşı bir zafer kazandığı, Bağdad'a tecavüz etmek isteyen İran ümerasının teşebbüslerini de önlediği haberi, onlardan aldığı sancak, tuğ ve nakkareler padişaha ulaştırıldı.

Bir taraftan küçük çapta çarpışmalar olurken, diğer yandan iki taraf vezirleri arasında mektuplar teati ediliyordu. Hasankale civarında Çoban Köprüsü mevkiinde Diyarbekir beylerbeyi ile Van

beylerbeyi padişahın elini öptüler, gösterdikleri yararlıktan dolayı hil'atlar ve terakkiler aldılar.

AMASYA ANTLAŞMASI

Elçilerin gidip gelmesi ve yapılan görüşmeler iki taraf arasındaki buzları yavaş yavaş eritmeye başlamıştı. Osmanlı vezirlerinden Şah Tahmasb'a giden mektuplar dini bakışı aksettirmesi bakımından da pek mühimdir. Şöyle ki:

"İman u İslam davası idersiz. Mektuplarınızda âyât-ı Kur'ân-ı azîme yazıp gönderirsiniz. İman ehlinden olan padişahların memleketlerinde camiler, mescitler olup Müslümanlar beş vakit namazı cemaat ve ezanla eda ederler. Cuma namazları kılınıp, minberlerde hutbeler okunup, Server-i Kâinat'a salavât verilip, âline ve ashâb-ı güzinine tahiyyetler verirler. İnsaf ile nazar edin. Sizin işlerinizde âsâr-ı İslam ve diyânet var mıdır? Bir memleketdir ki şer-i şerif icra olunmaya ona ne söylemek düşer. İman ve İslam ne olduğunu bilmezsiniz. Mücerred Müslümanız demekle adam mümin mi olur? Din-i Muhammedî zuhur edeli dokuz yüz altmış birinci yıldır, sizin ihdas eylediğiniz âyin ise dahi elli yılı aşmadı. Hiç düşünmez misiniz? Taptığınız bu din şimdiye kadar nerede idi? İşleriniz Peygamber Efendimiz'in temiz şeriatine aykırıdır. Böyle sonradan çıkarılmış ve temelsiz bir dine bağlı olanlar kâfir olmaz mı? Cenâb-ı Rabbü'l-âleminden sıkılmaz utanmaz mısınız? Kıyamet gününde ne cevap vereceksiniz?"[248]

Nitekim Kanunî, Erzurum'da iken 26 Eylül 1554'te bir İran elçisi Şahkulu Ağa her iki hükümdara layık tabirler ile yazılmış bir mektup ile ordugâha geldi. Huzura kabul edildiğinde padişahın elini öperek şahın nâmesini takdim etti. Barış işinin gerçekleştirilmesi ve aradaki düşmanlığın ortadan kaldırılmasını hedef tutan bir mütarekeye müsaade edildi. Elçi Nâme-i Hümayun ile döndü.

Padişah 30 Eylül'de Erzurum'u terk ile yirmi gün sonra Sivas'a, oradan da on iki günde Amasya'ya geldi. Burada Kapıkulu efradı ile eyalet askerlerini kışlaklarına ve memleketlerine gönderen padişah, züemâya binde ikişer yüz, timarlılara da binde yüzer akçe

terakkî ihsan ederek Rumeli Beylerbeyi Sokollu Mehmed Paşa'ya vezirlik tevcih etti. Padişah o kışı Amasya'da geçirdi ve ilkbahara kadar bir takım siyasi müzâkereler ve idari meşguliyetler dışında, avlanmakla vakit geçirdi.

Kanunî'nin İstanbul'a dönmeyip Amasya'da kışlaması baharda Osmanlı ordusunun tekrar harekete geçeceğini ve Erdebil ile Tebriz'in tahribi yolundaki tehdidin ciddi olduğunu gösteriyordu. Bu durum Tahmasb'ı ciddi bir şekilde anlaşmak için zemin aramaya itti.

Nitekim Şah Tahmasb'ın eşik ağası Ferruhzad Bey, 10 Mayıs 1555'te barışa dair yeni teklifler, kıymetli hediyeler ve şahın bir mektubu ile Amasya'ya geldi.

Şah, Kanunî'ye hitabında öncelikle gönderdiği nâmeyi, Süleyman Nebi'den gelmişcesine hürmetle kabul ettiğini bildiriyor ve devamlı bir barışın sağlanabilmesi için görüşme kapısının her zaman açık tutulması gerektiğine vurgu yapıyordu. Bu durumun halk arasında iyi münasebetler kurulmasını ve bölge huzurunu temin yönünde önemli olduğunu belirten Şah, Kâbe'yi ve mukaddes yerleri ziyaret için gelecek Şiî hacılara da izin verilmesini rica etmekte idi. Ferruhzad Bey, büyük iltifatlar gördü. Dönüşünde kendisine, Şah Tahmasb'a hitâben ve anlaşma şartlarını belirleyen muhtasar bir Nâme-i Hümayun verildi (1 Haziran 1555).

Bu, Osmanlı ve İran devletleri arasında bir barış anlaşmasına dâir teâtî edilen ilk mektup oldu. Kanunî Sultan Süleyman mektubunda istenilenlerin kabul edildiğini ifade ederek elçinin verdiği teminat üzere, aradaki dostluğun devamı için şu üç madde üzerinde de anlaşma olduğunu ve yerine getirilmesi hususunu önemle belirtiyordu. Bu üç madde şunlardı:

İran'da ashab-ı kirâmın ileri gelenleri ile üç büyük halifeye ve Hazret-i Âişe validemize hakaret edilmesine ve bunun bir âyin hâline getirilmesine müsaade olunmayacak.

O taraftan herhangi bir fitne ve taarruz olunmadıkça Osmanlı hudut ümerasının tecavüz ve taarruzu men olunacaktır.

Kızılbaş hacıları refah ve güvenlik içerisinde hac vazifelerini eda edebileceklerdir.[249]

Şah İsmail'in Safeviyye Devleti'ni kurmasından beri iki devlet arasında defalarca, düşmanca tutumlara ara verilmiş ise de yazılı hiçbir mukâvele yapılmamıştı. Kanunî Sultan Süleyman Amasya'da akdedilen bu ilk âhidname ile Asya'daki topraklarını net bir biçimde belirlemiş ve pekiştirmiş bulunuyordu.

DEĞİŞİK VAKALAR

Kanunî Sultan Süleyman henüz Amasya'da iken Venedik, Fransız ve Lehistan elçileri başarı ile sona eren Nahcivan Seferi münasebetiyle hükümetlerinin tebriklerini arz etmek üzere gelmişlerdi. Padişah kendilerini kabul ettikten sonra, Haziran ayı sonuna doğru Amasya'dan hareket etti ve 31 Temmuz 1555'te Üsküdar'a vâsıl oldu.

Kırım'da iki sene önce bir değişiklik olmuştu. 1532'den beri Kırım hanlığında bulunan Mengli Giray'ın oğlu Sâhib Giray, Kanunî nezdinde büyük teveccühe mazhar idi. Ancak son senelerinde kendisinin yakından ve uzaktan rakiplerini ortadan kaldırmayı âdet edinmişti.

Bu durum vezirlerin hoşuna gitmiyordu. Son olarak İstanbul'da ikamet etmekte olan ve çok sevilen biraderinin oğlu Devlet Giray'ı da Ejderhan hanlığına tayin ile ele geçirip öldürmeyi planlamıştı. Bu hareketi ile padişahın gözündeki değerini de kaybetti. Kefe Beyi Kasım Paşa, aldığı tedbirle kendisini Çerkezistan Seferi dönüşünde oğullarıyla beraber öldürttü. Yerine İstanbul'da yetişmiş ve bir ara Saadet Giray zamanında kalgay (Kırım hanlığı veliahtlerine verilen unvan) olmuş olan Devlet Giray tayin edildi (1551).[250]

Eflak'ta 1535 senesinde Osmanlıların yardımıyla voyvoda olan Petro'dan sonra 1545'ten beri voyvoda bulunan III. Mircea, son zamanlarda Ferdinand taraftarı bir siyaset takip ediyordu. Bunun üzerine azledilerek yerine Radul'un oğlu Petreşku gönderildi (Şubat 1554).[251]

Boğdan'da ise 1552 yılında öldürülen VII. Stefan'ın yerine Osmanlıların muvafakati ile idareye II. Aleksandr geçmişti. 1555 yı-

lında Aleksadr'ın Lehistan'a temayül ettiği şayiaları ortaya çıktı. Voyvoda Aleksandr bu sebeple azledilerek İstanbul'a çağırıldı. O da hiç korkmadan emre itaat ederek İstanbul'a geldi. Böylece hakkındaki şüpheleri dağıttığından vazifesine iade olundu. Bu zât Boğdan voyvodalığında 1561 tarihine kadar kalmıştır.[252]

Bu sırada Düzme Mustafa hadisesi ortaya çıktı (Ağustos 1555). Dobruca bölgesinde meçhul bir adam, şeklen Maktul Şehzade Mustafa'ya çok benzediğini birçok kimsenin söylemesinden cesaret alarak saltanat sevdasına düşmüştü. Cesareti ve gözüpekliği ile Bulgaristan ve Trakya eyaletlerinden on dört bin sipahiyi etrafına toplamayı başarmıştı. Etrafındaki bazı kimselere vezirlik ve kazaskerlik vererek, büyük bir maceraya teşebbüs etti. Hadiseden önce babasının İran Seferi dolayısı ile Rumeli muhafazasında bulunan Edirne'deki Şehzade Bayezid haberdâr olmuş ve tenkili için kuvvet göndermişti. Padişah da Amasya'dan gelirken yolda Rumeli'deki sancakbeyilerinden ve kadılardan buna dâir arîzalar alınca, İstanbul'a gelir gelmez Üçüncü Vezir Sokollu Mehmed Paşa'yı bu işe memur etti. Düzme Mustafa kısa zamanda çember içerisine alındı. Feci akıbetten kurtulmak isteyen adamları tarafından Sokollu Mehmed Paşa'ya teslim olundu. İstanbul'a getirilerek idam edildi. Öteki yardımcıları ve ileri gelen adamları da birer birer ele geçirilip öldürüldü.[253]

Aynı yıl meydana gelen vakalardan biri de yeni veziriazam Ahmed Paşa'nın idamı oldu (28 Eylül 1555). Ahmed Paşa Arnavut devşirmelerinden olup saraydan yetişmiş, kapıcıbaşılık ile dışarı çıkmış, Rumeli beylerbeyiliği yaptıktan sonra ikinci vezirlik makamına gelmişti. Bu görevde iken Temeşvar'ı zaptederek Temeşvar Fâtihi olarak tanındı. 1553'te Şehzade Mustafa vakası dolayısı ile Rüstem Paşa veziriazamlıktan azledilince yerine geldi.[254]

Ahmed Paşa kendisine en büyük rakip olarak Semiz Ali Paşa'yı görüyordu. Bu itibarla göreve geldiğinden itibaren Semiz Ali Paşa'yı Padişahın teveccüh ve iltifatından düşürmek ve kendisinin de selefi Rüstem Paşa'dan daha idareli ve hazineyi dolu tuttuğu kanaatini vermek için türlü çabalara girişti. Semiz Ali Paşa'nın yerine tayin

ettirdiği Dukakinzade Mehmed Paşa'ya Mısır sâliyânesini mümkün olduğu kadar arttırması talimatını vermişti. O da, selefinin mutad vergiyi tahsil ile sâliyâne olarak göndermesine mukabil, daha ilk sene Mısır sâliyânesini yüz elli bin duka fazla gönderdi.

Ancak bu fazlalık padişahın dikkatinden kaçmamıştı. O sırada vezir olarak Divan-ı Hümayun'da bulunan Semiz Ali Paşa'dan bunun sebebini sordu. Eski Mısır valisinin, orada bulunduğu sırada memleketi mevcut kanunlara göre idâre ettiği ve yeni tekâlif (vergiler) vazederek halka zulüm ve taaddi (adaletsizlik) yapmadığı yolundaki ifadesi üzerine, Kanunî meselenin esasını anlamak için tahkikat icrasını emretti.

Neticede Ahmed Paşa'nın, Ali Paşa'yı gözden düşürmek için yapmış olduğu bazı hileler padişah tarafından anlaşıldı. Kaynaklara göre Kanunî kendisini vezarete getirdiği sırada azletmeyeceğine dair garanti vermişti. Bu itibarla azledilmeden idam olundu.[255]

Tarihçi Peçevi yaratılıştan insaflı, âdil, doğru sözlü, hak sahiplerine saygılı bir şahsiyet olan Ahmed Paşa'nın makama geliş şekli dolayısı ile hasımlarının çoğaldığını ve bunun da sonunu hazırladığını belirtir. Yine Peçevi, son İran Seferi'ne daha büyük ordularla çıkıldığı hâlde Ahmed Paşa'nın beklenilen başarıyı tam olarak sağlayamadığı ve bazı noksanlıkları görüldüğü sebepten padişahın itimadını kaybettiğini belirtir.[256]

Peçevi'nin bu kaydından araştırmacılar Rüstem Paşa'yı tekrar veziriazam yaptırmak arzusu ile hareket eden Hurrem Sultan ile kızı Mihrimah Sultan'ın Kanunî üzerindeki büyük tesir ve nufûzunu, idamın perde arkası sebebi olarak gösterirler. Yine hiçbir sağlam delil ve gerekçeleri olmadığı hâlde, özellikle yabancı yazarlar ve onları mehaz olarak kullanan tarihçiler, Hurrem Sultan ile Mihrimah Sultan adına nice komplo senaryoları düzmüşlerdir.[257] Oysa Kanunî Sultan Süleyman'ın kadınların sözü ile hareket ettiğine dair gerek bu, gerek başka hiçbir hadise ortaya konulamadığı gibi şahsiyeti de bu tür düşüncelere imkân tanımamaktadır.

Ahmed Paşa'nın Topkapı mevkiinde cami, medrese, mektep gibi binalardan müteşekkil bir külliyesi bulunmaktadır.

HİND DENİZİ'NDE PORTEKİZLİLERLE MÜCADELE

Hadım Süleyman Paşa'nın dönüşünden sonra Portekizlilerle çarpışmalar devam etti. Nitekim onun Mısır'a gitmesi üzerine Portekizliler, Kızıldeniz'e girip Cidde Limanı'nı işgal eylemek istedilerse de bir taraftan kale muhafızının müdafaası ve diğer taraftan Mekke emîri Şerif Ebû Numey'in Urban kuvvetiyle süratle yetişmesi üzerine muvaffak olamadılar. Ayrıca Süveyş Tersanesi'ni işgal ile Türk donanmasını yakma teşebbüsleri de neticesiz kaldı. Ancak Tur-i Sina kasabasında büyük tahribat yaptılar. Portekizliler bu hareketleri esnasında ehemmiyetini takdir ettikleri Aden'i ele geçirmişlerdi.

Osmanlıların Aden'i Portekizlilere bırakması mümkün değildi. Bu itibarla tecrübeli denizci Pîrî Reis, Süveyş kaptanlığı görevine getirildi. Pîrî Reis göreve gelir gelmez öncelikle Süveyş donanmasını bir düzene koydu ve eksiklikleri giderdi. 29 Ekim 1547 günü Süveyş'ten hareket eden Pîrî Reis, Moha Limanı'nda Yemen Beylerbeyi Ferhad Paşa ile görüşerek bilgi alışverişinde bulundu. 2 Ocak 1548'de Sin'e doğru ilerleyen üç Portekiz gemisini ele geçirdi. 19 Ocak 1549 günü Aden önlerine geldi.[258]

Aden önüne varıldığında rüzgâr ters, yani karadan estiği için, Pîrî Reis gemilerinin yelkenlerini sardırıp, kürek çektirerek filoyu Yemen Kapısı (Bâb-ı Yemen) denilen yere yanaştırdı. Hemen bir durum değerlendirmesi yaparak karaya asker ve top çıkarmaya karar verdi. Kale Hâkimi Mehmed bin Ali, Portekiz donanmasının yardıma geleceğine güvenerek, Pîrî Reis'in anlaşma tekliflerini reddetti. Bunun üzerine Pîrî Reis topları Aden Kalesi'ne hâkim, yüksek bir tepeye yerleştirerek üç gün üç gece top atışıyla kaleyi dövdürdü. Dördüncü gün Mehmed'in kuvvetleri, Türk topçularının bulunduğu yere daha yüksek bir tepeden topçu ateşine başladılar.

4 Şubat 1549 günü yapılan kanlı bir hücumla, Mehmed'in topçularının bulunduğu tepe ele geçirilerek buraya da Türk topçu birlikleri yerleştirildi. Bombardıman on sekiz gün daha sürdü.

Sonunda kalede bir gedik açıldığı görülerek, bu gedikten içeri girilmeye karar verildi. Ancak kaleden kaçmayı başaran iki Türk esirin, hücum edilecek yerin önünde lağımlar açılıp, toplar yerleştirildiğini bildirmeleri üzerine hücumdan vazgeçilerek bombardımana devam edildi.

İki gün sonra, Aden'in Türk egemenliğinde bulunduğu sırada Şam Kulesi muhafızlığını yapmış olan birisi, karargâha gelerek hücuma elverişli yerler hakkında bilgi verdi. Söylediklerinin doğru olduğunun tespit edilmesi üzerine 25 Şubat 1549 gününün gecesi kalenin Cebel-i Kufi yönünden bir baskın yapılarak, kalenin bütün kuleleri, kulelerdeki toplarla birlikte ele geçirildi.

Ertesi gün (26 Şubat 1549) düşmanın yaptığı karşı hücum başarı ile püskürtüldükten sonra kalenin sur yapılmamış cephesinden de içeri girilerek bütün gün süren şiddetli savaşın ardından kale tümüyle ele geçirilerek bütün burçlarına Türk bayrağı çekildi.[259]

Aden'in geri alınması, askerî yönden olduğu kadar siyasi yönden de büyük bir başarıydı. Artık Kızıldeniz güvenlik altına alınmış, Portekiz'e büyük bir darbe vurulmuş ve Yemen kıyıları onlara neredeyse kapatılmış oluyordu.

Aden başarısı Mısır Valisi Davut Paşa tarafından Kanunî'ye bildirildiğinde savaşa katılan asker, denizci ve komutanların aylıkları yükseltilmiş, Pîrî Reis'e de yüz bin akçelik zeâmet verilmiştir.

Pîrî Reis 1551 yılında otuz kadar gemiden mürekkep Süveyş donanmasıyla Hind Denizi'ne çıkarak Cidde'ye uğradı. Burada üç gün kaldıktan sonra Umman sahilini geçip Arabistan Yarımadası'nın güneydoğusundaki Maskat'ı zapt ve Portekizlilerin yetmiş kadırgasıyla muharebe ederek galebe çaldı. Hürmüz Kalesi'ne kaçan düşmanı orada muhasara ettiyse de kaleyi alamadı. Frenklere yardım ettiklerinden dolayı şehri yağmalattı. Oradan Basra'ya gelip Vali Kubad Paşa'dan yardım istedi. Fakat vali:

"Sen Müslümanlara zulmetmiş ve mallarını yağma eylemişsin" diyerek yardım etmedikten başka Pîrî Reis'i tutarak elindeki mallarını almak istedi.

Pîrî Reis burada bulunduğu sırada Portekizlilerin Basra Körfezi'ni kapamak istediklerini duyunca içeride mahsur kalmak istemeyerek alelacele kendisine tâbi olan üç kadırga ile denize açıldı. Gerek askerî ve gerek diğer gemileri Basra'dan çıkamamışlardı.

Bu suretle yola çıkan, Pîrî Reis bir gemisini de yolda zâyi ettikten sonra 1553'te Süveyş'e ve oradan da Mısır'a geldi. Bu hareketi İstanbul'a yazıldı. Hürmüz muhasarasını kaldırması ve diğer gemilerle askeri Basra'da bırakarak gelmesi sebebiyle önce azledildi ve ardından 1554 yılında suçlu bulunarak Mısır divanında başı kesildi ve malları müsadere olundu.[260]

Pîrî Reis'in Akdeniz'in haritalarını havi ve koy, körfez, boğaz ve limanlarını, deniz akıntılarını bildiren *Kitab-ı Bahriye* adlı eseri Osmanlı denizcilik tarihi için çok değerlidir.

Pîrî Reis'ten sonra Süveyş kaptanlığı, Basra Beylerbeyi Kubad Paşa'nın İstanbul'a, yazması üzerine sâbık Katif (Bahreyn) Sancakbeyi Murad Reis'e verildi. Murad Reis'e, Pîrî Reis'le birlikte hareket etmeyerek, Basra Körfezi'ndeki donanma ile orada kalması emrolundu. Zira Portekiz donanması Hind ve Aden Denizi'nde faaliyet hâlinde bulunuyordu.

Murad Reis bir ara fırsat bulup on beş kadırga ve iki barça ile Basra'dan ayrıldı. Hürmüz Adası civarında Portekiz donanmasına rastladı. Yaptığı şiddetli deniz harbinde muvaffak olamayarak tekrar Basra Körfezi'ne döndü. Meşhur kaptanlardan Süleyman ve Recep reisler şehit olmuşlardı. Murad Reis, Pîrî Reis gibi idam edilmedi ise de azlolundu (1553). Bu suretle Süveyş donanması Basra Körfezi'nde mahsur kalmış ve bir gemi de Portekizliler tarafından zapt edilmişti.

Bundan sonra Basra'daki donanmayı Süveyş'e getirmek için Süveyş kaptanlığına tersane kethüdası Hızır Bey'in oğlu olan ve tersane reislerinden bulunan Seydi Ali Reis tayin edildi (1553). Haleb yoluyla Basra'ya gelen Seydi Ali Reis, on beş kadırgayı Basra Körfezi'nden dışarı çıkarmak istedi. İran sahilini takip etti. Benderbuşir yoluyla Bahreyn Adası'na geldi. Umman sahiline ulaştığında yirmi sekiz mevcutlu bir Portekiz filosuyla karşılaştı. Yapılan muharebede Os-

manlılar galip gelince geceden istifade eden Portekiz filosu Lima Körfezi'ne çekildi.

Yolunu devam eden Türk donanması Maskat Limanı'na yaklaştığı sırada bir kez daha Portekiz filosu tarafından sıkıştırıldı. Portekizliler üslerine yakın olmanın avantajlarını kullanarak hem eksiklerini gideriyor hem de daha büyük güçlerle istedikleri noktada saldırıya geçebiliyorlardı. Bu defa Portekiz filosunda otuz iki gemi bulunuyordu.

Açık deniz muharebesi yapamayacağını anlayan Seydi Ali Reis, sahile muvâzi olarak donanmasını sıralayıp harp etti. Muharebe sabah karanlığından akşam karanlığına kadar bütün şiddetiyle devam etti. Gece her iki taraf da ziyade yorulup birbirlerinden ayrılmışlardı. Türk donanması İran ve sonra Belucistan sahiline düştü ve bir Müslüman levent gemisinin kılavuzluğuyla Güvader Limanı'na geldiler.

Buranın hükümdarı Celâleddin bin Dinar bunlara ikram ile yiyecek ve ihtiyaçları olan şeyleri verdi. Burada mümkün olduğu kadar kendilerine çeki düzen verdikten sonra ayrıldılar. Batıya Arabistan Yarımadası tarafına doğru hareket ettiklerinde bu kez de müthiş bir fırtına çıktı. Türk donanması kuvvetli dalgalarla Hindistan sahillerine doğru atıldı. Deniz üzerinde günlerce süren bin bir tehlikeden sonra Diyu, Gücerat, Surat taraflarına gelindi, donanmada artık harp edecek kudret kalmamıştı.

Seydi Ali Reis, karaya çıkıp harp gemileriyle teçhizatından kalmış olanları ve birkaç topu Surat Limanı'nda Gucerat sultanının valisi bulunan Recep Han'a bıraktı. Arzu eden askerleri onun hizmetine terk ederek kendisi elli kadar arkadaşıyla İstanbul'a gelmek üzere karadan yola çıktı. Sind, Hind, Zabulistan, Bedahşan, Maveraünnehir, Harezm, Horasan, İran memleketlerinden geçerek Anadolu yoluyla üç senede İstanbul'a geldi. Seydi Ali Reis bu seyahattan bahis ile kaleme almış olduğu *Mirâtü'l-Memalik* isimli eserini Kanunî Sultan Süleyman'a takdim etti.[261]

Kanunî Sultan Süleyman, kendisini seksen akçe yevmiye ile Hünkâr müteferrikalığına tayin eyledi. Arkadaşlarına da bahşişler ve görevler verildi.

Seydi Ali Reis'ten sonra Süveyş kaptanlığına getirilen Kurdoğlu Hızır Reis döneminde de Hind sularında Portekizlilerle mücadeleye devam olunacaktır.

SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ'NİN AÇILIŞI

1550 senesinde sadrazam, şeyhülislâm ve bütün devlet erkânının huzurunda temel atma merasimi gerçekleşmişti. İnşaatı altı sene sürdü.[262]

Bu dönemi, camiin mimarı Koca Sinan Ağa şu ifadeleri ile anlatmaktadır:

Bir sabah, Cihanın Hakanı olan Selim oğlu Sultan Süleyman Han, ben fakiri huzuruna çağırdı. Bir cami yaptırmak istediğini ve beni bu işe memur ettiğini söyledi.

Bir vakt-i şerîf ve bir saat-i sâ'd ü latîfte (güzel ve uğurlu bir vakitte) ol camiye temel vuruldu ve kurbanlar kesilip fakirlere ve sâlihlere sonsuz ihsanlar verildi.

Süleymaniye'de kullandığım dört büyük mermer sütunun her biri bir diyardan gelmiştir. Bunlardan Kıztaşı dedikleri sütun, Bizans zamanında dikilmiş, minare kadar uzun bir taştı.

Padişah-ı âlempenâh'ın emr u fermanıyla, Büyük Kalyon denen sütunlar, itina ile dikildi ve kat kat sağlamlaştırılıp oynamaz, yıkılmaz hâle getirildi. Bu iş için çok çalışıldı. Adam gövdesi kalınlığında halatlar, kadırga direkleri kullanıldı. Binlerce acemi oğlanı bu işlerde hizmet etti. Uzun sütunlar diğer sütunlarla aynı boyda olmak üzere kesildi, sütunlardan birisi, gemiyle ta Mısır İskenderiyesi'nden getirildi. Diğeri Baalbek'ten Akdeniz'e kadar sürülüp oradan deniz yoluyla İstanbul'a taşındı. Dördüncü sütun da Topkapı Sarayı'ndan söküldü.

Cami için lazım olan bütün ak mermerler, Marmara Adası'ndan kesilip getirildi. Yeşil mermerler Arabistan'dan, somaki mermerler başka diyarlardan getirildi.

Kapılar abanos ağacından yapılıyor, en değerli sedefkârkar tarafından işleniyordu.

Renkli ve nakışlı camlar, emsalsiz birer sanat eseri olarak yaptırıldı. Güneşin ve mevsimlerin ışıklarıyla renk değiştirir, camiin içine her an başka bir manzara verirdi.

Oldu cami mecmâ-i ehl-i safâ
Cennet-âsâ bir makâm-ı dil-güşâ

Camlar çün şehber-i Rûhu'l-Emîn
Rüstem'in hayranı nakkâşân-ı Çîn

Nihayet camiin azametli kubbesini kapattım. Hattatların en büyüğü olan Karahisâr, kubbeye emsalsiz bir hatla bir âyet-i kerîme yazdı. Her kapıya ayrı kitâbeler kondu. Bu kitâbeler, en büyük sanatkârlara yazdırıldı ve oyduruldu.

Süleymaniye'yi inşa ederken bir taraftan başka binalar da yapıyor, bilhassa Fenerbahçe Sarayı'nı bitirmeye çalışıyordum. Bu sıralarda saâdetlü padişah, Edirne'de idi.

Hasetciler, padişaha mektup yazıp cami ile uğraşmadığımı, başka işler yaptığımı bildirmişler. Hatta bazı iş bilmezler:

"Bu kadar büyük kubbenin durması muhaldir" diye dedikodular eder, hergün kubbeninin çökeceğini hayâl ederlerdi. Cinnet getirip büyük kubbe tutturmak sevdasıyla hayran olduğumu iddia edenler de vardı. Bunlar:

"Binayı kara çamurdan çıkarmaya kâdir değildir. Aybı zahir ola, kubbenin durmasında şüphe vardır. Herif bu kubbeye hayrandır, hemân günün geçirir, tedârükten kalmış, sevda galebesiyle cünûn vadisine varmıştır" diyorlardı.

Birgün mermercilerin çalıştığı sahadaydım. Camiin mihrab ve minberinin ne şekilde oyulması gerektiği hususunda mermerci ustalarıyla müzâkere ediyordum. Ansızın saâdetlü padişah geldi-

ler. Kemâl-i edeble selamlayıp ellerimi kavuşturarak huzurlarında durdum. Gazab ve celâllerini belli ederek:

"Niçin benim camimle mukayyed olmayup, mühim olmayan nesnelerle vakit geçirirsin? Bana, bu bina ne zamanda tamam olur, tez haber ver. Yoksa sen bilirsin?" buyurdular.

Cihan Hakanı'ından şimdiye kadar işitmediğim bu ağır hitap karşısında şaşırdım, dilim tutuldu. Ancak şu sözleri söyleyebildim:

"Saâdetlü padişahım devletinde İnşaallahu teâlâ iki ayda tamam olur!"

İki ay, sözüne padişah kadar maiyeti de şaşırdı. Maiyetinden biri beni himaye etmek için:

"Mimar Ağa" dedi, "Saâdetlü padişahımız ne buyururlar işitir misin? Bu bina, ne zaman kapısı kapanacak şekilde tamam olur?"

"İki ay tamam olunca, bu bina da tamam olur" diye cevap verdim ağzımdan çıkan ilk sözden dönmedim. Cihan hakanı:

"Ağalar, mimarbaşı ne dedi şahit olun" buyurdu. Sonra bana dönüp: "İki ay olunca tamam olmazsa seninle söyleşirüz!" dedi. Saadetle Saray-ı Hümayun'a revân oldu.

Saray-ı Hümayun'a vardıklarında, Hazinedârbaşına ve sâir maiyetlerine:

"Mimarbaşı'nın cinnet geçirdiği açığa çıktı. Hiç iki ay da bir nice yıllık iş mümkün müdür? Adam, başının korkusundan aklını aldırdı. Çağırıp siz de sual ediniz, görün ne cevap verir. Eğer sözü karıştırırsa, bina ahvâli müşkül olur" buyurdular.

Saraya davet edildim. Derhâl gittim. Hazinedârbaşı:

"Ne zamanda tamam olması mümkündür?" dedi.

Padişah Hazretlerine "İki ayda tamam olur" deyu cevap verdim. "Hem biliyorsunuz sizleri şahit tuttular. İnşaallahu teâlâ iki ayda tamam edip tarihe nâmımı bırakırım" dedim.

Cevabımı Cihan Hakânı'na arzedip dediler ki:

"Padişahım, adama gayret düşmüştür. İnşaallah akl-ı evveldir, bu ihtimam ki bunda vardır, yakında camii şerifinizde namaz kılınmak nasip ola!"

Bunun üzerine, bütün şehirde ne kadar işe yarar sanatkâr ve usta varsa topladım. Hepsine iş verdim. Yalnız gündüzleri değil, geceleri de çalıştırıyor ve boş bir saat bile geçirmiyordum. Bir hafta sonra saâdetlü padişah, tekrar teşrif ettiler:

"Mimarbaşı!" buyurdular, "Kavlinde ber-karar mısın?"

"Allah'ın inâyetiyle, ol günden iki ay olunca saâdetlü padişahımın hizmetleriyle cami-i şerifini tamamlayıp kapısını kaparım." dedim.

Padişahın devletinde cehd edip
Eyledim her köşeden nakş u nigâr

Hem serî vü hem latîyf u bî-bedel
Az olur anı bilür üstâd-ı kâr

İlâhî binbir adın hürmetiyçün
Habibin Mustâfâ'nın izzetiyçün

Ziyâd et Padişahın devletini
Adûya fırsatını nusretini

Bana tevfîkını hemrâh ü yâr et
Esâsın bu binanın üstüvâr et

Nihayet iki ay tamam oldu. Allah'ın inayeti ve padişahın himmetleriyle bitmedik bir köşe kalmadı. Süleymaniye tamamlandı. Cümle kapısını ve diğer kapılarını kapadım. Cihan Hakanı, maiyetleri ve devlet ileri gelenleriyle teşrif buyurdular. Camiin anahtarlarını mübarek ellerine teslim ettim.

Padişah hazretleri, maiyetindeki bir zâta dönüp:

"Camiin kapısını açmaya en layık kimdir?" buyurdu.

"Padişahım, Mimar Ağa bendeniz bir pîr-i azizdir. Camii açmaya herkesten fazla o layıktır" cevabını aldı. Bunun üzerine Cihan padişahı olan Sultan Süleyman Han bana dönüp:

"Bu bina eylediğin Allahu Teâlâ'nın evini sıdk u safa ve dua ile yine senin açman evladır" dedi.

Dua ederek anahtarını can u gönülden bana verdi.

"Ya Fettah!" deyip kapıyı açtım. Padişahın tarife gelmez iltifat ve ihsanlarına nail oldum."[263]

Asırlar sonrasında, sanat tarihçilerimizin "Türk sanat tarihi araştırmalarının babası" diye adlandırdıkları Fransız Albert Gabriel, Fatih Sultan Mehmed'le yaptığı hayali söyleşisinde Süleymaniye Camii'nin karşısında onu şöyle seslendirecektir:

"Süleyman! Torunumun oğlu! Sen ecdadın gibi yalnız fetihlerin, zaferlerin şan ve şerefini kazanmakla kalmadın. Asrına ismini verdin. Bütün dünya senin haklı şöhretin önünde yerlere eğildi. En tanınmış hükümdarlar ittifakına can attılar. Herkese nasip olmayan bir mazhariyetle şu muhteşem camii, şu şaheseri meydana getirip Türklerin eski payitahtına bir tac olarak hediye ettin.

Böylelikle benim ancak tasarladığım bir şeyi sen tamamlayarak büyük bir bâni nâmını aldın. Ben ki hayatımda kimsenin bahtına imrenmemiştim. Bugün bu şahane eserin karşısında sana imreniyorum Süleyman!"[264]

Süleymaniye külliyesinin açılış merasimi vesilesiyle Şah Tahmasb, Kanunî'yi tebrik için İstanbul'a fevkalâde bir elçi ile nadide Kur'ân-ı Kerim nüshalarından mürekkep hediyeler göndermişti. Bu münasebetle şahın oğlu Hüdabende, veziriazama, şahın zevcesi de Hurrem Sultan'a tebrik mektupları göndermişlerdi Fatih'in Sahn-ı Seman medreselerine mukabil yaptırılan Süleymaniye medreseleri ise, o devrin en yüksek ilim müesseseleri olmuş ve buralara en muktedir müderrisler getirilmesine padişah bilhassa dikkat göstermişti.

HURREM SULTAN

1558 yılı muhakkak ki Kanunî Sultan Süleyman'ın en fazla üzüleceği bir olaya şahitlik edecekti. Muhteşem devrin muhteşem aşkı denilebilecek büyük bir birliktelik sona erecekti. Çok sevdiği eşi Hurrem Sultan'ı toprağa verecekti.

Tarihin bir yüzyılına neredeyse "Süleyman Çağı" dedirtecek derecede adını veren Kanunî Sultan Süleyman'ın biricik eşi, fiziki özelliklerinden ahlaki durumuna, giyim ve kuşamından yemesine içmesine kadar her hâli ile ilgi odağı idi. Tarihçiler, edebiyatçılar hepsi onu yazdı ve araştırdı. Osmanlıların haram kelimesinden gelme haremi hakkında bilgi edinemeyenler, tabi ki her zaman olduğu gibi fantezilerini ve hayal güçlerini çalıştırdılar. Senaryolar yazdılar. Bugün tarihin aydınlanmış nice mevzunun dahi çarpıtılarak ortaya konduğu ve gerçeklerden ne kadar uzak yazılıp çizildiği görüldüğünde, Osmanlının en az bilinen harem ve haremde yaşayanlar hakkında nelerin yazılıp çizilebileceğini tahmin etmek zor olmamalıdır.

Neticede özellikle yabancı seyyahların, romancıların, film ve tiyatro yazarlarının katkıları ve hayal dünyaları ile bambaşka bir Hurrem Sultan ortaya çıktı.[265] Kanunî döneminin tenkit edilebilecek her hareketi ve yanlış anlaşılmaya müsait her konunun kahramanlığına Hurrem ve onun kızı Mihrimah Sultan yerleştirildi. Yerli tarih yazarları ve romancıları da maalesef hiçbir tenkide tabi tutmadan ve sanki ispatlanmış doğrular, belgeli gerçekler gibi bu hezeyanları ve iftiraları eserlerine aynen naklettiler. Bu fikirlerin etrafında roman ve hikâyeler yazdılar. Böylece aslının ortaya çıkarılması fevkalâde zor ve neredeyse imkânsız bir Hurrem kişiliği oluştu.[266]

Misal vermek gerekirse mesela Kanunî'nin ilk hanımı Mahidevran'ı saraydan Hurrem Sultan'ın çıkarttırdığını ifade ederler. Bunun sebebi olarak da Mahidevran'ı uydurma bir kurgu ile Hurrem'e dayak attırırlar.[267] Hâlbuki Mahidevran Sultan'ın Manisa'ya gidişi tamamen oğlu Mustafa'nın sancağa çıkışı ile alâkalıdır.[268] Zira şehzadelerin sancağa çıkışlarında anneleri eskiden beri yanlarında gitmektedirler. Hurrem Sultan'ın saraydan ayrılmaması ise üç oğlunun sancakta bulunması dolayısı iledir. Çünkü hangisinin yanına gitse o veliaht olarak görülebilecek ve bu durum da çatışmaları beraberinde getirecekti.

"İz sahibini haber verir" düsturu uyarınca, bilinen tarihi gerçeklerden hareketle değerlendirmek gerekirse Hurrem Sultan kimdi? Nasıl bir eş, nasıl bir sultan ve nasıl bir ana idi?

Tarihçiler, umumiyetle Hurrem Sultan'ın Rus asıllı olduğunu, o devirde Polonya hâkimiyetinde olan Ukrayna'da, 1506 yılında doğduğunu ifade etmektedirler. Saçının kızıla çalan renginden dolayı adının Roza, Rossa veya Roxialene olduğu belirtilmektedir.

Harem-i Hümayun adı ile ilmî bir çalışma yapan Leslie Peirce'ye göre Hurrem Sultan, büyük bir ihtimalle Batı Ukrayna'dandır. Polonya'da anlatılanlara göre adı Aleksandra Lisowska olup Rutenyalı bir rahibin kızı iken Tatarlar tarafından Dinyester üzerinde Lvov yakınındaki Rogatin kentinden esir alınmıştır. Avrupalılar onu Rutenyalı bakire anlamına gelen Lehçe bir terimden dolayı Roxelana olarak kaydetmiştir.[269]

Dokuz yaşındayken Kırım Türkleri tarafından esir edilip Kırım Sarayı'nda birkaç yıl tahsil ve terbiye gördü. Daha sonra Kırım Hanı tarafından, Saray-ı Hümayûn'a hediye edildi. Kanunî'nin annesi Hafsa Hatun, Halası Hançerli Hatun (Fatma Hanım Sultan) veya Makbul İbrahim Paşa tarafından padişaha verildiği konusunda farklı rivayetler de bulunmaktadır.[270]

Osmanlı sarayına girdikten sonra da İslam ve Türk terbiyesiyle eğitilerek yetiştirilen bu sempatik ve güler yüzlü cariye neşeli tavırları, şirinliği, kıvrak zekâsı ve çalışkanlığı ile dikkat çekmiştir. Gülen bir yüze sahip olduğu için sarayda kendisine Hurrem adı verilmiştir.[271]

Bazı yazarlar onu normal güzellikte, beyaz tenli, orta boylu, kalkık burunlu, zayıf, manalı bakışları ve tebessümü olan pek zarif ve çekici olduğunu ifade ederek çeşitli fiziki özelliklerini belirtmişlerdir. Aslında bütün bu yakıştırmalar da kendisine ait olduğu söylenen bir portresinden veya ressamların resimlerinden kaynaklanmaktadır. Oysa birbirlerine dahi neredeyse hiç benzemeyen bu portrelerin de hayal mahsulü olduğu pek açıktır. Onlara bakarak bir Hurrem şemaili çıkarmak da bir o kadar uydurma olacaktır.

Oysa şurası muhakkak ki saraya alınan veya padişaha hediye edilen bir cariyede belli bir endam ve güzelliğin olacağı âşikârdır. Saray an'anesine göre güzel, iyi yetişmiş, zeki, kabiliyetli, iffetli, gelecekte padişah anası namzedi olacak ve sarayın en nüfuzlu şahsiyeti olarak hizmet verecek birini seçmek valide sultanların işidir. İşte Hafsa Sultan da oğlu Kanunî'ye böyle birini seçmiştir ki o da Hurrem'dir.

Hurrem Sultan'ın Kanunî'nin haremine ne zaman katıldığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak saltanatının hemen ilk yılı içerisinde olduğu çok kuvvetli bir ihtimaldir. Bu sırada sarayda en nüfuzlu kadın elbette ki Kanunî Sultan Süleyman'ın annesi Mehd-i Ulya Hafsa Sultandı. İkinci derecede nüfuzlu kadını ise 1515'te Şehzade Mustafa'yı dünyaya getiren Kanunî'nin ilk eşi Mahidevran Hatun idi.

Hurrem Sultan'ın 927 yılında (1520-21) Şehzade Mehmed'i dünyaya getirmesi ile birlikte nüfuzu, sarayda ve Kanunî katındaki değeri arttı. Zira padişahın ilk hanımı Mahidevran Hatun'dan sonra haremine aldığı Hurrem ile çok uzun bir beraberliği oldu. Gülfem adlı bir cariye dışında başka bir kadınla birlikte olduğu da bilinmez. Gülfem Hatun'un da Hurrem'le arasının çok iyi olduğu anlaşılmaktadır.[272]

Hadiseler Haseki Hurrem Sultan'ın, padişahın gözdesi, olağanüstü zeki, sevimli, güzel bir kadın ve aşırı derecede şefkatli bir ana olduğunu ortaya koymaktadır. Dini yönü çok güçlüdür. Nitekim batılı yazarlardan Bernard Bromage onun kişiliği hakkında yazarken cihat duygusunun yüksek olduğuna işaret eder.

"Osmanlı saltanatının en muhteşem devresine, Muhteşem Süleyman ile birlikte hâkim oldu. Kocasının bir cihan fatihi olduğunu gören bu güzel kadın, hilâlin sâlibe galebe çalarak en uzak müşrik diyarlarına kadar uzanmasına çalıştı." Hıristiyanlığın koruyucusu olan ve Türk düşmanlığı ile ün salan Rodos şövalyelerine karşı sefer açılmasını teşvik etti.[273]

Kanunî'den on bir yaş küçük olan Hurrem Sultan'ın bu evlilikten altı çocuğu oldu. Üçüncü çocuğu olan Abdullah çok küçük yaşta

vefat etti. Diğer çocuklara Selim, Mehmed, Cihangir, Bayezid ve Mihrimah adları verildi.

Ailesine çok bağlı bir kadın olan Hurrem, Kanunî'yi ve çocuklarını hiçbir yerde yalnız bırakmadı. Oğullarının sancakbeyliği yaptığı Manisa, Konya, Kütahya ve Amasya'ya seyahat etti. Yakınlarıyla birlikte oldu. Aile fertleri arasında sıkı münasebetler kurdu.[274]

Kanunî ve Hurrem Sultan, şehzadeleri arasında Mehmed'i çok sevmekte idiler. O Kanunî'nin Hurrem Sultan'dan doğan en büyük şehzadesi idi. Kanunî muhtemelen kendisinden sonra onu tahta düşündüğünden 1541 yılında sancak değişikliği yaptı.

Şehzade Mustafa'yı Manisa'dan Amasya'ya tayin ederken Mehmed'i Manisa'ya yolladı. O zaman Manisa sancağı daha çok padişah namzedinin gönderildiği veya merkeze en yakın sancak olarak gösterilen bir yerdi. Şehzadeler özellikle orayı isterlerdi. Bu tayinde ihtimaldir ki Hurrem Sultan da rol oynamış olmalıdır.

Şehzade Mehmed de ağabeyi Mustafa gibi değerli ve çok iyi yetişmişti. Ancak onun Manisa valiliği çok uzun sürmedi. Bir yılı bir müddet geçmişti ki 1543 yılında âni olarak vefat etti. Çok sevilen tahtın geleceği olarak düşünülen genç şehzadenin vefatı aileyi büyük bir mateme garketmişti.

Şehzadeler güzidesi Sultan Mehemmedüm

diyerek vefatına tarih düşüren Kanunî Sultan Süleyman'ın bu mısraı, onun ölümüne duyduğu derin üzüntüyü de ortaya koymaktadır.

Adına bugünkü Şehzadebaşı'nda Mimar Sinan'a çok güzel bir cami inşa ettirdi.

Hurrem Sultan'ın da üzüntülü yılları bununla başladı denilebilir.

Hayırsever bir hanım sultan olan Hurrem, halk tarafından da çok seviliyordu. Yaşadığı yüzyılda büyük saygı gördüğünü, daha sonraki asırlarda da hep hayırla yâd edildiğini, hakkında yazılan yüzlerce cümleden sadece şu bir tanesi anlatmaya yetmektedir:

"O, namuslu kadınların efendisi; melek huylu, derecesi yüksek, vasıfları temiz, zâtı kudsi, hayır ve hasenat sahibi eşsiz bir inci; büyük, şanlı, yüksek mevkili bir hanımdı."

Hurrem Sultan, siyasi bakımdan hiçbir padişah hanımının gelemediği seviyeye ulaşmasına rağmen, zaman zaman büyük acılar çekti. Küçük yaşta ölen evlatlarının yanı sıra, Manisa Valisi Şehzade Mehmed'in ve ardından Şehzade Cihangir'in vefatları, onu büyük üzüntülere sevk etti.

Evlat acısının da etkisiyle çeşitli hastalıklar geçirdi. Büyük ızdıraplar çekti. Son kışını, çok sevdiği Hünkârı, Kanunî ile Edirne'de geçirdi. Rahatsızlığı artınca İstanbul'a dönerek içinde bir de hastanenin bulunduğu Eski Saray'a yerleşti. Yakalandığı kulunç hastalığından kurtulamayarak, 1558 yılında genç denecek bir yaşta (52) hayata gözlerini yumdu.[275]

Cenazesi vezirlerin omuzlarında Bayezid Camii Meydanı'na getirildi. Şeyhülislâm Ebussuud Efendi'nin imametinde kılınan cenaze namazından sonra, yine Şeyhülislâm'ın eliyle defnedildi. Ölümü, bütün İstanbul halkını müteessir etti.

Cihan padişahı Sultan Süleyman, dünyada pek az kimseye nasip olan, uzun bir ömür ve neredeyse hiç bozulmadan sevgi dolu bir hayat yaşadığı, birbirlerine destek olduğu, onun zamanında ve ondan sonra hatırasına sahip çıkıp başka bir kadını sevmediği sevgili eşinin, naaşının da kendisine uzak kalmasını istemedi. Süleymaniye Camii çevresinde kendi türbesi için ayırdığı yerin hemen yanına onun için de bir türbe yaptırdı. Hurrem Sultan'ın türbesinde, bekçiler ve hafız-ı kurralar görevlendirdi. Yüzyıllar boyu günün yirmi dört saati bu hayırsever sultanın ruhuna Kur'ân-ı Kerim okundu.

Başbakanlık Arşivi'ndeki belgelere göre, nöbetleşe görev yapan hâfız-ı kurra ve bekçilerin sayısı yüz otuz sekiz kişiyi buluyordu. Bunlara günde üç yüz elli akçe gibi yüksek bir ücret verildiği de düşünülürse Kanunî'nin Hurrem Sultan'a karşı olan sevgisi daha iyi anlaşılır.

Kanunî Sultan Süleyman ve Hurrem Sultan gerçekten birbirlerine büyük bir aşkla bağlıydılar. Fakat bu aşk ve sevgi her ikisine kendisine ait işleri yerine getirmeye mâni olmadı.

Padişah, onunla birlikteliğinin devam ettiği otuz sekiz yılın yarısından çoğunda at üstünden pek inmemiş, cihat hizmetinden geri durmamıştır. Devlet işleri asla ihmal edilmemiştir.

Hurrem Sultan ise İstanbul'u ve daha nice beldeleri kadın eli değmişçesine imar faaliyetleri ile bezemiş ve güzelleştirmiştir. İkisi de hasretliklerini mektup ve şiirlerle gidermeyi bilebilmişlerdir.

Hurrem Sultan bir keresinde padişaha yolladığı mektupta efendisine şu mısralarla sesleniyordu:

Ey sabâ sultanımıza zâr u perîşân diyesin
Gül yüzünsüz işi bülbül ile efgân diyesin

Tiğ-ı derdinle yüreğimi delüp dest-i gam
Ney gibi firkatte hasta vü nalân diyesin

Buna karşılık Kanunî de eşinin hissettiği ayrılık özlemine şiirle karşılık vererek hasretini bir nebze olsun dindirmek istiyordu.

Nâmeler gelse kaçan Stanbul-ı âbâdan
Bûy-ı zülfünü seher-geh alıram Bağdâd'dan

Gül yüzünden dûr olalı bu gönül bülbül gibi
Giceler tâ subha dek hâlî degül feryâddan

Bağdad'da iken yazmış olduğunu anladığımız şiirinde, sevdiğinden çok uzaklarda olsa bile saçının kokusunu aldığını belirtiyor. Sabah rüzgârının bir vazifesi de sevgilinin saçından dağılan güzel kokuları aşığa ulaştırmasıydı. Çünkü o saçların şekli gibi kokusu da çekicidir. Oradan dağılan kokular klasik şiirde sürekli misk ve anber ile özdeşleşmiştir.

Yine Hurrem Sultan'ın uzun süreler ayrı kaldığı Sultan Süleyman'ına mektuplarında "Saadetimin yıldızı sultanım; benim sultanım; benim padişahım; kurbanın olduğum padişahım; iki gözümün nuru; iki cihanda ümidim; canım paresi, gözüm nuru, gönlüm sürur sultanım; benim yüzü Yusuf'um" gibi ibarelerine; padişah

da "Benim İstanbul'um, benim Bağdad'ım, benim Bedahşan'ım, benim Horasan'ım; gönlümdeki Mısır'ın sultanı; benim parıldayan ayım; baharım, sevincim, günlerimin anlamı, gülen gülüm; sevinç kaynağım, can dostum" diyerek karşılık veriyor sevgilerini her an tazeliyorlardı.[276]

Lisan-ı aşkı bilir tercüman bulunmadı hiç

Peki, bütün bu güzellikleri gölgelediği düşünülen Şehzade Mustafa olayında Hurrem Sultan'ın tutumu ne idi?

Aslında Osmanlı saltanat usûlü ve uygulanışı göz önüne getirilirse hangi kadın kendi oğlunu saltanatta görmek istemez. Dolayısıyla Hurrem Sultan'ın kendi oğullarından birini saltanatta görmek istemesi en tabii bir durumdur. Hurrem'i kendi oğlunun tahta çıkmasını istediği için eleştirenler acaba, Mahidevran Hatun'un oğlu Mustafa'yı tahtta görmek istemediğini mi düşünüyorlardı?

Şehzade Mustafa'nın idamı meselesinde ise Kanunî asla onun sözüne itibar etmez onun sözüyle oğluna kıymazdı. Orada birinci derecede suçlu aslında Şehzade Mustafa'yı saltanata tahrik eden yanındaki devlet adamlarıdır. Onların tahriklerine aldanan ve bir takım hareketlere girişen veya bu durumun şuyû bulmasına sebep olan ise bizzat Şehzade Mustafa'dır. Şehzade Mustafa taraftarı olmadığı kesin bir gerçek olan Rüstem Paşa'nın bu girişimleri fırsat bilerek şehzadeyi ortadan kaldırtmaya çalışması ise onu ikinci planda olayın müsebbibi konumuna getirmektedir.

Diğer taraftan Hurrem Sultan'ın Türk milletine bıraktığı eşsiz eserleri bilenler ve takdir edenler, onun milletine olan sevgi ve saygısını da anlayacaklardır. Zira o bu faaliyetleri ile kendisine kadar gelen hanım sultanların her birini gölgede bırakmıştır.

Hurrem Sultan muhtemelen bu camilerde namaz kılmadı, medreselerinde okumadı, kervansaraylarında yatmadı, çeşmelerinden su içmedi, darüşşifasında tedavi olmadı. Hepsini devletine, milletine ve evlatlarına miras bıraktı.

GERİDE BIRAKTIKLARI

Osmanlı ailesinde güzel bir gelenek vardı. Küçük yaşta ölenler de dâhil, hanedan mensuplarından geride kalan eşyalar titizlikle saklanırdı. Yalnız hanımların ve kız çocuklarının eşyaları bu geleneğin dışında bırakılırdı. İşte bu âdet Hurrem Sultan'ın vefatında değişikliğe uğradı. Merhumenin özel eşyaları sarayda ve türbesinde muhafaza altına alındı. Aralarında zarif işlemeli örtüler, kaşbastılar ve mücevherlerin de bulunduğu bu şahsi eşyalar, hâlen Topkapı Sarayı Müzesi ile Türk İslam Eserleri Müzesi'nde sergilenmektedir.

Osmanlı Hanım sultanları içinde iyilik yapmakta en önde gelenlerden biri olan Hurrem Sultan, üç kıtaya yayılan geniş toprakların dört bir yanını bayındır etmek ve insanlara faydalı olmak için büyük çaba harcamıştı. Solakzade ve İbrahim Peçevi Efendi tarihlerinde Kanunî Sultan Süleyman'ın eserlerine yer verildikten sonra Hurrem Sultan'ın hayratı sıralanmaktadır.[277]

Haseki Külliyesi:

Cami, medrese, sıbyan mektebi, çeşme, imaret ve darüşşifadan meydana gelmektedir. Mimar Sinan'ın hassa başmimarı olduktan sonra yaptığı ilk eserdir. XIX. yüzyıldan itibaren Haseki adıyla anılan Avratpazarı semtinde kurulmuştur. Peçevi İbrahim Efendi, külliyenin burada yapılmasının Kanunî'nin eşine gösterdiği bir incelik olduğunu yazar.

Külliyenin ilk yapılan birimi cami olup medrese ve sıbyan mektebi bir yıl, imaret ve darüşşifa ise on iki yıl sonra inşa edilmiştir. Bu durum külliyenin bir bütün olarak planlanmadığını, binaların değişik zamanlarda ayrı ayrı düşünülerek tasarlandığını göstermektedir. Külliyenin Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan vakfiyesi hicri 958 (1551) tarihlidir.

Haseki caddesinin bir tarafında cami diğer tarafında ise medrese, sıbyan mektebi, imaret ve darüşşifa ise diğer yanında yer almaktadır.

Cami: 1538 yılında inşa edilen cami kare mekânlı ve tek kubbeli olup klasik uslupta yapılmıştır. Tek minarelidir. Daha sonra cemaate kâfi gelmemesi nedeniyle Sultan I. Ahmed zamanında iki sütun ve

bir kubbe daha ilave edilerek büyütülmüştür (1612). Bugün de cami olarak hizmet vermektedir.

Medrese: Caminin karşısında bulunan medrese, 1539 yılında inşa edilmiş klasik tipte bir yapıdır. Sokak cephesinin merkezindeki kapıdan girilen revaklı bir avlunun üç yanını çevreleyen kapalı mekânlardan meydana gelmektedir. Dershanesi kapının karşısındaki revakın ortasında yer almaktadır. Dershanenin iki yanına üçerden altı, avlunun iki yanına beşerden on oda yerleştirilmiştir. Bunların hepsi kubbelidir ve içlerinde birer ocak bulunur. Vakfiyesinde bilimin ve eğitimin değerinden bahsedilerek bilim adamlarına ve talebelere vakfedildiği kaydedilmiştir. Müderrislere günde elli akçe, on altı talebeye günlük ikişer akçe, muîde (asistan) ise beş akçe verilmesi şart koşulmuştur. Bugün odaları yatakhane, dershanesi ise mescit olarak kullanılmaktadır.

Sıbyan Mektebi: Medresenin doğusunda yer almaktadır. Kare planlı olup yanyana iki birimden meydana gelmektedir. Birinci kısmı iki cephesi sütunlu açık dershane, ikinci kısmı ise kapalı dershanedir. Binanın önündeki havuzlu alan muhtemelen oyun bahçesi olarak düzenlenmiştir. Kitâbe yeri boş duran mektebin yapılış tarihi bilinmemekle birlikte medresede kullanılan nilüfer çiçeği motifli başlıkların burada da kullanılması iki yapının birlikte ele alındığına işaret etmektedir.

Sıbyan mektebi yalnız Müslüman çocukları için vakfedilmiş olup dinî eğitim şart koşulmuştur.

Kapalı dershanenin hemen yanında küçük ve oldukça bakımlı bir hazîre vardır. Mezar taşlarından çoğunun mütevellilere, külliyede hizmet eden kişilere ve onların aile fertlerine ait olduğu görülür.

İmaret: Haseki Caddesi üzerinde külliyeye girişi sağlayan üçüncü kapı imarete aittir. Kitabesinde 1550 yılında yaptırıldığı belirtilmektedir. İmaret kuzeyde üç, doğu ve batı yönlerinde beş kemerli bir revakla çevrilmiş ve revaklar baklava başlıklı sütunlara oturtulan pandantifli kubbelerle örtülmüştür. Avlunun kuzeyinde iki büyük

ve dört küçük kubbeli mutfak ile yanlarında dikdörtgen planlı odalar vardır.

Bugün imarethanede yemek pişirilip yenmekte bir bölümü ise kütüphane olarak hizmet vermektedir.

Darüşşifâ: Darüşşifa, Osmanlı mimari tarihinde bir benzeri daha bulunmayan orijinal bir yapıdır. Mimar Sinan'ın, yaptığı eserler içinde en mükemmel mekân düzenlemesini gerçekleştirdiği Haseki Darüşşifası'nın giriş kapısındaki kitâbeye göre, 1550 yılında bitirilmiştir.

Haseki Darüşşifası, belki günümüze kadar yapılan hastanelerin en havadar ve ferah olanlarının başında gelmektedir. Giriş kapısından sonra sekizgen planlı açık bir avlu ve bu avluya bakan yüksek kemerli muayene bölümleri yer almaktadır. Polikliniklerden sonra ise iç kısımlardaki kubbeli doktor ve hasta odaları bulunmaktadır.

Mimar Sinan, ana bölümden ayrı olarak ilâç yapımı için de iki ayrı oda inşa etmiştir. Yedi doktor, iki eczacı kalfası, yirmi dokuz memur ve müstahdem hizmet veriyordu. Ayakta tedavinin yanı sıra, yatarak tedavi hizmeti de veriliyordu.

Hurrem Sultan, vakıfnâmede darüşşifada çalışacak doktorlar için öyle şartlar koşmuş ki, hayran olmamak elde değildir. Mesela, başhekim dâhil, bütün personelin güzel cümlelerle hitap etmelerini ve hastaların sorularına hoşa gidecek şekilde cevap vermelerini vakfiyeye yazdırmıştı.

Yine hastanede çalışanlara dolgun ücret verilmesi, fakir hastalardan doktor muayenesi ve ilâç için para alınmaması da onun şartları arasında bulunmakta idi.

20 Ocak 1976 tarihinden bu yana Diyanet İşleri Başkanlığı İstanbul Haseki Eğitim Merkezi adıyla faaliyet gösterilen külliye binalarında müftü ve vaizlerin meslekî eğitimleri yapılmakta, bunun yanında kıraat ilmi öğretilmektedir. Hâlen külliyenin medresesi yatakhane, kapalı dershanesi mescit, imareti yemekhane, sıbyan mektebi toplantı salonu, darüşşifası eğitim ve idare binası olarak kullanılmaktadır.[278]

Diğer Eserleri:

Şehzade Cihangir Camii: Tophaneye hâkim olan büyük tepe üzerindeki camidir.

Bağdad'da: İmam-ı Âzam hazretlerinin kabri üzerine sağlam bir kale, bir cami, güzel bir imaret, yüksek bir türbe ve akıl hastanesi bina edilmiştir.

Yine Bağdad'da Şeyh Abdülkadir-i Geylanî'nin mezarı üzerindeki yüksek kubbe yenilenmiş, camii yeniden onarılmış, imaret ve daha başka hayratlar yenilenip yeteri kadar vakıflar bağlanmıştır.

Konya'da: Mevlânâ Celaleddin Hazretleri'nin türbesi yakınında, iki minareli yüksek bir cami, güzel bir mescit, imaret ve dervişler için odalar ve benzerleri yapılmıştı.

Şam'da: Yüksek bir cami, medrese, imaret ve daha başka hayır eserleri vardı.

Kefe'de ve İznik'te: Birer büyük kilise camiye çevrilmişken aradan geçen uzun zaman boyunca harap olmuş bulunuyorlardı. Bunlar yenilenmiş ve gereği kadar vakıflar bağlanmıştı.

Mübarek Mekke ve Medine'de yapmış olduğu çok sayıda hayır ve dağıttığı sadakalar, bu yerlerde oturanların hayatlarının temeli olmuştur. Gerçi bu sadakalar önceleri de vardı. Şimdi ise iki katına çıkarılmış olup büyük bir titizlikle kâtipler tarafından ilgililere dağıtılır ve herkes kendisine ayrılan payı eksiksiz alırdı.

Bir başkası da akarsu sadakasıdır. Bu su, Arafat kaynağıdır. Eskiden bu suyu Zübeyde Hatun akıtıp kente getirmiş, fakat zamanla harap olmaya yüz tuttuğundan su sıkıntısı çekilmeye bağlanmıştı, öyle ki bir Arife günü bir parmakla kaldırabilecek bir kırba su bir altına satın alınmıştır. Bu suya üç dört kat daha katıp kentin suyunu bollaştırmak suretiyle bütün hacıları su sıkıntısından kurtardı.

Mekke'de: Dört mezhep için ayrı ayrı dört büyük medrese bina ettirdi ve her birine on beşer öğrenci ve birer müderris yardımcısı tayin etti. Bunların belli ödenekleri hiçbir aksaklığa uğramadan ellerine ulaşmaktaydı.

Müminlerin anası Hazret-i Hatice'nin, Hazret-i Fatıma ve öteki çocuklarının dünyaya geldikleri ev, sonradan mescit hâline getirilmişti. Zamanla harap olduğundan onu tamir ettirip üzerine yüksek bir kubbe bina ettirdi. Şimdi de, her Cuma günü ikindi zamanına kadar ve salı geceleri sabaha kadar dervişler ve fakirler orada toplanıp zikrederlerdi.

Yine Mekke ve Medine'de zengin birer imaret yaptırdı. Mekke ve Medine fukaraları her gün buralarda yedirilip içirilirlerdi.

Edirne şehrine de Kevser Suyu gibi sular getirip birçok çeşmeler yaptırmıştır ki bunlardan fukara halk yeniden can bulmaktan ve ölçüsüz sevinç duymaktan geri kalmazdı.

Mustafapaşa Köprüsü kasabasında da bir cami, güzel bir imaret ve büyük bir han yapılmıştır ki bunlar da yine Haseki Sultan'ın hayır işlerindendir.

İstanbul Kariye semtinde yaptırdığı medrese, Ayasofya ve Sultanahmed camileri arasında Hurrem Sultan Hamamı[279] en güzel eserlerindendir.

Nihayet Kudüs-i Şerif'teki muazzam imareti[280] ve o imaretin vakfiyesinde geçen muhteşem talimatları Hurrem Sultan'ın dinî, insanî ve vicdanî şahsiyetine ışık tutmaktadır.

"Ve dahi şöyle şart eylediler ki zikr olan et'ımmeden hücerât-i merkûmede mücâvir olan sülehânın her birine her nöbetde bir kepçe aş ve bir fodula ve Cuma gecesinde bir kıta yahni bile verile. Mescid-i şerifin imamına ve evkaf kâtibine ve (bütün imaret görevlilerine) her nöbetde bir kepçe aş ve iki fodula ve Cuma gecesinde bir kıta yahni verile. Dahi şöyle şart eylediler ki zikr olan me'kelde (imaret) fukara ve mesâkîn ve zu'afâ ve muhtâcînden her nöbetde dört yüz nefer kimesneye her birine bir fodula ve her ikisine bir tas içinde bir kepçe aş ve Cuma gecesinde bir kıta yahni bile verile. Dahi şöyle şart eylediler ki zikr olan huddâmdan gayri bir ferde şefaat ve iltimas vasıtası ile ta'am ta'yîn olunup bakraçla hârica alup gitmeyeler, şöyle ki bir tarîkle ta'am ta'yîn etdirüp hârice alup giderse haram ola."[281]

Hurrem Sultan'ın bıraktığı eserlerden istifade edenler keşke öncelikle, onun vakfiyesini okuyup anlayabilecek seviyede olsalardı.

ÖZBEK HANLARI İLE MÜNASEBETLER

Şah Tahmasb'ın fevkalâde elçisi İstanbul'a geldiği sıralarda Buhara ve Semerkand'ın, umumiyetle Maveraünnehr'in hâkimi olan Özbek Devleti hükümdarı tarafından da Kanunî'ye bir nâme gelmişti. Öteden beri Safevîlerle mücâdeleleri olan bu Türk-İslam devleti ile münasebetler oldukça seyrek, fakat gayet dostça ve kardeşçe idi.

Irakeyn Seferi esnasında hükümdar bulunan Ubeydullah Han, Osmanlı padişahı ile müşterek düşman aleyhinde bir ittifak manâsına gelen bir işbirliği kurmuş ve memleketini de Horasan'a kadar genişleterek Bistam ve Damgan şehirlerine sahip olmuştu. Nitekim Özbek hanına gönderilen tarihsiz bir Nâme-i Hümayun'da Kanunî, Ubeydullah Han oğlu Abdülaziz Han zamanlarında münasebetlerin çok dostâne olduğunu bildirmişti.

Daha sonra hükümdar olan Abdüllatif Han (1540-1552) ile de çok samimi ve dostâne münâsebatda bulunan padişahın ona gönderdiği 31 Mayıs 1550 tarihli nâmesinden de bu münasebetler hakkında bilgi edinmek mümkündür.

Kanunî Sultan Süleyman, Tebriz Seferi esnasında Haleb'de kışladığı sırada Abdüllatif Han'ın bir elçisini kabul ettiğini, bu elçinin Hicaz'a gidip geldiğini bildiriyor ve iki tarafın ittifakı ile İran'a karşı başarı elde etmek gerektiğini belirtiyordu. Ayrıca Buhara emîri Abdülaziz Han ile de dostluğu devam ettirerek üç yüz yeniçeri ile bir topçu birliğini ona yardımcı kuvvet olarak göndermişti.

Abdüllatif Han'dan sonra yerine gelen ve Burak Han adıyla da anılan Ebü'l-Hayr'ın torunu Nevruz Bahadır Ahmed Han da Osmanlılarla münasebette bulunmaya devam etti. Kutluk Fuladi adında bir elçi ile yolladığı nâmesinde selefi zamanında gönderilen asker, topçu ve topların geldiğini beyan ederek memnuniyetini bildirdi.

Burak Han Nisan 1556'da ise elçisi Nizameddin Ahmed Çavuş vasıtasıyla Buhara'nın fethini padişaha bildirdi ve İran'a karşı da yardımını talep etti.

Kanunî bunlara karşılık Mayıs 1557'de Edirne'den gönderdiği Nâme-i Hümayun'da, İranlılarla bir müsâlaha (antlaşma) yapıldığını, fakat İranlılar tarafından Burak Han'ın memleketine tecavüz olunmasına asla rızası bulunmadığını, böyle tecavüz vuku bulduğu takdirde durumu kendisine haber vermesini istedi.

İki Sünnî devlet olan Osmanlılarla Özbekler daha sonraları da İran aleyhine hareket etmek üzere anlaşmışlar ve Osmanlılar tarafından pek çok kez Özbeklere harp malzemeleri gönderilmiştir.[282]

MACARİSTAN VE ERDEL HADİSELERİ (1556-1559)

Amasya'da Busbecq ve arkadaşları tarafından sağlanan antlaşma hudutlardaki çarpışmalara son verememişti. Avusturya tarafından Hırvatistan başkumandanı Baron Ungnad, Osmanlılar tarafından ise Toygun Paşa ve Hadım Ali Paşa gibi Budin beylerbeyileri ve diğer sancakbeyleri arasında gerek münferit çarpışmalar şeklinde, gerek karşılıklı akınlar olarak tecavüzler fasılasız devam ediyordu.

Nemçelilerin Osmanlı hudut kalelerine saldırması üzerine Budin Beylerbeyi Hadım Ali Paşa da Avusturyalıların büyük bir ehemmiyet verdiği ve stratejik bir mevkî olarak yığınak yaptıkları Sigetvar Kalesi'ni 1556'da kuşattı. Çevresinde büyük bir yağma hareketinde bulunarak geri çekildi.

Buna karşılık Avusturya kumandanlarından Pallavicini bazı ufak palankaları ele geçirdi. Diğer yandan Bosna Sancakbeyi Malkoçoğlu Ali Bey de Kruppa ve diğer civar kalelere karşı harekete geçti. Unna ve Kulpa nehirleri arasındaki havali ile Kostanicza zapt olundu. Buna benzer hadiseler devam ederken, 1558'de mühim bir Türk akıncı kuvveti Karniyola bölgesinde Mötling üzerine yürümüş birçok ganimetler almış, diğer yandan da Tata Kalesi, Ustoni Belgrad Sancakbeyi Hamza Bey tarafından zaptedilmişti.

Bununla beraber bu hadiselere Kanunî'nin fazla bir ehemmiyet atfettiği söylenemez. Hammer, Avusturya arşivinde bu senelere ait olarak bulduğu padişahın üç nâmesinde de, bu hudut hadiselerinin bahis mevzuu edilmeyerek, bunlarda başka meselelere dair bilgi bulunduğunu bildirmektedir. İşte bu türlü ihtilaflı meseleleri hal-

letmek isteyen imparator, mütemâdiyen elçiler göndermek suretiyle aynı zamanda, Erdel'in kendisine terki hususunda Kanunî nezdinde gayret sarf etmekteydi.

Buna mukabil padişah da, Haziran 1556'da, Busbecq'in Amasya'dan avdetinden sonra, yeni bir Nâme-i Hümayun ve bir fevkalâde elçiyi Viyana'ya göndererek Sigetvar'ın kendisine terkini istemişti. Aynı suretle Avusturya elçileri A. Verantius ve F. Zay da böyle bir teklifi hâvi bir muhtıra ile memleketlerine dönmüşlerdi. Nisan 1557 tarihli Nâme-i Hümayun da bu isteği dile getiriyordu.

Diğer yandan, Erdel diyet meclisi, bu bölgedeki karışıklık ve kararsızlığa nihayet vermek maksadıyle, bir müddet evvel Lehistan'a kaçmış bulunan kraliçe ile oğlunu 1556'da Erdel'de iktidarı ele almak üzere davet etmişti. Padişahın emri ile Eflak ve Boğdan beyleri daveti kabul ve padişahın emrine itaat eden Kraliçe İzabella ile oğlu Janos Sigismund'u Lehistan'dan alarak Erdel Belgrad'ına getirmişlerdi. Onlar da bölgeyi padişah adına idare etmeye devam etmişlerdi

Bu sırada İzabella'nın elçisi İstanbul'a gelerek, padişahtan bir taraftan Lippa ve Temeşvar'ın kendilerine terkini isterken diğer taraftan Avusturya aleyhine yeni bir harbin açılmasını istediler. Ancak istedikleri kalelerin Erdel'e iade edilemiyeceği net bir biçimde kendilerine bildirildi.

Öte yandan arkadaşlarının Viyana'ya gittiği sırada İstanbul'da bekleyen Busbecq, Viyana'dan aldığı yeni talimat gereğince, Avusturya'nın Sigetvar'ı terk edemeyeceğini Divân-ı Hümayun'a bildirdi. Akabinde Edirne'de yedi aylık yeni bir mütareke akdine muvaffak oldu (1558). Ferdinand bu mütarekeye riayet olunmasını Macaristan'daki ilgili kumandalara bildirdi. 1559'da antlaşmanın müddeti nihayet bulunca görüşmeler yeniden başladı.

Busbecq 8 Haziran 1559'da padişah tarafından Üsküdar'da resmen huzura kabul olunmuştu. Bu kabul esnasında o, tahrir şeklini muayyen bir şarta bağlamadan sadece barışın tasdikini taleple iktifa etti ve imparatorun imzasını taşıyacak bir anlaşmaya tam bir sadâkat göstereceğini bildirdi. Erdel hududunda ihtilaflı mevkiler hakkında,

imparatorun İzabella ile anlaşacağını ve bu bölge hakkında daha şimdiden bütün iddialardan vazgeçtiğini ilâve etti.

Kanunî ise Ferdinand'ın Erdel üzerindeki faaliyetleri nedeniyle Sigetvar hakkındaki talebini yeniledi. Kabul görmemesi üzerine Busbecq'in Çemberlitaş civarındaki elçi hanında nezâret altında bulundurulmasını emretti. Bu sırada padişah nezdine Venedik, Fransa ve İspanya elçileri geldiği gibi, Kanunî de Rus hükümdarına bir mektup göndererek, onu ilk defa olarak çar unvanı ile anmış ve Osmanlı Devleti ile Rusya arasında dostça münasebetleri hatırlatarak ticaretin geliştirilmesi tavsiyesinde bulunmuştur.

ŞEHZADE BAYEZİD HADİSESİ

Şehzade Mustafa ve Cihangir'in arka arkaya ölümlerinden sonra Kanunî Sultan Süleyman'ın hayatta ana baba bir, iki oğlu kalmıştı. Bunlardan 1524 yılında doğan büyük şehzade Selim Manisa, 1526 yılında doğan küçük şehzade Bayezid ise Konya sancakbeyliğinde bulunuyordu. Şehzade Selim'in sâkin ve mütevazı yapısına karşılık Bayezid'in cevval ve cesur olması maiyeti ve devlet erkânı tarafından daha fazla sevilip tutulmasına yol açıyordu. Hurrem Sultan'ın da Bayezid'i tuttuğuna dair şâyialar olmasına karşılık bunu destekleyecek bir bilgi yoktur. Zira Hurrem Sultan'ın hayatı boyunca bütün çocuklarına bir ana şefkati ile bağlı bulunduğu seziliyor ve hepsine karşı muhabbetle yaklaştığı görülüyordu.

Şehzade Bayezid, Düzme Mustafa hadisesinde gösterdiği yararlık nedeniyle Kütahya sancağına gönderilmiş ve bu durum kendisinde babasının veliahtı olduğu intibaını uyandırmıştı.[283] Bu itibarla daha rahat hareket etmeye ve kendisine saltanat yolunu açacak girişimlerde bulunmaya başladı.

Nitekim 1558 yılında, Mekke emîri tarafından elçilikle İstanbul'a gönderilen Kutbeddin Mekkî'yi Kütahya'da kabul ettiğinde kendisine, Haremeyn-i Şerîfeyn'e gönderilmekte olan Surre-i Hümayun vesilesiyla, saltanat kendisine müyesser olduğu takdirde gerçekleştirmek istediği bazı arzularından bile bahsetmişti.

Gerçekten şahsiyeti, kültürü ve cevvaliyeti itibariyle onu saltanata namzet görenler çoktu. Bu arada evvelce Mustafa'nın yanında iken sonradan onun tarafına geçen bir takım timarlı sipahilerin ve Lala Mustafa Paşa gibi bazı devlet erkânının da kendisini yönlendirdiği ve teşvik ettiği de belirtilmektedir. Bunlar, sancağının merkeze, Selim'in sancağından daha uzak bulunması nedeniyle kendisini harekete geçmeye teşvikten geri durmuyorlardı.

Belki de bu iki şehzadeyi hareketten alıkoyan tek nokta Hurrem Sultan'dı. Onun vefatı ile birlikte (1558) bütün anlaşmazlıklar gün yüzüne çıkmaya başladı. Her iki şehzadenin taraftarlarının tutumu da aradaki soğukluğu arttırdı. Buna rağmen Şehzade Selim'in daha mutedil ve sakin durduğu ve herhangi bir çatışmaya yol açacak girişimlerden azami derecede çekindiği de bir gerçekti. O, kardeşinin çatışmaya yol açacak girişimlerini ve bunun için yaptığı hazırlıkları devamlı olarak babasına rapor etmekle yetiniyordu.

Nihayet bütün anlaşmazlıkları endişe ile takip eden ve Selim'in devamlı şikâyetlerinin tesiri ile kaygıları daha da artan Kanunî Sultan Süleyman oğulları arasında her hangi bir çatışmayı önlemek maksadıyla sancaklarını değiştirdi. Selim'i Manisa'dan Konya'ya, Bayezid'i de Kütahya'dan Amasya'ya tayin etti. Ayrıca her birine üç yüzer bin akçe terakki verdi. Bu arada Selim'in şehzadesi Murad'a Akşehir, Bayezid'in büyük oğlu Orhan'a da Çorum sancakları tevcih edildi.[284]

Şehzade Selim'in derhâl fermana itaat ederek Manisa'dan ayrılıp yeni sancağına hareket etmesine karşılık Bayezid, payitahttan uzak bir yere gönderilmesini hakaret sayıyor ve Amasya'ya gitmek istemiyordu. Babasına bu durumu kabul ettirebilmek için Kütahya'nın imarı hususunda pek çok para sarf ettiğini, dolayısıyla nakil için paraya ihtiyacı olduğunu bildirdi. Ancak onun Kütahya'dan ayrılmamak için ileri sürdüğü mazeretleri kabul etmeyen padişah, şehirden hareket ettiğini bildirir bildirmez kendisine para gönderileceği cevabını vererek acele etmesini emretti.

Bayezid, bundan sonra da türlü bahane ve mazeretler ileri sürdü ise de, sonunda Kütahya'dan hareket etmek zorunda kaldı. Şehzade, çok yavaş yol alıp konaklarda lüzumundan fazla kalıyordu. Bu

sırada şehzadeye, yol boyunca birçok kimseler de iltihak ediyor ve kuvveti gittikçe çoğalıyordu. Bu vaziyet karşısında zaten endişe duyan Kanunî, Bayezid'e sözünü geçirebilecek ve onu yatıştırarak bir an önce Amasya'ya gitmesini sağlayacak bir şahsiyeti onun yanına göndermek lüzumunu duydu. Tarafsız hareket ettiğini göstermek için, Selim nezdine de başka birini göndermeye karar verdi.

Bu suretle Dördüncü Vezir Pertev Paşa'yı Bayezid'in, Üçüncü Vezir Sokollu Mehmed Paşa'yı da Selim'in yanına gönderdi. Pertev Paşa Ankara yakınlarında görüştüğü şehzadeyi, padişahın Selim kadar kendisini de sevdiğini, aradaki anlaşmazlığı kaldırmak için bu nakillerin yapıldığını izah ederek az çok teskin etmeye muvaffak olmuştu. Bununla beraber, Bayezid'in 21 Aralık 1558'de Amasya'ya ulaşmasından sonra da iki kardeş arasındaki rekabet devam etti.

Bu rekabette özellikle Şehzade Bayezid'in yanında bulunan Lala Mustafa Paşa'nın önemli rol oynadığı ve kendisinin aslında Selim taraftarı olduğu için Bayezid'i asi göstermek üzere tertipler çevirdiği ve kendisini de tahrik ettiği hususunda kaynaklarda rivayetler mevcuttur.[285] Veziriazam Rüstem Paşa bu tertipleri anlamış ise de, evvelce Şehzade Mustafa hadisesinde dahli olduğu gerekçesiyle bütün husumetin kendi üzerine çevrilmesi nedeniyle bu defa olayları sessizce izlemeye ve padişah ne derse onu uygulamaya karar vermiş bulunuyordu.[286]

Neticede Şehzade Bayezid'in yevmlü nâmiyle birçok eşkiyayı kapukulu, sekban ve tüfenkçiyan yazdırması böylece yirmi bin kişilik silahlı bir kuvvete sahip olması karşısında Selim de hareket geçmiş ve askerî hazırlığa koyulmuştu. Fakat Bayezid'in kendi başına hareket etmesine mukabil Şehzade Selim, padişahın emir ve müsaadesine göre davranıyor ve bütün hazırlıklarını padişahın yardım ve direktifleri dâhilinde gerçekleştiriyordu.

Öte yandan padişah, Selim'in tek başına Bayezid'e mukavemet edemeyeceğini biliyordu. Bu itibarla ona, Bayezid gibi sadece çift bozan reâyâyı değil, harp kabiliyeti daha fazla olan at kullanıp teçhizatına da mâlik bulunan raiyetten yevmlü yazmasını bildirmiş ve gerekli masrafları karşılamak üzere de altı yüz bin akçelik bir terakki

ihsan etmişti. Buna rağmen Selim'in asker toplamakta güçlüğe uğradığını öğrenince Konya'ya yakın beylerbeyilerine kuvvetleriyle birlikte Selim'in hizmetine gitmek için hazırlanmalarını emretmişti. Böylece Anadolu Beylerbeyi Cenâbî Ahmed Paşa, eyaleti askeriyle Afyonkarahisar'a, Dulkadır Beylerbeyi Ali Paşa Kayseri'ye gelecek, Karaman Beylerbeyi Ferhad Paşa ile Adana Valisi Ramazanoğlu Pîrî Paşa da Selim'in emrine göre hareket edeceklerdi. Bu yolda padişahın fermanını alan daha bazı idare adamları da vardı ki, Bayezid bu suretle Amasya'da âdeta bir çember içine alınmış bulunuyordu.

Şehzade Bayezid bu kıskaçtan kurtulmak için şehirden çıkıp kuvvetlerini toplayarak Ankara istikâmetine hareket edince, Kanunî, artık Bayezid üzerine yürümenin gerektiği kararına vardı. Sokollu Mehmed Paşa ile Rumeli beylerbeyini de Konya'ya gönderdi. Padişah, Selim'e müdafaa muharebesini Konya'da kabul etmesini emretmişti.

Şehzade Bayezid'in sancağını terk ederek harekete geçmesi artık açık bir biçimde isyanını ortaya koyuyordu. Kanunî Sultan Süleyman, Mustafa hadisesinden duyduğu üzüntüden dolayı bu kez karışıklığın önünü alabilmek için uzun süre gayret göstermiş fakat başarılı olamamıştı. Belki de bir baba olarak en zor kararlarından birini alarak bir kez daha oğlu hakkında Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye müracaat etmek zorunda kaldı.

"Bir sultan-ı âdilin oğullarından biri, itaattan ayrılıp etrafına asker toplayıp, belde ve kaleleri almak üzere asker sevkedip kıtâle mübaşeret eyleseler ve asla nasihat dinlemeseler cemiyetleri dağıtılıncaya kadar katilleri şer'an helal olur mu?" vâki suale Şeyhülislamdan gelen cevap şu şekilde idi:

"El-cevab: Helaldir. Nass-ı Kur'ân-ı Azîm ile sâbit olmuştur. Hükm-i şer'îdir ve icmâ-ı Sahabe-i Kiram dahi bunun üzerinedir. Kıtâle kâdir olanlar kıtâl ile aciz olanlar Kelam-ı Hak ile ve hayır dua ile def ü fitne vü fesada sa'y etmek vacipdir."[287]

Kanunî, bundan sonra hadiseleri daha yakından takip etmek isteyerek, Haziran 1559'da otağını Üsküdar'a kurdurdu. Çok geçmeden

Konya'da Şehzade Bayezid kuvvetleri ile Şehzade Selim ve padişah kuvvetleri arasında bir savaş vuku buldu. Şiddetle geçen savaş Bayezid kuvvetlerinin mağlûbiyeti ve firarı ile neticelendi. Bayezid, oğulları ve küçük bir kuvvetle Amasya'ya kaçmaya muvaffak oldu.

Şehzade Bayezid hareketlerinden pişmanlık duyarak padişahtan affını istirham etmek üzere Amasya Müftüsü Muhyeddin Cürcani'yi İstanbul'a gönderdi. Şehzade ayrıca gönderdiği namelerde "Her ne yaptı ise Lala Mustafa Paşa'nın kışkırtması ile yaptım, beni o azdırdı" diyordu. Fakat bu nâmelerin lalanın adamları tarafından ele geçirildiği ve Kanunî'nin eline geçmediği sanılmaktadır.[288] Padişahın ise sözü fiiline uymadığı gerekçesiyle bu asi oğlunun katli için almış olduğu fetvayı tatbik etmek istediği, şer-i şerif mucebince de merhamete layık görmediği anlaşılıyordu.

Bu itibarla Şehzade Selim'e ve birliklerine Bayezid'i ele geçirmelerini emretti. Sokollu Mehmed Paşa, Rumeli Beylerbeyi Mustafa Paşa ve Şehzade Selim, Amasya üzerine hareket ederken padişah da onun kaçması ihtimâline karşı hudut boylarında bulunan beylerbeyilerine birbiri ardınca hükümler gönderdi. Kanunî hükümlerinde, Şehzade Bayezid'in İran'a kaçmasına mâni olunmasını emrediyordu.

Bayezid affını beklerken vaziyetin gittikçe kendi aleyhine geliştiğini görünce, artık Amasya'da kalamayacağını anlamış olduğundan dört şehzadesini yanına alarak İran'a doğru hareket etti (7 Temmuz 1559). Yanında tamamen kendine sâdık mühim bir kuvvet bulunuyordu. Kendisini takip edenler hududa yakın Sa'd Çukuru denilen mevkide Şehzade Bayezid'in kuvvetlerine yetiştiler. Aralarında şiddetli bir çarpışma vuku buldu. Fakat Bayezid kendilerini bozguna uğratarak hududu geçti ve İran'a topraklarına girmeye muvaffak oldu.

Revan hâkimi Nizameddin Şahkulu Han, Şehzade Bayezid'i ta'zim ile kabul etmiş, durumu Şah Tahmasb'a da bildirerek ondan aldığı emir üzerine şehzade ve maiyetindekileri Tebriz'e uğurlamıştı. Mülteciler orada Şah tarafından gösterişli bir merasimle kabul olundular.

Kanunî Sultan Süleyman, Şah Tahmasb'a bu münasebetle gönderdiği ilk mektubunda, oğlu Bayezid'in isyanını ve Konya'daki savaşı anlattıktan sonra, aradaki dostluğa binaen onun iade ve teslim edilmesini, aksi takdirde asi şehzadeyi yakalamaya memur edilen Osmanlı kuvvetlerinin İran topraklarına girmeye mecbur kalacaklarını bildirdi. Padişahın endişesi Tahmasb'ın Bayezid'e fiilî yardımda bulunması idi. Bunun önüne geçmek üzere her ihtimâle karşı ordunun hudut boylarında kışlamasını emretmişti.

DEVLETLÜ SULTÂNIM BABA!

Diğer taraftan Selim de, Şah Tahmasb'a aynı meâlde yarı rica, yarı tehdit ihtiva eden mektuplar gönderiyordu. Fakat şahın Kanunî'ye ilk cevabı Bayezid için babasına şefaatte bulunmak yolunda oldu. Bundan sonra padişah ile İran şahı arasında bir sürü muhabereler cereyan etmiş ve başlangıçta bu şefaat, Kanunî'nin hiddetini az çok teskin ederek babalık hislerini harekete getirmişti.

Öte yandan Şehzade Bayezid de İran'dan babasına mektuplar gönderiyor ve affını rica ediyordu. Şâhî mahlası ile şiirler yazan Bayezid, bu mektuplarından birinde babasına, son derece duygulu bir şekilde söyle seslenmişti:

Ey serâser âleme sultan Süleyman'ım baba
Tende canım canımın içinde cananım baba
Bâyezid'ine kıyar mısın benim canım baba
Bî-günahım Hak bilür devletlü sultânım baba

Enbiyâ-ı ser-defter ya'nî ki âdem hakkıyçün
Hem dahi Musa ile İsa vü Meryem hakkıyçün
Kâinatın serveri ol rûh-i azâm hakkıyçün
Bî-günahım Hak bilür devletlü sultânım baba

Sanki Mecnûn'um bana dağlar başı oldu durak
Ayrılup bilcümle mâl ü mülkten düştüm ırak
Dökerim gözyaşını vâ-hesretâ dâd el-firak
Bî-günahım Hak bilür devletlü sultânım baba

Kim sana arzeyleye hâlim eyâ Şah-ı kerîm
Anadan kardaşlarumdan ayrılup kaldım yetîm
Yok benim bir zerre isyanım sana Hak'tır alîm
Bî-günahım Hak bilür devletlü sultânım baba

Bir nice masumum olduğun şehâ bilmez misin?
Anların kanına girmekten hazer kılmaz mısın?
Yoksa ben kulunla Hak dergâhına varmaz mısın?
Bî-günahım Hak bilür devletlü sultânım baba

Hak Taâlâ kim cihanın Şahı etmiştir seni
Öldürüp ben kulunu güldürme şahım düşmeni
Gözlerim nûru oğullarımdan ayırma beni
Bî-günahım Hak bilür devletlü sultânım baba

Tutalım iki elim baştan başa kanda ola
Bu meseldir söylenür kim kul günah itse n'ola
Bayezid'in suçunu bağışla kıyma bu kula
Bî-günahım Hak bilür devletlü sultânım baba

TEVBE KIL CANIM OĞUL

Kanunî Sultan Süleyman'a da padişah olarak aynı minval üzere bir karşılık vermek yakışırdı. O da manzum olarak oğluna hisli ve çok güzel şu cevabı yazdı:

Ey demâdem mazhar-ı tuğyân u isyanım oğul
Takmayan boynuna hergiz tavk-ı fermanım oğul
Ben kıyarmıydım sana ey Bâyezid Hân'ım oğul
Bî-günahım dime bâri tevbe kıl canım oğul

Enbiyâ vü evliya ervâh-ı a'zam hakkıyçün
Nûh u İbrahim ü Mûsa İbn-ü Meryem hakkıyçün
Hatem-i âsâr-ı nübüvvet Fahr-i âlem hakkıyçün
Bî-günahım dime bâri tevbe kıl canım oğul

Âdem adın itmiyen Mecnûn'a sahralar durak
Kurb-i tâatten kaçanlar dâima düşer ırak
Ta'n değildir der isen vâ-hasretâ dâd el-firâk
Bî-günahım dime bâri tevbe kıl canım oğul

Neş'et-i Hak'tır übüvvet râm olan olur kerîm
"Lâ-tekul üf" kavlini inkâr iden kalur yetim
Tâate isyana âlimdir Hudâvend-i azîm
Bî-günahım dime bâri tevbe kıl canım oğul

Rahm ü şefkat zîb-i îman olduğun bilmez misin?
Yâ dem-i ma'sûmu dökmekten hazer kılmaz mısın?
Abd-i âzâd ile Hak dergâhına varmaz mısın?
Bî-günahım dime bâri tevbe kıl canım oğul

Hak reâyâ-yi mutîe râ'î itmişdür beni
İsterim mağlub idem ağnâma zi'b-i düşmeni
Hâşelillâh öldürürsem bî-günah nâgah seni
Bî-günahım dime bâri tevbe kıl canım oğul

Tutalım iki elin baştan başa kanda ola
Çünkü istiğfar idersen biz de afv itsek n'ola
Bâyezîd'im suçunu bağışlarım gelsen yola
Bî-günahım dime bâri tevbe kıl canım oğul

Açıklaması:

"Ey zaman zaman isyan eden ve taşkınlık yapan oğul. Hiçbir zaman emrimin halkasını boynuna takmayan oğul. Ben senin canına kıyar mıydım ey Bayezid Han'ım oğul. Bari günahsızım deme, tövbe et canım oğul.

Peygamberler, evliya ve büyük ruhlar hakkı için Nuh Peygamber, Hazret-i İbrahim, Musa Peygamber ve Hazret-i Meryem'in oğlunun hakkı için Peygamberlerin sonu Hazret-i Muhammed hakkı için günahsızım deme, tövbe et canım oğul.

Babalık Allah'ın bir nizamıdır. Babasına bağlı olan büyük olur. "Lâ-tekul üf" (sakın ana babaya öf deme) âyetinin hükmünü inkâr eden yetim kalır. Yüce Allah yapılan isyan ve ibadetten haberdardır. Bari günahsızım deme tövbe et canım oğul.

Acımak ve merhamet etmenin imanın süsü olduğunu bilmez misin? Masumların kanını dökmekten hiç korkmaz mısın? Af edilmiş bir kul olarak Hak dergâhına varmak istemez misin? Bari günahsızım deme, tövbe et canım oğul.

Cenab-ı Hak itaat edenlere beni çoban kılmıştır. Koyunlarım ile düşman kurdunu mağlup etmek isterim. Ansızın günahsız olarak seni öldürmemden Allah korusun. Bâri günahsızım deme tövbe et canım oğul.

İki elinle baştanbaşa kana girdiğini kabul edelim. Eğer sen tövbe edersen bizde seni affedebiliriz. Bayezid'im sen doğru yola gelsen ben suçunu bağışlarım. Fakat günahsızım deme tövbe et canım oğul".[289]

Diğer taraftan Bayezid'in İran'da bulunması Şah Tahmasb'ın, Osmanlılardan menfaat elde etmek yolunda elini güçlendirmiş ve iki hükümdar arasında âdeta bir pazarlık konusu olmuştu. Fakat Kazvin'de bulunan Bayezid'in maiyetinin sebep olduğu bazı hadiseler ve İran'da idareyi ele geçirmek konusunda ortaya çıkan söylentilerin doğurduğu huzursuzluk ve kuşku yüzünden, Şah Tahmasb da ona olan desteğinden vazgeçerek kendisini padişahın elçilerine teslim etmek temayülünü gösterdi.[290]

Neticede Tahmasb'ın Bayezid'i büyük bir meblâğ mukabilinde Selim'in adamlarına teslim edilebileceği hakkındaki mektubuna Kanunî müsbet cevap vermişti. Bayezid ve oğullarının teslimi karşılığında kendisinin dokuz yüz bin ve Selim'in de ayrıca üç yüz bin altın ödeyeceğini, şehzadeler mu'temed adamlarla Erzurum'a kadar getirilecek olursa, bu meblâğın orada ödeneceğini bildirdi. Gerek para meselesi hallolunduktan, gerekse İranlılar ile dost kalınacağı hakkında bir ahidnâme verildikten sonra, Kazvin'e giden kalabalık bir heyet Şehzade ve oğullarını Tahmasb'dan teslim almış ve katilleri hakkındaki hükmü hemen orada infaz etmiştir (23 Temmuz 1562).[291]

Şehzade Bayezid mizaç itibariyle babasına benzemekteydi. Okumayı seven, cömert, faziletli, iyi ahlaklı, şair, zeki, mütevazı, mert ve cesur bir kişi olarak da nitelendirilmektedir. Bu itibarla maiyeti tarafından çok sevilirdi. Şâhî mahlasıyla şiirler yazardı. Kütahya'da iken etrafında âlimlerden ve şairlerden oluşan bir irfan âlemi oluşturmuştu. 1443 beyitten oluşan divanında Farsça şiirler de bulunmaktadır.[292]

Saltanat yolunda girişmiş olduğu mücadele ve babasının nasihatlerine kulak vermemesi hırslı yönüne işaret etmektedir. Ancak girişmiş olduğu saltanat mücadelesini kaybedip İran'a iltica ettikten sonra yazmış olduğu şu mısralar, tevekkül ehli bir zât olduğunu da ortaya koymaktadır.

Nideyim zâyi' edip tûl-ı emelle nefesi
Kalmadı zerre kadar dilde bu dünya hevesi

Iztırâbı kogıl ey murg-ı revân sabr eyle
Eskiyip işte harâb oluyorur ten kafesi

DENİZLERDE HAREKÂT (1550-1560)

Barbaros Hayreddin Paşa'nın 1546'da vefatından sonra da Akdeniz'deki Osmanlı hâkimiyeti devam ediyordu. Barbaros'un yerine geçen Sokollu Mehmed Paşa'nın kısa süren kaptan-ı deryalığını takiben bu vazifeye Rüstem Paşa'nın kardeşi Sinan Paşa geçmişti.

Barbaros'un Cezayir beylerbeyliğindeki halefi ise, evvelâ oğlu Hasan Paşa, sonra da yine Barbaros'un yetiştirmelerinden Salih Reis olmuştu.

Turgut Reis'e gelince, o da Menteşe sancağından zuhur ederek, daha Barbaros'un hayatında şecaâtiyle her tarafa nâm salmıştı. Bir ara esârete de düşmüş ise de Barbaros'un tavassutu ve imparatorun denizcilerini tehdidi ile kurtulmuştu. Napoli Körfezi'ndeki Castellamar Kalesi'ni zapt ile büyük ganimetler ele geçirmişti. Müteakiben Kaptan-ı Derya Sinan Paşa delaletiyle İstanbul'a gelerek kendisine Karlıili sancağı verilmiş, maiyetindeki diğer kapudanlara da padişah tarafından ulufeler ve fener asmak imtiyazı bahşedilmişti.

Daha sonra Turgut'un Tunus'ta Mehdiya Kalesi'ni zapt ettiği, 1550'de Şarlken'in ordusu tarafından bu kalenin muhasarasında büyük kahramanlığı görülmektedir. Bir defa da rastladığı ve kendisine tazim için yelkenlerini indirmeyen ve pişkeş vermeyen bir Venedik gemisini ateşlemiş ve barış hâlinde bulunduğundan balyosun Rüstem Paşa nezdinde şikâyeti üzerine padişah tarafından İstanbul'a davet edilmişti.

Ancak Veziriazam Rüstem Paşa'nın kardeşini tutarak daima muarız bulunduğu Turgut Reis, aleyhinde bir tertipten şüphelenerek İstanbul'a gelmekten çekinmişti. Magrib taraflarında takriben iki sene bağımsız olarak hareket etti. Trablusgarb'ın fethi kararlaştırılınca, padişah kendisine incinmiş olmasına rağmen, davet emriyle birlikte ona bir mushaf ile altın kabzalı bir de kılıç gönderdi.

Bu davetten fevkalâde memnun kalan Turgut Reis, Kaptan-ı Derya Sinan Paşa donanması ile birleşerek 1551'de Trablusgarb'ın fethini sağladı. Ancak Kanunî Sultan Süleyman'ın Trablus hükümetinin kendisine verileceği hakkındaki kesin vaatine rağmen, Sinan Paşa'nın fethedilen bu memleketi başkasına vermesi, Turgut Reis'i darılttı. Yanındaki diğer kapudanlarla birlikte padişahın hizmetinden ayrılarak yine Magrib taraflarına gitmek istedi ise de kaptan-ı deryanın ricası üzerine bu tasavvurundan vazgeçerek İstanbul'a döndü.

Bundan sonraki senelerde de Turgut Reis'in Akdeniz'de büyük başarıları ve zaferleri oldu. Napoli ve Sicilya sahillerinde gazada bulundu ve Korsika'da Bastia Kalesi'ni muhasara etti, Arnavutluk sahillerini denizden sıkıştırarak te'dibe muvaffak oldu. Umulandan daha büyük muzafferiyetler ve ganimetlerle İstanbul'a geldiği vakit, Osmanlı Devleti'ne ve onun büyük hükümdarına şan ve şeref kazandıran bu ünlü denizciye, padişah Cezayir beylerbeyliğini kapudanlık ile birlikte ihsan etmek istedi.

Rüstem Paşa'nın bu tevcihe, Turgut Reis'in, serbest hareket etmeyi devlet hizmetinde bulunmağa tercih edeceğini ileri sürerek mâni olmaya çalışmasına rağmen, Turgut Reis bizzat Kanunî'nin huzuruna çıkarak Trablus eyaletini rica etti. Kanunî'de çok sevdiği ve takdir ettiği bu nâmlı deniz yiğidini kırmadı. O bundan sonra ölünceye kadar Trablusgarb'ı tasarruf edecektir.

Sinan Paşa'nın ölümünden sonra kaptan-ı deryalığa Piyâle Paşa geçince (1554), Turgut Reis onunla birlikte yine Akdeniz'deki faaliyetine ve gazalarına devam etti. Bu defa, Fransa donanmasına yardıma gönderiliyordu. Zira Aramon'un teşebbüsleri neticesinde padişah, kaptan-ı deryaya hitâben bir ferman çıkarmış ve Turgut

Reis ile işbirliği yapmasını, onun tecrübe ve vukufundan faydalanarak Fransız donanması ile buluşmasını emretmişti.[293]

Fransa kralı, Kanunî'nin bu yardım ve kararından o kadar memnun olmuştu ki, gönderdiği 3 Temmuz 1555 tarihli teşekkür mektubunda padişaha:

"Pek yüksek, pek muazzam, pek muhteşem, nâ-mağlup hükümdar! Müslümanların büyük padişahı! Bizim pek azîz ve muhterem dostumuz!" diyerek başlamaktaydı.

Sıcak ve samimi teşekkürlerini bildirmek mecburiyetinde bulunduğunu, Osmanlı donanmasının, Preveze'ye vâsıl olduğunda, orada beş Fransız galerisini bulacağını ve Fransız amirali ile müşterek düşmana (imparator) karşı neler yapılacağının kararlaştırılacağını ve sâireyi yazmakta idi.

Gerçekten, Piyâle Paşa, donanma ile Sicilya'ya doğru ilerlemiş, Akdeniz'de bazı kaleleri muhasara ve zapt etmiş, bu sırada altmış beş gemi ile Napoli önlerinde bulunan Andrea Doria, Osmanlı donanmasının geldiğini duyunca, oradan uzaklaşmıştı. Mâmafih, Barbaros devrinde olduğu gibi, bu defa da Fransızlar ile tam bir işbirliği yapılamamış, Fransa kralı, Kanunî'ye bu münasebetle yeni bir mektup (1555 tarihli) göndererek bu teşebbüste bir netice alınamamasından dolayı kendilerinin suçlu görülmemesini rica etmiş ve mazeretlerini bildirmiştir.

Bu sırada Cezayir Beylerbeyi Salih Paşa'nın da o havalide bazı teşebbüs ve harekâtı vardır. Fransa kralına gönderilen mektuplarda da bundan bahsedildiği görülmektedir. Hadise, İspanyollar ile ittifak hâlindeki bir yerli kabile reisinin Pavus (Pinon de Velez) Kalesi'ni muhasarası ile başlamış ve Salih Paşa derhâl oraya koşarak İspanyolları tard ve mağlup etmişti. Fransız kralının bu sırada imparator ile Vaucelles'de mütareke yapması, Charriere'e göre müttefiki Kanunî'yi memnun etmemişti. Padişah, temsilcisinin bulunmadığı bu anlaşmanın tek taraflı olarak yapıldığından dolayı sitemde bulunmuştu.

II. Henry bunun üzerine derhâl padişah nezdindeki elçisi M. de la Vigne vasıtasıyla, İmparatorun tahtan feragatini mümkün kılmak

ve kolaylaştırmak istediği için bu mütarekeyi kabul ettiğini mazeret olarak ileri sürdü. Zaten başka sebeplerle de bu mütareke işlemez hâldeydi. Hem bu vesile, hem de Salih Paşa'nın o tarafa donanmanın sevkini istemesi sebebiyle, Piyâle Paşa kumandasındaki donanmayı padişah, üstüste birkaç sene Magrib sahillerine gönderdi. Keyfiyeti ayrı bir nâme ile Fransa kralına da bildirdi.

Piyâle Paşa, 1556-1558 seneleri arasındaki harekâtı neticesinde, Oran ve Bizerte müstahkem mevkilerini zapt ve Mayorka Adası'nı tahrip ederek, İspanyol donanmasına rastlamadan İstanbul'a döndü. 1559'da ise Adriyatik seferini yaptı.[294]

BÜYÜK HAÇLI GÜCÜ

Piyâle Paşa'nın üst üste gösterdiği başarılar ve her yıl Akdeniz'deki önemli üslerine vurduğu darbeler İspanyolları endişelendirmişti. İspanya Kralı II. Philip bir Haçlı seferi tertipleyebilmek için yoğun bir seferberlik içerisine girdi. Papalığı bu faaliyetin içerisine soktu. Neticede İspanya, Papalık, Malta şövalyeleri, Napoli, Cenova ve Floransa devletleri arasında Osmanlılara karşı bir ittifak oluşturmaya muvaffak oldu.[295]

Müttefikler öncelikle Turgut Reis'in beylerbeyi bulunduğu Trablusgarp'ı fethetmeyi kararlaştırmışlardı.

Piyâle Paşa ise baharla birlikte, isyan etmiş ve Konya muharebesi ile mağlup edilmiş bulunan Şehzade Bayezid'in kaçmasına mâni olmak üzere Akdeniz ve Ege sahillerinde faaliyetlerde bulunuyordu. Bayezid'in doğuya doğru çekildiğinin haber alınması üzerine Mora sularına gelen Piyâle Paşa, Modon önlerinde rastladığı küçük bir düşman filosunu zapt etti. Muhtemelen Haçlı kuvvetlerine katılmak üzere hareket etmekte olan düşmandan yapılan hazırlıkları öğrendi. Onlardan aldığı bilgilere göre özellikle Malta korsanları büyük endişe içerisine düşmüşler ve Türklere bir darbe vurulması için ciddi girişimlerde bulunmuşlardı. Donanma sâhibi bütün Hıristiyan devletler bu çağrıya olumlu cevap vererek büyük bir Haçlı armadası teşkil etmek üzere hazırlıklara girişmişlerdi.

Bu arada Turgut Paşa ile Arab eşrafının arasının açık olması nedeniyle Arabların bir kısmıyla irtibata geçmişlerdi. Böylece hedefleri ilk planda Türklerin Trablusgarp'taki hâkimiyetlerine son vermekti.

Piyâle Paşa aldığı haberleri derhâl İstanbul'a rapor etti. Kendisine düşman donanması o tarafa geldiği takdirde saldırması emredildi. Bu arada on parça kadırga daha hazırlanarak kendisine gönderilmiş böylece emrindeki kadırga sayısı doksan sekize çıkmıştı.

Buradan Avlonya sahillerine gelen Piyâle Paşa, Cerbe ve Trablus Adası'na sefer planlayan Haçlı donanmasının hareketlerini kontrole başladı. Osmanlı donanmasının bölgeye gelişi Haçlıları endişelendirmişti. Harekâtlarını erteleyip geriye doğru çekildiler. Bunun üzerine sefer mevsiminin geçip kış mevsiminin gelmesi üzerine de Osmanlı donanması İstanbul'a döndü.

Oysa Haçlı donanması dağılmamış ve her bir parçası kendi ülkelerine dönmemişlerdi. Trablusgarp'a yakın üslerinde bir miktar kışlayıp Şubat ayında harekete karar vermişlerdi.

Haçlılar için Preveze'nin hatıraları henüz pek taze idi. Akdeniz sularında Türk donanmasına çatmanın kendileri için yeni bir fâcia olmasından endişe ile dikkatli hareket etmekteydiler. Şayet Cerbe'de Turgut Reis'i vurup imha edebilirlerse hem azılı bir hasımdan kurtulacaklar hem de akabinde Tunus ve Trablus'un yolunu kendilerine açmış olacaklardı. Arabların desteklerini de temin edebilirlerse Türklerin artık burayı kendilerinden almaları imkânsız hâle gelirdi. Ayrıca Türk donanmasının her yıl sahillerine düzenledikleri baskınlara da daha rahat karşılık verebilirlerdi.

Haçlılar askerî strateji bakımından doğru düşünmüşlerdi. Trablus ve Tunus'un arasında yer alan Cerbe'yi zapt etmeleri hâlinde her iki ülkeyi de daha rahat kontrol etmeleri mümkündü. Bu itibarla Cerbe'nin zaptından sonra hedef Turgut Reis'in emrindeki Trablusgarp olacaktı. Haçlılar planlarını büyük bir gizlilik içerisinde yürütüyorlardı.

Şubat başında Sicilya'dan hareketlenen donanma, Trablusgarp'a yakın Küçük Sirte Körfezi'ndeki Cerbe Adası önüne geldi. Cerbe'de

bin Türk askeri ile birkaç bin gönüllü Arab bulunuyordu. Turgut Reis asıl kuvvetlerle Trablus'taydı. Haçlıların muhtemelen kendi üzerine yürüyeceğini tahmin eden Turgut yanılmıştı. Haçlılar 7 Mart 1560'ta büyük kuvvetlerle adaya çıkarma yaptılar. Beş gün kadar şiddetle karşı koyan müdâfiler bu kadar üstün kuvvetler karşısında daha fazla dayanamayacaklarını anlamışlardı. Beşinci günün sonunda bir gece vakti kaleyi terk ederek Turgut Reis'in katına varmaya muvaffak oldular.

Böylece 12 Mart'ta adaya hâkim olan Haçlılar derhâl Cerbe Kalesi'ni yıkarak yeni ve muazzam bir hisarın inşasına giriştiler. Burası Kuzey Afrika'nın fethi için en güçlü üs ve hareket merkezleri olacaktı. Artık aceleleri yoktu. Trablusgarp üzerine yürümeden evvel Türklerin hareketlerini kontrol etmeye ve gelişmelere göre planlarını yapıp işletmeye karar verdiler. İlk raundu kazanmışlardı ve kendilerini artık hâkim konumda görüyorlardı. Haçlı donanmasının Trablusgarp üzerinde iken Türk baskınına uğramaktan çekindikleri anlaşılıyordu.[296]

Haçlı donanmasının Cerbe'deki faaliyetlerini ele geçirdiği bir Fransız gemisinden öğrenen Turgut Reis, yanında bulunan Uluç Ali Reis'i durumu haber etmek üzere derhâl İstanbul'a gönderdi.

Haber İstanbul'da büyük bir üzüntüye sebep oldu. Kanunî Sultan Süleyman, Piyâle Paşa'ya bahar erişinceye kadar iki yüz parçalık donanmayı bütün âlet ve edevâtıyla hazırlamasını emretti.

Turgut Paşa'ya gönderdiği cevabî mektupta ise donanmanın hazırlandığını ve baharda harekete geçeceğini, takviyenin yetişmesinden önce düşmanın saldırması durumunda kendisine yardım etmeleri için bölgedeki bellibaşlı Arab şeyhlerine emirler ilettiğini bildirdi.

Gerçekten de Kanunî Sultan Süleyman derhâl Kuzey Afrika'nın ileri gelen şeyh ve murâbıtlarına mektuplar ve hediyeler gönderdi. Bu önemli görev için o taraflarda doğmuş olan Arabları ve dillerini iyi bilen Said Reis'i seçti. Said Reis, kendisine refakat için verilen

askerlerle birlikte Turgut Paşa'nın göndermiş olduğu gemiye binerek Trablusgarb'a doğru hareket etti.

Kanunî Sultan Süleyman, Arab meşâyih ve murâbıtlarına din düşmanları ile bir olmanın ve beraber hareket etmenin İslam'a yapılacak en büyük kötülük olduğunu vurgulamak suretiyle şöyle seslenmekteydi:

"Siz büyük fetihler yapmış kimselersiniz. Eskiden beri bilginlerinizin ve iyilerinizin duaları kabul olan insanlarsınız. Kötülerin bozgunculuklarını düzelte gelmişsiniz. Hem de İslamların ülkesinde yeryüzünün bölünmesinde bir çöp samana kanaat eden, şükreden ve razı olan Ebüdderdâ'nın taşıdığı niteliği taşıyan, kırlarda ve sık ağaçlıklarda hasırlarda oturan gazilersiniz. O zamandan beri Peygamberlerin söylediklerine ve işlediklerine inanırsınız. O taraflarda din ve dünyayı korumakta yardımcılarım ve dostlarım olanlardan sordum. Özellikle Cerbe ahalisi hiçbir zaman bizimle savaşmamıştı. Hep savaş diliyle gönül alıcı yazılar ve bîatnameler varıp gelmekte idi.

İmdi, ey Allahu Teâlâ'nın seçkin kulları, o ulu kişiler sizin din düşmanlarıyla birleştiğinizi bildirince askerimin size sataşmaları varsa, ne olduğunu bildirirseniz hakkından gelmez miydim? Hele ben ahirette Allahu Teâlâ'nın huzurunda, bana soru sorulduğu vakit pek korkarım ve hem Allah'a öyle derim ki:

Hil'atlar verdim, nasihatler kıldım, ama onlar bunlara uyup bana güvenmediler. Hem Cenab-ı Rabbü'l-âlemin Hazretleri'nin gayreti ve dininin şevketi nereye gitti? Hazret-i Peygamber'in şeriatinin hikmet dolu buyruğunu bırakıp niçin Allah'ın düşmanı olanlara yardımcı olursunuz? Size yakışan yine budur ki Allah'ın buyruğu ve Sevgili Peygamber'in yüce şeriatlerinin hükümleriyle ve meşâyih ulularının sözleriyle, güç kuvvet sahibi, haşmetli İslam padişahının yanında olmaktır."

Said Reis Trablusgarp yakınlarındaki Tecure Kasabası'na vardığında Hıristiyan donanması Re'sül-Melih'deydi. O sırada Turgut Paşa da Cerbe Adası'nda bulunuyordu. Kendisine düşman olan yerli Arablar tarafından takip edildiğinden durumu oldukça kri-

tikti. Köprüyü geçerek bir an önce Trablus'a ulaşmak için çaba sarf ediyordu. Bölgenin ileri gelenlerine verilmek üzere Said Reis'in hediyeler ve mektuplarla geldiğini öğrenince Osmanlı padişahının niyetini hemen anladı. Buna göre Arablarla iyi geçinmeli ve onların gönlünü almalıydı.

Said Reis ve beraberindekiler getirdikleri haberlerle, Arab'ın ileri gelenlerini yüzlerine gülerek türlü yollardan toplamaya çalıştılar. Onları çağırtıp padişahın ihsanı olarak hil'atler giydirdiler. Armağanlarını verdiler. Böylece bozgunculukları önlendi. Divan-ı Hümayun'dan gönderilen hükümleri okuyan güngörmüş yaşlılar ve bazı emirler ağlaştılar.

"Gerçi Gazi Sultan Süleyman Hazretleri ne güzel buyurmuşlar. Bizim dahi ölmezi ölümlüye ve dünyayı âhirete, yani ki dini dünyaya değişmemiz olmaz. Gelin hep birlikte bu kötü işten geçelim" dediler. Herbiri "Tevbe ettim ve döndüm" dediler. Cümlesi özr ü istiğfara durdu.

O sırada orada bulunan murâbıtlar ve meşâyihler de bu hâller için pek inleyip ağlaştılar:

"Madem ki yeryüzünün halifesi ve zamanın padişahı bu güçsüz, kuvvetsiz duacılarından anlamı açık âyetler alarak, Peygamberin şeriatine dayanan hadîslerini öne sürerek dostluk istemişler, bundan sonra padişahın bu kulları canla başla onun her buyruğunu kabul eyleriz. Ona dostuz ve onun havasında kullarıyız. Bu zamana gelinceye değin saadetlü padişah hazretlerinin bu diyarın yoksullarının durumlarını sorup bildiklerini bilmezdik. Şimdi bu yüce buyrukların kavramlarını ve durumlarını öğrendik. Bundan böyle Turgut Paşa hazretlerinin dostlarıyız ve buyruğundan yüz döndürmeyiz."

Arab ileri gelenleri bu arada İspanyollara da haber göndermekten de geri durmadılar:

"Bundan sonra bizden yardım beklemeyin. İslamlığımıza o işler uygun düşmez. Önceden birkaç tane kendini bilmez, câhil ve nefislerine uyan yaramaz kimseleri yoldan çıkarmışlar onlara bu suçları işletmişlerdi."

Hükmüne ram olmazız biz değme sultan oğlunun
Kuluyuz kurbanıyız âlemde Osmanoğlu'nun

Öte yandan kışı hazırlıklar içerisinde geçiren Piyâle Paşa, 4 Nisan 1560 günü Barbaros Hayreddin Paşa'nın Beşiktaş'taki türbesi önünde yapılan askerî ve dinî merasimi müteakip yüz yirmi parçalık donanmasıyla denize açıldı.

CERBE YOLUNDA

Koyunadaları'na vardığı zaman Turgut Paşa'dan bir fırkateyn gelip Haçlı donanmasının Trablusgarb'a hücum etmek üzere olduğunu bildirdi. Piyâle Paşa düşman ahvalini tahkik ettirmek maksadıyla Uluç Ali Reis'i Venedik sularına gönderdi.

Uluç Ali Reis seyir esnasında büyük bir düşman gemisine rastlamıştı. Şiddetle geçen çarpışma sonunda kâfir parçasını zapt etmeye muvaffak oldu. Elli düşman askeri esir alındı. Gemide üç tanesi tunçtan olmak üzere bir nevi ateş yağdıran ve yıldırımlar indiren kırk üç tane top bulundu.

Gemiyi yedeğine alan Uluç Ali Reis, Piyâle Paşa'nın yanına geldiğinde sevinçle karşılandı. Bu fetih uğurlu sayılarak Cenab-ı Hakk'a şükürler kılındı. Zaptedilen gemi İstanbul'a gönderildi.

Osmanlı armadası buradan Koron Körfezi'ne geldi. Burada Midilli Sancakbeyi Muslihiddin Mustafa Bey maiyetindeki gemilerle gelerek donanmaya iltihak etti. Bu katılım sırasında iki taraftan selam topları atılmış, renk renk sancaklar dikilmiş, nevbet dövülüp gülbank çekilmişti. Türlü türlü sevinçler ve şâdlıklar gösterilmişti.

Modon Kalesi önüne gelindiğinde ise Rodos Sancakbeyi Kurdoğlu Ahmed Bey gemileriyle orduya katıldı. Buluşma sırasında "Allahu ekber" ve "Lâ ilahe illallah" avazeleri yıldırım etkisindeki top seslerini bastırmış ve gazileri büyük bir şevke ve aşka getirmişti.

Burada birkaç gün kalınarak gemilerin ufak tefek tamiratları yapıldı ve eksik levazımları giderildi. Ardından Kurdoğlu Ahmed Bey'i Anaverin Limanı'na gönderen Piyâle Paşa kendisi de büyük

armadasıyla 1 Mayıs 1560'da harekete geçerek dört gün sonra Malta Adası önlerine vardı.

Derhâl Küçük Malta Adası'na kuvvetler çıkarıldı. Bu kuvvetler kısa sürede pek çok ganimet ve esirle döndüler. Bu esirlerde Haçlı donanmasının Cerbe Hisarı'nda beklemekte olduğunu bildirdiler. Piyâle Paşa, Turgut Paşa'ya haber göndererek Cerbe önüne gelmesini bildirdi. Kendisi de artık hiç beklemeksizin düşman üzerine harekete geçti.

İki gün iki gece deryada yol aldıktan sonra Cerbe'ye yakın Karkanna kıyısına varılıp demir atıldı. Ertesi gün için savaş araçları hazırlanmaya başladı.

Oysa Osmanlı donanmasının Malta yönüne hareketlenmesini müteakip adadan Cerbe'ye haber uçurulmuş ve Piyâle Paşa'nın üzerlerine geldiği bildirilmişti.

Bu haber üzerine Haçlı donanması da derhâl hazırlanarak Cerbe'den yedi sekiz mil kadar denize doğru açılmış ve gafil avlanmaktan kurtulmuştu.

HAYAT BUGÜN İÇİNDİR!

Osmanlı askerleri için ise o gece bambaşka bir önemi daha hâizdi. O gece Berat Gecesi idi. Gemilerde o geceyi sabaha dek ihya ettiler. Tesbih, tehlil ve zikirlerle meşgul oldular.

Nihayet sabahla birlikte dünyanın en büyük iki deniz gücü karşı karşıya gelmiş bulunuyordu.

Osmanlı donanması dört yıldır denizlerde dolaşan tecrübeli bir kaptan-ı deryanın yanı sıra hepsi Barbaros kardeşlerin yanında yetişmiş pek tecrübeli deniz kurtlarının idaresinde bulunuyordu.

Aralarındaki birlik, beraberlik ve dayanışma son haddindeydi. Dolayısıyla zerre kadar tereddüt içerisinde olmayıp düşmanı tam manâsıyla imha etmek azmi ve düşüncesinde idiler.

Piyâle Paşa Osmanlı donanmasını kara kuvvetlerine benzer şekilde hilal şeklinde düzene koymuştu. Merkezde kendisi bulunuyordu. Sol kolda Midilli Sancakbeyi Kurdoğlu Muslihiddin

Mustafa Bey komuta mevkiindeydi. Mustafa Bey otuz dokuz yıl önce Kanuni'nin Rodos Seferi'nde donanma komutanlığı yapmıştı. Sağ kolda ise Kurdoğlu Mustafa Bey'in kardeşi Rodos Sancakbeyi Kurdoğlu Ahmed Bey vardı. Preveze deniz savaşında sol kanada kumanda eden Seydi Ali Reis şimdi ihtiyat filosunun başında bulunuyordu. Osmanlı armadasının diğer filo kumandanları Uluç Ali Reis, Gazanfer Reis, Deli Cafer Reis ve Ali Pertek Reis gibi nâmlı deniz kaptanları idiler.

İspanya Kralı II. Philip'in Türklerin denizlerdeki üstünlüğüne kesin bir darbe indirmek niyetiyle yıllar süren gayretlerle meydana getirdiği ve Papa ile beraber Cenova, Floransa, Malta, Sicilya ve Napoli'nin de desteğiyle meydana gelen iki yüz parçalık Haçlı armadası Gian Andrea Doria'nın idaresindeydi. Bu amiral Preveze'de Barbaros'la çarpışmış bulunan meşhur Andrea Doria'nın kardeşi oğluydu. Yani onun yeğeni idi. Bu sırada doksan dört yaşında olan Andrea Doria, Ceneviz'de yeğeninin zafer haberini beklemektedir. Ancak hezimet haberini alması ile birlikte artık ölüm döşeğine kapanacaktır.

Haçlı donanmasının diğer meşhur kumandanları Papalık donanması kumandanı Prens Plamino Orsini, Malta kuvvetleri kumandanı Guillaume, Ceneviz Kaptanı Cigala, Sicilya filosu kumandanı Donjuan de Cardona, Napoli donanmaları kumandanı Don Branje dö Rekeens idiler. Gemilerde otuz bin asker vardı. Haçlı armadası açık deniz muharebe nizamını aldı.

Öte yandan Piyâle Paşa, askerinin mâneviyatını yüksek tutmak yolunda her çareye başvurmaktaydı. Onları:

"Gün bu gündür. Hayat bugün içindir. Maksat Allahu Teâlâ'nın rızasını kazanmak ise işte fırsat önümüzde. Bu yolda ve bu uğurda padişahın himmeti bizimledir. Cenab-ı Hakk muînimiz olsun!" diyerek gayrete getirmekteydi.[297]

BÜYÜK DENİZ ZAFERİ

14 Mayıs 1560 sabahı Tunus kıyıları top atışları ile sarsılmaya başladı. Şiddetli top atışlarının akabinde Osmanlı donanmasının

manevraları ile araya alınacağını ve külliyen yok edileceklerini anlayan düşman donanmasında panik başladı. Emir komuta kaybolmuş her komutan başına buyruk hareketlere başlamıştı. Bir kısmı Cerbe Hisarı'na sığınmak üzere geri dönerken Gian Andrea Doria idaresindekiler açık denize doğru çekilmeye başladılar.

Haçlı donanmasındaki vaziyeti gören Piyâle Paşa derhâl donanmasını ikiye ayırdı. Kurdoğlu Mustafa Bey ile Ali Pertek Bey idaresindekileri kaleye girmek isteyenlerin yollarını kesmeye ve imha etmeye memur etti. Kendisi de başta olmak üzere diğer kaptanlara düşman gemilerine rampa ile öldürücü darbeyi indirmek emrini verdi.

Gerçekten de başta Piyâle Paşa'nın gemisi olmak üzere Osmanlı gemilerinin her biri kaçmakta olan düşman gemilerini bir taraftan top atışları ile batırmaya bir taraftan da rampa ile zapt etmeye başlamışlardı. Gemilerin rampaları ve Türklerin düşman gemilerine çıkmaları sırasında kıyasıya vuruşmalar vuku buldu. Netice itibariyle Osmanlı donanması Preveze'den sonra çok büyük bir zafere daha imza attı.

Osmanlı donanmasında leventlerin "Elhamdülillahi hamden kesiran" (Allahu Teâlâ'ya sayısız hamd ü senâlar olsun) avazeleri yükselmekteydi. Türlü türlü sevinç ve kıvançlar arasında gaziler şükür secdesine kapanıyorlardı.

Düşmanın kaybı korkunçtu. Papalık ve İspanya amiral gemileri batırılmış Ceneviz, Sicilya ve Napoli amirallik gemileri ise Türklerin eline geçmişti. Yirmisi kadırga, yirmi altısı barça olmak üzere kırk altı harp ve yirmi dört de nakliye gemileri batırılmıştı. Gerisi çoğu ağır hasarlı olduğu hâlde İtalya ve İspanya'ya kaçmış birkaçı da Cerbe Kalesi'ne girmeye muvaffak olmuştur.

Haçlıların asker kaybı ise yirmi bin kişinin üzerindeydi.

Gemisi zapt olunan büyük amiral Gian Andrea Doria yaralı ve perişan bir hâlde alelade bir kayığa atlayıp hayatını kurtarabilmişti. Sicilya kral nâibi Medinaceli dukası da aynı şekilde hayatını kurtarmaya muvaffak olmuştu.

Duka'nın oğlu Don Gaston başta olmak üzere Sicilya filosu kumandanı Donjuan de Cardona, Napoli donanma kumandanı Don Branje dö Rekeens ve Don Alvaro de Sandi gibi Haçlı armadasının en büyük kumandanları ve daha pek çok ileri gelen asilzadeleri esirler arasında bulunuyordu.

Haçlıların bu büyük asker ve gemi kaybına karşılık Osmanlı kaybı hiç önemsenmeyecek derecede düşüktü. Birkaç küçük Türk gemisi batmış şehitlerin sayısı ise bini bulmamıştır. Bu durumda bir açık deniz muharebesi bakımından ele alındığında Osmanlı zaferinin azametini göstermesi bakımından mühimdir.

Piyâle Paşa Cerbe deniz savaşını bütün safahatı ile yazdırdı. Düşmanın donanması nasıl perişan edildi, gemilerin ne kadarını batırdılar ve ne kadarını zapt ettiler ayrıntılı olarak bildirdi. Düşmanın büyük kaybına karşılık padişahın dua ve himmeti ve Cenab-ı Hakk'ın nusreti ile kayıplarının pek az olduğunu belirtti. Şimdi ise Cerbe Hisarı'nın zaptı konusunda her ne gerekir ise yerine getirileceğini ve fethedilmeyince dönmeyeceğini ifade ederek duasını talep etmekteydi. Sonra da makbul ve yarar kulu, hâlis yoldaşı Nasuh Ağa'yı çağırarak mektubu ona verdi ve padişaha gönderdi.[298]

CERBE HİSARI ÖNÜNDE

Öte yandan Cerbe Adası'nda hezimetten sonra kaleye sığınan Haçlılarla beraber dokuz bin kişilik bir müdafaa kuvveti birikmişti. İspanya Kralı II. Philip de kaledeki müdâfilerin son ferdine kadar maktul düşmeden hisarı teslim etmemeleri emrini vermişti. Müdâfilere İspanyol general Don Alvaro de Sandi komuta etmekteydi.

İspanyollar geçen süre içerisinde gerçekten kaleyi muhkem bir hâle getirmişlerdi. Savunma sistemleri açısından hisarlar içinde özel bir yeri bulunan Rodos Kalesi'ni andırır hâle gelmişti. Dört bir yanına tabyalar yaptırmışlardı. Pek uzun ve yüksek hurma ağaçları kestirip sağlı sollu çattırmışlar sonra da aralarını toprakla doldurmuşlardı. Böylece eni ve boyu bir kat üstüne kat bir nice tabaka duvarlar meydana getirmişlerdi. Düşman kıran gülleler vurdukça

hamurkârın hamur yoğurması gibi toprakla taş arasına girsin ve gömülüp kalarak zarar vermesin diye düşünmüşlerdi. Hatta taş gülleler bu toprak tabyaya girdikçe değil yıkmak duvarları daha da güçlendirecekti. Kapı ve duvarlarını prangalar ve darbezenlerle donatmışlardı. Ok, yay ve gülleleri hesaba gelmezdi. Yaşı ve kurusu bakımından bir iki yıl yetecek erzakı depolamışlardı.

Çeşitli Avrupa ülkeleri ile İspanya şehirlerinden en azılı Türk ve İslam düşmanlarını buraya yığmışlardı. Bunların işi gücü savaş olup evlenmemişlerdi. Bozgunculuk kaynağı ve inat âbidesi gibi idiler. Sadece haçlarına saygı gösterirler ve tuğları ile zırhları adına ant içerlerdi. Acıma ve esirgeme bilmezlerdi. Her biri on beş Türk için yazılmıştı (en az on beş Türk'e bedel olduklarını iddia ederlerdi). Kaleyi asıl koruyacak olan bu birliklerdi. Ayrıca donanma savaşından kaçarak kaleye sığınanlar da müdafaa hattında bulunacaklardı. Bunlar için gece gündüz çalışılarak tabyalar ve istihkâmlar hazırlatılmıştı. Donanma savaşından kurtularak kaleye sığınan gemilerin topları ile âlet ve edevâtı çıkarılarak dört bir yana yerleştirilmiş ve kale her bakımdan güçlendirilmişti.[299]

Piyâle Paşa ise donanmadan askerî birliklerini karaya çıkartarak muhasara vaziyetini almaya başlamıştı. Özellikle zaferin üçüncü günü donanmaya gelen Turgut Reis çevre kalelerdeki piyade ve süvarilerine haberler gönderdi. Beş on gün içerisinde Kafsa, Isfakz, Sus, Trablus askerlerini Mehdiye, Manastır ve Hamamat bölgesi cemaatlerini, Tecure, Zannura ve Kirvan ülkesi cilasunlarını (yiğitlerini) topladı.

Turgut Reis birliklerinin de hazır olmasıyla hisar dört bir yandan sarılmaya başlandı. Bir yanda emirler ve bağlı askerleri bir yanda yeniçeriler taburu bir yanda azaplar ve reisler ve bir yanda Turgut Reis'e bağlı birlikler kol kol olup dizildi. Süratle metrisler ve hendekler kazılmaya başlandı.[300]

Osmanlıların metrislere girdiği ve toplar kurmaya daldığı sırada kaledeki düşman askerleri "Ansızın saldırana karşı durmak güç olur" düşüncesi ile kaleden huruç hareketi ile şiddetli bir saldırı başlattılar.

Hiç beklemedikleri bu âni saldırı karşısında Osmanlılar kısa süreli bir bocalama devresi geçirdiler. Metrise giren askerler çok zor bir vaziyette kaldılar. Bu şaşkınlık devresini müteakip gazaya sala diye bağrışan gaziler düşman üzerine yürüdüler. Yeniçeri ağasının alay bayrağı dışarıdaki bütün yoldaşlarıyla düşman üzerine yüklendi. Diğer savaşcı asker gurupları da derhâl atılıp yetişti.

Allah Allah seslerinin verdiği zevkten kimsede can kaygusu ve korkusu kalmamıştı. Herkes kendinden geçmiş vaziyetteydi. İki taraf birbirlerine girdiler. Toprak gibi karıldılar. İki saati aşkın bir süre şiddetle çarpıştılar. Düşman askerlerinin her biri baştan ayağa gök demirli olduğundan kılıç ve ok işlemiyordu. Harbe, topuz ve nacağını kullanan Türkler ancak başlarına indirdikleri şiddetli darbelerle işlerini bitirmeye başladılar. Sonunda bozguna uğrayan düşman birlikleri beş altı yüz kadar ölü bırakarak süratle tabyalarına doğru çekildiler.

Buna rağmen düşmanın morali bozulmamıştı. Komutanları gece askeri şevke getirici nutuklar çektiler. Kralın huzurunda ağırlanacaklarını ve kendilerini nice ziyafetlerin ve bağışların beklediğini İspanyol halkının gözünde bir kahraman olarak karşılanacaklarını bildirip yeniden cesaretlendirdiler.

Ertesi gün daha büyük kuvvetlerle kaleden bir kez daha huruç hareketinde bulundular. Osmanlılar artık hazırlıklı idiler. İnanılmaz bir boğuşma başladı. İki taraftan toplar ve tüfekler atıldı. Kılıçlar çatıştı. Oklar iki yöne yağmur misâli yağdı.

Bu kez Turgut Reis askerlerinin bahadırları da savaşa dâhil oldular. Döne döne vuruştular. Türlü kahramanlıklar gösterdiler. Düşman askerleri boru ve trampet sesleri Türkler ise mehter takımının hücum marşıyla aşk ve şevkle vuruşurlardı. Atlar seğrişip bahadırlar bağrışıp birbirine dalar başlar top gibi yerlerde yuvarlanırdı. Türkler demirlere gark olmuş düşman askerlerini yine mızrak, gönder, topuz ve nacaklarıyla kırdılar.

Üç saati aşkın korkunç boğuşmanın sonunda bir kez daha beş altı yüz civarında ölü bırakan müdâfiler tekrar tabyalarına girdiler. Bir daha da kaleden dışarı çıkmadılar.

BÜYÜK GAYRET

Böylece hicri 968 yılı Ramazan ayının üçüncü günü (18 Mayıs 1561) başlayan çarpışmalar seksen gün boyunca kanlı bir biçimde devam edecektir.

Kimi kez deniz tarafından yapılan hücumlar kimi kez karadan umumi yürüyüşler kimi kez teşkil edilen büyük kulelerle ve kimi kez de lağım savaşları ile tatbik edilecektir.

Kaledekiler günler boyu pastiyan (kale) ve tabyalarından toplarını ve tüfeklerini ateşleyip hisar savaşları ederek müdafaada bulundular. Osmanlılar da onlar nereden toplarını atarlarsa orayı yoğun bir şekilde top bombardımanına tutarak dövdüler. Bir nice toplarını kuleleriyle beraber aşağı döktüler. Çatışmalar günler boyu sürdü.

Ramazan ayı sonuna kadar bir taraftan da hendekler kazıldı ve metrisler durmadan ileri doğru sürüldü. Ramazan Bayramı'nın birinci günü akşamı düşmanın su kuyularını battal etmek isteyen yiğit Osmanlı dilâverleri ile muhafaza kuvvetleri arasında sabaha kadar vuruşmalar cereyan etti. Kale müdâfilerinden bir bölümü daha yel gibi Osmanlı askerlerine saldırdı. Her iki yandan askerler birbirine girip dövüştüler. Canlar ve başlar verilip nice kez alt üst birbirlerini sürdüler. Sonunda zafer kasırgası Osmanlılar tarafından esti. Düşman birlikleri su kuyularının bulunduğu tabyayı terk ederek kaçtı. Kuyular süratle dolduruldu.

Müdâfilerin işi gün geçtikçe zorlaşıyordu. Erzak ve susuzluk dolayısıyla fırsat bulabilenler kaleden kaçmaya çalışıyordu.

Düşmanın elinde esir bulunan yarar levent reislerinden Şaban Reis kurtulup gelerek düşmanın deniz yönündeki gemileri perişan edilip battal bırakılmadan kalenin alınması mümkün değildir, diyerek fikrini belirtti. Zira düşman gemileri kuşatmanın dışında kaldığı için müdâfiler bu hattan özellikle sıcaklık ve hararetin en şiddetli anlarında istifade ediyorlardı.

Ancak limanın sığlığı ve çevrelerine gerilip zincirlerle sarılan serenler gazileri yanlarına yaklaşmağa bırakmadı. Gaziler bunları

ayırmaya uğraşırken gemilerden ve hisardan yoğun bir biçimde top ve tüfek atışları yapılarak geri püskürtüldüler.

Bunun üzerine yeni tedbirler alındı. Serenleri kesip yerinden kaldırmadan kadırgalara varmaya imkân yoktu. Bunu yapabilmek için dar alanda idaresi kolay olan fırkata cinsi gemiler hazırlandı. Bunların kıçlarına kale döğer toplar yerleştirildi. İçindeki askerin korunması için siperlikler hazırlandı. Her bir geminin reisine önemli görevler ısmarlandı. Keskin nişancı tüfekçiler ve okçular, Ramazan Bayramı'nın ikinci günü sabah namazını kıldıktan sonra, sandallar ve fırkatalarına binerek ve üst üste gülbanklar çekerek düşman gemilerinin üzerine yürüdüler.

Hisarda bulunan müdâfiler bu hâli görünce derhâl burçlara ve bedenlere koştular. O kadar top tüfek ve darbezenler attılar ki gaziler ve fırkataları sanki bir ateş denizi içerisinde yüzmeye başladılar. Buna rağmen en küçük bir perva göstermeden varıp serenlere çattılar. Şimdi iki taraftan yağmur misâli top tüfek atışı yapılıyordu. Düşman hisar bedenlerinden savurduğu top ve tüfek atışından gayri gemilerden de kum ve yel gibi saldırı başlattılar. Mücahid gaziler bayram günlerinde ve düğünlerde döne döne oynayan kadınlar gibi aşk içinde vuruştular. Niceleri şehit düşerken niceleri de gazilik hil'atin giydiler. Neticede bu yürüyüşten de bir netice elde edilemeyip geri dönüldü. Hamza beyzade adında genç ve cevval bir reis de şehitler arasındaydı. Gaziler tekrar metrislere girerek geceli gündüzlü kazmaya ve süratle ilerlemeye başladılar.

Piyâle Paşa bu arada bölge halkına yumuşak ve mülâyim davranır her birisine aman kâğıtları vererek gönüllerini alır, ihsanlarda ve lütuflarda bulunarak kendi taraflarına katardı. Diğer taraftan hisarın uzun süreli kuşatmaya ve şiddetli çatışmalara rağmen düşmeyişi nedeniyle gam ve keder içerisinde kalmıştı. Kimi zaman gayret kimi zaman sabır ile hareket eder ve "Takdir Hüdâ'nındır" diyerek teselli bulurdu. Elbette bu derdin devası gelecek ve ne kadar güç olsa da gayret ve sabrın sonunda kolaylık ortaya çıkacaktır. "Gül dikensiz ve bal belasız olmaz" diyerek teselli bulmaya çalışırdı.

Osmanlı askerlerinin büyük gayretleri neticesinde hendekler kazılıp metrisler ileri sürüldü. Tâ ki tabyaların kıyısına varıldı. Uluç Ali ve Ali Pertek Bey gibi namlı reislerin metrisleri deniz kıranına ulaştı. Böylece düşman gemilerini hisara ve hisarda olan müdâfileri de gemiye ulaşmaktan kestiler. Ardından tabyaların kenarında bulunan su kuyularına baskın verdiler. Uluç Ali Reis komutasındaki gaziler su kuyularındaki düşmana âni bir saldırı başlatmıştı. Burası son kuyuları olduğu için çok iyi korunuyordu. Ancak yeniçeri bahadırları önce tüfenk saldırıları ile fındıklar yağdırdılar. Ardından oklar hedefi buldu ve kılıçlar sıyrıldı. Müdâfiler de yeni kuvvetlerle takviyede bulundular. Gaziler ilk yaz lalesi gibi baştan ayağa kızıl kanla al olup hayli hünerler gösterdiler. Düşmanın bir iki bölüğünü kırdılar. Ancak şiddetli müdafaa karşısında kuyuları arzu edildiği gibi toprak dolduramadan çekilmek zorunda kaldılar.

Zor şartlarda şiddetle savaşmalarına ve düşmana ağır bir darbe indirmelerine rağmen işin yarıda kalması Osmanlı dilâverlerini üzmüştü. Utanç içerisinde birbirlerine bakıp:

"İş bu kaleyi bu kâfirlerin elinde korsak bu börkü artık giymeyelim" dediler. Kursaklarına gönül huzuru ile ekmek ve su koymadılar. Gece ve gündüz gayretle çalışıp metrislerini hendek kıyısına getirdiler. Şevval ayının son Cuma gecesi yatsı namazın kılan gaziler su kuyularını elde etmeye and içmişlerdi.[301]

"Allah'ım İslam askerine yardımcı olup bizleri din düşmanları arasında ve mezhepsiz Arab'ın ikiyüzlüler takımı içinde utandırma. Fetihler ve zaferler ver" diyerek başlarını açıp inlediler. Yüzlerini toprağa sürüp üst üste gülbanklar çekip tekbirler söylediler.

Ardından yeniçerilerin ileri gelenleri ile Azeblerin bahadırlarından seçme bir bölük asker son büyük kuyuya yeni bir hücum daha başlattılar. Hazır vaziyette bulunan ve savunmalarını devam ettirebilmek için bu kuyuya hayatî ihtiyaçları bulunan müdâfiler de amansızca karşılık verdiler. Tüfenkler ve kumbaralarla Osmanlı kuvvetlerine zarar verdiler. Bunun üzerine elli kadar serdengeçti Osmanlı yiğidi yalın kılıç düşman arasına daldı. Bir saat kadar

şiddetli vuruşmanın neticesinde kuyuyu koruyanları hakladılar. On bir kadarını da esir alıp çıkardılar.

Şimdi kuyular Osmanlıların eline geçmiş ve koruyucuları değişmişti. "Susuz kırılmaktansa kılıcımızla ölelim" diyen İspanyollar üst üste saldırılar düzenledilerse de daha fazla zayiat vermekten öte bir çaresi olmadı. Türkler kuyunun içine ve dışına sahip olmuşlardı. Artık müdâfilerin işi daha da zorlanmış her gün kaçanların adedi artar olmuştu. Firariler Osmanlılara kaledekilerin hâllerinin harap olduğunu susuzluk dolayısıyla büyük meşakkat çektiklerini komutanların zoruyla savaştıklarını bildiriyorlardı.

FETİH

Bu arada üç aya yakın devam eden şiddetli kuşatmanın sona yaklaştığını gören Piyâle Paşa'nın nihaî bir hücumdan önce bir gece yarısı ibadet ve taatten sonra Rabbine münâcatı kaynakta şu şekilde ifadesini bulmaktadır:

Elin kaldurdı yüz dergâha tutdı
Dil ü cân rûyını Allah'a tutdı

Didi iy hâlık-ı mahlûk-ı âlem
Ehadsin misli yok Allahu a'lem

Dilersen bir kulı sultân idersin
Dilersen hâk ile yeksân idersin

Eger zillet ve ger izzet ne kim vâr
Eger lutf ü ve ger kahr u kamû kâr

Senündür virmek almak her bir işde
Senün emründür alışda virişde

Çü sensin âlemün perverdigârı
Getürüp gideren leyl ü nehârı

Kamû derdün devâsını viren Hakk
Kamû dermânsıza dermân iren Hakk

Habîbün hurmeti kim ekrem itdün
Ana düşmen olanı ebkem itdün

Hem evvel eyledün ânı hem âhır
Güneşden rûşen itdün ânı zâhir

Anı hem kâbe-kavseyne irürdün
Ne kim isterdi heb ânı virürdün

Ana şol virdiğün nusret hakkına
Nasîr ol nusretün vir bu akına

Bir avuc ümmetiyüz kıl inâyet
Yüzi ağ olavuz sağ u selâmet[302]

Diğer taraftan artık taşra ile bir ilgisi kalmayan müdâfiler tabyalar üzerinden top ve tüfekle savaşmaya başlamışlardı. Bunun üzerine gaziler de var gücüyle toprak sürmeye koyuldular. Kısa sürede hendekleri neredeyse tabyalar hizasına çıkardılar. Ayrıca ağaçlardan yüksek kuleler inşa ettiler. Kulelerin içi ve dışı zeytin ağaçları ile sağlamlaştırılmış ve balçıkla sıvanmıştı. Ardından kulelerin üzerine toplar ve darbezenler yerleştirildi. Kuleleri inceleyen ve son hazırlıkları gören yeniçeri ağası bu sırada açılan ateş sırasında vurularak yaralandı.

Şimdi kulelerden ve hendeklerden düşman tabyaları üzerine yoğun bir biçimde top tüfek ok ve taş yağdırılmaya başlandı. Düşmanın tabyaları yerle bir olup niceleri yerlere düştü. Bu hâli gören müdâfilerin arasında tam bir yılgınlık ve kargaşa yaşanmaya başlandı.

İspanya'nın memleketler alacağına inanıp güvendiği ve büyük bir donanma ile sefere çıkardığı nâmlı serdarı Donabor –ki sekiz bin sekiz yüz cenk adamıyla savunma kasdıyla kaleye girmişti- sonun yaklaşmakta olduğunu görmüştü. Nihaî olarak harekete geçmeye karar verdi.

Kalan askerlerinden en nâmlı bin kişiyi seçip ayırdı. 31 Temmuz 1560 gecesi tan yeri ağarırken kaleden çıkarak metrisler üzerine saldırdı. İslam askeri de gâfil bulunmayıp her yandan çıkıp akıp geldiler. Bir iki saat yaman bir çatışma meydana geldi. Gâh Osmanlılar ve gâh İspanyollar birbirini sürdüler. İki taraftan da çok adam düştü. İspanyollar kaybedeceklerini anlayınca çekilmeye başladılar.

Ancak yeniçerilerin hamleleri karşısında ikiye bölündüler. Bir kısmı kaleye girmeye çalışırken diğer bir bölüğü gemilerine can atmaya çalıştılar. Bu hengâme sırasında da kayıplar verdiler. Reisleri Donabor gemiye kaçarak canını kurtarabilmişti.

Piyâle Paşa da bu zaferle birlikte artık durmayıp umumi hücumu başlatmış bulunuyordu. Bir taraftan gaziler hendeklerden kaleyi bombardımana tutarken diğer yandan kulelerle saldırılarını başlattılar. Osmanlı firkate ve sandalları da İspanyol gemilerinin kaçmasına meydan vermemek üzere harekâta başladılar.

Gazilerin kaleye girmeye başlaması ile birlikte müdâfiler el-aman el-aman diyerek teslim olmaya başladılar ise de Osmanlı dilâverleri artık kendilerini dinlemez olmuşlardı. Tekbir ve tehlil avazeleri ile her bir yerden kaleye dâhil olup çoğunu öldürdüler ve bir kısmını da tutsak ettiler.

Öte yandan Osmanlı gemileri de çekilmelerine fırsat vermeden İspanyol kadırgalarını çevirmişler ve süratle ele geçirmeye başlamışlardı. Öldürülmekten korkan Donabor kendisini sulara bırakmıştı. Boğularak ölmek veya ele geçerse tanınmamak ve bu suretle ölümden kurtulmak istemişti. Ancak denizden çıkarıldığında tutsaklıktan kurtulan Osmanlı askerleri kendisini tanıyarak:

"İşte bozguncuların başı budur" deyince dört bir taraftan kendisine kılıç üşüştürmek istediklerinde orada bulunan Piyâle Paşa gemisi kaptanlarından Dursun Reis mâni olarak kendisini esir etti.

Başta Piyâle Paşa olmak üzere cümle reisler, kaptanlar, leventler ve askerler böylesine ulu bir fethi kendilerine ihsan ve armağan eylediği için Cenab-ı Hakk'a sonsuz şükürler, hamdler ve senâlar eylediler.

Piyâle Paşa Cerbe Adası'nı Trablusgarb Beylerbeyi Turgut Reis'in idaresine bıraktı. Kalenin dizdarlığına Turgut Reis'in isteği üzerine muhasara esnasında büyük yararlıklar gösteren emektar Hüseyin Reis getirildi. Cerbe'de düzenlemeleri yerine getiren Piyâle Paşa Trablusgarb'a geçti. Burada üç gün kaldığı müddet içinde özellikle

Cerbe kuşatması sırasında kendilerine sıkıntı vermiş olan bazı Arab emirlerini cezalandırdı.

Turgut Reis ve şehrin ileri gelenleri Piyâle Paşa ve adamlarına üç gün boyunca ziyafetler verdiler.

Osmanlı donanması Trablusgarp'tan 17 Ağustos 1560 günü İstanbul'a doğru yola çıktı. Osmanlı donanmasının Cerbe önündeki muvaffakiyeti müjdesini getirmiş olan kadırga, İspanyol ordusunun büyük bayrağını arkasından sürükleyerek Akdeniz'in dalgaları arasında dalgalandırıyordu.

Piyâle Paşa'nın gelişi günü (27 Eylül 1560) Sultan Süleyman, kaptan-ı deryanın muzafferiyetini huzuruyla renklendirmek için, sarayın deniz kenarındaki köşküne gitti. Amiral gemisinin arka kısmında Don Alvaro Dö Sandi, General Don Sancio Dö Levia, Sicilya ve Napoli donanmaları komutanı Don Branje Dö Reekens ve Donabor bulunuyorlardı. Düşmandan alınan kadırgalar, direksiz, dümensiz yedekte çekiliyordu.[303]

Sultan Süleyman, ağır ve vakur bir biçimde bu manzarayı temaşa etti. Donanma, sarayın önünde bir çift top ateşiyle padişahı selamladı. Padişah, bu parlak zaferin safahatı hakkında kendisine malumat veren Veziriazam Rüstem Paşa'yı bir müddet dinledikten sonra şöyle söyledi:

"Bayram etmek değil, fakat Allah'a şükretmek gerekir."

Ardından seferde kazanılmış olan paraların, hayır işlerine sarf edilmesini emretti.

HATADAN SAKLASIN DAİM...

Zaferde yer alan tabip, şair ve tarihçi Nidâî bu büyük zafer vesilesi ile Kanunî Sultan Süleyman Han'ı şöyle övmekte, başlarında bulunması için dualarla yâd etmektedir:

N'ola medhinde birkaç beyt ile yâd eylesem ânı
Adâlet birle ma'mûr eylemişdür milk-i Osmânı
O zıllu'llahdur İslam'a viren bunca unvânı
Cihân halkına hükm eyler kurılur günde divanı

Şecâ'atde mehâbetde gören der Hamze-i sânî
Zebûn olmış durur taht-ı yedinde cümle düşmânı
Mürüvvetde nazîr olmaz ana oldur kerem-kânı
Hemîşe yirden üstün eylesün Hak Hazreti ânı
Ki zîrâ ol durur bu il vilayet cisminün cânı

Belâdan saklasun dâyim Hudâ Sultân Süleymân'ı

Eger hâke nazar eylerse dürr-i Şahvâr eyler
Fakîr üftâdeye kılsa inâyet şehriyâr eyler
Kamû erkân-ı devlet heb anunla iftihâr eyler
Hümâ-yı devleti dil murgını dâyim şikâr eyler
Nesîm-i Lütfi esdükce hevâyı müşkibâr eyler
Ve illâ hışm ü kahrından adûyi zâr zâr eyler
Kamû küffâra ol bu gîn cihânı teng ü târ eyler
Gazâ âyetlerin gün gibi her dem âşikâr eyler
Tarîk-i dîn-i İslam'a dil ü cânın nisâr eyler

Hevâdan saklasun dâyim Hudâ Sultân Süleymân'ı

Kaçan kim saltanat tahtına geçdi çok atâ itdi
Se'âdet tâcını geydi Hakk'a hamd ü senâ itdi
Tutup kanunı elde emr-i şer'a iktidâ itdi
Derûn-ı dilden âna heb cihân halkı dü'â itdi
Kuşanıp seyf-i kudret kâfire her dem gazâ itdi
Niçe düşmenleri katl eyleyüp milkin fenâ itdi
Hudâ Hızr ile İlyâs'ı ezelden reh-nümâ itdi
Anunçün hâk-i râhin cân gözine tûtiyâ itdi
Eban an ced Hudâ Hazretleri sâhib-livâ itdi

Kazâdan saklasun dâyim Hudâ Sultân Süleymân'ı

Dü'âda yâd ider herkes okınur hutbede nâmı
Olupdur emrine fermân bu halkun hâsı vü âmı
Bozulmaz tâ kıyâmet şer' ile muhkemdür ahkâmı
Begâyet Sünnî-mezhebdür kavîdür ânun İslam'ı
Değil hâlî geçer tâ'at ibâdet birle eyyâmı
Özi ışk ehlidür kadrin ne bilsün câhil ü âmı
Özi âriflerün cânı sözi cân u dil ârâmı

Cihân halkına âm olmışdur ânun lütf u in'âmı
Olupdur âteş-i ışk içre puhte kalmamış hâmı

'Anâdan saklasun dâyim Hudâ Sultân Süleymân'ı

İlâhî devleti günden güne dâyim ziyâd olsun
Gazâdan olmasun hâlî işi güci cihâd olsun
Şecâ'atde sehâvetde Alî gibi cevâd olsun
Tekarrüb hâsıl itsün dâyimâ dervîş-nihâd olsun
İki âlemde maksûdı ne ise ber-murâd olsun
Eban an ced kamû geçmişlerinün rûhı şâd olsun
Hudâyâ görmesün gam tab'-ı mevzûnı güşâd olsun
Zemânında zulüm kalmasun illâ adl ü dâd olsun

Hatadan saklasun dâyim Hudâ Sultân Süleymân'ı[304]

RÜSTEM PAŞA'NIN ÖLÜMÜ

Kanunî'nin damadı ve iki defada on beş sene gibi uzun bir müddet veziriazamı bulunan Rüstem Paşa, Şehzade Bayezid'in teslimi ile ilgili muhabereler sırasında (12 Temmuz 1561) vefat etti.

O, şahsiyeti ve icraatı ile Sultan Süleyman devri diye anılan bir devir üzerinde, müsbet veya menfi olarak derin bir tesir bırakmış iki veziriazamdan biridir. Hatta Kanunî'nin saltanatını, İbrahim ve Rüstem paşaların birbirini tamamlayan başlıca iki büyük sadâret devri olarak tanımlamak mümkündür.

Birincisi nasıl imparatorluğun büyüklük, zindelik ve ihtişam devrini temsil etmişse, ikincisi de devlet hazinesinin en zengin, askerî kudretinin en parlak bulunduğu zamanın mümessilidir. Bu devir icraatında padişahın karar ve hareketleri üzerinde en müessir şahsiyet, her türlü hadisenin seyrinde rolü ve damgası görülen adam Rüstem Paşa'dır.

Buna rağmen batılı yazarların ve onları hiçbir tenkide tabi tutmadan nakiller yapan Türk bilim adamlarının ve tarihi romanların etkisiyle Rüstem Paşa denildiğinde insanların zihnine onunla ilgili iki husus gelmektedir: Biri Şehzade Mustafa'nın öldürülmesindeki

dahli ve bu konuda yazılan abartılı hususlar, diğeri de rüşvet ve suistimallerdir.

Rüstem Paşa, doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle beraber 1500'lü yılların başında Arnavutluk'un Saraybosna'ya bağlı Butomir veya Sarajevsko Polje'nin yakınlarındaki bir köyde dünyaya gelmiştir. Hırvat veya Boşnak asıllıdır. Sülâlesinin Opukoviç veya Çigaliç adıyla meşhur olduğu belirtilmektedir. Aile kabristanındaki kitâbeye göre Çigaliç ismiyle kayıtlıdır. Babasının adı, Abdurrahman, Abdürrahim, Abdülhamid ve Mustafa şeklinde geçmektedir.

Kendisinin haracını ödeyemeyen efendisi tarafından, haracının yerine köle olarak padişaha verildi. İlk eğitimine Galata Sarayı'nda başladı. O, Galata'da bulunduğu esnada dikkatleri üzerine çekerek iç oğlanı olarak saraya alındı.

Sarayda da kısa bir müddet içinde gerek eğitiminde gösterdiği gayret, gerek keskin zekâsı ve gerekse yetenekleri ile padişahın dikkatini çekmişti. Hasoda'da eğitimini tamamladıktan sonra Rikâb Ağalığı görevi ile Enderun'dan çıktı.

Mohaç Seferi'ne silahtar sıfatıyla katılan Rüstem Ağa, seferin hemen akabinde (1526) büyük mîrâhurluğa getirildi. Bu görevi 1529 yılına kadar da devam etti.

Rüstem Ağa'nın padişahın gözüne girmesi ve takdirlerini kazanması Sadrazam İbrahim Paşa'yı endişelendirmişti. Anadolu'da Teke sancağına tayin ettirmek suretiyle onu İstanbul'dan uzaklaştırdı.

Ancak çekemeyen ve yol kapamak isteyenlerin bahtı kararıyor, gayret ve sebat edenlerin yıldızı parlıyordu.

1536'da İbrahim Paşa katledilirken Rüstem Paşa önce Karaman ardından Diyarbekir beylerbeylikleri vazifesine getiriliyordu.

1538 yılında Boğdan Seferi esnasında yapılan yeni düzenleme ile Anadolu beylerbeyliğine getirilen Rüstem Paşa, 1539'da Atmeydanı'nda düzenlenen Şehzade Bayezid'in sünnet düğününe katıldığında vezir rütbesi almıştı.

Bu sırada Kanunî'nin biricik kızı Mihrimah Sultan da evlilik yaşına gelmişti. Padişah geleceği açık, iyi ahlaklı ve kâbiliyetli Rüs-

tem Paşa'yı kızına namzet olarak düşündü. Ancak kendisini çekemeyenler bu defa da Paşa'nın cüzzamlı olduğu şayiasını çıkardılar.

Söylenti ve şâyialarla iş görmeyen Kanunî, durumunu incelemek üzere saray başhekimi Mehmed Halife'yi görevlendirdi. Mehmed Halife, Paşa ile yaptığı bir sohbetin sonunda konu ile ilgili hiçbir şey konuşmadan ve muayeneye dahi gerek görmeden geri dönmüş ve padişaha, paşanın cüzzamlı olmadığına dair kesin raporunu sunmuştu.

Tabip Mehmed Halife'yi bu kadar kesin teşhise, paşanın yakasında gördüğü bit vardırmıştı. Zira cüzzamlılarda bit bulunmazdı.[305]

Böylece 4 Aralık 1539'da Rüstem Paşa ile Mihrimah Sultan'ın nikâhları kıyıldı. Artık kendisine Damat Rüstem Paşa denilecektir.

Bu hadise üzerine talihi yâr olanların en zor durumlardan nasıl esenliğe çıktıklarını anlatan şu dizeler kaleme alınmıştır:

Olacak bir kişinin bahtı kavî talii yâr
Kehlesi dahi mahallinde anın işe yarar

Rüstem Paşa Veziriazam Lütfi Paşa'nın azli ve yerine Hadım Süleyman Paşa'nın tayini sırasında ikinci vezirliğe getirildi. 1541 ve 1543 yıllarında padişahla birlikte Macaristan seferlerine katıldı. Bu yıllardan itibaren devlet bünyesindeki etkisi arttı. Divanda Hadım Süleyman Paşa ile Hüsrev Paşa kavga edip azledildikten sonra 1544'te veziriazam tayin edildi.

Veziriazam olduğu dönemler içerisinde oldukça etkili olan Rüstem Paşa, 1545'te Habsburg İmparatorluğu ile bir buçuk yıllık ateşkes imzalamıştır. 1547'de Avusturya'nın elinde bulunan Macar toprakları için yıllık otuz bin altın vermesi karşılığında antlaşma yaparak barış tesis etmiştir.

1548 yılında Kanunî Sultan Süleyman ile beraber İkinci İran Seferi'ne iştirak etmiş olan Rüstem Paşa, bu sefer esnasında Avrupalıların yaygın olarak kullandıkları ateşli silahları denemek istedi. İki yüz kişilik özel bir ekiple bunu gerçekleştirmek isteyen Rüstem Paşa Sipahilerin bu silahları kullanmak istememeleri üzerine bu uygulamadan vazgeçmek zorunda kaldı.

1553 yılında isyan edeceği şâyiası ile boğdurulan Şehzade Mustafa hadisesinde rolü olduğu söylentileri neticesinde aleyhinde oluşan olumsuz hava nedeniyle azledildi ve yerine Kara Ahmed Paşa getirildi.

Yaklaşık iki yıllık bir azil esnasında Üsküdar'daki konağında ikâmet etti. Sadrazam Kara Ahmed Paşa'nın 29 Eylül 1555'te idam edilmesi üzerine Rüstem Paşa ikinci defa sadrazamlık makamına geldi.

Rüstem Paşa'nın ölümüne kadar yaklaşık altı yıl süren ikinci veziriazamlığında Kaptan-ı Derya Piyâle Paşa kumandasındaki Osmanlı donanması, Mayıs 1560'da Cerbe Deniz Savaşı'nı kazandı. Şehzade Bayezid ve Selim arasındaki mücadelede Rüstem Paşa, Şehzade Mustafa olayında karşılaştığı durum nedeniyle daha dikkatli idi. Hiçbir şekilde taraf tutmamaya ve olayların içerisine düşmemeye gayret gösterdi. Şehzadeler arasındaki mücadelenin, Selim lehine nihayetlendiği günlerde rahatsızlanarak 12 Temmuz 1561 yılında vefat etti. Cenazesi İstanbul Şehzade Camii haziresindeki türbeye defnedilmiştir.

"Ana olsun cinanda Adn me'va" (cennet bahçelerinden Adn Cenneti ona mekan olsun) mısraı vefatına tarih olarak düşülmüştür.

Rüstem Paşa Osmanlı kaynaklarında çok iyi bir devlet adamı, tedbirli, tutumlu, zengin, şairlerden hoşlanmayan, yararlı düşünceli gibi vasıflarla anılmaktadır.

Tarihçi Peçevi; akıl, düşünce ve hizmetleri, olgunluğu, ince terbiyesi, dindarlığı, zühd ve takvası nedeniyle padişah katında büyük bir sevgi ve saygı kazanmıştı. Onun sadrazamlık dönemi âlemin mutlu günleri olmuştu. Öyle ki ortalıkta güvenlik ve âsâyiş ile herkes işinde gücünde safa sürmekten geri kalmadı. Uç boylarında tek bir köy, hatta tek bir ev bile talan olunmadı, demektedir.[306]

Buna karşılık Rüstem Paşa yabancı tarihçiler tarafından şiddetle tenkit edilir. Fransızlar için o korkunç yaratık, Almanlar için ise gaddar ve menfurdur. Venedikliler de kendisinden son derece çekinmekte, gaddar ve haşin olarak vasıflandırılmaktadır. Aslında

bu ifadeler dikkatle değerlendirilirse Rüstem Paşa'nın, devletine karşı bağlılığını ve Osmanlı menfaatlerini gözetmekteki titizliğinini göstermektedir.

Rüstem Paşa iki veziriazamlığı döneminde ıslahatçılığı ve devletin siyasi, malî ve uluslararası arenada oldukça başarılı olduğu aşikârdır.

Uzun yıllar İstanbul'da görev yapan Avusturyalı ünlü diplomat Busbecq'in müşahadesine göre, keskin ve uzağı görür zekâsıyla padişahın şan ve şöhretini tesiste Rüstem Paşa'nın büyük hizmeti vardı. Avusturya elçisi, İstanbul'da bu veziriazamın himmeti ve kâbiliyeti sayesinde iç ve dış hazinelerde büyük mikyasta para biriktiğini, hatta Rüstem Paşa'nın aleyhdarlarından dinlemişti. Onun devlete gelir temin edebilecek bütün kaynakları harekete getirdiği görülmüştür.

Aynı zamanda İstanbul'un iâşesi ve diğer mevzularda murabahaya meydan vermemek üzere sağlam tedbirler aldığına dâir vesikalar mevcuttur.

Kanunî devrinde Avrupa ile olan iktisadi münasebetlerde zaman zaman memleketin aleyhine tezahürler ve başta İstanbul olmak üzere yer yer gıda darlığı görülmekte idi. Bunun sebebi, Anadolu ve Rumeli'deki toprak mahsûllerinin memleketin ihtiyacı düşünülmeden hârice çıkması veya kaçırılması oluyordu.

Karadeniz ve Akdeniz limanlarına gelen yabancı gemiler çok defa râyiçten yüksek fiyatla hububat alıyor, yerli ve yabancı tâcirler marifetiyle anbarlarda biriktirdikten sonra, kendi memleketlerine naklediyorlardı. Bazen memleket ihtiyacına kâfi gelmiyen gıda maddelerinin veya bazı mamul eşyanın gelişigüzel ihracı, bilhassa sefer zamanlarında bu türlü ihtiyaç maddelerinin yokluğu sebep oluyordu. İstanbul'da ve diğer yerlerde iktisadi buhran, hayat pahalılığı ve ihtikâr meydana getiriyordu.

Rüstem Paşa, padişaha sunduğu bir arîza ile sadareti döneminde bütün memleketi ilgilendiren ve hattâ bazı vezirlerin bile menfaat ve ilgi duydukları bu mevzuda haklı bir hassasiyet göstermek suretiyle Kanunî Sultan Süleyman'ın dikkatini bu mesele üzerine çekmeyi

bilmişti. Hububat satışının hiçbir kayda tâbi olmadan serbest tutulması hâlinde beliren mahzur ve zararlara işaret etmek suretiyle de gerekli tedbirleri almayı başarmıştı.

Ayvansarayî Hafız Hüseyin Efendi Rüstem Paşa hakkında şu bilgileri vermektedir: "Kendisi katiyen rüşvet, irtikâp ve diğer kabahatler işlememiş, tedbir ve ileri görüşlülüğü ile bütün hazineleri tamamen doldurmuştur".[307]

Gerçekten de Rüstem Paşa, aldığı malî önlemlerle devlet hazinesine oldukça büyük sayılabilecek gelirler sağlamıştır. Yabancı seyyahların ifadesine göre saraya ait olan çiçekleri satıp hazineye gelir olarak aktardığı da anlatılmaktadır. *Kitâb-ı Müstetab*'da hazineyi ağzına kadar doldurduğu, sığmayan paraların Yedikule'ye konulduğu belirtilmektedir.

Son dönem bazı tarihçilerin rüşvetle suçlamaları[308] ise Rüstem Paşa'nın yeni bir makam vergisi olarak ihdas ettiği câize ile ilgilidir. Paşa bunu şahsına değil devletine bir gelir olarak uygulamıştır.[309] Dolayısı ile Rüstem Paşa dönemin şartlarına göre hareket ederek malî konularda ıslahat yapmıştır. Şayet rüşvetçi olsa, memurları devamlı görev değişiklikleri ile bol bol para toplardı. Hâlbuki onun zamanında mansıp sahipleri kolay kolay işten çıkarılmazdı.

Nakledildiğine göre bir gün Erzurum beylerbeyi at parası olarak beş bin altın armağan gönderir. Rüstem Paşa ise bu paranın üç binini alıp iki binini geri çevirir ve "o mansıbın bundan fazlasına gücü yetmez" der.[310]

Servetinin büyüklüğünü rüşvete hamledenler ise onun, Kanunî gibi bir cihan padişahının ve Osmanlı Devleti'nin en haşmet ve şevketli döneminde on beş yıl sadrazamlık yaptığını ve bir Osmanlı paşasının haslarını ve gelirlerini hiç hesaba katmadıklarını yahut da câhilliklerini gösterdikleri anlaşılır.

Osmanlı kaynaklarına göre Rüstem Paşa'nın serveti yaklaşık olarak on iki milyon altın olarak gösterilmektedir. Rivayetlere göre padişahlardan sonra ülkenin en zenginleri arasında yer almaktadır. Vefat ettiğinde Anadolu ve Rumeli eyaletlerinde sekiz yüz on beş

çiftlik, dört yüz yetmiş altı su değirmeni, bin yedi yüz köle, iki bin dokuz yüz savaş atı, bin yüz altı deve, iki bin zırh, yüz otuz çift altın üzengi, mücevherlerle süslü yedi yüz altmış kılıç, bin gümüş mızrak, yedi yüz seksen bin hasene altın, nakit olarak bin yük para ve beş bin ciltten fazla çeşitli kitap ve değerli eşyalar bırakmıştı.[311]

O zenginliğini heva ve hevesi uğruna sarf etmedi. Yaptırdığı yüzlerce hayır eseri ve bağışladığı gelirlerle Türk tarihinde müstesna bir yere sahip oldu. Kurduğu vakıflarla Osmanlı coğrafyasının her tarafında birçok hayır eseri yaptırmıştır. Bunlar, Hırvatistan, Macaristan, Balkanlar, Rumeli, İstanbul, Anadolu, Mısır, Medine ve Kudüs'dür. Bunlardan en mühimleri şunlardır:

İstanbul'da bir cami, bir medrese ve kütüphâne, beş han, iki mescit, iki mektep;

Ankara'da bir hamam ve bir kervansaray;

Kastamonu Daday ve Dibek'te birer cami;

Erzincan'da bedesten, han ve hamam;

Erzurum'da Taş Han ve Kervansarayı, hamam ve bedesten;

Tekirdağ'da bir cami, bir medrese ve kütüphâne, bir mektep, bir kervansaray;

Sapanca'da bir cami, bir mektep, bir imaret ve bir zâviye;

Kütahya'da; hamam ve medrese;

Ermenek'te bir cami;

Medine'de bir medrese olmak üzere toplam on iki cami ve mescit, yedi mektep, otuz iki hamam, yirmi iki çeşme, iki yüz yetmiş üç oda, elli dört mahzen, beş yüz altmış üç dükkân, yirmi sekiz han ve kervansaray, beş medrese onun vakıflarının bir kısmını oluşturmaktadır.[312]

Onun Eminönü'nde yaptırdığı cami ise çinileriyle ünlüdür.

Mimar Sinan'a kendi adına 1550 tarihinde yaptırdığı medresede kurduğu kütüphanenin vakfiyesine göre (1561 Ocak) kütüphanede beş akçe yevmiye ile görevli bir hâfız-ı kütüb bulunmaktaydı. Kütüphane tamamen öğrenci ve hocaların faydalanmaları için tesis

edilmişti. Gerektiğinde ise öğrenciler hocalarından da ödünç kitap alabilmekteydiler.[313]

Dönemin tarihçileri ve şairlerinin kendisi hakkında olumsuz bir tavır takınmalarının altında, Şehzade Mustafa'nın ölümünde rol oynaması vardır.[314] Gerçekten de Rüstem Paşa o anki konumu itibarı ile bu hadisenin önünü alabilecek tek kişi idi. Bu itibarla dolaylı da olsa hemen herkes tarafından suçlu görünmüş ve Mustafa'nın ölümüne "mekr-i Rüstem" (Rüstem'in hilesi) tarih düşülmüştür.

Rüstem Paşa, devrin ileri gelen Nakşî, Zeydiyye tarikatlarının önde gelen şeyhleriyle de yakın ilgi içerisinde olmuştur. Kadızade Filibeli Mahmud Çelebi onun hocalığını yapmıştır. Devrin büyük velilerinden Burhaneddin bin Muhammed Eğirdirî hazretlerine bağlılığı vardı.

Rüstem Paşa'nın Mihrimah Sultan'dan Ayşe Hümâşah ve Osman adında bir oğlu olmuştur. Kızı Ayşe Sultan'ı Veziriazam Semiz Ahmed Paşa'yla evlendirmiştir. Osman Bey'in ve Ayşe Sultan'dan olan iki torunun kabri Üsküdar Mihrimah Sultan Camii haziresindedir.

MALTA MUHASARASI (1562)

Rodos Adası 1522 yılında Osmanlılar tarafından fethedilince, buradan çıkarılan Sen-Jan Şövalyeleri Şarlken tarafından Malta Adası'na yerleştirilmişti. Şarlken ayrıca kendilerine ait olan Trablusgarb'ı muhafaza vazifesini de kendilerine tevdi etmişti. Şövalyeler zaman içerisinde Malta'yı müstahkem bir hâle getirdiler. Nitekim aynen Rodos'da olduğu gibi fırsat buldukça Türk ticaret gemilerine saldırmaya, Türk korsanları ile savaşmaya ve Türkler aleyhine olan bütün savaş ve hareketlere girişmeye başladılar. Nitekim Preveze ve Cerbe savaşlarında bütün güçleri ile Haçlıların yardımına koşmuşlardı. Ayrıca Hıristiyan korsan gemileri zorda kaldıkça buraya sığınıyorlardı.

Aslında Mısır, Trablusgarp ve Cezayir yolunun emniyeti açısından Malta'nın Osmanlı hâkimiyetinde bulunması zaruri idi. Zira buraya giden ticaret gemileri için yol üzerindeki Malta'da konuşlanmış bulunan Sen-Jan Şövalyeleri her zaman bir tehdit unsuru

idi. İşte 1564 yılında saray için alınmış içi eşya dolu bir kalyonun yedi Malta kadırgası tarafından zapt olunması bu hakikati bir kez daha ortaya koymuş bulunuyordu.

Öte yandan Turgut Reis de yıllardan beri birbiri arkasına gönderdiği arîzalarla Divan-ı Hümayun'u Malta'nın fethine zorluyordu. Türk deniz yolları üzerinde olan bu düşman yuvasının tahribinin şart olduğunu ileri sürüyordu.[315]

Nihayet Malta Adası Osmanlı Devleti eline geçecek olursa Güney İtalya ve Sicilya Adası'na karşı girişilecek askerî harekâtlarda üs olarak kullanılabilecekti.

İşte 1564 yılı sonbaharında toplanan divanda bütün bu sebeplerle Malta Seferi için karar alındı.

Alınan karara göre sefere çıkacak donanmada yüz otuz baştarda ve kadırga, on bir kalyon, üç karamürsel ve elli nakliye gemisinden ibaret olacaktı. Nakliye gemilerine erzaktan başka yüz yetmiş beş muhasara topu yirmi bin kantar barut, kırk bin gülle, on bin kazma ve on bin de kürek yüklenecekti. Gemilerde on üç bin levendin yanı sıra dört bin beş yüz yeniçeri ile üç bin beş yüzü Rumeli sekiz bini de Anadolu olmak üzere on altı bin kara askeri olacaktı.

Seferin serdarlığına Kızıl Ahmedlü Kara Mustafa Paşa tayin edildi. Donanma komutanı ise Piyâle Paşa idi. Trablusgarp Beylerbeyi Turgut Paşa da donanma da görevlendirilmişti.

Kanunî Sultan Süleyman fermanında:

"Malta Adası'nın her bakımdan durumunu, kalesinin dövülecek noktalarını ve metrisler kurulacak noktalarını herkesten daha iyi Turgutca bilir. Sakın onun düşüncelerine karşı çıkmayın!" buyurmuştu.[316]

Donanma Malta'ya vardığı zaman Turgut Paşa henüz Trablus donanmasını tamamlayamamıştı. Bu sebeple Malta'ya beraber gidemedi. Serdar Kara Mustafa Paşa ve Kaptan-ı Derya, Turgut Paşa'yı beklemek yerine:

"Malta'yı kuşatmak için onu bekleyelim. Ama Turgut gelene kadar Saint Elme (Sentelen) Kalesi'ni gayret edip ele geçirelim. Sonra beraber Malta Kalesi üzerine yükleniriz" dediler.[317]

Malta Adası'nın askerî durumu 1551'de yapılan muharebe zamanına nisbeten çok daha müstahkem bir hâlde bulunuyordu. Büyük bir liman olan Marsa'dan küçük liman olan Marsa Müse'yi ayıran dil üzerinde çok müstahkem olan Saint Elme Kalesi inşa edilmişti. Buranın topları her iki tarafı da dövebilecek durumda bulunuyordu. Marsa Limanı'nın karşı sahilinde bulunan Saint Angelo Hisarı gâyet iyi tahkim edilmişti. Zikredilen bu burnun daha iç tarafında Sangle Adası mevcut olup üzerinde Saint Michel Kalesi inşa edilmiş kadırgalar dahi limanı kuvvetli zencirle kapatmışlardı.

Adada asker olarak beş yüz tarikat şövalyesi, bin İspanya ve Toskana askeri, bin kadırgalardan çıkarılan asker dokuz yüz kasaba halkı bulunuyordu. Ayrıca Osmanlı donanmasının son derece güçlü bir şekilde İstanbul'dan hareketinden zamanında haberdar olan Maltalılar İspanya ve Papalıkdan yardım istemiş ve bir kısım askerle maddi yardımlar adaya ulaşmıştı.

Ancak Saint Elme Kalesi sağlamlık bakımından hiç de Malta'dan aşağı değildi. Yedi gün sonra Turgut Paşa geldiği zaman girişilen harekât planından büyük üzüntü duydu.

"Saint Elme'nin alınması bize ne yarar sağlayacaktır. On tane Saint Elme daha bina etseniz Malta alınmadıkça adanın zaptı mümkün değildir" diyerek yandı yakındı.[318]

Fakat iş bu kadar ilerledikten sonra muhasara terk edilmeyerek umumi bir hücum yapılmasını tavsiye eylemiş kendisi de Sentanj Hisarı hücumu idaresini ele almıştı.

İşte bu hücumun yapıldığı sırada 18 Haziran günü kaleden atılan bir güllenin taşa çarpmasıyla kopan bir parça Turgut Paşa'nın başına isabet ederek yaralanmasına yol açtı. Ağzından, bunundan ve kulaklarından kan geldi. Dört gün boyunca kendini bilmeden yattı.

Belki de bu büyük gazi mücahid, fetih haberini bekliyordu. Nitekim beşinci gün Saint Elme Kalesi'nin fethini müjdelediklerin-

de yüzüne tatlı bir tebessüm yayıldı. Şehitlik şerbetini içerek fani dünyaya gözlerini kapadı.

Cesedi derhâl beş parça kadırgasıyla Trablus'a gönderilip orada yaptırdığı cami ve medresesinin yanındaki türbeye defnedildi.[319]

Malta'da Turgut Paşa'nın şehit düştüğü yere hâlâ Point Dragut/Turgut Kulesi denilmektedir. Buraya Malta şövalyeleri sonradan bir âbide dikmişlerdir.

1 Temmuz sabahı Saint Michel Kalesi'nin kuşatılmasıyla başlayan muharebeler pek şiddetli ve kanlı bir biçimde devam etti.

Eylül ayına girildiği sırada defalarca girişilen umumi hücumlardan bir netice elde edilememişti. Deniz mevsimi geçiyor sonbahar fırtınaları yaklaşıyordu. İspanyol donanması devamlı adaya yardım maksadıyla Türk donanmasını taciz ediyordu. Düşmana Papalık ve İspanyolların gönderdiği yardımların her an ulaşma ihtimaline karşılık üç aylık bir kuşatma için düşünülen Osmanlıların erzak ve mühimmatı gittikçe azalıyordu. Turgut Paşa'nın şehâdeti ise askerin mâneviyatı üzerinde büyük etki yapmıştı.

Bütün bu sebepler yüzünden Mustafa Paşa 8 Eylül'de muhasaranın kaldırılmasını emretti. Buna rağmen üç gün daha adada kalarak hiçbir malzeme bırakmayıp gemilere yükledi. Nihayet üç ay yirmi üç gün sonra 11 Eylül günü Malta terkedildi.

Piyâle Paşa seksen kadırga ile Akdeniz ve Adalar Denizi'nde harekâtına devam ederken Serdar Mustafa Paşa bir kısım gemilerle İstanbul'a döndü.

Bu muvaffakiyetsizlik Kanunî'nin infiâline neden olmuştu. Başarısızlığın sebeplerini tahkik için seferde vazife görmüş olan askeri kumandanları teker teker soruşturmaya tâbi tuttu. Seferin başarısızlığında donanmanın bir kabahati görülmediğinden Piyâle Paşa padişahın hışmından kurtulurken Mustafa Paşa vezirlikten azledildi.[320]

Aslında Veziriazam Semiz Ali Paşa, Mustafa Paşa'nın ve yanındakilerin gidişinden neticeyi kestirmiş ve kendilerini sefere uğurladığı gün yanındakilere:

"Paşalarımız Malta Kalesi'ni helvadan sanıp yemek isterler. Tutumlarını ve davranışlarını kalbim tutmadı, hatırıma hoş gelmedi ve söylemedik söz kalmadı. Anladım ki nasihatim kulaklarına girmedi. Allah sonunu hayr eyleye! Ola ki perişanlıklarını ben görmeyim, yetişeceğimi Allah bilir. Hele göresiz bunlar işin sonunu nasıl bitireceklerdir" diyerek sanki âkıbeti haber vermişti.[321]

Semiz Ali Paşa düşündüğü gibi bu sonucu görmeden vefat etti ve yerine Sokollu Mehmed Paşa veziriazamlığa getirildi.

KIRK ÇEŞME SULARI

Osmanlı Devleti'nin büyük mimarı Kanunî Sultan Süleyman devrinin büyük sanatkârı Mimar Sinan kırk çeşme sularının İstanbul'a getirilişini şu şekilde anlatmaktadır.

Cihan'ın Süleyman'ı olan padişahımızla bir gün su bentlerinin inşasını dolaşırken ben hakîre şöyle buyurdular:

Bu suların gelmesi ne tarikle (yol) mümkün ola? Ben dahi:

"Padişahım" dedim; "Bunda iki tarik vardır":

Biri oldur ki, bendelerinizin hadd ü hesabı yok. Buyurun, her biri hizmete can verir. Biri dahi budur ki ücretle herkese iş verilip hazine sarf oluna.

Sultan Süleyman:

"Evvelki tedbirinin bize faydası yoktur" dedi. "Tedbir, son söylediğindir. Kendi malımızla bu işi yapmak gerek. Tâ ki, kimsenin zerre miktarı hatırı incinmeye!"

Zehî Sultân-ı Gâzî Şah-ı âdil
Ki andan olmıya âzürde bir dil

Padişahımızın bu sevinç veren emrinden ferhan ve şâdan oldum. Sonradan Mısır beylerbeyi ve vezir olan Ali Ağa, su bentleri inşası için masraf emini tayin edilip yanıma verildi. Zamanın en değerli mimar ve mühendislerini topladım.

Bir vakt-i şerif ve saat-i latîfte inşaata başladım. Birkaç gün içinde bu teşebbüs, bütün İstanbul halkı tarafından duyuldu.

Çok geçmeden bir dedikodu başladı. Bina emini Ali Ağa, bu dedikoduları saadetlü padişaha bildirdi. Vezirlerin içinde bile: "Bu işe bu kadar mal ve hazine harcanır mı?" diyenler çıkmıştı.

Onlar istiyorlardı ki, para harcanmadan dağlar delinip İstanbul şehri bol suya kavuşsun. Hatta aralarında, hesaplarımın yanlış olduğunu, bu hesaplarla İstanbul'a su getirilemeyeceğini, iddia ettiğim miktarda suyu toplamak muhal olduğunu söyleyen ilimsizler vardı.

Padişah hazretleri, bu dedikoduların tesirinde kalıp bir gün inşaat mahallini saadetle teşrif buyurup dediler ki:

"Bu derelerin yukarıların kestirip her dereden ne miktar su var ise toplayıp lülelerle akmak tedârikinden emin misin? Bu derece ne miktar su var, bilir misin?"

"Saadetlü Padişahım! Su beş lüledir ve tahminim hatasızdır." Bina emini Ali Ağa atılıp:

"Padişahım" dedi; "Mimar Ağa bendeniz aceb fende mahirdir ve üstâd-ı kâmildir. Yer altında gizli olan suyu, yer üstünde akan su gibi bilir."

Aslında daha saadetlü padişahın geldiğini haber alır almaz adamlarımı su dolu derelere gönderip lüleleri hazırlatmıştım. Onun için Padişah hazretleri:

"Hani arz olunan sular nerededir? Gel göster!" buyurduklarında şaşalamadım. Önlerine düştüm. Heyecanımdan düşe kalka yol gösterdim. Cenâb-ı Hak'tan işimi kolaylaştırmasını diledim:

Yâ ilâhî alîm u dânâsın
Cümle azdâddan müberrâsın

Beni vâdî-i gamda zâr etme
Şah yanında zelîl u hâr etme

Nihayet, otuz lüle suyun aktığı dereye vardık. Lüleler hazırlanmıştı. Saadetli Hünkâr, tertemiz suyu gürül gürül akar görünce müsterih olup:

"Mimar, gel beri su hemân bu mudur? Gayri yerlerde dahi var mıdır?" buyurdular.

"Belî (Evet) Padişahım" dedim. "İki derede dahi bunların emsali sular akmaktadır. Arz olunan yüz lüledir amma, ziyadesi elli lüle dahi almak muhakkaktır. Bilhassa havalar ısınmaya başlayınca, sular asla bundan eksik olmaz!"

Padişahım revân ola her dem
Su gibi hâk-i pâyine âlem

Kelimâtın misâl-i çeşme-i cân
Ver dil-i teşneye safâ her ân

Umarım vere sana Hayy-ı Samed
Hızr-ı zinde gibi hayât-ı ebed

Taht-ı devletde kâm-rân olasın
Baht u izzetle hem-inân olasın

Oradan saadetli padişahımla başka bir dereyi görmeye gittik. Orada da lülelerce sular akıyordu. Sultan Süleyman Han, safâ ile tertemiz sudan içip başka bir dereye revân oldular. Orada da suları yeryüzüne çıkmış çağlayıp akar gördükte, mübarek kaşlarının çatıklığı son bulup yüzlerinde inşirâh eserleri belirdi. Hemen sırtıma bir hil'at giydirip bendelerine pek çok iltifat buyurdular.

Dereleri kazarken, toprak altından yekpâre mermerden oluklar çıkıyordu. Bir müddet sonra o kadar mermer çıktı ki, saadetli padişah görmek için yeniden teşrif buyurdular. Bu eski eserleri hırpalamadan toprak altından çıkardığım için iltifat ettiler.

Yaptığım bentlerden biri Uzunkemer demekle meşhur olmuştur. Boyu yirmi arşın ve uzunluğu bin iki yüz yirmi arşındı. Güzelcekemer denen diğer bend de çok gösterişli oldu. Diğer bir kemer üç kattır ve üzerinden bir atlı rahatça geçebilir. Bunun yüksekliği altmış beş arşındır ve temelinin derinliği on sekiz arşındır. Bu kemere Mağlova Kemeri denir. Müderris Kemerleri de birkaç kemerden müteşekkildir. Bunun havuzunda bütün akarsuların suları birikiyor, buradan İstanbul'a dağıtılıyordu. Bu bendin yüksekliği yeraltında temeli de hesap edilirse, Galata Kulesi kadardır.

Ondan sonra, kemerlerin geçtiği yolları tamir ettim. Bütün bu işler 962 (1555) tarihinin zilkadesi evvelinde başladı ve 971 (1564) tarihinde tamamlandı. Dört yüz kere yüz bin ve iki yüz bin ve altmış üç bin altmış üç akça sarf olundu. Bunlar yeni yapılan kemerlere giden paraydı. Bizans'tan kalan kemerlerin ihyası için de doksan yedi yük ve doksan bir bin yüz kırk dört akça harcandı. Böylece nice zahmetlerden sonra, İstanbul şehri, Kırkçeşme Suları denen bol suya kavuştu.

Dediler Ey Şah-ı âlem Husrev-i encüm-haşem
Baht-ı izz-u devletin olsun ziyâde dem-be-dem

Hamdülillah Padişahım geldi ol âb-ı revân
Oldu âsûde devâm-ı devletinde ins u cân[322]

Kırkçeşme suları İstanbul'da önce Saray-ı Hümayun'a ve hemen arkasından bütün şehre verildi.[323]

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

HÜSREV-İ ÂFÂK / UFUKLARIN PADİŞAHI

Mâl ü câha gırra olma deme yokdur ben gibi
Sür yüzün yere tevâzu ehli ol dâmen gibi

Sakın aldanma eser bir gün muhâlif rüzgâr
Kibr ü kîni terk kıl germe göğüs yelken gibi

İster isen kim perişan olmayasın âkibet
Dil uzatma kimsenin hakkına sen sûsen gibi

Ok gibi toğrulmayınca varımazsın menzile
Kimde yok per-i amel yolda kalır sekren gibi

Ey Muhibbî dâr-ı dünyâ kimseye kılmaz vefâ
Gösterir kendüyi evvel zînet ile zen gibi

SİGETVAR SEFERİ

1562 Osmanlı - Avusturya anlaşmasından sonra da hudutlarda ve Macaristan'da bazı anlaşmazlıklar zuhur etmiş, Avusturya hükümeti bu yüzden evvelce taahhüt ettiği vergiyi iki sene üst üste göndermemişti. Anlaşmanın imzasından iki sene sonra İmparator Ferdinand ölünce (1564), Veziriazam Semiz Ali Paşa, İstanbul'daki Avusturya elçisinden hem birikmiş vergiyi, hem de anlaşmanın geri kalan altı senelik müddetinin yenilenmesini istemişti.

Yeni imparator II. Maksimilyan ise, paranın ödenmesini anlaşmazlıkların halline ertelemeyi uygun görmüştü. Kanunî, cülus tebriği için Bâlî Çavuş'u Viyana'ya gönderdiği vakit, imparatorun eski ahidnâmeyi yenilemek arzusunda olup olmadığını da sordurmuştu. Bu esnada Erdel Kralı Janos Sigismund, imparatorla aralarında ihtilaf konusu olan bir bölgeye müdahale etmişti. Erdellilerin kanaatına göre, Avusturya o zamana kadar burayı fuzulî işgal altnda bulundurmuştu.

Gerek bu hadise ve gerekse diğer ihtilaflı mevzular hakkında izahat vermek üzere padişah nezdine yeni bir Avusturya elçisi geldiği vakit, veziriazam, ona sulhun sekiz sene müddetle uzatılmasına efendisinin müsaade edeceğini, ancak Osmanlı Devleti'nin Tisza Nehri'nin ötesinde sahip olduğu bütün toprakları muhafaza arzusunda olduğunu bildirdi. Bu müzâkereler ve elçinin yeni talimat almak üzere Viyana'ya dönmesi sırasında Semiz Ali Paşa vefat etmiş ve yerine Sokollu Mehmed Paşa veziriazam olmuştu (1565).

Sokollu'nun bu mevzudaki tutumu ve siyâseti, selefinden hayli farklı idi. Müzâkerelere devam için tekrar gelen Avusturya elçisi Czernowcz'i ilk kabulü esnasında, İmparatorun Tokaj ve Serenez'i iade etmesi lâzım geleceği gibi, Zatmar Anlaşması padişahın muvâfakati alınmadan yapıldığı için, hükümlerinin yerine getirilmesinin asla mümkün olamayacağını bildirmişti. Bu yüzden, verginin ödenmesine ve isteklerin yerine getirilmesine kadar bütün

müzâkereler kesilecek ve barışın yenilenmesi işi ancak bundan sonra bahis konusu olabilecekti.

1566 senesi başlarında da vaziyet gerginliğini muhafaza ediyordu, imparator bir taraftan muharebeye hazırlanıyor, diğer yandan da Kanunî nezdine yeni elçiler gönderiyordu. Fakat yeni elçi Hosszüthoty, ihtilaflı konulardan biri olan Kruppa Kalesi'nin iadesini talep ettiği hâlde, eski vergileri getirmemiş ve başka bir ihtilâf mevzuu olan Tokaj Kalesi hakkında da tatminkâr izahat vermemişti.

Bu sebeple padişah, elçiyi nezâret altına aldırdı ve Avusturya'ya karşı yeni bir sefer ilân etti. Tarihçiler seferin sebepleri arasında, bilhassa Sigetvar Kalesi'ndeki düşman kuvvetlerinin hudutlarda yağma ve gâretle her tarafa taarruz ederek reâyâyı huzursuz bıraktıklarını da ilave etmektedirler.

Kanunî Sultan Süleyman ihtiyarlığı sebebiyle on üç seneden beri seferlere çıkmıyordu. Oğulları şehzade Mustafa ve Bayezid meseleleri de kendisini ruhen muzdarip etmişti. Şimdi ise ihtiyarlığına ve hastalığına rağmen sefere çıkmaya karar vermişti. Hükümdarın sefere bizzat iştirâkini bazı tarihçiler, şimdiye kadar fetih teşebbüsleri başarısızlığa uğramış olan, Avusturyalıların çok müstahkem Sigetvar ve Eğri kalelerini alarak Macaristan'da mukâvemet ve yığınak yuvası bırakmamak arzusuna atıf etmektedirler. Hatta Yanıkkale ve Komaron kalelerini de zaptederek bu bölgedeki fütuhât silsilesini şan ve şerefle tamamlamak istediği düşüncesindedirler.

Nihayet yeni veziriazam Sokollu Mehmed Paşa da padişahın seferde bulunmasını uygun görmüş ve başarısızlıkla neticelenen Malta Seferi'nin fenâ tesirini örtmek istemişti. Bu mevzuda onu kızı Mihrimah Sultan'ın da teşvik ettiği rivâyet olunur. Tabiatiyle hudut kumandanlarının bu yoldaki arızalarının ve taleplerinin de tesiri olmuştur.[324]

Kanunî, Sigetvar Seferi hareketinde oğlu Şehzade Selim'e kendi elyazısıyla şu vasiyetnâmeyi yazıp göndermişti:

"Benim candan sevgili iki gözüm nuru Selim Han'ım!

Bu iki bazubendi ve bir Ceheri al sandığı vakf eylemişimdir. İki cihan fahri Muhammed Mustafa'nın ruhu içün, sana vasiyet ederim ki bunları satıp Cidde-i Mamûre'ye su getiresin. Oğulluk edip bu vasiyeti yerine getiresin. Cümle oda oğlanları şâhittir. Sen benim yazımı bilirsin. Bu esbap fahr-i âlemindir, benim değildir. Göreyim nice yerine korsuz. Dünya kimseye pâyidâr değildir. Ümiddir ki bahasıyla satasız. Hakk Teâlâ bu seferi mübarek edip gönül hoşluğu ile gelmek müyesser ide, Habib-i ekremi hürmetine aleyhisselam."[325]

Sultan Süleyman İstanbul'un muhafazasına evvelce Anadolu beylerbeyi olan İskender Paşa'yı görevlendirdi. Padişah yıllar sonra sefere çıkacağı için İstanbul halkı büyük alâka göstermiş, yolları doldurmuş padişahını selamlamaktaydı. Padişah sağında ve solunda bulunanlara tevazu üzere ve yoksul zengin herkese selamlar verip hesaba kitaba sığmayacak ölçüde ihsanlar bağışlamaktaydı. Halk da gözyaşları içerisinde ellerini kaldırarak:

"Allahım İslam padişahına yardım eyle. Müslümanları destekle. İslam dinini küçük görenleri rezil rüsva eyle! Dine yardım edenlere sen de imdad-ı ilahiyyen ile imdad ve yardım eyle" diyerek dua ve niyazla uğurlamaktaydı.[326]

Sanki her şey padişahın son seferini işaret ediyor gibi ve sanki bir veda törenini andırır vaziyetteydi. Nitekim padişah tam Edirnekapısı'ndan çıkacağı sırada yol kenarında bir pîr-i fâni gördü. İhtiyar zât da ellerini açıp dua ederek:

"Padişahım biz senden razı idik. Hakk Teâlâ senden razı ola" dedi. Padişah bu sözden seferde öleceği imâsını sezmişti.[327]

Bu arada büyük âlim şeyhülislam Ebussuud Efendi, İstanbul Kadısı Mevlânâ Ahmed Efendi ile Kâimmakam İskender Paşa Edirnekapısı'na kadar padişaha eşlik ettiler.

Padişahın çok sevdiği, büyük değer verdiği şâiri Bâkî de bir daha göremeyeceğini bilmeden bu son yolculuğunda Edirnekapı'da padişahını şu eşsiz nazımlarla uğurluyordu:

Bahâr-ı âlem-i vuslatda ol Sultan-ı devrânı
Temâşâ itdüğün gündür bana nevrûz-ı sultânı

Bahar oldı dem-i seyr u temâşâdur Hüdâvendâ
Semend-i azmün itsün arsa-i âlemde cevlânı

Nihâl-i serv-i bâğ-âsâ nesîm-i feth u nusretden
Salınsun nâz ile nîzen hırâmânî hırâmânî

Cihanım hâr u hâşâkın getürsün âb-ı şemşîrin
Gülistan eylesün rûy-ı zemini düşmenün kanı

Felekten seyr idüp disün sana Behrâm-ı hasm-efgen
Hezâr ahsente ey rûz-ı vegânün merd-i meydânı

Duâmuz oldur ey Bâkî hatadan saklasun Bârî
Hüdâvend-i cihan Sultân-ı âdil şeh Süleyman'ı[328]

SULTAN SÜLEYMAN EMREDİYOR!

Sefer-i hümayun başlamadan önce İkinci Vezir Pertev Paşa serdarlıkla Erdel tarafına gönderildi. Vazifesi Temeşvar taraflarındaki Erdel kalelerinden Güle (Gyula) Kalesi'nin zaptı idi. Bu suretle Osmanlı ordusunun sağ kanadı emniyet içinde bulunacaktı. Padişah ve Osmanlı ordusu 1 Mayıs 1566'da İstanbul'dan hareket etti.

Tarihlerin yazdıklarına göre Osmanlı ordusunun en görkemli ve haşmetli hareketi idi. Geçtiği şehirlerde büyük alaylar düzenleniyordu. Tatarpazarı Kasabası'na geldiklerinde ulaklar Şehzade Selim'den haber getirerek oğlu Manisa Valisi Şehzade Murad'ın bir erkek evladı olduğunu bildirip isim ricasında bulunduğunu arz ettiler. Sultan Süleyman:

"Ecdad-ı kiramımızda Murad oğlu Mehmed olagelmiştir. Nâm-ı şerifi Mehmed olsun" demiştir ki sonradan III. Mehmed nâmıyla tahta çıkacaktır.[329]

Yetmiş iki yaşında olan padişah yaşlılığın verdiği hâlsizlik, yorgunluk ve ayağındaki nikris illeti sebebiyle yürüyemediği için bazen araba, bazen taht-ı revânla gidiyor, yerleşim yerlerine girileceği zaman ise ata biniyordu. Filibe ve Sofya yoluyla Belgrad'a ulaşıldığı gün hava da parlak ve güneşliydi. Padişah altın işlemeli ve ziba elbiseler giyip mücevherli sorguçlar takınarak azamet ve şevket ile

bizzat alayda hazır bulundu. Reaya ve beraya devletine dualar edip türlü sevinçler ve şâdmanlıklar ile neşe ve sevinç içerisinde oldular.

Macar topraklarında ilerleyen Osmanlı ordusunun hedefinde Eğri Hisarı vardı. Ancak Sigetvar Komutanı Kont Nikola Zirinski'nin gönderdiği birliklerle Peçuy muhafızı ile oğlunu şehit etmeleri nedeniyle sefer yönü Sigetvar üzerine çevrildi.

Osmanlıları Zemun'u geçtikten sonra ağır yağmurlar ve zorlu şartlar bekliyordu. Beklenmedik yağmurlar nehirleri sanki kudurtmuş, yollar bataklığa dönmüş, köprüler gitmişti. Tuna Nehri padişahın otağındaki halıyı bile sular altında bırakmış kopardığı kalasları odunları ve tekneleri sürüklemişti. Kanunî o gece Ösek yakınında Drava üzerinde yeni bir köprünün yapılmasını emretti.

Hamza Bey yanında yeterli sayıda adamla derhâl ileri gitmiş ancak köprünün inşa edileceği alana geldiğinde ne yapacağını bilemez bir hâle düşmüştü. Zira Drava Nehri mendireklerini aşarak dev bir okyanus gibi tarlalara yayılmış bulunuyordu.

Hamza Bey padişaha, korkunç bir sele dönüşen Drava üstüne köprü kurmanın bulutların üstüne kurmaktan bir farkı olmadığını belirterek imkânsızlığa işaret etti. Padişah aynı haberciyi peçete biçiminde siyah bir keten parçasıyla geri yolladı. Fermanda şu ifadeler yazılı idi.

"Sultan Süleyman yolladığın haberci ile Drava üstünde bir köprü inşa etmeni buyuruyor. Geldiği zaman köprü tamamlanmış olmazsa seni bu keten parçası ile boğacaktır."

Padişahın emri ve emrin verdiği dehşet imkânsızın gerçekleşmesini sağladı. Hamza Bey kolları sıvadı ve taşkına rağmen Drava üzerindeki köprüyü on altı günde tamamladı. Demir zincirlerle birbirbirine bağlı teknelerle yerine raptolunmuş olan köprü bin yüz metre boyunda ve üç metre enindeydi.

Evvelce Budin Beylerbeyi Yahya Paşazade Arslan Paşa padişahın sefere çıktığını haber aldığında izin almaksızın Budin sınır boyu askerini toplayıp İstoni Belgrad yakınında bulunan ve eşkıya yatağı bulunan Palata Kalesi'ni kuşatmıştı. Bunun üzerine Nemçe Kralı

da süratle asker toplamaya girişmiş ve derhâl kuvvetlerini Arslan Paşa üzerine sevk etmişti. Arslan Paşa geri çekildiği gibi Nemçeliler Vespirim ve Tata kalelerini de zapt etmeye muvaffak oldular. Arslan Paşa sebep olduğu bu başarısızlıklar nedeniyle padişahın emri üzere Harsany'e gelindiğinde idam olundu. Yerine sadrazamın kardeşi oğlu olan Bosna Sancakbeyi Mustafa Paşa tayin edildi.

ÂTEŞ-İ KAHRINLA YA RABB!

Sigetvar Kalesi geniş bir ovanın ortasındaki düzlükte gururla yükselmekteydi. Etrafındaki arazi sazlar ve çalılarla örtülü olup bataklık bir hâldeydi. Kalenin kule ve duvarları inşaatının, günün istihkâmcılığının tüm gereklerine tamamıyla uyduğu görülüyordu. Bilhassa orta kulesi o kadar güçlü tahkim edilmişti ki görenlerde ilk olarak burası asla düşürülemez intibaını vermekteydi. Şehrin dışı da su dolu hendeklerle çevrilmiş olup üzerine köprüler atılmıştı. Böylece mümkün olduğunca Osmanlı ordusunun oyalanması düşünülmüştü. Kış mevsiminin gelmesi ile birlikte ordunun çekileceğini hesaplıyorlardı. Şayet çekilmezlerse o zaman da Nemçe imparatoru ordusu ile yetişir ve kış şartlarının da yardımıyla Osmanlıları perişan edebilirlerdi.

Kale Kumandanı Nikola Zrinski, kaleyi mükemmel bir biçimde tahkim etmenin ötesinde kuvvetli bir müdafaa ordusu da hazırlamış bulunuyordu. Osmanlı ordusu yaklaşırken, istihkâmların ortasına büyük bir haç koydurmuş, Osmanlı padişahının ihtişamına mukabele mânasında, kale bedenleri üzerine kırmızı çuha tefriş ettirmişti. Hatta kendilerinden çekinmediğini göstermek için de Osmanlıların kale önüne geldikleri gün esir bir Türk ağasının başını kestirmek suretiyle zâlimliğini göstermiş bulunuyordu.

Kanunî Sultan Süleyman kale önüne geldiğinde Osmanlı ordusu da kaleyi çevirmiş bulunuyordu. Üçüncü Vezir Ferhad Paşa ile Anadolu Beylerbeyi Mahmud Paşa kalenin güney ve batı yanlarını Beşinci Vezir Mustafa Paşa ile kardeşi Rumeli Beylerbeyi Şemsi Ahmed Paşa kalenin kuzey yönüne konuşlandılar. Ferhad Paşa ile Rumeli kolu arasında Yeniçeri Ağası Ali Ağa yeniçeri yoldaşları ile

bizzat alayda hazır bulundu. Reaya ve beraya devletine dualar edip türlü sevinçler ve şâdmanlıklar ile neşe ve sevinç içerisinde oldular.

Macar topraklarında ilerleyen Osmanlı ordusunun hedefinde Eğri Hisarı vardı. Ancak Sigetvar Komutanı Kont Nikola Zirinski'nin gönderdiği birliklerle Peçuy muhafızı ile oğlunu şehit etmeleri nedeniyle sefer yönü Sigetvar üzerine çevrildi.

Osmanlıları Zemun'u geçtikten sonra ağır yağmurlar ve zorlu şartlar bekliyordu. Beklenmedik yağmurlar nehirleri sanki kudurtmuş, yollar bataklığa dönmüş, köprüler gitmişti. Tuna Nehri padişahın otağındaki halıyı bile sular altında bırakmış kopardığı kalasları odunları ve tekneleri sürüklemişti. Kanunî o gece Ösek yakınında Drava üzerinde yeni bir köprünün yapılmasını emretti.

Hamza Bey yanında yeterli sayıda adamla derhâl ileri gitmiş ancak köprünün inşa edileceği alana geldiğinde ne yapacağını bilemez bir hâle düşmüştü. Zira Drava Nehri mendireklerini aşarak dev bir okyanus gibi tarlalara yayılmış bulunuyordu.

Hamza Bey padişaha, korkunç bir sele dönüşen Drava üstüne köprü kurmanın bulutların üstüne kurmaktan bir farkı olmadığını belirterek imkânsızlığa işaret etti. Padişah aynı haberciyi peçete biçiminde siyah bir keten parçasıyla geri yolladı. Fermanda şu ifadeler yazılı idi.

"Sultan Süleyman yolladığın haberci ile Drava üstünde bir köprü inşa etmeni buyuruyor. Geldiği zaman köprü tamamlanmış olmazsa seni bu keten parçası ile boğacaktır."

Padişahın emri ve emrin verdiği dehşet imkânsızın gerçekleşmesini sağladı. Hamza Bey kolları sıvadı ve taşkına rağmen Drava üzerindeki köprüyü on altı günde tamamladı. Demir zincirlerle birbirbirine bağlı teknelerle yerine raptolunmuş olan köprü bin yüz metre boyunda ve üç metre enindeydi.

Evvelce Budin Beylerbeyi Yahya Paşazade Arslan Paşa padişahın sefere çıktığını haber aldığında izin almaksızın Budin sınır boyu askerini toplayıp İstoni Belgrad yakınında bulunan ve eşkıya yatağı bulunan Palata Kalesi'ni kuşatmıştı. Bunun üzerine Nemçe Kralı

da süratle asker toplamaya girişmiş ve derhâl kuvvetlerini Arslan Paşa üzerine sevk etmişti. Arslan Paşa geri çekildiği gibi Nemçeliler Vespirim ve Tata kalelerini de zapt etmeye muvaffak oldular. Arslan Paşa sebep olduğu bu başarısızlıklar nedeniyle padişahın emri üzere Harsany'e gelindiğinde idam olundu. Yerine sadrazamın kardeşi oğlu olan Bosna Sancakbeyi Mustafa Paşa tayin edildi.

ÂTEŞ-İ KAHRINLA YA RABB!

Sigetvar Kalesi geniş bir ovanın ortasındaki düzlükte gururla yükselmekteydi. Etrafındaki arazi sazlar ve çalılarla örtülü olup bataklık bir hâldeydi. Kalenin kule ve duvarları inşaatının, günün istihkâmcılığının tüm gereklerine tamamıyla uyduğu görülüyordu. Bilhassa orta kulesi o kadar güçlü tahkim edilmişti ki görenlerde ilk olarak burası asla düşürülemez intibaını vermekteydi. Şehrin dışı da su dolu hendeklerle çevrilmiş olup üzerine köprüler atılmıştı. Böylece mümkün olduğunca Osmanlı ordusunun oyalanması düşünülmüştü. Kış mevsiminin gelmesi ile birlikte ordunun çekileceğini hesaplıyorlardı. Şayet çekilmezlerse o zaman da Nemçe imparatoru ordusu ile yetişir ve kış şartlarının da yardımıyla Osmanlıları perişan edebilirlerdi.

Kale Kumandanı Nikola Zrinski, kaleyi mükemmel bir biçimde tahkim etmenin ötesinde kuvvetli bir müdafaa ordusu da hazırlamış bulunuyordu. Osmanlı ordusu yaklaşırken, istihkâmların ortasına büyük bir haç koydurmuş, Osmanlı padişahının ihtişamına mukabele mânasında, kale bedenleri üzerine kırmızı çuha tefriş ettirmişti. Hatta kendilerinden çekinmediğini göstermek için de Osmanlıların kale önüne geldikleri gün esir bir Türk ağasının başını kestirmek suretiyle zâlimliğini göstermiş bulunuyordu.

Kanunî Sultan Süleyman kale önüne geldiğinde Osmanlı ordusu da kaleyi çevirmiş bulunuyordu. Üçüncü Vezir Ferhad Paşa ile Anadolu Beylerbeyi Mahmud Paşa kalenin güney ve batı yanlarını Beşinci Vezir Mustafa Paşa ile kardeşi Rumeli Beylerbeyi Şemsi Ahmed Paşa kalenin kuzey yönüne konuşlandılar. Ferhad Paşa ile Rumeli kolu arasında Yeniçeri Ağası Ali Ağa yeniçeri yoldaşları ile

metrise girdi. Ferhad Paşa kolunun batı yanında Ali Pertek kapudan ve Pojega Beyi Nasuh Bey görevlendirilmişlerdi.

Böylece padişahın da gelişi ile birlikte teslim tekliflerinin reddedilmesi üzerine kale dört koldan gece ve gündüz dövülmeye başlandı. Altıncı günü kalenin varoşu fetholunarak altı yüz müdâfi kılıçtan geçirildi.

Ardından iç kale önünde şiddetli çarpışmalar başladı. İç kaleyi çevreleyen gölün suyunu akıtmak için büyük bir uğraşla bendi yardılar. Birkaç gün içinde gölün suyu tamamiyle boşandı. Yine de içinde insanın boğulmasına yetecek kadar su ve balçık bulunuyordu. Asker vakit kaybetmeden insanüstü bir gayretle bu bataklığı doldurmaya başladı. Birkaç gün içinde geniş bir yol meydana geldi. Topların kale bedenlerinin etrafına yığılan toprak tabyalardan bir iş görememesi üzerine palankaların ateşe verilmesi kararlaştırıldı. Asker, kalenin dört bir tarafındaki ormanlardan odunlar keserek doldurdular. Neft yağı ile yağlayıp ateşe verdiklerinde âheste âheste alevler asumana yükselmeye başladı. Bir taraftan da kale önüne sürülen yüksek toprak yığını üzerine kurulan Osmanlı topları ölüm saçmaya başlamışlardı.

Şiddetli hücumların başladığı 6/7 Eylül Cuma günü akşamı çadırında hasta hâlinde bulunan padişah kale zaptının uzamasından dolayı canı sıkılarak veziriazamına gönderdiği son arzda:

"Zinhar metrislere ve yürüyüşe varmana rızam yoktur. Anda olan serdarların ve asâkir-i İslam'ın lâzım ve mühim olan harb u darb âletlerini tedarik edip hüsn-i re'y ve tedbirde yek dil ve yek cihet olasız" diyerek kendisini tehlikelere atmaması konusunda uyarırken:

"Âteş-i kahrınla ya Rabb! Oda (ateşlere) yansın bu hisar!" diyerek üzüntüsünü ve bir an önce zaptını dilemişti.[330]

Gerçekten de padişahın dua ve niyazda bulunduktan sonra ruhunu teslim ettiği gecenin sabahında kale ateşler içerisinde yanmaya başlamıştı.

Kale kumandanı Zrinski artık sonunun geldiğini anlamıştı. Boynuna altın zincirini geçirdi. Üstünü arayacak olan ceplerinde

bir şey bulunmadığını söylememesi için yüz altın koydu. Başına kenarları sırmalı ve kıymeti büyük bir elmasla süslü sorguçlu bir şapka takındı. Topladığı adamlarına ya kurtuluş ya ölüm diyerek asla teslim olmayacaklarını bildiren kısa bir hitabda bulundu. Kale anahtarlarını da cebine yerleştirirken hayatta olduğu müddetçe anahtarları teslim alamayacaklar diyordu. Zrinski kendisine getirilen dört kılıçtan babasına ait olan altın işlemeli kılıcı seçti. Sol eline de hafif yuvarlak bir kalkan aldı. Ardından "Ölelim ki şanlarıyla şerefleriyle öldü desinler" diyerek adamlarına verdikleri yemini son kez hatırlattı.

İç kalenin her noktasından ateş yükselmekteydi. Büyük kapının yanında demir parçaları ile dolu bir havan topu vardı. Bunun önündeki engelleri kaldırtan Zrinski, nihai emrini verdi:

"İner kalkar köprü indirilsin ve havan topu ateşlensin".

Köprünün indiği esnada ateşlenen topun çıkardığı dumanların gizlediği Zrinski, sâdık yardımcılarından Loran Yoraniç'le birlikte köprüyü geçerek Türkler üzerine atıldı. Fakat daha hiçbir Türk'e vuramadan göğsüne iki kurşun isabetiyle yere düştü. Hazır bekleyen Türkler önce Tüfek atışları ile mahvettikleri saldırganların şaşkınlığı üzerlerinden geçmeden açılan boşluktan yıldırım gibi içeriye daldılar. Bir aydan fazla süredir kendilerini uğraştıran müdâfileri, göz dahi açtırmadan ateş gibi tesirli kılıçları ile biçtiler. Bir anda nice bin düşmanı kara toprağa düşürdüler.

Henüz ölmemiş bulunan Kont Zrinski'yi götüren yeniçeriler Kaçyaner topunun ağzına bağlayarak ve yüzünü yere doğru çevirerek başını kestiler. Böylece esir Türk ağasının başını kesmenin cezasını ödetmek istemişlerdi.

Bu suretle otuz dört gün muhasaradan sonra 7 Eylül 1566 Cumartesi günü Sigetvar fethedildi.

VEFATI

Padişah sefere çıktığı sırada hasta ve zayıf idi. Edirne'ye gelmeden rahat bir arabaya nakledilmiş olup, sefer yorgunluklarını azaltmak nakil vasıtasının sarsılmamasını temin maksadıyla, sadrazam bir

konak önden giderek güzergâhı tanzim ve tesviye ettirmekteydi. Hastalığının nikris, dizanteri veya nüzul olduğu hakkında türlü rivayetler ve görüşler vardır.

Muhasaranın son günlerinde hastalığının arttığı orduda şâyi olmuştu. Vefatı 6/7 Eylül gecesi, gece yarısından sonra vuku bulmuş ve keyfiyet derhâl veziriazama gizlice haber verilmişti.

Sokollu Mehmed Paşa büyük teessür içerisindeydi. Buna rağmen, saltanat işlerinin ve artık başarıya ulaşmak üzere olan muhasaranın yürümesini aksatmamak için gerekli tedbirleri almakta gecikmedi. Her hangi bir karışıklığa yahut gayretsizliğe meydan vermemek maksadıyla padişahın vefatından haberdar bulunanlara bunun katiyen kimseye duyurulmamasını, herkesin basiret üzere ve sanki Sultan Süleyman hayatta imiş gibi hareket etmesini tenbih etti.

Padişahın mahremlerinden Silahdar Cafer Ağa'ya gizlice tezkere gönderip kapıcılar kethüdasının Otağ-ı Hümayun'a davet edilmesini ve ona:

"Padişahın sıhhati hamd olsun düzelmek üzeredir, amma kalenin bu kadar zahmet ve zayiattan sonra feth olunmamasından dolayı çok huzursuzdur, emr-i şerifleri kalenin hemen bugün feth olunmasıdır" denilmesini emretti.

Gerçekten böylece hareket edilerek, vezirler dâhil hiç kimse vefattan haberdar olmadı ve kale de aynı gün feth olundu. Sadrazam yine zaman zaman arza girmekte, padişahın hattına benzeyen Silahdar Cafer Ağa'nın yazdığı tezkerelere göre hareket etmekte idi.

Bu arada Sokollu Kütahya Valisi Şehzade Selim'e babasının vefatını bildiren bir mektup gönderdi. Mektubu Hasan isimli divan çavuşuna teslim ederken şifahî olarak:

"Yolun üstünde Sıçanlı Sahrası'nda Şehzade Sultan Selim hazretlerine mektubumuzu îsâl ile fetih haberini ilâm eyleyesin. Şevketlü padişah hazretleri kaleyi tamam muhkem yapmayınca göç etmez diyesin. Afiyet ve selamet haberin veresin" demişti.

Hasan Çavuş da hakikatte asıl meselenin ne olduğunu bilmiyor ve Haleb beylerbeyiliğine tayin olunan bir paşaya müjdeci olarak

yollandığını ve geçerken de mektubu şehzadeye vermeye memur olduğunu zannediyordu. Zira bu sırada Şehzade Selim, Sıçanlı Sahrası'nda yaylada bulunmakta idi.

Merhum hakanın iç organları çıkarıldı. Hekimbaşı Kaysûnîzade bunları bir gümüş leğene koydu. Sigetvar açığında bugün Macarların Türbek dedikleri yere gömüldü. Buraya sonradan Budin Beylerbeyi Sokollu Mustafa Paşa, mermerden muhteşem bir türbe yaptırmış ve asırlar boyunca Sigetvar'da Sultan Süleyman türbesi olarak ziyaret edilmiştir. Bugün de ziyaretçilere Macarlar, "Muhteşem Süleyman'n kalbi burada gömülüdür" diye göstermektedirler. Naaş ise yıkandı, ilaçlandı, kefenlendi ve bir tabuta yerleştirilerek, giderken götürülmek üzere geçici olarak otağ içinde defnedildi.

Sokollu, padişahın vefatını belli ve mahdut bir zümreden başkasına haber vermeyerek fetih ve zafer münasebeti ile dört bir yana fetihnâmeler yazdırıp göndermeye başladı. Muzafferiyetten dolayı Otağ-ı Hümayun'da ve ertesi gün kendi çadırında mevlitler okutturdu. Şenlikler yaptırdı. Kaleyi tamir ettirmeye ve gerekli yerlerine toplar koydurmaya başladı.

Sigetvar'n en büyük kilisesini tamir ettirerek camiye çevirttirdi ve padişahın Cuma namazını burada kılacağını ilan ettirdi. Cuma günü olduğunda padişahın nikristen fazla muzdarip olduğunu ve namaza gelemeyeceğini duyurdu. Herkes padişah namaza gelse zafer münasebetiyle in'am ve ihsanlarda bulunsa diye konuşmalar ve fısıldaşmalar başlayınca Sokollu, sanki hiçbir şeyden haberi yokmuş gibi orduda dellallar gezdirip: "Beyler, ağalar! yarın hazır olasız, divan vardır" diye ilan ettirdi. Bu söz bütün fısıltıları bir anda kesmiş ve herkes padişahın hayatta bulunduğuna inanmıştı.

Sokollu Mehmed Paşa, divanın akdinden bir gece evvel kâtibi Feridun Bey (*Münşeatü's-Selâtin* isimli eserin müellifi) ile bütün vezirlerin çadırına haber gönderip yapılacak işlerde ağız birliği edilmesini tavsiye etti. Korkulan husus, yeniçerilerin olaydan haberdar olması ile birlikte ayaklanıp tedbirler alınmadan geri dönmek istemeleri ve karışıklıklara sebep olmaları bundan da düşmanın

istifadeye kalkacak olması idi. Veziriazam, ayrıca yeniçeri ağası ile de görüşüp bir çare bulmuştu.

Ertesi gün on iki direkli çadırda divan toplandı. Müzâkereler yapıldı. Kanun gereği askere yemek çıktı. Yemekten sonra yeniçeri ağası padişahın huzuruna girdi ve az sonra dışarı çıktı. Sokollu ile anlaştıkları üzere yeniçerilere hitâben:

"Yoldaşlar! Şevketli padişahımız buyurdular ki kullarım berhurdar olup yüzleri ak olsun. Gazâları mübarek ola. Bir an evvel kaleyi tekmil etsinler. Cümlenin terakkileri ve bahşişleri verilsin. Makbulümdür. Hayır duamı alsınlar" dedikten sonra derhâl görev yerine gitmek üzere "At çekin" diye seslendi. Yeniçeriler, "Bahşişler nice olur" deyince Ağa:

"Cümlesine ben kefilim. Hemen önce padişahımızın dileği yerine gelsin işi bitirelim" diyerek atının üzerine atlayıp askerleri görev yerlerine götürdü. Sokollu bu arada yeniçerilerin büyük kısmını Rumeli Beylerbeyi Şemsi Ahmed Paşa ile Bobofca Kalesi'nin fethine gönderdi ve mümkün olduğu kadar karargâhı tenha tutmaya çalıştı.[331]

Vezir Pertev Paşa kumandası ile Erdel beyine yardım etmek üzere gönderilen kuvvetler Güle, Yanva, Lugos ve diğer bazı kaleleri fethettiler. Beşinci Vezir Mustafa Paşa ile kardeşi Şemsi Ahmed Paşa'nın da Bobofca Kalesi'ni zapt ettikleri haberi büyük sevince sebep oldu. Sigetvar'ın da zaptı ile akın hareketlerine de izin veren Sokollu Kanije, Berzence ve Konar dolaylarını tahrip ve yağma ettirdi.

Veziriazam böylece, kaleyi onarmak, gerekli düzenlemeleri yapmak ve çevredeki fethedilmemiş yerleri zapt etmek bahanesiyle orduyu kırk dört gün Sigetvar'da oyalamayı başardı. 21 Ekim günü gelen bir ulak, Sokollu'ya, yeni padişah Sultan II. Selim'in, Belgrad'a eriştiğini bildirdi.

Bu haber üzerine Sokollu Mehmed Paşa Sigetvar'ın idaresine Peçuy alaybeyi olan İskender Bey'i tayin etti.

Yol emrini vermeden önce Hasoda subaylarından Kanunî'ye çok benzeyen Hasan Ağa'ya Sokollu'nun emriyle makyaj yapıldı. Aynen Sultan Süleyman'a benzetildi. Onun elbisesi giydirildi. Kavuğu ve sorgucu takıldı. Hareketlerinde çok iyi bildiği merhum padişahı taklit etmesi söylendi. Ardından güya hâlâ hayatta bulunan Sultan Süleyman namına, Ordu-yı Hümayun'a Sigetvar'dan hareket emri verdi.

Hasan Ağa, Sultan Süleyman kimliğinde, taht-ı revâna oturdu. Çevresinde vezirler yer aldı. Bu tablo birkaç günde bir uzaktan orduya gösterildi. Sokollu güya bir şey arz etmek için sözde padişahın yanına gidiyor, konuşuyor, önünde eğiliyordu.

Belgrad'a dört konak mesâfelik bir yer kalınca Veziriazam Sokollu Mehmed Paşa emretti: Kanunî'nin tabutunun bulunduğu arabanın çevresine hâfızlar dizildi. Kur'ân-ı Kerim sesleri yükseldi. Herkes vaziyeti anlamıştı. Cihanın disiplinine hayran olduğu ordu-yı hümayunda belki de yarım asır sonra ilk kez saflar bozuluyor, karışıyor ve yürüyüş duruyordu. Askerler teessürlerinden külahlarını havaya fırlatıyor ve:

"Bre hây Süleyman Han!" diyerek feryâd u figanları göklere yükseliyordu. Elbiselerini paralıyor, gözlerinden yaşlar döküyorlardı. Sanki dünyanın sonu gelmiş gibiydi.

Kumandanlarının emirleri tesir etmedi. O tahta çıktığında, yirmi yaşında olan askerler altmış beş yaşına varmıştı. Ordudakiler neredeyse ondan başka hükümdar tanımamışlardı. Ondan önce Yavuz Sultan Selim devrine yetişmiş kişiler, birkaç yetmişlik ihtiyardan ibaretti. Yıllardır savaşlarda hep beraber olmuşlar, onunla üzülmüşler onunla sevinmişlerdi. O kendileri için tam bir baba idi.

Karanlık basmıştı. Sokollu atı üzerinde konuşmaya başladı:

"Kardeşler! Yoldaşlar! Niçün yürümezsiniz? Bunca yıllık İslam padişahıdur. Kur'ân-ı Azim ile tazim eyleyelim. Bu denlü gazalar edip Engürüs vilayetin dâr-ı İslam eyledi. Cümlemizi nimet ü ihsanıyla besledi. Karşılığı bu mudur ki mübarek cesedini başımızda götürmeyelim. Hâfızlar durmayın Kur'ân-ı Kerim okuyup yürüyelim!"

Bu sözler tesirini göstermişti. Donmuş kitle birden canlanarak:

"Derdimize derman Kur'ân'dır. Din ü imanımız Kur'ân'dır. İmanla Kur'ân'la gidelim!" diyerek yola revân oldular. Ordu, uykusuz bir gece geçirdi. Meşaleler ve mumlar söndürülmedi. Sabaha karşı düzen sağlandı. Büyük sessizlik içinde sabah namazı kılındı.[332]

GÜN DOĞDU! PADİŞAH UYANMAZ MI?

Sabah tekrar yola düşen ordu, şimdi de onun sevgili şairi Bâkî'nin büyük padişahın uyanmadığı sabah için yazdığı şu ölümsüz mısralarını okuyarak sessizce kanlı gözyaşları döküyorlardı.

Gün doğdı şah-ı âlem uyanmaz mı hâbdan
Kılmaz mı cilve hayme-i gerdûn-cenâbdan

Yollarda kaldı gözlerümüz gelmedi haber
Hâk-i cenâb-ı südde-i devlet-me'âbdan

Reng-i izârı gitdi yatur kendü huşk-leb
Şol gül gibi ki aynı düşüpdür gülâbdan

Gâhî hicâb-ı ebre girür husrevâ felek
Yâd eyledükçe lutfunı terler hicâbdan

Tış-ı sirişki yirlere girsün duâm odur
Her kim gamundan ağlamaya şeyh u şâbdan

Yansun yakılsun âteş-i hecrünle âfitâb
Derdünle kara çullara girsün sehâbdan

Yâd eylesün hünerlerüni kanlar ağlasun
Tîğun boyunca karaya batsun kırâbdan

Derd ü gamunla çâk-i girîbân idüp kalem
Pîrâhenini pârelesün gussadan alem[333]

Açıklaması:

Güneş doğdu; âlemin padişahı daha uykudan uyanmayacak mı? Gökyüzü gibi yüce ve şerefli çadırından yüzünü göstermeyecek mi?

Gözlerimiz yollarda kaldı; devletin sığıncı olan padişahın yüce eşiği katından bir haber gelmedi.

Yüzü sararmış ve dudakları kurumuş bir hâlde yatıyor. Sanki suyu alınmış bir gül...

Yaşlı olsun, genç olsun, her kim onun üzüntüsü ile ağlamazsa, duam odur ki; gözyaşı çocuğu yere girsin (onun gözyaşı pınarları korusun).

Ey padişah; felek zaman zaman bulutların perdesine bürünür ve lutfunu hatırına getirdikçe, utancından terler.

Güneş senin ayrılığının ateşi ile yansın yakılsın. Senin dert ve eleminle, buluttan kapkara çullara girsin. Siyah ve eski püskü elbise giymek, matem alâmetidir. Şâir, güneşin padişahın matemini tutarak kapkara bulutların arkasına girmesini istemektedir.

Kılıcın, savaşta gösterdiğin başarıları ve hünerleri hatırlasın ve boylu boyunca kının karasına batsın da bir daha çıkmasın.

Kalem, senin acınla ve üzüntünle yakasını yırtsın; sancağın alemi de, sıkıntısından gömleğini parçalasın.

ER KİŞİ NİYETİNE...

25 Ekim günü Mitroviça'ya ve 26 Ekim'de Belgrad'a varıldı.

Geçilen her karış toprak, büyük hakanının hatıraları ile doluydu. Tam yedi Sefer-i Hümayun'unda bu topraklardan geçmiş, gidiş ve dönüşte her konakta on dört defa kalmıştı. Uzaktan muhteşem Belgrad Kalesi göründü. Tam kırk beş yıl önce Sultan Süleyman, ilk Sefer-i Hümayun'unda fethetmişti.

Sultan Süleyman'ın Otağ-ı Hümayun'u, adını taşıyan Hünkâr Tepesi'ne kurulmuştu. Yeni padişahın tahtı buraya konuldu. Sultan II. Selim oturdu. Sokollu yaklaştı. Kayınpederi Sultan Selim'in elini öptü, kayınpederinden yaşlı idi. Taziyetlerini arz etti. Sonra tebrik ve biat etti.

Cihan padişahının cenaze namazı, ölümünden tam elli gün sonra, kendi yaptırdığı Belgrad Ulu Camii'nde kılındı. Sultan Selim ağlıyordu. Yeni padişahın baş hocası Hâce-i Sultanî Atâullah Efendi'nin:

"Er kişi niyetine!" sadası, gözün alabildiğine uzanan safları bir defa daha teessür ve heyecanla titretti.

Belgrad minarelerinden verilen cenaze salâtı, yakın kasabalarda, sonra güneye doğru Niş'te, Sofya'da, Filibe'de, Edirne'de tekrarlandı. Oradan Asya ve Afrika'nın bütün İslam ülkelerine yayıldı. Osmanlı Devleti toprakları dışında kalan İslam ülkelerinde de gazi hükümdarın gıyabında cenaze namazı kılındı.

Haber kuzeye doğru Belgrad'dan Budin'e, oradan Türkler'in Bec dedikleri Viyana'ya erişti. Almanya İmparatorluğunun taht şehrinden bütün Avrupa'ya, Türkler'in diyâr-ı küfr tabir ettikleri ülkelere yayıldı.

Muhteşem Süleyman âhirete göç etmişti... Avrupa'da şaşkınlık, İslam ülkelerinden az olmadı. Orada da Kanunî'den başka bir Osmanlı padişahı tasavvur edilmiyordu. Büyük Türk ve kısaca Sultan denince, Kanunî anlaşılıyordu.

Kanunî Sultan Süleyman'ın cenazesi, Ordu-yı Hümayun'un önünden yola çıkarıldı. 28 Kasım 1566 günü İstanbul'a ulaşıldı.

Mahşerî bir kalabalık Süleymaniye Camii'ne ve çevre semtlere doluşmuştu. Bir köşede caminin mimarı büyük Sinan teessürle el kavuşturmuştu. Önce şeyhülislâm Ebussuud Efendi, sonra Nakibüleşraf Taşkentli Muhterem Efendi, imamlık ettiler. Kalabalık nedeniyle bir defa daha cenaze namazı kılındı.

Kanunî'nin çok sevdiği ve büyük değer verdiği Ebussuud Efendi, tabutu sağ ön köşesinden omuzladı. Kazasker efendiler, diğer köşelere geçtiler. Tekbir ve salât sesleri afakı çınlatıyordu.

Caminin avlusunda bir köşeye gömüldü. Üzerine sanduka yapıldı. Sultan II. Selim Han, babasının kabri üzerine Sinan'a bir türbe inşa ettirdi.

Baş ucunda günlerce Kur'ân-ı Kerim tilâvet edildi. Her hâfız bir saat okuyordu. Ruhu için sadakalar dağıtıldı. Cihan padişahı da bu dünyaya ancak yarım asır hükmedebilmişti. Şimdi artık sadece rahmet bekliyordu.

Geride kalanlar ise devrin büyük şairi Bâkî Efendi'nin padişahın ölümüne yazdığı şu mersiyesini terennüm ederek hatıralarını yâd ediyorlardı.

Tîğun içürdi düşmene zahm-ı zebanları
Bahs itmez oldı kimse kesildi lisânları

Gördi nihâl-i serv-i ser-efrâz-ı nîzeni
Serkeşlik adın anmadı bir dahi bânları

Her kanda bassa pây-ı semendün nisâr içün
Hânlar yolunda cümle revân itdi canları

Deşt-i fenada mürg-i hevâ durmayup konar
Tîğun Hudâ yolında sebîl itdi kanları

Şemşîr gibi rûy-ı zemine taraf taraf
Saldun demür kuşaklu cihan pehlevânları

Aldun hezâr büt-gedeyi mescîd eyledün
Nâkûs yirlerinde okutdun ezânları

Âhır çalındı kûs-ı rahîl itdün irtihâl
Evvel konağun oldı cinân bûstânları

Minnet Hudâya iki cihanda kılup sa'îd
Nâm-ı şerîfün eyledi hem gâzî hem şehîd[334]

Açıklaması:

Senin kılıcın düşmana dil yaraları içirdi. Bu yüzden, hiç kimse konuşamaz oldu, dilleri kesildi.

Senin göğe baş çekmiş servi fidanına benzeyen mızrağını görünce, düşman beyleri, serkeşliğin adını bir daha ağızlarına alamadılar.

Senin atının ayağı her nereye bassa hükümdarlar, saçı için, hep canlarını senin yolunda feda ettiler.

Yokluk çölünde ölüm kuşları durmadan inip kalkıyor; çünkü senin kılıcın Allah yolunda kanları sebil gibi akıttı.

Dünyanın dört bir yanına kılıç gibi demir kuşaklı cihan pehlivanları saldın.

Binlerce puthaneyi alıp mescit eyledin ve çan kulelerinde ezanlar okuttun.

Sonunda, göç davulu çaldı ve sen de göç eyledin. İlk konağın cennet bahçeleri oldu.

Allah'a şükürler olsun ki, seni iki cihanda da mutlu kılıp, mübârek adını hem gazi, hem de şehit eyledi.

ŞAHSİYETİ

Kanunî, Osmanlı padişahlarının onuncusu ve İslam halifelerinin yetmiş beşincisidir. Yavuz Sultan Selim Han'ın oğludur. 27 Nisan 1495'de Trabzon'da Aişe Hafsa Sultan'dan doğdu. Doğduğu zaman, Süleyman ismi, Kur'ân-ı Kerim açılarak verildi. Neml Sûresi otuzuncu âyet-i kerimesinde geçen Hazret-i Süleyman'ın isminden alındı.

Annesi Aişe Hafsa Hatun ve ninesi Gülbahar Hatun'un terbiyesinde büyüyen şehzade Süleyman, yedi yaşından sonra ilim öğrenmeye başladı. Kastamonu yakınlarındaki Daday Kasabası'ndan Evhadoğlu Hayreddin ismiyle bilinen mübarek bir zât, şehzadeye hoca tayin edildi. Hayreddin Efendi, Sehzade Süleyman'a aklî ve naklî ilimleri öğretti.

Her şehzade gibi, onun da bir sanat sahibi olması arzu edildi. Devrin tanınmış kuyumcularından biri hoca tayin edildi ve kuyumculuk sanatını öğrendi. Yaşı ilerledikçe değişik ilimlerde çeşitli hocalardan ders aldı.

Askerlik, idare ve komutanlık bilgilerini öğrendi. On beş yaşına kadar babasının yanında kalan Şehzade Süleyman, kanun gereği sancak talep etmesi üzerine, önce Karahisar-ı Şarkî, oradan Bolu sancağına verildi. Fakat bu sancaklara amcası Ahmed'in itirazı üzerine Kefe sancakbeyliğine gönderildi (1509).

Şehzade Süleyman, annesi ile birlikte gittiği Kefe'de lalası nezâretinde devlet idaresinde tecrübe sahibi oldu. Çevresinde meydana getirilen ilmî havadan hiçbir zaman uzak kalmadı. Âlimlerin ders ve sohbetlerine devamlı katıldı. Onların nasihatlerini dinle-

yerek, ilim ve feyizlerinden istifade etti. Özellikle fıkıh bilgilerinde çok yükseldi.

Yavuz Sultan Selim'in 1512'de tahta geçmesi üzerine İstanbul'a çağrılan Şehzade Süleyman, babasının kardeşleri ile mücadeleleri sırasında İstanbul'da babasına vekâlet etti. Babası, kardeşlerine karşı üstün gelip, Osmanlı tahtına rakipsiz olarak geçtikten sonra, genç şehzade, merkezi Manisa olan Saruhan sancakbeyliğine gönderildi. Burada da, lalası Kasım Paşa'nın nezaretinde, devlet idaresini iyice öğrendi.

Annesinin İstanbul'daki meşhur veli Sümbül Efendi'den bir talebesini istemesi üzerine, o da Manisa'ya Merkez Efendi'yi gönderdi. Şehzade Süleyman önce Manisa'da sonra da İstanbul'da Merkez Efendi'den çok istifade etti. Sultan olduktan sonra, İstanbul'da Topkapı dışında bir dergâh yaptırıp emrine verdi.

Yavuz Sultan Selim'in 1514 İran ve 1516 Mısır seferleri sırasında Şehzade Süleyman Rumeli'nin muhafazası ile vazifelendirilerek Edirne'de oturdu. Babası Mısır Seferi'nden dönünce, tekrar Saruhan sancağına döndü. Selim Han, Çorlu yakınlarında Sırt Köyü'nde vefât edince Sadrazam Pîrî Mehmed Paşa'nın gönderdiği silahdârlar kethüdası Süleyman Ağa'nın Manisa'ya getirdiği haber üzerine İstanbul'a geldi. Şehzade Süleyman, yirmi altı yaşında bir delikanlı iken 30 Eylül 1520'de Osmanlı tahtına geçti.

Kanunî Sultan Süleyman yuvarlak çehreli, elâ gözlü, arası açık kaşlı, doğan burunlu, uzun boylu, mevzun ve yakışıklı idi. Söz ve hareketleri ölçülü ve nâzikti.

Âlim, şâir ve hakimlerle bulunmaktan hoşlanır, hoş sohbet, hulâsa, maddi ve manevi bütün iyi hasletleri şahsında toplamış bir padişah olduğunda bütün tarihçiler müttefiktir.

Sanatkârdı. Özellikle şehzadeliğinde öğrendiği kuyumculukta çok mahirdi.

İyi kılıç kullanır ve avlanmaktan hoşlanırdı.

Arapça, Farsça, Sırpça ile Tatar lehçesini iyi bilmekteydi.

Doğu İslam kültürüne vâkıf olduğu gibi batı kültürünü de çok iyi tanımaktaydı.

Kadirşinas ve iradesi kuvvetli olup istidat sahiplerini bulup himaye ederdi.

Az konuşur ve söylediği söz kati olup asla dönmezdi.

Babası Selim Han kadar asabi değil ise de çok ciddi ve vakur idi.

Devrinde İstanbul'da iki yüz kadar şair ün kazanmış ve bunların bazıları dönemlerini aşarak günümüze kadar ulaşmışlardır. Bu kişiler arasında Zâtî, Bâkî, Hayâlî, Hayretî ve Fuzûlî gibi üstatları söyleyebiliriz. Türk divan şiiri bunlar sayesinde en yüksek seviyeye ulaşmıştır.

Kanunî Sultan Süleyman siyasi hayatında gösterdiği başarıyı sanat hayatında da gösterebilmiş bir padişahtır. Onun ilim ve sanat adamlarını koruması, sık sık meclislerinde bulunması, şiire olan ilgisi ve şair yaratılışlı bir kişi olması en fazla şiir yazan padişah olmasını sağlamıştır. Divanı torunlarından II. Mahmud'un kızı Âdile Sultan tarafından bastırılmıştır.

Dillerde meşhur olmuş çok güzel beyitleri vardır.

Kimi ar'ar dedi kadd-i dildâra kimi elif
Cümlenin maksûdı bir ammâ rivâyet muhtelif

Yârin muhteşem endâmını görünce bazıları ardıç ağacına, bazıları da elif harfine benzetti. Aynı şeyi söylemek istiyorlar tabii amma, üslûp âlimde başka câhilde başka olmaktadır. Yani herkes meşrebince ifâde ediyor. "Üslûb-i beyân, ayniyle insân!"

Bî-vefâ yârin Muhibbî cevrini ma'zûr tut
Yârsız kalır cihânda ayıpsız yâr isteyen

İnsanları eksikleri ile beraber sev. Zira kusursuz dost arayan dostsuz ve arkadaşsız kalmaktadır.

Mülk ü dünya kimseye bâkî değil, akıbet berbad olur
Ey Muhibbî, "şöyle farz et kim Süleyman olmuşuz"

Kanunî Sultan Süleyman ömrünü saray eğlencesinden uzak, ilim, gazâ ve memleketlerini imar faaliyetleri ile geçirdi. Kırk altı

yıllık uzun saltanat döneminde, sarayı dünyanın en güzel, en alımlı ve câzibeli kadınları ile dolu iken, onun neredeyse bir tek Hurrem Sultan'la olması bu tezi açık bir biçimde ortaya koymaktadır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın, Mahidevran,[335] Gülfem[336] ve Hürrem Sultan isminde üç hanımı bilinmektedir. Bu hanımlarından Abdullah, Murad, Mahmud, Mustafa, Mehmed, Cihangir, Bayezid, Selim isimlerinde sekiz oğlu ve Mihrimah Sultan isimli bir kızı olmuştur.

Şehzade Abdullah, Murad ve Mahmud küçük yaşlarda iken vefat etmişlerdir. Şehzade Mehmed yirmi iki yaşında iken vefat etti. Şehzade Cihangir çok sevdiği ağabeyi veliaht şehzade Mustafa'nın öldürülmesi üzerine, üzüntüsünden kısa süre sonra yirmi iki yaşında iken öldü. Şehzade Mustafa, saltanat davasına kalkıştığı gerekçesi ile idam edildi. Şehzade Bayezid ise açıkça isyan ederek kardeşi Selim ile yaptığı mücadele neticesinde mağlup olduktan sonra İran'a kaçtı ise de geri gönderildiğinde yolda öldürüldü.

TÜRK ASRI

Sultan Süleyman'ın şöhreti Avrupa'da, bizzat idare ettiği on üç seferi ile olurken Osmanlı ülkesinde ise daha ziyade tertip ettirmiş olduğu kanunlar ve âdil idaresi dolayısıyla oldu.

Bu bakımdan Avrupa'da "Büyük Türk", "Muhteşem Süleyman" isimleri ile anılırken Türkler arasında "Kanunî" lakabı ile revaç buldu.

Yirmi altı yaşında tahta geçip kırk altı sene saltanat sürmesi, devrinin umumiyetle zafer ve zenginliklerle dolu bulunması, imparatorluk camiasının nizam ve adalet esâsları dâhilinde idaresi, onun halk üzerinde çok büyük bir saygı ve sevgi uyandırmasının başlıca âmilleridir.

Uzun saltanat devresi boyunca Osmanlı orduları Avrupa, Asya ve Afrika kıtalarında birçok muharebeler yapmış, kazanılan zaferlerle imparatorluk arazisi her üç kıta üzerinde büyük genişlemeler kaydetmiş, bizzat birçok seferin yüksek kumandasını üzerine almıştır. Devletin genişleme ve yükselmesinde şahsen büyük hissesi vardır.

Babası Selim Han'dan devraldığı 6.500.000 km² Osmanlı toprağını, yaptığı fetihlerle 14.800.000 km²'ye ulaştırdı. Batıda Almanya içlerine kadar fetihler yapılırken, doğuda Hazar Denizi'ne ulaşıldı. Türkiye-Orta Asya birleşmesi sağlandı ve her alanda gelişmeler kaydedildi. Bütün Arabistan, Ortadoğu dâhil, Hind Okyanusu'nda, Umman Denizi, Basra Körfezi, Kızıldeniz ve Kuzey Afrika'dan Atlas Okyanusu'na ulaşıldı.

"Türk Asrı" denilen on altıncı asırda, Osmanlı Devleti'nin hükümdarı Süleyman Han'ın, dünyanın bütün kralları ve beylerine karşı yüksek otoritesi vardı. Roma-Cermen İmparatorluğu, Portekiz, İspanya, Fransa, Milano, Napoli, Papalık, Ceneviz, Venedik, Macaristan, Avusturya, Lehistan, Rus Knezleri, Safevî, Gürgâniye, Özbek devlet, krallık, dukalık ve sultanlığı ile münasebetlerde bulunuldu.

Dünyanın her tarafındaki Müslümanlarla irtibat kurulup, dertlerine derman olunarak, yardımlarına koşuldu. İspanya'daki Endülüs Müslümanları, Hıristiyanların zulmünden kurtarılıp, Kuzey Afrika'ya ve Osmanlı topraklarına taşındı.

Bu büyük kumandanlık vasfı yanında âmme hukukuna ve mevzuata riâyette azamî hassasiyet gösterdiği ve bunu tesiste de müstesna derecedeki adalet saygısının rol oynadığı, yerli ve yabancı kaynaklar ve müşâhitler tarafından takdir ve hayranlıkla belirtilmiştir.

Sultan Süleyman'ın daha saltanatının ilk günlerinden itibaren halka zulmeden ve reâyâ evlâtlarını esir olarak satan idare ve ordu mensuplarını hiçbir zaaf ve müsamaha göstermeden cezalandırması adaletinin ilk tezahürü olmuştu. Saltanatı boyunca suçsuz bir kimse azledilmediği gibi, ağır bir töhmet ile azledilen de kolay kolay tekrar bir makama getirilmezdi.

Tarihçi Peçevi bu hususta birçok misâller vermektedir. Sultan Süleyman'ın fevri bir tabiata sahip olmaması, kararlarını düşünüp taşınarak ve ekseriya vezirlerine de danışarak vermesi, temkin ve itidali elden bırakmaması, ona muvaffakiyet yolunu açan ve büyüklüğe götüren hasletlerden sayılmaktadır.

Devlet kudret ve nüfuzunu her şeyin üstünde tuttuğu, devletin yüksek menfaatlerine aykırı saydığı hareketlere tevessül eden kimseleri, en sevdikleri bile olsa, feda etmekten çekinmediği bir vakıadır. Onun, umumiyetle iyi adam seçtiği, veziriazamlarını, vezirlerini ve diğer nişancı, defterdar, kazasker gibi yüksek derecedeki vazife sahiplerini dirayetli, liyakat ve tecrübe sahibi kimseler arasından intihab (ayırıp seçme) eylediği de muhakkaktır.

ORDU, DÜŞMANIN GÖZÜNÜ KÖR EDER!

Ordu ve idare mensupları üzerindeki münâkaşa götürmez nüfuzu, telkin ettiği saygı ve sevgi hisleri, vazife sahiplerinin durumlarını daima göz önünde bulundurarak bunların terakki ve terfileri ile ilgilenmesi sayesinde gittikçe kuvvetlenmişti. Bu zihniyet ve duygu o derecede köklü idi ki, bazen askerlerin ve halkın sevip saydığı Şehzade Mustafa, Şehzade Bayezid ile İbrahim ve Ahmed paşaların idamları gibi vakalar onun hakkındaki müsbet kanaati zerre kadar değiştirememişti. Bu yüzden ölüm haberi orduda yayılınca istisnasız bütün asker, memleketin her tarafında da bütün halk derin bir teessüre kapıldı.

Orduyu karada ve denizde o kadar güçlü bir hâle getirmişti ki aynı senede merkezden en uzak üç bölgede dünyanın en güçlü devletleri ile çarpışacak durumdaydı. 1538 yılında Kanunî Sultan Süleyman Boğdan Seferi'ne çıkarken Barbaros Hayreddin Paşa dünya Hıristiyan güçlerinin bir araya getirdiği en büyük donanma gücüne Hadım Süleyman Paşa da Hind sularında Portekizlilerle mücadeleye girişiyor ve ardı ardına zafer haberleri İstanbul semalarında çınlıyordu. Yine Alman-Avusturya orduları Budin önünde Kanunî daha İstanbul'dan Edirne'ye ulaşmadan sayıca oldukça az Osmanlı uç kuvvetleri tarafından perişan ediliyordu. Cezayir önlerinde ise Hasan Paşa Avrupa İmparatoru addedilen Şarlken'i öyle bir perişan ediyordu ki neredeyse hükümdarlık yapmama ve bir manastıra çekilme kararını verdiriyordu. Nitekim daha sonra Şarlken İspanya'yı oğlu Filip'e, Avusturya'yı da kardeşi Ferdinand'a vererek idareden çekilecektir.

Osmanlı'nın bu muhteşem padişahının karşısına hiçbir güç çıkamazken son derece vurucu bir hâle getirdiği uç kuvvetleri de kısa bir sürede düşmanlarını perişan edebiliyordu. Bu itibarla on beş milyon kilometrekareye ulaşmış ülkesini düşman tehlikesinden koruyabilmek için Kanunî her yıl silaha ve donanmaya önemli bir meblağ ayırmak zorunda kalıyor ve bu konuda hiçbir fedakârlıktan çekinmiyordu.

Kanunî'nin hazır bulunduğu bir divanda memleket meseleleri konuşulurken, mevzu orduya ve askerliğe intikal etmişti. Vezirlerden biri:

"Şevketlü Hünkârım, aklıma geleni aynen arz etmeme müsaade var mıdır? Padişahın "Söyle" demesi üzerine vezir:

"Görüyorsunuz ki Ordu-yı Hümayun azim bir yekûna baliğ oldu. Bu azîm ordu, hem memleket gelirini yer bitirir, hem de tenâsüle mâni olur ve hem de unutmamalıyız ki ecdadı izamımız az, fakat iyi yetişmiş ordular ile cihanı fethetmişlerdir. Azîm miktar ile ordu beslemek fakr ü zarurete ve kıhtı nüfusa bâis olur" dedi. Padişah:

"Re'yiniz mahzı hakikattir. Lâkin zaman geçmiş, şartlar değişmiştir. Ecdadı izamımız bir avuç leşker ile cenk ederken ülkeleri de avuç içi kadardı. İmdi, Allaha şükür dünyalar üzerinde cenk eder ve buralarda varlığımızı korumaya çalışırız. Hem siz dahi unutmayasız ki güçlü bir ordu, a'dânın gözün kör, kulağın sağır eder. Cesaretin kırar ve memleketlerimize hücum için anda kuvvet ve kudret bırakmaz" demiştir.

Askerinin Kanunî katında çok büyük bir yeri ve değeri vardı. Seferlerde hâl ve hatırlarını sorar dertleriyle deyim yerindeyse tek tek ilgilenirdi. Korfu Kalesi düşmek üzere iken bir top mermisinin dört neferi şehit etmesi üzerine, "Bir mücahid kulumu böyle bin kaleye değişmem" diyerek kuşatmayı kaldırtması dikkat çekicidir. Bu itibarla asker kulları da padişahı çok sever, çoğu kez "Seninle Hind'e Sind'e ve Kafdağı'nın ötesine gideriz" diyerek duygu ve düşüncelerini belirtirler uğruna canlarını seve seve verirlerdi.

AHİRET KARINDAŞIM!

Kanunî Sultan Süleyman, âlimler ile Allah dostlarına çok hürmet eder, her birine hâllerine göre izzet ve ikramlarda bulunurdu. Sümbül Efendi ve talebesi Merkez Efendi'ye, Ubeydullah-ı Ahrâr hazretlerinin halifelerinden Baba Haydar'a ve İstanbul'daki diğer evliyaya çok hürmet gösterirdi. Ömrünün sonuna doğru, Nureddinzade Muslihiddin Efendi'yi yanından hiç ayırmaz olmuştu.

Âlimlere danışmadan hiçbir iş yapmaz, Allah dostlarının nazarlarını üzerinden eksik etmezdi. Âlimler için medreseler, evliya için tekkeler yaptırırdı. Özellikle büyük âlim Ebussuud Efendi'ye gösterdiği saygı ve hürmet her türlü takdirin üzerindedir. Devlet meselerinden genelde uzak durmaya çalışan Ebussuud Efendi'ye sık sık başvurur düşüncelerini alır, istişarede bulunurdu. Uğurlu ve bereketli olacağı düşüncesiyle Süleymaniye Camii'nin temel atma töreninde mihrabın temel taşını ona koydurmuştu. Niş'ten yazıp gönderdiği şu mektuptaki ifadeleri bu büyük âlime duyduğu hürmeti gösteren en önemli belgedir:

"Hâlde hâldaşım; sinde sindaşım, ahiret karındaşım, Tarik-i Hak'da yoldaşım Molla Ebussuud Efendi hazretlerine!

Sonsuz dualar ettikten sonra hâliniz nicedir? Sağlığınız ve sıhhatiniz nasıldır? Hazret-i Hak hazine-i hafiyesinden kemal-i kuvvet ve nihayet-i selamet nasip eyleye. Keremli ve bereketli lütuflarınızdan niyazımız odur ki mübarek vakitlerde bu âcizlerini kalplerinden çıkarmayıp unutmayalar. İnşallah düşman hezimete uğrayıp elem ve kederli; asker-i İslam ise Allahu Teâlâ'nın rızasına uygun hareket ederek mansur ve muzaffer olur.

Ed-Duâ, sümme'd-duâ, bende-i Hudâ Süleyman-ı bî-riyâ."[337]

KUL HAKKINA RİAYET

Her Osmanlı padişahı gibi Kanunî Sultan Süleyman da kul hakkına çok riayet eder, ahirette kendinden hesap sorulmasından çok korkardı. Çeşitli hizmet birimlerinden meydana gelen Süleymaniye Külliyesi tamamlanınca, mimarından işçisine kadar orada çalışanlardan helâllik almak istedi ve çalışanların hepsinin toplanmasını istedi.

Verilen gün ve saatte herkes geldi. İnsanların hakkı geçmemesi için onları bekletmekten de hoşlanmayan Sultan Süleyman Han saatinde gelerek kendisi için hazırlanan yere geçti. Sultanlar sultanı, en tatlı sesiyle, önce Allahu Teâlâ'ya hamdetti. Sonra Peygamberler sultanına salavât getirdi. O'nun güzel ve güzîde ashabını hayırla andı. Sonra da ecdadına ve bütün din kardeşlerine, Fatihalar gönderip duada bulundu ve:

"Ey din kardeşlerim! Can kardeşlerim! Görüyoruz ki, bu cami-i şerif tamamlanmıştır. Ona emeği geçenlerin cümlesinden Cenabı Hakk razı olsun! Ancak hemen şunu söylemek istiyorum ki, çalışıp da hakkını alamamış kim varsa gelip bizden istesin" dedi. Çıt çıkmıyordu. Padişah sözüne devam edip:

"Olabilir ki, hakkını alamayan kimse burada değildir. Burada olanlara ahdim olsun ki, gelmeyenlere söyleyeler. Onlar da gelip haklarını bizden alalar" dedi. Hiç kimse çıkıp benim şu hakkım var demedi. Anlaşılıyordu ki inşaat sırasında büyük bir titizlik gösterilmiş hiç kimsenin hakkı kalmamıştı.

Vesikaların tetkikinden anlaşıldığına göre; inşaatın en yoğun zamanlarında bile, çalıştırılan at, merkep ve katırların çayıra salınma saatlerine bile bilhassa dikkat edilmiş, hiçbir mahlûkatın hakkına tecavüz edilmemesine gayret gösterilmişti.

İMAR FAALİYETLERİ

Pek çok hayrat ve iyilikleri olan Kanunî Süleyman Han, imar faaliyetleriyle de uğraştı. Türk mimarisinin ölmez eserleri olan; camiler, medreseler inşa ettirdi. Birçok ata yadigârını da yeni baştan yapılır şekilde tamir ettirdi. En muhteşem eser, şüphesiz Mimar Sinan tarafından yapılan Süleymaniye Külliyesi'dir. Halk arasında yaygın olan şu sözler gerçeğin tam ifadesidir:

"Süleymaniye'nin sahibi Süleyman, mimarı Sinan, hamuru imandır."

Fatih Sultan Mehmed Han'ın kurduğu Sahn-ı Seman medreselerinin ilmî bütünlüğünü tamamlamak, Süleymaniye Camii ve külliyesine nasip olmuştur. İstanbul'un yedi tepesinden birinin

üstünde kurulan Süleymaniye Külliyesi, cami-i şerif, tıp fakültesi, dört medrese, mülâzımlar medresesi, darülhadis, hastane, imaret, tabhâne, dârülkurrâ ve türbelerden meydana gelmiştir.

Kanunî, Süleymaniye Külliyesi'nden başka, babasının nâmına yaptırdığı Sultan Selim Camii ve müştemilâtı; oğulları şehzade Mehmed ve Cihangir nâmına yaptırdığı cami ve tesisler; kızı Mihrimah Sultan nâmına olan Edirnekapı ve Üsküdar camileri; zevcesi Hurrem Sultan nâmına inşa ettirdiği Haseki Sultan Camii, medrese ve darüşşifası İstanbul'un çehresini güzelleştiren eserler olmuştur.

İstanbul'daki Kırkçeşme denilen su yolları da, Kanunî'nin büyük ve faydalı eserlerindendir. 1555 yılında başlanıp, 23 Haziran 1563'te tamamlanan su yollarına evvela dört yüz yükten (bir yük yüz bin akçe demektir) fazla (40.203.060 akçe), sonra büyük sel sebebi ile bazı yerleri yıkılınca doksan sekiz yük (9.800.000 akçe) daha harcanmış ve böylece su yolları toplam 50.054.207 akçeye mal olmuştu.

1563 senesinde vuku bulan ve padişahın İskender Çelebi Bahçesi'nde (bugünkü Yeşilköy ve Florya taraflarında) bulunduğu bir sırada hayatını da tehlikeye sokan büyük selden sonra, Mimar Sinan marifetiyle Büyükçekmece Köprüsü yaptırılmıştır. Buna Temmuz 1565'te başlanmış ve Ağustos 1567'de tamamlanmış olup toplam 11.450.000 akçe sarf edilmişti.

Kanunî imparatorluğun diğer yerlerinde de bu türlü tesisler vücuda getirmişti. Bağdad'da Şiîlerin uzun bir müddet evvel yıkmış oldukları İmam-ı Azam Ebu Hanife türbesini imâr ettirdi. Yanında bir cami ile bir imaret inşa ettirdi. Yine Bağdad'daki Kâdiriye tarîkatinin kurucusu şeyh Abdülkadir Geylani türbesini ve camiini tamir ile bunlara kâfi derecede evkaf tahsis eylemiştir.

Konya'da Mevlânâ Celaleddin Rumî Türbesi yanında iki minareli bir cami ile bir semahane, bir imaret ve dervişler için hücreler yaptırmıştı. Seyyid Gazi kasabasında Seyyid Battal Gazi türbesi civarında bir büyük tekke, cami, medrese ve imaret tesis etmiştir.

Bu devirde feth edilen bütün kale, palanka ve kasabalardaki birçok kiliseler onarılarak camiye tahvil edilmiş, bulunmayanlara

da yeniden cami yaptırılmıştır. Padişah, Kudüs'te Kubbetü's-Sahra denilen mukaddes makamın duvarlarının içini ve dışını nakışlı çinilerle süslettirmiştir.

Kâbe'yi eski halîfeler gibi, tamir ve tezyine çalışan ilk Osmanlı padişahı Kanunî olmuştur. Bu tezyinatın cevazı hakkında Müftü Ebussuud Efendi'den fetva almış ve inşaatın Mekke, fukahası ile hanefî, şafiî, mâlikî ve hanbelî mezhepleri imamları huzurunda yapılmasını emretmiştir. Kâbe örtüleri için vaktiyle Mısır sultanları tarafından ihdas edilen evkafa yenilerini ilâve etmiştir.

SÜLEYMANİYE KÜLLİYESİ

Dönemin tarihçisi Celalzade Mustafa Çelebi Kanunî Sultan Süleyman'ın en muhteşem eseri olan Süleymaniye Külliyesi ile ilgili olarak şu kıymetli bilgileri vermektedir:

Zamanın Nuşirevan'ı, savaş meydanlarının kahramanı, Türk'ün ünlü sultanı olan Kanunî Sultan Süleyman'ı, geçmişteki diğer padişahlarla bir tutmak doğru değildir. Onun kulları arasında şahların, kralların kıskandığı birçok beyler, sultanlar, hanlar ve necaşiler vardır. Zamanında yapılan fetihler ve inşa edilen şaheserler hiçbir padişaha kısmet olmamıştır.

Dünyaya birçok ünlü padişahların geldiği inkâr edilemez. Fakat bunların çoğu, milletlerini ve halklarını ezip kırmışlardır. Ehrimen'in de fetihleri pek çoktur; fakat yaptığı zulümlerin de haddi hesabı yoktur. Tarih, hem ondan ve hem de fazilet sahibi olanlardan bahsetmiştir.

Serçe ile şahin, yıldız ile güneş nasıl ki birbirinden farklı ise, Kanunî ile öbür padişahlar arasında da böyle büyük farklar vardır.

İnsanın dünyadaki mevkiinin derecesi ne kadar yüksek olursa olsun, şahsıyla bir varlık gösteremez. Dünyada esasen hiçbir şey sabit değildir. İyi talihe hiçbir zaman güvenilmez. Bülbül baharı görünce şevkle ötmeye başlar. Fakat ne bahar ilelebet devam edebilir ve ne bülbülde o şevk ve sefa sürekli kalabilir. Bir hazan yeli esince, o bülbülün dili bağlanır.

Akıllı olanlar iki günlük dünyaya bel bağlamazlar; onun cilvelerine aldanmak büyük bir gaflettir. Dünya hayali geçici bir andır. Ömür, bir muma benzer. O ışık, o mumda sürekli kalmaz; er geç söner. Sevinç bir gölgeye benzer. Eni ve boyu sürekli değişir. Gül, güzellik, su, ateş ve yele benzerler. Bunlara gönül vermeye gelmez.

Akıllı kimseler, bilgili adamlar şunu iyi bilirler ki, ömrün yüzü ancak hayat aynasında görülebilir. İnsanın sağlığında hayırlı işler yapması, değerli eserler bırakması gerekir. İnsanın unutulmayacak bir şeyi varsa, o da bıraktığı eserler ve yaptığı hayırlı işlerdir. İnsan ölür; ama geride bıraktığı şaheserler ölmez.

İşte bunlar Sultan Süleyman'ın bildiği ve ona göre hayatını şekillendirdiği şeylerdi. Dünyada adını yaşatacak hayırlı eserler yaptırmayı sürekli düşünüyordu. Bu düşüncelerinin sonunda gayet büyük, yüksek ve muhteşem bir cami, bir imaret ve bir de medrese yaptırmaya karar verdi. Mevkii için yüksek ve denize nazır ve aynı zamanda havadar olması düşüncesiyle Eski Saray yerini uygun buldu. Bu hayırlı kurumların, İstanbul'un en güzel yerinde yapılması ve görünüşü ile de gönülleri şenlendirmesi düşünülmüştü.

Bu işe girişmeden önce, ünlü mühendis Mimar Sinan ile uzun uzadıya görüştü. Mimar Sinan, bu hayırlı yapıların planlarını hazırladıktan sonra padişaha gösterdi. Planları padişaha beğendirdikten sonra, önce camiin yapılacağı yere gitti ve oraların zeminini tesviye ettikten sonra kazıklar çakıp ipler gererek plana göre camiin temel yerlerini tespit etti. Birçok ameleler ve ustalar toplayarak temelleri kazdırdı. 956 senesi Cemaziyelevvel'inin 21. günü, (17 Haziran 1549) padişah atına binerek bütün devlet adamları ve İstanbul'un âlimlerini de yanına alarak oraya gitti. Birçok sadakalar verip bağışlar yaptıktan sonra sürü ile koçlar, kurbanlar kestirdi. O gün yetimlerin ve fakirlerin yüzü güldü. Bunlar ve orada hazır olan herkes el açıp hayırlı dualarda bulundular.

Bu sırada padişah ve İstanbul'un ünlü müftüsü Ebussuud Efendi, gidip camiin mihrap yerini Mimar Sinan'a sordular. Onun yer göstermesiyle Ebussuud Efendi mübarek elleriyle oraya taş koydu. Hafızlar Kur'ân okumaya başladılar. Bu esnada birçok askerler

geldi. Padişah sarayın ünlü mühendislerinden Hüseyin Çelebi'yi görevlendirerek bunların başına koydu. İnşaat işlerini ve yapılacak masrafları da onun görüşüne bıraktı. Gerek cami ve gerek öbür tesislerin belirlenen esaslar üzerine yapımına hicrî 956 (1549) tarihinde başlandı ve 963 yılı şevval ayının dokuzuncu cumartesi günü, cami kubbesinin inşası son buldu.

Camiin kapı tarafları ile köşeleri mermerden yapılmış ve güzel nakışlarla süslenmiştir. Mihrabın karşısındaki kapının üzerinde, dış taraf cephesinde Arapça "Allah'tan başka ilah yoktur; Muhammed aleyhisselam O'nun resulüdür" yazılmıştır.

Camiin harem kapısı çok gösterişli yapılmıştı. Bu haremin dört köşesinde, mermerden yapılmış yüksek sütunlar ve bunlar üzerine yapılmış yüksek kemerler görülür. Bu kemerler üzerinde de birçok küçük kubbeler vardır. Camiin oldukça yüksek minareleri ve muazzam kubbeleri akılları hayrete düşürür. Haremin kıble tarafının sağ ve solunda iki avlu vardır. Bu avlularda pek ağır ve renkli mermerler üzerine yay biçiminde yapılmış kemerler ve birçok da kubbe göze çarpar. Bu mimari tertibi sayesinde camiin itibarı çok büyüktür. Mihrabın karşısındaki büyük kapıda muhteşem süslemeler vardır. Bunların bir benzeri başka hiçbir yerde görülmemiş ve duyulmamıştır.

Kapının üstünde şu âyet yazılıdır: "Selam vererek içeri giriniz de emin ve müsterih olunuz."

Kapılarda kilit, halka vesair gibi madenî kısımları altın ve gümüşten ve çerçeveleri mermerden yapılıdır ki, bunda da birçok değerli nakışlar göze çarpar. Harem içinde yüksek şadırvanlı pek güzel bir havuz vardır.

Havuzun suyu tatlı ve gümüş gibi berraktır. Havuzun etrafında birçok musluksuz borular vardır ki bunlardan her zaman sular akar.

Camiin kubbesi o kadar muazzamdır ki, buna dünyanın başı dense çok görülmez. Bu kubbe, sanki Kur'ân'ın azameti düşünülmüş de ona bir mahfaza olarak yapılmış gibidir.

Ezan okunması için yapılan dört minarede, Peygamber efendimizin dört sahabesi gözetildi. Bu minareler ikisi ikişer ve ikisi de üçer olmak üzere toplam on şerefelidir. Bunlar, Allah'ın resulünün cennetle müjdelenmiş on sahabesi düşünülerek yapılmışlardır.

Sultan Süleyman'ın bu şaheserine ikinci Kudüs ve hatta cennet denilse yeri vardır. Büyük kubbe üzerinde de dört büyük kemer yapılmış ki bunlar da gökkuşağı kadar güzel görünmektedirler.

Sağda ve solda, dört tane somaki mermer sütun vardır ki bunların dünyada eşleri bulunmaz. Bu sütunların ikisi İstanbul'da idi. Diğer ikisi ise Mısır'ın İskenderiye şehrinden gemiyle getirilmiş ve bu camiye kısmet olup burada kullanılmıştır.

Camiin kıbleye göre sağ ve solunda iki kapısı vardır. Mihrabın aksi tarafında, mermer sütunlar üzerinde kubbeli olmak üzere ikinci bir mescit daha vardır. Gerek büyük harem ve gerek küçük mescidin her ikisi, dış hareme yani avluya bakmaktadır. Dış avlunun merkezî noktasında bir çeşme yapılmıştır. Bu çeşme dört cepheli olup her bir cephesinde on sekiz musluk vardır.

Kubbenin yukarısından aşağıya doğru bazı zincirler sarkıtılmıştır. Bunların uçlarına, türlü türlü renklerde sırça ve billurdan yapılmış yuvarlak toplar asılmıştır. Bunlar birçok hüner sahibi ustanın camiye bıraktığı yadigâr eserlerdir. Bu topların aralarında yıldızları andıran birçok kandil bulunmaktadır. Bu camii, masraf vesaire yönüyle Kanunî Süleyman tarafından; plan, yapı, nakış vesaire yönüyle de Türk sanatkârları tarafından bir şaheser olarak yadigâr bırakılmıştır.

Camiin her bir tarafında, hava ve ışık alması maksadıyla birçok pencere ve kapılar açılmış ve bunlar gayet güzel ve çeşitli camlarla süslenmiştir.

Camların bir kısmı sırlı olduğu için ayna vazifesi görmektedir. Bunlara güneş yansıyınca her biri güneş ve yıldız gibi görünür.

Camiin mihrabı gayet parlak ve cam gibi saf ve düzgün mermerlerden yapılmıştır. Her tarafı mahir ustalar tarafından süslenen bu mihrap, görülmeye layık bir tablo hâline sokulmuştur. Bunun iki

tarafında buhurdanlıklar ve rahleler üzerine konulmuş mushaflar bulunmaktadır. Mihrabın yanında, hutbe okumak için yapılan yüksek bir minber vardır. Bu minber, saf renkte mermerden yapılmış ve yapı tarzında büyük bir mimari ustalık gösterilmiştir.

Mihrap ile minberin karşısında mermer sütunlar üzerinde yapılı bir sofa vardır. Burası Kur'ân, ezan ve Peygamber'in hadislerini okuyanlarla vaaz verenler için yapılmıştır. Bunun yanlarında da geniş yerler bulunmaktadır ki, isteyen buralarda da namaz kılabilir.

Alt katta ve birinci safın önünde, en meşhur hattatlar tarafından gayet sanatkârâne bir şekilde yazılmış, yaldızlarla süslenmiş ve itinalı bir şekilde kaplanmış mushaflar ve bu mushaflara ait değerli, ağır kumaşlardan yapılma kılıflar ve rahatça okumak için güzel kokulu keresteden yapılmış rahleler vardır. Bu saydıklarımızın hepsine de fazlasıyla emek verilmiştir.

Mihrabın sağ ve sol tarafında en iyi ustalar tarafından yapılmış yaldızlı şamdanlar ve birçok cüzler ile bu katın bazı yerlerinde vaizler için kürsüler vardır. Cuma ve bayramlarda padişahın bu camide namaz kılmasına mahsus olmak üzere, mihrabın sol açığında mermer sütunlar üzerine ayrı bir kat daha yapılmıştır.

Camiin sağ ve solunda dört yüksek medrese göze çarpar. Burada Türk öğrencilere, haftada dört gün yüksek seciyeli âlimler tarafından ders verilmektedir. Bu medresede, hepsi de kubbeli olan birçok odalar bulunmaktadır.

Bu medreseler sayesinde ilmin ve âlimlerin itibarı ve hocaların şerefi arttı. İlimle kemâle erme taraftarları çoğaldı. İlim sahiplerine de yüksek maaşlar bağlandı. Müderrisler ve talebeler padişaha dua etmeye başladılar.

Cami mihrabının karşısında, sağ tarafında Hazret-i Peygamberin hadislerini öğretmek için büyük ve yüksek bir bina yapıldı. Bu binanın birçok odaları vardır. Burada hadis ilimleri okutulmakta ve ara sıra halka o hadislerden öğütler verilmektedir.

Padişahın Kur'ân'a çok hürmet ve muhabbeti olduğundan okuyucuların düzgün bir tarzda okuyabilmeleri için tecvidden anlayan

öğretmenler tayin edilmiştir. Bunlar, yetim Müslüman çocuklarına hem Kur'ân okumayı ve hem de tecvid öğretmeye başladılar.

Bu kadar hayırlı müesseseler yapıldıktan sonra bunların yanı başında bir de hamam yapılmalıydı. Bilindiği gibi Müslümanlığın esaslarından biri temizliktir. Padişah bu hususa önem vererek, camiin sol tarafındaki medreselerin bitişiğinde gayet güzel bir hamam yaptırdı.

Camiin birinci hareminin kapısı karşısında, misafirlerin dinlenmeleri için büyük bir imaretle on sekiz adet misafirhane yapıldı. Bunların yazlık ve kışlık avluları ile önlerinde saf mermerden yapılmış havuzları ve çeşmeleri vardır.

Bu imaretin mutfağından sabah ve ikindi vakitleri, çini tabaklar içinde mevsime göre tepsilerle çeşit çeşit yemekler, turşular vesaire verilmektedir. Yanlarında hayvanları bulunan yolcuların hayvanları için yer gösterilir ve sarayın ahırından yem de verilir. Bundan başka, medreselere softa adıyla kaydedilen talebelere de özel yemekler verilmektedir. Diğer fukara ve muhtaçlara da her gün düzenli şekilde taslar dolusu yemekler dağıtılır.

Padişah tarafından bu imaret civarında bir de hastane yapılması emrolundu. İstanbul'da bulunan muhtaç ve hasta kimseler burada bedava tedavi edilmekte ve gerektiğinde yatırılarak mizaçlarına göre onlara ilâçlar ve yemekler verilmektedir. Bu hastanenin de mutfağı, hamamı ve yatma yerleri ayrıca bahçeleri ve havuzları vardır. Tedavi saatleri her gün sabahtan öğleye kadar devam etmektedir.

Ticaret maksadıyla İstanbul'a gelen tüccarlar için de hanlar yapıldı. Buralarda konaklayacakların kişiliklerine göre birbirinden farklı odalar, salonlar vesaire yapıldı. Bunların etrafında dükkânlar ve çarşılar inşa edildi. Alışverişler bu dükkân ve çarşılarda yapılmağa başlandı.

İmaret işleri son bulunca padişah, sarayın buyruk kâtibi Mustafa Çelebi'yi buranın mütevelliliğine tayin etti. Bu zât, bir zamanlar Medine'de de harem ağalığında bulunmuş; ilim sahibi, değerli ve dindar bir adamdır. Bu yüzden padişah, imaretin bütün işlerini

onun idaresine bıraktı. Bu hayırlı eserler ve özellikle de padişahın adına yapılan Süleymaniye Camii dolayısıyla şairler de manzum tarihler yazdılar.[338]

SULTAN SÜLEYMAN KANUNNÂMELERI

Avrupa'da ve dış dünyada Büyük Türk ve Muhteşem Türk gibi sıfatlarla anılan Sultan Süleyman, İslam ve Türk dünyasında ise daha sade, daha mütevazı ve fakat büyük bir derinliği bulunan Kanunî unvanı ile anıldı.

Onun Kanunî unvanı ile anılmasının iki mühim nedeni vardır.

Birincisi önceki Osmanlı kanunnâmelerini ve devri icabı, lüzumlu hükümleri *Kanunnâme-i Âl-i Osman* adı altında, İslam hukuku esasları dâhilinde toplattırıp, tanzim ettirmesinden ileri gelmektedir.

Kanunnâme-i Al-i Osman'ın hazırlanmasında Sultan Süleyman Han'a, devrin büyük âlimlerinden olan Kemalpaşazâde ve Ebussuud efendiler yardımcı oldular. *Kanunnâme*; hukuki, idari, mali, askerî ve diğer lüzumlu mevzuları içine alan, başlıklar altında, ceza, vergi ve ahali ile askerlerin kanunlarını ihtiva ediyordu.

Asırlarca tatbik edilen *Kanunnâme*'de; timar ve zeamet sahipleri ile ahalinin hukuki ve mali durumları tespit edilerek, toprakları uşrî, haracî ve mîrî olarak birbirinden ayrılmış, hükümlerin tatbik şekilleri açıklanmıştır.

Kanunnâme'de bildirilen hükümlerin tamamı İslam hukukundan alınarak, Hanefî mezhebine göre tanzim edilmiş, fethedilen ülkelerde, örfî hukuk denilen, önceki idareden kalan kanunlar ve halkın teamülleri de, İslam hukukuna uygunluğu şartıyla *Kanunnâme*'de yer almıştır.[339]

Devleti idare etme, hilâfet müessesesinin gerekleri ve sosyal adalet hususlarındaki hükümler, bizzat Kanunî tarafından titizlikle tatbik edildi.

Sultan Süleyman Han; Atlas Okyanusu'ndan Umman Denizi'ne ve Macaristan, Kırım ve Kazan'dan Habeşistan'a kadar geniş yerleri,

Allahu Teâlâ'nın kelâmı Kur'ân-ı Kerim'in emirleri ile adaletle idare etmeye muvaffak oldu.

Kanunnâme'yi hazırlarken ve tatbik ederken, İslam âlimlerine danışmadan bir iş ve bir kanun yapmadı. Kanunî'nin, kırk altı senelik hükümdarlığı zamanında hazırlanan kanunlar, çok güzel tatbik edilip, devletin tebaasına ve diğer insanlara huzur ve saadet kaynağı oldu.

İkincisi ise saltanata geçtiği andan son nefesini verinceye kadar gördüğü bütün işleri Kanuna danışması ve kanunlar çerçevesinde işlemesi ve ondan zerre kadar ayrılmamasıdır.

KARINCANIN HAKKI

Bir dönem Gülhane bahçesindeki meyve ağaçlarını karıncalar sarmış ne yaptılarsa mâni olamamışlardı. Bunun üzerine Sultan Süleyman, Şeyhülislam Ebussuud Efendi'ye karıncaların öldürülmelerinin caiz olup olmadığı konusunda şöyle bir sual sorup gönderdi.

Dırahtı ger sarmış olsa karınca
Zarar var mı karıncayı kırınca?

Eh Ebussuud Efendi'nin de Kanunî'den aşağı kalacağını düşünmek hayal olurdu.

Sualin cevabı padişahın eline şu şekilde ulaştı.

Yarın Hakk'ın divanına varınca
Süleyman'dan alır hakkın karınca

KANUNÎ'Yİ KANUNA ŞİKÂYET EDERİZ!

Budin Seferi'nden dönüşünde ordu, dar yollardan geçmek zorunda kalmış bu sırada bazı köylülerin tarlası zarar görmüştü. Köylülerden biri durumu padişaha iletmek için uğraşmışsa da görevlilerden bir türlü sultana yaklaşamamıştı. Sonunda elinde bulunan değneği, uzaktan Kanunî'ye doğru fırlatmak zorunda kaldı.

Olay padişahın dikkatini çekmişti. O şahsın derhâl yanına getirilmesini istedi.

Bu emir üzerinde köylü tutularak padişahın huzuruna çıkarıldı. Köylünün de maksadı zaten bu idi.

Sultan Süleyman köylüye:

"Derdin nedir? Neden böyle yaptın?" diye sorunca, köylü:

"Biz fakir köylüleriz. Askerlerinizden bazıları, bizim yeni ektiğimiz tarlalardan geçtiler. Ya bu zararı ödersiniz, ya da sizi şikâyet ederim" dedi.

Bu cevap Kanunî'yi ister istemez güldürmüştü. Köylüye:

"Peki, bizi kime şikâyet edeceksiniz?" diye sorunca köylü:

"Siz Kanunî değil misiniz? Sizi kanuna şikâyet ederiz" deyince, Sultan Süleyman çok memnun olmuş ve hemen köylülerin zararlarını hesaplattırıp zararı ödemiştir.

Kanunî Sultan Süleyman halkın durumunu her zaman takip eder, sıkıntılarının derhâl giderilmesini isterdi. Şu hadise onun reâyâya bakış açısını göstermesi bakımından pek mühimdir.

Padişah birgün meclisinde yakınlarına şöyle sordu:

"Âlemin velînîmeti kimdir?" Orada bulunanlar:

"Elbette ki ufukların pâdişâhı ve ülkenin sâhibi Sultânımız Hazretleri'dir." dediler.

Yakınlarından aldığı bu cevap, pâdişâhın hoşuna gitmedi, bunu kabul etmeyerek şöyle dedi:

"Hakîkatte velînîmet halktır ki, onlar ziraat ve çiftçilikle meşgul olmak için gayret ederlerken âdeta huzur ve istirahatı kendilerine haram ederler. Kazandıkları nîmetlerle de bizi doyururlar."

PADİŞAHIMIZI UYANIK BİLİRDİK!

Bir gün yaşlı bir kadın saraya gelerek mutlaka padişahla görüşmek istediğini belirtmişti. Ne söyledilerse dinletemediler ve sonunda padişahı haberdar ettiler.

Kanunî, "Getirin bakalım ne derdi varmış dinleyelim" buyurdu.

Yaşlı kadın huzura çıktığında evinin soyulduğunu, bundan padişahın sorumlu olduğunu ve zararlarının tazmin edilmesini istedi. Kanunî:

"Hırsız ne almış ana?" dedi. Yaşlı kadın:

"Hiçbir şey bırakmamış ne var ne yoksa götürmüş."

Kanunî gülümsedi ve:

"Bütün evi götürürken sen ne yapıyordun. Bu kadar ağır uyku olur mu? Kabahatli sensin" deyince yaşlı kadın:

"Biz padişahımızı uyanık bilirdik onun için rahat uyurduk. Meğer sen de uyanık değilmişsin" cevabını verdi. Cevap Kanunî Sultan Süleyman'ın çok hoşuna gitmişti.

Derhâl ihtiyar kadının bütün ihtiyaçlarının bizzat kendi mallarından görülmesini emretti.

SÜLEYMAN! SEN KENDİNİ KURTARDIN...

Kanunî Sultan Süleyman'ın naaşı Süleymaniye Camii'ne getirilmişti. Cenaze namazı kılınacaktı. O gün Süleymaniye Camii avlusu ile birlikte cemaate dar gelmişti. Halkın bir ucu Mercan Yokuşu'nda bir ucu Vefa sokaklarındaydı. Bir devre mührünü vuran koca padişah ebediyete uğurlanıyordu.

Namazını Şeyhülislam Ebussuud Efendi kıldırdı.

Namazı kılınmış, fâtihalar okunmuş, defin için kabre yaklaşılmıştı. Padişahın naaşı tam mezarına konacaktı ki elindeki çekmeceyi tabutun içine sıkıştırmaya çalışan bir saray ağası Ebussuud Efendi'nin gözünden kaçmadı.

Ebussuud Efendi derhâl seslendi:

"Dur bakayım ağa! Nedir o? Ne yapıyorsun orada? Ağa:

"Üzerimde bir emanet var Hocam. Bunu yerine bırakmam gerek!" Ebussuud Efendi: "Nedir o görelim bakalım" deyince Ağa:

"Efendim! Bu rahmetli hünkârımızın vasiyetidir. Kabrinde yanına konulmasını istemişti." Ebussuud Efendi:

"Olmaz! Böyle bir şey caiz değil" diyerek mâni olmaya çalıştı. Ağa ise ısrarcıydı:

"Efendim padişahımız mutlaka konulmasını bana ısmarladı. Vasiyetini herhâlde tutmam gerek" sözüyle durumunu arz etti. Artık Ebussuud Efendi de meraklanmıştı.

"Biliyorsunuz dinimizde böyle bir durum söz konusu olamaz. Bari içindekilerin ne olduğunu görüp ona göre karar verelim" dedi.

Ağa elindeki çekmeceyi şeyhülislama uzattı. Şeyhülislam bir de ne görsün. Yıllardır verdiği bunca fetvâlar, bunca hükümler kendi mühürleriyle ve imzalarıyla deste deste paketlenmiş ve çekmeceye doldurulmuştu.

Koca şeyhülislamın rengi uçup gitti. Yüzü kül kesildi. Benzinde bir damla kan kalmadı. Gözleri karardı, gücü dermanı kesildi. Yıkıldı yıkılacaktı. Hemen oracığa çöktü. İki eliyle başını kavradı ve hıçkırıklara boğuldu. Etrafındakilerin şaşkın bakışları altında ağzından fısıltı hâlinde şu cümleler döküldü:

"Ah Süleyman! Sen kendini kurtardın. Bakalım Ebussuud nasıl hesap verecek?"

MANSIPLAR EHLİNE VERİLİRDİ

Sultan Süleyman Han, çevresindeki seçkin ilim sahibi ulemaya danışarak hazırlattığı, kanun ve nizamlarda memuriyete tayin ve azlin esaslarını da tespit etmiş, haksızlıklara mâni olarak, rastgele tayin ve azlin önüne geçmiştir. Kendisi de koyduğu kanun ve nizama tam bir riayet göstermiştir. Bu sebeple, herkes azledildikten sonra bir daha tayin edilmeme korkusuna düşmüş, vazifelerini icrada daha temkinli ve dikkatli hâle gelmişlerdir. Çünkü kanunlara uymayan bir hâlinden dolayı azledilen bir memur, bir daha tayin edilemez, makam ve mansıp yüzü göremezdi.

Bir kimseye imtiyaz hakkı verilmeyen Osmanlı'da, herkes kazancını bileğinin hakkıyla kazanırdı. Mevki ve makam babadan oğula geçmez; akıllı baba vezir, akılsız oğlu çöpçü olabilirdi.

Köle, gösterdiği muvaffakiyet ve sadakat mesabesinde, sadrazamlığa kadar yükselirdi. Asalet meselesi, yalnız Osmanlı hanedanı için mevzubahisti. Ancak Osmanlı hanedanının her şehzadesi tam bir dikkatle, liyakatli ellerde yetiştirilir, Devlet-i Aliyye'nin başına geçmeye layık hâle getirilirdi.

Hiçbir şehzade, vaktini boşa geçirmez, her gün, sabahtan akşama kadar belirli bir programa göre belirli işleri yapmaya, mecbur tutulurdu. Saray, yeni giren bir çıraktan padişaha kadar, herkes için bir mektep vazifesi görürdü.

Herhangi bir memuriyete tayinde; zenginlik, fakirlik, dostluk, ahbaplık gözetilmez, liyakat ön plâna alınırdı.

Zamanın Avusturya sefiri Busbecq'in dediği gibi:

"Herkes kendi mevki ve ikbalinin bânisidir. Türkler, meziyetin insanlarda irsiyet yoluyla intikal ettiğine veya miras kaldığına inanmazlar. Namussuz, tembel ve âtıl olanlar, hiçbir zaman yükselemezler, itibar göremezler, hor ve hakir olup, kenarda kalırlar".

Sınır boylarında birçok başarılara imzasını atan büyük akıncı komutanı Bâli Bey (Koca Bali Paşa) Hicri 926 (Miladi 1519-1520) tarihinden itibaren Belgrad Muhafızlığına getirilmişti. Aynı zamanda Kanunî'nin halasının oğlu olan Bâli Bey bilhassa Macaristan, Almanya ve Polonya seferlerinde gösterdiği yararlılıklardan sonra Kanunî Sultan Süleyman'a bir mektup yazarak kendisine tuğ verilmesi talebinde bulundu. Osmanlı sisteminde sancakbeyine yani bugünkü anlamda Tümgenerale bir tuğ verilirdi.

Batılıların atının üzengisini öpmek için yarıştıkları Muhteşem Süleyman, Bâli Bey'in bu talebine cevabî bir mektup gönderdi. Amma ne mektup! Mektubun sâhibi sanki yedi iklime hükmeden bir süper gücün hükümdarı değildir de, talebesini hüsn-i ahlâkla terbiye eden bir hoca gibidir.

Evet, makam talebinde bulunan komutanına ibretli ve bir o kadar da düşündürücü şu satırlarla hitap eder Muhteşem Süleyman:

"Ya Gazi Bâli Bey!

İftiharu'l-havassi'l-mukarrebin mu'temedü'l-mülûki ve's-salatin kâtilu'l-kefereti ve'l-müşrikîn Lala-i zî-itibarum Gazi Bâli Bey'e:

Tevki-i refi-i hümayunum (padişahın yüce buyruğu) vâsıl olıcak, malum ola ki tarafımızdan irsal olınan (gönderilen) mektup vusul bulup kırâet olundukta sonra mefhum malumumuz olmuştur. On sekiz pare kal'a feth itmişsün. Otuz kızak Tersane-i Âmire'me gönderüp, altmış bin baş göndermişsün. Berhudar ola iki cihanda yüzün ak, ekmeğüm sana helal olsun. Bir tuğ reca eylemüşsün.

Yâ Gazi Bâli Beg! Daha bir tuğ zamanı degüldür. Gerçi sen bize bu hizmeti eyiliği eyledin. Biz dahi senin iyiliğin mukabelesinde size üç iyilik eyledik.

Biri budur ki, size Emirü'l Müminin hitabetiyle hitap eyledük.

İkincisi budur ki, sana hil'at-i fâhire gönderdük.

Üçüncüsi Hazret-i Rasulü Ekrem sallallahu teâlâ aleyhi ve sellem efendimizin tuğın virdük.

Seni bu üç nesne ile ta'zim ü tekrim eyledik (ululadık). Bunların üzerine asla bir ihsan olmaz.

İmdi sen dahi bu iyiliklerin şükrünü yerine getürmeye sa'y eyleyesin (çalışasın). Her iş ve başarıyı Allah'dan bilesin ve zinhar (katiyyen) nefsine gurur getirmeyesin. Kendi kılıncım ile bu kadar memleket feth eyledim, demeyesin.

Memleket Allahu Teâlâ'nındır. Sâniyen Hazret-i Peygamberindir. Sâlisen emr-i Hak ile halifenindir.

Beg olmak ise iki kefeli bir terazidir. Onun bir kefesi cennet bir kefesi cehennemdir. Şunlardan olagör ki, gözleri uyur ise kalpleri uyanıkdır. Cümlenin serçeşmesi (başı) adldır. Anı idegör ki bir günün ibadete sayılır. Hak subhanehu ve teâlâ cümlemizi âdil kullarından eyleye. Serasker ve beylik hesabıyla hükmün yürüdüğü yerlerde olan zulm ü ta'addiden (tecavüzden) ruz ı mahşerde bize itab olur ise senin dâmenine (yakana) yapışam. Ola ki ol günde şerm-sâr (mahcûb) olmayıp yakanı selamet ile alasın.

Bir âdemi hizmete kullanmak murad edinirsen zinhar zâhirî hâline itimad eylemeyesin. Çok kimseler var ki elinde fırsat olmadığı vakit salah yüzini gösterirler. Eline fırsat girdiği vakitde Nemrud olurlar.

Velhasıl âdemleri tecrübe ile kanaat etmeyüp behemehâl aldanmayasun. Göz kulak tutasun. Şayet beyler ve vekiller eyü âdem olsa reâyanun hakkı, hâli iyi olur. Reaya beylerin çerağı gibidir, her kim hataya düşerse halkın hâli yaman olur.

Bazı kimseler vardur ki, gündüz sâim (oruçlu) gice kâimdürler (namaz kılarlar). Amma putperestlerdür. Şunlardır ki mala muhabbet idenlerdür. Halkı mal sevmekten özge azdırıcı nesne olamaz. İmdi sen dahi fâni olan şeye meyl ü muhabbet eylemeyesin.

Nimeti amme-i ibadullah üzerine mebzul (bol) idesün. Kerem elin açasın.

Hased üzere olmaktan begayet (pek çok) ihtiraz idesün (sakınasın).

Gelirimiz giderimize vefa itmez deyü huzursuz olmayasun. İhtiyaç ü zaruret vâki olur ise buraya bildiresin. Mevcud bulunan hazineden sana üç dört yüz kese harçlık vermeye aczim yoktur. Fetholunan kal'aların emval ü erzaklarını Beytülmâl-i Müslimîn içün ahz ü kabz (istimlak) eylemeyesin. Zinhar rıza-yı hümayunum yoktur. Beytülmâl içün bir mikdarını alıp, bâkîsin asker-i İslam'un hakkıdır ve askere riâyet eyleyesin.

İhtiyarlarını baba bilesin. Daha aşağıların kardeş bilesin. Daha aşağıların oğul bilesin. Oğullarına merhamet ve şefkat idesin. Karındaşlarına ikram eyleyesin. Babalarına ta'zim ve tekrim (hürmet) eyleyesin.

Asker-i İslam'a bir vech ile müzâyaka (sıkıntı) çekdirmeyesin. Ve ol diyarlarda mütemekkin olan (oturan) ibadullah fukarasın gözleyesin. Sadakaya muhtaç bulunanların Beytülmâl-i Müslimînden kisvetlerin (elbise) ve zâhirelerin göresün. Fukara Hakk Teâlâ'nın kuludur. Beytülmâl-i Müslimîn ibadullah hakkıdur ve Sâdât-ı kirâmdan (seyyidlerden) mütemekkin olmış var ise ism ü resmi

ile âsitâneme (payitahta) arz idüp bildiresin. Miri tarafından vazife tayin olınup Evlâd-ı Resule bir vech ile müzayaka çekdirmeyesin.

Reaya fukarasına katır ve sürsat zahirelerinden başka yarım akçe teklif ve rencide olınduğına kat'a rızam yoktur. Bizim reâyamızın rahat hâlini, küffârın reâyâsı görüp reşk eylesinler (kıskansınlar). Meyl ü muhabbetleri bizim canibimize olsun.

Kıdvet ül kuzatı vel mekarim madinül fazlı ve'l-kelam Mevlânâ Mustafa Efendi'yi ordu kadısı nasbedib gönderdim. Vardukda kemal-i mertebe şer-i şerife itaat ve inkıyad idesün. "Nucûmu'l-ulemâ-i mascumun" (Ulemanın eti zehirlidir) kavlince hatırını kırmaktan çokca sakınasın Zira ulema varisi'l-enbiyâdır.

Ve bazı kurâ vakf murad eylemişsün. Vallahil azim feth olınan kurâlarun (köy ve kasabaların) cümlesin vakf bağlarsan makbulümdür. Vakfı murad olınan kurâlarun müfredat defterleri gönder ve senden sonra nesl-i Osmaniyye evlâdından gelen padişahla ve vüzerayı izam ve mirmiran ve mirliva ve kuzat ve bil cümle ehl-i İslam'dan her kim ki senün evlâdına riayet eylemeye, lânetullahi aleyhim ecmain üzere olsun. Ruz-i mahşerde davacısı olup husûmet iderüm.

İmdi ya Gazi Bâli Beg! Sen dahi etek der-miyan idüb (ortaya koyup) Din-i mübin uğruna ve umur-ı saltanata bezl-i makdur sarf edesin (elinden geldiği kadar gayret edesin). Yiğidin bahadırların koruyasın. Atun yüğriğin besleyesin ve kılıcını muhafaza edesin hıfz idesün. Kerem kapısını açık tutasun.

"Ni'mel Mevla ve ni'men-nasir" (O, ne güzel Mevla ve ne güzel yardımcıdır) zikrini tekrardan hâli olmayup zâhir erenlerün bâtın erenlerün himmetlerini yoldaş kılup "'ud'û rabbekum tazarruan ve hufya" (Rabbinize yalvararak dua edin) âyet-i kerîmesini boynuna hamail (muska) idüp ve benüm hayır duamı alasın. Hak sübhanehu ve teâlâ uğurun açık eyleye ve a'dâ-yı din üzerine daima asker-i İslam ile seni muzaffer eyleye. İki cihanda yüzün ak ola.

Şöyle bilüp emr-i şerifimle âmil olasın. Sene 983 (1532)."[340]

OSMANOĞULLARI NE OLACAK?

Dünyanın zirve noktasındaki birisi için muhakkak ki en büyük endişe birgün bu nimetin ve bu devletin elden çıkması korkusudur. İşte Kanunî Sultan Süleyman'ın da en fazla endişelendiği ve korktuğu husus bu yüce İslam devletinin zaafa uğramasıdır. Onun için devletini bir nizam ve kanun sistemi üzerine oturtmaya çalışmaktadır.

Âlimlerle bu hususta istişâreler yapmaktadır. Onun yanında olan kazasker, müftü, şeyhülislam gibi ilim adamları yanında sohbetleri ile müşerref olduğu nasihatlerine kulak tuttuğu tasavvuf büyükleri de vardır. Bunlardan bir tanesi de Beşiktaşlı Yahya Efendidir.

Beşiktaşî ve Molla Şehzade lakapları ile de anılan Yahya Efendi, şamlı Ömer Efendi'nin oğludur. Aslen Amasyalıdır. Şehzade Süleyman gibi, o da Trabzon'da ve Şehzade Süleyman ile birlikte aynı hafta dünyaya gelmişti (900/1495). Ancak Şehzade Süleyman'ın annesi Hafsa Sultan'ın sütü kesildiğinden, küçük Süleyman'ı bir müddet küçük Yahya'nın annesi emzirmişti. Böylece, ileride biri cihan biri gönül padişahı olacak bu iki insan, sütkardeşi oldular.

Şehzade Süleyman, Trabzon'dan başlayarak kademe kademe devlet umuru için hazırlandığı gibi, sütkardeşi Yahya Efendi de ilimde yetişti. Daha kendini bildiği yaşlardan başlayarak, riyazet ve mücahade ile nefsine muhalefet etti. Büyük âlim Zembilli Ali Efendi'nin sohbetlerine devam etti. Zembilli'nin dünyasını değiştirmesinden sonra müderris oldu.

Devlet hayatındaki müderrislik hizmeti dolunca da inzivaya çekildi. Zamanını tamamen ibâdet ve iyi işler için harcamaya başladı. Yahya Efendi, süt kardeşi Sultan Süleyman'ın hediyesi olan ve bugün medfun olduğu dergâhında talebelere ders okutmakta ilim yolunda günlerini geçirmektedir. Duası makbul bir büyük zât olduğu artık herkesçe malûmdur.

Kanunî ise Topkapı Sarayı'ndadır. Devlet, kıtalara kol atmıştır. Devlet zirvededir. Cihan, Devlet-i Âliyye'nin önünde eğilmektedir. Ancak Muhteşem Süleyman'ın kimsenin farkında olmadığı sıkıntıları vardır.

Melâmet çekmezem hergiz ki hicran ber-kemal eyler
Ki bir nesne kemal olsa felek anı zeval eyler

dizesini hatırlarcasına belki de imparatorluğunu kemâl noktasında gördüğü ve zevâlin ilk işaretlerini veren bu sıkıntılar, ona uykusuz geceler geçirtmektedir. Belki de ortalıktan el ayak çekildikten sonra o, Topkapı'nın en güzel sofasından Boğaz'a Üsküdar'a, Çamlıca Tepesi'ne, Beşiktaş istikametine bakarak kimseye açamadığı endişelerini yaşamaktadadır.

İşte böyle bir günde padişah, biraderi Yahya Efendi'ye bir Hatt-ı Hümayun gönderir. Padişah mektubunu saray erkânına göre alan memur onu Beşiktaş'a gelerek şeyh hazretlerine dergâh usulünce takdim eder. Hatt-ı Hümayûn'u açan gönüller sultanı, Kanunî'nin şu sualini görür:

"Ağabey! Sen ilâhi sırlara vâkıfsın. Kerem eyle de, bize Osmanoğulları'nın âkıbetinin ne olacağını haber ver. Yoksa nesli kesilip yok mu olacak; yok olacaksa bu hangi sebeptendir?"

Saraydan gelen memur da bir iki dergâh hizmetçisi de ileride iki dizleri üzerine edeble oturmuş beklemektedirler. Efendi Hazretleri, satırlara göz gezdirdikten sonra, hiçbir şey demeden, kamış kalemini mürekkebe batırarak, hattın altına bir yazı düşer ve tekrar katlayarak selâm ve hayır duası ile birlikte aynı ulakla iade eder.

Bu sırada Kanunî, devlet işleri ile meşguldür. Ama zihnini asıl meşgul eden husus süt biraderinden ne cevap geleceğidir. Nihayet birkaç saat sonra cevap geldiği haberi arz edilir.

Kanunî, merakla hattı açar; sualinin altında iki kelimelik bir cevap vardır:

NEME GEREK!

Kanunî Sultan Süleyman, hayretler içerisindedir. Nasıl olur da üstelik kendine kardeş olan bir büyük zât, Devlet-i Aliyye-i Osmaniye-i Muhammediye'nin istikbali ile alâkalı bir suâle "bana ne" manâsına, "neme gerek" diyebiliyordu.

Kanunî, kimseye bir şey belli etmedi. Hatt-ı Hümayun'u usulca katlayıp, bir müddet elinde tuttuktan sonra, iradesini beyan eyledi:

"Kayık hazırlansın. Biraderim hazretlerine gideceğim."

Saltanat kayığı ile Beşiktaş'a gelen Cihan Hakanı, işte bugünkü taşlı yokuşu çıkıp huzura geldiğinde, genç bir mürid kadar heyecanlıdır. Büyük hükümdarı bahçe kapısında kucaklayarak karşılayan Yahya Efendi, içeri geçtiklerinde kardeşine yer gösterdi.

Hâl hatırdan sonra, Kanunî sordu:

"Ağabey bu kadar önemli sualime neden cevap vermediniz? Ne olur, gizlemeyip hakikati bildiriniz. Elbette bizim de ona göre alacağımız tedbirler olacaktır."

Yahya Efendi'nin tebessüm ederek verdiği cevap padişahı şaşırtmıştı:

"Biz, cevap verdik şevketlü sultanım" Kanunî ancak:

"Nasıl?" diyebildi.

Şimdi Yahya Efendi, talebesine ders veren bir müderris gibiydi:

"Bir devlette zulüm ve haksızlık yayılsa, bunu işitenler de "aman neme gerek" dese ve mâni olmasalar; bir koyunu kurt değil de çoban yese, bunu bilenler hakikati söylemeseler; fakirlerin, muhtaçların, gariplerin feryadı göklere çıkıp, bunları taşlardan başkası işitmese, işte o zaman felâkettir. Neslinin o zaman yok olmasından korkulur. Hazinelerin boşalır. Askerin itaat etmez ve yolundan gitmez olur. Şayet bunlar zuhur ederse, işte o zaman yok olmak mukadderdir..."

Karaların Hakanı ve Denizlerin Sultanı, Müslümanların Halifesi, kelimeleri ezberlercesine dinliyordu. Cevap bittiğinde, yere bakan gözlerinden sakalına ılık yaşlar süzüldü.

"Yarabbî milletimizi böyle olmaktan koru" diye cân u gönülden niyaz eyledi.

MUHİBBÎ

Batının Le Magnifique (Muhteşem) lakabını taktığı "Kanunî Sultan Süleyman" şiir alanında da aynı unvanı hak etmektedir. "Muhibbî" mahlasıyla gönülleri fetheden Kanunî, devrin usta şa-

irlerine taş çıkartacak derecede edebî bir maharete sahiptir. Bu sözümüze, artık darb-ı mesel hâlini almış;

Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi

mısraı şahitlik etmektedir. Vecizliğini hâlâ muhafaza eden bu satır, günümüzde de kulaklarda yankılanmakta, dillerde terennüm edilmektedir.

Kırk altı yıl Osmanlı Devleti'nin hükümdarlığını üstlenen Kanunî, babası Selim Han gibi sanata ve sanatçıya son derece ehemmiyet vermiş, devletin en ihtişamlı zamanında gerek ilmî ve gerekse de edebî çalışmaları desteklemiş, bu alanlarda hususi gayret gösterenleri taltif etmiş, mükâfatlandırmıştır. Örneğin, şairler sultanı olarak bilinen Bâkî'nin gazellerini bir divan hâlinde toplanmasını emrettiği bilinmektedir. Nitekim böyle bir teşebbüsle bu büyük şairin şiirleri günümüze kadar ulaşmış, onun nefis eserlerinin bizler tarafından da okunabilmesi sağlanmıştır.

Kanunî'nin tüm şiirlerini içeren divanının Klasik şiirde en hacimlileri arasında olması edebî şahsiyetini açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Yer yer "Meftûnî" ve "Âcizi" mahlaslarını da kullanan padişah, toplam 2799 gazelle yaklaşılması dahi imkânsız olan bir rekora imza atmıştır. Kendinden sonra en fazla şiiri yazan şairlerden Zâtî'nin gazellerinin sayısı 1800'e ancak ulaşabilmiştir.[341]

Neredeyse ömrü seferlerde geçen padişahın, onca devlet meşgalesi içinde şiire nasıl bu kadar vakit ayırabildiği bugün bile edebiyat eleştirmenlerini hayrete düşürmektedir.

Kanunî Sultan Süleyman hemen hemen bütün şiirlerinde aşk ve tabiat konularını işlemiştir. Sosyal ve siyasi konulardan tamamen uzaktır. Yalnız bir iki şiirinde kahramanlık duyguları ile İran üzerine askeri ile yürümeyi arzu ettiğini dile getirmiştir. Kendine olan övgüsü bile büyük bir tevazu hâlinde tezâhür etmektedir.

Muhibbî'nin şiirlerinde dinî-tasavvufî unsurlara da oldukça rastlanmaktadır. Bir İslam halifesi olarak dinî unsurları çok iyi biliyor, zaman zaman Allah'a olan şükran duygularını dile getiriyor, Hz. Peygamber'den övgü ile bahsedip şefaat diliyordu.

Şiirleri oldukça sadedir. O devrin klasik Osmanlıcası iledir. Terkipler fazla değildir. Arapça ve Farsça kelimelerin en çok kullanılanlarını seçmiştir. Her türlü sanat endişesinden uzaktır. Şiirlerinde aynı manâya gelen farklı kelimeleri sıkça kullanmıştır. Kullandığı kelimelerin çokluğu onun hem kültür hem de kelime hazinesi bakımından oldukça zengin bir yazı diline sahip olduğunu göstermektedir.

Belli başlı Osmanlı şairleri tezkirelerinde Muhibbî'nin edebi yönüne temas etmekteler. Sehî Bey, Ahdî, Beyânî, Âşık Çelebi, Riyâzî, Hasan Çelebi, Latîfî ve Seyyid Rıza tezkirelerinde Muhibbî'den övgü ile bahsetmektedir. Divanlarında hükümdarı "cihân padişahı", "hüsrev-i âfâk" (ufukların padişahı), "şeh-i hâverâne" (doğunun ve batının padişahı), "pâdişâh-ı bahr u berr" (denizlerin ve karaların padişahı), "zıllu'llah", "sâye-i Hâk", "şîr-i Hüdâ" (Allah'ın aslanı) ve "mücâhit fi sebilillah" (Allah yoluna cihat eden) gibi vasıflarla anmışlardır.

Sultan Süleyman Han'ın şiirleri incelediğinde aşk temini sıkça işlediği görülür. O, "Bağrı yaslı, gözü yaşlı" âşıklar zümresine kendisini de katmıştır:

Dilde âteş gözde nem başımda zülfünden hevâ
N'ola hâlim bilmezem aşk ile oldum mübtelâ

Âşık ki, maşuktan gelen dert ve elemle yaşar. Nitekim klasik şiirde sevgiliden gelen her sıkıntı ve keder, âşık için teselli kaynağıdır. "Sevenin rahatlığı, rahatsızlıkdadır" kelâmı gereğince âşık bununla avunur. "Cevr ü cefâyı" kendisi için "hüsn-i ihsan" bilir. Kanunî de bunu:

Ben belâ-keş olduğumu dostlar itmen aceb
Kim ki âşıkdır belâ vü derd mûnisdir ana

beytiyle pek güzel açıklar. Ve ardından sabah rüzgârına seslenir ki: "Ey rüzgâr! Gönlüm yaralı iken bana sevgilinin kokusunu getirdin, beni mesrur eyledin" manasındaki aşağıdaki beyti söyler. Çünkü Divan şiirinde sabâ rüzgârı sevgilinin kokusunu, aşığa ulaştırması bakımından ele alınır. Çok latif bir rüzgâr olmakla beraber doğu

cihetinden eser. Sahip olduğu güzel kokunun asıl menbaı sevgilinin saçıdır. Çünkü o saçlar misk kokar:

Ölmüş iken taze cân buldu Muhibbî haste-dil
Bûy-ı zülfünü getirdin müstedâm ol ey sabâ

Kanunî aşk, sevda ve ayrılıktan bahsedenlerin maksat ve hedefinin ne olduğunu herkesin anlayamayacağını da vurgular. Zira aşktan, aşığın hâllerinden ve firkatten söz eden şiir yakıcıdır. Bu mahiyetteki şiirleri anlayabilmek için de aşığın hâline vâkıf olmak gerekir. Nitekim o, aşktan bihaber olanın ateş dolu şiirini okumamasını aksi hâlde yanabileceğini söyleyerek uyarmaktadır.

Olmayan ışka haberdâr okumasun şi'rümi
Şi'r-i pür-sûzum okurken korkaram kim yanalar

Kanunî Sultan Süleyman zaman zaman şiirlerinde hayat tecrübelerini de paylaşır. Nitekim bir gazelinde "Verme dehre dil sakın etmez vefâ ol âkıbet" diyerek seslenirken başka bir beytinde de:

Ey Muhibbî ben-i âdemde vefâ kalmadı hiç
Sen de Mecnun-sıfat tut yürü dağlar eteğin

diyerek vefa beklememeği öğütler. Aynı konuda güzel bir Farsça beyti de şu şekildedir:

Zi yâr çeşm-i vefâ beste budem aklem güft
Zihi tasavvur-ı bâtıl zihi hayâl-i muhâl

Sevgiliden vefa gözünü bağlamıştım (vefasını beklemiştim). Aklım bu olmayacak bir düşünce, erişilmez güzel bir hayal dedi.

Ey Muhibbî âşık oldur ki derd-i yârı hoş göre
Derdden kurtulmasın derdîne kim derman arar

Muhibbî burada da sevgiliden gelen dert ve kederlerin hoş görülmesini tavsiye eder. Her kim ondan şikâyet ederse dertten kurtulmasın derken sanki Yunus Emre'nin şu dizelerine atıfta bulunmaktadır.

Hoştur bana senden gelen
Ya hil'at yahut kefen
Ya gonca gül yahut diken
Kahrın da hoş lütfun da hoş

Kanunî, zevcesi Hurrem Sultan'a duygularını döktüğü şu satırları ile de ne kadar yalın, akıcı ve samimi bir şekilde kendini ifade edebildiğini göstermektedir.

Celis-i halvetim varım, habibim mâh-ı tâbânım
Enisim mahremim varım, güzeller şâhı sultânım

SALTANAT DEDİKLERİ

Osmanlı Devleti gibi bir dünya gücünün başında kırk altı sene şan ve şerefle kalan büyük padişahın şu meşhur gazeli ise, dünyada değer verilecek olanın neler olacağını çok çarpıcı bir biçimde ortaya koymaktadır. Zira dünya insanlarının gözünde genelde gönül verilen şeyler makam, rütbe, para, mal ve mülk gibi hususlardır. Kanunî ise asıl devlet ve saltanatı başka değerlerde aramakta ve görmektedir:

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihanda bir nefes sıhhat gibi

Saltanat dedikleri ancak cihân gavgasıdır
Olmaya baht ü seâdet dünyada vahdet gibi

Ko bu ayş u işreti çünkim fenadır âkıbet
Yâr-ı bâkî ister isen olmaya taat gibi

Olsa kumlar sayısınca ömrüne hadd ü aded
Gelmeye bu şîşe-i çarh içre bir saat gibi

Ger huzûr etmek dilersen ey Muhibbî fâriğ ol
Olmaya vahdet cihânda kûşe-i uzlet gibi

Kanunî Sultan Süleyman'ın çok sevdiği şairi Bâkî bu güzel gazeli tahmis eylemiştir. Tahmis bir gazelin her iki dizesinin başına aynı ölçüde üç dize ekleyerek oluşturulan nazım biçimidir. Başarılı bir tahmiste asıl beyit ile eklenen dizeler anlam bakımından kaynaşmış olmalıdır. Başa eklenen üçer mısra gazelin matla'ı ile aynı kâfiyede olur. Diğer beyitlere eklenen üçer mısra ise o beyitlerin ilk mısraları ile kâfiyelidir. İşte tahmise en güzel örnek olabilecek Bâkî'nin bu tahmisi ile açıklamaları şu şekildedir.

TAHMÎS-İ GAZEL-İ SULTÂN SÜLEYMÂN HÂN

Came-i sıhhat Hudâ'dan halka bir hıl'at gibi
Bir libâs-ı fâhir olmaz cisme ol kisvet gibi
Var iken baht u sa'âdet kuvvet ü kudret gibi

Halk içinde muteber bir nesne yok devlet gibi
Olmaya devlet cihânda bir nefes sıhhat gibi

Ehl-i vahdet kâ'inâtun âkil ü dânâsıdur
Merd-i fârig âlemün mümtâz ü müstesnâsıdur
Gör ne dir ol kim sözi gûyâ Mesîh enfâsıdur

Saltanat dedikleri ancak cihân gavgasıdur
Olmaya baht-ı saadet dünyada vahdet gibi

Tâ'at-i Hak mûnis-i bezm-i bekâdur âkıbet
Sıhhat-i cân u beden senden cüdâdur âkıbet
Bâd-ı sarsardur fenâ âlem hebâdur âkıbet

Ko bu ayş u işreti çünkim fenâdur âkıbet
Yâr-i bâkî ister iseñ olmaya tâat gibi

Âlemi gözden geçürsen eylesen bin yıl rasad
Devr içinde turmasan görsen hezârân nîk ü bed
Her tarafdan aksa dünyâ mâlı gelse lâ-yu'ad

Olsa kumlar sayısınca ömrüne hadd ü aded
Gelmeye bu şîşe-i çarh içre bir sâat gibi

Menzil-i âsâyiş-i ukbâya istersen vüsûl
Hubb-i dünyâdan ferâgat gibi olmaz togrı yol
Şâdmân erbâb-ı uzletdür hemân Bâkî melûl

Ger huzûr itmek dilersen ey Muhibbî fârig ol
Olmaya vahdet makâmı kûşe-i uzlet gibi

Açıklaması:

Sağlık elbisesi, Allah tarafından insanlara bağışlanmış süslü bir kaftan gibidir. Baht (talih), saadet, kuvvet ve kudret gibi (elbiseler) var iken, vücut için o kisveden (sağlıktan) daha değerli bir elbise

olamaz. İnsanlar arasında devletten daha saygın bir şey yoktur, ama; cihanda bir nefeslik sağlık gibi de devlet (mutluluk, talih) bulunmaz.

Yalnızlığı ve Allah'a yakınlığı seçen, dünyanın en akıllı ve bilgili kişisidir. Dünyanın bütün nimetlerinden elini eteğini çeken insan, âlemin en seçkini ve üstünüdür. Bak, sözü sanki Hz. İsa'nın nefesi gibi canlar bağışlayıcı olan (Sultan Süleyman) ne diyor: "Saltanat denilen şey, ancak, cihanın kuru bir kavgasıdır; Halbuki, dünyada vahdet (yalnızlık ve Allah'a yakın olma duygusu) gibi bir talih ve mutluluk yoktur."

Ahiret meclisinde insanın can yoldaşı ancak Allah'a ibadet ve kulluktur. Sağlık, can ve beden, sonunda senden uzaklaşıp gidecektir. Yokluk, şiddetli bir fırtına gibi esecek ve nihayet, âlem bir toz zerresi gibi hiçliğe yuvarlanacaktır. Bu yiyip içme keyfini, bu eğlenceyi bırak; çünkü sonu yoktur bunun. Eğer sona ermeyecek dostluk arıyorsan; ibadet ve kulluk gibisi yoktur.

Bütün âlemi arayıp tarasan ve bin yıl gözetlesen; dünya içinde durmayıp binlerce iyi ve kötü şey görsen; her taraftan sayısız dünya malı sana akıp gelse; ömrün kum tanelerinin sayısı kadar çok olsa da, bu gökyüzü fanusu içerisinde sana bir saat gibi bile gelmez.

Ahiretin huzur dolu konağına ulaşmak istersen; dünya sevgisinden vazgeçmek gibi doğru yol bulamazsın. Yalnızlık köşesini seçen, sevinçli ve mutlu; geride kalanlar (ya da Bâkî) ise, dertli ve kederli olacaktır. Eğer huzur bulmak istersen, ey Muhibbî, dünyadan elini eteğini çek! Zira, yalnızlık köşesi gibi bir rahat ve huzur makamı yoktur.

NE SEN BÂKÎ NE BEN BÂKÎ!

Kanunî Sultan Süleyman şair Bâkî gibi bir kabiliyeti bulup çıkarıp itibar eylemesini, padişahlığının çok haz duyduğu birkaç olayından biri olarak gördüğünü söylemiştir.

Yazdığı her nazireden sonra da şaire sık sık lütuf ve ihsanlarda bulunuyordu.

Nitekim şair Nev'î bu duruma işaretle bir şiirinde şöyle demiştir:

Bâkî'yi Sultan Süleyman etti Selman-ı zaman

Bâkî neşeli, zarif, hoş-sohbet, nükteci, şakacı, bir şahsiyete sahipti. Nerede olursa olsun doğruyu söylemekten çekinmez biriydi. Bu itibarla bazen kırıcı olabiliyordu.

Nitekim bir defasında Kanunî Sultan Süleyman da kendisine kırılmış ve onu Bursa'ya sürmüştü. Padişah bu kıymetli şaire haber gönderirken maksadını da şairce bildirmişti.

Bâkî bed
Bursa'ya red
Nefy-i ebed
Azm-i bülend

Açıklaması:

Huyu kötü olan Bâkî'yi Bursa'ya sürdüm. Orada devamlı kalsın. Yüksek kararım budur.

Fakat padişahın bu hükümdarca ifadeleri şiirin sultanına çarpmıştı. Bâkî bu ağır ifadelere karşı derhâl şu dörtlükle mukâbelede bulundu:

N'ola kim nefy-i ebed azm-i bülend oldunsa ey Bâkî
Bilesin ki cihân mülkü değil Süleymân'a bâkî
Şahâ! Azminde isbât-ı tehevvür eyledin ammâ
Buna çarh-ı felek derler, ne sen bâkî ne ben bâkî

Açıklaması:

"Şâir öncelikle kendine hitâben nasîhat ve tesellî makâmında şöyle demektedir: Üzme kendini ey Bâkî! Padişahın yüksek kararı senin Âsitâne'den, Cihan hakanının yanından uzaklaştırılman yönünde olsa ne olur ki…

Zira açıkca biliyorsun ki bu dünya Hazret-i Süleyman Aleyhisselam'a bile kalmadı. (Bu Süleymân'a mı kalacak? Bu isim benzerliği hatırlanmasa da muhatabın doğrudan padişah olacağı açıktır).

Ey Padişahım! Kararınızda -sıklıkla vâkî olduğu üzere- celâliniz, gazabınız pek sarih biçimde görülüyor amma!

Unutmayın ki bu dünya geçicidir, bana kalmadığı gibi, size de kalmaz."

Şairler Sultanı Bâkî'nin fermanı tebellüğ ettiği anda irticâlen söylediği bu dört mısra birisi tarafından not edilip padişaha takdim edildiğinde; ferman geri alınmış ve Bâkî çok sevdiği padişahından ve ilim çevresinden ayrı düşmemiştir.

KANUNÎ'NİN DÜNYAYA BAKIŞI

Her türlü haşmet ve azamete, güç ve kudrete, şan ve şevkete sahip padişahların muhakkak ki gurur ve kibre kapılmamaları zordur. Bu bakımdan Kanunî Sultan Süleyman ne hâldedir?

Ey Muhibbî sakın aldanma cihanın âlına
Şöyle tut kendüni kim şark ehlinün dârâbıdur

Bu dünyanın hilesine aldanmamak gerekir. Çünkü o, savaşçılar için bir meydandır.

Ey Muhibbî bağlamak dünyaya dil layık degül
Çünki senden olısardur akıbet âlem cüda

Bu dünyanın gönül bağlanacak yanı yoktur; zira insan nasılsa bir gün onu bırakacaktır.

Muhibbî virme dil dünyâ denîdür
Meseldür kim gerekdür gayret erde
Bu Muhibbî virmedi dünyâya dil
Merddür her cünbişi merdânedür

Dünya, adı üstünde denî, yani alçaktır; ona gönül verilmez. Er kişi dediğin gayretli olur, nâmerde bel bağlamaz.

Ey Muhibbî hâk ile yeksan olur âhır bu ten
Yire yüz sürüp n'ola kendüme hâkipâ disem

O, yere yüz sürüp, kendisine ayak toprağı olmayı uygun bulur; zira bedenin bir gün yer ile yeksân olacağını bilir.

Muhibbî kemterem ednâdan ednâ
Yüzini hâke sürmiş bir kiyâhum

O yüce padişah, toprağa yüz sürmüş, değersiz bir ot misali kendini alçaktan daha alçak görür.

Cihan mülkine şah olmak gerekmez bana âlemde
Muhibbî kapuna hizmet ider kemter âbid olsun

Bu cihan mülküne padişah olmaktansa -zira bu mülk sahtedir, seraptır- sevgilinin kapısında hizmet eden itibarsız bir kul olmak daha iyidir.

Muhibbî bu cihânun yok sebâtı
Hemân ancak gözün açup yumunca

Ey Muhibbî! Bu dünyanın sebatı yoktur, o, göz açıp yumuncaya kadar gözden kaybolur.

Nesle bakılmaz Muhibbî fahr eyleme
Fâide itmez kişiye em ü eb

Sakın ey Muhibbî soyun ve neslin ile övünme! Zira günü gelince ana babanın hiç faydası olmaz.

Muhibbî câme-i atlas geyüp anunla fahr itme
Libâs-i muste'arîdür bu cân üstinde tenden geç

Atlas elbise giyip de gururlananlar unutmasınlar ki bu beden, can üstünde iğreti bir elbisedir.

Tac ü taht ü zûr-ı bâzûya Muhibbî bakma gel
Hiç bilür misin ki şimdi kandadur Behrâm-ı Gur

Tâc, taht ve maddi güç gelip geçicidir. O güçlü avcı Behram'ın şimdi nerede olduğunu hatırlamak yeter.

Dil virmegil Muhibbî cihan vefası yok
N'oldı gör Sikender ü Dârâ vü kanı Cem

Şu vefasız dünyaya gönül vermek boşunadır. O meşhur İskender, Dârâ ve Cem ne oldu, nerede?

Muhibbî eyleme dünyâya rağbet
Ne ısı eyledi mâliyle Kârûn

Dünyanın rağbet edilecek yanı yoktur. O meşhur hazinelerin sahibi Karun'u malı kurtarabildi mi?

Ey Muhibbî gaflet itme aç göz uyhudan uyan
Durmadan dirmektedür murg-ı ecel çün çînemu

Gaflet, uyku hâlidir. Uykuda olan kişi etrafında cerayan eden olayları farkedemez ve bunlardan ibret alıp, kendine yarar sonuç çıkaramaz. Göz, uykudan uyanmalı; zira ecel kuşu durmadan etraftaki danelerimizi toplayıp durmaktadır.

Ölümün an Muhibbî günde bin kez
Sakın bu pendümi tut olma gafil

İnsan ölümü unutmamalıdır. Muhibbî, bunu günde bir kez hatırlamak ve ölümden gafil olmamak ister.

Mağrur olup cihâna olma Muhibbî gafil
Dünyâda padişahlık bir lahza hâba benzer

Dünyaya aldanıp gururlanmak akılsızlıktır. Dünya şahlığı bir anlık uykuya benzer.

Muhibbî basma dünya cifesine
Diler isen olasın pâk-dâmân

Dünya, bir çöplüktür. Eteğini, paçasını temiz tutmak isteyen ona basmamalıdır.

Muhibbî sakın aldanma ribat-ı köhnedür âlem
Bunu bil kim göçer lâbud ana kim konup inmişdür

Dünya, eski bir konak, halk da konup göçen kervandır.

Maglûb-ı dehr itme Muhibbî özüni gel
Layık mıdur peşeye Anka şikâr ola

Dünya teşbihlerinde Muhibbî, ona pek güzel yakıştırmalarda bulunur ve; "Dünyaya mağlup olma. Sen bir Anka'sın, Anka'nın sivrisineğe av olması layık mıdır?" der.

Sakın aldanma cihâna zârâ yudar akıbet
Gönlüne koyup Muhibbî besleme gel ejderi

Dünya, bir yılandır, kendini gönülde besleyeni bir gün yutar.

Muhibbî her ne kim virdise dünyâ
Alur aldanma âhır ol hasise

Dünya, öyle hasistir ki verdiklerini sonunda fazlasıyla geri alır.[342]

GÜNAH OMUZDA YÜKTÜR!

Kıtalara hükmeden Kanunî Sultan Süleyman için dünya malının ve saltanatın hükmü yoktur. O, Hazret-i Peygamber'in sünnetine sıkı sıkıya bağlı, dünya aşkından el çekmiş bir itikad sahibidir. Onun şiirlerinde kadere inanan, her şeyin Allah'tan olduğunun idrâkinde olan manevi bir kimlik sahibi olduğu görülür. Şiirlerinde her iki âlemde de huzur ve doğruları için kendisine sık sık öğütlerde bulunmayı ihmal etmez. Kendisini can u gönülden Peygamber ailesinin kölesi bilir. O köleliği yedi kıtaya değişmezse şaşılmaz.

Şu güzide beyitleri onun dinî yönüne ışık tutmaktadır.

Kanunî her zaman Peygamber efendimizden şefaat bekler:

Mahşerde Muhibbî umaram ide şefaat
Cân u dil ile bendesiyem çünki ben ânun

Rabbine, "beni rahmetinden uzak eyleme" diye yalvarır:

Rûz-ı mahşerde Muhibbî bendeni
İrme ânı rahmetinden yâ Rahim

Başa hayır ve şer ne yazıldıysa gelecektir. Gelene razı olmalıdır:

Ey Muhibbî şükr kıl lâbüd gelür
Her ne kim başa yazıldı hayr ü şer

Günah, insanın omuzlarında yüktür. Sırat köprüsünden geçerken yükten kurtulmuş olması gerekir; bunu sağlayan da tevbedir:

Ey Muhibbî tevbe kıl tâ kalmaya bâr-ı günâh
Tâ sebük-bâr olmayınca ânda geçilmez Sırat

Yarın mahşerde yüzünün ak olmasını isteyen, yüz karasını dünyada gözyaşıyla yıkar:

Yüz karasını Muhibbî gözyaşıyla bunda yu
İster isen yarın ola rûz-ı mahşer yüzin ak

Kanunî, şeytanın fitnesinden korunmak için Allah'a yalvarır ve her zaman günahlarına tevbe eder:

Bu Muhibbî tevbe eyler tevbesin eyle kabul
Fitne-i şeytândan sakla ânı Yârabbenâ

En güzel tâc, edeptir. Dünyada ondan başka güzel nesne bulunmaz:

Edeb çün tâc-ı devletdür Muhibbî götürür başa
Bulınmaz nesne âlemde ola hergiz edebden yeg

İnsan ölçüyü aşmamalı, sınırı aşmak mutlaka zarar getirir:

Ey Muhibbî key sakın hadden tecâvüz eyleme
Çün bilürsin bir dahi girmez ele ömr-i güzeşt

Bu âlemde hiçbir şeyi umursamadan zevke yönelmek de, her işi dert edip kederlenmek de olmaz; zira zengini fakiri, yaşlısı genci ölümü tadacaktır:

Ne şâdân ol ne hod gam-gîn Muhibbî âlem içinde
Gedâ bay ü cevân ü pir iderler çün kamu rihlet

Adâlet, her işin temelidir. Ecel gelip bedeni toprak yapmadan, bu ömrü âdil geçirmek gerekir:

Hoş geçür ömri Muhibbî dâd ile
İtmedin bâd-ı ecel cismin türâb

İnsan hayır ve şer ne ekerse elbette onu biçecektir. Arpa ekip buğday bekleme ve arpayı gördüğünde bu buğday değil deme:

Ne ekersen ânı biçersin Muhibbî hayr ü şer
Cev eküben kendüm umup dime ekse cev degül

Muhibbî, saltanat içinde yaşarken bile ahireti unutmaz. Orada ne yapacağını, nasıl aklanacağını düşünür. Tevhidin tadı, dünya lezzetine benzemez. Sultan, bunu bilir ve gecelerini tevhid zikriyle geçirir:

Giceni tevhid ile giçür Muhibbî subha dek
Hiç dünyâ lezzetine benzemez bir lezzet al[343]

İLİM VE SANAT HAREKETLERI

Kanunî Sultan Süleyman ilim ve kültür adamlarını himaye eder ve bu çeşit hareketleri desteklerdi. Kendisi de bizzat şâirdi ve

Muhibbî mahlası ile divan tertip etmişti. Onun edebî eserlere verdiği yüksek değere en açık misâl, *Kelile ve Dimne* mütercimi Vâsi Alisi diye meşhur olan Alaaddin Ali Çelebi (Filibevî)'nin *Hümâyûnnâme* adı ile yaptığı tercümeyi takdim ettiği zaman, onun bu eseri bir gecede okuyarak, mütercimini Bursa kadılığına tayin etmesidir.

Kanunî, medrese tedrisatında birçok tadilât yaptırmış ve yeni ihtiyaçlara göre bu tedrisata yeni bir veçhe verdirmişti. Osmanlı ordusunun merkezden uzaklarda savaşması ve gittikçe büyümesi, hekim ve mühendis ihtiyacını artırdığından Süleymaniye Medreselerinde tıp ve riyaziye tahsiline ehemmiyet verilmiş, ayrıca bir tıp medresesi ile bir de darüşşifa tesis olunmuştu.

Kanunî devrinde türk edebiyatının pek bâriz bir gelişmeye mazhar olduğuna işaret edilmelidir. Bunda Türk edebiyatının 15. asırdan itibaren muayyen bir inkişaf seyrine girmiş olması yanında, şâir ve nâşirlerin bizzat Kanunî'nin şahsında kadirşinas bir hâmî bulmuş olmalarının da hissesi bulunmaktadır. Bu devir şâirleri gazel ve kasîde tarzında kendi sanat kudretlerini, en az seleflerinin fazlaca takdir ettikleri İran şâirlerinin seviyesinde hissetmişlerdir.

Bu devrin, mesnevi tarzında eserler veren diğer şâirlerinden en belli başlıları, bazı eserlerindeki mahallî unsur ve tasvirleriyle de alâkayı çeken hamse sahibi Taşlıcalı Yahya, edebiyatımıza getirdiği yeni mevzûlardaki mesnevileri yanında manzum ve mensur çok sayıdaki eserleriyle husûsî bir yer işgal eden Lâmii Çelebi ve benzerleridir.

Yine bu devrin ediblerinden Sehî, Latîfî, Ahdî ve bilhassa Aşık Çelebi ve bunları tâkîben Kınalızade Hasan Çelebi'nin telif ettikleri şuarâ tezkireleri ile Âlî'nin *Kunhü'l-Ahbâr*'ında Kanunî devri şâirlerine tahsis ettiği kısım gibi eserler bahis mevzuu olan velûd devirde yaşayan şâirlerin miktarı hakkında bir fikir verebileceği gibi, Âşık Çelebî'nin eserinde yer yer edebî muhit ve münâkaşalara da temas edilmiştir. Nesir de, bu devrede, kudretli şahsiyetlerin elinde san'at ve ilim dili olarak gelişmiştir.

Devrin pek çeşitli mevzûlardaki mensur eserleri arasında bilhassa tarihler nazar-ı dikkati celbeder. Filhakika 16. asırda eserleri, devrin tarihinin kaynakları arasında bulunan Kemalpaşazâde, Celâlzade, Hoca Sadeddin Efendi, Lutfî Paşa, Selânikli Mustafa Efendi ve bilhassa Âlî gibi simalar yaşamışlardır.

Bazı ilim dallarının Kanunî dönemindeki durumu şu şekilde idi.

TIP MÜESSESELERİ VE ÜNLÜ HEKİMLER

Tıp öğrenimi, ilk defa Kanunî Sultan Süleyman devrinde, Süleymaniye Tıp Medresesi ile müstakil bir müesseseye sahip olmuştur (1557). Dersler medresede teorik olarak öğretilirken yanındaki Darüşşifada tatbikatı yaptırılıyordu. Anatomi ilminin de görüldüğü tıp medresesinde, dünyanın en iyi cerrahları yetişiyordu. Yine Kanunî Sultan Süleyman'ın 1564-65 tarihinde Mekke'de yaptırdığı dört medresede tefsir ve fıkıh derslerinden başka tıp ilminin de okutulmasını şart koşması Osmanlı ülkesinin her tarafında ilme ve sağlık hizmetlerine verilen ehemmiyetin canlı bir misâlidir.

Kanunî Sultan Süleyman'ın hanımı Hurrem Sultan'ın 1538-1550 tarihleri arasında tesis ettirdiği Haseki Bîmarhânesi, sağlık hizmetlerinin yürütülmesi yanında binlerce hekimin yetiştirilmesinde ve Türk tababetinin inkişafında yardımcı olmuştur. Bu müessese 1884 yılına kadar tam kadrolu bir hastane vazifesi görmüştür.

1557 yılında açılan ve Süleyman Külliyesi içinde yeralan Süleymaniye Darüşşifası'nın tabipleri, nazariyat ve tatbikatta dünyaca meşhur idiler. Hekimleri tam gün mesâi yapar, halka ücretsiz bakarlardı. Hatta fakir ve garip kimselerin ilaçları da hastaneden karşılanırdı.

Kanunî'nin annesi Hafsa Sultan adına 1538'de Manisa'da yaptırılan Darüşşifa'nın idaresi ile görevlendirilen Merkez Efendi, tıp ilminde üstaddı. Bir taraftan hasta tedavisiyle uğraşırken, diğer taraftan halkı Darüşşifa cihetine çekebilmek için günümüzde bile devam eden Mesir Macunu geleneğini ihdas etmiştir. Bu itibarla şehir Darüşşifa yönünde gelişmiştir. Manisa Darüşşifası, 19. asrın sonuna kadar faaliyetine devam etmiştir.

Bu devirde yetişen hekimler arasında; Atufî (v. 1541) *Hıfzü'l-Ebdân, Ravzü'l-İnsan fi-Tedabiri Sıhhati'l-Ebdân, Zuhru'l-Atşan* isimli eserler bırakmıştır.

1523'ten 1544 yılına kadar sarayda hekimbaşılık yapan Hekim Sinan ise (v. 1544) seçkin bir tıp bilgini idi. Akhisarlı İlyas bin İsa (v. 1559), tıptaki mahareti sebebi ile Tabip İlyas diye meşhurdu. Tasavvuf ilminde de mütehassıs olan bu âlimin, tıbba dair *Müfredat* isimli bir kitabı vardır.

Kaysunîzade Bedreddin Mahmud bin Muhammed (v. 1569) 16. asırda yetişen meşhur tıp bilginlerindendir. Tıp tahsilini Mısır'da yaptıktan sonra İstanbul'a gelerek Kanunî'nin hekimbaşılığına kadar yükselen Kaysunîzade'nin bu sahadaki eserleri *Risâle min İlmi'l-Tıb* ile *Kitab el-Tıb*'dır.

Kanunî Sultan Süleyman'ın saray hekimi olan Musa b. Hamun ise (v. 1512), diş tababetine dair Türkçe bir eser yazmıştır. Ünlü Osmanlı-Arab hekimi Davud bin Ömer Antakî'nin (v. 1599) *Tezkiretü'l-Elbâb* isimli kitabı kaynak alınarak eczacılık, tıbbî nebatlar ve farmakoloji üzerine pek çok eser yazılmıştır. Antakî'nin tıp alanında ikinci meşhur eseri bugün Genel Patoloji denilen bahislerle ilgili olmak üzere *En-Nüzhetü'l Mübhice fî Teşhizü'l-Ezhan*'dır. Meşhur tarihçi İdris-i Bitlisî'nin oğlu Ebü'l-Fazl Mehmed Efendi (v. 1574) de tarih, tasavvuf ve tıp konularında yazdığı ve çevirdiği eserleri ile ilme büyük katkıda bulunmuştur.

MATEMATİKÇİLER, MUVAKKİTLER

Osmanlı medreselerinde naklî ilimlerin yanı sıra aklî ilimlerden mantık ve riyaziyatın (hesap, geometri) da ihmal edilmediği görülmektedir. 14. asırda yetişen Kadızade Rûmî Musa Paşa ile 15. asırda yetişen Cemâleddin Ahmed el-Harezmî, Burhaneddin Haydar, Fethullah Şirvanî, Sinan Paşa, Molla Lütfi ve Kıvamüddin Kasım Efendi gibi meşhur Osmanlı matematikçileri bunun en açık delilidir.

Kanunî döneminde ise Garseddin Ahmed bin İbrahim el-Halebî (v. 1563) matematik ve tıpta mahir bir âlimdi. Ayrıca geometri

ve astronomide de otoriteydi. Pek çok eseri arasında matematiğe dair *Tezkiretü'l-Kitab fi-İlmi'l-Hisab*'ı ile tıbba dair *Şerhü'l-Mu'cez*'i meşhurdur.

Kırlangıçzade Hüseyin bin Halil önde gelen matematik âlimlerindendir. Onun 1566'da yazdığı *Rub'u Müceyyib* isimli eseri yükseklik ölçme usulünden bahseder.

Aynı zamanda meşhur bir tarihçi olan Matrakçı Nasuh'un matematikle ilgili eserleri *Cemâlü'l-Küttab ve Kemâlü'l-Hüsbâb* ile *Umdetü'l-Hisab*'dır. Bu eserlerde, genel matematik kurallarının yanı sıra pek çok problemin çözümü de anlatılmaktadır. Âşık Çelebi, Matrakçı Nasuh'un matematik ilminde parmakla gösterilecek bir seviyeye ulaştığını söylemektedir.

Kanunî dönemi matematikçileri arasında cebir alanında eser vermiş Yusuf bin Kemal ile Hacı Muhyiddin bin Mehmed bin Havi Atmacayı da zikretmek gerekmektedir.

Diğer taraftan aslında dinî gayelerle kurulmalarına rağmen muvakkithâneler de küçük birer matematik okulu sayılabilirler. Nitekim muvakkithânelerdeki basit âletlerle karmaşık hesap işlemleri yapılabiliyordu. Meselâ her muvakkithânede bulunan rub'u müceyyebin, logaritmanın bulunmasına kadarki dönemde İslam dünyasında matematikçi ve astronomlar tarafından bir el hesaplayıcısı gibi kullanıldığı anlaşılmaktadır. Bu basit âletlerle yapılan çeşitli hesaplamaların günümüzde son yıllara kadar kullanılmakta olan hesap cetveli kadar hızlı ve hassas olduğu tespit edilmiştir.

Sultan Selim Camii muvakkiti Mustafa bin Aliyü'l-Muvakkit (v. 1571), *Tuhfetü'z-Zaman ve Haridetü'l-Evân* adlı eserinde gök kürelerinin ve yıldızların niteliklerinden bahsettikten sonra denizleri, dağları, yeryüzündeki nehir ve su kaynaklarını, yedi iklimi ve meşhur şehirleri anlatmaktadır. Aynı âlim, matematikle ilgili başka bir eserinde, *Risaletü'l-Ceyb* veya *Tahlilü'l-Mikat* adlı rub'u müceyyeb âletini ve yükselti ölçme usûlünü tariften sonra, çeşitli nehirlerin genişliğini ve kuyuların derinliğini bildirmektedir.

ASTRONOMİ ÂLİMLERİ

Tarihimizde Hey'et veya İlm-i Hey'et ismi ile anılan astronomi ilmi de, riyâzi ilimlerden olması dolayısıyla matematik ve geometri ile birlikte tedris olunuyordu. Osmanlılarda astronomi eğitimi, esaslı olarak Ali Kuşcu'nun bu devletin hizmetine girmesiyle birlikte başlamıştır. Onun ve torunu Mîrim Çelebi'nin gayretleri ve yazmış oldukları kıymetli eserler sonucu, bu ilim dalı, Osmanlı Devleti tarihi boyunca devam etmiştir.

XVI. asırda yetişen meşhur astronomlardan Hüseyin bin Ali el-Muvakkit (v. 1545) *Evzahü'd-Delâil fi'l-Hev'e*, Hafizüddin Acemi (v. 1550) *Es-Seb'u's-Seyyar*, Mirim Kösesi (v. 1550) *Kitâb fi İlmi'l-Hey'e*, Muslihiddin Lârî (v. 1571) *Şerhu Risale fi'l-Hey'e* ve meşhur muvakkit Mustafa bin Ali'nin *Teshîlü'l-Mîkat fi İlmi'l-Evkât* isimli eserleri, bu ilmin gelişmesine yardımcı olmuştur.

Takiyyüddin, 1556 yılında kaleme aldığı *Alât-ı Rasadiyye*, *Sidretü'l-Münteha* ve *Mekanik Saat Konstrüksüyonuna Dair En Parlak Yıldızlar* adlı eserlerinde, mekanik saatlere ve saat yapımına dair bilgiler vermekte ve dakika taksimatından söz etmektedir. Bu kıymetli eserler, Osmanlılarda 16. asırda saatin kullanılmadığını iddia edenlere en güzel cevabı vermektedir. Nitekim Süheyl Ünver bu hususta bilgiler verirken, Kanunî devrinde duvar saatlerinin yaygın olduğunu ve bunların yerli olarak imal edildiklerini açıkladıktan sonra, İstanbul'un devrin en mühim teknik sanatına sahip olduğunu vurgulamaktadır.

Ünlü Türk denizcisi Seydî Ali Reis de, astronomi ile ilgili *Mir'at-ı Kâinat* isimli eserinde, usturlabın imâli ve kullanılışından, güneşin irtifaından, yıldızların uzaklığından, kıblenin ve öğle vaktinin tayininden ve nehirlerin genişliğinin tespitinden bahsetmektedir.

COĞRAFYA VE DENİZCİLİK

Öte yandan, büyüme ve yükselme devrinde uygulanan fetih siyaseti sebebebiyle, ordu kuvvetlerine stratejik harekât kolaylığı sağlanması gerekiyordu. Bu itibarla Kanunî döneminde de yol haritalarına, topografya ve istatistik bilgilerine, mevki ve idari tak-

simata dair coğrafî eserlere ve denizcilik sahasındaki çalışmalara ağırlık verilmiştir.

Dönemin dünya çapında denizcisi Pîrî Reis (v. 1554-55), aynı zamanda büyük bir Türk coğrafyacısı ve kartografıdır. Onun nasıl çizildiği hâlâ çözülemeyen dünya haritaları, günümüzde de ilim âleminin gözlerini kamaştırmaktadır. Bu haritalar, o devirde çizilmiş olanlarla karşılaştırıldığında Türk eserlerinin ileri bir kartografya tekniğine dayanan üstün nitelikleri bariz bir şekilde görülmektedir. Pîrî Reis'in *Kitâb-ı Bahriye*'si de eşsiz bir deniz kılavuzu ve orijinal bir coğrafya eseridir.

Yine bu devirde yetişen ve donanma komutanlığına kadar yükselen Seydî Ali Reis bir Türk denizcisi olarak kalmamış, aynı zamanda gezip gördüğü yerlerin coğrafî özelliklerini ve başından geçenleri de kaleme almıştır. Bu arada Haleb'de kaldığı sırada, astronomi ve matematik dersleri alarak yetişmiştir. Onun *Miratü'l-Memâlik* isimli eseri, bir tarih ve coğrafya kitabıdır. Süveyş kaptanlığına tayininden itibaren başından geçen macerayı, acaip olayları ve çektiği eziyetleri anlatmaktadır. *Kitâbü'l-Muhit fi'l-İlm el-Eşâk ve'l-Ebhûr* isimli eseri ise denizcilikle ilgilidir. İçinde yön bulma, gök dairelerinin ve yıldızların aralıklarının ölçülmesi, zaman hesabı, pusula bölüntüleri, meşhur limanlarla adaların kutup yıldızına göre yükseltileri, rüzgârlar, ulaşım yolları ve tufan fırtınaları ile bunlara karşı alınacak tedbirler anlatılmaktadır.

Mustafa bin Ali Muvakkit'in *İlâmü'l-Ibad fi A'lemü'l-Bilâd* adlı Kanunî'ye sunulan eserinde Çin ve Fas arasında yüz önemli şehrin İstanbul'a uzaklıkları belirtilmektedir.

Matrakçı Nasuh'un *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn* adlı kitabı Irakeyn Sefer-i Hümayun'unu anlatmaktadır. Ancak bu eser, bir tarih kitabı olduğu kadar, coğrafya ilmi açısından da fevkalâde önemlidir. İstanbul'dan Bağdad ve Tebriz'e kadar şehirler arasındaki yolları işaret eden bir kara haritası hüviyetindedir. Matrakçı Nasuh'un minyatürlerle süslü *Tarih-i Feth-i Sikloş ve Estergon ve İstoni Belgrad* isimli eseri de, tarih ve coğrafya alanında mümtaz kaynaklardandır.

Müneccim Ahmed bin Ali, 1562'de *Kânun fi'd-Dünya* adlı coğrafya eserini telif etmiştir. Ali Macar Reis, Eyüb bin Halil, Kutbeddin Mekkî ve Mahmud Hatıbü'r-Rûmî, Kanunî döneminde yetişen diğer coğrafya âlimlerimizdir.

DİNÎ İLİMLER VE KİTÂBET

Diğer taraftan, Süleyman Han'a Kanunî lâkabını verdiren, o zamana kadar Osmanlı Devleti'nde yavaş yavaş gelişen hukuki, idari, mali, askerî ve diğer mevzuatın onun zamanında ıslah edilerek mükemmel hâle getirilmesi, devlet ve toplum hayatına tam yerleşmiş olmasıdır. Bunda, hiç şüphesiz, padişah kadar, o dönemde yetişmiş şeyhülislâmlar ile nişancılar da büyük pay sahibidirler.

16. asrın meşhur Osmanlı âlimlerinden Ebussuud Efendi, tefsir, fıkıh ve diğer dinî ilimlerde otorite idi. Kanunî ve II. Selim Han'ın saltanatları zamanında otuz sene şeyhülislâmlık yaparak, din ve devlete üstün hizmetlerde bulundu. Pek çok âlimin yetişmesine de katkısı olan Ebussuud Efendi'nin *İrşadü'l-Akli's-Selim* isimli tefsiri meşhurdur.

Kanunî döneminde nişancılık görevinde bulunan Amasyalı Mehmed Paşa, Firûz Bey, Seydi Bey, Celâlzade Mustafa Bey, Abdizade Mehmed Çelebi, Yeşilce Mehmed Çelebi ve Şaban Bey, kitâbet ilmindeki vukûfiyetleri ile dikkati çekmişlerdir. Bunlardan Koca Nişancı unvanıyla anılan Celâlzade Mustafa Çelebi'nin kaleme aldığı berat veya menşurlarındaki inşâ, yazma sanatı kudreti, zamanına göre pek kuvvetlidir ve münşeatı, yazışmaları senelerce nümûne olarak kullanılmıştır.

TARİH YAZARLARI

Kanunî döneminde en çok eser verilen ilim dallarının başında tarih gelmektedir. İmparatorluğun askerî muvaffakiyetleri, yeni yeni memleketlerin fethi, gerek saray çevresinde, gerek halk arasında tarih merakını kuvvetlendirmişti. Bu itibarla 16. asırda tarih yazıcılığı daha büyük bir inkişaf gösterdi, fetihleri ve zaferleri kayda

geçirmekle, Türk'ün şan ve şeref dolu hayatı gelecek nesillere de ulaştırıldı.

Kanunî'nin sefer ve fetihlerini, mensur veya manzum olarak anlatan yazarlarla, büyük küçük şairlerin sayılamayacak kadar çok olduğu görülmektedir. Tarih yazarları arasında en meşhurları ile eserleri şunlardır:

Matrakçı Nasuh'un *Fetihnâme-i Kara Boğdan*, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn*'i; Âgehî Mansur Çelebi'nin *Tarih-i Gazât-i Zigetvar*'ı; Muhyiddin bin Alaaddin Ali el-Cemâlî'nin *Tarih-i Al-i Osman*'ı; Sinan Çavuş'un *Gazâvat-ı Hayreddin Paşa*'sı; Ayaş Mehmed Paşa'nın *Tarih-i Âl-i Selçuk ve Al-i Osman*'ı; Lütfi Paşa'nın *Tevârîh-i Al-i Osman*'ı; Rüstem Paşa'nın *Tarih-i Al-i Osman*'ı: Ferdî'nin *Süleymannâme*'si; Ahmed Taşköprülüzade'nin *Şakâyık-ı Numaniyye* ile *Hadayıkü'l-Hakayık fi Tekmileti'ş-Şakayık*'ı; Celâlzade Salih Çelebi'nin *Tarih-i Mısr-ı Cedîd*'i; Celâlzade Mustafa Çelebi'nin *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik* adlı eserleridir.

EDEBİYATÇILAR

Kanunî döneminde Türk edebiyatı da bariz bir gelişmeye mazhar olmuştur. Bunda Türk edebiyatının 16. asrın ikinci yarısından itibaren başlayan inkişaf seyrinin yanı sıra, şair ve naşirlerin Kanunî gibi kadirşinas bir hâmi bulmuş olmalarının rolü de büyüktür. Nitekim daha ilk eserlerini görür görmez ve kabiliyetini anlayarak Bâkî'yi himaye etmiş olması, onun yüksek bir edebî zevke ve kültüre sahip olduğunu göstermektedir. Gerçekten de, çok geçmeden asrının Sultanü'ş-şuârâ'sı mertebesine çıkan Bâkî kadar, sözü dizmede ve seçmede usta şair yoktur. Sanatı yüce, hissi ve duyuşu derin olan Bâkî'nin kendisinden sonra yolunu takip eden şairler çıkmış ve bir Bâkî Mektebi (ekolü) kurulmuştur.

Asrın, cilt cilt gazel yazan, sağlam ve ölçülü dil ve sanatının yanında yetiştiricilik tarafı da meşhur şairi Zâtî'dir. Dükkânını şiir mahfili hâline getiren Zâtî'nin en büyük eseri divanıdır. Bağdad havalisinde yetişen Fuzûlî Türk edebiyatına divanının yanı sıra *Leylâ ve Mecnûn* isimli mesnevisiyle ölmez bir eser kazandırmıştır.

Kara Fazlı (v. 1563) *Nahlistan* adlı mensur hikâyesinin yanında *Lehcetü'l-Esrâr*, *Hümâ ve Hümayun* ile *Gül ü Bülbül* adlı mesnevilerini yazmıştır. Fakat yüzyılın hamse sahibi şairi olarak Taşlıcalı Yahya görülmektedir. *Hamse*'sini *Gencîne-ı Râz*, *Kitâb-ı Usûl*, *Şah u Gedâ* ve *Gülşen-i Envâr* adlı mesneviler meydana getirmektedir.

Yine Âzer İbrahim Çelebi (v. 1585) *Nakş-ı Hayâl*, *Ravzatü'l-Envâr*, Bursalı Cenânî *Mahzenü'l-Esrâr*, *Riyâzü'l-Cinân* ve *Cilâü'l-Kalb* adlı üç mesnevisiyle, Larendeli Hamdi ise *Kıssa-i Leyla vü Mecnun* adlı mesnevisiyle tanınırlar.

Asrın tezkirecilerinin başında divan sahibi olan Sehî (v. 1548), *Heşt Behişt* adlı tezkiresiyle birinci durumdadır. Sırasıyla Latifî (v. 1582) kendi adıyla anılan *Latîfî Tezkiresi*'ni, Aşık Çelebi (v. 1572) *Meşahirü'ş-Şu'arâ*'sını, Kınalızade Hasan Çelebi, *Tezkiretü'ş-Şuârâ*'sını, Ahdî ise *Gülşen-i Şuârâ*'yı yazmıştır.

Kanunî dönemine halk edebiyatı tarafından bakıldığında, tekke şairleri ön plana çıkmaktadır. Bunlar arasında Şeyh İbrahim Gülşenî, Ahmed-i Sarbân, Ümmî Sinan ve Muhyiddin Üftade en çok tanınanlarıdır.[344]

ÂLEMDE İNSANLIK BUDUR

Hây u huydan fârig ol âlemde insanlık budur
Pendini gûş eylegil mûrun Süleymânlık budur

Her kime kılsan nazar sen anı senden yeg bilip
Görme kendü kendüzin zîrâ ki şeytanlık budur

Her ne kim sana sanırsın san anı kardaşına
Fi'l-hakîka sözümü gûş et müsülmânlık budur

Âkil isen istediğin iste âhir sendedir
Gayri yerden ister isen bil ki nâdânlık budur

Nefse hazzın ey Muhibbî vermegil hayvân-sıfat
Zabt-ı nefs et arif ol âlemde insanlık budur

DİPNOTLAR

DÜNYA GÜCÜ

1 Sûre-i Enfal 8/46; Sûre-i İbrahim 14/12.

2 Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, Davut Erkan, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 2005, s. 5-6.

3 Celalzâde Mustafa, *Selimnâme*, haz. A. Uğur-M. Çuhadar, Ankara 1990, 453; Solakzâde Mehmed Efendi, *Tarih-i Solakzâde*, İstanbul 1298, 432; *Târih-i Al-i Osman,* haz. Mustafa Karazeybek, (Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1994, s. 305.

4 Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, s. 11.

5 Bu uygulamaları için bkz. Celâlzâde Mustafa, *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik*, haz. Petra Kappert, Wiesbaden, 1981, v. 27a-28b; Kemal Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman X Defter,* haz. Şefaettin Severcan, Ankara 1996, s. 37-40.

6 Kemal Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman X Defter*, s. 37.

7 Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, 19-27; Bostan, *Süleymannâme*, TSMK, Revan, nr. 128, vr. 7a-10a; Lütfi Paşa, *Tevarih-i Âl-i Osman,* haz. Kayhan Atik, Ankara 2001, 244-245; *Tabakâtü'l-Memâlik*, vr. 34-40a; *Târih-i Âl-i Osman*, s. 306-308.

8 *Tevârih-i Âl-i Osman X Defter*, s. 53.

9 Muhittin Kapanşahin, *Kanunî'nin Batı Politikası*, İstanbul 2008, s. 65.

10 *Tabakâtü'l-Memâlik,* vr. 30b.

11 *Tevârih-i Âl-i Osman X Defter*, 74-77; *Târih-i Al-i Osman*, s. 309.

12 Feridun Bey, *Mecmua-i Münşeât-ı Selâtîn*, İstanbul 1274, c. I, s. 508; İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1975, c. II, s. 311.

13 Çok dayanıklı ve asla düşmanların eline düşmez manâsına gelmektedir.

14 *Târih-i Al-i Osman*, s. 310.

15 Belgrad'ın fethi için bkz. *Tevârih-i Âl-i Osman X Defter*, 92-109; Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, s. 37-39; Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi, I,* haz. B. Sıtkı Baykal, Ankara 1981, s. 54-55; *Tabakâtü'l-Memâlik*, vr. 41-43b; Lütfi Paşa, s. 246-248.

16 Kapanşahin, *Kanunî'nin Batı Politikası*, s. 75-76; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 312.

17 *Tevârih-i Âl-i Osman X Defter*, s. 120.

18 Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi,* haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul 1984, c. 5, s. 1292-1293.

19 *Tevârih-i Âl-i Osman X Defter*, s. 127-131.

20 *Tevârih-i Âl-i Osman X Defter*, s. 138-140.

21 *Tabakâtü'l-Memâlik*, 76a; Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, s. 54; Karaçelebizâde Abdülaziz, *Süleymannâme*, Bulak 1248, s. 56-57; *Peçevi Tarihi, I*, s. 56-57; *Târih-i Âl-i Osman*, s. 313.
22 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, s. 309.
23 Hammer, 5, s. 1297-1298.
24 *Tabakâtü'l-Memâlik*, 94b-95a; *Tevârih-i Âl-i Osman X Defter*, s. 157-158.
25 Feridun Bey, I, s. 533.
26 *Peçevi Tarihi, I*, s. 58; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, s. 314.
27 *Tabakâtü'l-Memâlik*, 99b-100a; *Tevârih-i Âl-i Osman X Defter*, s. 176-179; *Târih-i Âl-i Osman*, s. 310-314.
28 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, s. 315; Kapanşahin, *Kanunî'nin Batı Politikası*, s. 91.
29 *Tabakâtü'l-Memâlik*, vr. 100b-101a.
30 Hammer, 5, s. 1303.
31 Rodos seferi için bkz. *Tabakâtü'l-Memâlik*, 85-101a; *Tevârih-i Âl-i Osman X Defter*, s. 148-182; Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, s. 61-77; Hadidi, *Tevarih-i Âl-i Osman* (1299-1523), haz. N. Öztürk, İstanbul 1991, s. 438-441.
32 *Ruznâme I*, s. 539.
33 *Peçevi Tarihi, I*, s. 58-59.
34 *Peçevi Tarihi, I*, s. 60-61.
35 Lütfi Paşa, s. 252.
36 *Peçevi Tarihi, I*, s. 62; *Târih-i Âl-i Osman*, s. 315; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, s. 318.
37 *Târih-i Âl-i Osman*, s. 316.
38 Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, s. 79-81; *Târih-i Âl-i Osman*, s. 306-308.
39 *Peçevi Tarihi, I*, s. 22.
40 Lütfi Paşa, s. 253; Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 5, s. 1316.
41 Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 5, s. 1317-1318.
42 Andre Clot, *Suleiman the Magnificent*, Paris 1989, s. 128-129.
43 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi II*, s. 503-504; *Suleiman the Magnificent*, s. 131.
44 M.Tayyib Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, İstanbul 1992, s. 32-35.
45 *Tabakâtü'l-Memâlik*, 136b-138a.
46 *Tevârih-i Âl-i Osman X Defter*, s. 248-254.
47 Mohaç'a gelinceye kadar yapılan fetihler hakkında bkz. *Tevârih-i Âl-i Osman X Defter*, s. 248-277; *Tabakâtü'l-Memâlik*, 135a-142b; *Peçevi Tarihi, I*, s. 66-67; Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, s. 93-105.
48 Orduların durumu hakkında bkz. Geza Perjes, *Mohaç Meydan Muharebesi*, haz. Şerif Baştav, Ankara 1988, s. 1-11.
49 *Peçevi Tarihi, I*, s. 70-71.
50 Solakzâde, s. 455; *Tabakâtü'l-Memâlik*, 145a.
51 *Peçevi Tarihi, I*, s. 71-72.

52 *Tevârih-i Âl-i Osman X Defter*, s. 277-311; *Tabakâtü'l-Memâlik*, 146a-148b; *Peçevi Tarihi, I*, s. 69-73; Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, s. 109-117; *Suleiman the Magnificent*, s. 56-61.

53 *Peçevi Tarihi, I.*

54 Kapanşahin, *Kanunî'nin Batı Politikası*, s. 102-103.

55 *Suleiman the Magnificent*, s. 61.

56 Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 43-45.

57 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 346; Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 45-46.

58 *Târih-i Al-i Osman*, s. 322-323.

59 Adı geçen isyanlarla ilgili olarak bkz. *Peçevi Tarihi, I*, 90-95; *Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, II*, s. 345-347; Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 45-47.

60 Nevizâde Atayi, *Zeyl-i Şakayık*, İstanbul 1268, s. 88.

61 *Peçevi Tarihi, I*, s. 95-96; Solakzâde, s. 467-468; Müneccimbaşı, *Sahâifü'l-Ahbar*, İstanbul 1285, III, s. 484-485; Âlî Mustafa Efendi, *Künhü'l-Ahbâr*, İÜ Ktp., Ty, nr. 5959, vr. 238-239a.

62 A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1982, s. 119-120; Gökbilgin, *Kanunî*, s. 48-49.

63 A. Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, İstanbul 2003.

64 Kemal Paşazâde, *Risale fi Efdaliyyet-i Muhammed Aleyhisselam alâ-sâiri'l-Enbiyâi ve'l-Mürselin Aleyhimüsselam*, Süleymaniye ktp., nr. 3618. Böyle bir mesele Bursa Ulu Cami'de yine İranlı bir vâiz ile Süleyman Çelebi arasında geçmiş olup ilginçtir. Daha sonra Süleyman Çelebi'nin mevlidini yazmasına da vesile olan bu tartışmada Süleyman Çelebi, İsa Aleyhisselam'ın göğe çekilmesini şu ifadelerle belirtmiş ve Hazret-i Muhammed'in üstünlüğüne işaret etmişti:
Ölmeyip İsa göğe bulduğu yol
Ümmetinden olmak için idi ol

65 Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 50.

66 *Tabakâtü'l-Memâlik*, vr. 183a-b.

67 Hammer, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, s. 1343-1344.

68 Bu görüşmeler için bkz. *Suleiman the Magnificent*, s. 62-63; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 483.

69 *Peçevi Tarihi, I*, s. 98-99.

70 *Tabakâtü'l-Memâlik*, vr. 186a-b; *Peçevi Tarihi, I*, s. 101-102.

71 Lütfi Paşa, s. 267.

72 Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, s. 143-145; *Tabakâtü'l-Memâlik*, vr. 186b; *Peçevi Tarihi, I*, s. 102.

73 Şayet bir an evvel kale önüne gelinse veya büyük toplar getirilse Viyana Kalesi'nin düşeceği açıktı. Zira düşmesi pek yakınlaşmışken soğukların ani olarak bastırması ve kayıpların artması çekilmekte baş rolü oynamıştı. Matrakçı Nasuh, *Süleymannâme*, s. 151-154; *Peçevi Tarihi, I*, s. 103-105.

74 *Tabakâtü'l-Memâlik*, vr. 190b-192a; *Peçevi Tarihi, I*, s. 104-105.

75 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 330-331; Kapanşahin, *Kanunî'nin Batı Politikası*, s. 112; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, s. 1357-1358.
76 *Peçevi Tarihi, I*, s. 115-117; Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 195-199a.
77 Solakzâde, *Tarih*, s. 477-478; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, c. 5, s. 1365.
78 Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr*, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1973, s. 37-38.
79 Muhammed Yakub Mughul, *Kanunî Devri*, Ankara, 1987, s. 113-123.
80 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 484.
81 Bostan, *Süleymannâme*, Ayasofya ktp., nr. 3317, vr. 133-134; *Suleiman the Magnificent*, s. 83.
82 Kapanşahin, *Kanunî'nin Batı Politikası*, s. 118; Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 62.
83 Gökbilgin, *Kanunî*, s. 63-64.
84 Celalzâde, *Tabakatü'l-Memalik*, 220-227a; *Peçevi Tarihi, I*, s. 119-126; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, V, s. 1373-1384.
85 *Peçevi Tarihi, I*, s. 126.
86 Celalzâde, *Tabakatü'l-Memalik*, 227a-236b; Solakzâde, s. 480-482.
87 Seyyid Muradi, *Gazavat-ı Hayreddin Paşa* (*Kaptan Paşanın Seyir Defteri* adıyla sad. Ahmet Şimşirgil), s. 171-172.
88 *Kaptan Paşanın Seyir Defteri*, s. 176.
89 *Kaptan Paşanın Seyir Defteri*, s. 177-179; *Tuhfetü'l-Kibar*, s. 63.
90 *Kaptan Paşanın Seyir Defteri*, s. 179-180; *Tuhfetü'l-Kibar*, s. 63.
91 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 336; Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 67-69; Kapanşahin, *Kanunî'nin Batı Politikası*, s. 128-131; *Suleiman the Magnificent*, s. 87-89.
92 Hammer, *Osmanlı Tarihi, V*, s. 1400-1401; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 348-349; Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 69-70.
93 Selman, *Camiü'l-Cevahir*, haz. Nazım Yılmaz, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul 1995, s. 27-28.
94 Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, haz. H. Gazi Yurdaydın, Ankara 1976, s. 216.
95 *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn*, s. 241.
96 Kanunî'nin ziyaret ettiği din büyükleri için bkz. *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn*, s. 242-249.
97 *Peçevi Tarihi, I*, s. 135-137.
98 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 353-354.
99 *Peçevi Tarihi, I*, s. 32-33.
100 *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn*, s. 267-269.
101 *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn*, s. 270-284; *Peçevi Tarihi, I*, s. 138-139; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, 5, s. 1512; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 352.
102 *Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri*, s. 195; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 372-373.

103 *Hammer Tarihi*, 5, s. 1428-1431; bu konuda ayrıca bkz. *Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri*, s. 197-198.

104 Anlaşmanın maddeleri için bkz. Gökbilgin, *Kanunî*, s. 80-81; Yaşar Yücel, *Muhteşem Türk Kanunî İle 46 Yıl*, Ankara 1987, s. 59-61; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 506; Hammer, *Osmanlı Tarihi, 5*, s. 1415; Kapanşahin, *Kanunî'nin Batı Politikası*, s. 132-133.

105 Tayyib Gökbilgin "İbrahim Paşa, Pargalı, Frenk, Makbûl, Maktûl", *İA*, (1949), s. 908.

106 Latifî, *Enisü'l-Fusaha ve Evsaf-ı İbrahim Paşa,* haz. Ahmed Sevgi, Konya 1986, s. 5-10.

107 Bu evlilik hakkında çeşitli rivayetler olup İbrahim Paşa'nın zevcesinin Kanunî'nin kızkardeşi olmadığı da iddia edilmiştir. Bkz. İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Vezir-i Âzamı Makbûl ve Maktûl İbrahim Paşa Padişah Dâmadı Değildi" *Belleten*, c 29, sy. 114 (1965), s. 355-361.

108 *Peçevi Tarihi, I*, s. 59.

109 Hâlbuki heykeller meselesi İbrahim Paşa'nın sanata bakışını gösterirken, Molla Kâbız meselesi ise sanığın hatası kesin olarak ispat edilmedikçe düşüncesi nedeniyle cezalandırılamayacağı şeklindeki yüksek anlayışını yansıtmaktadır. Bu davranışı aslında son derece takdire şayan bir hususdur. Bu konuda geniş bilgi için bkz. Esma Tezcan, *Pargalı İbrahim Paşa Çevresindeki Edebi Yaşam* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara 2004, s. 43-44; Feridun Emecen, "İbrahim Paşa, Makbul", *DİA*, c. 21, İstanbul 2000, s. 334.

110 *Peçevi Tarihi, I*, s. 73.

111 Tezcan, *Pargalı İbrahim Paşa*, s. 21-24.

112 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 356-357.

113 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 357-358.

114 *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn*, s. 225-226.

115 Tezcan, *Pargalı İbrahim Paşa*, 53 v.d.

116 Latifî, *Enisü'l-Fusaha*, s. 26.

117 *Peçevi Tarihi, I*, s. 140.

118 Latifî, *Enisü'l-Fusaha*, s. 24-26.

119 Lütfî Paşa, *Âsâfnâme*, nşr. Mübahat Kütükoğlu, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan* içinde, İstanbul 1991, s. 93-94.

120 Eserleri için bkz. Emecen, *İbrahim Paşa*, s. 335; Tayyib Gökbilgin, "Arz ve Raporlarına Göre İbrahim Paşa'nın Irakeyn Seferindeki İlk Tedbirleri ve Fütuhatı" *Belleten* c. 21, sy. 81-84, (1957), s. 462. İsmail E. Erünsal, "The Development of Ottoman Libraries from the Conquest of İstanbul (1453) to the Emergence of the Independent Library", *Belleten*, c. 60, sy. 227 (Nisan 1996), s. 93-125.

MUHTEŞEM SÜLEYMAN

121 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 284a-b.

122 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 287a-b; *Peçevi Tarihi*, s. 144.

123 Veziriazam Ayas Paşa'nın aslen Arnavut soyundan olmasına rağmen bu sefere padişahı ikna ettiği ve yönlendirdiği kaynaklarda yazılıdır. Bunun esas nedeninin Müslüman Arnavutların çektiği sıkıntılar ve yardım istekleri olduğu âşikârdır. Bkz. *Peçevi Tarihi, I*, s. 144.

124 Lütfi Paşa, s. 279; Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 289a; *Peçevi Tarihi*, s. 145.

125 Solakzade, s. 494; *Peçevi Tarihi,* s. 145-146.

126 Kapanşahin, *Kanunî'nin Batı Politikası*, s. 141.

127 *Peçevi Tarihi*, s. 148-149; Solakzade, s. 494-495.

128 *Kaptan Paşanın Seyir Defteri,* s. 210-214; *Tuhfetü'l-Kibar*, s. 74.

129 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 289-290b; *Peçevi Tarihi,* s. 149-150; Solakzade, s. 495.

130 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 299b-303a; *Peçevi Tarihi*, s. 151.

131 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 306b-307a.

132 Solakzade, s. 496.

133 Solakzade, s. 497; Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 314-316b; *Peçevi Tarihi*, s. 154-155.

134 Kapanşahin, *Kanunî'nin Batı Politikası*, s. 150-151; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 343.

135 Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 96.

136 *Tabakatü'l-Memalik*, 295a; *Peçevi Tarihi,* s. 155.

137 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 376-377.

138 Solakzade, s. 498; *Tuhfetü'l-Kibar*, s. 80.

139 *Kaptan Paşanın Seyir Defteri*, s. 222-224.

140 *Kaptan Paşanın Seyir Defteri*, s. 225-226.

141 Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. 3, İstanbul 1977, s. 480-481.

142 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 378-379.

143 *Tuhfetü'l-Kibar*, s. 82.

144 *Tuhfetü'l-Kibar*, s. 83.

145 Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1958, II, s. 999.

146 Ertuğrul Önalp, "Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 yılındaki Hindistan seferi", *OTAM*, sy. 23, Ankara 2010, s. 206-207.

147 Bu seferin daha geniş safahatı için bkz. *Peçevi Tarihi, I*, s. 159-163; Yakub Mughul, *Kanunî Devri*, s. 137-201; Önalp, *Hadım Süleyman Paşa*, s. 211-235; Mustafa Cezar, s. 999-1003. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 393-394.

148 Solakzade, s. 500-501.

149 *Peçevi Tarihi, I*, s. 158-159; Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 5, s. 1460-1461.

150 Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 104.

151 Hammer, bu sırrı ifşa edenlerin daha sonra asılarak idam edildiklerini belirtir. Bkz. *Osmanlı Devleti Tarihi, c. 5*, s. 1466.

152 *Kanunî ile 46 Yıl*, s. 72-73; Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 104-105; Uzunçarşılı anlaşmanın tarihini 1538 olarak vermektedir. *Osmanlı Tarihi, II*, s. 459.

153 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 491.
154 Kraliçe İzabel, çocuğu çavuşa gösterdiğinde ayrıca yanında süt vermek suretiyle bütün endişelerini gidermiştir. Bkz. Hammer, 5, s. 1470.
155 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 491.
156 Uzunçarşılı hataen Sokollu Mehmed Paşa olarak göstermiştir. Bkz. *Osmanlı Tarihi, II*, s. 338.
157 Jorga, *Yenilmez Türk*, s. 123.
158 Bir çöpe zarar veren bin değnek yerdi, manasınadır. Bkz. Hammer, 5, s. 1474.
159 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 342a; Lütfi Paşa, s. 293; Solakzade, s. 501-502.
160 Lütfi Paşa, s. 294; Solakzade, s. 502; *Peçevi Tarihi*, s. 165.
161 *Peçevi Tarihi, I*, s. 167-168.
162 *Peçevi Tarihi*, s. 176-178.
163 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 344b-345a; *Peçevi Tarihi*, s. 166.
164 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 345b.
165 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi,* s. 493.
166 Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 112-113.
167 Hammer, 5, s. 1482
168 Lütfi Paşa, s. 295-296; Hammer, 5, s. 1483.
169 *Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri*, s. 238-242.
170 Yılmaz Öztuna, *Kanunî Sultan Süleyman*, İstanbul 2006, s. 78-79.
171 Cezayir zaferi ile ilgili olarak bkz. Lütfi Paşa, s. 295-296; *Tuhfetü'l-Kibar*, s. 85-86; *Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri*, s. 237-244; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, 5, s. 1482-1484; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II,* s. 380.
172 Jorga, *Kanunî ve Dönemi*, s. 211.
173 Lütfi Paşa, s. 297; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, 5, s. 1488.
174 Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 114.
175 Hammer, *Osmanlı Tarihi, 5*, s. 1489.
176 Lütfi Paşa, s. 297.
177 *Peçevi Tarihi*, I, s. 169-170; Lütfi Paşa, s. 296.
178 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 346b; *Peçevi Tarihi, I*, s. 170-171; Lütfi Paşa, s. 296-297; Solakzade, s. 504.
179 Kapanşahin, *Kanunî'nin Batı Politikası*, s. 164.
180 *Tuhfetü'l-Kibar*, s. 86; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II,* s. 507.
181 Hammer, *Osmanlı Tarihi*, 5, s. 1491-1492.
182 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 354b-356a; *Peçevi Tarihi*, s. 179; Lütfi Paşa, s. 297; Solakzade, s. 504.
183 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 357-358b; *Peçevi Tarihi, I*, s. 180-181; Lütfi Paşa, s. 297; Solakzade, s. 504.
184 Lütfi Paşa, s. 298; Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 363-364a; Solakzade, s. 504-505; *Peçevi Tarihi, I*, s. 181-182.
185 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 364a.

186 Solakzade, s. 505; *Peçevi Tarihi, I,* s. 185-186; Lütfi Paşa, s. 298.
187 Lütfi Paşa, s. 298-299; Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 366-371b; Solakzade, s. 505-506; *Peçevi Tarihi, I*, s. 185-187.
188 Kapanşahin, *Kanunî'nin Batı Politikası*, s. 172-173.
189 Jorga, *Kanunî ve Dönemi*, s. 211.
190 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 381.
191 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 382; F. Kurdoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, İstanbul 1932, II (1-4), s. 349-350.
192 Jorga, *Kanunî ve Dönemi*, s. 212.
193 *Tuhfetü'l-Kibar*, s. 98; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 382.
194 M. İsen-A. F. Bilkan, *Sultan Şairler*, Ankara 1997, s. 127.
195 Ayşe Özakbaş, "Hurrem Sultan", *TD*, sy. 36 (Fikret Işıltan Hatıra Sayısı), İstanbul 2000, s. 363.
196 Sadi Bayram, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Oğlu Şehzade Mehmed'in, Şehzade Külliyesi Vakfiyesi ve Türk Sanatındaki Yeri", *Milletlerarası XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 12-17 Eylül 1994, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000, s. 1017-1039.
197 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 375-a-b.
198 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 494.
199 Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 127-130.
200 İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete*, İstanbul 1975, s. 134-135.
201 Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 124.
202 Lütfi Paşa, s. 300.
203 Husrev Paşa'nın bir müddet geçmeden üzüntüsünden yemekten içmekten kesildiği ve on yedi gün sonra vefat ettiği yazılıdır. Lütfi Paşa, s. 300.
204 *Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri*, s. 93-94.
205 *Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri*, s. 31,58.
206 *Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri*, s. 140, 152, 220.
207 *Kaptan Paşa'nın Seyir Defteri*, s. 101.
208 *Peçevi Tarihi, c. 1*, s. 191-193; Solakzade, s. 507-508; *Ravzatü'l-Ebrâr*, s. 430; Lütfi Paşa, s. 301.
209 Selman, *Camiü'l-Cevahir*, s. 41-43.
210 *Peçevi Tarihi*, c. 1, s. 198; Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih-i Nişancı* (Matbaa-i Amire 1290), s. 240-243.
211 Solakzede, s. 510-511.
212 Lütfi Paşa, s. 305.
213 *Peçevi Tarihi, I*, s. 199-200; Solakzade, s. 512.
214 *Peçevi Tarihi, I*, s. 202-203; Lütfi Paşa, s. 305-306; Solakzade, s. 513-514; *Tarih-i Nişancı*, s. 244.
215 Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 136-137.
216 Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 6, s. 1654-1657.

217 *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 203-204; Jorga, *Kanunî ve Dönemi*, s. 153-55; Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 6, s. 1658-1659.

218 Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 140; Jorga, *Kanunî ve Dönemi*, s. 160-161.

219 Jorga, *Kanunî ve Dönemi*, s. 160.

220 Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 140.

221 Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 6, s. 1674-1675.

222 *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 212.

223 Bu konuda geniş bilgi için bkz. Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 141-143.

224 *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 213-214.

225 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 436a-b; *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 215; Lütfi Paşa, s. 310-311; *Tarih-i Nişancı*, s. 245.

226 Şerafettin Turan, "Mustafa Çelebi", *DİA*, c. 31, İstanbul 2006, s. 290.

227 Turan, *Mustafa Çelebi*, s. 290-291.

228 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 437-438b.

229 *Münşeat Mecmuası* (Veliyyüddin Efendi Kitapları, no: 2735)'ndan naklen Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, s. 402.

230 Selman, *Camiü'l-Cevahir*, s. 44.

231 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 436b; *Tarih-i Nişancı*, s. 245-246; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, *II*, s. 402-403; Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 144-145.

232 *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 215.

233 Mehmed Çavuşoğlu, "Şehzade Mustafa Mersiyeleri", *TED*, sy. 12, İstanbul 1982, s. 654-655.

234 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 436b-437a.

235 "Şehzade Mustafa Mersiyeleri", s. 641-686.

236 "Şehzade Mustafa Mersiyeleri", s. 654-657.

237 *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 216.

238 "Şehzade Mustafa Mersiyeleri", s. 658-661.

239 "Şehzade Mustafa Mersiyeleri", s. 666.

240 "Şehzade Mustafa Mersiyeleri", s. 669-672.

241 Turan, *Mustafa Çelebi*, s. 291.

242 Fairfax Downey, *Kanunî Sultan Süleyman*, çev. E. Behiç Koryürek, İstanbul 1975, s. 239-259; Renzo Sertoli Salis, *Muhteşem Süleyman*, çev. Şerafettin Turan, Ankara 1963, s. 211-226; H. Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü*, trc. Yaşar Önen, Ankara 1992, s. 126, 186-187; Yusuf Niyazi, *Mazlum Şehzadeler yahut Hurrem Sultan: Tarihi Dram 4 Perde*, (Dersaadet 1325), s. 1-72; Metin And, *Türkiye'de İtalyan Sahnesi: İtalyan Sahnesinde Türkiye*, İstanbul 1989, s. 160-166; Busbecq, *Türkiye'yi Böyle Gördüm*, haz. Aysel Kurutluoğlu, İstanbul, s. 69,79-80.

243 Nitekim dönemin Osmanlı tarihçilerinden Celalzade, "aslında olay hakkında kimsenin vukufu ve bilgisi olmayıp herkes muktezayı tab'ı üzere kıl ü kal (dedikodu) yapmaktadır" derken, Rüstem Paşa'nın olayda dahlini gösteren açık bir durumun olmadığını belirtir. Bkz. *Tabakatü'l-Memalik*, 437a-b.

244 Celalzade, *Tabakatü'l-Memâlik*, 437a.

245 Lütfi Paşa, 311; Celalzade, *Tabakatü'l-Memâlik*, 439a-b.

246 *Peçevi Tarihi*, I, s. 218-219.

247 Seferin safahatı için bkz. *Peçevi Tarihi*, s. 219-232 Solakzade, s. 525-532.

248 *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 226-227.

249 Anlaşmanın safhaları hakkında bkz. *Peçevi Tarihi*, I, s. 228-241; Solakzade, s. 531.

250 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 424-425.

251 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 429; Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 152.

252 Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman,* s. 152; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II,* s. 433.

253 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, s. 498-499b; *Peçevi Tarihi*'nde Bayezid yerine Şehzade Selim'in müdahalede bulunduğu yazılıdır ki hatalıdır. Zira Selim, babası ile Nahcıvan seferine gitmiş bulunuyordu. *Peçevi Tarihi*, s. 242. Konu ile ilgili olarak ayrıca bkz. Jorga, *Kanunî ve Dönemi*, s. 247; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, 5, s. 1692-1693; Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 152-153.

254 Feridun Emecen, "Kara Ahmed Paşa", *DİA*, c. 24, İstanbul 2001, s. 357; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, *II*, s. 551.

255 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 500-501a; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, *5*, s. 1694-1696; Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 153-154.

256 *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 243.

257 Salis, *Muhteşem Süleyman*, s. 220, 224-225, 238-239; Downey, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 257-259; M. Çağatay Uluçay, *Harem'den Mektuplar I,* İstanbul 1956, s. 86-88.

258 Cengiz Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Pîrî Reis", *Belleten*, c. XXXIV, sy. 134, Ankara 1970, s. 234-236.

259 Cevat Ülkekul-Ayşe Hande Can, *Pîrî Reis'in Yaşamı, Yapıtları ve Bahriyesinden Seçmeler*, İstanbul 2007, s. 40-42.

260 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, *II*, s. 397-398.

261 *Pîrî Reis'in Yaşamı*, s. 54-56; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, *II*, s. 398-400.

262 Camiin yapımı ve özellikleri için bkz. Eyyûbî, *Menâkıb-ı Sultan Süleyman* (Risâle-i Padişâh-nâme), haz. Mehmet Akkuş, Ankara 1991, s. 146-152.

263 Sai Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyan*'dan naklen, M. İlyas Subaşı, *Taşla Konuşan Deha,* Ankara 1996, s. 75-79.

264 Fransız mimar, restoratör ve sanat tarihçisi Albert Gabriel 1926'da İstanbul'a geldi ve uzun yıllar Türkiye'de kaldı. İstanbul Üniversitesi'nde arkeoloji ve sanat tarihi dersleri verdi. İstanbul ve Anadolu'daki Osmanlı eserlerini inceledi. Fransız Arkeoloji Enstitüsü'nün kurulmasına öncülük etti ve bu kurumun yöneticiliğini yaptı. Fatih'le bu mülakatı için bkz. A. Gabriel, Fatih'le Mülakat, Mübeccel Bayramveli tercümesi, *Tercüman* Gazetesi, 29 Mayıs 1955.

265 Bu tip eser ve makaleler için bkz. Downey, *Muhteşem Süleyman*, s. 95-121; Viorica Stircea, *Kanunî Sultan Süleyman'ın Gözdesi Hurrem Sultan,* çev. Selim Mehmed, İstanbul 1972; Salis, *Muhteşem Süleyman*, s. 87-112; A. Refik (Altınay), *Kadınlar*

Saltanatı, İstanbul 1332, 45 v.d.; H. Y. Şehsuvaroğlu, "Hurrem Sultan ve Sultan Süleyman", *Resimli Tarih Mecmuası*, I, 5 (Mayıs 1950), s. 176-179; Talat Hasırcıoğlu, "Osmanlı Sarayında Saltanat Süren Kadınlardan Hurrem Sultan", *Resimli Tarih Mecmuası:* Yeni seri, VII, 1-73 (1956), s. 15-19; Turhan Tan, *Hurrem Sultan*, İstanbul 1937; İskender Pala, *Babil'de Ölüm İstanbul'da Aşk*, İstanbul 2003, s. 117-124.

266 Hurrem Sultan'ın hayratından Haseki külliyesi hakkında detaylı bir araştırma yapmış olan Hayri Taşkıran, batılı yazarların bu konuyu taraf tutarak ele aldıklarını, Türk yazarların da onları aynen tekrarladıklarını ve hatta bir kısmının kötülemekte batılı meslektaşlarını geride bıraktıklarını belirtir ve ağır bir tenkide tabi tutar. Oysa Hurrem Sultan'ın bunların yazdıklarının aksine bambaşka ve Osmanlı sarayına yakışır bir kişiliğe sahip olduğunu belirtir. Bkz. *Haseki'nin Kitabı: İstanbul Haseki Külliyesi Cami-Medrese-İmaret-Sübyan Mektebi-Darüşşifa ve Yeni Haseki Hastanesi*, İstanbul 1972, s. 12-14.

267 Downey, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 116-119; A. Refik, *Kadınlar Saltanatı*, s. 50-51; Salis, *Muhteşem Süleyman*, a. 90-91. A. Clot ve L. Peirce ise bu anlatımın Venedik elçilerinin raporlarından kaynaklandığını ifade etmektedirler. Bkz. *Suleiman the Magnificent*, 69; *Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar,* çev. Ayşe Berktay, İstanbul 1996, s. 78-79.

268 Peirce, *Harem-i Hümayun*, s. 81.

269 Peirce, *Harem-i Hümayun*, s. 77.

270 Özakbaş, *Hurrem Sultan*, s. 348-353.

271 Peirce, *Harem-i Hümayun*, s. 77-78; Özakbaş, *Hurrem Sultan*, s. 354-355.

272 M. Çağatay Uluçay, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1985, s. 37.

273 Taşkıran, *Haseki'nin Kitabı*, s. 26.

274 Peirce, *Harem-i Hümayun*, s. 80-81.

275 Kutbeddin Mekki, *Fevaidü's-Seniyye fi'l-Rıhleti'l-Medeniyye ve'r-Rumiyye*, Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, no. 2440, vr. 130-138a.

276 Erhan Afyoncu, *Muhteşem Süleyman, Kanunî Sultan Süleyman ve Hurrem Sultan*, İstanbul 2011, s. 120, 166-176.

277 *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 298-300; *Solakzade Tarihi*, s. 587.

278 Geniş bilgi için bkz. Taşkıran, *Haseki'nin Kitabı*, Muhtelif sahifeler.

279 Hurrem Sultan'ın eserleri ile ilgili olarak ayrıca bkz. Peirce, *Harem-i Hümayun*, s. 266-273, 289, 370; İbrahim Pazan, *Padişah Anneleri, Eserleriyle Valide Sultanlar*, İstanbul 2007, s. 66-70; Cahit Baltacı, "Hurrem Sultan", *DİA*, c. 18, İstanbul 1998, s. 499-500.

280 Bu imaretle ilgili bkz. Amy Singer, *Osmanlı'da Hayırseverlik, Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti,* çev. Dilek Şendil, İstanbul 2004, s. 1-16.

281 *Osmanlı'da Hayırseverlik, 1.*

282 Bu konuda bkz. İ. Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, *III/2*, Ankara 1977, s. 252-254.

283 Celalzade, *Tabakatü'l-Memalik*, 498b-499a. Kaynaklarda Şehzade Bayezid'in olay hakkında ihtimamı ve dikkati övülürken bazı tarihciler onun bu hadisede kusuru

bulunduğunu fakat Hurrem Sultan'ın şefaati ile Kütahya'ya sancakbeyi tayin edildiğini hiçbir mehaza dayanmadan iddia ederler. Bkz. Şerafettin Turan, *Kanunî'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vakası*, Ankara 1961, s. 49.

284 Turan, *Şehzade Bayezid Vakası*, s. 49-50.

285 *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 272-273.

286 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, *II*, s. 406-407.

287 Bu konuda bkz. Turan, *Şehzade Bayezid Vakası*, s. 201-203.

288 *Peçevi Tarihi*, I, s. 277.

289 Aslında şu şiirler ve ifadeler dahi Kanunî'nin babalık şefkatini din, devlet ve milletinin bekası yolunda çektiği ızdırap ve elemi ve bu uğurda tarihin onlara ödettiği bedeli göstermesi bakımından da çok önemlidir. Bkz. Ahmet Şimşirgil, "Kardeş katli", *Tarih ve Düşünce Dergisi*, sy. 2000-07, Temmuz 2000, s. 16-25.

290 Şehzade'nin İran'daki hâli ve iki tarafın karşılıklı mektuplaşmaları hakkında bkz. *Peçevi Tarihi*, I, s. 279-288.

291 Şehzade Bayezid vakasının safahatı ile ilgili olarak bkz. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, *II*, s. 405-408; Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 163-173; Turan, *Şehzade Bayezid Vakası*, muftelif sahifeler; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, 6, s. 1713-1727.

292 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, II, s. 405; Şerafettin Turan, "Bayezid Şehzade", *DİA*, c. 5, İstanbul 1992, s. 230-231.

293 *Tuhfetü'l-Kibar*, s. 103-105.

294 *Tuhfetü'l-Kibar*, s. 106-107

295 Ertuğrul Önalp, "1560 Cerbe Deniz Zaferi ve Cerbe Kalesi'nin Fethi", *OTAM*, sy. 12, s. 176-177; Mehmed bin Mehmed, *Nuhbetü't-Tevarih*, İstanbul 1276, s. 91.

296 Abdülkadir Özcan, "Cerbe", *DİA*, c. 7, İstanbul 1993, s. 392.

297 Nidai, *Fetihname-i Kal'a-i Cirbe*, Londra British Library, nr. 23984, vr. 30a.

298 *Fetihname-i Kal'a-i Cirbe*, vr. 33-37a.

299 Zekeriyazade, *Ferah Cerbe Savaşı*, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1980, s. 56-57.

300 *Ferah Cerbe Savaşı*, s. 59-60.

301 *Ferah Cerbe Savaşı*, s. 76.

302 *Fetihnâme-i Kal'a-i Cirbe*, vr. 42-44a.

303 *Ferah Cerbe Savaşı*, s. 102-112; *Fetihnâme-i Kal'a-i Cirbe*, vr. 49-52a; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, *II*, s. 387-388.

304 *Fetihname-i Kal'a-i Cirbe*, vr. 8-10b.

305 *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 17.

306 *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 17.

307 Ayvansarayi Hafız Hüseyin *Hadikatü'l-Cevami*, yay. İhsan Erzi, İstanbul 1987, I, s. 155; Ayrıca bkz. *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 17.

308 Onu rüşvetçilikle suçlayan Hammer dahi devletinin mali durumunu en üst seviyeye çıkardığından uzun uzun bahseder. *Hammer Tarihi*, c. 6, s. 1728-1729.

309 Osmanlı Devleti'nde meşru bir nevi gelir olan caize ve pişkeş uygulamaları için bkz. Muzaffer Doğan, "Osmanlı İmparatorluğunda Makam Vergisi: Caize", *TKİD*, sy. 7, İstanbul 2002, s. 35-74.

310 *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 18.

311 Paşanın muhallefatı için bak. *Peçevi Tarihi, I*, s. 18; Hammer, *Osmanlı Tarihi*, 5, s. 1729-1730.

312 Afyoncu, *Muhteşem Süleyman*, s. 117-118.

313 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, *II*, s. 550.

314 Bu konuda başı, paşanın gadrine uğramış bulunan Taşlıcalı Yahya çekmektedir. Özellikle Rüstem Paşa'nın ölümüne yazdığı sevgi mersiyesi kendisinin paşaya olan sınırsız düşmanlığının bir göstergesidir ki ifadelerinin dikkatle yorumlanması gerektiğinin de işaretidir. Bkz. Ahmed Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1999, s. 392-415.

315 Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 186-187; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, *II*, s. 388-389.

316 *Tuhfetü'l-Kibar*, s. 118.

317 *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 289.

318 *Peçevi Tarihi*, *I*, s. 289; *Tuhfetü'l-Kibar*, s. 118.

319 *Tuhfetü'l-Kibar*, s. 116.

320 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, *II*, s. 390.

321 Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, I, haz. Mehmet İpşirli, İstanbul 1989, s. 7.

322 *Taşla Konuşan Deha*, s. 71-73.

323 Kırkçeşme sularının İstanbul'a getirilme çalışmaları hakkında geniş bilgi için bkz. Eyyûbî, *Menâkıb-ı Sultan Süleyman*, 156 v.d.

HÜSREV-İ ÂFÂK / UFUKLARIN PADİŞAHI

324 Kapanşahin, *Kanunî'nin Batı Politikası*, s. 187-189.

325 Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 410

326 Solakzade, s. 571.

327 Atayi, *Şakayık zeyli*, s. 97.

328 *Tarih-i Selânikî, I*, s. 16; Solakzade, s. 572.

329 *Tarih-i Selânikî, I*, s. 22; Solakzade, s. 572.

330 *Tarih-i Selâniki, I*, s. 30.

331 Sokollu Mehmed Paşa'nın aldığı tedbirler ile ilgili olarak bkz. *Tarih-i Selâniki, I*, s. 36-39.

332 *Tarih-i Selâniki, I*, s. 47-48; Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi, II*, s. 417-418.

333 Muhammed Nur Doğan, *Bâkî*, İstanbul 1998, s. 62-63.

334 Bâkî, s. 64-65.

335 Mahidevran, oğlu Mustafa'nın vefatından sonra Bursa'ya yerleşmiş ve 1581 yılında ölümüne kadar burada yaşamıştır. Sultan II. Selim kendisine çok yardımda ve bazı temliklerde bulunmuştur. Mahidevran Hatun, oğlunun naşı üzerine Mustafa-i

Cedit türbesi adı verilen türbeyi yaptırdı. Oturduğu evini iki değirmen ve yüz bin dirhem gümüş akçesini türbeye vakfetti. Oğlunun ruhu için kurban kesilmesi, aşure pişirilmesi ve Kur'ân-ı Kerim tilavet olunması ile ilgili olarak kâtip, nazır, türbedar ve cüzhan tayin eyledi. Mahidevran Hatun'un kabri oğlu Şehzade Mustafa'nın türbesindedir.

336 Gülfem Hatun kaynaklardan anlaşıldığı üzere hayır ve hasenat sahibi bir hanımdır. İstanbul ve Anadolu'nun çeşitli yerlerinde çeşmeler yaptırmış pek çok köye sular getirtmiştir. Üsküdar'da çok güzel bir cami, mektep, imaret ve kervansaraydan ibaret külliyesi vardır (bkz. Tahsin Özcan, Üsküdar'da bir saraylı: Gülfem Hatun ve vakıfları, *Üsküdar Sempozyumu IV*, *Bildiriler 2*, İstanbul 2007, 218-223; Tülay Sezgin, Üsküdar'daki hatun türbeleri, *Üsküdar Sempozyumu I, Bildiriler 2*, İstanbul 2003, 141). 1562 yılında vefat ettiğinde Üsküdar'daki camiinin haziresine defnedilmiştir. Mezar taşında "Sahibü'l hayrat şehide-i saîde Gülfem Hatun" yazılıdır. Kabir taşındaki "şehîde" ifadesinden hareketle Ahmed Refik onun ölümü ile ilgili olarak bir hikâye uydurmuştur (bkz. *Kadınlar Saltanatı*, I, 89-90). Ahmed Refik'in gerek ölüm tarihlerine gerekse diğer konulara dair yanlışlarına işaret eden Çağatay Uluçay ise, buna rağmen öldürülüş hikâyesine inanmış görünmektedir (*Padişahların Kadınları ve Kızları*, 37). Oysa bir hanımın, şehit denilmesi için çok daha başka sebepler de bulunabilir. Nitekim imanlı olduğu hâlde suda boğulan, yanarak vefat eden, göçük, çığ, toprak veya bina altında kalan, vebâ gibi salgın veya çaresiz hastalıklardan vefât eden veya akrep sokmasından ölen, cuma gecesinde veya doğumdan sonra vefat eden kadın Müslümanlar da bu hükümdedir. Dolayısı ile hiçbir mehaz gösterilmeden uydurulan bir hikâye hakkında dikkatli olunmalıdır.

337 Abdullah Aydemir, *Ebussuud Efendi*, Ankara 1989, s. 13-14.

338 Celalzade Mustafa Çelebi, *Tabakatü'l-Memalik ve Derecatü'l-Mesalik* (Kanunî'nin Tarihçisinden Muhteşem Çağ adıyla sadeleştiren Ayhan Yılmaz), İstanbul 2011, s. 359-365.

339 Feridun Emecen, "Cihan Devleti'nde hukuki yapı", *Tarih ve Medeniyet*, sy. 14, İstanbul 1995, s. 42-45; Gökbilgin, *Kanunî Sultan Süleyman*, s. 199-202.

340 Kemal Kürkçüoğlu, "Kanunî'nin Bali Beğ'e gönderdiği hatt-ı hümayun", *DTCFD, VIII/1-2*, s. 227-231.

341 Kanunî Sultan Süleyman'ın edebi yönü için bkz. Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı*, Ankara 1987; Âmil Çelebioğlu, *Kanunî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul 1994.

342 Mehmet Akkaya, "Dünya padişahının dünyaya bakışı", *Tarih ve Medeniyet*, sy. 14, İstanbul 1995, s. 49-51.

343 *Akkaya, Dünya Padişahı*, s. 51-52.

344 Ahmet Şimşirgil, "Kanunî zamanında ilim ve fikir hareketleri", *Tarih ve Medeniyet*, sy. 14, İstanbul 1995, s. 53-58.

BİBLİYOGRAFYA

A. Adnan Adıvar, *Osmanlı Türklerinde İlim*, İstanbul 1982.

A. Gabriel, "Fatih ile mülakat", Mübeccel Bayramveli tercümesi, *Tercüman* Gazetesi, 29 Mayıs 1955.

A. Refik Altınay, *Kadınlar Saltanatı*, İstanbul 1332.

A. Yaşar Ocak, *Osmanlı Toplumunda Zındıklar ve Mülhidler*, İstanbul 2003.

Abdullah Aydemir, *Ebussuud Efendi*, Ankara 1989.

Abdülkadir Özcan, "Cerbe", *DİA*, c. 7, İstanbul 1993.

Ahmed Atilla Şentürk, *Osmanlı Şiiri Antolojisi*, İstanbul 1999.

Ahmet Şimşirgil, "Kanunî zamanında ilim ve fikir hareketleri", *Tarih ve Medeniyet*, sy. 14, İstanbul 1995.

_____, "Kardeş katli", *Tarih ve Düşünce Dergisi*, sy. 2000-07, Temmuz 2000.

Âlî Mustafa Efendi, *Künhü'l-Ahbâr*, İÜ Ktp., Ty, nr. 5959.

Âmil Çelebioğlu, *Kanunî Sultan Süleyman Devri Türk Edebiyatı*, İstanbul 1994.

Amy Singer, *Osmanlı'da Hayırseverlik, Kudüs'te Bir Haseki Sultan İmareti,* çev. Dilek Şendil, İstanbul 2004.

Andre Clot, *Suleiman the Magnificent*, Paris 1989. Ayşe Özakbaş, "Hurrem Sultan", *TD*, sy. 36, Fikret Işıltan Hatıra Sayısı, İstanbul 2000.

Ayvansarayî Hafız Hüseyin, *Hadikatü'l-Cevami,* yay. İhsan Erzi, İstanbul 1987.

Bostan, *Süleymannâme*, TSMK, Revan, nr. 128.

Busbecg, *Türkiye'yi Böyle Gördüm,* haz. Aysel Kurutluoğlu, İstanbul.

Cahit Baltacı, "Hurrem Sultan", *DİA*, c. 18, İstanbul 1998.

Celalzâde Mustafa, *Selimnâme*, haz. A. Uğur-M. Çuhadar, Ankara 1990.

_____, *Tabakâtü'l-Memâlik ve Derecâtü'l-Mesâlik,* haz. Petra Kappert, Wiesbaden, 1981.

Cengiz Orhonlu, "Hint Kaptanlığı ve Pîrî Reis", *Belleten*, c. XXXIV, sy. 134, Ankara 1970.

Cevat Ülkekul-Ayşe Hande Can, *Pîrî Reis'in Yaşamı, Yapıtları ve Bahriyesinden Seçmeler*, İstanbul 2007.

Coşkun Ak, *Muhibbî Divânı*, Ankara 1987.

Erhan Afyoncu, *Muhteşem Süleyman, Kanunî Sultan Süleyman ve Hurrem Sultan*, İstanbul 2011.

Ertuğrul Önalp, "1560 Cerbe Deniz Zaferi ve Cerbe Kalesi'nin Fethi", *OTAM*, sy. 12.

_____, "Hadım Süleyman Paşa'nın 1538 yılındaki Hindistan seferi", *OTAM*, sy 23, Ankara 2010.

Esma Tezcan, *Pargalı İbrahim Paşa Çevresindeki Edebi* Yaşam, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), Ankara 2004.

Eyyûbî, *Menâkıb-ı Sultan Süleyman* (*Risâle-i Padişâh-nâme*), haz. Mehmet Akkuş, Ankara 1991.

F. Kurdoğlu, *Türklerin Deniz Muharebeleri*, II (1-4), İstanbul 1932.

Fairfax Downey, *Kanunî Sultan Süleyman,* çev. E. Behiç Koryürek, İstanbul 1975.

Feridun Bey, *Mecmua-i Münşeât-ı Selâtîn*, İstanbul 1274.

Feridun Emecen, "Cihan Devleti'nde hukuki yapı", *Tarih ve Medeniyet*, sy. 14, İstanbul 1995.

_____, "İbrahim Paşa, Makbul", *DİA*, c. 21, İstanbul 2001.

_____, "Kara Ahmed Paşa", *DİA*, c. 24, İstanbul 2001.

Geza Perjes, *Mohaç Meydan Muharebesi,* haz. Şerif Baştav, Ankara 1988.

H. Dernschwam, *İstanbul ve Anadolu'ya Seyahat Günlüğü,* trc. Yaşar Önen, Ankara 1992.

H. Y. Şehsuvaroğlu, "Hurrem Sultan ve Sultan Süleyman", *Resimli Tarih Mecmuası*, I, 5 Mayıs 1950.

Hadidi, *Tevarih-i Âl-i Osman* (1299-1523), haz. N. Öztürk, İstanbul 1991.

Hammer, *Osmanlı Devleti Tarihi*, haz. Mümin Çevik-Erol Kılıç, İstanbul 1984.

Hayri Taşkıran, *Haseki'nin Kitabı: İstanbul Haseki Külliyesi Cami-Medrese-İmaret-Sübyan Mektebi-Darüşşifa ve Yeni Haseki Hastanesi*, İstanbul 1972.

İ. Hakkı Uzunçarşılı, "Kanunî Sultan Süleyman'ın Vezir-i Âzamı Makbûl ve Maktûl İbrahim Paşa Padişah Dâmadı Değildi", *Belleten*, c. 29, sy. 114 (1965).

_____, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1975, c. II.

_____, *Osmanlı Tarihi*, III/2, Ankara 1977.

İ. Metin Kunt, *Sancaktan Eyalete*, İstanbul 1975.

İbrahim Pazan, *Padişah Anneleri, Eserleriyle Valide Sultanlar*, İstanbul 2007.

İskender Pala, *Babil'de Ölüm İstanbul'da Aşk*, İstanbul 2003.

İsmail E. Erünsal, "The development of Ottoman libraries from the conquest of Istanbul (1453) to the emergence of the independent library", *Belleten*, c. 60, sy. 227, Nisan 1996.

Karaçelebizâde Abdülaziz, *Süleymanname*, Bulak 1248.

Kâtip Çelebi, *Tuhfetü'l-Kibâr fi Esfâri'l-Bihâr,* haz. Orhan şaik Gökyay, İstanbul 1973.

Kemal Kürkçüoğlu, "Kanunî'nin Bali Beğ'e gönderdiği hatt-ı hümayun", *DTCFD*, VIII/1-2.

Kemal Paşazâde, *Tevârih-i Âl-i Osman* X Defter, haz. Şefaettin Severcan, Ankara 1996.

_____, *Risale fi Efdaliyyet-i Muhammed Aleyhisselam*, Süleymaniye ktp., nr. 3618.

Kutbeddin Mekki, *Fevaidü's-Seniyye fi'l-Rıhleti'l-Medeniyye ve'r-Rumiyye,* Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi, no. 2440.

Latifî, *Enisü'l-Fusaha ve Evsaf-ı İbrahim Paşa,* haz. Ahmed Sevgi, Konya 1986.

Leslie P. Peirce, *Harem-i Hümayun, Osmanlı İmparatorluğu'nda Hükümranlık ve Kadınlar* çev. Ayşe Berktay, İstanbul 1996.

Lütfî Paşa, *Âsâfnâme,* nşr. Mübahat Kütükoğlu, *Prof. Dr. Bekir Kütükoğlu'na Armağan* içinde, İstanbul 1991.

_____, *Tevarih-i Âl-i Osman,* haz. Kayhan Atik, Ankara 2001.

M Tayyib Gökbilgin, Kanunî Sultan Süleyman, İstanbul 1992.

M. Çağatay Uluçay, *Harem'den Mektuplar I*, İstanbul 1956.

_____, *Padişahların Kadınları ve Kızları*, Ankara 1985.

M. İsen-A. F. Bilkan, *Sultan Şairler*, Ankara 1997.

Matrakçı Nasuh, *Beyân-ı Menâzil-i Sefer-i Irakeyn-i Sultan Süleyman Han*, haz. H. Gazi Yurdaydın, Ankara 1976.

_____, *Süleymannâme*, Davut Erkan, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 2005.

Mehmed bin Mehmed, *Nuhbetü't-Tevarih*, İstanbul 1276.

Mehmed Çavuşoğlu, "Şehzade Mustafa Mersiyeleri", *TED*, sy. 12, İstanbul 1982.

Mehmet Akkaya, "Dünya padişahının dünyaya bakışı", *Tarih ve Medeniyet*, sy. 14, İstanbul 1995.

Metin And, *Türkiye'de İtalyan Sahnesi: İtalyan Sahnesinde Türkiye*, İstanbul 1989.

Muhammed Nur Doğan, *Bâkî*, İstanbul 1998.

Muhammed Yakub Mughul, *Kanunî Devri*, Ankara, 1987.

Muhittin Kapanşahin, *Kanunî'nin Batı Politikası*, İstanbul 2008.

Mustafa Cezar, *Mufassal Osmanlı Tarihi*, İstanbul 1958, II, 999.

Muzaffer Doğan, "Osmanlı İmparatorluğunda Makam Vergisi: Caize", *TKİD*, sy. 7, İstanbul 2002.

Müneccimbaşı, *Sahaifü'l-Ahbar*, III. İstanbul 1285.

Nevizade Atayi, *Zeyl-i Şakayık*, İstanbul 1268.

Nidai, *Fetihname-i Kal'a-i Cirbe*, Londra British Library, nr. 23984.

Nişancı Mehmed Paşa, *Tarih-i Nişancı*, Matbaa-i Amire 1290.

Peçevi İbrahim Efendi, *Peçevi Tarihi I*, haz. B. Sıtkı Baykal, Ankara 1981.

Renzo Sertoli Salis, *Muhteşem Süleyman*, çev. Şerafettin Turan, Ankara 1963.

Sadi Bayram, "Kanunî Sultan Süleymanın Oğlu Şehzade Mehmed'in, Şehzade Külliyesi Vakfiyesi ve Türk Sanatındaki Yeri", *Milletlerarası XII. Türk Tarih Kongresi*, Ankara 12-17 Eylül 1994, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara 2000.

Sai Mustafa Çelebi, *Tezkiretü'l-Bünyan*'dan naklen, M. İlyas Subaşı, *Taşla Konuşan Deha*, Ankara 1996.

Selânikî Mustafa Efendi, *Tarih-i Selânikî*, haz. Mehmet İpşirli, I, İstanbul 1989.

Selman, *Camiü'l-Cevahir*, haz. Nazım Yılmaz, (yayımlanmamış yüksek lisans tezi), İstanbul 1995.

Seyyid Muradi, *Gazavât-ı Hayreddin Paşa, Kaptan Paşanın Seyir Defteri* adıyla sad. Ahmet Şimşirgil, İstanbul 2006.

Solakzade Mehmed Efendi, *Tarih-i Solakzade*, İstanbul 1298.

Şerafettin Turan, "Bayezid, Şehzade", *DİA*, c. 5, İstanbul 1992.

_____, *Kanunî'nin Oğlu Şehzade Bayezid Vakası*, Ankara 1961.

_____, "Mustafa Çelebi", *DİA*, c. 31, İstanbul 2006.

Tahsin Özcan, "Üsküdar'da bir saraylı: Gülfem Hatun ve vakıfları", *Üsküdar Sempozyumu IV*, *Bildiriler 2*, İstanbul 2007.

Talat Hasırcıoğlu, "Osmanlı Sarayında Saltanat Süren Kadınlardan Hurrem Sultan", *Resimli Tarih Mecmuası*, Yeni seri, VII, 1-73 (1956).

Tarih-i Âl-i Osman, haz. Mustafa Karazeybek, (yüksek lisans tezi), İstanbul 1994.

Tayyib Gökbilgin "İbrahim Paşa, Pargalı, Frenk, Makbûl, Maktûl", *İA*, (1949).

Turhan Tan, *Hurrem Sultan*, İstanbul 1937.

Tülay Sezgin, "Üsküdar'daki hatun türbeleri", *Üsküdar Sempozyumu I*, *Bildiriler 2*, İstanbul 2003.

_____, "Arz ve raporlarına göre İbrahim Paşa'nın Irakeyn seferindeki ilk tedbirleri ve fütuhatı", *Belleten,* c. 21, sy. 81-84, (1957).

Viorica Stircea, *Kanunî Sultan Süleyman'ın Gözdesi Hurrem Sultan*, çev. Selim Mehmed, İstanbul 1972.

Yaşar Yücel, *Muhteşem Türk Kanunî İle 46 Yıl*, Ankara 1987.

Yılmaz Öztuna, *Büyük Türkiye Tarihi*, c. 3, İstanbul 1977.

_____, *Kanunî Sultan Süleyman,* İstanbul 2006.

Yusuf Niyazi, *Mazlum Şehzadeler yahut Hurrem Sultan: Tarihi Dram 4 Perde*, Dersaadet 1325.

Zekeriyazade, *Ferah Cerbe Savaşı*, haz. Orhan Şaik Gökyay, İstanbul 1980.

İNDEKS

A

Abdüllatif Bey 74
Abdüllatif Han 241
Acem 17, 45, 59, 96, 103, 112, 168
adalet 20, 153, 203, 311, 312, 324
Adana 55, 56, 59, 247
Aden 75, 76, 145, 146, 147, 220, 221, 222
Aden Limanı 76, 146
Âdilcevaz 192, 193, 198
Âdilcevaz Kalesi 198
Âdil Koca 51
Adriyatik 123, 127, 256
Afrika 92, 105, 142, 143, 258, 306, 311, 312
Afyonkarahisar 96, 247
Ağçe Kale 195
Ahi Çelebi 48
ahidnâme 29, 107, 110, 122, 123, 252
Ahlat Kalesi 198
Ahmed Paşa 24, 25, 26, 31, 32, 33, 34, 35, 38, 39, 40, 41, 42, 88, 98, 100, 125, 167, 170, 174, 175, 193, 195, 197, 198, 206, 213, 218, 219, 220, 247, 279, 283, 297, 302, 366, 372
Akçe Koyunlu 58
akıl hastanesi 239
Akkerman 135
Aköyük (Aktepe) 201
Aksaray 57
Akşehir 96, 191, 245
Aktepe 201, 205
Alacahisar 24, 164
Alaüddevle Bey 163
Albert Gabriel 228, 366
Âlî 191, 193, 348, 349, 359, 371
Ali Dede 50
Âlî Han 193
Ali Kethüda 125
Ali Paşa 197, 198, 213, 218, 219, 242, 247, 286, 287, 292
Ali Pertek Reis 263
Altenburg 82
Amasya 17, 42, 57, 186, 192, 199, 201, 202, 215, 216, 217, 218, 232, 242, 243, 245, 246, 247, 248
Amerika 109
Amerik Balassa 162
Amir bin Davud 145, 146
Amy Singer 15, 367, 371
Anabolı 87, 88
Anadolu Beylerbeyi Behram Paşa 47, 52, 57, 58
Anadolu Beylerbeyi Mahmud Paşa 297
Anaverin Limanı 261
Andrea Doria 84, 85, 86, 87, 88, 91, 92, 103, 104, 107, 125, 126, 136, 137, 138, 141, 142, 180, 255, 263, 264
Ankona 164
Antonio Betelho 76
Arab 17, 36, 37, 38, 40, 42, 45, 75, 103, 159, 168, 257, 258, 259, 260, 270, 274, 350
Arab Kulesi 36
Arab Yarımadası 75
Aramon 185, 191, 254
Aras 214
Arcel Adası 92
Arnavut 124, 126, 218, 362
Arnavutluk 124, 126, 254, 277

Arpaçay 214
Arslan Bey 130, 164, 197
arznâme 88
Âsitâne 85, 342
Atâullah Efendi 305
Atlas Okyanusu 142, 312
atmacacılar 168
Atmeydanı 72, 73, 88, 111, 112, 147, 277
Augsburg 185
Auvergne 32
A. Verantius 243
Avlonya 124, 125, 126, 127, 128, 183, 257
Avusturya elçileri 15, 115, 243
Ayasofya Camii 55
Aydın Reis 188
Ayşe Hümâşah 283
Azerbaycan 17, 45, 94, 96, 99, 117

B

Baalbek 224
Baba Haydar 315
Bâb-ı Züveyle 38
Badr 145
Bağdad 68, 94, 97, 98, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 114, 116, 117, 118, 193, 194, 214, 234, 235, 239, 317, 353, 355
Bağ-ı Sultaniye 214
Bahadır Şah 76, 78, 79, 143, 144, 146
Bahreyn Adası 222
Bahr-ı Ahmer 75
bahşişler 19, 194, 224
Bâkî 12, 295, 310, 336, 339, 340, 341, 342, 343, 355, 369, 374
Balasa 157
Balım Sultan 57
Bâli Bey 25, 28, 33, 47, 50, 70, 162, 165, 329, 330
Bâlibeyzade Mehmed Bey 92
Bâlî Çavuş 292
Barcelona 104
Baron Ungnad 242
Basra 132, 221, 222, 312
Bassano 14
Bastia İskelesi 127
Bastia Kalesi 254
Başbakanlık Osmanlı Arşivi 15
Batı Hindistan 76, 77, 143
Batılılar 15
Bavyera 71
Bayezid Camii 183, 233
Bayındır oğlu Murad Bey 74
Becaye 161
Bedahşan 223, 235
Behram Beyoğlu Emir Mustafa 75
Behram Çavuş 24
Behram Paşa 47, 52, 57, 58, 74, 101
Belâk 182
Belçika 82
Belgrad'ın fethi 63, 357
Belka 182
Belzer 130
Benderbuşir 222
Bender şehri 135
Berendi 56, 59
Bernarda Navagero 14
Beşiktaş 187, 261, 334, 335
Bete Adası 77, 78
beylerbeyi 6, 40, 72, 114, 191, 196, 214, 215, 256, 281, 287, 294
Biga 201
Bistam 241
Bitlis 94, 95, 102
Bizans 109, 224, 290
Bobofca Kalesi 302
Boğdan 17, 45, 47, 130, 131, 132, 133, 134, 135, 142, 145, 196, 217, 218, 243, 277, 313, 355
Bohemya 24, 71
Bologna 83
Bolvadin 201

Bon Limanı 106
Bosna 17, 28, 44, 45, 47, 48, 49, 51, 64, 80, 81, 110, 128, 129, 130, 148, 162, 164, 170, 242, 297
Boşnak 277
Boyarlar 47
Bozoklu 55, 58
Bozok sancağı 55
Bozöyük 96
Böğürdelen 25
Brün 71
Budak 38
Budapeşte 165
Budin Kalesi 112, 155
Buhara 241
Bulak 40, 358, 373
Bulgaristan 48, 218
Burhan Âlî Sultan 191
Bursa 26, 54, 80, 90, 91, 147, 206, 342, 348, 359, 369
Busbecq 13, 14, 242, 243, 244, 280, 329, 365
Butomir 277

C-Ç

Canberdi Gazali 21, 22, 23, 24, 30
Canberdi Gazali İsyanı 23
Canfeda Zaviyesi 110
Canım 38
Castellamar Kalesi 253
casus 50
Cebel-i Kufi 221
Celaleddin 40, 96, 102, 239, 317
Celâleddin bin Dinar 223
Celâlzade Mustafa Bey 39
Cem 34, 36, 344
Cem hadisesi 34
Cem'in oğlu Murad 36
Cenâbî Ahmed Paşa 247
Ceneviz 86, 87, 109, 138, 263, 264, 312
Cenova 180, 187, 256, 263
Cerbe 257, 258, 259, 262, 264, 265, 273, 274, 279, 283, 368, 371, 372, 375
Cezayir 17, 29, 45, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 103, 107, 153, 158, 159, 161, 162, 166, 178, 187, 188, 189, 253, 254, 255, 283, 313, 363
Charles Quint 43, 44, 82
Cidde 145, 147, 220, 221, 294
Cigala 263
Cincilfe 57
Cornelius Schepper 93, 115
Cosme de Medicis 132
Cülek Sahrası 193
cülus 5, 18, 28, 43, 292
cülusnâmeler 19
Cündi Sinan 172
Czernowcz 292
çakırcılar 168
Çaldıran 22, 23
Çampanir 79
Çanakkale Boğazı 147
Çapakçur 213
çaşnigirler 68, 69
Çatalca 68
çavuş 20, 54, 98, 169
çavuşlar 60
Çekoslovakya 71
Çerkezler 38
Çerkez Osman Paşa 193
çeşme 8, 119, 236, 282, 287, 289, 321
Çigaliç 277
Çitor Kalesi 79
Çoban Köprüsü 214
Çorum 245

D

Dalmaçya 64, 109, 128, 148, 150
Damgan 241
Danimarka 164
darüşşifa 236, 348
Davud Paşa 144

Defterdar İskender Çelebi 74, 95, 97, 99, 114, 116
Delhi 143
Deli Cafer Reis 263
Deli Pervane 58
Dergüzin 102
dervişler 36, 167, 239, 240, 317
Develu 96
Devlet Giray 217
devşirme 35
Dimetoka 128, 200, 204
Dinever 97
Dinyester 135, 230
Diu 77, 78, 79, 144, 146, 147
divan 18, 28, 30, 36, 39, 42, 72, 73, 96, 100, 118, 159, 168, 186, 206, 212, 300, 301, 302, 310, 336, 348, 356
Diyarbekir 17, 43, 45, 54, 55, 56, 96, 102, 116, 193, 194, 195, 204, 212, 213, 214, 277
diyet meclisi 64, 243
Dobruca 196, 218
doğancılar 168
Donabor 272, 273, 274
Don Alvaro de Sandi 265
Donjuan de Cardona 263, 265
Dragley Kalesi 197
Drava Nehri 49, 296
Dukakinzade Mehmed Paşa 219
Dulkadır 17, 23, 27, 31, 45, 56, 57, 58, 195, 213, 247
Dursun Reis 273
Dünbüllü Hacı Han 194
Düzme Mustafa 218, 244

E

Eba Eyyûb el-Ensârî 24
Ebussuud Efendi 211, 233, 247, 294, 306, 315, 318, 319, 325, 327, 328, 354, 370, 371
Ebüdderdâ 259
Edirne 24, 28, 42, 54, 128, 130, 132, 135, 142, 143, 144, 162, 165, 166, 167, 182, 191, 197, 198, 201, 218, 225, 233, 240, 242, 243, 299, 306, 309, 313
Edirnekapı 18, 294, 317
Eflak 17, 45, 47, 50, 133, 134, 243
Ege 127, 132, 136, 187, 256
Eğri 196, 197, 293, 296
Eitor de Silveira 76
Elbistan 31, 57
Elkas Mirza 190, 191, 192, 193, 194
Elmadağı 96
Eminönü 282
Emir Dubaç Muzaffer Han 96
emîr-i âhûr 168
Emir Mustafa 75, 76, 77, 78, 79
emirnâme 106
Emir Raşid 132
Emir Raşid'in oğlu 132
Emir Selman 78
Enderun 18, 39, 69, 117, 277
Enderun ağaları 69
Erasim Mager 129
Erciş 95, 192, 193, 194, 198, 214
Erciş Kalesi 198
Erdebil 216
Erdel 17, 45, 47, 50, 55, 64, 65, 98, 150, 151, 152, 156, 157, 158, 162, 195, 196, 197, 243, 244, 292, 295, 302
Erzincan 96, 193, 194, 282
Erzurum 191, 192, 194, 195, 198, 199, 213, 215, 252, 281, 282
Eski Saray 233, 319
Eski Yağkapanı Mescidi 119
Estergon (Gran) Kalesi 93
Evhadoğlu Hayreddin 308
Evsâf-ı İbrahim Paşa 118

F

Fas 188, 189, 353
Fatih Camii 19

Fatih Sultan Mehmed 24, 26, 48, 68, 109, 125, 132, 228, 316
Fazlî 209
Felemenk 164
Fener 131
Fenerbahçe Sarayı 225
Ferdinand 13, 24, 64, 65, 66, 69, 70, 71, 79, 80, 81, 82, 83, 92, 93, 94, 114, 115, 128, 129, 131, 148, 150, 151, 152, 153, 155, 156, 157, 158, 162, 163, 164, 184, 185, 195, 196, 197, 217, 243, 244, 292, 313
Ferecik 128
Ferhad 19, 23, 27, 31, 35, 42, 118, 132, 145, 220, 247, 297, 298
Ferhad Paşa 19, 23, 27, 31, 35, 42, 220, 247, 297, 298
Ferruhşad Bey 74
Ferruhzad Bey 216
Fetihnâme 355, 368
Fırat Nehri 31
Figânî 111, 112
Filibe 24, 28, 48, 153, 295, 306
Floransa 132, 153, 256, 263
Fransuva 45, 162, 166, 177, 178, 185
Fransuva dö Burbon 178

G
Gabriel Martinengo 32
Galata 88, 110, 119, 277, 289
Gand 82
Garcia da Noronha 147
Gazali 21, 22, 23, 24, 30, 37
Gazanfer Reis 263
Gazi Han 125
Gazi Hasan 188
Gazze 21, 23
Gelibolu 20, 29, 103, 125, 131
Gelibolu sancakbeyliği 20
Gilan 43
Goa 77, 78, 144, 147
Gokala Kalesi 146
Goletta 104, 105, 106
Gökyurt 101
Gradcaş 84
Gradeniko 126
Gritti 65, 72, 81, 93, 95, 98, 122, 131
Gucerat 223
Guillaume 263
Gunringer 130
Gücerat 76, 78, 143, 144, 146, 223
Gülâbî Paşa 101
Güle (Gyula) 295
Gülfem Hatun 231, 370, 375
Güney Basarabya 135
Gürcistan 17, 45, 194, 195
Güvader Limanı 223
Güzel Filip 82
Gvalyor 143
Gyarmat 162

H
Habsburg 64, 82, 153, 185, 278
Habsburglar 123, 150, 152, 185
Hacı Bektaş Veli 56
Hacı Mehmed Paşa 152, 154, 155
Haçlı 129, 130, 136, 137, 138, 139, 141, 142, 161, 165, 256, 257, 258, 261, 262, 263, 264, 265
Haçlılar 104, 138, 141, 257, 258
Hadım Ali Paşa 197, 198, 242
Hadım Hasan Ağa 159
Hadım Süleyman Paşa 130, 144, 145, 147, 153, 163, 186, 187, 220, 278, 313, 362, 372
Hadramut 76
Hafsa Sultan 84, 231, 308, 333, 349
Hain Ahmed Paşa 40, 41
Haleb 17, 22, 23, 45, 54, 55, 89, 90, 91, 95, 99, 102, 103, 117, 194, 201, 212, 222, 241, 300, 353
Haliç 18, 119, 135, 178

Halil 27, 96, 185, 191, 351, 354
Halil Çavuş 27
Halkulvad 104
hamamlar 27
Hamza Bey 242, 296
Hançerli Hatun 230
Harem 155, 230, 320, 366, 367, 373
Harezm 223
Harsany 297
Hasan 86, 101, 103, 104, 106, 107, 142, 158, 159, 160, 161, 180, 187, 188, 253, 300, 303, 313, 337, 348, 356
Hasan Ağa 86, 158, 159, 160, 303
Hasankale 192, 214
Haseki Caddesi 237
Hasoda 277, 303
Hatice Sultan 111, 119
Hatvan 184, 186, 196
Hayâlî Bey 111
Haydar Efendi 43
Hayırbay 21, 22, 34, 37, 38
Hayreddin Efendi 156, 308
Hayreddin İskelesi 187
Hazar Denizi 312
Hemedan 97, 100, 194
Herat 102
Hersek 48, 164, 165
Hersekzade Ahmed Paşaoğlu Mustafa Bey 55
Hezargrad 119
Hırvatistan 50, 242, 282
Hızır Bey 164, 222
Hızır Reis 189, 224
Hicaz 144, 241
hil'at 88, 113, 135, 194, 199, 289, 330, 338
hil'atler 19, 135, 171, 260
Hind 73, 76, 77, 131, 142, 143, 144, 145, 146, 147, 213, 221, 222, 223, 224, 312, 313, 314
Hindistan 75, 76, 77, 136, 143, 223, 362, 372
Hind şalları 73
Hoca Efendi 74
Hoca Sefer 77
Hollanda 44, 82, 164
Horasan 116, 223, 235, 241
Hoy 102, 192
Hurrem Paşa 56
Hurrem Sultan 14, 34, 114, 116, 182, 202, 210, 211, 212, 219, 228, 229, 230, 231, 232, 233, 234, 235, 236, 238, 240, 241, 244, 245, 311, 317, 339, 349, 364, 365, 366, 367, 368, 371, 372, 375
hutbe 22, 132, 146, 157, 176, 322
Hüdabende 228
Hümayun Şah 143, 144, 146
Hürmüz Adası 222
Hürmüz Kalesi 221
Hüseyin Bey 214
Hüseyin Paşa 56
Hüsrev Bey 26, 28, 50, 51, 52, 64, 70, 80, 81, 128, 129, 148
Hüsrev Paşa 56, 132, 152, 170, 174, 186, 187, 278

I-İ

Irakeyn 15, 99, 103, 106, 107, 116, 123, 125, 190, 203, 241, 353, 355, 360, 361, 374, 375
Irakeyn Seferi 103, 116, 190, 203, 241
Isfahan 102
İbrahim Bey 198
icazetnâme 88
İlbasan Sancakbeyi Hüsrev Bey 70
İl Solimano 209
imaret 98, 183, 236, 239, 240, 282, 317, 319, 323, 370
İnal 38
İnebahtı 84, 92

İngiliz 32, 33, 34
İngiltere 64, 108, 177
İsfahan 193, 194
İshak Beyoğlu İsa Bey 25
İskender Bey 199, 302
İskenderiye 40, 41, 125, 185, 321
İskenderoğlu 48
İskender Paşa 110, 194, 198, 294
İslamiyet 13, 60, 110
İsmail 22, 23, 37, 42, 43, 94, 190, 198, 213, 217, 357, 361, 373
İsmail Mirza 198
İstanköy 37, 136
İstoni Belgrad 152, 173, 174, 177, 296, 353
İsveç 108, 164
İsviçre 71
İtalya 46, 103, 124, 180, 264, 284
İtalyan 32, 104, 106, 160, 161, 206, 365, 374
İyon Adaları 127
İzabella 150, 151, 152, 157, 195, 196, 243, 244
İznik 239

J
Janetino Doria 180
Jan Hobordansky 66
Jan Hunyad 112
Janos Sigismund 243, 292
Janos Zapolyai 55, 64
Jan Ungnad 129, 130
Jean Frangipani 44
Jean Morozof 28
Jerome de Zara 92, 115
Jerome Laçki 65, 152
Jorj Tayfel 130
Jozef dö Lamberg 79
Jul 129
Jurisics 92

K
Kâbe 216, 318
Kabrovança 129
Kaçyaner 129, 130, 299
Kadızadeliler meselesi 62
Kadızade Mehmed Bey 41
Kadri Çelebi 60
Kâğıthane 42, 43, 74
Kahire 38, 40, 41, 43
Kahkaha (Alamut) Kalesi 194
Kâimmakam İskender Paşa 294
Kalenderoğlu 56, 57, 59
Kamaran 76
Kamillo Kolona 159
Kandehar 102
Kandiye 35
Kanije 302
Kansu Gavri 21
Kanunnâme-i Âl-i Osman 324
Kapıkulu 23, 35, 52, 57, 96, 136, 191, 215
Kaptan-ı Derya 88, 130, 131, 136, 145, 166, 187, 253, 254, 279
Kaptan-ı Derya Sinan Paşa 253, 254
Kara Ahmed Paşa 279, 366, 372
Karabağ 31, 214
Karaca Ahmed Paşa 26
Karadeniz 17, 25, 45, 280
Kara Hersek 164, 165
Karahisar 96, 199, 214, 308
Kara İsalu 56
Karakule 197
Karaman 17, 23, 45, 54, 55, 56, 57, 96, 168, 192, 195, 213, 247, 277
Kara Musa 40, 41
Karaşiça 129
Karel V 82
Karintiya 130
Karl V 82
Karniyola 242

Kars Kalesi 193
Kasım Bey 38, 71, 130, 170
Kasım Paşa 19, 31, 32, 39, 48, 72, 80, 217, 309
Kasr-ı Şirin 97
Kastilya 82
Kâşân 193, 194
Katalonya 180
Kâtib Trankilus 163
Katif (Bahreyn) 222
Kâtip Mehmed 55
Kat Kalesi 146
Katolik 171
Kavala 30, 119, 128
Kayseri 56, 96, 191, 247
Kaysûnîzade 301
Kazan 324
Kazvin 23, 102, 192, 252
Kefe 109, 110, 132, 217, 239, 308
Kemalpaşazâde 31, 48, 60, 61, 63, 74, 324, 357, 359, 373
Kemankeş Ahmed Paşa 88
kemençe 111
Kerbela 98
Kerkük 101
Kevser Suyu 240
Kıbrıs 29
Kılıç Ali 188
Kırım 28, 37, 47, 80, 133, 135, 196, 217, 230, 324
Kırım hanı 133
Kırım Sarayı 230
Kızılbaş 96, 117, 217
Kızıldeniz 17, 45, 75, 76, 144, 220, 221, 312
Kıztaşı 224
Kilar Adası 87
Kili Kalesi 135
Kilis 128, 148, 164
Kirvan 266
Kitab-ı Bahriye 222
Kitâb-ı Mukaddes 62
Kitâb-ı Müstetab 281
Koca Sinan 183, 224
Koçi Bey 57
Koçin 77
komplo 15, 219
Konar 302
Kont Gradeniko 126
Kont Lamberg 80
Kont Nikola Zirinski 296
Kont Nogarola 80
Konya 90, 95, 96, 162, 186, 191, 194, 195, 205, 232, 239, 244, 245, 247, 248, 249, 256, 317, 361, 373
Konya Ereğlisi 205
Korfu Adası 127
Koron 84, 85, 86, 87, 88, 91, 92, 122, 124, 261
Korsika 254
Kostanicza 242
Kozme de Medici 153
Köszeg (Güns) Kalesi 81
Kraliçe Mari 94
Kral Mathias Korvin 112
Kral Mathias Korvin'in kütüphanesi 112
Kruppa 242, 293
Kubad Paşa 221, 222
Kudüs 17, 21, 23, 45, 240, 282, 318, 321, 367, 371
kuka 131, 134
Kum 193, 194
kumaş 67, 113, 182
Kumkapı Camii 119
Kurdoğlu Ahmed Bey 261, 263
Kurdoğlu Hızır Reis 224
Kurdoğlu Muslihüddin Reis 30
Kutbeddin Mekkî 244, 354
Küçük Sirte Körfezi 257
Kütahya 31, 96, 201, 232, 244, 245, 252, 282, 300, 368

kütüphane 238

L

Laçki 65, 66, 69, 152
Ladislas More 130
lağım 32, 268
Lala Mustafa Paşa 245, 246, 248
Lamberg 79, 80, 130
Latif Han 146
Latîfî 111, 118, 337, 348, 356
Leh 150, 164
Lehistan 47, 65, 135, 201, 217, 218, 243, 312
Leslie Peirce 15, 230
Leylan 101
Lippa 243
Louis 66
Louise de Savois 44
Lui 129, 130
Luigi Badoero 149
Lui Pegri 129
Luristan 125
Lütfi Paşa 69, 124, 125, 127, 147, 149, 150, 151, 153, 278, 355, 357, 358, 359, 362, 363, 364, 365, 366
Lvov 230

M

Macar askerleri 51
Macar beyleri 79
Macar kralı 50, 55, 64, 151
Macar Süleyman Paşa 162
Madrid muahedesi 46
Mager 129, 130
Mahidevran Hatun 14, 186, 202, 231, 235, 369, 370
Mahmud Çavuş 196
Mahmud Paşa 57, 68, 297
Maksimilyen 43
Malatya 56, 199
Maliat 162
Malkara 187
Malkoçoğlu Ali Bey 242
Malkoçoğlu Kasım Bey 71
Malta 36, 158, 159, 256, 262, 263, 283, 284, 285, 286, 287, 293
Malvezzi 197
Manastır 128, 266
Mandasor Kalesi 143
Manisa 14, 18, 39, 110, 111, 115, 177, 183, 186, 201, 202, 203, 229, 232, 233, 244, 245, 295, 309, 349
mansıp 20, 281, 328
Maraş 31, 56, 212
Marco Grimari 138
Marco Memmo 29
Maria 24, 93
Mario 14
Marki Mondeya 104
Marmara Adası 225
Marmaris 32, 37
Marsilya 178
Martinuzzi 195, 196, 197
Masadlu 58
Maskat 221, 223
Mastaba 23
matem 18, 305
Matrakçı Nasuh 73, 351, 353, 355, 357, 358, 359, 360, 374
Maveraünnehir 223
Mayorka Adası 107, 256
Medine 17, 45, 75, 239, 240, 282, 323
Mehdiya Kalesi 253
Mehmed Ağa 14, 58
Mehmed Bey 41, 42, 47, 58, 71, 74, 80, 81, 85, 92, 97, 129, 130, 164, 172, 184
Mehmed Paşa 25, 30, 32, 35, 39, 73, 152, 153, 154, 155, 174, 196, 197, 199, 216, 218, 219, 246, 247, 248, 253, 287, 292, 293, 300, 301, 302, 303, 309, 354, 355, 363, 364, 369, 374
mehter 169, 193, 267

Mekke 17, 37, 45, 75, 119, 220, 239, 240, 244, 318, 349
mektep 119, 220, 282, 329, 370
Memlük 21, 38, 40
Menteşe 253
Meraga 102
mescit 119, 237, 238, 239, 240, 282, 308, 321
Meşhed 102
Meşhedeyn 194
Mevlânâ Celaleddin Rûmî 96
Mevlây Hasan 103, 104, 106, 107
meyve 73, 325
Mısırbay 38
Mısır beylerbeyi 287
Mihaloğlu 25, 48
Mihrimah Sultan 14, 148, 210, 211, 219, 229, 277, 278, 283, 293, 311, 317
Mihrimah Sultan Camii 283
Mimar Sinan 232, 236, 238, 282, 287, 316, 317, 319
Mirza Sarayı 19
Misine 87
Mitroviça 305
Mocenigo 72, 123
Modrus 64
Mohaç 49, 50, 51, 55, 63, 64, 69, 75, 83, 93, 112, 155, 170, 171, 186, 277, 358, 372
Mohaç Savaşı 64, 93, 155
Moldavya 48, 133
Molla Fenarîzade Muhyiddin 74
Molla Hayreddin 73, 74
Molla Kâbız 59, 60, 61, 62, 63, 112, 361
Molla Kâdiri Çelebi 74
Mora 84, 91, 92, 128, 136, 149, 150, 256
Morava 48, 84
Moravya 71, 162
Moskova 142
Mötling 242
muâhedeler 107, 122
muallimhane 19
Muğla 31
Muhammed Zaman Mirza 143, 146
Murad Reis 222
Murad Bey 74, 164
Muslihiddin 37, 55, 261, 262, 315, 352
Muslihiddin Mustafa Bey 261, 262
Mustafa Ağa 43
Musul 116
müderris 73, 239, 333, 335
müftü 37, 48, 109, 238, 333
müsâdere 122
müteferrika 69
müzakere 50, 90

N
Nahcivan 212, 214, 217
Nakkaş Ali Bey 99, 117
Napoli 44, 82, 123, 126, 130, 149, 164, 178, 253, 254, 255, 256, 263, 264, 265, 274, 312
Neboysa Hisarı 27
Nemçe 84, 182, 296, 297
Nevruz Bahadır Ahmed Han 241
Nicolas de Salm 70
Niğbolu 47, 119
Niğde 191
Nikola Zrinski 297
Nis 179, 187
Niş 24, 48, 80, 153, 306, 315
nişancı 69, 84, 269, 313
nişancıbaşı 168
Nişancı Celalzade Mustafa Bey 67
Nizameddin Ahmed Çavuş 241
Nizameddin Şahkulu Han 248
Nova Hisarı 148
Nöygrad 186
Nuh 57, 251
Nuno da Cünha 77, 78
Nureddinzade Muslihiddin Efendi 315

Nuşirevan 21, 318

O-Ö

Oberşilik 129
Opukoviç 277
Orhan 245, 360, 368, 373, 375
Orta Afrika 142
Oruç 188
Ostia 178
Ostrova 128
Otranto 125
Ösek 49, 50, 81, 84, 129, 170, 296
Özbek 241, 312
Özbekler 242

P

Pakso Adası 138
Pallavicini 242
papa 108
Papas Martinoçi 155
Parga 110
Pasin 193
Patras 84, 92
Pattan 78
Paulin 166, 178
Pavia 44, 82
P. Bonarelli 209
Peçevi İbrahim Efendi 83, 118, 236, 357, 374
Peçevi Tarihi 67, 113, 117, 357, 358, 359, 360, 361, 362, 363, 364, 365, 366, 367, 368, 369, 374
Peçuy 170, 186, 296, 302
Peçuy alaybeyi 302
Pegri 129, 130
Pehlivan Zâl Mahmud 206
Pellicier 166, 177
Perenyi Peter 81
Pertev Paşa 246, 295, 302
Peşte 54, 55, 64, 152, 164, 165
Petervaradin 48, 49, 197
Petro Rareş 131, 133
Piero Bragadino 46
Pietro Zen 149
Pirendiz 87
Pîrî Bey 55, 56, 59
Pîrî Mehmed Paşa 25, 30, 32, 35, 39, 73, 309
Pîrî Reis 220, 221, 222, 353, 366, 371, 372
Piyâle Paşa 254, 255, 256, 257, 258, 261, 262, 263, 264, 265, 266, 269, 271, 273, 274, 279, 284, 286
Piyer Krosiç 128
Podgogonce 84
Podgrad 84
Polak Mustafa Paşa 20, 31, 34
Pol Bakiç 129, 130
Polonya 131, 230, 329
Portekiz 32, 76, 77, 78, 79, 144, 146, 147, 220, 221, 222, 223, 312
Potoşan Dağı 134
Pozaga 84
Pozsega 64, 186
Prag 185
Prens Melfi 160
Prens Plamino Orsini 263
Preveze 87, 88, 135, 136, 137, 138, 139, 141, 143, 145, 158, 177, 188, 255, 257, 263, 264, 283
Prizren 20
Protestan 163
Protestanlık 47
Province 32
Pulya 125

R

Radu 47
Ragusa 28, 109, 123
Ragusa elçileri 123
Rahip Martinuzzi 195

Rahmi Çelebi 208
Ramazanoğlu Pîrî Bey 55, 56, 59
Ramazanoğlu Uzun Süleyman Paşa 101
Ratisbon 71
Recep Han 223
Reçyo 103, 178
Reisülküttab Celalzade Mustafa 98
Revan 214, 248, 357, 371
Ridaniye 38
Rinçon 81
Rodos 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 231, 261, 263, 265, 283, 358
Rodos seferi 358
Rogatin 230
Rogendorf 80
Roma 83, 178, 312
Rossi 72
Rum 17, 42, 45, 55, 56, 86
Rus 28, 101, 230, 244, 312
Rus Hasan Paşa 101
Rutenyalı 230

S-Ş

Saadet Giray 47, 217
Sadabad 97, 102
Safevi 22, 23, 92, 94, 102, 198
Safeviler 95, 103, 190, 192, 198, 199
Sâhib Giray Han 133
Said Reis 258, 259, 260
Saint Elme 285
Saint Mary 157
Saint Nicolas 32, 36, 38
Salankamin Kalesi 26
salgın hastalık 26
Salih Paşa 255, 256
Salih Reis 136, 138, 253
Sâmi 208
Sam Mirza 101, 102
Sarajevsko Polje 277
Sarayburnu 18
Sardunya 44, 101
Sarucakamış 102
Saruhan 19, 95, 132, 162, 182, 183, 186, 191, 201, 202, 309
Saruhan sancakbeyliği 201
Sasani 21
Sasani hükümdarı 21
Sava 25, 28, 47, 65, 154, 156, 170
Sava Nehri 25, 170
Savua 179
Segedin 55, 186
Sehend 214
Sekel 196
Selanik 54, 119, 128
Selman Reis 75
Semendire 28, 42, 80, 81, 85, 92, 129, 130, 133, 156, 164, 186
Semerkand 116, 241
Semiz Ahmed Paşa 283
Semiz Ali Paşa 213, 218, 219, 286, 287, 292
Sen-Jan Şövalyeleri 32, 283
Serasker 96, 99, 114, 117, 330
Serdar Mustafa Paşa 286
Serez 128
serrâclar 168
Seydi 59, 76, 138, 188, 222, 223, 224, 263, 354
Seydi Ali el-Rumî 76
Seydi Ali Reis 138, 188, 222, 223, 224, 263
Seyfullah 48
Seyyid Azizullah Şirvani 194
Seyyid Emir Sultan 90
Seyyid Gâzî 191
Sforza 198
sıbyan mektebi 183, 236, 238
Sicilya 44, 82, 87, 101, 254, 255, 257, 263, 264, 265, 274, 284
Sigetvar 50, 79, 80, 177, 242, 243, 244, 293, 296, 297, 299, 301, 302, 303

Sigismund 65, 131, 155, 243, 292
sikke 22, 132
Sikloş 170, 186, 353
Silahdar Cafer Ağa 300
Silezya 71
Simontornia 186
Sinan Bey 57
Sinan Çavuş 85, 355
Sinan Çelebi 132, 133
Sinan Paşa 253, 254, 350
Sinan Reis 104, 105, 137, 188
Sind 213, 223, 314
sipahi 6, 57, 95, 96, 168
Sirem 25, 49, 81, 156, 170, 186
Sis kasabası 59
Sivas 17, 23, 31, 35, 42, 56, 96, 191, 195, 213, 215
Slav 21
Slovakya 4, 71
Slovenya 71
Sofya 24, 47, 48, 153, 158, 164, 295, 306
Sokollu Mehmed Paşa 196, 197, 199, 216, 218, 246, 247, 248, 253, 287, 292, 293, 300, 301, 302, 303, 363, 369
Sokollu Mustafa Paşa 301
solaklar 69, 169, 213
Solnuk Kalesi 196, 198
Stefan 155, 197, 217
Suçeava 134
Sultaniye 88, 96, 97, 102, 203, 214
Sultanzade Hüsrev Bey 26
Surat Limanı 223
Süleyman Ağa 309
Süleymaniye Camii 228, 233, 306, 315, 316, 324, 327
Süleyman Paşa 101, 130, 144, 145, 146, 147, 153, 156, 162, 163, 186, 187, 220, 278, 313, 362, 372
Sülün Koca 55, 56
Sünnî 242, 275
Süveyş 75, 145, 147, 220, 221, 222, 224, 353
Szekszard 186
Şâhî 249, 252
şahinciler 168
Şah İsmail 22, 23, 37, 43, 94, 190, 213, 217
Şah Nimetullah 194
Şah Sultan 153
Şah Veli 55
Şalgo Kalesi 197
Şam Kulesi 221
Şarlken 24, 46, 64, 65, 66, 80, 82, 83, 91, 92, 93, 94, 104, 106, 109, 110, 122, 123, 128, 151, 153, 157, 158, 159, 160, 161, 162, 164, 165, 166, 177, 179, 184, 185, 253, 283, 313
Şehsuvaroğlu Ali Bey 23, 27, 31, 42
Şehzade Abdullah 311
Şehzadebaşı 183, 232
Şehzade Bayezid 14, 147, 191, 194, 195, 200, 201, 218, 244, 246, 247, 248, 249, 252, 256, 276, 277, 279, 311, 313, 367, 368, 375
Şehzade Cihangir 147, 201, 212, 233, 239, 311
Şehzade Korkud 188
Şehzade Mahmud 28
Şehzade Mehmed 162, 177, 182, 186, 202, 212, 231, 232, 233, 311, 364, 374
Şehzade Murad 28, 37, 295
Şehzade Mustafa 95, 132, 186, 192, 200, 201, 202, 203, 204, 205, 207, 209, 210, 211, 218, 231, 232, 235, 244, 246, 276, 279, 283, 311, 313, 365, 370, 374
Şemsi Ağa 199, 200
Şemsi Ahmed Paşa 297, 302
Şems-i Tebrizî 102
Şenb-i Gâzân 192
Şeref Bey 94
Şeref Han 95

Şerif Ebû Numey 220
Şeyh Abdülkadir Geylani 98
Şeyh Amir bin Davud 145, 146
Şeyh Bedreddin 62
Şeyh Bedreddin vakası 62
Şeyh Ebü'l-Vefa 48
Şeyh Mehmed 57
Şihr 76, 145
Şiî 23, 216
Şiîlik 56
şikâyet 8, 95, 191, 326, 338
Şirvan 190, 191, 192
şövalye 32, 36, 53, 79

T
tabl 36, 162
tablzen 169
Tahmasb 43, 94, 96, 97, 101, 102, 190, 191, 192, 193, 194, 198, 200, 213, 214, 215, 216, 228, 241, 248, 249, 252
Tahtalu 37
Tarsus 56
Taşkentli Muhterem Efendi 306
Taşlıcalı Yahya 206, 207, 208, 348, 356, 369
Tata 173, 242, 297
Tatar 73, 74, 158, 163, 309
Tatarlar 80, 230
Tayyib Gökbilgin 110, 358, 361, 373, 375
Tebriz 19, 96, 97, 99, 100, 101, 102, 103, 106, 116, 117, 192, 214, 216, 241, 248, 353
Tecure 259, 266
tehditnâme 43, 94, 150
Teis Nehri 197
Teke 33, 131, 136, 277
tekke 167, 317, 356
Tementus Burnu 158, 159, 161
Temeşvar 197, 218, 243, 295
tenkit 15, 16, 229, 279
terakki 245, 246, 313
Tercan 193
tersane 89, 103, 125, 187, 222
ticaret 20, 75, 86, 102, 109, 283
timar 57, 98, 324
Tisza Nehri 195, 292
Titel 197
Tokaj 292, 293
Tokat 4, 17, 42, 56, 199, 212
Tokay 65
Tolna 49
Tomanbay 21
Tomaso Contarini 149
Tomaso Mocenigo 123
Tomori 47, 50
Tonuz Oğlan 56
topçu 53, 77, 78, 127, 143, 145, 168, 173, 220, 241
Tophane 131
Topkapı Sarayı 4, 15, 224, 236, 333
Topkapı Sarayı Arşivi 15
Toskana 285
Toulon 179, 180
Toygun Paşa 242
Trablus 254, 257, 258, 260, 266, 284, 286
Trablusgarb 254, 259, 261, 273, 283
Trabzon 100, 109, 199, 308, 333
Trakya 218
Trankilos 151
Trayan Kapısı 48
T. Tasso 209
Tufel 197, 198
tuğ 68, 113, 114, 131, 134, 168, 169, 214, 329, 330
Tuna Nehri 25, 26, 51, 296
Tunca 142, 167
Tunus 17, 29, 45, 103, 104, 105, 106, 107, 123, 188, 189, 253, 257, 263
Turahanlı 25
Turgut Paşa 257, 258, 259, 260, 261, 262, 284, 285, 286

Turgut Reis 137, 138, 141, 180, 187, 188, 253, 254, 256, 257, 258, 266, 267, 273, 274, 284
türbe 19, 97, 98, 210, 233, 239, 301, 306
Türkmen köyü 96

U-Ü

Ubeydullah Han oğlu Abdülaziz Han 241
Ukrayna 230
ulak 18, 302
Ulama Han 94, 96, 101
Ulaş 56
ulema 18, 73, 148, 332
Ulu Camii 305
Uluç Ali Reis 258, 261, 263, 270
ulûfeci 168
Umman 221, 222, 312, 324
Umman Denizi 312
Ustacalu Han 102
Üsküdar 18, 31, 57, 162, 191, 201, 205, 217, 243, 247, 279, 283, 317, 334, 370, 375

V

Vaduz 71
Vag Nehri 162
valide 151, 155, 367, 373
Valpo 129, 170
Van Kalesi 101, 102, 192
Varad 150, 151
Varadin 177
Varoş meydanı 175
Vasili 28
Veli Halife 56
Venedik elçileri 73
Venedik senatosu 126
Verbozen 128
Verböczi 151, 157
Vertiço Dağı 129
Vespirim 297
Vesprem 186
Vicent Capallo 138
Vidin 196
Vilye dö Lil Adam 30, 32, 36
Vişegrad 80, 152, 184
Vişegrad Kalesi 184
Viyana 64, 66, 70, 71, 79, 82, 98, 130, 131, 163, 196, 243, 292, 306, 359
Voka Nehri 129
Von Roggendorf 70, 153, 155
Voyvoda Petro 132
Vrana 64

Y

Yağma 105
Yahşi Bey 48
Yahudi 42
Yahya Bey 118, 207, 208
Yahya Paşaoğlu Arslan Bey 197
Yahya Paşaoğlu Bâli Bey 28, 162
Yahya Paşaoğlu Mehmed Bey 129
Yalaşko 27
Yanbolu 135, 142
Yaş 133
Yayça Kalesi 64
Yazlowieki 201
Yedikule 27, 54, 281
Yemen 17, 45, 76, 147, 220, 221
Yenice Bey 56
Yeniceköy 119
yeniçeri kethüdası 213
Yenişehir 96, 201
Yunanistan 110
Yunus Bey 84, 94, 123, 126, 151

Z

Zabulistan 223
Zacesne 84
Zagreb 84
zağarcılar 168

Zannura 266
Zanta 29, 137
Zapolyai'nin elçisi 125
Zapolyai'nin ölümü 151
Zâtî 111, 118, 310, 336, 355
Zatmar Anlaşması 292
zeamet 57, 98, 170, 324
Zembilli Ali Efendi 37, 333
Zemun 26, 296
Zen 14, 72, 149
Zengan 96, 102
Zeynel Paşa 73, 74
Ziya Paşa 16
Zülfikar Han 94
Zünnun 55, 56

Mülk ü dünya kimseye bâkî değil, akıbet berbad olur
Ey Muhibbî, şöyle farz et kim Süleyman olmuşuz

Kanunî Sultan Süleyman

O, dinin sultanıdır!
Din sarayı, sancaklarının ve süngüsünün direk olmasıyla sağlamlaşmıştır.
O, savaşın sultanıdır!
Ne tarafa yönelse fetih ve zafer onunla birliktedir. Yabancı ülkeler sancağının dinlenme alanıdır.
O, güzel ahlakın sultanıdır!
Cömertlik, cesaret, olgunluk gibi tüm iyiliklerin kaynağıdır.
O, imarın sultanıdır!
Gücünün ve hâkimiyetinin âbidesi Süleymaniye; zarafetin ve estetiğin tasavvur harikasıdır.
O, adaletin sultanıdır!
Devletinin baharı dünyayı aydınlatmaya başlamasıyla birlikte, gül bile dikenden cevr ü cefa görmemiştir.
O, şiirin sultanıdır!
Kendi ifadesiyle: "Her ne gazel ki söyleye hep âşıkânedir"
O, aşkın sultanıdır!
Kahramanlar kılıç şakırtılarından haz duyarlar. O, gerçek aşkına Sigetvar önlerinde top sesleri ve tevhid naraları arasında kavuştu.

Yetiştirdiği yüzlerce tarihçiyle birlikte yaptığı televizyon programlarıyla herkese tarihi sevdiren Prof. Dr. Ahmet Şimşirgil, *KAYI IV: Ufukların Padişahı: Kanuni* kitabıyla; yedi iklim padişahı Kanuni Sultan Süleyman'ı her yönüyle anlatıyor…

ISBN 978-605-08-1303-6
9 786050 813036
₺17,50
timas.com.tr